ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Sekce ekonomie, práva a filosofie

ÚSTAV STÁTU A PRÁVA

ODDĚLENÍ (KABINET) DĚJIN STÁTU A PRÁVA V ČSSR

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

VII

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědečtí redaktoři:
Dr. Jaroslav Houser, Dr. Jiří Kejř a Dr. Jiří Klabouch,
kandidáti právních věd

Recensoval
profesor Dr. Václav Vaněček, člen korespondent ČSAV

Článek Dr. J. Gronského recensovali
Dr. Andrzej Ajnenkiel (Warszawa)
a Dr. Miloslav Doležal

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

VII

SE SOUBOREM PRACÍ
K 500. VÝROČÍ NAROZENÍ
M. VIKTORINA CORNELIA
ZE VŠEHRD

PRAHA 1961
NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

Knihovna právnické fakulty
University Karlovy

Znač.: 7812/c
Inv. č.: 4296/75

© Nakladatelství Československé akademie věd 1961

1945 — 1960
PATNÁCT LET LIDOVĚ DEMOKRATICKÉHO ČESKOSLOVENSKA

Václav Vaněček)*

Doba patnácti let je v historii úsek velmi krátký. Ale díváme-li se na tisíciletě dějiny našich národů, nenajdeme údobí, které by bylo významnější, slavnější a bohatší na základní proměny, jaké vskutku zaslouží názvu proměn historických, než období posledních 15 let. Mnohé nasvědčuje tomu, že právě léta 1945—1960 tvoří jistý uzavřený celek. Ovšem dějiny jdou dále, jde dále i socialistická revoluce, jejíž počátek v naší vlasti do těchto let spadá. Teprve léta další nám definitivně ukáží, kde byly hlavní mezníky v tom dění, které znamená také u nás přechod od kapitalismu ke komunismu a jež bude mít jistě — z hlediska příštího dějepisu — svou periodisaci nejen národní či kontinentovou, nýbrž přímo světovou.

Ale jedno je jisté už dnes. Pro národy český a slovenský oněch 15 let, jež nás dělí od konce druhé světové války, přineslo v každém směru převrat, jaký v zemích jimi osídlených nemá vůbec obdoby, a to ani co do tempa, v jakém se odehrával a odehrává, ani — a to ovšem je nejdůležitější — co do hloubky změn, ke kterým už došlo a dále dochází. Nikdy dosud také nezapojily se národy český a slovenský tak intenzivně a tak aktivně do světových dějin, a to do jejich nejpokrokovějšího proudu, a nikdy nedocílily v těchto dějinách úspěchů čestnějších než právě v těch událostech, jejichž počátek spadá do roku 1945, do onoho jara, v jehož průběhu Sovětská armáda po obrovském vítězném pochodu od Volgy a Kavkazu k Dunaji a Labi osvobodila posléze z drápů německých fašistických okupantů i naše země.

V době před dvěma tisíciletími započal sice v zemích, jež se pak staly vlastí Čechů a Slováků, rovněž proces nesmírné historické důležitosti: bylo to překonávání posledních stupňů prvotně pospolné společnosti, na němž se do značné míry podílel svět otrokářské antiky, totiž působením ať už přímým či nepřímým, „světovládné" tehdy říše Římské. Ale trvalo plné jedno tisíciletí, než tento proces proběhl a než jej dovršili

---

**) Slavnostní projev k patnáctému výročí osvobození Československa Sovětskou armádou pronesený na shromáždění pracovníků Ústavu státu a práva Československé akademie věd dne 7. května 1960.*

naši slovanští předkové tím, že v osmém a devátém století dospěli k třídní společnosti, k raně feudálnímu státu jako první formě vykořisťovatelské společnosti a současně i ke s t á t u a k p r á v u.

Vyžadovalo dalších dvou až tří století, než se podařilo tento řád v obyvatelstvu našich zemí jakž takž upevnit a zapojit naše země plně i do kulturní soustavy Evropy a tím i tehdejšího civilisovaného světa procesem christianisace, který měl za cíl ideologicky upevnit panství vykořisťovatelů a jehož nepříznivých důsledků se zbavit zůstalo zůstaveno až dnešku a vlastně ještě i příštím desetiletím.

Po novém půltisíciletí jako příprava dalšího historického zvratu bylo zapotřebí doby nejméně 150 let, než se v lůně feudalismu vytvořily u nás výrobní i jiné vztahy kapitalistické a než tyto vztahy uzrály tak, aby feudální řád mohl být vystřídán řádem jiným, druhou u nás společenskou formací vykořisťovatelskou, kterou zlikvidovat připadlo již nám, a to v podstatě právě v oněch 15 letech, které se před námi dovršují v těchto dnech.

Náš lid má revoluční tradici velkou a bohatou. Mezi sociálními hnutími je v našich dějinách souvislá linka. Listem nejslavnějším je tu revoluční hnutí husitské, které v době, kdy feudální společnost procházela první mohutnou všeobecnou krizí, otřáslo samými základy panujícího řádu a bylo pak vzpruhou a posilou i řadě jiných hnutí ve stoletích následujících, u nás i jinde. Ale k vyvrcholení těchto tradic, k jejich vyústění v proces, jehož objektivním a reálným smyslem bylo ne pouze strhnout s o u d o b é okovy, ne pouze rozmetati daný řád vykořisťovatelský, nýbrž zbavit se systému vykořisťování v ů b e c, a nadto položit základy k společenské soustavě zcela odlišné a učinit tak ruku v ruce s jinými zeměmi a národy ve světovém měřítku — k tomu došlo u nás až v polovině 20. věku, v době, jejímiž svědky a činnými účastníky jsme se stali. A není to nic menšího než právě tyto události, a v tom zejména jejich počátek na jaře r. 1945, co po uplynutí 15 let dává nám podnět k tomu, abychom se nad nimi zamyslili. Činíme tak ne proto, abychom planě oslavovali, nýbrž proto, aby přehlídka toho, co bylo vykonáno, byla nám pobídkou k úsilí novému a stále stupňovanému; aby vědomí mimořádné historické role, kterou má naše doba, pomohlo ještě více zjasnit náš pohled do budoucnosti; aby zkušenosti z roků revoluce, jež až dosud proběhly, mohly ještě více upevnit náš postoj k novým úkolům, které nás čekají.

Období přechodu od kapitalismu k socialismu a posléze ke komunismu, do něhož uplynulých 15 let náleží jako kapitola zatím nejpozoruhodnější, je období zvláště složité, k jehož zpracovávání z nejrůznějších hledisek se bude vždy znovu a znovu vracet věda, ať již po stránce všeobecně historické nebo po stránce t e o r i e státu a práva, či např. z hlediska dějin státu a práva. Každá doba bude mít jistě na těchto 15 let v detailech poněkud jiný pohled, ale jedno zůstane asi v celkovém hodnocení vždy —

i když nevíme, co nám ještě budoucnost přinese — v podstatě stejné: totiž hodnocení, že se zde odehrála hrdinská vstupní fáze největšího přelomu našich dějin, převzetí moci pracujícím lidem a likvidace vykořisťování člověka člověkem v našich zemích; že to nebylo nic menšího než legendární předstupeň komunismu.

Jeden z nejdůležitějších pohledů na tuto dobu od osvobození z nacistické poroby ku prahu komunismu bude nesporně pohled právněhistorický. Je třeba zmínit se o něm proto, že hovořím na půdě ústředního právnického pracoviště v našem státě. Právě zde stojí před námi nemalé úkoly. Už dnes jsme s to formulovati některé nejzávažnější problémy, pro jejichž zpracování bude nezbytné vyhraditi důležité místo v rámci Ústavu práva ČSAV v plánech jeho Kabinetu dějin státu a práva ČSSR. Už dnes naše právní historie k řešení některých z těchto témat přistupuje, ač nemá ještě odstup, který jediný je zárukou spolehlivého hodnocení. Jsme si jisti, že otázky revolučních přeměn politických a právních institucí po r. 1945 u nás budou právněhistorickými tématy stále závažnějšími a že zejména také vývoj od r. 1948, tedy vývoj nejnovější, bude nezbytno již v nejbližší době pokusiti se jak podrobně analysovat, tak i syntheticky shrnout.

Cílem zde bude ukázat, jaký podíl na celém tom epochálním společenském převratu mělo přetváření institucí politických i právních, jaký přínos znamenala v naší socialistické revoluci naše lidová demokracie, která v krátké době 15 let ze zemí takřka koloniálně po 6 let předtím zotročených imperialistickým útočníkem dovedla vytvořit druhý socialistický stát světa, Československo z r. 1960.

Avšak tím již dostáváme se k tomu, co v letošních zvláště významných oslavách výročí našeho osvobození Sovětskou armádou nemůže netvořit hlavní jejich obsah: k úspěchům, jichž naše národy ve své krásné vlasti až dosud v budování nové společnosti dosáhly, k přehlídce toho, co v tomto boji za nový svět již pevně máme v rukou.

V rámci dnešní slavnosti, která má i své přirozené meze časové, nelze ovšem mluvit než velmi všeobecně, tj. s nebezpečím přílišné abstraktnosti. Je proto třeba zdůraznit, že vše to, co si o úspěších těchto prvních našich 15 let řekneme, nabude svého pravého významu a skutečného dosahu teprve tehdy, jestliže za vším tím stále budeme vidět pracujícího člověka, který byl vlastním hrdinou revolučních proměn a je i hlavní postavou jejich hrdé přehlídky dnes, po 15 letech od osvobození.

Kdo jiný to byl než dělníci a dělnice v tisícerých zaměstnáních na závodech, u strojů a na stavbách, na závodech už s o c i a l i s t i c k ý c h; kdo jiný než naši zemědělci, a v tom zase především rolníci-družstevníci, při všech jejich mravenčích pracích ve výrobě rostlinné a živočišné; kdo jiný než nesčetní pracovníci straničtí a odboroví, muži a ženy činní ve státním aparátě a zejména v národních výborech všech stupňů; obětaví

občanští brigádníci s milióny dobrovolných hodin na nesčetných pracovištích; vědci ve svých pracovních a poradních sínich; zdravotníci u lůžek nemocných; učitelé za katedrami; vojáci ve svých útvarech; spisovatelé u psacích stolků, výtvarníci a umělci ve svých ateliérech, novináři v redakcích; mládež, která se učí a vzdělává ve školách všech stupňů neznajíc už stínů minulosti — krátce všichni ti, jejichž souhrn začíná tvořit nový, socialistický národ a pro něž jsou charakteristická všechna ta nová a nebývalá společenská zapojení, nové a donedávna ještě zdánlivě utopické vztahy, situace, funkce a organizační útvary s novými metodami, formami a stylem práce, v nových povinnostech a odpovědnostech, krátce vše to, v čem jsou zárodky nového člověka, člověka pracujícího v kolektivech socialistického a brzy už komunistického typu.

V letech 1945—1948 vedle otázky moci ve státě, otázky nejpřednější, současně a paralelně byla řešena otázka nejhlubších přeměn v ekonomické základně naší společnosti. Víme dobře, že v únoru 1948 obé bylo s definitivní platností vyřešeno vítězně, a to cestou vývoje v podstatě pokojného. Ke všemu, co se napino rozvinulo potom, základy byly položeny hned v prvních letech po osvobození Sovětskou armádou. Bylo to zespolečenštění výrobních prostředků, industrializace zaostalých částí státu, přeměna našeho zemědělství, důsledná demokratizace státního zřízení, vyšší stupeň řešení národnostní otázky, nahrazení starého práva novým a kulturní revoluce. Jen dík tomu mohla revoluce národní a demokratická přerůsti v revoluci socialistickou. Jen dík tomu velká zatěžkávací zkouška lidové demokracie v únoru 1948 dopadla tak skvěle.

„Očišťující bouře" Února, jak o ní hovoří K. Gottwald, otevřela u nás dokořán bránu výstavbě socialismu. To, co následovalo potom, je přímo rozlet k cílům, které v dosavadních poměrech mnohým se zdály nereálné a měly dotud obdobu jen v jedné zemi světa, v Sovětském svazu.

V každodenním vytrvalém zápolení nového se starým, v urputném boji se zavilým třídním nepřítelem, který se neštítil žádného prostředku, aby cestu k socialismu znesnadňoval, když již znemožnit ji nebylo v jeho silách, bylo pod vedením KSČ dobýváno pozice za pozicí až k situaci, kterou lze dnes charakterizovat tak, že po boku národů Sovětského svazu, jenž již socialismus vybudoval a řady ostatních zemí, které k němu neúchylně spějí, octly se dnes národy český a slovenský svým nástupem k vyspělému socialismu v popředí dějinného vývoje celého světa, v přední linii poslední bitvy lidstva za lepší zítřky.

Již před Únorem v několika etapách, vyznačených charakteristickými soubory politických zásad a právních předpisů, vybudovali jsme základy k systému lidové demokracie. Příznačné byly pro tyto etapy jednak Košický vládní program z dubna 1945, jednak Budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků z července 1946. Po Únoru 1948

následovalo soustavné upevňování a zajišťování moci dělnické třídy u nás, důsledné uskutečňování socialistické přestavby našeho hospodářství a vytváření podmínek pro provedení socialistické kulturní revoluce. Závažnou roli měla zde Ústava 9. května z r. 1948, která zejména v prvních letech své platnosti představovala nejen soubor základních právních norem lidové demokracie, nýbrž i politickou směrnici prvních úseků cesty k socialismu. V průběhu jednoho desetiletí bylo vytčených cílů dosaženo. Dálo se to u vědomí, že je to u nás lidová demokracie, která plní funkce diktatury proletariátu a byla zde v této formě realizována Leninova poučka, že diktatura proletariátu je pracující lid v čele s dělnickou třídou organizovaný ve stát. XI. sjezd KSČ mohl zejména už konstatovat, že náš státní a hospodářský aparát odpovídá socialistickému charakteru našeho státu.

Příznačným se tu stal zvláště ohromný rozvoj hospodářsky organizátorské a kulturně výchovné funkce lidově demokratického státu. Nový státní aparát byl a je dále budován na principu nejtěsnějšího spojení s masami pracujících, jejichž dobru má sloužit a jejichž zájmy vyjadřuje. Zejména od celostátní konference KSČ z r. 1956 šla nebývalým tempem vpřed nová organizace našeho hospodářství i prohlubování socialistické demokracie, zvláště pokud jde o posilování soustavy národních výborů jako masových organizací pracujících a jako orgánů společenské samosprávy.

Pokud jde o právo, v prvních šesti letech od osvobození krok za krokem musela být přetínána tisícerá vlákna onoho přediva právních předpisů, kterými buržoazní společenský řád zabezpečoval svoji existenci a zajišťoval se před silami pokroku. Nezapomeňme, že tehdy právě staré anebo všeliké ty staronové právní normy představovaly, jak výstižně na to v r. 1946 narazil Václav Kopecký, hradby, šance, bašty a zákopy, v nichž se opevňovaly a za něž se kryly síly minulosti, síly reakce. Postupnými, ale současně od počátku v jádře revolučními změnami v právu, od využívání toho, co bylo pro nás ze starých norem k novým účelům použitelné, přes zákonodárství odrážející nové a nové zisky a vymoženosti dělnické třídy, cestou odstraňování všeho, co překáželo a nastolování nových norem a celých jejich souborů zejména v období právnické dvouletky 1949 až 1950, dospěli jsme posléze v právě uplynulých letech padesátých tohoto století k zcela novému obrazu právního řádu: k nové velké budově práva, která je sice, jak je to přirozené, stále ještě poznamenána mnohými mateřskými znaménky právních systémů starších, ale je přitom odrazem již zcela nových vztahů a pomáhá tvořit novou společnost.

Už při desátém výročí osvobození, v r. 1955, mohlo býti konstatováno, že náš stát vítězně se už vyrovnal s problémem rozbití státního aparátu někdejší kapitalistické republiky i s otázkami nastolení nového právního systému odrážejícího sociální vztahy společnosti budující socialismus.

V historickém pohledu bije zde do očí zvláště bolení starého státního aparátu a jeho nahrazování, etapa po etapě, státním aparátem, v němž by se stále více uplatňovala ve smyslu socialistického demokratismu budovatelská aktivita mas. I to byl zjev, který v dosavadních našich dějinách neměl opravdové obdoby. Snad došlo u nás k čemusi velmi vzdáleně analogickému kdysi v druhé polovici 18. století. Avšak žádný vykořisťovatelský systém nepohrdl nikdy tak docela aparátem předchozího řádu společenského. Po r. 1848 mnohého z toho, co bylo vybudováno předtím, bylo použito. Po r. 1918, kdy ovšem změnila se jen forma státu a buržoazie česká a slovenská vystřídala buržoazii německou a maďarskou, zůstala povaha státního aparátu stejná jako předtím. Naproti tomu v uplynulých patnácti letech nastoupilo v tomto směru něco zcela nebývalého. Ne pouze cíle se změnily, nýbrž i samy prostředky a organizační formy. Hned v r. 1945 (a vlastně kořeny toho byly už za války) vznikla jednak Národní fronta jako organizační forma a zevní výraz semknutí všech sil, jež se chystaly odpoutat od staré společnosti; jednak národní výbory jako základ lidové, opravdu l i d o v é demokracie.

Už za Slovenského národního povstání v r. 1944 vykrystalizovaly principy takového uspořádání vztahu mezi Čechy a Slováky, aby na jedné straně zaručena byla svébytnost národa slovenského a na druhé straně zajištěna byla jednota republiky jako státu dvou rovnoprávných bratrských národů.

Dnes jednou ze skutečností nejradostnějších je to, že jako závěr patnáctiletého vývoje, jako skutečná tečka za velkolepým rozvojem dosavadním, přicházejí nám některá nová opatření naší strany a vlády, jež vyúsťují v nové závažné zákonodárné akty. Změny v ústavě, v systému národních výborů, v územním uspořádání, v našem hospodářství a v naší společnosti vůbec, jak je přináší rok 1960, jasně směřují k vyšším formám socialistického života a jsou nezvratným svědectvím o tom, že cesta kterou jsme prošli, byla správná, neboť to byla cesta boje za cíl historicky zákonitý. Od ústavy cesty k socialismu k ústavě cesty ke komunismu: nemůže být krásnějšího vyjádření proměn, jež se u nás udály od r. 1948.

Avšak vraťme se nyní k tomu, v čem bylo a je vlastní jádro a historická podstata změn právě nastíněných. Míním tím ekonomiku naší republiky. Zde proměnilo se vskutku vše, a to tak, že ze staré soustavy kapitalismu nezůstalo dnes živého skoro nic. Ukázalo se, že moc v rukou lidu, vedeného svým předvojem, dělnickou třídou, v čele s komunistickou stranou, vede k socialismu železnou logikou dějin. Stal se i u nás onen „zázrak", který pozorovatelé ze zahraničí s údivem viděli už po první světové válce v Rusku, že totiž otázka budování nového státu a nové společnosti stala se základním zájmem pracujícího člověka jako takového, stala se záležitostí prakticky všech lidí, záležitostí mas. Jinak nelze vysvětlit to, že v době tak

historicky krátké, jejíž přehlídku dnes konáme, přešlo se u nás z nejtemnější vlády nejhorší kliky vykořisťovatelů, jakou představovali okupanti, přes odpor vykořisťovatelských tříd domácích k nejpokročilejšímu zřízení společenskému, jaké kdy svět znal a jímž je socialismus, dnes u nás v hlavních rysech hotový.

V průběhu plánovitě řízených etap, jaké představovala jednak dvouletka, jednak obě pětiletky, rozvinuli jsme nový, socialistický způsob výroby, podnikli jsme přestavbu svého průmyslu, zatlačili jsme do pozadí a pak převahou zlikvidovali prvky hospodaření kapitalistického, a to s takovým úspěchem, že posléze socialistické výrobní vztahy zvítězily i v zemědělství, na naší vesnici. Socialistickou industrializací přeměnili jsme zejména také Slovensko v rovnocenného partnera tzv. historických zemí. Projevil se přitom nesmírný rozmach tvůrčích sil lidových mas, které poprvé v dějinách našich zemí pocítily, že počínají pracovat nikoli pro kohosi jiného, nýbrž pro sebe samy, pro celek, jehož samy jsou hlavní a rozhodující složkou.

Hlavní oporou socialistické výstavby národního hospodářství stal se nikdy nebývalý rozvoj materiálově technické základny. Nejvýznamnějším rysem tohoto procesu bylo pak plánovité vedení celého hospodaření, h o s p o d a ř e n í v nejširším a také v nejlepším smyslu slova; plánovitost nejen ve výrobě, nýbrž i ve spotřebě. Socialistické budování bylo podniknuto podle jednotné, všeobecné koncepce, do detailů promýšlené, za jednotného ústředního vedení — věc to v dosavadních společenských systémech neslýchaná. Jak všichni denně se o tom přesvědčujeme, výsledek byl ten, že došlo k ohromnému přímo zvýšení životní úrovně nejširších mas pracujícího lidu. Není dnes u nás žebráků, není chudiny. Během posledních deseti let stále hojněji vyskytují se v našem každodenním životě prvky nejen už socialistické, nýbrž komunistické, jak nejlépe dokazuje poskytování nejrůznějších společenských služeb prostě podle potřeb beze zvláštní náhrady, např. v péči o zdraví lidu, v našem školství, v kulturních a vzdělávacích potřebách dospělých apod. Jsou to jevy přijímané dnes už naprosto samozřejmě masami našich spotřebitelů — a přece ještě do nedávna bylo to i u nás cosi stejně nemyslitelného jako dosud v zemích kapitalistických.

Vývoj šel tak rychle, že jsme dnes v mnohém směru co do výsledků svého hospodaření dohnali i nejpokročilejší kapitalistické země a že jsme se, pokud jde o životní úroveň lidu, dostali vůbec mezi přední země světa, přičemž však je třeba zdůraznit, že v každém směru jde tu o životní úroveň nového, vyššího typu, jejímž cílem je, vytvářet nového člověka; člověka, jakému bude přístupno nejen největší bohatství statků hmotných, nýbrž i nejširší a nejbohatší paleta statků kulturních: celé kulturní dědictví lidstva.

Úspěšný rozvoj materiálně výrobní základny našeho národního hospodářství byl v posledních letech podstatně ovlivněn dokonalým a všestranným využíváním nových vědeckých poznatků z oborů věd přírodních a technických. Byla to právě spolupráce výroby s vědou a technikou, co značně přispělo k onomu rozmachu výrobních sil, jehož konečným výsledkem bylo tak prudké stoupnutí životní úrovně lidu.

Avšak tím již dostáváme se k dalšímu komplexu jevů charakteristických pro 15 let právě minulých. Je to soubor změn ideologických, jejž běžně nazýváme socialistickou kulturní revolucí. Patří sem převratné reformy škol všech stupňů; přeměna dosavadního školského systému třídně měšťáckého v soustavu jednotné obecně vzdělávací školy socialistické; přebudování vysokých škol v střediska výchovy nové inteligence z lidu vycházející a s lidem co nejtěsněji spjaté; orientace našeho umění slovesného i umění výtvarných k socialistickému realismu a tím k plnění závažných úkolů budovatelských; revoluční zapojení tvorby našich umělců v oblasti hudby a jiných umění múzických k cílům, jež jsou v souladu stejně s komunistickými zítřky jako s nejlepšími tradicemi národními; patří sem posléze nová orientace naší vědy a vytvoření nové organizace vědecké práce v měřítku celostátním, organizace, jež se rok od roku zdokonaluje a také ideologicky upevňuje a prohlubuje, organizace, v jejímž čele stojí i podle zákona ČSAV.

Východiskem pro tento komplex převratných změn bylo poznání, že právě odtud, z této oblasti lidské tvůrčí práce, může vzejít rozhodující příspěvek k bytostným změnám v charakteru člověka samého, člověka, jehož lepší příští je ve smyslu socialistického humanismu vlastním cílem všeho našeho snažení. To bylo prosazováno již na Sjezdu národní kultury v r. 1948. A bylo to pak plně rozvinuto na Sjezdu socialistické kultury v r. 1959, který vytyčil program d o v r š e n í kulturní revoluce u nás.

V soustavě naší výchovy důsledně byl proveden princip, umožnit co nejširší uplatnění všeho nadání, jež dřímá v lidových masách; umožnit rozvoj každého talentu a každé hřivny, jež je uložena v třídách a vrstvách, které dosud z kulturního rozvoje byly namnoze vylučovány hospodářskou soustavou staré společnosti, dopřávající se rozvíjet především talentům z privilegovaných tříd, čímž se škodlivě zužovaly možnosti rozvoje národní kultury v celku.

Pokud jde o tvůrčí práci vědeckou, bouřlivý rozkvět, který vykazuje zejména druhá polovina období, jehož přehlídku dnes konáme, je zjevem zcela mimořádným. Marxismus-leninismus dal v této době opravdu k ř í d l a naší vědecké práci, a to křídla hned dvojí: metodou a cílem. Pracovní metodou našich vědců, a to v nejmladší generaci téměř již bez výjimek, stal se historický a dialektický materialismus. Cílem stalo se sloužiti potřebám společnosti, předvídati tyto potřeby a pracovati v nále-

žitém předstihu před nimi. Věda počala — po vzoru vědy sovětské — sloužit člověku a jeho osvobození od útlaku a tísně, ať již se tento útlak objevoval až dosud v jakékoliv formě. V tomto směru převrat přímo od základů odehrál se na úseku věd společenských. Vědy o státu a právu jsou toho klasickým příkladem.

Vědecké poznání stalo se hlavním kritériem při rozhodování o základních otázkách vývoje naší společnosti již v tomto přechodném období od kapitalismu ke komunismu. Opora vědy v budování socialismu od počátku se jevící v analysách situace, jak je podnikala naše komunistická strana, stala se během let takřka denním chlebem nejen na poli ekonomiky, nýbrž i na řadě úseků jiných. Nejkrásnějším oceněním významu vědy pro naši společnost je zakotvení principu opření o vědu v návrhu naší nové ústavy.

Vědecké poznání osvědčilo se jako jedna z hlavních zbraní v boji za vítězství socialismu; osvědčilo se jako jeden z hlavních nástrojů pomáhajících překonávat neblahé dědictví minulosti, ať již po stránce jakékoli, nikoli pouze ideologické.

Vysoká společenskopolitická funkce vědy byla u nás jasně vyjádřena zvláště ve vývoji od r. 1952, kdy došlo ke zřízení Československé akademie věd, nejvyšší naší vědecké instituce. Byl tu dán počátek jednak rozsáhlé přestavbě vědecké organizace dosavadní, jednak budování soustavy vědeckého a technického výzkumu zcela nového, základního především, ale právě tak aplikovaného. Začala být budována zcela nová síť vědeckovýzkumných pracovišť, pro jejíž fungování základním vodítkem je princip těsného spojení vědy s praxí a úkol zajišťovati předstih vědy před potřebami společnosti. Jen náležité spjetí rozvoje našeho národního hospodářství s vědou, jen její spolehlivé opření o výkonnou vědeckovýzkumnou základnu, umožnilo ty perspektivy, které dnes u nás máme: totiž provést ve výrobě důslednou mechanizaci a automatizaci a směřovat k brzkému co nejširšímu uplatnění kybernetiky.

Systematické uplatnění principu plánování ve všech oborech naší činnosti nemohlo se zastavit ani před nejrůznějšími obory práce vědecké. Plánování osvědčilo se nejen ve výrobě hmotných statků, nýbrž i v práci duševní. To, co před 15 a ještě 10 lety zdálo se požadavkem utopickým, je nám dnes již samozřejmé: postup vždy a všude podle plánu. Podle plánu, jenž sám má povahu výsledku vědeckých úvah a podle potřeby nabývá charakteru právní normy; podle plánu, jehož realizace má své přesně vyvážené etapy a v němž krok za krokem je zajišťováno vše, čeho je zapotřebí k bezpečnému dosažení cíle. Po zásluze vyzvedl význam plánování a plánovitosti N. S. Chruščov právě při zahájení československé výstavy v Moskvě dne 2. května 1960.

Ptáme-li se, jaká to byla síla, jež všechny tyto ohromné proměny způsobila, nemůžeme být ani na chvíli na pochybách. Byl to vědecký socialis-

mus, co dalo perspektivy nového života masám našeho lidu, bylo to životodárné učení Marxe a Lenina, co nám umožnilo v tak krátké době dostat se na dohled dovršení cesty k socialismu. Připomeňme si rozbory, které byly podávány na sjezdech a konferencích a na zasedáních Ústředního výboru naší strany a z nichž každý — v posledních letech zejména sjezd X. a XI. — stal se závažným mezníkem v dějinách naší vlasti posledních patnácti let, a to mezníkem tím významnějším, že se na každém z nich promítala vždy i problematika širších souvislostí, jak je přinášely zejména památné sjezdy KSSS. Bylo to velké učení Leninovo, co i u nás proniklo do mas a stalo se reálnou silou otevírající výhledy nové společenské soustavy, a to ne pouze v měřítku místním, nýbrž světovém, všelidském a co v poslední době ve svých dalších důsledcích otevřelo perspektivy přímo kosmické. V tom, čeho dnes vzpomínáme, slavíme tedy především i vítězství rodné komunistické strany, pod jejímž obezřetným vedením, spočívajícím na vědeckých základech, byly úspěšně vyřešeny všechny základní otázky našeho vývoje k socialismu.

Byla to s t r a n a, jež se stala i u nás vedoucí silou a jejíž bdělé, poctivé, vytrvalé, a cílevědomé každodenní práci vděčíme za to, že byly v každé situaci správně odhadovány potřeby společnosti, přesně stanovovány cíle, voleny náležité prostředky i taktický postup a že v tom, co mezi námi roste, správně vždy bylo vyhledáváno vše to, co tu klíčí nového, zdravého a dobrého a na druhé straně pečlivě od toho oddělováno a odlišováno to, co je staré, neduživé a odumírající.

Blížíme se k závěru naší přehlídky. Avšak na jednu stránku vývoje ČSSR musíme přece jen ještě upozornit. Ponechali jsme ji na konec, neboť vskutku jde o jednu z v ý s l e d n i c úspěchů a vítězství, kterých jsme vzpomenuli až dosud; jde o stránku, do níž jako by se celkově promítala různá vítězství dílčí. Mám na mysli m e z i n á r o d n í postavení naší vlasti, v němž za uplynulých 15 let můžeme zaznamenat změny nejhlubší a nejradostnější.

Československo, tak jak vzniklo na konci první světové války, bylo míčkem, kterým si pohrávaly věrolomné kapitalistické velmoci. Smutnou zásluhu o to měla sama česká a slovenská buržoazie jako třída tehdy vládnoucí. Přesvědčivým dokladem byl zde Mnichov v r. 1938, kdy západní velmoci, a to dokonce „spojenecké", naši vlast lehce obětovaly Hitlerovi v zájmu svých černých kalkulací, jež směřovaly k likvidaci Sovětského svazu. Ještě těsně po osvobození byly na straně buržoazie různé podobné výpočty živé. Ale jen na krátko. Dnes už je dávno zcela jiná situace. Bezpečné mezinárodní postavení naší země nemá prostě v historii obdobý. Je to dnes přední země mezi státy své velikosti, daleko zastiňující svým významem a politickou vahou mnohé státy s větším počtem obyvatelstva a s větším územím. Nikdy ještě nerozvinuly se tak bohatě naše mezinárodní

styky. Nikdy ještě více nerozkvétal náš zahraniční obchod. Nikdy ještě neměli jsme tolik a tak prospěšných smluv politických a dohod obchodních a kulturních. Je to dokonalé vítězství naší orientace na nerozborné spojenectví se Sovětským svazem, jemuž náš lid nikdy nezapomene, že roku 1938 jediný byl ochoten spolu s námi se bít a který r. 1939 jediný vznesl vážný protest proti potupné okupaci. Není zásady, jež by hlouběji byla zakotvena v srdcích každého Čecha a Slováka než zásada „Se Sovětským svazem na věčné časy". Nejen osvobození v r. 1945 samo, nýbrž i celých dalších 15 let dokázaly nad slunce jasněji, že ve světě nemáme lepších přátel než jsou naši sovětští bratři.

Toho, o čem jsem až dosud hovořil, bude v příštích letech vzpomínáno vždy znovu a znovu. Přijde rok 1965, kdy současně s dvacátým výročím budeme klást účty z třetí pětiletky, o níž nepochybujeme, že bude opět stupněm vítězným. Přijde rok 1970, kdy naše vzkvétající Československo, pevně už tkvící v základech k o m u n i s m u, tato skutečná květina v zahradě nového světa, bude hledět zpět na své hrdinské počátky se stupně čtvrtstoletého a kdy historii bude patřit svým způsobem i vše to, čeho v tomto roce jsme se ještě nedožili.

Budiž i to pro nás připomínkou. Žijeme v čase, který letí a který nás bude jednou hodnotit a soudit. To, co máme za sebou, je beze sporu velké a slavné. Podnikli jsme velmi zběžný přehled toho za pouhých 15 let. Uvážíme-li, kolik úspěchů může přinésti budoucnost, zatočí se nám až hlava nad vyhlídkami, jež nám dává těchto prvních 15 let. Ukažme se hodnými i této ještě větší a ještě slavnější budoucnosti, do níž jdeme. Je zde místo pro každý talent, pro každou práci, pro každý mozek a pro každou ruku. Tato naše malá slavnost koná se na ústředním celostátním vědeckém pracovišti v oboru státu a práva a moje slova často nesla se k tomu, co právě na tomto poli bylo vykonáno. Jsme si jisti, že pro nové, o b r o z e n é právnictví i příští generace budou mít úkoly, jež nikdo jiný nebude moci odborně řešit. Je však třeba opatřit si pro tyto úkoly b u d o u c n o s t i včas náležitou výzbroj, výzbroj politickou, morální, a ovšem především odborně teoretickou; avšak v každém případě takovou, jež by těsným spětím s potřebami praxe a vědeckým poznáním minulosti i předvídáním nových nutností budoucnosti byla zárukou toho, že p ř í š t í právník, jako operativní znalec zákonů a zásad n e p o u z e p r á v n í c h, bude užitečným činitelem i v organizaci společnosti, jejíž obrysy se teprve vzdáleně rýsují.

Nechť se ukáže, že toto patnácté výročí osvobození Československa Sovětskou armádou zdravíme i my, pracovníci věd o státu a právu, ve znamení příprav k novým úspěchům v boji za dovršení socialistické výstavby! Vždyť je to právě tento obor práce, v němž jdeme již dávno zcela jednotni v bojovém šiku k dalšímu a dalšímu rozvoji socialistické vlasti a k novým

a novým zápasům za šťastný život lidu našich i jiných národů v trvalém míru. Ať dále rozkvétá naše Československo! Ať žije Sovětský svaz, mohutná velmoc míru, průkopník nové, šťastnější éry lidstva! Čest patnácti letům vítězné práce našeho lidu! Vzhůru ke komunismu!

VZNIK A UPEVNENIE NAJVYŠŠÍCH ŠTÁTNYCH ORGÁNOV NOVÉHO POĽSKA V ROKU 1944

Ján Gronský

Po septembrovej katastrófe, zavinenej zločineckou politikou sanácie[1] odmietajúcej akékoľvek možnosti dohovoru a spolupráce so Sovietskym zväzom, vzbĺklo na celom poľskom území národnooslobodzovacie hnutie. Pritom však vedenie celého radu vojenských a politických organizácií, hlásiacich sa k oslobodzovaciemu hnutiu, zaujímalo pre Poľsko nesmierne nebezpečné stanovisko o „dvoch nepriateľoch".[2] Triedna nenávisť k Sovietskemu zväzu viedla tak ďaleko, že tieto organizácie dokonca brzdili ozbrojený boj a nezastavili sa ani pred formami občianskej vojny. Londýnska vláda poľskej emigrácie,[3] ktorá tieto triedne sily reprezentovala, stála na stanovisku obnovenia predvojnových, fašistických pomerov.

Vo vnútri štátu vybudovala emigrantská vláda rozsiahlu „delegatúru". Jej vojenským centrom sa stal ZWZ,[4] zložený z bývalých pilsudčíkov, ktorí viedli boj na dve strany: menej proti hitlerovcom, viacej a predovšetkým proti komunistom. V r. 1943 sa všetky vojenské jednotky, dirigované zo

---

[1] „Sanáciou" bola bežne nazývaná militaristická, buržoázno-statkárska skupina vedená Piłsudskim, ktorá práve pod heslom „sanovania" situácie v zemi a v boji proti tzv. „sejmokracii" započala v r. 1926 proces fašistického prevratu v krajine. V oblasti ústavnej bol tento proces zavŕšený v r. 1935, kedy vstúpila do účinnosti fašistická ústava, prijatá v Sejme za úplne protiústavných podmienok.

[2] „Dvoma nepriateľmi" boli označovaní hitlerovské Nemecko a Sovietsky zväz, pričom bol Sovietsky zväz označovaný ešte za horšieho nepriateľa, ako nacistické Nemecko. Jedným z prvých dekrétov, ktorý vydala poľská emigrantská vláda, bol dekrét, ktorým sa vypovedala vojna Sovietskemu zväzu. Protisovietske provokácie boli tiež jedným z hlavných obsahov činnosti tejto vlády. Známy je napríklad jej plán na vytvorenie nového protisovietskeho „sanitného kordónu" vo forme nejakej československo-poľskej konfederácie pod agrárnicko-klerikálnym vedením.

[3] Londýnska (a vôbec západná) emigrácia mala buržoázno-statkársky, fašistický či polofašistický charakter. Skladala sa z vedúcich činiteľov fašistického poľského štátu, ktorí nechali národ napospas hitlerovským okupantom a hľadali najkratšiu cestu do zahraničia. „Prvý muž v krajine", prezident Mościcki, „odpovedný" — podľa ústavy z r. 1935 — len „Bohu a histórii", mal ešte naviac švajčiarske štátne občianstvo, takže mu emigrácia nerobila fažkosti. Ešte však využil svoje právo, dané mu ústavou z r. 1935 a pred abdikáciou určil svojho zástupcu, bývalého maršálka senátu Raczkewicza. Do emigrantskej „vlády", vytvorenej najprv vo Francúzsku a po jeho porážke presídliacej do Londýna, boli pribratí najvýznamnejší poľskí fašisti — Sosnkowski, Zaleski a iní. Predsedom vlády sa stal osobný odporca Piłsudského, ale pritom protikomunistický buržoázny politik, generál Sikorski.

[4] ZWZ = „Związek Walki Zbrojnej" = Sväz ozbrojeného boja; stal sa neskoršie základom AK.

západu, spojili v tzv. Krajinskej armáde — AK.[5] Vedľa AK, ktorá bola hlavným ozbrojeným sborom poľskej reakcie, pôsobili však na poľskom území ďalšie ozbrojené sily. Tak emigrantská PSS[6] mala v krajine svoju vojenskú organizáciu WRN.[7] Ďalej pôsobila organizácia PAL,[8] vytvorená pravicovými elementami RPPS,[9] tzv. „Batalliony Chłopskie“,[10] vytvorené Mikolajczykovou skupinou a mnohé ďalšie. V týchto bojových jednotkách válčili tisíce vlastencov a válčili dobre. Ostáva však faktom, že vedenie týchto organizácií bolo väčšinou tak protikomunisticky zamerané, že bolo ochotné skôr spolupracovať s AK, než sa spojiť s komunistami v spoločnom boji.[11] Zvlášť AK a teroristická organizácia NSZ[12] boli pritom otvorene protisovietske a protikomunistické.

V domácom odboji existovala v tomto čase len jediná sila ochotná dôsledne a do konca bojovať proti okupantom a majúca pritom jasný, pokrokový cieľ. Boli to komunisti. Pravda, rozpustenie Komunistickej strany Poľska v r. 1938 komunistické hnutie značne oslabilo, lebo stratilo jednotné vedenie aj vypracovaný strategický a taktický plán. Preto jednotky

---

[5] AK = „Armija Krajowa“ = Krajinská (zemská) armáda; bola oficiálnou domácou ozbrojenou zložkou emigrantských vojenských síl, ktorých hlavnú masu v zahraničí tvorila okrem jednotiek v Anglicku tzv. Andersova armáda.

[6] PPS = „Partia Polskich Socjalistów“ = Poľská socialistická strana; pôvodne v podstate sociálnodemokratická strana, ktorej emigrantská časť však bola bojove protikomunistická.

[7] WRN — „Wolność-Rowność-Niepodległość“ = Voľnosť-rovnosť-nezávislosť; jednotky WRN boli prakticky podriadené veleniu AK.

[8] PAL = „Polska Armia Ludowa“ = Poľská ľudová armáda; založená v r. 1943 RPPS ako určitá protiváha skutočne revolučných ozbrojených jednotiek vedených komunistami.

[9] RPPS = „Robotnicza Partia Polskich Socialistów“ = Robotnícka strana poľských socialistov; ďalšia politická zložka, ktorej existencia len ukazuje na úžasné roztrieštenie síl odboja doma. RPPS vznikla v r. 1943 ako ľavicová organizácia PPS doma. Krajnú pravicu doma reprezentovala WRN. RPPS sa vo vnútri tiež delila, boli tam rôzne skupiny, medzi nimi aj priamo provokatéri. RPPS sa ovšem stala základom novej, povojnovej PPS, ktorá sa po očiste v r. 1948 zlúčila v jednotnú robotnícku stranu s komunistami.

[10] „Batalliony Chłopskie“ = Roľnícke roty; aj keď boli riadené z Londýna Mikolajczykom, často — podobne ako jednotky PAL a niekedy dokonca aj AK — sa spojili v akciách pod vedením komunistov. Neskoršie sa dostali úplne pod vedenie revolučného roľníckeho hnutia doma.

[11] Odrazom toho bolo tiež vyvezenie poľských jednotiek z SSSR. Po napadnutí SSSR v r. 1941 došlo k určitému urovnaniu vzťahov medzi sovietskou a poľskou emigrantskou vládou v Londýne. Výsledkom bola medzi iným zmluva z 14. 8. 1941, podľa ktorej sa na sovietskom území mala vytvoriť armáda, pripravená k 1. 10. 1941 k nasadeniu po boku sovietskych vojsk. Pôvodný počet 30 000 vojakov bol neskoršie zvýšený na 96 000. Sovietska vláda výcvik a vyzbrojenie tejto armády sama financovala, pričom zvýšila pôvodnú sumu na to venovanú z 65 miliónov na 300 miliónov rubľov. Veliteľ týchto vojsk, generál Anders, účastník poľskej intervencie v sovietskom Rusku v r. 1920, však podľa pokynov londýnskej vlády neustále oddaľoval nasadenie týchto vojsk pod najrozličnejšími zámienkami. V auguste r. 1942 v čase, keď sa hitlerovci blížili k Stalingradu, dosiahla londýnska vláda toho, že 75 000 poľských vojakov bolo odvezených na Blízky východ a len neskoršie nasadených v Taliansku. Londýnska vláda proste porušila svoj vlastný záväzok. Nechcela v svojej protikomunistickej zaslepenosti pripustiť, aby poľskí a sovietski vojaci bojovali vedľa seba.

[12] NSZ = „Narodowe Siły Zbrojne“ = Národné ozbrojené sily; išlo o teroristickú organizáciu, „špecializovanú“ na zákerné vraždenie komunistických činiteľov; spolupracovala aj s Gestapom a SD.

odbojového hnutia, zložené zväčša z bývalých príslušníkov KPP („Srp a kladivo", „Sväz priateľov SSSR" a iné), ktoré sa vytvárali hneď po septembrovej porážke v r. 1939, nevedeli vyvinúť taký vliv na domáce národnooslobodzovacie hnutie, aký by im prislúchal.

Obrat nastal v r. 1942, kedy bývalí členovia KPP založili v januári vo Varšave novú komunistickú stranu, nazvanú „Poľská robotnícka strana".[13] PPR prijala deklaráciu,[14] v ktorej prehlásila, že sociálne aj nacionálne oslobodenie môže národu priniesť jedine víťazstvo SSSR. Deklarácia vytýčila úkoly národnooslobodzovacieho boja a vyzvala národ k vytvoreniu jednotného frontu bez kapitalistov a statkárov, zdôrazniac vedúcu úlohu robotníckej triedy v tomto fronte. Deklarácia výslovne hovorila o spojení sociálnej revolúcie s vecou národného oslobodenia a vytvorením frontu slobodných, demokratických národov okolo Sovietskeho svázu. Tým tiež deklarácia jasne vytýčila základné triednepolitické ciele, ktoré nová strana sledovala. Deklarácia tiež vyzvala ľud k tvoreniu partizánskych oddielov a vstupu do Ľudovej gardy.[15]

Ľudová garda sa stala najdôležitejšou ozbrojenou zložkou domáceho odboja ešte v priebehu roku 1942. Organizovala rozsiahle partizánske akcie nielen na vidieku, ale aj priamo v mestách. Napriek tomu, že bola vystavená štvaniu, zákerným vraždám aj udávaniu, organizovanému emigrantskými orgánmi v krajine, vedela veľmi rýchlo získať na svoju stranu nielen nových bojovníkov, ale aj celé jednotky iných organizácií, najmä Bataliony Chłopskie a PAL.

PPR bojovala nielen vnútornú (vnútenú) ozbrojenú vojnu proti AK, NSZ, WRN a iným organizáciám, ale bojovala tiež vojnu ideologickú. Jej vyjadrením je programová deklarácia „Za čo bojujeme", ktorá vytýčila hlavné ciele budúceho usporiadania nového Poľska ako ľudového, demokratického a sociálne spravodlivého štátu.[16]

Vytvorením PPR a Ľudovej gardy vznikli tak podmienky pre vybudovanie širokého, národnooslobodzovacieho domáceho odbojového frontu. V r. 1943 vzniká pod vedením demokratických roľníckych činiteľov „Wola ludu"[17] pokroková roľnícka organizácia, ktorá získala pod svoj vplyv dosiaľ Mikolajczykom riadené „Bataliony Chłopskie". Vzniká odbojová mlá-

---

[13] PPR = „Polska Partia Robotnicza" = Poľská robotnícka strana; jej prvým generálnym tajomníkom bol významný predstaviteľ bývalej KPP Marcel Nowotko. Druhým generálnym tajomníkom bol Pawel Finder. Obaja zahynuli ešte v národnooslobodzovacom boji. Tretím generálnym tajomníkom sa stal Wladyslaw Gomułka.

[14] Pozri „Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942—1945", Warszawa 1958, „PPR — rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego VII. 1944 — XII. 1945", Warszawa 1959.

[15] GL = Gwardia Ludowa" = Ľudová garda. Všeobecne sa v tejto súvislosti skratka GL menej užíva.

[16] Pozri poznámku 14.

[17] „Wola ludu" = Sloboda národu.

dežnícka organizácia ZWM.[18] V samotnej RPPS silnie ľavicové krídlo, stavajúce sa za spoluprácu s PPR. V priebehu roku 1943 vznikajú ďalšie demokratické organizácie, buď úplne nové, alebo obnovené organizácie, rozpustené, či zakázané v dobe sanačných vlád predseptembrového Poľska. Domáci odboj sa začína formovať do dvoch centier: jedného, vedeného PPR a Ľudovou gardou, druhého, riadeného z Londýna a reprezentovaného „delegatúrou" v krajine a najmä AK.

Vývoj udalostí doma aj na frontoch viedol tiež k aktivizácii poľských pokrokových činiteľov za hranicami. Poľská emigrácia v Sovietskom zväze rozvíja hnutie za pomoc bojujúcej vlasti, za vytvorenie poľských vojenských jednotiek v SSSR, za spojenie domáceho a zahraničného odboja. Na jeseň r. 1943 tak vzniká „Zväz poľských vlastencov"[19] v čele s Wandou Wasilewskou a Alfredom Lampe. Organizácie Zväzu boli všade na území SSSR, kde žili poľskí emigranti. Za priameho vedenia Zväzu poľských vlastencov vznikla z vojakov a dôstojníkov, ktorí odmietli opustiť Sovietsky zväz s Andersovou armádou, 1. poľská divízia T. Kościuszka. Táto divízia, nasadená prvýkrát v bojoch v dňoch 12.—13. 10. 1943, stala sa základom 1. poľskej armády v SSSR, skončiacej svoje ťažanie v r. 1945 na Labi a v Berlíne.[20]

O to aktuálnejšie sa stalo vytvorenie nielen politickej jednoty, ale aj štátnej reprezentácie domáceho odboja. V októbri 1943 začal ústredný výbor PPR viesť rozhovory s predstaviteľmi iných politických zoskupení, najmä s organizáciou „Wola Ludu" a RPPS o vytvorení jednotného zastupiteľského centra, ktoré by plnilo úkol dočasného najvyššieho zastupiteľského orgánu národnooslobodzovacieho hnutia v krajine. Časť predstaviteľov RPPS však v svojej protisovietskej zaslepenosti spoluprácu odmietala. Až po prebehnuvšom rozkole v RPPS, v ktorej zvíťazili ľavicové sily, mohla sa PPR dohovoriť s RPPS a aj radom ďalších spoločenských a vojenských organizácií. Bolo rozhodnuté vytvoriť najvyšší zastupiteľský orgán, reprezentujúci bojujúce demokratické Poľsko — Zemskú národnú radu (KRN).

15. decembra 1943 bol z iniciatívy PPR vydaný „Manifest demokratických spoločensko-politických a vojenských organizácií."[21]

V Manifeste sa predovšetkým poukazuje na úkoly, ktoré stoja pred poľ-

---

[18] ZWM = „Związek Walki Młodych" = Zväz boja mládeže; obaja jeho vedúci organizátori, Jana Šawicka a Janek Krasicki, zahynuli ešte za vojny.

[19] ZPP = „Związek Patriotów Polskich" = Zväz poľských vlastencov.

[20] Vyzdvihovanie faktických veľkých bojových zásluh poľských jednotiek v SSSR v nijakej miere nezmenšuje hrdinstvo poľských vojakov na Západe, ktorí v leteckých bojoch, bojoch u Monte Casina, pri invázii v Normandii a aj inde ukázali veľkú statočnosť aj bojové umenie. Tragédiou týchto jednotiek však bolo, že boli zneužívané proti najvlastnejším národným záujmom.

[21] Plný text uvedeného manifestu je uvedený v publikácii: „Protokół pierwszego posiedzenia KRN", vydaného v r. 1947, str. I—VII.

ským národom a na nutnosť jednotného vytýčenia cesty, po ktorej sa má ďalej uberať.

Štvorročné skúsenosti ukazujú — hovorí sa v Manifeste — že na takúto cestu nevedie ľud emigrantská vláda v Londýne, ani jej orgány v Poľsku. Táto vláda sa ani na chvíľku nestotožnila s vôľou ľudu vo vnútornej, či zahraničnej politike, skupina emigrantov ani na chvíľu nepostavila záujmy poľského národa a štátu nad vlastné reakčné ciele a plány. Londýnska vláda sa dosiaľ nevzdala protisovietskej politiky, ktorej hlavným cieľom je rozbitie spojenectva protihitlerovskej koalície. Takáto politika slepej nenávisti k SSSR, politika mobilizácie poľského národa do boja so Sovietskym sväzom vo chvíli, keď sovietska armáda stojí pred bránami Poľska, ženie Poľsko do priepasti a národ do katastrófy. Poľská emigrantská vláda tým, že dosiaľ neuznáva spojenectvo troch mocností,[22] stavia Poľsko do izolácie, pracuje proti záujmom poľského národa.

Londýnska vláda podriadila všetku svoju politiku návratu k predseptembrovému zriadeniu. Uznanie ústavy z r. 1935 ako základu jej činnosti bolo urážkou celého poľského národa. Londýnska vláda chce krajine vnútiť sanačno-ozonovský režim. Pod ochranou tejto vlády niekoľko reakčníkov v emigrácii aj vo vlastnej krajine buduje celý štátny aparát zložený z nenávidených ľudí a nenávidených inštitúcií. Ich cieľom je pohnať západné mocnosti do boja proti Sovietskemu sväzu. Pod heslom boja proti boľševizmu útočila na základné záujmy robotníkov, roľníkov a inteligencie. Títo ľudia dávajú Nemcom morálnu podporu k boju na východe. A nielen morálnu, lebo sa nezastavili ani pred udávaním a občianskou vojnou.

Ďalej sa v Manifeste konštatuje, že poľský národ potrebuje ústredné vedenie. Podpísané organizácie vzali preto na seba iniciatívu zvolať Zemskú národnú radu (KRN) ako faktickú politickú reprezentáciu poľského národa, zmocnenú vystupovať v jeho mene a riadiť jeho osud až do oslobodenia Poľska.

Pred KRN stoja tieto úkoly:

1. riadenie boja proti okupantom podľa jednotného plánu;
2. orientácia zahraničnej politiky na zásade spolupráce so všetkými spojencami, výslovne tiež spolupráca s SSSR;

[22] Poľská emigrantská vláda síce už nevypovedala SSSR vojnu, ako v r. 1939, ale po vyvedení svojich vojsk z SSSR zahájila nové rozsiahle protisovietske štvanice. Vo februári 1943 otvorene žiadala na SSSR zmenu hraníc, v apríli sa zase plne postavila za hitlerovskú propagandu vo veci masovej vraždy poľských záložných dôstojníkov v Katynskom lese pri Smolensku. Poľská vláda túto desaťtisícnásobnú vraždu plne zvalila na sovietsku vládu, stavajúc sa tak úplne otvorene na stranu hitlerovcov, ktorí sami toto masové vyvražďovanie spáchali. Na základe takéhoto jednania prerušila sovietska vláda 25. 4. 1943 s poľskou emigrantskou vládou všetky styky a viacej ich ani neobnovila. Až do konca vojny potom poľskí emigranti podpichovali k protisovietskej vojne a všetky svoje nádeje skladali vo vzájomné vykrvácanie Nemcov a Sovietov. Neskoršie sa potom stále viacej orientovali na vyvolanie rozkolu medzi západnými spojencami a SSSR.

3. boj o nezávislé, suverénne Poľsko; vtelenie do Poľska všetkých zgermanizovaných krajov, stanovenie východných hraníc v zhode s vôľou ľudu a v dorozumení so Sovietskym svätom;

4. prebudovanie štátneho zriadenia v duchu širokej demokracie nielen politickej, ale aj hospodárskej, vyvlastnenie veľkostatkárov, odovzdanie pôdy robotníkom a roľníkom, nacionalizácia veľkopriemyslu, bánk a dopravy, oslobodenie más z nevoľníctva, krívd a poníženia, zabezpečenie ich pred hladom, nezamestnanosťou, núdzou, temnotou a bezdomovstvom, vytvorenie podmienok pro slobodný, kultúrny, šťastný život týchto más.

Ďalej sa v Manifeste prehlasuje, že KRN vytvorí Zemské velenie ľudovej armády, že vytvorí v príslušnom čase Dočasnú vládu, ktorej členmi sa stanú zástupcovia všetkých skupín, stojacich na zásade demokracie, že bude svoje funkcie vykonávať skrze vojvodské, okresné, mestské a obecné národné rady, vytvorené miestnymi demokratickými činiteľmi, straníkmi aj bezpartajnými. KRN sa postaví proti všetkým pokusom vyvolať v krajine občiansku vojnu a nositeľov týchto snáh bude považovať za priamych pomocníkov okupantov.

Manifest končí poukazom na to, že najdôležitejšie je, aby KRN zjednotila národ v jeho sebaobrane proti nepriateľom a v boji za oslobodenie.

Dokument podpísali zástupcovia 14 organizácií, medzi nimi „Výbor národnej iniciatívy“,[23] ústredný výbor PPR, „Skupina socialistických činiteľov“,[24] „Skupina činiteľov SL“,[25] Hlavné velenie GL, skupiny inteligencie, literátov, dôstojníkov, poddôstojníkov, mládeže, bezpartajní demokrati atď.[26]

V noci z 31. 12. 1943 na 1. 1. 1944 konalo sa potom vo Varšave prvé plenárne zasadnutie KRN. V podmienkach najhlbšej konšpirácie sa zišlo 19 vedúcich predstaviteľov poľského odbojového hnutia. Niekoľkí ďalší sa z rôznych dôvodov nemohli dostaviť. Po úvodných prejavoch predsedu — Bolesława Bieruta (krycie meno Janowski) a ďalších zástupcov organizácií tu zastúpených a zložení sľubu, pristúpilo zasadnutie k schváleniu

---

[23] Tzv. Komitet Iniciatywy Narodowej.

[24] Tzv. Grupa działaczy socialistycznych.

[25] Tzv. Grupa działaczy SL. SL = Stronnictwo Ludowe = Ľudová strana, t. j. roľnícka strana, vzniklá v tejto dobe zo skupiny „Wola ludu“; táto strana hrala v ďalšom vývoji v podstate progresívnu úlohu.

[26] V tejto dobe vznikli aj ďalšie strany, ktoré sa v r. 1944 už aktívne podieľali na práci KRN:

PPS — nová socialistická strana, t. j. v podstate strana sociálnodemokratická, ktorá bola vytvorená ľavicou RPPS. Nemala prirodzene nič spoločné s londýnskou PPS a so skupinami WRN.

SD — Stronnictwo Demokratyczne = Demokratická strana; tvorená liberálno-demokratickými kruhmi buržoáznej inteligencie a malomestskej buržoázie i strednými vrstvami.

prvého štátneprávneho aktu nového Poľska — Dočasného štatútu národných rád.[27]

Dočasný štatút národných rád[28] je nielen prvým, ale aj základným štátneprávnym dokumentom nového Poľska. Vzhľadom na význam KRN a jej postavenie v sústave nových štátnych orgánov možno štatút hodnotiť ako dokument ústavného charakteru, aj keď na rozdiel od neskorších aktov KRN, ktoré mali už aj oficiálne označenie ako „zákony", bol len „uznesením".

Úvodný článok Dočasného štatútu prehlasoval, že „morálneprávna podstata, na ktorej vznikajú a o ktorú opierajú svoju činnosť národné rady, je vôľa širokých más, vyjadrená v obetiplnom ozbrojenom boji s okupantom, v demokratických zásadách marcovej ústavy z r. 1921, zničenej proti vôli ľudu totalitným sanačno-ozonovým systémom, ako aj v Manifeste demokratických spoločenskopolitických a vojenských organizácií k národu z decembra 1943".

Dočasný štatút zakotvoval existenciu celej sústavy národných rád, organizovaných podľa územnoadministratívneho princípu v obciach, mestách, okresoch a vojvodstvách (čl. 2) v čele s KRN (čl. 8, odst. 2).

Podiel na tvorení národných rád všetkých stupňov mali brať všetky demokratické organizácie a' združenia, ktoré sa činne zúčastňovali buď v bezprostrednom ozbrojenom boji, alebo v civilnej akcii sebaobrany a odporu včítane propagačnej a agitačnej práce (čl. 3, odst. 1 a 2).

V tomto zmysle mali predstaviteľov národných rád delegovať

a) politické skupiny, stojace na základoch zjednotenia všetkých demokratických síl národa v boji s okupantom za slobodné a nezávislé Poľsko.[29]
b) vojenské organizácie stojace v ozbrojenom boji s okupantmi,
c) továrenské, roľnícke a poplužné výbory,
d) odborové organizácie robotníkov a inteligencie,
e) demokratické spoločenské organizácie (čl. 3, odst. 3).

Naviac dostala každá národná rada tiež právo, aby sama kooptovala nových členov, pravda, počet kooptovaných členov národnej rady mohol činiť najviac 20 % celkového počtu členov národnej rady (čl. 3, odst. 4). Počet členov žiadneho stupňa národných rád nebol presne určený (čl. 4). Bolo podotknuté, že to záleží jednak na počte delegujúcich organizácií,

[27] Na tomto prvom plenárnom zasadnutí padol tiež návrh, aby sa národné rady menovali „ľudové rady" (pozri: Protokół I. pos. plen. KRN, str. 29). Návrh však nebol prijatý — už aj len preto, že medzitým už od decembra 1943 (po uverejnení Manifestu), začali vznikať národné rady pod týmto názvom.

[28] Uchwała Krajowej Rady Narodowej z dnia 1. stycznia 1944 r. „Statut tymczasowy rad narodowych", Protokol I. pos. plen. KRN, str. 30—36.

[29] Neustále zdôrazňovanie nutnosti aktívneho boja proti okupantom malo svoj význam z toho dôvodu, že dávalo možnosť vylúčiť z účasti v KRN a ostatných národných radách organizácie, ktoré charakterom svojej činnosti tam nepatrili. Z toho dôvodu tiež čl. 6. ods. 8. Dočasného štatútu dával prezídiám všetkých stupňov národných rád právo vylúčiť z národnej rady tých členov, ktorí ohrozujú jej bezpečnosť.

jednak na stupni zorganizovania v mieste z hľadiska politického, vojenského a spoločenského (čl. 4).

Vlastná organizácia sústavy národných rád bola nasledujúca:

a) obecné (gminné) národné rady tvorili svoje trojčlenné prezídium, pričom jeden z členov prezídia sa stával členom okresnej národnej rady;

b) okresné (powiatowe) národné rady tvorili päťčlenné prezídium, pričom jeden člen prezídia sa stáva členom vojvodskej národnej rady;

c) vojvodské národné rady vytvárali tiež päťčlenné prezídium, pričom vysielali troch členov vojvodskej národnej rady do KRN; nebolo stanovené, že títo traja musia byť členmi prezídia vojvodskej národnej rady;

d) KRN vytvárala tiež päťčlenné prezídium, pričom členmi z titulu funkcie boli: predseda KNR, jeho zástupca a najvyšší veliteľ ľudovej armády (čl. 5).

Kvôli konšpirácii bolo zdôraznené, že „hlavná váha práce spočíva na prezídiu národnej rady" (čl. 6, odst. 2). Z toho samého dôvodu sa mala celá národná rada schádzať len výnimočne k riešeniu najzávažnejších otázok (čl. 6, odst. 6). Z konšpiračných dôvodov boli tiež členovia národných rád rozdelení do 3—5členných krúžkov (buniek), ktoré viedli členovia prezídia. Tieto bunky tiež vysielali svojich zástupcov na zasadnutia národnej rady, ak účasť všetkých nebola možná. Funkcie plenárneho zasadnutia národnej rady mohlo plniť tiež zhromaždenie prezídia a zástupcov buniek. K platnosti uznesení bolo treba, aby bola zastúpená aspoň polovica buniek (čl. 6, odst. 2 a 6).

Dočasný štatút charakterizoval v čl. 8 všetky stupne národných rád ako

1. dočasné podzemné orgány moci ľudu, pôsobiace až do vytvorenia stálych orgánov zákonodarným sborom, ako „dočasnú politickú reprezentáciu národa";
2. ako organizátorov a riadiacich činiteľov boja národa za oslobodenie krajiny (čl. 8, odst. 1).

Bolo stanovené, že k základným úkolom národných rád v dobe okupácie patrí:

a) zjednotenie robotníckej triedy, roľníkov, inteligencie a všetkých demokratických, pokrokových, slobodymilovných síl národa okolo národnej rady s cieľom bojovať s okupantmi a zabezpečiť demokratické zriadenie budúceho Poľska;

b) mobilizácia a organizácia všetkých síl národa a všetkých prostriedkov do boja za urýchlenie chvíle víťazstva nad okupantmi;

c) čo najväčšia pomoc morálna, materiálna i organizačná k výstavbe bojaschopnosti Ľudovej armády (čl. 8, odst. 5).[30]

---

[30] Podrobnosti týkajúce sa miestnych národných rád sú uvedené v práci o vzniku a upevnení miestnych orgánov štátnej moci v Poľsku. Túto prácu autor pripravuje do tlače.

Dočasný štatút zvlášť určoval postavenie, úkoly a právomoc KRN. Podľa toho KRN

1. bola zvrchovaným orgánom nad všetkými národnými radami, najvyššou reprezentáciou národa, ktorá vytyčovala základné smernice práce miestnym národným radám a ktorá všetky národné rady riadila (čl. 8, odst. 2);
2. vystupovala mimo štátu v mene poľského národa až do vytvorenia Dočasnej vlády (čl. 9, odst. 1);
3. menovala vedenie Ľudovej armády (čl. 9, odst. 2);
4. vo chvíli, ktorú bude považovať za vhodnú, mala KRN menovať Dočasnú vládu (čl. 9, odst. 3).

Všetky národné rady včítane KRN boli v tomto štatúte zakotvené ako dočasné orgány. Bolo stanovené, že

a) po vytvorení Dočasnej vlády budú všetky miestne národné rady ako dočasné orgány výkonnej moci podriadené Dočasnej vláde (čl. 8, odst. 3);
b) po vytvorení stálej reprezentácie národa na základe demokratických volieb[31] vo forme zákonodarného zhromaždenia nezávislého Poľska odovzdajú KRN a miestne národné rady svoje právomoci príslušným orgánom (čl. 13).

Pritom sa ovšem počítalo s tým, že KRN bude existovať aj po vytvorení Dočasnej vlády (podobne ako miestne národné rady). Bolo výslovne stanovené, že v tom prípade bude KRN „plniť funkcie kontroly činnosti Dočasnej vlády a najvyššej reprezentácie národa" (čl. 9, odst. 4).

Ustanovenia Dočasného štatútu ukazujú, že už tento prvý dokument ide v zakotvení sústavy štátnych orgánov podstatne ďalej, než akákoľvek buržoázna demokracia. Ide o zakotvenie celého radu úplne nových momentov, buržoáznemu štátnemu zriadeniu neznámych:

1. Národné rady mali čo do svojho triedneho zloženia úplne jasný, ľudový charakter. Je to zdôraznené nielen spôsobom tvorenia národných rád, ale aj výslovným zdôraznením ich úkolu v čl. 8, odst. 5, kde sa hovorí o zjednotení „robotníckej triedy, roľníkov, inteligencie a všetkých demokratických, pokrokových a slobodymilovných síl". Ide teda jednoznačne o základ ľudového štátneho aparátu, t. j. aparátu novej triednej kvality.

2. Národné rady tvorili celú sústavu zastupiteľských orgánov. V tomto zmysle majú svoj vzor nesporne v sovietoch, a to v celom spôsobe ich organizačnej štruktúry, v ktorej tvoria jednotný celok. Dočasný štatút síce

---

[31] V štatúte sa užíva termín „pięcioprzymiotnikowe wybory", to značí voľby majúce päť prívlastkov, vlastností či znakov. Tento termín má vyjadriť, že sa voľby konajú na základe zásady všeobecnosti, rovnosti, priamosti, tajnosti a pomerného zastúpenia. Tento termín sa v Polsku často užíva v politickej aj vedeckej literatúre.

hovoril o KRN ako o „najvyššej reprezentácii národa“ (čl. 8, odst. 2), ale túto najvyššiu reprezentáciu nechápal ako jedinú reprezentáciu, len ako vyvrcholenie reprezentácie, predstavovanej celou sústavou národných rád. V čl. 8, odst. 1 sa výslovne hovorilo, že celá sústava národných rád predstavuje „dočasnú politickú reprezentáciu národa“. V tejto skutočnosti jednoty systému národných rád je treba vidieť základ socialistickej zastupiteľskej sústavy.

3. Všetky stupne národných rád v sebe spojovali funkcie normotvorčie s funkciami výkonnými. Už v Dočasnom štatúte dochádza k jasnému vymedzeniu právomocí celej národnej rady a právomocí prezídia, k spojeniu práva uznášať sa a práva priamo prevádzať uznesenia. Ak tu v niektorých formách podmienených konšpiračnými dôvodmi niekto vidí nejaké „nedemokratické rysy“, tak to len svedčí o nepochopení veci a o povyšovaní formy nad obsah. Zaujímavý je však predpoklad čl. 8, odst. 4, podľa ktorého národné rady ako „orgány moci výkonnej“ majú byť neskoršie podriadené Dočasnej vláde. Toto ustanovenie nesvedčí o snahe nabúrať jednotu zastupiteľskej sústavy, ale o niečom inom. Všimnime si, že všade sa v Dočasnom štatúte hovorí o národných radách ako o orgánoch „národnej reprezentácie“, tu však ako o „orgánoch moci výkonnej“. Je tu podľa môjho názoru viditeľná snaha spájať oba tieto prvky, t. j. o postoj podobný, aký bol voči národným výborom v Československu.[32] Podľa všetkého sa v tejto dobe počítalo s akýmsi trvalým zakotvením národných rád ako jediných nositeľov „moci i správy“ v mieste, pričom v zmysle „mocenskom“ mali byť zavŕšené KRN, v zmysle „správnom“ Dočasnou vládou. Neskoršie však k tomuto stavu nedošlo. Národné rady v ďalšom vývoji nikdy neboli podriadené Dočasnej vláde (či jej predchodcovi — Poľskému výboru národného oslobodenia), ale len KRN. Tento moment však súvisí s tým, že neskoršie došlo v mieste k obnoveniu dvojkoľajnosti správy.

4. Dočasný štatút zakotvoval zásadu demokratického centralizmu, buržoáznym štátom neznámu. Táto zásada sa objavila nielen v organizačnej štruktúre národných rád (čl. 6, 5), ale aj výslovne v zakotvení zvrchovaného postavenia KRN (čl. 8, odst. 2).

5. Dočasný štatút zakotvoval zásadu kolegiálneho rozhodovania pre národnú radu ako celok, aj pre jej prezídium. V celom štatúte nevidíme jediné miesto, v ktorom by sa priznávali individuálne právomoci predsedovi či komukoľvek inému.

6. Dočasný štatút konečne zakotvoval zásadu odvolateľnosti (zbavenia členstva v národnej rade) tých členov, ktorí ohrozovali bezpečnosť národnej rady (čl. 6, odst. 8). Táto zásada odvolateľnosti bola, pravda, uplat-

[32] Ide o známu Gottwaldovu myšlienku, aby národné výbory v sebe spájali právomoc bývalej politickej správy a bývalej samosprávy.

ňovaná formou, ktorá odpovedala vtedajším podmienkam, avšak podstatné je, že zakotvená bola.

Na základe všetkých týchto momentov môžeme dôjsť k záveru, že Dočasný štatút národných rád je nielen prvým štátneprávnym aktom normatívneho charakteru, ale že je tiež základným právnym aktom revolučnej prestavby celého štátneho aparátu, podstatným spôsobom ovplyvňujúcim najdôležitejšiu otázku ďalšieho revolučného vývoja, otázku štátnej a politickej moci.

Prvé plenárne zasadnutie KRN prijalo ďalej „Programovú deklaráciu KRN".[33] V tejto programovej deklarácii sa v podstate opakujú myšlienky Manifestu z decembra 1943. KRN sa prehlasuje ako „vykonávateľ vôle" poľského národa, „zmocnený" viesť boj v jeho najvlastnejších záujmoch. V súvislosti s tým Programová deklarácia popiera právo londýnskej vlády vystupovať menom národa, pretože ju poľský národ nikdy ako svojho predstaviteľa neuznal.

Programová deklarácia ďalej precizuje úkoly, ktoré chce KRN riešiť v oslobodenej krajine. Prehlasuje, že v oslobodenom Poľsku musí panovať sociálna spravodlivosť, že robotníci, roľníci, remeselníci, duševní pracovníci musia mať zabezpečené základné materiálne podmienky, demokratické práva a slobody atď. Znovu sa prehlasuje nutnosť pozemkovej reformy a znárodnenia. V zahraničnej politike sa vytyčujú tri ciele: 1. vrátiť Poľsku západné germanizované kraje, 2. pristúpenie Poľska k sovietsko-československej zmluve z decembra 1943, 3. utuženie spolupráce a spojenectva s ostatnými spojencami.

Konečne KRN vyzýva k spolupráci a podriadeniu sa vedeniu KRN, ktorá svoju moc v zemi uskutočňuje skrze sústavu miestnych národných rád všetkých stupňov.

Ďalej prijala KRN tri dekréty, všetky s dátumom 1. 1. 1944:

1. dekrét č. 1 o vytvorení a organizácii Ľudovej armády,[34/35]
2. dekrét č. 2 o organizácii hlavného velenia AL,[36]
3. dekrét č. 3 o menovaní vrchného veliteľa AL a šéfa hlavného štábu AL.[37/38]

Na svojom prvom zasadnutí schválila KRN ďalej „Ohlas KRN k národu"[39] a „Apel KRN k spojeneckým mocnostiam".[40] Konečne tiež schválila

---

[33] Protokół I. pos. plen. KRN, str. 37 a ďalšie.

[34] Tamtiež, str. 45.

[35] AL = Armia Ludowa = Ľudová armáda; na základe dekrétu boli všetky ozbrojené jednotky v krajine, partizáni, Bch, GL atď. zjednotené v jednotnej AL.

[36] Protokół I. pos. plen. KRN, str. 46.

[37] Tamtiež, str. 48.

[38] Dekrét č. 3 mal len dva paragrafy. Vrchným veliteľom AL bol menovaný Rola-Żymierski, šéfom hlavného štábu Fr. Jóźwiak-Witold.

[39] Protokół I. pos. plen. KRN, str. 55; Ohlas bol veľmi krátky a obsahoval v podstate stručný výťah programovej deklarácie.

[40] Protokół I. pos. plen. KRN, str. 57. Pôvodne boli navrhnuté dve varianty tohoto

svoje päťčlenné predsedníctvo. Po vyriešení ďalších otázok (metódy konšpiračnej práce, otázky finančné a pod.) zasadnutie skončilo.

Vytvorenie KRN malo nesmierny vnútropolitický a medzinárodný význam. Vnútropoliticky išlo o prvý krok k dobytiu moci robotníckou triedou a jej spojencami a v sociálno-ekonomických požiadavkách, položených do programových základov KRN, tiež o prvý krok k socialistickým spoločenským premenám. Medzinárodnepoliticky znamená vytvorenie KRN zakončenie obdobia, kedy bol poľský národ reprezentovaný jedine londýnskou emigrantskou vládou, začiatok konca obdobia, kedy poľská otázka a činnosť poľských londýnskych fašistov sa stávala stále jasnejšou hrozbou mierovému, priateľskému usporiadaniu povojnových pomerov v Európe. Vytvorenie KRN ukázalo pred celým svetom, že v Poľsku existuje silné, masové demokratické hnutie, ktoré nemá s londýnermi nič spoločné. Súčasne vytvorenie KRN znamenalo vytvorenie podmienok pre priateľskú dohodu a spolužitie so Sovietskym zväzom.[41]

Po vytvorení KRN začali v Poľsku masove vznikať národné rady na všetkých stupňoch. Rástli početne aj významom. Súčasne rástla PPR a AL. Medzi reakčnými politikmi doma aj za hranicami sa šírila panika.[42] Naprostá zaslepenosť a nenávisť k SSSR však ani v tejto situácii nedovolila, aby londýnska vláda robila realistickejšiu politiku. Práve naopak.

Emigrantská vláda a jej „delegatúra" v Poľsku sa ponáhľali s vytvorením akéhosi „kontraorgánu", či lepšie povedané, akéhosi „parlamentu reakcie" — ako to výstižne nazvali poľskí komunisti. Takýmto orgánom sa mala stať tzv. „Rada národnej jednoty",[43] ktorá sa začala vydávať za politickú reprezentáciu bojujúceho národa vo vlasti. Táto Rada však v krajine nenašla dostatočnú podporu, aj keď sa opierala o silný vojenský, zpravodajský i udavačský aparát AK. Pravica RPPS tiež vytvorila svoj orgán, tzv. „Ústredný ľudový výbor",[44] ktorý podľa jej plánov mal stáť akosi na pol ceste medzi KRN a RJN a zachycovať demokratické elementy, opúšťajúce Radu národnej jednoty.

---

apelu. Prvá varianta sa obracala výslovne na Veľkú Britániu, USA, SSSR, Francúzsko, Československo a Juhosláviu ako aj „ostatné spojenecké mocnosti" (neboli už menované) a oznamovalo sa v nej, že sa vytvorila KRN „ako vyjadrovateľ demokratických názorov a nálad širokých más poľského národa". Druhá varianta nemenovala žiadnu mocnosť, obracala sa ku všetkým spojencom a oznamovala, že vytvorená KRN je najvyšším orgánom, riadiacim boj národa doma a „jediná demokratická reprezentácia a vyjadrovateľka vôle poľského národa". Zasadnutie prijalo prvú alternatívu.

[41] Už na druhom zasadnutí KRN v januári 1944 sa v tejto súvislosti rokovalo o nutnosti dohody o východných hraniciach a výslovne sa hovorilo aj o hranici Odra—Nisa. V marci 1944 sa potom delegácia KRN pod vedením Osóbka-Morawského vydala cez front do Moskvy, kam aj po dvoch mesiacoch došla. V máji bola delegácia prijatá maršálom Stalinom. Viedla tiež rozhovory s naším, československým zastúpením v Moskve.

[42] Zaujímavé materiály k týmto otázkam uverejnil Władysław Góra v článku „Powstanie władzy ludowej" (lipiec-sierpień 1944"). Nowe Drogi č. 7/1958, str. 3—19.

[43] RJN = Rada Jedności Narodowej = Rada národnej jednoty.

[44] CKL = Centralny Komitet Ludowy = Ústredný ľudový výbor.

Medzitým však víťazné sovietske vojská zahnali hitlerovcov ďaleko na západ a začali oslobodzovať poľské územie. V tejto situácii sa stáva aktuálnou nielen otázka vedenia národnooslobodzovacieho boja, ale tiež správy oslobodeného poľského územia. Táto druhá otázka sa stala o to aktuálnejšou, že na prevzatie moci na oslobodenom území si prirodzene robila nárok aj delegatúra londýnskej vlády.

V júli 1944 sa tak schádza vpravde historické 3. zasadnutie KRN. Na tomto zasadnutí prijíma KRN svoj prvý zákon, zákon z 21. 7. 1944 o vytvorení Poľského výboru národného oslobodenia [PKWN].[45]

V tomto zákone sa hovorí, že „začali rozhodujúce boje o vypudenie nemeckých útočníkov z Poľska. V súvislosti s týmito historickými udalosťami menuje Zemská národná rada Poľský výbor národného oslobodenia ako dočasný orgán výkonnej moci, povolaný k riadeniu boja za oslobodenie národa, za vydobytie nezávislosti a výstavbu poľskej štátnosti". V zákone menuje potom KRN 15 členov PKWN menovite a ďalších 5 členov, ktorí sa nachádzali na ešte okupovanom území a preto ich mená zverejnené neboli.[46] V rámci PKWN sa vytvorilo 13 rezortov.[47] Dočasným sídlom PKWN sa stal Chelm. 2. 8. 1944 potom PKWN presídlil do Lublina.[48]

Vytvorenie PKWN znamenalo uskutočnenie ďalšieho, skutočne základného kroku k výstavbe sústavy ľudových najvyšších štátnych orgánov. Aj keď PKWN plnil v podstate funkciu dočasnej vlády, nebol ešte tou Dočasnou vládou, o ktorej sa hovorilo v Dočasnom štatúte národných rád.[49] KRN aj naďalej vykonávala tie funkcie, ktoré v Dočasnom štatúte boli označované ako dočasné a ktoré mala neskoršie prevziať Dočasná vláda.

Význam vytvorenia PKWN je predovšetkým v tom, že

a) KRN prvýkrát sa na oslobodenom území ujíma konkrétneho výkonu štátnej moci;
b) v podobe PKWN sa vytvára základ novej štátnej správy;
c) vytvorenie PKWN znamená koniec nádejí londýnskej reakcie na to, že sa konkrétnej správy na oslobodenéme území ujmú orgány jej delegatúry.

V ten istý deň prijíma KRN ďalší významný zákon „O prevzatí zvrcho-

---

[45] Ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. O utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz. U. R. P. 1944, Nr. 1. poz. 1.

[46] V čele PKWN stál Edward Osóbka-Morawski, vedúci činiteľ ľavice RPPS, ktorá sa neskoršie ustanovila ako samostatná PPS. Miestopredsedami boli Andrzej Witos, známy z poľskej štátne-právnej a politickej histórie ako vedúci činiteľ roľníckého hnutia a Wanda Wasilewska, vedúca činiteľa Sväzu poľských vlastencov.

[47] Predseda PKWN bol súčasne „vedúcim rezortu zahraničných vecí"; dvaja členovia PKWN nestáli na čele rezortov: Wanda Wasilewska ako miestopredsedkyňa a generál Zygmund Berling, ktorý bol námestníkom „vedúceho rezortu národnej obrany", generála Michala Rola-Żymierskeho. 5 členov na okupovanom území tiež nestálo v čele rezortov.

[48] Pozri o tom cit. článok Władysława Góru v č. 7/1958 Nowe Drogi.

[49] Čl. 8. ods. 4., čl. 9. ods. 1., 3. a 4. Dočasného štátutu o národných radách.

vanosti nad poľskou armádou v SSSR a o zlúčení Ľudovej armády a Poľskej armády v SSSR v jednotné Poľské vojsko".[50] Týmto zákonom bola tak uskutočnená ďalšia významná úloha, súvisiaca s uskutočňovaním štátnej moci na oslobodenom území. V zákone sa zvlášť zdôrazňuje, že „tento dekrét"[51] nijako nenarušuje operačné podriadenie Poľského vojska najvyššiemu veleniu Červenej armády".

22. 7. 1944 vyhlasuje Poľský výbor národného oslobodenia svoj historický „Manifest k poľskému národu", „k Poliakom v krajine, emigrácii aj nemeckom otroctve".[52] Tento Manifest sa stal základným programom poľskej ľudovodemokratickej revolúcie. Vstúpil do dejín poľského ľudu ako dokument, ohlasujúci vznik nového, ľudovodemokratického Poľska.[53] 22. júl sa odvtedy slávi ako štátny sviatok, deň vzniku obrodeného, ľudového Poľska.

Manifest PKWN obsahoval tieto najvýznamnejšie programové prehlásenia a vytýčené ciele:

1. Konštatuje sa, že národ, bojujúci s nemeckými okupantmi, vytvoril svoju reprezentáciu, „svoj podzemný parlament" — Zemskú národnú radu, do ktorej vstúpili zástupcovia demokratických strán a organizácií a ktorej sa podriadila aj zahraničná Polónia,[54] na prvom mieste v SSSR. KRN „povolaná bojujúcim národom, je jediným legálnym zdrojom moci v Poľsku". Emigrantská vláda v Londýne a jej delegatúra v krajine je orgánom samozvancov, orgánom nelegálnym. Opiera sa o fašistickú ústavu z r. 1935. Táto „vláda" hamovala vojnu proti hitlerovcom a svojou dobrodružnou politikou vháňala Poľsko do novej katastrófy. O to viacej je nutné, aby vo chvíli oslobodzovania Poľska existovalo legálne stredisko moci, riadiace boj za definitívne oslobodenie. Z toho dôvodu KRN povolala Poľský výbor národného oslobodenia ako legálny dočasný orgán výkonnej moci, povo-

---

[50] Ustawa z dnia 21. lipca 1944 o przejęciu zwierchnictwa nad Armią Polską w ZSRR i o scaleniu Armii Ludowej i Armii Polskej w ZSRR w jednolite Wojsko Polskie. Dz. U. R. P. 1944. Nr. 1. poz. 2.

[51] Je zaujímavé, že pokiaľ ide o názvy zákonodarných aktov KRN, nie je ešte terminológia jednotná. Isté je, že počnúc zákonom o vytvorení PKWN majú už všetky normatívne akty KRN názov „zákon". Napriek tomu sa však v zákone o Poľskom vojsku užíva termín „tento dekrét" a hneď na to, v ďalšom zákone, týkajúcom sa normatívnej právomoci PKWN z 15. 8. 1944 sa v čl. 2. hovorí, že normy, vydávané PKWN a majúce moc zákona, môžu byť menené len „uznesením" KRN. Táto terminologická nepresnosť bola potom v ďalšom úplne odstránená. V ďalších textoch sa už všade používa dôsledne termín „zákon".

[52] Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, „Konstytucja i podstatowe akty ustawodawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1958, str. 7—13 (Załącznik do Dz. U. R. P. 1944. Nr. 1.).

[53] Pozri napr.: W. Skrzydło: „Charakter i znaczenie polityczno-prawne Manifestu Lipcowego PKWN", Czasopismo Prawno-Historiczne, T. XI. Z. 2.

[54] Termín „Polonia Zagraniczna" je dosiaľ užívaný termín, zahrnujúci krajanov v zahraničí. Vzhľadom k obrovskému vysťahovalectvu najmä medzi dvoma vojnami, je zahraničná Polónia veľmi početná a je reprezentovaná radom krajanských spolkov a organizácií. Do zahraničnej Polónie sa prirodzene nepočítajú zločinecké organizácie politických emigrantov.

laný k riadeniu boja za oslobodenie národa, za vydobytie nezávislosti a výstavbu poľskej štátnosti.

KRN a PKWN pôsobia na základe ústavy z 17. 3. 1921, jedinej záväznej a legálnej ústavy, zákonne schválenej. Základné zásady ústavy z r. 1921 budú platiť až do tej chvíle, kým podľa zásady všeobecného, rovného, priameho, tajného a pomerného volebného práva zvolený Zákonodarný Sejm neschváli novú ústavu.

2. Poľský národ sa vyzýva k maximálnemu úsiliu v boji proti okupantom, k najužšej spolupráci s Červenou armádou a Poľským vojskom, aby bol okupantom pripravený nový Grunwald.

3. Vytyčuje sa požiadavka návratu Pomoranska, Opolského Sliezska a Východného Pruska do poľského štátu a stanovenia poľských hraníc na Odre.

4. Základom poľskej zahraničnej politiky sa musí stať poľsko-sovietsko-československé spojenectvo ako základ proti nemeckému imperializmu. Nedorozumenia minulosti je treba definitívne odstrániť. Poľsko-sovietske hranice majú byť stanovené na základe vzájomného porozumenia a priateľstva, so Sovietskym zväzom má byť po vojne utužované priateľstvo a spojenectvo. Zásada má byť: zeme poľské Poľsku, zeme ukrajinské, bieloruské a litevské sovietskej Ukrajine, Bielorusku a Litve. Treba upevniť priateľstvo a spojenectvo s Veľkou Britániou, USA, Francúzskom a ostatnými demokratickými krajinami.

5. PKWN uskutočňuje štátnu moc na oslobodenom území. Iné administratívne orgány okrem poľských nemôžu na poľskom území pôsobiť. PKWN uskutočňuje svoju moc skrze národné rady a svojich plnomocníkov. Tam, kde národné rady dosiaľ neexistujú, majú sa okamžite tvoriť.

PKWN prikazuje okamžite rozpustiť administratívne orgány okupantov a tzv. granátovú políciu.[54a]

Národné rady nech okamžite tvoria orgány Občianskej milície,[55] ktoré im bezprostredne podliehajú.

Nezávislé súdy musia odsúdiť všetkých vojnových zločincov a zradcov.

6. PKWN deklaruje obnovenie všetkých demokratických práv a slobôd, rovnosť všetkých občanov bez rozdielu rasy, vyznania a národnosti, slobodu politických organizácií aj odborov, tlače i svedomia. Židom musí byť zaistená ich existencia a právne aj faktické zrovnoprávnenie. Demokratické slobody však nemôžu slúžiť nepriateľom demokracie. Fašistické a protinárodné organizácie budú prísne stíhané.

7. Vlastníctvo, ukradnuté Nemcami jednotlivým občanom, roľníkom,

---

[54a] „Granátová polícia" bola vlastne štátna polícia, stojaca v službách nemeckých okupantov. Bola rozpustená dekrétom PKWN z 15. 8. 1944 (pozri ďalej).

[55] Občianska milícia (Milicja Obywatelska = MO), je dosiaľ v Poľsku existujúci sbor verejnej bezpečnosti, organizovaný samozrejme na iných základoch, ako v r. 1944.

obchodníkom, remeselníkom, drobným a stredným priemyselníkom, inštitúciám aj cirkvi, bude vrátené skutočným vlastníkom. Budú zrušené nemecké zákazy, podlamujúce hospodársku činnosť, obchodný obrat medzi mestom a dedinou.

8. Štát bude podporovať široký rozvoj družstevníctva. Súkromná iniciatíva, napomáhajúca rozvoju hospodárskeho života, bude tiež štátne podporená.

Národný majetok, skoncentrovaný v súčasnej dobe v rukách nemeckého štátu, ako aj jednotlivých nemeckých kapitalistov, a ďalej veľké priemyselné, obchodné, dopravné a bankovné podniky, ako aj lesy, prejdú pod dočasnú štátnu správu. Podľa miery regulácie hospodárskych vzťahov sa uskutoční vrátenie vlastníctva.

9. PKWN pristúpi okamžite na oslobodených územiach k uskutočneniu pozemkovej reformy. Bude vytvorený pozemkový fond, pod ktorý bude spadať všetka pôda nemecká, pôda zradcov národa, ako aj pôda statkárska, pokiaľ prevyšuje 50 ha a v prinavrátených oblastiach, pokiaľ prevyšuje 100 ha. Pôda Nemcov a zradcov bude skonfiškovaná. Statkárska pôda bude prevzatá bez odškodnenia, ale vlastníkom bude zaručené určité materiálne zaopatrenie. Vlastníci, majúci zásluhy v národnooslobodzovacom boji, dostanú vyššie odškodnenie. Pôda — pokiaľ z malej časti nebude začlenená do štátnych vzorových majetkov — bude rozdelená maloroľníkom, mnohodetným stredným roľníkom, chalupníkom a pôdohospodárskym robotníkom. Nové hospodárstva, či zväčšené hospodárstva nemajú prevyšovať 5 ha na priemerne početnú rodinu.

10. Roľníkom budú zrušené zlodejské okupantské kontingenty. Zaistenie zásobovania však bude jedným z hlavných úkolov. Preto budú roľníci odovzdávať určité kontingenty, nezrovnateľne zmenšené v porovnaní s dosavádnymi.

Platy robotníkov a zamestnancov budú zvýšené tak, aby zaručovali existenčné minimum. Bude vybudovaná okamžite sieť orgánov sociálnej starostlivosti pre prípady nemoci, invalidity, nezamestnanosti a staroby. Bude uskutočnené nové pracovné zákonodárstvo, začne sa s odstraňovaním bytovej núdze.

11. Bude započatá výstavba a prestavba školstva na všetkých stupňoch. Zásada všeobecného základného vzdelania bude presne dodržiavaná. Poľská inteligencia, zdecimovaná okupantmi, bude predmetom osobitnej starostlivosti a pozornosti.

12. PKWN sa bude snažiť, aby sa poľskí emigranti mohli čo najrýchlejšie vrátiť do krajiny. Jedine pre agentov hitlerovcov a tých, ktorí zradili Poľsko v septembri 1939, budú hranice Poľska uzavreté.

KRN a PKWN pristúpil okamžite k uskutočňovaniu cieľov a úkolov,

vyhlásených v Manifeste PKWN. V tomto smere sa tiež sústredila všetka ich činnosť.

26. 7. 1944 bola medzi vládou SSSR a PKWN podpísaná dohoda o vzájomných vzťahoch sovietskeho velenia s poľskou administratívou na oslobodenom poľskom území. Význam tejto dohody spočíva predovšetkým v tom, že sovietska vláda ňou uznávala PKWN ako centrálny orgán poľskej správy na oslobodenom území. Toto uznanie PWNW de facto znamenalo súčasne, že bola vylúčená možnosť akéhokoľvek pôsobenia londýnskej emigrantskej vlády a jej delegatúry v krajine a znemožnilo legalizovanie medzitým vytváraného štátneho aparátu delegatúry, ktorý čakal v podzemí.

Aktuálnosť dohody z 26. júla bola podškrtnutá samotným chovaním delegatúry emigrantskej vlády v prvých oslobodených miestach krajiny. Udalosti ukázali, že delegatúra v krajine má svoje pozície, a to nielen v podzemí vybudovanom štátnom aparáte, ale najmä v AK, pod vedením ktorej boli aj niektoré veľmi silné a početné partizánske jednotky, vedené dôstojníkmi z povolania.[56] Netreba zabúdať ani na všeobecné ťažkosti vojnové, podtrhnuté ešte mimoriadne veľkým zničením Poľska a k tomu ešte značný nacionalizmus, klerikalizmus a protisovietske nálady predovšetkým v radoch maloburžoázie.

Tak sa stalo, že napr. 25. 7. 1944 po oslobodení Lublina sa objavila v meste obvodová delegatúra emigrantskej vlády v čele s delegátom Władysławom Cholewom, členom Mikolaczykovej strany. Moci v meste se ujala polícia s páskami AK na rukávoch, začali úradovať niektoré oddelenia vojvodského úradu a starostovstvo, delegát vlády vydal prvé vyhlášky. No, „kandidátov" na uchopenie moci bolo viacej. Na uliciach Lublina sa objavili patroly s rôznymi inými páskami, včítane pásiek NSZ.

V blízkom Hrubieszowe vytvorila AK zase milíciu (48 ľudí), ktorá obsadila magistrát a menovala aj starostu. Keď do Hrubieszowa přišli zástupci PKWN a vylepovali tam Manifest, AK vyzvala obyvateľstvo k bojkotu PKWN a k tomu, aby sa plne podriadilo londýnskej vláde.[57]

Situácia teda nebola ani zďaleka jednoduchá. Proti PKWN sa bojovalo predovšetkým pod heslom, že ide o orgán nelegálny, že je to „sovietska okupácia", že začne hnanie do kolchozov a habanie osobného majetku a pod. Zvlášť bojovala reakcia proti mobilizácii do Poľského vojska. AK vydala na oslobodenom území zvláštne prehlásenie, podľa ktorého každý Poliak je síce ochotný bojovať proti Nemcom, ale len pod vedením londýnskej vlády, že mobilizácia prevádzaná PKWN je aktom bezprávnym,

---

[56] Išlo hlavne o partizánske jednotky, stiahnuté u Ukrajiny a Bieloruska. Už v tejto dobe začali pôsobiť aj ukrajinské nacionalistické bandy UPA, ktoré boli definitívne potreté až v rokoch 1946—1947.

[57] Uvádzané údaje sú prevzaté z článku Władysława Góru „Powstanie władzy ludowej"; Nowe Drogi č. 7/1958, str. 10—15.

nelegálnym, že cieľom mobilizácie nie je boj proti Nemcom, ale uskutočňovanie partajných cieľov. Súčasne sa začalo s vraždením vedúcich stranických a vojenských činiteľov, organizujúcich nové WP.

O to významnejšia bola sovietsko-poľská dohoda, ktorá pomohla do určitej miery situáciu zvládnuť. Aspoň do tej miery, že AK a orgány delegatúry zmizli z otvoreného politického života a stiahli sa do podzemia. Treba, pravda, aj dodať, že AK a delegatúra sa stretla len s pomerne malou podporou. Obyvateľstvo v naprostej väčšine podporovalo PKWN. Samotný PKWN presídlil potom 2. 8. 1944 na dlhší čas do Lublina.

Londýnska reakcia urobila aj pokus o získanie vlády SSSR na svoju stranu. Vláda, ktorá o Sovietskom sväze nechcela po celú dobu vojny ani počuť a za hlavný obsah svojej činnosti považovala protisovietske štvanie, vyslala náhle svojho predsedu Mikolajczyka[58] do Moskvy, aby dosiahol podporu sovietskej vlády. Mikolajczyk prišiel do Moskvy 31. 7. 1944[59] s cieľom, získať vládu SSSR pre to, aby ako vláda, majúca na poľskom území vojsko, rozpustila PKWN a KRN a podporovala jedine londýnsku vládu, jej delegatúru a AK. Takéto požiadavky boli vpravde smiešne, pretože odhliadnuc od toho, že vláda práve predtým uznala PKWN a plne s jej činnosťou súhlasila v záujme vlastnom, v záujme poľskom, i v záujme budúceho mierového usporiadania v Európe, znamenalo by akékoľvek zasahovanie do činnosti PKWN a KRN hrubé porušovanie poľskej zvrchovanosti, zasahovanie do vnútorných záležitostí krajiny. Preto tiež maršál Stalin, ktorý mal 3. 8. 1944 s Mikolajczykom rozhovor, odkázal tohoto na nutnosť priameho rokovania so zástupcami PKWN.

V auguste sa potom tiež uskutočnili tri úplne bezvýsledné rozhovory, ktoré sa hlavne týkali

1. otázky hraníc — Mikolajczyk bol proti novej východnej aj západnej hranici, ochotný len k minimálnym ústupkom na východe;

---

[58] Stanisław Mikolajczyk sa stal predsedom londýnskej vlády po smrti generála Sikorského. Je príznačné, že Mikolajczyk sa dostal do vlády Sikorského v r. 1941 pod rúškou akéhosi demokrata, keď najväčší fašisti, gen. Sosnkowski a Zaleski z tejto vlády vystúpili na protest proti sovietsko-poľskej dohode z r. 1941 o vytvorení poľských jednotiek v SSSR. Ten istý gen. Sosnkowski, ktorému bol Sikorski príliš „demokratický" a „prosovietsky", potom ochotne prijal kreslo ministra obrany vo vláde „demokrata" Mikolajczyka.

[59] Nástrojom nátlaku na sovietsku vládu malo byť varšavské povstanie. Vyvolala ho londýnska vláda vo chvíli, ktorá bola vojensky naprosto nevhodná. Posledný mesiac pred povstaním sústredili Nemci do Varšavy mimoriadne silné jednotky. Povstanie nebolo dohodnuté ani so sovietskym velením, naopak, bolo vyvolané bez jeho vedomia a proti nemu. Sovietska armáda síce dosiahla Vislu a obsadila aj varšavské predmestie Pragu na jej pravom brehu. Armáda však mala za sebou veľkú ofenzívu a nebolo možné sústrediť sa na oslobodenie Varšavy. V tomže čase bola sovietska armáda sústredená na ofenzívu v oblasti Kišinev—Jasy, na oslobodenie Rumunska, Bulharska, Juhoslávie a Maďarska. Keď už povstanie začalo, sovieti sa snažili čo najviac pomôcť. Bojov sa zúčastnili aj jednotky Poľského vojska a tisíce komunistov. Vedenie povstania však bolo v rukách zarputilých antikomunistov, v čele s generálom Borom-Komorowskim. Jeho hlavným cieľom bolo zabrániť vstupu sovietskych vojsk a orgánov PKWN do mesta, a na druhej strane dať Mikolajczykovi legitimáciu pre jednanie v Moskve.

2. otázky ústavy — Mikolajczyk trval na nutnosti uznávania platnosti fašistickej ústavy z r. 1935;
3. otázky budúcej vlády — PKWN bol ochotný vytvoriť spoločnú vládu, ale len vládu demokratickú, ktorá by svojím zložením odpovedala situácii v krajine a pomeru síl. Mikolajczyk bol ochotný vymedziť zástupcom PKWN v londýnskej vláde 4 miesta, pričom počítal samozrejme so sebou ako s predsedou vlády. Inými slovami: londýneri mali dostať vo vláde 80 % miest a PKWN len 20 % miest. Neskoršie Mikolajczyk trochu ustúpil a sľúbil tých 20 % miest pre PPR. Za takýchto okolností však aj tak výsledok rozhovorov nemohol byť nijaký. Bolo to podmienené aj tým, že západní spojenci ešte stále nevedeli pochopiť reálny stav vecí a poskytovali londýnskej vláde takú podporu, ktorá túto povzbudzovala k maximálnej opovážlivosti.

Zložitosť situácie, v ktorej západní spojenci uznávali jedine londýnsku vládu a sovietska vláda zase PKWN, nemohla však v podstate vplývať na vlastný obsah činnosti KRN a PKWN na oslobodenom území. Nová poľská štátna moc s veškerým úsilím a energiou pristupovala ku konsolidácii pomerov v krajine, k uskutočňovaniu programu, vyhláseného v Manifeste PKWN.

Na najprednejšom mieste boli práve upravené vzájomné vzťahy, organizácia a právomoc sústavy štátnych orgánov. Rad noriem, vydaných KRN a PKWN v r. 1944 tieto otázky upravil, a to tak na stupni najvyššom, ako aj na stupni miestnom.

Prvým v sérii týchto normatívnych aktov bol zákon KRN z 15. 8. 1944 o dočasnom spôsobe vydávania dekrétov s mocou zákona.[60] Týmto zákonom sa splnomocňuje PKWN, aby vo všetkých veciach, ktorých úprava podľa ústavy z r. 1921 vyžaduje formu zákona,[61] vydával dekréty s mocou zákona s výnimkou

a) ratifikácie medzinárodných zmlúv,
b) vytvorenia Dočasnej vlády,
c) rozpustenia PKWN (čl. 1, odst. 1).

Zákon stanoví ďalej, že dekréty vydávané s mocou zákona môžu byť vydávané len za týchto podmienok:

1. Dekréty vydávané PKWN musia byť hneď predložené prezídiu KRN k potvrdeniu.
2. Všetky dekréty podpisuje predseda KRN a predseda PKWN.

---

[60] Ustawa z dnia 15. sierpnia 1944 r. o. tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz. U. R. P. 1944, Nr. 1. poz. 3.

[61] Je zaujímavé, že už 25. 7. 1944 prijala KRN uznesenie, ktorým až do pevné stanoveného termínu 1. 11, 1944 dáva PKWN právo vydávať dekréty s mocou zákona. Toto uznesenie však nebolo publikované v Dzienniku Ustaw a PKWN ani na jeho základe žiadne dekréty nevydal (pozri prácu St. Rozmaryna Polskie Prawo państwowe, Warszawa 1951, str. 254).

3. Všetky dekréty musia byť prezídiom KRN predložené najbližšiemu plenárnemu zasadnutiu KRN a tratia neodkladne platnosť, ak KRN prostou väčšinou hlasov zamietne ich potvrdenie (čl. 1, odst. 2).

Z toho vyplýva, pokiaľ ide o dekréty PKWN, že

a) Zákon splnomocňuje PKWN vydávať dekréty na neobmedzené obdobie, t. j. celé obdobie pôsobenia PKWN. Plné moci nie sú termínované a počíta sa teda s tým, že trvajú tak dlho, kým bude vytvorená Dočasná vláda, o ktorej sa hovorí v Dočasnom štatúte národných rád a v ďalších dokumentoch.[62]

b) Dekretálna právomoc PKWN nebola postavená nejakým spôsobom proti, ale len vedľa zákonodarnej právomoci KRN; KRN z dekretálnej právomoci RKWN nebola vylúčená, ale naopak, priamo k nej pribratá a) tým, že prezídium KRN muselo dekréty schváliť, čo možno v určitom zmysle považovať za formu akejsi spolupráce pri vydávaní dekrétov;[63] b) tým, že KRN ako plénum mohla dekrét zrušiť.

c) Prezídium KRN malo povinnosť predložiť dekrét PKWN plénu KRN k potvrdeniu, ale KRN nemala povinnosť na pléne dekrét prejednať. Z dikcie čl. 1, bod c) zákona vyplýva, že dekrét tratil platnosť jedine v prípade výslovného odmietnutia KRN väčšinou hlasov. Akby sa teda KRN k dekrétu vôbec nevyjadrila, platil by ďalej.

Udelenie dekretálnej právomoci PKWN bolo zákonom priamo označované ako riešenie dočasné. V úvode čl. 1 sa hovorilo, že táto dekretálna právomoc sa PKWN udeľuje „vzhľadom na podmienky priebehu vojny na poľskom území a z toho vznikajúce ťažkosti v činnosti zákonodarných sborov". Samotný názov zákona hovorí o „dočasnom spôsobe vydávania dekrétov s mocou zákona".

Pokiaľ ide o sústavu najvyšších štátnych orgánov, mal nesmierny význam ďalší zákon KRN z 11. 9. 1944 o organizácii a pôsobnosti národných rád.[64]/[65] Tento zákon mal ústavný charakter.[66]

---

[62] V čl. 2. tohoto zákona sa hovorí, že môže byť zmenený len uznesením, prijatým väčšinou hlasov v KRN. Keď bola neskoršie vytvorená Dočasná vláda, dostala právo vydávať dekréty novým zákonom z 3. 1. 1945 (Dz. U. R. P. 1945. Nr. 1. poz. 1.).

[63] Na túto skutočnosť správne upozorňuje Andrzej Gwiżdż v článku „Z zagadnień procedury ustawodawczej (O zatwierdzaniu przez Sejm dekretów Rady Państwa), Państwo i Prawo č. 10/1957, str. 503. Okrem toho treba upozorniť, že aj po vonkajšej stránke neboli veľké rozdiely medzi dekrétami PKWN a zákonami KRN. Jedny aj druhé podpisovali predsedovia KRN a PKWN.

[64] Ustawa z dnia 11. września 1944 r. o organizacji i zakrose działania rad narodowych, Dz. U. R. P. 1944. Nr. 5. poz. 22. Tento zákon bol trikrát novelizovaný : zákonom z 31. 12. 1944 (Dz. U. R. P. 1944. Nr. 19. poz. 98), zákonom z 6. 5. 1945 (Dz. U. R. P. 1945. Nr. 17. poz. 93), zákonom z 3. 1. 1946 (Dz. U. R. P. 1946. Nr. 3. poz. 19). Konečný text bol uverejnený v jednotnom znení prezidentom KRN 14. 1. 1946 (Dz. U. R. P. 1946, Nr. 3. poz. 26).

[65] Podobne, ako Dočasný štatút národných rád, týkal sa aj tento zákon celej sústavy národných rád. Vzhľadom na tému práce aj vnútorné členenie tejto časti, vynímam len tie ustanovenia, ktoré sa týkajú KRN. Podrobný rozbor ustanovení, týkajúcich sa miestnych orgánov obsahuje práca, spomínaná v pozn. č. 30.

[66] Ústavný charakter zákona bol vyjadrený čl. 34 pôvodného znenia (čl. 32 jednot.

Článok 1. zákona charakterizoval všetky stupne národných rád ako „dočasné orgány zákonodarné a samosprávne[67] na územiach oslobodených od okupantov", a to až do toho času, kým bude vytvorená stála politická reprezentácia národa v zmysle zásad ústavy z 17. 3. 1921".[68]

Počet členov KRN bol stanovený na 444[69] (čl. 5, § 4 pôvodného znenia), čím bol zdôraznený jednak zastupiteľský charakter KRN, jednak nadväzovanie na ústavu z r. 1921, na základe ktorej vydaný volebný zákon z r. 1922 tiež stanovil počet poslancov Sejmu na 444. Bolo stanovené, že KRN sa skladá

a) z členov KRN, ktorí boli do nej povolaní ešte pred prijatím tohoto zákona,
b) z predstaviteľov, delegovaných politickými a hospodárskymi organizáciami, centrálnymi združeniami odborovými a družstevnými, pôsobiacimi na poľskom území,
c) z predstaviteľov vojvodských národných rád a národných rád Varšavy a Lodže, pričom každá vysielala 5 zástupcov,
d) z predstaviteľov poľských organizácií za hranicami, pokiaľ sa tieto podriadili KRN,
e) z členov, kooptovaných KRN na návrh prezídia, významných a zaslúžilých predstaviteľov armády, vedy, literatury, umenia a práce s tým, aby počet kooptovaných neprekračoval ¼ celkového počtu členov KRN (čl. 4).

Pokiaľ ide o zastúpenie politických organizácií (t. j. politických strán), mali svojich zástupcov do KRN vysielať na základe vzájomnej dohody medzi ich vedúcimi orgánmi (čl. 5, § 1).

Pokiaľ ide o počet zástupcov odborových a spoločenských organizácií, stanovilo tento v každom konkrétnom prípade Prezídium KRN, berúc do úvahy skutočnú spoločenskú úlohu, vplyv, početnosť a pod. danej organi-

---

zn.), podľa ktorého zmena zákona sa môže previesť jedine uznesením KRN prijatým kvalifikovanou väčšinou 2/3 členov za prítomnosti aspoň polovice členov. Naproti tomu čl. 20 stanoví, že k platnosti iných uznesení KRN stačí prítomnosť 1/3 a súhlas väčšiny prítomných členov. Konkrétne to znamená, že zmena toho zákona vyžadovala (za predpokladu minimálnej účasti a minimálneho počtu hlasov) presne dvakrát toľko hlasov, ako v iných prípadoch.

[67] Na rozdiel od Dočasného štatútu sa tu užíva pre národne rady termín „samosprávne orgány". Vychádza sa teda už z dvojkoľajnosti miestnej správy, ako bola zakotvená v dekrétoch z 21. 8. 1944 (Dz. U. R. P. 1944. Nr. 2. poz. 8.) a z 23. 11. 1944 (Dz. U. R. P. 1944. Nr. 14. poz 74); pozri ďalej.

[68] Podľa novely z 3. 1. 1946 znel čl. 1. takto: „Až do doby vytvorenia stálej politickej reprezentácie národa v zmysle zásad ústavy zo dňa 17. 3. 1921, je orgánom národa v oblasti zákonodarstva, ako aj kontroly nad vládou a v oblasti dozoru nad národnými radami Zemská národná rada. — Ako orgány plánovania verejnej činnosti, ako aj kontroly nad vládnymi aj samosprávnymi výkonnými orgánmi pôsobia obecné, mestské, okresné a vojvodské národné rady".

[69] Tento počet členov bol dosahovaný až postupne. Napríklad ešte na 7. zasadnutí KRN bolo 3. 5. 1945 schválených nových 100 členov, delegovaných politickými stranami a národnými radami a 4. 5. 1945 bolo schválených ďalších 10 členov (Spraw. stenogr. VII. pos. KRN, lam 12—14).

zácie, pričom sa malo dbať na to, aby boli zastúpené odborové organizácie robotníkov a zamestnancov, organizácie a odborové združenia pracujúcej inteligencie, organizácie remeselnícke i roľnícke, ústredia aj združenia družstevné, organizácie a združenia priemyselné a obchodné, inštitúcie kultúrne a osvetové, spolky sociálnej starostlivosti a organizácie mládeže (čl. 5, § 2).[70]

Ako podmienka pre to, aby niekto mohol byť delegátom organizácie, vymenovanej v čl. 4, bolo stanovené, že takáto osoba sa musela zúčastniť ozbrojeného boja s okupantmi, alebo civilnej akcie sebaobrany a odporu včítane akcií propagačných, alebo, že sa takáto osoba aktívne zúčastňuje výstavby poľskej štátnosti v oblasti politickej, spoločenskej, hospodárskej či kultúrnej. Ďalšou podmienkou bolo, že takáto osoba musela dovŕšiť 21. rok svojho života (čl. 7, § 1). Bolo výslovne zdôraznené, že delegátmi nemôžu byť osoby, ktoré kolaborovali s okupantmi, alebo sa zúčastnili bratovražedného boja s demokratickými organizáciami, bojujúcimi za slobodu (čl. 7, § 2).

Členovia KRN dostali právo užívať titul „poslanec KRN" (čl. 10). Bolo zdôraznené, že čl. 21 a 22 ústavy z r. 1921 platia aj pre poslancov KRN (čl. 11)[71] a že poslanci KRN majú právo bezplatne užívať štátne komunikácie na celom štátnom území (čl. 12).

Podľa čl. 13, § 2 volila KRN zo svojho stredu päťčlenné Prezídium, ktorého členmi z titulu svojej funkcie boli predseda KRN, jeho námestník a najvyšší veliteľ Poľského vojska. Na predsedu a miestopredsedov KRN sa vzťahovali všetky ustanovenia ústavy z r. 1921, týkajúce sa maršálka a vicemaršálkov Sejmu (čl. 14).[72]

Pomocným orgánom KRN sa stalo Prezidiálne byro (čl. 15, § 1). Jeho

---

[70] Pôvodný čl. 5. § 3. stanovil, že celkový počet zástupcov odborových a spoločenských organizácií vymenovaných v čl. 5. § 2., nemôže prevyšovať 1/5 celkového počtu členov KRN. Toto ustanovenie bolo zrušené novelou z 3. 1. 1946.

[71] Čl. 21, ústavy z r. 1921 sa týkal imunity a indemnity poslancov. Čl. 22 pojednával o hospodárskych vzťahoch poslancov s vládou a o zákaze, prijímať od vlády vyznamenania okrem vojenských a pod. Čl. 20. zakotvujúci v ústave z r. 1921 zákaz imperatívneho mandátu, bol zrušený. Ustanovenie čl. 11. tohoto zákona, odvolávajuceho sa na čl. 21 ústavy ovšem neznamená, že by bol poslanec KRN býval neodpovedný. To už vyplýva u uvedeného vzťahu k imperatívnemu mandátu. Naviac zákon v čl. 18 § 3 a § 4 stanovil, že poslanec, ktorý sa bez omluvy nezúčastní dvoch zasadnutí, bude prezídiom zbavený mandátu a ďalej, že každej národnej rade (teda včítane KRN) prislúcha právo pozastaviť výkon poslaneckých práv jednotlivého poslanca a to prostou väčšinou hlasov a že dvojtretinovou väčšinou hlasov môže dokonca poslanca zbaviť mandátu. V tom prípade mal orgán (organizácia), ktorý poslanca (delegáta) vyslal, poslať za neho iného delegáta.

[72] Zákonom zo dňa 6. 5. 1945 bolo stanovené, že Prezídium KRN sa skladá z 5 až 7 osôb a že členmi sa stávajú: predseda KRN (prezident KRN), dvaja námestníci, najvyšší veliteľ WP a členovia. Novela pridala k čl. 13 ďalší § 3, podľa ktorého členovia Prezídia KRN nemôžu súčasne vykonávať žiadnu funkciu v štátnej či samosprávnej administratíve a preto členovia vlády nemohli byť členmi Prezídia KRN. Toto ustanovenie sa však nevzťahovalo na najvyššieho veliteľa WP. Preto bol minister národnej obrany ako najvyšší veliteľ WP členom Prezídia KRN (Pozri: spraw. stenogr. VII. pos. KRN, łam 288).

organizácia a pôsobnosť mala byť určená samostatným aktom Prezídia KRN (čl. 15, § 2).

Až do vytvorenia Najvyššej kontrolnej komory, zakotvenej v ústave z r. 1921, bolo všetkými kompetenciami Najvyššej kontrolnej komory poverené Prezídium KRN. Toto vykonávalo tieto kompetencie pomocou špeciálneho Byra kontroly pri Prezídiu KRN (čl. 16, § 1).

KRN sa mala schádzať na zasadnutia obligatórne najmenej raz za kvartál (čl. 18, § 1).[73] Okrem toho sa mohla schádzať na základe rozhodnutia Prezídia KRN, prijatého buď z vlastnej jeho iniciatívy, alebo na žiadosť ¼ členov (čl. 18, § 2). Aby sa KRN mohla právoplatne uznášať, bola nutná prítomnosť aspoň ⅓ celkového počtu poslancov a uznesenie bolo platné, ak zaň hlasovala väčšina prítomných.

Právomoc KRN bola vymedzená takto:

1. Zákonodarná právomoc podľa čl. 26, § 1, bod 1 vo všetkých záležitostiach, ktoré vyžadovali podľa ústavy z r. 1921 formu zákona, stanovenie početného stavu vojska zákonom (bod 3), schvaľovanie cestou zákona základných aktov hospodárskych (bod 6), uzavieranie hospodárskych zmlúv a zmlúv colných, zaťažujúcich štát finančne (bod 7), schvaľovanie cestou zákona najdôležitejších aktov politických, najmä vypovedanie vojny a uzavieranie mieru a prímeria, vyhlásenie výnimočného stavu a stavu vojnového, uzavieranie medzinárodných zmlúv, majúcich za následok zavedenie právnych predpisov stanoviacich občanom nové povinnosti, či meniace hranice štátu, vyhlásenie amnestie (čl. 8),[74] schvaľovanie cestou zákona štátneho rozpočtu (čl. 19, čl. 26 § 1 bod 2). Vcelku teda mala KRN zákonodarnú právomoc vo všetkých záležitostiach, hoc aj zákonom nemenovaných a výslovne v tých, v ktorých už ústava z r. 1921 priamo vyžadovala formu zákona.

2. Menovanie a odvolávanie výkonných orgánov, menovite PKWN (ako výlučná právomoc podľa čl. 1, zákona z 15. 8. 1944), rozpúšťanie PKWN (podľa toho samého ustanovenia), menovanie Dočasnej vlády v príslušnej chvíli (čl. 27 tohoto zákona a čl. 1 zákona z 15. 8. 1944), menovanie a odvolávanie najvyššieho velenia Poľského vojska (čl. 26 § 1 bod 5), kontrola činnosti všetkých výkonných orgánov z hľadiska zhody ich činnosti so zákonmi, účelnosti, zhody so schválenými plánmi aj štátnou politikou (čl. 26 § 1 bod 4).

3. Zvrchovanosť a dozor nad všetkými národnými radami, udávanie línie

---

[73] Táta zásada nebola potom presne dodržaná. V r. 1944 sa síce konalo 6 zasadnutí, ale v r. 1945 len 3 zasadnutia: VII. zasadnutie trvalo 3, 4, 5, 6. mája 1945, VIII. zasadnutie 21, 22, 23. júla 1945 a IX. zasadnutia 29, 30, 31. 12. 1945 a pokračovalo 2. a 3. 1. 1946 (pozri príslušné tesnopisecké záznamy). Konkrétne to znamená, že za celý rok 1945 až do posledného, XI. zasednutia v dňoch 20.—23. 9. 1946, sa konalo len 5 zasadnutí, zatiaľ čo podľa zákona sa ich malo konať sedem.

[74] Ide v podstate o prevzatie čl. 5, 6, 49 ods. 2, 47 ods. 3, 124 a iných z ústavy r. 1921.

a smeru ich činnosti (čl. 21 § 1), právo rozpustiť ktorúkoľvek národnú radu (čl. 21 § 2), právo rušiť v prípade nutnosti ktorékoľvek uznesenie každej národnej rady (čl. 23). Ďalej dostala KRN právo vymedziť miestnym národnym radám vlastný okruh zákonodarstva v zmysle čl. 3 odst. 4 ústavy z r. 1921, teda najmä v oblasti administratívnej, kultúrnej a hospodárskej.[75]

4. Vytváranie vlastných orgánov, ako je Prezídium, Prezidiálne byro, Byro kontroly a pod., podľa príslušných ustanovení zákona (čl. 21, 23 a pod.).

5. Potvrdzovanie členstva v KRN (čl. 1 Rokovacieho poriadku KRN z 6. 5. 19. 45), kooptovanie členov, zbavovanie členov mandátu (čl. 19 § 2, čl. 4 § 5 a pod.).

6. Iné právomoci, vyplývajúce zo zákona (napr. zmena tohoto zákona podľa čl. 32 jednotného znenia, potvrdzovanie či odmietnutie potvrdenia dekrétom PKWN podľa čl. 1 bod c) zákona z 15. 8. 1944 a pod.).

Podľa novely z 31. 12. 1944 mohlo Prezídium KRN vykonávať medzi zasadnutiami KRN všetky jeho právomoci, vymenované v čl. 21 §§ 1 a 2, čl. 23, čl. 25, čl. 26 § 1 body 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 a čl. 29 § 2). Z uvedeného vyplýva, že Prezídium nemohlo za žiadnych okolností vydávať zákonodarné akty, schvaľovať miesto KRN dekréty PKWN, vytvárať či meniť alebo rušiť orgány KRN, kooptovať a zbavovať mandátu členov KRN.

Zákon neobsahoval žiadne ustanovenie, podľa ktorého by KRN mohla byť rozpustená Prezídiom, či vlastným uznesením. Podľa čl. 33 pôvodného znenia „Vo chvíli, keď budú vykonané všeobecné voľby do parlamentných sborov[76] na základe ústavy z 7. 3. 1921, podlieha automatickému rozpusteniu." Podľa § 2 tohože čl. 33 (čl. 31 jednotného znenia) vykonáva funkcie KRN v období medzi voľbami nového zastupiteľského orgánu a jeho konštituovaním sa, Prezídium KRN.[77]

Zákon o organizácii a pôsobnosti národnych rád z 11. 9. 1944 znamenal významný krok vpred vo vytváraní sa socialistickej zastupiteľskej sústavy. Zákon len podtrhol nové momenty, zakotvené už v Dočasnom štatúte. Tým však, že už bol omnoho podrobnejší, že omnoho výraznejšie vymedzoval organizáciu, činnosť, právomoc a vzťah KRN k ostatným štátnym orgánom, len podtrhol charakter KRN ako ľudového parlamentu. Využívanie

---

[75] V ústavnej praxi sa podobný prípad za celé obdobie činnosti KRN ani raz nevyskytol.

[76] Text, užívajúci množného čísla „parlamentných sborov" ukazuje na to, že v tejto dobe nebolo asi ešte definitívne zaujaté stanovisko k otázke jednokomorovosti budúceho parlamentu. Naproti tomu novela z 3. 1. 1946, ktorá podáva nové znenie pôvodného čl. 33 (čl. 31. jedn. zn.), hovorí už len o „národnom zastupiteľstve". Podľa nového znenia má byť KRN rozpustená vo chvíli voľby „z moci práva" a nie „automaticky".

[77] Faktický Prezídium KRN vykonávalo tieto právomoci v dobe od 19. 1. 1947, kedy bol zvolený Zákonodarný Sejm, do 4. 2. 1947, kedy sa tento konštituoval na svojom prvom zasadnutí.

a naväzovanie na ústavu z r. 1921 v celom rade ustanovení tohoto zákona malo svoj značný význam politický (medzinárodne aj vnútropoliticky) aj právny z hľadiska právnej kontinuity.

Ďalším zákonom, ktorý bezprostredne určoval organizáciu a právomoc najvyšších štátnych orgánov, bol zákon z 11. 9. 1944 o kompetencii predsedu[78] KRN.[79]

Naväzujúc na čl. 14 zákona o organizácii a činnosti národných rád, podľa ktorého sa na predsedu a miestopredsedov KRN vzťahujú všetky ustanovenia ústavy z r. 1921, týkajúce se maršálka a vicemaršálkov Sejmu, konštatuje znovu čl. 1 tohoto zákona, že predsedovi KRN prislúchajú všetky právomoci maršálka Sejmu. Naväzujúc na čl. 40 ústavy z r. 1921 zákon v čl. 2 ustanovoval, že „pretože úrad prezidenta Poľskej republiky je uprázdnený, zastupuje ho predseda KRN".

Predseda KRN tak podľa tohoto zákona

a) podpisoval zákony spolu s odpovednými členmi PKWN a nariaďoval ich vyhlásenie v Dzienniku Ustaw; k výkonu zákonov mohol predseda KRN vydávať sám prevádzacie nariadenia a príkazy;
b) bol zvrchovaným orgánom nad ozbrojenými silami; túto zvrchovanosť uskutočňoval cez najvyššie velenie WP;
c) vykonával právo milosti;
d) reprezentoval štát navonok, prijímal a vysielal (poveroval) diplomatických zástupcov;
e) uzavieral medzinárodné zmluvy;
f) menoval sudcov, pokiaľ zákon nestanovil niečo iné;
g) udeľoval rady a vyznamenania, pokiaľ zákon nestanovil inakšie.

Aj keď predseda KRN vykonával funkcie, prislúchajúce prezidentovi republiky podľa ústavy z r. 1921, nevykonával všetky tieto funkcie. Niektoré z právomocí prezidenta, vymedzených v ústave z r. 1921, vykonávalo prezídium KRN ako kolegiálny celok (napr. zvolávanie zasadnutí KRN, udeľovanie niektorých radov a vyznamenaní), niektoré prešli na plénum KRN (napr. menovanie a odvolávanie výkonných orgánov, ako aj PKWN a v budúcnosti Dočasnej vlády ap.). Pravda, tieto právomoci neboli vyňaté z akéhokoľvek pôsobenia prezidenta KRN, pretože tento bol súčasne predsedom Prezídia KRN a predsedom KRN, t. j. všetky tieto bývalé právomoci prezidenta republiky, aj keď prešli do kompetencie iných orgánov, uskutočňovali tieto orgány za aktívnej spoluúčasti prezidenta KRN.

Medzi normy, týkajúce sa organizácie, právomoci a činnosti KRN, jej

---

[78] Zákonom z 31. 12. 1944 (Dz. U. R. P. 1944. Nr. 19. poz. 97) bol zákon, podobne, ako všetky iné normy, kde sa užíval termín „predseda KRN", novelizovaný v tom zmysle, že predseda KRN dostal titul „prezident KRN". Preto tiež tento zákon je zákonom o kompetencii „prezidenta KRN".

[79] Ustawa z dnia 11. września 1944 r. o kompetenciji Prezydenta Krajowej Rady Narodowej. Dz. U. R. P. 1944. Nr. 5. poz. 23, Dz. U. R. P. 1944, Nr. 19. poz. 97.

prezídia a prezidenta KRN, patria ešte dve normy, vydané KRN, hoc aj v neskoršej dobe, a to konkrétne

a) Rokovací poriadok KRN, schválený 6. 5. 1945[80]

b) Zákon o práve odvolávať poslancov KRN z 23. 7. 1945.[81]

Rokovací poriadok KRN mal právnu formu uznesenia KRN.[82] V svojich ustanovenia zakotvoval všetky základné otázky, ktorých presná regulácia bola nutná z hľadiska správneho chodu práce KRN.[83]

Po čl. 1, zakotvujúcom všeobecné predpisy (potvrdzovanie poslaneckých mandátov v KRN, zánik mandátu, právo prezidenta KRN podávať záväzný výklad rokovacieho poriadku a pod.) nasleduje čl. 2, zakotvujúci práva a povinnosti poslancov. V čl. 3 pojednávajúcom o predmete rokovaní KRN sa zakotvuje zásada trojnásobného čítania návrhu zákonov, tzv. „skrátený postup", zásada, že iniciatívny návrh musí byť podpísaný najmenej 10 poslancami, stanovia sa predpisy, týkajúce sa tzv. „súrnych návrhov" a stanovia sa podmienky interpelácie vlády (písomne, nutnosť odpovede do 14 dní, možnosť prejednať vec v plénu a pod.). Čl. 4 pojednáva o plenárnych schôdzach KRN (o dennom poriadku, spôsobe prenášania prejavov, hlasovaní a pod.). Čl. 5 pojednáva o predpisoch disciplinárnych a čl. 6 o komisiách. Komisie mali mať 5—15 členov[84] a bolo ich vytvorených

---

[80] Regulamin obrad Krajowej Rady Narodowej, uchwalony na VII plenarnym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w dniu 6. maja 1945, „Konstytucja i podstatowe akty ustawodawcze PRL". Warszawa 1958, str. 92—109 (Monitor Polski Nr. 4.).

[81] Ustawa z dnia 23. lipca 1945 o prawie odwoływania posłów do Krajowej Rady Narodowej, Dz. U. R. P. 1945. Nr. 30, poz. 178.

[82] Všetky rokovacie poriadky poľských najvyšších zastupiteľských orgánov, počnúc týmto rokovacím poriadkom, majú formu uznesenia a nie formu zákona. Táto forma rokovacieho poriadku býva aj teoreticky odôvodňovaná — pozri napr. Andrzej Burda, „Niektóre zagadnienia regulaminu sejmowego w Polsce Ludowej", Państvo i Prawo č. 6/1957, str. 1031—1052.

[83] Napriek tomu, že táto práca pojednáva o najvyšších štátnych orgánoch Poľska a menovite o postavení najvyššieho zastupiteľského orgánu v sústave najvyšších štátnych orgánov, nepovažuje za nutné uviesť podrobný rozbor tohoto rokovacieho poriadku. O to skôr, že rozbor je možný jedine na základe súčasného rozboru parlamentnej praxe. Takýto rozbor je z hľadiska práce neúnosný. Ako ukazujú stenografické záznamy z rokovaní KRN, boli rokovania KRN za celú dobu jej činnosti vedené formou, ktorá bola predovšetkým ovplyvnená postavením reakcie v KRN. Z toho dôvodu — napriek tomu, že v iných súvislostiach vidíme jasne v KRN základný orgán rodiacej sa ľudovej — socialistickej — zastupiteľskej sústavy — nie je prax jednaní (a tým uplatňovania rokovacieho poriadku) nijako zvlášť zaujímavá z hľadiska rozvoja socialistickej zastupiteľskej sústavy a to ani po stránke praktickej, ani po stránke teoretickej. V KRN mali významné miesto veľmi dlhé slovné potyčky, rôzne demagogické výpady a iné javy, typické pre prácu buržoáznych parlamentov. Takýmto javom prirodzene rokovací poriadok nemohol zabrániť, pretože nesúviseli s formálne-právnou stránkou regulovania rokovaní KRN, ale s jej triedne-politickým zložením.

[84] V KRN sa podľa tohoto rokovacieho poriadku stanovil maximálny počet členov komisie na 15. Na VI. zasadnutí KRN 3. 1. 1945 (teda ešte pred prijatím rokovacieho poriadku), kde sa volili komisie, vznikol okolo tejto otázky spor v súvislosti s príliš početnými návrhmi na obsadenie komisie osvety. Na zasadnutí bolo konečne rozhodnuté, že maximálny počet členov jednej komisie môže byť 13. Súčasne vznikla tiež otázka, či môže byť členom komisie minister. Bolo rozhodnuté, že môže v tom prípade, keď je súčasne poslancom, že však nemôže byť členom komisie, ktorá odpovedá jeho rezortu (Spraw. stenogr. VII. pos. plen. KRN 3. 1. 1945).

celkom 12.[85] Bolo stanovené, že môžu byť vytvorené aj komisie mimoriadne[86] a zásady orgánizácie a práce komisií. Záverečný čl. 7 pojednával o zvláštnom orgáne, tzv. Čestnom súde, ktorý mal riešiť spory medzi poslancami.

Rokovací poriadok nezakotvoval ešte celý rad inštitúcií, ktoré boli neskoršie zakotvené v rokovacích poriadkoch neskorších zákonodarných sborov. Bol však dobrým organizačne-právnym základom parlamentnej práce KRN. Podľa uznesenia Zákonodarného Sejmu z 8. 12. 1947[87] platil tento rokovací poriadok tiež ako rokovací poriadok Zákonodarného Sejmu až do schválenia nového rokovacieho poriadku.[88]

Zákon o práve odvolávať poslancov KRN, prijatý 23. 7. 1945, doplňoval zákon o organizácii a pôsobnosti národných rád, pravda novelizoval tento zákon tak, ako ostatné spomínané tri zákony. Išlo v tomto prípade v podstate o prvú úpravu spôsobu odvolania, ktorá bola až do toho času upravená len čiastočne.[89]

Podľa tohoto zákona mohli organizácie, združenia, aj miestne národné rady, ktoré poslanca do KRN delegovali, podať Prezídiu KRN riadne odôvodnený návrh na odvolanie, či zbavenie poslanca nimi delegovaného mandátu (čl. 1, odst. 1). Odvolanie sa uskutočnilo uznesením Prezídia KRN (čl. 1. od. 2). Toto uznesenie muselo byť KRN na najbližšej schôdzke predložené (čl. 2).

Prvé obdobie výstavby sústavy najvyšších štátnych orgánov bolo v podstate zakončené vydaním zákona o vytvorení Dočasnej vlády Poľskej republiky[90] z 31. 12. 1944.[91]

---

[85] Rokovací poriadok stanovil vytvorenie týchto 12 stálych komisií: rozpočtovo-finančnej, dopravy, práce a sociálnej starostlivosti, zdravotníctva, kultúrne-osvetovej, právnej, priemyselne-obchodnej, poľnohospodárskej, zahraničnej, pre otázky rokovacieho poriadku, administratívnej a konečne pre otázky výstavby krajiny. Pred prijatím rokovacieho poriadku bolo na VI. zasadnutí volených 11 komisií (v podstate až na maličkosti) rovnakých aj v názvoch, ale neexistovala samostatná komisia zdravotnícka, len spoločná komisia pre otázky zdravotníctva, práce a sociálnej starostlivosti (Pozri: Spraw. stenogr. VI. plen. pos. KRN 3. 1. 1945).

[86] Tak bola napr. na základe tohoto ustanovenia vytvorená v Zákonodarnom Sejme osobitná komisia pre prípravu rokovacieho poriadku SU (Spraw. stenogr. 2. pos. SU 5. 2. 1947).

[87] Regulamin Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony 25. czerwna 1948 (Druki sejmowe Nr. 343. Nr. 523, Nr. 528, Nr. 883).

[88] Spraw. stenogr. 4. pos. SU 8. 2. 1947, łam 15.

[89] Podľa čl. 18, §§ 3. a 4. zákona o organizácii a pôsobnosti národnych rád mohol byť poslanec zbavený mandátu len v prípade neospravedlnenej absencie na schôdzkach dvakrát za sebou (zbavovalo prezídium), alebo, ak sa na tom uzniesla KRN na plenárnom zasadnutí dvojtretinovou väčšinou prítomných.

[90] Ustawa z dnia 31. grudnia 1944 r. o. powolaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. R. P. 1944, Nr. 19. poz. 99.

[91] Zákon bol prijatý na VI. zasadnutí KRN (pozri: spraw stenogr. VI. ses. KRN 31. 12. 1944, łam 41—42). V ten samý deň bol prijatý tiež zákon, ktorým predseda KRN dostáva titul „prezidenta" (spraw. stenogr. VI. ses. KRN 31. 12. 1944, łam 64) a zákon o zmenách zákona o organizácii a pôsobnosti národných rád (sprw. stenogr. VI. ses. KRN 31.

Tento zákon, vydaný na základe čl. 27 zákona o organizácii a pôsobnosti národných rád, v úvodnom čl. 1 hovoril o tom, že „KRN prikláňajúc sa k všeobecným žiadostiam poľskej spoločnosti," vyjadreným v masových uzneseniach, rezolúciach a výzvach spoločenských, politických i odborových organizácií, zhromaždení v závodoch, roľníkov, inteligencie i mládeže, ako aj sjazdov a kongresov: družstevného, roľníckeho, odborových svä̈zov i jednotlivých politických strán — vytvára — namiesto — zákonom z 21. 7. 1944 (Dz. U, R. P. Nr. 1. poz. 1) vytvoreného Poľského výboru národného oslobodenia — Dočasnú vládu Poľskej republiky, opretú o program činnosti, vyjadrený v júlovom Manifeste PKWN".

Podľa čl. 2 ods. 1 sa Dočasná vláda skladala z predsedu, dvoch miestopredsedov a 15 ministrov, stojacich na čele ministerstiev národnej obrany, zahraničných vecí, verejnej správy, verejnej bezpečnosti, štátneho pokladu (financií), osvety, práce, sociálnej starostlivosti, zdravotníctva, pôdohospodárstva a zemedelskej reformy, dopravy, priemyslu, zásobovania a obchodu, pôšt a telegrafov, spravodlivosti, kultúry a umenia, ako aj informácií a propagandy.[92]

Predsedu Rady ministrov a ministrov menoval podľa zákona prezident KRN spôsobom stanoveným čl. 45 ústavy z r. 1921 (čl. 2, odst. 2).

Zákonom z 3. 1. 1945 o spôsobe vydávanie dekrétov s mocou zákona[93] sa potom na Dočasnú vládu preniesli dekretálne právomoci, dané PKWN zákonom z 15. 8. 1944.

Vytvorenie Dočasnej vlády bolo aktom nesmierneho vnútropolitického, aj medzinárodného dosahu. 4. 1. 1945 prijalo Prezídium Nejvyššieho sovietu Sovietskeho svä̈zu rozhodnutie uznať Dočasnú vládu Poľskej republiky a nadviazať s ňou normálne diplomatické styky. Krátko nato uznalo Dočasnou vládu aj Československo a neskoršie ďalšie štáty, včítane Francúzska a Itálie. Ostatné západne mocnosti Dočasnú vládu zatiaľ neuznávali.

---

12. 1944, łam 65—66). Hneď na tomto zasadnutí bolo dané KRN na vedomie zloženie vlády, zostavenej premiérom a menovanej prezidentom KRN. Na ďalšej schôdzke 2. 1. 1945 vypočula KRN exposé predsedu Dočasnej vlády (spraw. stenogr. VI. ses. KRN 2. 1. 1945, łam 73 a ďalšie), na druhý deň bol schválený zákon o dekretálnej právomoci vlády, pri čom nutnosť tohoto bola odôvodnená mimoriadnosťou doby (spraw. stenogr. VI. ses. KRN 3. 1. 1945, łam 162).

[92] Počet ministerstiev v podstate odpovedal počtu dosavádnych 13 rezortov PKWN. V zákone o PKWN bolo síce pôvodne vytvorených 13 rezortov, ale v ďalšom z dvoch rezortov (národného hospodárstva a financií, ako aj dopravy, pôšt a telegrafov) vzniklo 5 nových rezortov: priemyslu, štátneho pokladu (financií); zásobovania a obchodu; dopravy; pôšt a telegrafov. Takto existovalo 16 rezortov. Jeden z nich pre vojnové odškodnenie (bol zrušený a zmenený v samostatný ústredný úrad (Byro vojnových odškodnení). Takto vo chvíli vytvorenia Dočasnej vlády existovalo presne tých 15 rezortov, z ktorých vznikli ministerstvá. V ďalšom vývoji vzniklo v r. 1945 samostatné ministerstvo práce a sociálnej starostlivosti a ministerstvo prinavrátených krajov. V r. 1946 vzniklo ministerstvo plavby a vnútorného obchodu, takže celkový počet ministerstiev v dobe KRN bol. 19.

[93] Ustawa Krajowej Rady Narodowej z dnia 3. stycznia 1945 r. o trybie wydawania dekretow z mocą ustawy (Dz. U. R. P. 1945. Nr. 1. poz. 1.).

Naopak, aj keď situácia bola pre londýnsku vládu už viac-menej beznádejná, predsa sa len robili pokusy jej pozície zachrániť.[94]

Po niekoľkomesačných márnych pokusoch zasiahnuť nejako do vnútorných záležitostí krajiny a zabrániť ďalšej konzolidácii ľudovej moci boli však západné mocnosti prinútené pred silou faktov ustúpiť. Na Krymskej konferencii vo februári 1945 došlo k dohode veľmocí, podľa ktorej USA a Veľká Británia sa zaviazali uznať Dočasnú vládu Poľskej republiky sídliacu v Lubline a nadviazať s ňou diplomatické styky, ak táto vláda bude vybudovaná na „širšom demokratickom základe", t. j. priberie do svojho zloženia niektorých predstaviteľov londýnskej vlády.

V júli 1945 došlo k takémuto rozšíreniu Dočasnej vlády. Jej členmi sa stali niektorí predstavitelia londýnskej vlády a skupín a strán ňou reprezentovaných. Mikolajczyk sa stal námestkom predsedu vlády. Tak vznikla tzv. Dočasná „vláda národnej jednoty", ktorá bola tiež uznaná vládami Veľkej Británie a USA a po nich i radom ďalších štátov.[95] Na Postupimskej konferencii bolo v záverečnej dohode konštatované, že „nadviazanie diplomatických vzťahov medzi Dočasnou poľskou vládou a vládami Veľkej Británie a USA malo za následok zrušenie ich uznania bývalej poľskej vlády v Londýne, ktorá viacej neexistuje".[96] Tým bola aj táto otázka definitívne vyriešená.

Koncom roku 1944 bola teda v Poľsku dokončená výstavba sústavy najvyšších štátnych orgánov po stránke organizačno-právnej a v polovici r. 1945 tiež po stránke politickej. Toto dokončenie treba prirodzene chápať nie v zmysle nemennosti, ale v zmysle toho, že

a) základné normy, upravujúce organizáciu, pôsobnosť a vzájomné vzťahy všetkých najvyšších štátnych orgánov medzi sebou a aj k iným štátnym orgánom, boli v podstate zákonne zakotvené v tej forme, v akej trvali až do zvolenia Zákonodarného Sejmu (samozrejme s prihliadnutím

---

[94] Ešte v októbri 1944 bol urobený veľmi vážny pokus prinútiť Sovietsky zväz, aby zasiahol do vnútorných poľských záležitostí a aby bola nejakým spôsobom uvoľnená cesta londýnskej vlády do Poľska. Do Moskvy pricestoval znovu Mikolajczyk, tentoraz v doprovode britského ministerského predsedu Churchilla a ministra zahraničných vecí Edena. Ale aj tento pokus sa ukázal byť zbytočným.

V dôsledku toho vznikli aj medzi londýnskymi emigrantmi rozhorčené rozpory, výsledkom ktorých bola výmena ministerských predsedov. Mikolajczyka nahradil 30. 11. 1944 bývalý člen PPS, známy fašista Tomasz Arciszewski. Prakticky sa koncom r. 1944 začínala londýnska poľská vláda rozpadúvať a jej trošku reálne založení členovia sa začali orientovať na nejakú formu návratu do vlasti.

[95] Právne bola Dočasná „vláda národnej jednoty" nie nejakou novou vládou, ale doplnenou vládou dosavádnou. Preto tiež nebola vydaná žiadna nová norma, ktorá by sa jej týkala. Samotný názov „vláda národnej jednoty", nebol terminom právnym, ale len politickým. Šlo len o osobné doplnenie Dočasnej vlády. Z toho dôvodu v žiadnej norme termín „vláda národnej jednoty" nenachádzame a štáty, ktoré predtým uznali Dočasnú vládu, neuznávali ju znovu.

[96] Günter Albrecht, „Zum Staatsaufbau der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1954, str. 52 („Das Potsdamer Abkommen").

k dielčím zmenám, ktoré boli vykonané a ktoré napr. trikrát novelizovali zákon o národných radách);

b) politické zloženie týchto najvyšších štátnych orgánov bolo v podstate až do januárových volieb v r. 1947 ustálené a tak isto boli ustálené a normalizované medzinárodne-politické vzťahy týchto orgánov.

Pritom treba znovu zdôrazniť, že v zmysle všetkých noriem, ktoré sústavu najvyšších štátnych orgánov zakotvovali, šlo len o dočasnú sústavu najvyšších štátnych orgánov. Dočasnosť je teda charakteristická pre celé obdobie, ktoré nazývame obdobím KRN.

Sústava najvyšších orgánov Poľskej republiky vznikla revolučnou cestou. Táto revolučná cesta bola v daných podmienkach jedinou možnou cestou uskutočňovania najvlastnejších národných záujmov politicko-spoločenských a bola jedinou možnou formou obnovenia ústavnosti, pošliapanej nástupom fašizmu v r. 1926, ústavou z r. 1935 a zničením samostatného poľského štátu hitlerovskou okupáciou.

Aj keď teda KRN a orgány ňou vytvorené nevznikajú formou, predvídanou jedine ústavou z r. 1921, jedná sa o orgán plne legálny nielen v zmysle uskutočňovania práva revolúcie, ale aj v zmysle obnovenia nelegálne porušenej ústavnosti a poľskej štátnosti. Preto tiež KRN označuje Manifest PKWN za „jediný legálny zdroj moci", kým londýnsku vládu, formálne pokračujúcu v činnosti vlád predseptembrových, označuje Manifest za vládu „nelegálnu", t. j. takú, ktorá je samozvaná v zmysle samozvanosti ústavy z r. 1935. V tejto súvislosti tiež vyniká politická a právna nutnosť zdôrazňovania platnosti ústavy z r. 1921 a priame naväzovanie a odkazovanie na ustanovenia tejto ústavy v celom rade noriem vydaných KRN a PKWN.

Otázka naväzovania na tú či onú ústavu bola teda otázkou z hľadiska politického aj štátneprávneho základnou. Uznanie platnosti ústavy z r. 1935 by znamenalo nielen uznanie fašistickej, vnútenej a záujmom ľudu naprosto odporujúcej ústavy, nestálo by teda len v rozpore so základnými politickými snahami, túžbami a cieľmi ľudu a jeho boja v dobe okupácie. Uznanie tejto ústavy by tak či onak znamenalo uznanie legálnosti londýnskej vlády, ktorá na jej základe pôsobila. Bolo teda v najvlastnejšom záujme nielen politickom, ale aj štátneprávnom a medzinárodneprávnom, aby fakt nelegálnosti samotnej ústavy z r. 1935 bol neustále zdôrazňovaný.

Naväzovanie na ústavu z r. 1921 pri výstavbe sústavy najvyšších štátnych orgánov pravda neznamená, že by táto sústava bola budovaná na základoch buržoázno-demokratického parlamentarizmu. Naopak, bola priamym negovaním zásad buržoázneho parlamentarizmu:

1. KRN vznikla revolučnou cestou v istej miere za podobných podmie-

nok, ako soviety.[97] Bola od samého počiatku nie samostatným zastupiteľským orgánom, ale vrcholným orgánom celej zastupiteľskej sústavy, vrcholným orgánom štátnej a politickej moci v krajine. V tomto zmysle sa tiež vyvíjala. Je typické, že najdôležitejšie normy, týkajúce sa KRN, t. j. Dočasný štatút, aj zákon z 11. 9. 1944, sú normami, týkajúcimi sa celej sústavy národných rád. Nejedná sa o Dočasný štatút, či zákon o „KRN a národných radách", či „KRN a miestnych národných radách", ale o normy, pojednávajúce o „národných radách" ako celku, ako sústavy. Niet sporu o tom, že v tejto skutočnosti je socialistické jadro.

2. KRN bola novým, ľudovým zastupiteľským orgánom, ľudovým parlamentom. Ani prijatie poslancov Mikolajczykowskej PSL[98] nemohlo na tejto skutočnosti nič meniť, lebo vo svojej absolútnej väčšine, svojich cieľoch bola KRN „ľudovým parlamentom", zastupiteľským orgánom pracujúceho ľudu.

3. KRN bola nielen zákonodarným, najvyšším mocenským orgánom v štáte. Bola súčasne orgánom pracujúcim. Tento jej charakter vyplýval z jej právomocí a vzťahov k iným štátnym orgánom, i z foriem a metód jej práce a z toho, že nebola zložená z poslancov z povolania.[99] Poslanci KRN zotrvávali zväčša naďalej na svojich pracoviskách. Aj v tejto skutočnosti treba vidieť nové, socialistické jadro tohoto orgánu.

4. KRN bola orgánom úzko spätým s pracujúcim ľudom. Aj keď vzhľadom k podmienkam, v ktorých vznikala, nebola volená vo všeobecných, priamych a rovných voľbách, ale spôsobom delegovania, platila výslovne zásada odvolateľnosti poslanca. Čl. 20 ústavy z r. 1921 sa nestal súčiastkou noriem, určujúcich postavenie, práva aj povinnosti poslancov KRN — t. j. zákaz imperatívneho mandátu boj výslovne zrušený. Tým, že delegujúce organizácie a združenia mali právo odvolávať svojich poslancov, bola v svojráznej forme uplatnená zásada odvolateľnosti poslanca tými

---

[97] Ovšem postup tu bol vo svojej forme opačný, KRN nevzniká v konečnej fázi ako vrcholný orgán už existujúcich národných rád, ale vzniká ešte pred tým, než vznikajú národné rady. KRN nie je akýmsi „sjazdom sovietov" tvoreným už existujúcimi národnými radami, ale prvotným centrálnym zastupiteľským zborom, ktorý dáva iniciatívu k tvorbe nižších článkov zastupiteľskej sústavy a ktorý sa potom dodatočne z týchto nižších článkov dopĺňa. Pritom sa však nedopĺňa len z týchto nižších článkov, ale z celého okruhu politických a spoločenských organizácií a združení. KRN teda nie je len najvyšším zastupiteľským orgánom, orgánom stojacím v čele zastupiteľskej sústavy, ale tiež najvyšším orgánom politickej jednoty pracujúceho ľudu. Nie je len ústredným orgánom štátnej moci pracujúceho ľudu, ale aj ústredným orgánom politickej moci pracujúcich, podobne ako takýmto orgánom bolo v Číne do r. 1954 Ľudové politické poradné zhromaždenie Číny.

[98] PSL = Polskie Stronnictwo Ludowe = Poľská ľudová strana; podľa tradícií „ľudová strana" bývala stranou roľníckou. Tak aj bola SL stranou drobných a stredných roľníkov a PSL stranou kulackou, podporovaná, pravda, mestskou a dedinskou reakciou všetkých odtieňov.

[99] Čl. 8. rokovacieho poriadku KRN priamo predvídal, že poslanci spravidla nebudú viazaní stálou prácou v KRN a v tomto zmysle stanovil tiež poslanecké diéty.

voličmi, ktorí ho do zastupiteľského orgánu vyslali a teoreticky aj prakticky porazená myšlienka, vyslovená v čl. 20 ústavy z r. 1921.

5. KRN bola nositeľom štátnej moci v jej úplnosti. Aj keď platné normy (tak nové, ako aj prevzaté) vychádzali ešte terminologicky i v niektorých dielčích ustanoveniach z teórie deľby moci, faktické postavenie KRN v sústave najvyšších štátnych orgánov bolo naprosto zvrchované. Táto skutočnosť sa prejavovala

a) v spôsobe tvorby i kontroly činnosti ostatných najvyšších štátnych orgánov;

b) v zvrchovanosti normotvornej.

Pokiaľ ide o tvorbu ostatných najvyšších štátnych orgánov, tak KRN bezprostredne volila a odvolávala svoje Prezídium i prezidenta KRN a bezprostredne menovala a odvolávala PKWN i jeho jednotlivých členov. V období činnosti PKWN sústreďovala teda KRN vo svojich rukách veškeré menovacie a odvolávacie právomoci vo vzťahu k ostatným najvyšším štátnym orgánom. Po vytvorení Dočasnej vlády prešla právomoc menovať a odvolávať vládu a jej členov na prezidenta KRN. Vzhľadom na najužšiu viazanosť prezidenta KRN k vlastnej KRN a ďalej vzhľadom na to, že Dočasná vláda musela mať dôveru pléna KRN,[100] bola však táto právomoc prezidenta KRN úplne iného charakteru, ako právomoc neodpovedného prezidenta republiky v buržoáznom štáte.

KRN uskutočňovala dôslednú a permanentnú kontrolu PKWN aj Dočasnej vlády. Najdôležitejšími nástrojmi tejto kontroly boli: a) schvaľovanie programu vlády,[101] b) účasť členov vlády na schôdzach pléna aj komisií,[102] c) poslanecké interpelácie,[103] d) práca Byra kontroly.

---

[100] Pozri: spraw. stenogr. VI. ses. KRN 31. 12. 1944, kedy bola Dočasná vláda KRN predstavená.

[101] Pozri: spraw. stenogr. VI. ses. KRN 2. 1. 1945, łam 73 a ďalšie, kedy KRN vypočula expozé premiéra Dočasnej vlády, obsahujúce program vlády na najbližšie obdobie.

[102] Pozri čl. 44. rokovacieho poriadku KRN, týkajúceho sa účasti vlády a jej členov na schôdzkach pléna KRN a čl. 71. rokovacieho poriadku, týkajúci sa účasti členov vlády na schôdzkach komisií.

[103] Pozri čl. 25. rokovacieho poriadku.

Ako vyplýva zo stenografických záznamov zasadnutí KRN, neboli tu interpelácie zriedkavým zjavom. Napr. na IX. zasadnutí ich bolo 9, na X. zasadnutí 11 a na XI. zasadnutí 12. Okrem toho boli ďalšie interpelácie podávané aj medzi zasadnutiami. Interpelovali síce poslanci všetkých politických strán, ale najviac poslanci PSL. Tieto interpelácie mali väčšinou demonštratívny, provokatívny charakter. Mnohé interpelácie však boli pomerne malicherné a bez akéhokoľvek politického obsahu. Spôsob prejednávania interpelácií bol rôzny. Niekedy boli prečítané spolu so správou o plnení (IX. zasadnutie), niekedy boli prečítané len nadpisy s odvolaním sa na nedostatok času (X. zasadnutie). Vláda, ktorá mala podľa čl. 25 rokovacieho poriadku odpovedať do 14 dní, odpovedala na interpelácie buď priamo z tribúny KRN (a to aj v priebehu ešte tohože zasadnutia), alebo písomne. V niektorých prípadoch, ak predstaviteľ vlády nemohol dať uspokojivú odpoveď, uistil z tribuny, že úplnú odpoveď dá neskoršie. Podľa čl. 26 rokovacieho poriadku uplatňoval prezident KRN vždy zásadu spýtať sa, či sú poslanci spokojní s odpoveďou a upozornil, že majú v opačnom prípade právo urobiť príslušné kroky.

Zvrchovanosť normotvorná, prislúchajúca jedine KRN, sa prejavovala v tom, že

a) jedine KRN mohla zákonodarnou cestou upravovať tie vzťahy, ktoré boli vymenované v čl. 1 zákona z 15. 8. 1944;
b) prezídium KRN, ktoré podľa novelizovaného čl. 21 § 2 zákona o organizácii a pôsobnosti národných rád mohlo medzi zasadnutiami KRN vykonávať celý rad jeho právomocí, nemalo zákonodarnú právomoc,[104]
c) dekréty PKWN (neskoršie Dočasnej vlády) museli byť potvrdené Prezídiom KRN a podpísané prezidentom KRN a museli byť dodatočne plénom KRN schválené,[105] pričom mohli byť tiež KRN zrušené,[106]
d) akákoľvek normotvorná činnosť akéhokoľvek iného orgánu musela byť v súlade so zákonom KRN [napr. čl. 3 bod a] zákona o právomoci prezidenta KRN, príslušné články, týkajúce sa národných rád atď.].

---

[104] Bod 1. čl. 26. § 1. bol výslovne vynechaný.

[105] V praxi sa potvrdzovanie dekrétov v KRN dialo pomerne jednoducho. Napr. dekréty schvaľované na VI. zasadnutí KRN, sa prejednávali najprv v komisiách a na plenárnej schôdzke prezident prečítal len ich názvy, pričom KRN všetkých 49 dekrétov potvrdila v oddelenom hlasovaní. Na VII. a VIII. zasadnutí boli všetky dekréty dané jedine komisii právnej a touto komisiou uvedené v pléne. Na IX. zasadnutí boli dekréty odovzdané rôznym komisiám a referáty o nich boli pomorne obšírne. Na X. zasadnutí referáty vôbec neboli. Prezident vo všetkých zasadnutiach dával hlasovať obyčajne o celých skupinách dekrétov naraz a oddelene sa hlasovalo len vtedy, keď sa jednalo o dekrét svojou povahou málo súvisiaci s inými dekrétmi, alebo ak sa dalo očakávať, že rôznosť názorov bude výraznejšia. Ako uvádza Andrzej Gwiżdż v článku „Z zagadnień procedury ustawodawczej (o zatwierdzaniu przez Sejm dekretów Rady Państwa)", Państwo i Prawo č. 10/1957, str. 508, boli tiež prípady, kedy príslušné rezorty predkladali príslušným komisiám KRN, predbežne návrhy dekrétov ešte predtým, než boli prejednané vládou. Táto forma akéhosi pripomienkového konania však bola len výnimočná.

[106] Aprobácia sa dekrétom vlády odmietala v praxi v týchto formách:
a) Miesto dekrétov sa na základe poslaneckej iniciatívy schválil nový zákon, pričom Prezídium KRN dekrét vôbec nepredložilo plénu. V tomto prípade síce dekrét platil, ale len do toho času, kým sa neschválil nový zákon (pozri: spraw. stenogr. VII. ses. KRN, łamy 312, 343, 320). — b) Dekrét sa schválil, ale súčasne sa schválil nový zákon, ktorý dekrét menil (pozri: spraw. stenogr. XI. ses. KRN, łam 461). — c) Dekrét sa schválil, ale súčasne sa zaviazala vláda, že predloží návrh zmien dekrétu (pozri: spraw. stenogr. XI. ses. KRN, łamy 397—398). — V určitých prípadoch Prezídium KRN plénu dekréty vôbec nepredkladalo. Príslušné normy však pre tento prípad nestanovili žiadne sankcie. — V súvislosti s tým však vznikol zaujímavý problém, na ktorý upozornil A. Gwiżdż vo vyššie uvedenom článku: podľa dekrétu z 29. 9. 1945 sa v Dzienniku Ustaw mali uverejňovať vyhlášky ministra spravodlivosti „o neplatnosti dekrétov buď v dôvodu ich nepredloženia na najbližšom plenárnom zasadnutí KRN, alebo v dôsledku ich nepotvrdenia KRN". Podľa názoru A. Gwiżdża ide o formu novelizácie zákona z 15. 8. 1944 (3. 1. 1945). S týmto názorom polemizoval Feliks Siemieński v Państwu i Prawu č. 2/1958, str. 303 a hovoril, že nemôže ísť o novelizáciu z dvoch dôvodov: a) bolo by vraj treba odôvodniť, že formou dekrétu je možné zmeniť plnú moc k vydávaniu dekrétov, t. j. že ten, kto zákonom dostal určité práva, môže tieto meniť tak, že mení zákon, ktorý mu tieto práva dal, čiže, že splnomocnený samostatne môže meniť okruh svojich plných mocí; b) upozorňuje na čl. 2. zákona z 15. 8. 1944, ktorý výslovne stanoví, že tento zákon môže byť menený len uznesením KRN, t. j. zákonom. — Niet sporu o tom, že po stránke formálnoprávnej má Siemieński pravdu. Otázka však je, ako to bolo fakticky. Veď z čl. 1. bod c. zákona z 15. 8. 1944 tiež jasne plynulo, že dekrét stráca platnosť jedine, keď sa na tom KRN výslovne uznesie. A predsa sa v kritizovanom dekréte hovorí o neplatnosti v dôsledku „nepredloženia". Neostáva len zistiť, že fakticky tento dekrét zákon z 15. 8. 1944 menil, tak, ako to hovorí A. Gwiżdż, ovšem nie cestou nejakej právnej novelizácie, ale skôr spôsobom, stojacim v rozpore s platnými zákonami.

Postavenie KRN v sústave štátnych orgánov svedčí o tom, že hneď v r. 1944 boli v Poľsku položené základy ľudového parlamentu a socialistického zastupiteľského systému. Bez ohľadu na to, ako zložito sa vyvíjali politické boje, vzájomné vzťahy triednych síl i spoločensko-ekonomické pomery v krajine, bez ohľadu na to, že sa nová sústava štátnych orgánov budovala v podmienkach, kedy bola prebratá podstatná časť právnych noriem vydaných pred rokom 1939,[107] možno povedať, že už v tomto samotnom počiatku vzniku nového štátneho aparátu bolo zakotvené jeho socialistické jadro.

[107] V súvislosti s tým treba upozorniť na polemiku A. Gwiżdża so sovietskymi autormi Kotokom a Mozochinou v časopise Państwo i Prawo č. 1/1956, str. 139. Gwiżdż polemizuje najmä s tvrdením oboch autorov knihy „Razvitie osnovnych institutov gosudarstvennogo prava Polskoj narodnoj respubliki", (Moskva 1955) na str. 18, kde píšu, že v ľudovom Poľsku sa „využívali v záujme boja o nový poriadok niektoré staré normy, napríklad určité normy ústavy z r. 1921". Nehovoriac tu o nepresnom Gwiżdżovom preklade záverečnej časti vety, je dôležité jeho upozornenie, že zásadou nebolo využívanie „niektorých" starých noriem, ale skôr „všetkých" právnych noriem vydaných pred septembrom 1939 a to nielen na základe ústavy z r. 1921 (t. j. znenie nepresného prekladu), ale aj na základe ústavy z r. 1935 s výnimkou samotnej ústavy z r. 1935 a zákonodarných aktov s ňou nerozlučne spätých, právnych predpisov výrazne zmenených, ako aj takých, ktoré stratili právnu záväznosť, lebo sú v rozpore so zásadami nového spoločensko-hospodárskeho a politického zriadenia. Tieto myšlienky sa opierajú o analýzu prof. Rozmaryna v jeho práci „Polskie Prawo Państwowe", Warszawa 1951, kde na str. 309—311 podáva podrobný rozbor otázky. Sú potvrdené aj v práci prof. Burdu a prof. Klimowieckého Prawo państwowe, Warszawa 1958, str. 121.

SBORNÍK PRACÍ

VĚNOVANÝCH K 500. VÝROČÍ NAROZENÍ

M. VIKTORINA CORNELIA ZE VŠEHRD

COROLLA *DISERTATIONUM*

PIAE MEMORIAE

MAGISTRI VICTORINI CORNELII DE VŠEHRD

ANTE D ANNOS NATI

DEDICATARUM

Václav Vaněček:
HISTORICKÁ ROLE PRÁVNICKÉHO DÍLA MISTRA
VIKTORINA CORNELIA ZE VŠEHRD

J. B. Čapek:
MÍSTO VŠEHRDOVO VE VÝVOJI ČESKÉHO
A EVROPSKÉHO HUMANISMU

František Čáda:
VŠEHRDOVO PRÁVNICKÉ DÍLO V DOCHOVANÝCH RUKOPISECH

Jiří Veselý:
VŠEHRD PŘI PRÁCI
(K otázce pramenů Všehrdova díla)

Miroslav Boháček:
ŘÍMSKÉ A KANONICKÉ PRÁVO V DÍLE VŠEHRDOVĚ

Jiří Klabouch:
VŠEHRDOVY TEORETICKÉ PŘEDSTAVY O PRÁVU
A JEHO SOCIÁLNĚ POLITICKÁ STANOVISKA

Josef Markov:
PROCESNÍ PRÁVO V DÍLE VŠEHRDOVĚ

Valentin Urfus:
VŠEHRDOVO POJETÍ MAJETKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ
ZEMSKÉHO PRÁVA ČESKÉHO

Karel Malý:
DELIKTY MOCI A ODBOJE V DÍLE VŠEHRDOVĚ
A ZEMSKÉM PRÁVU 15. A 16. STOLETÍ

Emil Pražák:
KNIHY DEVATERY JAKO DÍLO LITERÁRNÍ

Emanuel Michálek:
K SLOVNÍ ZÁSOBĚ A PRÁVNÍ TERMINOLOGII
KNIH DEVATERÝCH

Vladimír Růžička:
DOSAVADNÍ VŠEHRDOVY OSLAVY

HISTORICKÁ ROLE PRÁVNICKÉHO DÍLA MISTRA VIKTORINA CORNELIA ZE VŠEHRD

Václav Vaněček

Dějinný význam právnického díla mistra svobodných umění Viktorina Cornelia ze Všehrd je typickým příkladem historického — v tomto případě právněhistorického — problému, jaký s definitivní platností objasnit zůstalo vyhrazeno až právnímu dějepisu epochy socialismu.[1] Vcelku lze říci, že hlavním nedostatkem dosavadní literatury, zvláště pokud se od konce 18. století dostávala k výkladům souvislejším, bylo pojetí Všehrda a jeho právnického díla co možná bezkonfliktové, snažící se rozpory dané přirozeně látkou samou spíše uhladit než rozvést a spíše potlačit než vzít za základ historického rozboru.

V době, kdy žil, a to patrně — jak tomu nasvědčuje známá zpráva o slavném zakončení jeho studií — již od let universitních, byl Viktorin nesporně osobností velmi známou, ba proslulou. Vše ale ukazuje k tomu, že už v 16. století památka na mistra Viktorina rychle vybledávala a že již v polovině tohoto věku neudržovalo se v paměti — a to ještě jen v paměti vzdělanců — více než jeho jméno a nadto byla to paměť patrně značně nespolehlivá, ve které stále více místa nacházely zmatené asociace s jinými osobnostmi z konce 15. a z počátku 16. století, zvláště s Janem Šlechtou, sekretářem krále Vladislava. Hlavní spis Všehrdův, „Knihy devatery o právech, o soudech a o deskách země České", byl podle zprávy Prokopa Lupáče (1584) na konci 16. století širší veřejnosti neznámý, zůstávaje v rukopise „intra privatos parietes".[2]

Souvislost paměti na Všehrda zachraňují v druhé polovině 17. století dva jezuité, Jiří Kruger a Bohuslav Balbín, ovšem se všemi nejasnostmi a omyly dřívějšími, jež ukazují na to, že přímá znalost právnické-

[1] Pokus o takovéto objasnění podal autor tohoto článku ve studii *„Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd (ca 1460—1520) a další vývoj českého právnictví"* vyšlé v roce pravděpodobného pětistého výročí Všehrdova narození v Rozpravách ČSAV, Řada společenských věd, roč. 70, sešit 7, Praha 1960.

[2] Prokop Lupáč (Lupacius), *Rerum Bohemicarum ephemeridis historicae libri*, 1584, z údajů ke dni 21. září: „qui liber, una cum aliis eius viri monumentis, intra privatos parietes citra publicum usum delitescit". Veškerá dosavadní literatura tuto významnou zprávu o osudech právnického díla Všehrdova v době předbělohorské přešla bez povšimnutí.

ho díla Všehrdova tu nebyla.[3] V odborné *právnické* literatuře této doby narazil na Všehrda, jak se zdá, jediný Prošk o v s k ý. Není pochyby, že měl „Knihy devatery" v rukou v jednom z opisů a že je studoval v českém originále. Je to první použití Všehrdova hlavního díla v *tištěném* odborném spisu, první po stopadesáti letech od smrti autorovy.[4] Hluboké proměny, jimž podlehlo starofeudální české zemské právo v pobělohorské době a jež platné právo ještě více vzdálily od „Knih devaterých", způsobily, že to bylo zároveň za feudalismu i použití *poslední*.

Mnoho historických děl této doby o Všehrdovi vůbec neví. Tak ve spise Volckmannově-Weissově „Gloria Universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis" (1672) se jméno Všehrdovo vůbec nevyskytuje, ač tento autor byl kdysi děkanem fakulty artistické. Ve Voigtových „Acta litteraria" (1774 až 1786) jsou o Všehrdovi jen nepřímé zmínky při korespondenci Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. A konečně, representační dílo o české kulturní tvorbě, Voigtovy a Pelcelovy „Abbildungen-Effigies" z let 1773 až 1782, v nichž je např. i legendární „český právník" Bartolus, a to i s portrétem, nenašly pro mistra Viktorina místo v žádném ze svých čtyř statných svazků. Je to skutečnost mimořádně charakteristická. Na konci doby tereziánské je prostě jméno Všehrdovo pro české dějiny, a to i právní, skoro zapomenuto.

Obrat v historických osudech „Knih devaterých" a v poznávání jejich autora přináší vystoupení F. F. P r o c h á z k y krátce nato.[5] Máme zde jeden z literárních odrazů složitého pochodu, který v této době začal a jemuž běžně a ve zkratce říkáme české obrození.

O tom, že by Všehrdova hlavního spisu mohlo v této době být využito pro platné právo, nemůže ovšem už být řeči. Nastupující buržoazie, ač politickou moc ve státě daleko ještě nepřevzala, dovedla tlakem svých hospodářských posic vyvolat v právním řádu pozdně feudální společnosti takové změny, že mistr Viktorin se svým — jakkoli pronikavým — rozborem institucí konce 15. století nemohl k situaci na přelomu 18. a 19. století opravdu říci nic podstatného. Byl to tedy *historický* význam Všehrda, co bylo zdůrazňováno. Bylo to *vlastenecké* zaměření jeho díla, co bylo vyzvedáváno. A byla to literární a ještě více jazyková stránka jeho juristického spisu, co bylo podáváno jako vzor a nabízeno k využití v nových poměrech.

Účinek Procházkova pojednání ukázal se až po delší době. Tento osví-

---

[3] G. C r u g e r i u s, *Sacrae memoriae*, Litomyšl 1667, str. 154, B. B a l b í n, *Epitome*, Praha 1677, str. 567.

[4] J. H. P r o s s k o v s k y de Krohenstein, *Dioikésis-Moderamen*, Praha 1664; viz blíže ve studii citované v pozn. 1, str. 24.

[5] Faustin P r o c h a s k a, *Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur* etc, I-2, Praha 1785, str. 151—202, *„Victorin Cornel's von Vschehrd Biographie, gedruckte Schriften und Handschriften"*. K tomu V l č e k, Dějiny I, 1931, str. 327; J a k u b e c I. 1929, str. 566, 586.

cenec nejen že očistil Všehrda od valné části pomluv, nýbrž nově upozornil — byť zatím ještě jen příliš stručně — českou literární veřejnost na věc, jež byla pro obrozenské činitele zvláště důležitá: na jeho zapadlé a v rukopise ležící dílo *právnické*. Zatímco ostatní literární tvorba Všehrdova ztrácela tehdy na významu, jeho český spis o právu před očima obrozenců přímo rostl. Byl pro ně skutečným objevem. Hned v prvních letech 19. století projevilo se to překladem „Knih devaterých" do němčiny. Tento velmi zajímavý elaborát z pera F. X. Zvěřiny, který nikdy nevyšel tiskem, chová se dnes v pražské Universitní knihovně.[6]

V kruzích českého právnictva úcta k Všehrdovi začala se rychle rozvíjet. Přispěl k tomu i hojně čtený Zieglerův „Dobroslav", když v roce 300. jubilea smrti Všehrdovy z pera Zieglera samého přinesl o Všehrdovi českou stať, v níž se doporučuje zejména výtečná česká právnická terminologie „Knih devaterých".[7]

Odtud vede již přímá cesta k prvnímu uveřejnění hlavního spisu Viktorinova v českém originále (1841), k němuž dal podnět V. H a n k a. Proti tomu, aby „Knihy devatery" vyšly tiskem, postavila se r. 1849 vídeňská Censurhofstelle, které se jevilo nebezpečným vše to, co se u Všehrda dalo vztahovat na tehdejší boj Čechů s Němci, na postavení panovníka vůči zemi a stavům, na útisk poddaných a také jistě i to, co Všehrd tak rozhořčeně psal proti panské klice své doby a jejímu násilnickému postupu vůči každé opposici. Tak se stalo, že ani po staletích hlavní spis mistra Viktorina nevyšel tiskem celý,[8] nehledě k tomu, že toto vydání bylo i věcně velmi chatrné.

V epoše po r. 1848, kdy kapitalismus stal se už vládnoucím hospodářským systémem, dovedla česká buržoazie využít právnického díla Všehrdova velmi vydatně a všestranně. Pro rychlý vzestup jména Všehrdova v českém kulturním prostředí této doby stala se rozhodujícími šedesátá léta 19. století. Toto časové zařazení není náhodné. Šedesátá léta přinesla takové uvolnění veřejného života alespoň pro české měšťáctvo, že spolu s rozmachem českých snah politických projevil se i příznačný vzestup českých aspirací kulturních. České právnictvo, které v tomto hnutí hrálo roli velmi významnou, potřebovalo v oné době patrona, k jehož slavnému historickému jménu by mohlo své snahy připnout a jejž by mohlo povznést i na štít rodící se české buržoazní právní vědy.

Když r. 1868 zakládá se český studentský spolek právnický, je to zvučný

---

[6] Viz o tom nyní podrobněji v práci uvedené v pozn. 1, zvl. str. 30.

[7] J. L. Z i e g l e r, *Dobroslav* I-12, Praha 1820, str. 111—118. Pokud je mi známo, je zde Všehrd v českém textu poprvé označován jako Viktorin Kornel, a to ve formě K o r n é l (místo správného Cornelius). Pozoruhodné je, že tu není žádná výslovná zmínka o tom, že stať je vlastně vzpomínkou jubilejní.

[8] Fr. P a l a c k ý, *Gedenkblätter*, Praha 1874, str. 107—109. K tomu i H. J i r e č e k, *Život*, str. 286. — O hlavní z oněch míst postižených cenzurou politického absolutismu viz u J. H a n ě l a, Právník 1875, str. 129—131.

šlechtický přídomek mistra Viktorina, který je vzat za jeho jméno. Tak vzniká „Spolek českých právníků Všehrd" se svým „Všehrdovým fondem" určeným k podpoře právnické ediční činnosti a nakonec i (od r. 1919) s časopisem „Všehrd", který zanikl až v době okupace.

O několik roků později spolek „Všehrd" přikročuje k nové edici „Knih devaterých". Uspořádal ji Hermenegild J i r e č e k, který z ní učinil dokument dobového nazírání na Všehrda. V této době se bezděčně vytváří *fikce,* která se pak pro celkové pojetí Všehrda stala příznačnou až do živého dneška, fikce nepřetržitosti *právnického* působení díla Všehrdova, jež patří nesporně k legendárnímu jaksi obsahu všehrdovské historické tradice vzniklé až v epoše kapitalismu. Jinou složkou novodobého všehrdovského mytu stala se v této době představa, že autor „Knih devaterých" osobně si k účelu své práce zpracovával desky zemské, tj. že si z nich pořizoval výpisky, na jejichž základě výlučně sepsal své dílo a dokonce že v materiálu takto shromážděném jsou mnohá místa z desek, jež by se nám jinak (po požáru 1541) nezachovala. Podrobné prozkoumání historického materiálu ukazuje, že zejména v obou těchto směrech (nehledě k jiným otázkám týkajícím se všehrdovské tradice) musíme být dnes daleko střízlivější a skromnější.

V čem spatřujeme význam Viktorina ze Všehrd a jeho právnického díla v r. 1960, tedy po 500 letech od narození tohoto významného autora, v době, jejíž hodnocení historických jevů je nové a obzvláště náročné? Všehrdovy „Knihy devatery", ač po několik století zůstaly v rukopise a byly i jinak ve svém působení těžce postiženy zlovůlí oligarchické kliky českého panstva z doby na počátku 16. století, budou vždy zaujímat mimořádně důležité místo v dějinách české vědy. Je to zejména po stránce metodické spis klasický. Všehrd je dovršitelem dobré tradice domácí právní kultury staršího feudalismu, a to právě tím, že na domácí obyčejové právo znamenitě použil metody novodobého charakteru, jaká jinak se stala běžnou až v 18. a 19. století. Podstatu této metody vyjadřuje Všehrd sám v těchto svých slovech: „Já z sebe nic bez dóvodu světlého psáti nebudu, než všecko, což tuto ... spíši, nebo dskami nebo nálezy, ... neb obyčejem a zvyklostí ... bude moci ukázáno a dovedeno býti."[9]

Všehrd náleží k českým humanistům, ale nelze jej přitom začlenit do oné kapitoly českých právních dějin, kterou Emil Ott označil jako „Beförderung der Reception des fremden Rechts durch den Humanismus". Renesančním rysem je Všehrdova znalost dědictví antiky a v tom i římského práva. Humanistický je poměr Všehrdův k historickým i formálním pramenům českého práva a metodický přístup k látce, kterou zpracovává. Ale jako právník zůstává Všehrd na domácí půdě, což jej spojuje daleko více s předchozím českým právnictvím než s pozdějšími českými právníky

[9] Předmluva, ed. J i r e č e k, str. 8.

— humanisty doby předbělohorské, Můžeme-li užít přirovnání, jsou „Knihy devatery“ obrazem renesančního mistra obsahujícím výjevy ze života čistě ještě středověkého.

Teprve dnes dovedeme patřičně ocenit, že „Knihy devatery“ byly spisem ve své době palčivě aktuálním a eminentně politickým. Jejich hlavním posláním bylo, ve chvílích pro chystanou panskou kodifikaci práva rozhodujících navalit vládnoucí panské klice do cesty takový balvan, aby přes něj nemohla přejít, aniž se co nejtíže zkompromitovala. Za jiných okolností mohl se stát Všehrd českému právu tím, čím např. právu anglickému stali se Coke a Blackstone. Byl to právě Všehrdův *protipanský a protioligarchický postoj,* co způsobilo, že od napsání „Knih devaterých“ byl Všehrd pro poslední dvě desetiletí svého života politicky i vědecky odsunut do pozadí a jeho spis zůstal skryt v rukopise „mezi soukromými stěnami“.

Vysoce oceníme dnes i to, že mistr Viktorin ve svém hlavním spise nevyhnul se ani *společenské kritice,* a to dosti ostré, i když kusé a nahodilé, příležitostné a nikoli tedy soustavné. V tomto směru řada závažných úkolů nás teprve čeká. Rozbor Všehrda jako kritika společnosti své doby nebyl dosud napsán, právě tak jako nám chybí studie, v níž by se podrobně analysoval *třídní obsah* „Knih devaterých“. Jsme také dlužni Všehrdovi opravdu vědeckou edici jeho výtečného právnického spisu. Měla by to být edice, která by vycházela z první, historicky i společensky rozhodující, redakce tohoto klasického díla.

V očích dnešního právního historika dějinná role mistra Viktorina Cornelia ze Všehrd má nesporně tendenci spíše se zužovat. Vede k tomu celá řada skutečností, z nichž hlavní byly zachyceny v tomto článku. Historik *literární* bude vidět poněkud šíře a jeho hodnocení bude pravděpodobně těmito skutečnostmi méně zasahováno. Ale i když budeme po pěti stoletích jakkoli kritičtí k osobnosti Všehrdově a jakkoli realističtí při posuzování účinu právnického díla Všehrdova v jeho době, přece zůstane zde mnohé, pro co mistra Viktorina budeme vždy vzpomínat s největším uznáním.

Byl to znalec českého práva, který vysoko vyniká nad ostatní pracovníky na tomto poli (např. i nad Ondřeje z Dubé i nad Ctibora Tovačovského) nejen v době pohusitské, nýbrž v době našeho feudalismu vůbec. Byl to pravděpodobně ve své době odborně nejvyspělejší zpracovatel obyčejového práva v celém kulturním světě slovanském. Kladné rysy vyzdvižené v předchozích odstavcích tento náš závěrečný soud zajisté ještě utvrzují. V každém případě jsou „Knihy devatery“ spisem, jenž metodou daleko předběhl ostatní české právnictví své doby a stal se nám dnes neocenitelným zdrojem poznatků o společnosti, státu a hlavně ovšem právu stavovské monarchie v Čechách.

MÍSTO VŠEHRDOVO VE VÝVOJI ČESKÉHO A EVROPSKÉHO HUMANISMU

J. B. Čapek

I.

Tvořivé úsilí Viktorina Cornelia ze Všehrd je spjato s hospodářským, politickým a kulturním rozmachem českých měst, která v jeho době pokračují ve svém historickém nástupu, zároveň se však ocitají v postavení obranném proti obnovovaným nárokům šlechty. Byla to především tradice husitská, která sílila průbojnost českých měst a jejich sebevědomí; jak známo, na sněmu Čáslavském v r. 1421 města dokonce zatlačila feudály na druhé místo. Toto prvenství se nedalo arci trvale udržet, ale vzestupná tendence přece jen trvala, když byla posílena událostmi a silami dobovými: obnovením (aspoň částečným) hospodářských vztahů s evropskými zeměmi po válkách husitských, politikou krále Jiřího, který se opíral proti expansivnosti pánů o rytíře, zemany a města, a ovšem společně zákonitým souhlasným vývojem se vzestupem měst v tehdejších pokročilých zemích evropských. Jsou to na prvním místě města lombardská, toskánská a Benátky, jejichž trvající vzrůst byl urychlen pádem Cařihradu 1453 a přistěhovalectvím řeckých emigrantů; tento příliv byl samozřejmě velmi významný i na poli kulturním pro vítězící renesanci. V Itálii — a v jiných pokročilých zemích — působil jako základní určovatel obrat v hospodářském významu tříd: V 15. století měšťanstvo již v sobě soustřeďuje „další vývoj výroby a dopravy, vzdělání, sociálních a politických institucí“[1] a šlechta přestává být vůdčí nositelkou těchto hodnot.

Je to především sousední Německo, kde se tento vývoj zračí zvláště výrazně, ať jde o města hornoněmecká nebo o námořskou Hansu.[2] V Augsburku mocně vládne od druhé polovice 15. století obchodní dynastie Fuggerů — Jakub, Ulrich a Jakub mladší, kteří dovedou těžit z rozporů bavorských feudálů, podobně jako podnikaví obchodníci v Norimberku. Souvislost vývoje kulturního s hospodářským se projevuje velmi názorně, jak ukazuje například expanse nizozemského obchodu, který od druhé poloviny 15. století počíná zatlačovat Němce; současně nastupují průkopníci humanismu, z nichž největší jsou synové Nizozemí (Agricola, Erasmus, Alexander

[1] Fr. Engels, *O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoazie*, 1951, 10.
[2] Fr. Engels, *Německá selská válka*, 1950, 24.

Hegius, Johannes Murmelius aj.). Všude stoupá význam měšťanských mecenášů kultury, jako byl Willibald Pirkheim v Norimberku nebo Konrad Peutinger v Augsburku.

V Čechách za kralování Vladislava II. zahajuje šlechta protiofensivu a houževnatě usiluje o to, aby byl zaražen vzestup měst. Proti feudální agresi organisuje se politický svaz českých měst, který se v r. 1500 ustaluje;[3] mezi tato města náleží i rodná Všehrdova Chrudim. Čeští měšťané bojují za práva politická, soudní, výrobní a obchodní i za svobodné zastoupení na sněmech. Sami si ovšem ztěžují svůj boj tím, že hospodářsky zaostávají, že se spokojují jen omezenou nejnutnější řemeslnou výrobou a uchovávají ztrnulý systém cechovní.[4] V této souvislosti je samozřejmé, že pohnutky Viktorina Cornelia pro jeho dílo byly především dobově společenské, že byl veden snahou bránit práva městská a z hlediska státního pevným řádem omezit libovůli šlechty ve vztazích ústavních a právních. Po této stránce pokračuje v linii Ctibora Tovačovského, který ovšem stál na posici feudální. Kulturním podnětem byl Všehrdovi humanismus. Jeho přesvědčení o oprávněnosti městských požadavků bylo posilováno pozorováním, jak se šlechta chová k poddanému lidu, kterému v té době byla omezována volnost stěhování a ukládány nové roboty a berně.

Česká města ovšem nepodepřela Všehrda v jeho zápasu. Nepomohla Praha, nepomohla Kutná Hora — dvě největší a nejbohatší česká města, která i svým stavitelským budováním závodila tehdy s rostoucími výstavnými hrady a zámky šlechtickými (Pernštejn, Šternberk aj.); v Praze a v Kutné Hoře Všehrd za svého života nejvíc pobýval. Chtěl posílit a zabezpečit politický nástup českých měst — v tom mu zabránili feudálové svým „Vladislavským zřízením" a dalšími vynucenými zákony; plně však a s trvalou platností uskutečnil Všehrd nástup českých měst na poli kulturním, v linii nového pokrokového směru — národního humanismu.

II.

V českých zemích se po válkách husitských rozvíjel především humanismus latinisující, jehož představiteli byli hlavně zástupci vysokého kléru a katolické šlechty. Působil tu stálý styk s evropskými zeměmi, který byl českým husitům v době válek většinou odepřen; ještě i v době vladislavské byli to především katoličtí šlechtici a kněží, kdo pobývali na dvoře Matyášově v Budíně (Jan Šlechta ze Všehrd, Jan Filipec, Jan Meziříčský, také na Moravě narozený Němec Augustin Käsenbrod Olomoucký). V kacířských Čechách se tito lidé necítili doma; mluvíme ovšem o Čechách v užším smyslu, protože sousední Morava, mnohem méně zasažená husitstvím, mohla lépe uchovat některé humanistické náběhy z doby lucem-

[3] Fr. Palacký, *Dějiny národu českého*, vyd. B. Riegra, V, 249.
[4] *Přehled československých dějin* I., 1958, Hlava VIII, kap. 3, 283 (Josef Macek).

burské (tradice markrabího Jošta); v Olomouci se v 15. století vytvořilo významné středisko humanistické, v němž se sdružovali členové obou národností. Olomoučtí biskupové Tas Černohorský z Boskovic, Stanislav Thurzo a jiní podporovali snahy latinisujícího humanismu. Pokud jde o styky s Itálií 15. století, byly samozřejmě vyhrazeny především feudálům a kněžím katolickým. Kulturní podněty, získávané touto cestou, směřovaly ovšem k humanismu latinisujícímu. Výjimečně silným inspirátorem katolických humanistů v Čechách a na Moravě se stal Aeneas Silvius, který se osobně stýkal s Prokopem z Rabštejna, Janem Túškem z Pacova, Václavem z Bochova a jinými, a korespondoval s biskupem Tasem a Janem Šindelem.

Aristokratičnost, nelidovost humanismu latinisujícího byla v Čechách nebezpečnější než v zemích jiných, protože se stavěla proti všemu, čím tehdy žila většina národa. Obracela se zpravidla i proti měšťanstvu a jeho nárokům. Tak Martin z Tišnova v panegyriku na Bohuslava Hasištejnského viděl stav městský jako krmníka, který má věnovat svůj tuk panstvu.[5] Refeudalisační tendence byly podporovány příklady italského renesančního individualismu, pro příslušníky šlechtické třídy tak lákavými. Pro to vše jazyk lidový, „sermo vernaculus", byl těmto humanistům naprosto bezcenný a opovrženíhodný.

Tak se jevil i nejvýznamnějšímu představiteli latinské poesie humanistické v Čechách, Bohuslavu Hasištejnskému z Lobkovic, který byl ideálem tolika svých současníků, z počátku i Všehrda.

U Hasištejnského je charakteristický vztah k třem zemím: k Itálii, kde studoval, k Německu, kde cestoval a s jehož syny udržoval přátelské styky, a last not least k Čechám. Na italských universitách se stýkal se současníky, z nichž vyrůstala nová pýcha vlašské renesance — byl mezi nimi i Poliziano a Pico della Mirandola. Těžko však nalézat u Hasištejnského jejich plodný vliv, zato silně a trvale na něj působili studenti němečtí, především Petr Schott ze Štrasburku.

Němci, s kterými se Hasištejnský stýkal, psali latinsky; tato skutečnost nepochybně spoluurčovala Lobkovicovo houževnaté setrvávání na řeči Ciceronově. Zároveň tato germánská orientace zbavovala básníka, v mládí jistě vnímavého a dychtivě pozorujícího, mnohých krásných podnětů a inspirací italských; není zajisté náhodné, že na pobyt v Itálii je ve spisech Hasištejnského málo vzpomínek a reminiscencí. A přece jak žhavým tepem, jak oslnivým rytmem žila taková Bologna a Ferrara, kde Hasištejnský studoval!

Nejde ovšem o vzpomínky Hasištejnského, ale o základní otázku, kolik tvořivých podnětů dovedl načerpat z tehdejšího kulturně vedoucího pro-

[5] Josef Truhlář, *Humanismus za krále Vladislava II.*, 1894, 193.

středí italských měst a zdali se obracel k silám dobově progresivním, životodárným. Hasištejnský přišel do Itálie v době, kdy poesie humanistická a renesanční se rozkřidlovala nejsvobodněji. Byl to průlom svěžích tvůrčích sil, který na čas překonal příliš jednostrannou a retrospektivní orientaci antickou. Byla to doba Lořenza Magnifica, kdy mnozí zvelebují slávu italské poesie; tehdy již pracuje Matteo Maria Bojardo na svém díle „Orlando Innamorato", které se stalo předzvěstí velké básně Ariostovy. Se jménem Bojardovým se Hasištejnský nepochybně setkal v Itálii častěji, protože autor „Zamilovaného Rolanda" prožíval svá mladá léta ve Ferraře, v místě studií Lobkovicových.

Nejsou to však v této době v Itálii jen autoři výjimeční; pronikání národního jazyka je obecné. Široce se rozvíjející zájem literární žádal si nových děl v národní řeči i tlumočení klasiků. I zde stála na předním místě Ferrara, kde Hasištejnský studoval: „Často dostávaly se i starořímské kusy znovu opět na jeviště, zvláště ve Ferraře, na dvoře Ercola d'Este, kde však byly překládány do italštiny, aby jim bylo lépe rozuměti."[6]

To vše nemělo vlivu na jazykovou orientaci básníka Hasištejnského, tak jako na jeho církevně dogmatické a nesnášenlivé myšlení nepůsobily svobodomyslné názory jiného Itala, kterého poznal za studií, Giovanniho Pica z Mirandoly.

Uvedli jsme již některé příčiny, které vedly české feudální humanisty k ustrnulému lpění na latině. Tyto pohnutky vedly i Hasištejnského. Byl přirozeně utvrzován ve svém stanovisku horlivým latinisováním svých přátel, ale z těch žádný nepoznal italské renesanční prostředí tak důvěrně a žádný z nich nebyl obdarován tak bohatým básnickým nadáním jako Hasištejnský. Žádný neměl tolik předpokladů, aby se stal hlavou nové básnické školy národní.

Ke konci 15. století se probouzí nebo zesiluje poesie v jazyce národním u různých evropských národů. Francie má tehdy ovšem již dávnou tradici svého básnictví, proto v 15. věku v ní vyrůstá Villon a v druhé polovině století škola „Velkých retoriků", kteří již dovedou provádět s jazykem virtuosní bravury. V Anglii John Skelton přináší nové útvary veršované a nový život do národní poesie — přitom je ctitelem antiky, překládá listy Ciceronovy; Skelton přichází na svět téměř současně s Lobkovicem. Jen o málo mladší je skotský William Dunbar, který píše poesii tak životnou, že bývá zván „Burnsem 15. století".

---

[6] Wiese-Pèrcopo, *Dějiny literatury italské* (přel. V. Tille, 1908), 1, 162. — Znárodňující tendenci v italské literatuře neohrozili od první poloviny 15. století někteří tvrdošíjní obhájci latiny, ač někteří ještě vystupují kol poloviny století 16., jako Lilius Giraldus, který s politováním charakterisuje Ariosta: „Latino carmine aliquando ludit, sed nunc totum se vernaculis tradidit, atque inter cetera furentem Orlandum dare curat in publicum" (viz G. Saintsbury, *A History of Criticism* II, 1928, 64).

Bylo by možno tvrdit, že naše básnictví v druhé polovině 15. století nemohlo následovat poesii italskou a francouzskou, které zrodily již řadu vynikajících umělců a mohly navazovat daleko snadněji a účinněji na tradici antickou. Ale jak potom vysvětlit, že mohlo z italské a francouzské poesie tak tvořivě čerpat básnictví anglické, jehož první rozkvět se odehrával ve 14. století, současně s prvním velkým rozmachem poesie naší? Jak vysvětlit, že poesie polská má již na počátku 16. věku svého Biernata z Lublina?[7] Vedle povýšených latinistů Krzyckého a Jasnicia rodí polská poesie 16. století již Jana Kochanowského a Reje z Nagłowic. V Kochanowském a Rejovi po prvé předstihla polská literatura českou; do té doby bylo polské písemnictví proti českému vývojově zpožděno a čerpalo z něho. Jestliže vyrostli v Polsku básníci tak vynikající v 16. století, měli být již v 15. století u nás. Kochanowski také studoval v Itálii jako Hasištejnský — nestudoval tam však jen klasiky, ale Petrarcu a jiné renesanční mistry, a jako druhou literaturu si nevybral latinské veršování německých humanistů, ale národní poesii francouzskou.

Zastavili jsme se u Bohuslava Hasištejnského poněkud podrobněji, protože jde o autora, který působil i na počátky Všehrdovy a pak se stal jeho protichůdcem a nepřítelem; a protože bývá Všehrdovi a jeho druhům i předchůdcům kladeno za vinu to, za co je odpovědný Hasištejnský a jeho následovníci. Nejútočněji vyslovil tyto výtky na mylnou adresu Arne Novák,[8] když charakterisoval „Hádání Pravdy a Lži" Ctibora Tovačovského: „Hojný gnomický živel přísloví, průpovědí, bajek řadí rozsáhlé dílo v blízkost mravoučného písemnictví staročeského, jehož duch vane k nám až neuvěřitelně z nábožensko-politické zpovědi předního aristokrata českého v době, kdy na dvoře medicejském básnil Poliziano a na dvoře estovském Bojardo." Viděli jsme, že s Polizianem se znal Hasištejnský a o Bojardovi velmi pravděpodobně častěji slyšel; on tedy může být kriticky konfrontován s těmito básníky, nikoli politický přestavitel Moravy z doby poděbradské a jagiellovské, jehož literární zájem se soustřeďoval na pole právní. Podobně jako Tovačovský může být — a bývá — obviňován i Všehrd, že spolu s naukovou prózou nezabezpečil vývoj národně humanistického básnictví. Lze tu ovšem vzpomenout na pravděpodobné básnické počátky Všehrdovy (autorství satiry „Papae mastix" není zcela jisté, více o Muze Cornelově svědčí oslavné dvojverší Augustina Käsenbroda Olomouckého, který staví Všehrda vedle Hasištejnského), ale jeho nadání a úkol byly jinde. Byl to však blízký druh Všehrdův a vedle něho nejhorlivější pracovník na poli národního humanismu, Řehoř Hrubý z Jelení, který se pokoušel podnítit dobovou českou poesii v jazyce národním svým

[7] Stefan Vrtel-Wierczyński, *Średniowieczna poezja polska świecka* (2. vyd.), 1949. 93.

[8] *Dějiny české literatury* (Československá vlastivěda VII, 1933), 45. — II. vydání pod názvem „*Dějiny českého písemnictví*", 1946, 60.

překladem některých veršů Hasištejnského. Ten se odvděčil Řehoři Hrubému zuřivým vyspílánim, takže napadený překladatel ustal od dalších pokusů.

Je nápadné, že Hasištejnský se takovým způsobem staví proti své rodné řeči v době, kdy její rozkvět je všestranný, kdy se stává diplomatickou a často i kulturní řečí v zemích středoevropských, zvláště v Uhrách a v Polsku. Ale tato jazyková expanse děkovala za svůj vznik husitství; proto patrně neimponovala Hasištejnskému. Závazný však mohl být pro něj Dalimil, kterého cituje Všehrd, a názor Karla IV. na českou řeč. Hasištejnský zřejmě na své rodáky krajně zanevřel, jak svědčí jeho známá žaloba k sv. Václavu na mravy Čechů; ještě výraznějším svědectvím je napomínání Hieronyma Balba, kdy on, cizinec, kárá Hasištejnského, aby netupil Čechy a více miloval svou rodnou zemi.[9] Novodobí němečtí literární historikové si ovšem nejednou libují v citování výroků Hasištejnského, které svědčí, jak se jejich autor vzdaloval svému národu. Tak P. Wiegler uvádí výrok: „Ego certe me Germanum esse et profiteor et glorior."[10]

Současníkem Hasištejnského byl Hynek z Poděbrad, v jehož verších probleskuje počínající renesance, i když spíše jako životní pocit než jako kultivovaný vkus. Hynek psal jen česky, nezlákal však Lobkovice ani k čátečnému následování; Hasištejnský naopak dvakrát Hynka napadl nizkými pomluvami.

Mnoho by znamenalo, kdyby Hasištejnský byl nastoupil aspoň cestu básnického bilinguismu — i pro tuto linii by nalezl významné vzory v Itálii (Petrarca, Bembo, Poliziano, Alberti aj.). Bylo zůstaveno teprve pozdějším humanistickým básníkům, aby uskutečnili u nás tento typ (David Krinitus z Hlavačova a jiní až po Václava Klementa Žebráckého a Jakuba Jacobaea). Kdyby postupoval Hasištejnský touto cestou, jistě by nenastalo tak příkré odcizení mezi ním a Všehrdem.

III.

V poznámkách o Viktorinu Corneliovi nechceme podrobně rozvádět postřehy, kterými charaterizovali jeho humanismus badatelé starší; zvláště Jaroslav Vlček to učinil s celým uměním své jemné odstíněnosti. Viděl humanismus Všehrdův v jeho kritické metodě, v citování klasiků, v břitké satiře a ironii, v ostření rozumu právními otázkami, v ciceronském patho-su řečnickém.[11] Na některé z těchto postřehů je třeba navázat a pokusit se některé jiné hodnoty a vztahy připojit.

Všehrd bývá chápán často příliš jednoznačně a schematicky jako typ

---

[9] Srov. Jaromír Čelakovský, *O významu Viktorina Kornela ze Všehrd v kulturních a právních dějinách českých* (Právník XV, 1901, 693).
[10] *Geschichte der Weltliteratur*, 1914, 465.
[11] *Dějiny české literatury*, 2. vyd. 1931, I, 295 n.

čistě „domácí“, bez jakýchkoli vztahů mezinárodních, na rozdíl od dalekozorného rozpětí Hasištejnského. Je samozřejmé, že Všehrd je osobnost vyhraněného národního vědomí, ale to neznamená, že byl duch provinciální. Proto dříve, nežli přistoupíme ke zkoumání a hodnocení jeho funkce národní, je třeba se na něj podívat v souvislostech evropských.

V Itálii ovšem Cornelius nebyl, přece však znal některé její tvůrčí představitele a celkově pochopil ducha národního humanismu a renesance vlašské hlouběji než Hasištejnský. Nepochybně se více než Hasištejnský zamýšlel nad Dantem — ovšem nikoli nad autorem „Božské komedie“, podobně jako jiný národní humanista, Řehoř Hrubý z Jelení, se zajímal o Petrarcu filosofa, ne o autora canzonier. Již P. M. Haškovec vyslovil domněnku, že Všehrd znal spisy „De monarchia“ a „De vulgari eloquentia,“[12] kde Dante zaníceně a zároveň s vědeckou zdůvodněností obhajuje podceňovanou mateřštinu. Shody mezi Dantovou a Všehrdovou apologií mohou být ovšem spontánní a mohou vyvěrat ze společných zdrojů. K dílům, která jmenuje Haškovec, bylo by možno připojit ještě „Il convivio“; pravděpodobnost, že by Všehrd znal toto dílo, je ovšem daleko menší, protože je psáno italsky — ale jsou tu nápadné shody s Všehrdovými výroky na obranu češtiny. Určuje-li Dante zvláštní kapitolu „pro věčnou hanbu a ponížení špatných mužů italských, kteří cizí národní jazyk doporučují a svým pohrdají“ — připomíná to přísné kárání Corneliovo, zrovna tak Dantovo opěvování krás italštiny se velmi podobá chválám české řeči u Všehrda. Bylo by možno arci nalézat i analogie životní — jestliže universita boloňská vyčítala Dantovi, že nenapsal raději novou Aeneidu,[13] vzpomínáme na Všehrdovo krátké působení na pražském Vysokém učení (podobně i na rozchod Václava Píseckého s universitou). Obran rodné řeči je tehdy v Itálii víc, takže se lze znovu zamyslit nad tím, že Hasištejnský všechny tyto skutečnosti neviděl nebo vidět nechtěl. Tak Castiglione ve svém „Cortegianu“ hájí „společnou italskou“ řeč mluvenou, čerpanou především z Toskány. Jiné italské obrany národní řeči jsou však odrazem odlišných podmínek společensky vývojových: Jsou to výklady básníka a kritika Gian-Giorgia Trissina, nebo dialogy „Prose della volgar lingua“ z první čtvrtiny 16. století, které sepsal Pietro Bembo a které zastávají názor, že spisovná řeč má být národní, nemá však vycházet z jazyka lidového, nýbrž má se opírat o tři nejvýznamnější autory 14. století. Toto hledisko převládlo a způsobilo, jak dovozují italští literární historikové, že italština se vytříbeností přiblížila klasické latině, ale rozkvétala především v básnictví, takže próza, která by s ním mohla soutěžit, je spojena až se jménem Manzoniho.[14] U nás naopak význam prózy v národním jazyce

---

[12] *Dante a Všehrd*, ČMM XLV, 1921, 52 n.
[13] Viz Johan Nordström, *Moyen-Âge et Renaissance*, 1933, kap. IX.
[14] Wiese-Pèrcopo, *Dějiny literatury italské* II, 64.

již od doby Všehrdovy daleko přerostl význam poesie; z hlediska estetického lze nad tím pociťovat stesk, ale z hlediska celkového vývoje národního je třeba vidět, oč demokratičtější společenské podmínky měl rozvoj národního humanismu v Čechách v poměru k Itálii.

Všehrdovy meze, ale také velká část jeho tvořivé energie je samozřejmě v jeho myšlení právním. Na tomto poli nalézá mezi evropskými národními humanisty 15. století málo bližeńců. Charles Dumoulin, jako Všehrd stoupenec reformace, který „první objevil původ práva francouzského“[15] a spolu s Jacquesem Cujasem osvobodil francouzské právnictví z područí italského, žije až v první polovině století 16. Podle některých historiků byl to teprve Cujasův žák Loysel, který probojoval plně studium práva germánského a domácího proti hegemonii práva římského.[16]

Věkově a do značné míry i funkcí svého díla je Všehrdovi daleko bližší průkopník národního humanismu anglického Sir John Fortescue. Dosáhl vysokého stáří; narodil se mezi lety 1385—1395, zemřel v r. 1479.[17] Byl právník teoretický i praktický, soudce a politik.[18] Nejproslulejší jeho dílo „De Laudibus Legum Angliae“ — „O chválách anglických zákonů“ — bylo psáno v l. 1468—1471.[19] Tak jako Všehrd, vkládá Fortescue do svého díla celou svou osobnost, takže kniha je obrazem jak doby, tak autora.[20] „De Laudibus legum Angliae“ má strukturu dialogu — kancléř podává své návrhy princi, ten odpovídá. Vykládá se tu o původu zákonů v „ius naturae“, o rozdílu zákonů anglických a kontinentálních, o francouzském typu vlády výlučně královské, o vztahu principů právních a theologických, o charakteru jednotlivých zákonů domácích, o nezbytnosti zřídit akademii práv v Anglii, a jiné. Fortescue se v nejednom zásadním názoru shoduje se Všehrdem: při pročítání XIX.—XXIX. kap. díla Fortescuova, kde se vykládá o rozdílu zákonů anglických a zákonů „civilních“ (římských a jiných kontinentálních), musíme opětovně myslit na Všehrda a jeho odlišování českého práva zemského a práva římského, také jeho lišení práv domácích a příchozího práva „majtburského“ a jiných městských práv původu německého.

Historikové anglického práva vysvětlují, že linii anglických „national jurists“ počíná reformátor John Wycliffe[21] svým dílem „De officio regis“; útočí tu proti římskému právu v justiniánské kodifikaci a proti kanonickému právu, a zastává anglické právo domácí. Wycliffe nalezl mezi „národ-

---

[15] Otokar Šimek, *Dějiny francouzské literatury*, II, 1948, 28.
[16] Declaureuil, *Historie Générale du Droit français*, 884.
[17] S. B. Chrimes, *Chronology of Fortescue's Life*, edice „Sir John Fortescue: *De Laudibus Legum Angliae*“, 1942, LVIII n.
[18] H. D. Hazeltine, ibid., „*Preface*“, s. L.
[19] Ibid. IX.
[20] Ibid. LII.
[21] Pound, *Spirit of the Common Law*, 39—30; F. W. Maitland, *English Law and the Renaissance*, 11, 52—54.

ními právníky“ své pokračovatele. Je zřejmé, že nejednu překvapující shodu mezi Johnem Fortescuem a Všehrdem lze vysvětlit skutečností, že oba svou národní protikosmopolitní tendencí pokračovali do značné míry v úsilí svých rodáků reformátorů — Wycliffa a Husa.

Silné národní uvědomění se u Fortescua i Všehrda projevuje chválou domácích tradic právních; u Fortescua je to již název jeho díla a obsah některých kapitol (např. kap. XVII: „Consuetudines Angliae antiquissimae sunt et per quinque nationes vicissim usitatae et acceptae“; kap. XVIII: „Hic ostendit quali gravitati statuta eduntur in Anglia“; posléze závěrečná kap. LIV: „Leges Angliae optimae sunt quas scire regibus expedit —“ atd.). U Všehrda jsou to známé chvály českých starých práv v „Předmluvě“ „Knih devaterých“, pak řada projevů, nejednou básnicky okřídlených a vroucích v jednotlivých knihách (II. 30, III. 18, IV. 19 aj.).

Důraz na domácí právo nepochybně souvisí u obou autorů s jejich sympatiemi k právu přirozenému (u Fortescua „ius naturae“ a „lex naturae“ v kap. XV. a XVI., u Všehrda „přirozenie“ v „Předmluvě“, nebo „zákon přirozený“ v knize III, 25, nebo „rozum“ v kn. VIII, 26). V pojetí státu jako monarchie má Fortescue své stanovisko velmi přesně ujasněno srovnáním typu francouzského („Dominium regale“) a anglického („Dominium politicum et regale“). O podmíněné a ústavně vymezené moci králově mluví Fortescue častěji (kap. IX, XXV, XXVI); také Všehrd vyslovuje podobné hledisko („země sobě krále sama volí a jej dobrovolně poslúchá, od něho žádnými penězi kúpena nejsúci, než dobrovolně jemu poddána“). John Fortescue projevuje i značný smysl pro ochranu práv lidu a člověkovy osobnosti; Všehrdovo cítění a horlení na tomto poli je známo (IV. 4 aj.).

Sir John Fortescue sepsal ještě jiný spis, který také, třebas v menší míře, se kryje s právním dílem Všehrdovým. Je to dílo, jednající o rozdílu mezi královskou mocí absolutní a omezenou — „De dominio regali et politico“, vydávaný také pod názvem „The Difference between an Absolute and Limited Monarchy“ nebo „The Governance of England“. Toto dílo píše Fortescue již řečí národní, a tím velmi přispívá k rozkvětu a rozšíření anglické „racionální prózy“.[22] V tomto díle je také zmínka o husitech, ne tak nepřátelská jako u mnohých jiných soudobých autorů evropských, ale také ne příliš příznivá; Fortescue připomíná králům, že mají pomáhat k tomu, aby jejich národy žily v blahobytu; octnou-li se národy v nouzi, povstanou chudí proti urozeným a učiní všechny majetky společné.[23]

Celkově jest ovšem Fortescue v lecčem více středověký než Všehrd, hlouběji vězí v tradicích scholastických, což souvisí s tím, že byl sice na

---

[22] George Sampson, *The Concise Cambridge History of English Literature*, 1946, 96.

[23] „Trewly, it is lyke that this lande then shulde be like unto the reaume off Boeme, wher the commons ffor poverte rose apon the nobles, and made all thair godis comune. Item, hit is the Kyngis honour, and also office, to make his reaume riche.“ (*„The Governance of England“*, vydání Ch. Plummera, 1885, 139.)

poli práva pokračovatel Wycliffův, ale nebyl „viklefitou“ v českém smyslu, jako jím byl Viktorin ze Všehrd. Proto Fortescue zdůrazňuje autoritu papežovu, proto je výrazný aristotelik (vzpomeňme proti tomu, jak Všehrd staví Platona nejvýše ze všech filosofů). Vývoj anglický byl proti českému v 15. století zpožděn; také je třeba uvážit, že Fortescue nebyl měšťan jako Všehrd, ale feudál — z tohoto hlediska byl v lecčem bližší Ctiboru Tovačovskému než Corneliovi. Byl mu však zase bližší hlubším vzděláním a všestrannějším rozhledem. Mluví-li se u Fortescua o znacích racionalismu a realismu,[24] platí to také o Všehrdovi. Vidí-li jiný významný literární historik v díle Fortescueově „zajímavý kus kontroversiálního spisování“,[25] lze také této charakteristiky užít pro některé kapitoly díla Všehrdova.

Srovnáváme-li Všehrda s Johnem Fortescuem, nenaznačujeme tím ovšem ani vzdáleně možnost jakéhokoli vzájemného vlivu mezi nimi, ale konstatujeme společnou tendenci národního humanismu.

Přímých osobních styků mezi Všehrdem a cizími představiteli národního humanismu patrně mnoho nebylo, když se český autor soustředil na své životní dílo a zápasil pak s různými překážkami. Ale uvedené analogie a shody evropské svědčí, jak se český kulturní život po válkách husitských prolamoval z isolace, do níž ho uzavřelo nepřátelství skoro celé Evropy, a jak znovu postupoval společným vývojovým rytmem, uchovávaje svou výraznou osobitost. Pro české feudální humanisty latinisující, kteří se nepřiklonili k husitství (nebo se od něho odklonili jako Lobkovic), byl humanismus únikem do cizího prostředí nebo do fiktivního světa mythologického; pro humanisty kališnické, většinou měšťany, byl humanismus obnovením kulturního kontaktu s Evropou. Skutečným triumfem tohoto obnoveného styku je pobyt mladého člena Všehrdovy skupiny, Václava Píseckého, v Itálii v letech 1509—1511, kdy jeho zásluhou byla založena stolice řečtiny na universitě v Bologni, a přestěhování mladého Zikmunda Hrubého z Jelení (Gelenia) do Basileje v roce 1523, kde se stal pomocníkem Erasmovým a korektorem edic klasiků, což bylo pro humanisty z největších privilegií; odtud Gelenius získal i přátelství čelných humanistů Melanchthona a Beata Rhenana. Je pozoruhodným faktem, že i na poli mezinárodního humanismu takto vynikli členové národní skupiny Všehrdovy, nikoli druhové a sateliti Hasištejnského, ač měli velikou výhodu ve svém latinisování a ve svých stycích kulturních, politických i církevních.

IV.

V každé úvaze o Všehrdovi stojí ovšem v popředí jeho hluboce uvědomělé češství, jeho funkce společensky i kulturně progresivní v prostředí

[24] H. D. Hazeltine v předmluvě k edici De Laudibus Legum Angliae, 1942, LII.
[25] A. Compton-Rickett, *A History of English Literature*, 1929, 110.

českého národa. Všehrdovo vlastenectví bylo determinováno a usměrňováno jeho příslušností k rostoucí a dobově průbojné měšťanské třídě. Vidíme-li ovšem, že Cornelius dovede častěji rozšířit svůj zájem a svou obrannou snahu i na neměšťany, na chudý lid a všechny utiskované (jako jeho stoupenec Řehoř Hrubý z Jelení), uvědomujeme si, že se jeho národní vědomí opírá také o živou tradici husitskou, ke které se otevřeně hlásil. Všehrd se učil zřejmě i od Chelčického a zasloužil se i o rozvoj mladé Jednoty bratrské svým působením na Vavřince Krasonického.[26] České vědomí Všehrdovo bylo arci ještě síleno jeho vyvinutým smyslem jazykovým, jeho láskou k rodné řeči, a jeho nadšenou oddaností k staré tradici domácího práva.

V tom všem byly předpoklady, aby Viktorin Cornelius jako humanista nastoupil cestu humanismu národního. Proto nelze považovat za výstižnou formulaci, že za zčeštění Všehrdova humanismu lze děkovat roztržce s Bohuslavem Hasištejnským.[27] Není ovšem pochyby, že tato roztržka vývoj Všehrdův urychlila.

V předešlé kapitole jsme se zmiňovali o italských mistrech — počínajíc Dantem — kteří jako Všehrd milovali svou rodnou řeč a snažili se ji všemi silami povznést a zušlechtit. Když jsme si nyní charakterisovali motivy Všehrdovy lásky k mateřštině, vzpomeňme zde, jak jiné pohnutky vedly často italské humanisty k tomu, aby v některých svých pracích užili národního jazyka. Vespasiano da Bisticci a Matteo Palmieri přiznávali otevřeně, že píší někdy italsky jen ze soucitu s nevzdělanými, aby se jim dostalo trochu osvícení. Tito autoři a také i nad ně daleko nadanější L. B. Alberti neviděli v národní řeči žádnou osobitou tvůrčí sílu, a proto nechápali a neuznávali tvůrčí osobnost spisovatele; pravý spisovatel byl pro ně latinisující imitátor klasiků nebo obratný překladatel.[28] Národní jazyk byl jim vhodný jen „in iis rebus quarum memoriam nolumus transferre ad posteros", jak to vyjádřil Filelfo. Jaký to rozdíl od Všehrda!

Překonávat vliv Hasištejnského, který byl v Čechách i v německých zemích autoritou, nebylo věcí lehkou.[29] A nebylo věcí lehkou přemáhat některé ustrnující tendence utrakvistické, jak se začaly ustalovat po smrti vynikajících duchovních vůdců, Rokycany a Martina Lupáče. Jak známo, administrátor Václav Koranda mladší úporně odmítal humanismus. V této mentalitě také trčeli mistři pražské university.

---

[26] O Všehrdově vztahu k jednotě bratrské J. Goll, *Chelčický a jednota bratrská v XV. století*, 1916, 236.

[27] Např. Fr. Čáda, *Poslední kapitoly životopisu Všehrdova* („Všehrd" II, 1921, 4 n) a jiní.

[28] G. Toffanin, *Storia dell'Umanesimo*, něm. překl. 1941, 239 n.

[29] Vedle Hasištejnského byl v českých zemích vysokou autoritou Mistr Augustin Olomoucký. Velmi k tomu přispělo, že jeho „Dialogus in Defensionem Poetices" byl vytištěn v Benátkách (1493). Viz K. Svoboda, *Augustina Olomouckého Dialog na obranu básnictví*, LF LXIX 1942. — G. Saintsbury pojal Augustina do souborného díla „*A History of Criticism*" II 1928, 27—28.

Byli tu ovšem jiní, kteří měli v sobě aspoň díl tvořivé dynamičnosti, jaká vyznačovala dobu Husovu a jeho přímých žáků a pokračovatelů. Husa Všehrd oddaně ctil, jak svědčí jeho oslavná zmínka v závěru první recense Knih devaterých; Husovi a jeho péči o rodný jazyk děkuje Všehrd za širší, demokratičtější pojetí mateřštiny, než jaké se projevilo u italských humanistů, zvláště u Pietra Bemba. Všehrd se také zmiňuje o statečnosti husitských žen.[30]

V době poděbradské měl Všehrd některé předchůdce mezi kališnickými humanisty, jako byl Šimon ze Slaného[31] a znal se s význačným představitelem utrakvistické šlechty Ctiborem Tovačovským z Cimburka. Někteří přátelé Tovačovského byli i přáteli Všehrdovými — tak vzdělaný překladatel Jan z Kunčí.[32] Je známo, že Všehrd se v r. 1492 přimlouval u Ctibora, aby Hasištejnskému bylo dáno biskupství olomoucké.[33]

Málo víme o příteli Corneliově, kališnickém knězi Jírovi, kterému věnoval svůj překlad knihy Jana Zlatoústého; byl to rádce Všehrdův na poli překladů.

Všehrdova věrnost husitské tradici vyprovokovala Hasištejnského, aby přetrhal přátelské styky, které oba muže spojovaly. Kdyby se ovšem Cornelius vzdal husitství, nevykonal by svůj historický úkol. Jemu právě bylo dáno, aby vyvrcholoval české kališnictví jednak pokračováním v literatuře poděbradské, jednak uvedením národního humanismu.

Staré kališnictví utrpělo těžkou ránu již u Lipan a v následující době zikmundovské, albrechtovské a ladislavovské reakce; potom v době jagellovské, kterou prožíval s nemalým utrpením Všehrd, stávalo se již sterilním. Z tohoto úpadku se nevzpamatovalo. Jeho čest byla literárně zachráněna jen v práci zpěvníkové, v níž se spojovala tvořivost slovesná, hudební i výtvarná (Kancionály Hradecký, Kouřimský, Kutnohorský, Královéhradecký Franusův, Německobrodský, Litoměřický), též v teorii zpěvu (M. Václav z Prachatic, Václav Filomates) a v činnosti nastupujícího národního humanismu, tedy především v díle Viktorina Cornelia.

S humanismem Všehrdovým souviselo, že hlavní jeho dílo není určeno thematům bohosloveckým a církevním, jak tomu bylo u starších autorů husitských. Lze však říci, že spojení husitské tradice s humanistickou orientací pomohlo Všehrdovi vytvořit první typ humanismu reformačního, který pak přešel zvláště do Jednoty bratrské. Stal se také významným a dobově progresivním směrem v zemích, které přijaly reformaci, v Ně-

[30] „O právích země české Knihy devatery" (vydání H. Jiřečka, 1874), Předml. 5. — Viz o tom Fr. Kavka, *Husitská revoluční tradice*, 1953, 37.

[31] O něm R. Urbánek, *První utrakvistický humanista Šimon ze Slaného*, LF LXV, 1938.

[32] Ant. Rybička, *Jan z Kunčího a na Zaječicích* („Pomůcky životopisné k dějepisu literatury v Čechách"), ČČM XXXVIII, 1864, 89 n.

[33] H. Jiřeček, *Mr. Viktorin ze Všehrd a dílo jeho* (M. Viktorina ze Všehrd O právích země české Knihy devatery, 1874, VIII).

mecku a Nizozemí, v Anglii a ve Skandinávii, ve Švýcarsku a také i v zemích, kde reformace nezvítězila, jako ve Francii a v Polsku. Výjimečné postavení českého humanismu reformačního je v tom, že jeho zahajovatelé, především Všehrd, postupovali od reformace k humanismu, kdežto všude jinde tomu bylo naopak. Humanisté evropští sympatisovali s reformními směry, někteří z nich se zastavili před rozhodným krokem a nestali se plnými stoupenci reformace (Erasmus, Reuchlin), jiní se přiklonili silněji (francouzský filolog a překladatel Lefèvre d'Estaples, anglický pedagog a přítel Erasmův John Colet, osvícený znalec klasiků Roger Ascham, aj.); proto i někteří reformátoři působili zároveň jako vynikající humanisté (Huldreich Zwingli, Philip Melanchthon, William Tyndale; i Kalvín přes svou starozákonní přísnost měl blízko k humanismu).[34] Není pochyby, že v zemích, kde humanismus předcházel reformaci, měli reformační představitelé solidní přípravu vědeckou, ale český opačný postup zabraňoval aristokratickým tendencím humanistickým a budoval širší a hlubší základy pro zlidovění kultury — zvláště když šlo o reformaci typu husitského. Co znamenal Hus a do značné míry již Tomáš ze Štítného svými bohosloveckými spisy v národní řeči, to znamenal Všehrd se svou češtinou v právnictví a humanistické literatuře vůbec. Je třeba zdůraznit, že tu nešlo o individuální akci Všehrdovu, jak o tom svědčí skupina jeho stoupenců a následovníků, i fakt, že i laičtí kališníci projevovali porozumění pro mladý humanismus; Konrad Celtes se za své návštěvy v Praze setkal s porozuměním především u českých kališníků.[35]

Všehrd uskutečňuje tedy svou osobností a svou prací odvážnou synthesi humanismu reformačního; je přirozené, že není pak vždy snadným úkolem rozeznat a stanovit, která jeho idea a norma (pokud není přímo vzata ze starých českých práv) je z kořene husitského a která z humanistického. Praví-li např. Cornelius ke konci předmluvy k svému dílu,[36] že „každý sobě raději než obci živ jest, a svého všickni hledie, obecnieho ne každému se chce", vidí v tom někteří literární historikové ideu humanistickou,[37] a není pochyby, že pojem obecného dobrého, převzatý z antiky, byl v humanismu vysoce oceňován. Vzpomeňme, jak pozdní pokračovatel Všehrdův na poli národního humanismu, Mistr Pavel Ješín z Bezdězí, mluví v předmluvě k svému vydání Dalimila r. 1620 třikrát o obecném dobrém (užije také výrazu „salus populi"). Lze však také oprávněně ukázat, jak velkého významu dosáhla idea obce a společného dobra v husitství a jak účinně byla

---

[34] Srov. Ernst Troeltsch, *Renesanci a reformace* („Z dějin evropského ducha", vybral a přeložil J. Werstadt, 1934), 110.

[35] Josef Truhlář, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava* II, 1894, 41—42.

[36] *„M. Viktorina Kornela ze Všehrd O právích země české Knihy devatery"* (vydání H. Jirečka 1874), 8.

[37] Jan Jakubec, *Dějiny literatury české*, I, 1929, 571.

realisována v „obcích polem pracujících“ a v „obcích domácích“.[38] Odpor proti dobovým krutostem, proti trestu smrti je jistě význačně humanistický, ale zároveň zde mluví nekompromisní zásadovost Chelčického (uváděli jsme již doklad o Všehrdově úctě k němu), která se ozývá také u Mistra Rokycany. Tyto skutečnosti vedly některé badatele k tomu, aby zdůraznili, jak silně je podmíněno Všehrdovo úsilí o zlidštění právních ustanovení českými kořeny husitskými.[39] Podobně je tomu u vlastenectví Všehrdova, které dovede projevit prudkou antipatii k německému jazyku, zároveň však s osvícenou spravedlností vzdát chválu soudobé kulturní aktivitě německých humanistů. Tento rys Všehrdův zdál by se ukazovat jednoznačně na ideologii humanistickou, ale je třeba si opět připomenout, že i husité lišili Němce a Němce: Jak významné postavení mezi duchovními představiteli husitství zaujímají Mikuláš a Petr z Drážďan, kolik i jiných německých kacířů nalezlo útočiště v husitských Čechách![40]

Podrobné zkoumání může ještě dospět u nejedné otázky tohoto druhu k odpovědi, jde-li o podnět humanistický nebo husitský. Je však také oprávněný výklad, že nejednou tu působily podněty oba a vzájemně se umocňovaly. Tím si dobýval reformační humanismus právo na to, aby byl pokládán za synthesi ústrojnou; je ovšem jisto, že tato synthese se vždy nedařila, že nejednou šlo o protiklady antagonistické.

V.

Všehrdův národní humanismus není ovšem vymezen jen pojmem humanismu reformačního. Aspoň ve zkratce uveďme, že význam jeho díla byl dán i vědomým navázáním na starou literaturu českou, zvláště právní. Všehrdově vztahu a úctě k starým českým právům věnují svou pozornost především právní historikové; v souvislosti Všehrdova národního humanismu je třeba podtrhnout, jak tento duch, vyznavač reformace a humanismu, tehdy směrů mladých a nastupujících, projevuje skutečný smysl pro kulturní dědictví národní — vzpomeňme např. jeho obšírných citací ze Smilovy „Nové rady“! Nepochybně Všehrdovi děkoval Dubravius za upozornění na Flaškovu básnickou skladbu, které pak volně použil pro svou „Theriobulii“ v r. 1520. „Novou radu“ máme zachovanou ve dvou opisech kališnických milovníků starší literatury v době kolem poloviny 15. století; snad těchto opisů bylo víc, a jsou důkazem, jak husitství, které opouštělo literární výtvory společensky přežilé (rytířské epos, legendu,

[38] Viz F. P̌alacký, *Dějiny národu českého* (jubil. vyd.), III, 248. — *Přehled Československých dějin*, I, 1958, Hlava VII, kap. 2, 203 (Josef Macek).

[39] Bohuslav Šejhar, *Mravní názory Viktorina Kornela ze Všehrd* („Všehrd“ II, 1921, 16 n.).

[40] Viz F. M. Bartoš, *Husitství a cizina*, 1931. — Nyní velmi podrobná a dokumentovaná studie Horsta Köpsteina, *Ohlasy husitského revolučního hnutí v Německu*, zvl. kap. II. „K postoji husitů vůči německému národu — němečtí husité v Čechách“ ve sborníku „Mezinárodní ohlas husitství“, 1958.

liturgickou hru), uchovávalo a funkčně oživovalo díla, ve kterých nevyschla míza života. Všehrdova úloha je tu zvláště čestná.

Ve shodě s tímto Corneliovým smyslem pro hodnoty staré české literatury postupovalo jeho úsilí překladatelské. Všehrd si ovšem ještě nevybírá autory antické, ale přibližuje se jim tím, že si volí církevní otce, představitele křesťanské antiky, a pomíjí spisovatele scholastické. Jazykově tu překladatel získával nepoměrně víc než od spisovatelů středověkých. Jestliže se věnoval Všehrd tak horlivě práci překladové, bylo to ze správného vědomí o nezbytnosti překladů pro plodný a zušlechtěný vývoj národního humanismu.

V předmluvách svých překladů vyzdvihuje Všehrd význam a krásu jazyka; zde je veden humanistickým ideálem „eloquentiae". Ale stejně mu byl blízký druhý ideál humanistický, „sapientia". Všehrd byl myslitelem již jako velkorysý a důsledný systematik právní. Jeho kritický postup, jeho schopnost srovnávání, vytváření vyšších souhrnů, zobecňování je kladná hodnota filosofická, zrovna jako jeho výklad právních termínů, jeho úsloví a přísloví a zvláště jeho výklady o společnosti, o vztazích lidí, o smyslu zákonů. Ze stručné zmínky víme, jak si Všehrd cenil Platona, který je mu „všech filosofův světských hlava". Hodnotí Platóna souhlasně s vynikajícími humanisty, kteří pod vlivem Řeků, jako byl Manuel Chrysoloras, již od konce 14. století stavěli kult Platóna proti středověkému aristotelismu;[41] někteří se ovšem snažili smířit ideje obou filosofů, jako Pico della Mirandola. Kult Platóna v době nastupující renesance je třeba chápat dialekticky: Bez středověkého kultu Aristotela (ovšem velmi jednostranně chápaného) by nebylo renesančních a humanistických oslav Platóna. Nabízí se samozřejmě výklad, že Všehrd věděl o Platónovi od Hasištejnského nebo jiných latinisujících humanistů, kteří navštívili Itálii, ale je třeba zdůraznit, že Všehrd mohl znát aspoň jedno vynikající dílo Platóna ze zapomenutého českého překladu: zprávu o tom překladu zapsal sám největší představitel českého humanismu národního a reformačního v 16. století.[42] Uvádí mezi autory jazykově vytříbených knih „Jana z Kunšic" (správně „z Kunčí), který „drahnou knihu Mistra Matěje Pařízského o Antikristu z latiny do češtiny přeložil", a „Matyáše písaře jeho", který „přeložil panu Tovačovskému z latiny do češtiny libros Platonis de republ."[43] Překlad Platonovy „Politeie" — dnes nezvěstný — svědčí o humanistickém zájmu Ctibora Tovačovského (který někdy bývá popírán) a o myšlenkové úrovni nastupujícího národního humanismu českého. Lze připojit, že druh Všehrdův, Řehoř Hrubý z Jelení, byl velmi oddán tradici platónské a mladší je-

---

[41] Viz o tom zvl. G. Toffanin, *Storia dell'Umanesimo*, něm. překl. 1941, kap. III. „Der platonische Humanismus" a V. „Die Philosophie des Humanismus".

[42] Jan Blahoslav, *Gramatika česká* (Liber sextus, qui continet farraginem vocum et phraseon elegantiarum). Vyd. J. Hradila a J. Jirečka 1857, 282.

[43] Ibid. 285.

jich pokračovatel Václav Písecký postoupil od Aristotela k Platónovi. O filosofickém zájmu prvních našich národních humanistů svědčí i výbory ze starých myslitelů, které tlumočil Jan Češka a Mikuláš Konáč z Hodištkova.

VI.

Viktorin Cornelius ze Všehrd je veliký zahajovatel; on a jeho druhové a následovníci počínají nebo plodně rozvíjejí několik vývojových siločar české literatury 16. a 17. věku. Jsou to především autoři právničtí, kteří pokračují v české linii juristické, kterou Všehrd obohatil nejslavněji.

Tvořivé pokračovatele nalezla Všehrdova obrana a chvála české řeči z předmluvy k překladu Jana Zlatoústého. Je tu třeba jmenovat již jeho druhy z prvního nástupu národního humanismu — Píseckého a Konáče, z pozdějších aspoň Jana Blahoslava, Veleslavína, Žerotína (list olomouckým) a Stránského („Na nedbalého Čecha učiněný okřik"). U Jana Blahoslava ovšem, tak jako před tím u Beneše Optáta a jiných filologů projevovala se všehrdovská láska k rodné řeči také úsilím mluvnickým, podobně jako na poli slovníkovém u Rešela, Veleslavína a Komenského. Veleslavín následuje Všehrda i svými programovými předmluvami (tak v předmluvě ke „Kronikám dvěma o založení země české" se dotýká otázek českého charakteru, v dedikaci slovníku „Sylva quadrilinguis" mluví o českém jazyce, atd.). Podobně Kocín v předmluvě k vydání „Historií církevních" Eusebiovy a Kassiodorovy kritisuje poklesky v české mluvě a spisovnou řeč „zněmčilých Čechů". Sám chce psát čistým českým jazykem.

V překládání z klasických řečí postoupil od Všehrda Václav Písecký k autorům antickým a přeložil „Spis Isokrata k Demonikovi napomenutelný"; byl vydán znovu 1558 Aquilinatem-Vorličným a 1586 s dobovými jazykovými úpravami Veleslavínem. Rozpoutané náboženské polemiky 16. století odvedly namnoze pozornost od antických literatur, takže na tomto poli se tvorba českého národního humanismu zpožďuje. Výjimečný je případ Katonových Distich, která byla přeložena třikrát, naposledy Komenským. Zůstaly také mezery v překládání čelných humanistů evropských; soustavnější pozornost se obracela k Erasmovi (Řehoř Hrubý z Jelení, Oldřich Velenský, Jan Popel z Lobkovic). Kulturně společensky je velmi důležitá činnost vydavatelská a organizační, kterou po Konáčovi přejal zvláště Jiří Melantrich a po něm Veleslavín.

V některých vývojových liniích byl nástup národního humanismu všehrdovského zaražen nebo značně přitlumen. To platí o vývoji úsilí filosofického, ať tu jde např. o humanistický vztah k Platonovi, nebo o práci metodologickou a budování jednotlivých disciplin filosofických; osobnosti jako Šimon Gelenius Sušický ke konci 16. století jsou výjimkou. Spatřujeme-li tradici všehrdovskou také v díle jeho současníků Řehoře Hrubého a Ko-

náče, nemůžeme nevidět značné pozdější oslabení vývoje básnického a beletristického (nikoli dramatického, který poměrně zesílil).

Je však třeba připojit, že v literatuře — opět především měšťanské — rozvinuly se některé slovesné druhy, které neměly svou přímou oporu v humanismu všehrdovském, především vědy přírodní a cestopisy. To platí přirozeně také o produkci kancionálové a traktátové, která vyrůstala ze starší tradice husitské.

Celkově lze říci, že největší část dědictví národního humanismu přejali spisovatelé bratrští. Zmínili jsme se o působení Všehrdově na Vavřince Krasonického, o vzdělaném Oldřichu Velenském, který pokračoval v překladatelském úsilí Řehoře Hrubého. Jestliže novokališníci v 16. století silně latinisovali (od Kolína z Chotěřiny po Kampana) a tím se přibližovali humanistům feudálním a katolickým (jak se to manifestovalo sdružením obou těchto konfesí v kruhu Jana staršího Hodějovského), nastoupila Jednota bratrská důsledně cestu humanismu národního. Tato tvůrčí spojitost humanismu bratrského a starokališnického nebyla dosud náležitě vyzdvižena o oceněna. Je-li největším naším národním humanistou v století 15. kališník Všehrd, jest jím v století 16. Bratr Jan Blahoslav a v 17. Komenský.

Bylo by potřebí některé rysy Všehrdova humanismu a jejich pokračování podrobněji rozvést, ale vymezený rozsah to nedovoluje. Pokoušíme-li se shrnout hlavní body úvahy o kulturním významu Viktorina Cornelia, vystane nám devatero zásluh autora „Knih devaterých“:

1. Všehrd zosobňuje více než jiní nástup českého měšťanstva jako vůdčího činitele společenského, kulturního a politického. Podobně z měšťanského prostředí vyrostli Machiavelli, Erasmus a Morus, ale Všehrd vyjadřuje výrazněji než tito jeho velcí současníci dobovou úlohu měšťanské třídy. Všehrdovo dílo právní je projevem rozmachu této třídy v době měnících se výrobních sil a vztahů, a osud tohoto díla, jeho nucená revise, vyznačuje počínající zatlačování českého měšťanstva protiofensivou šlechty. Ale zůstává dalekosáhlým vývojově zákonitým činem Všehrdovým, že přejal funkci Ctibora Tovačovského — že přenesl těžiště nastupujícího národního humanismu do třídy měšťanské.

2. Všehrd se průkopnicky zaslouží o překonání nebezpečné jednostrannosti kulturní, kterou přinášel aristokratický kult latinského humanismu. Práce Viktorina Cornelia položila silné základy humanismu národního, který mohl postupovat souhlasně s počínající českou básnickou renesancí; nebylo vinou Všehrdovou, že tento renesanční nástup byl zaražen, ale bylo zásluhou jeho a jeho druhů a následovníků, že se natrvalo rozžil humanismus národní. Všehrd vyvážil dobový vliv Hasištejnského, který byl přímo césaropapistický, a také anticipačně vyvážil nebezpečný příklon k latinisování u novokališníků po roce 1517.

3. Svou neúnavnou činností a iniciativním působením na jiné kališnické měšťany zosobňuje Všehrd kladné vyvrcholení staroutrakvismu, který již tehdy jinak ztrácí svou původní husitskou energii a progresivní funkci, aby pak v 16. století skončil úplným rozkladem pod náporem novokališnictví a luterství. Všehrd uchovával podstatné hodnoty husitství, zároveň však doplnil jeho literaturu duchovní (traktátovou a písňovou) a kronikářskou novou produkcí laickou, především právnickou.

4. Tvořivým uplatněním humanismu v domácím prostředí zasloužil se Cornelius nezapomenutelně o prolomení kulturní isolace v 15. století, do níž odpůrci husitství uzavřeli Čechy. A protože Všehrd uskutečňoval humanismus národní, vznikla tu příkladná rovnováha mezinárodní kulturní orientace a národní osobitosti.

5. Protože národní humanismus Všehrdův byl silně oplodněn domácí tradicí husitskou, vznikl v činnosti Viktorinově první evropský typ humanismu reformačního, který se úrodně rozvinul v řadě zemí a překonával omezenou jednostrannost reformačního typu dogmatického. Proto také v díle Všehrdově nejde naprosto o humanismus formální, ale životný, niterně prohloubený, bojující za spravedlnost, mravně výchovný, který sociálním chápáním přerůstá meze měšťanské třídy.

6. Při své aktivitě vývojově průbojné nezapomíná Všehrd na živé hodnoty starší domácí tradice právní, tendenčně moralisující, výchovné a básnické.

7. Všehrd se ukázal také jako vzdělaný a životný myslitel, má místo i ve vývoji české filosofie.

8. Jasný příklad podal Všehrd svou prací překladatelskou, svým uctíváním, pěstováním a zdokonalováním národního jazyka. Všehrdovou záslu-hou byla překonána stálá latinská orientace humanismu aristokratického, a také občasná tendence k latinisování, pokud se jevila u počínajících starokališnických humanistů (např. u Šimona ze Slaného).

9. Mistr Viktorin se svými druhy dovedl udržovat kontinuitu se starší českou tradicí kulturní a společensky nápravnou, zároveň však zahajuje a rozvíjí několik tvořivých linií české literatury v době předbělohorské. Tato iniciativní kupředu hledící činnost Všehrdova byla zvláště přínosná pro další český vývoj, i když byl v 16. století rušen středověkými recidivami. Vyvrcholení této všehrdovské iniciativy je v díle Komenského.

VŠEHRDOVO PRÁVNICKÉ DÍLO V DOCHOVANÝCH RUKOPISECH

František Čáda

Dosavadní rozlišení redakcí Všehrdova díla. — Vydání Hankovo a Jireč-kovo, jejich vzájemný poměr a kritika.

Rukopisy vladislavské redakce. Vyloučením rukopisů s texty méně spolehlivými k rukopisům nejbližším původnímu znění vladislavskému.

Redakce smíšené: vladislavská se staršími, starší s vladislavskou. Jejich upotřebitelnost při textové kritice.

Rozbor starších redakcí a jejich pozůstatků v pořadí knih.

Vznik a růst díla: nejstarší práce o třech knihách. Knihy další. Určení jejich vzniku.

Rukopisy nejbližší znění nejstaršímu Všehrdovy práce.

Seznam rukopisů.

Od prvých literárních studií o největším díle Viktorína ze Všehrd,[1] které obyčejně je zváno „O právích země české“, ale zejména po dvojím vydání tohoto spisu, a to po méně zdařilém prvním vydání Hankově[2] s předmluvou Františka Palackého, a konečně po mnohem dokonalejší edici na svou dobu značně poučeného Hermenegilda Jirečka,[3] je dobře známo, že Všehrdovo dílo v konečné podobě se na mnoha místech liší od znění, která mu předcházejí. Tato starší znění byla samým autorem prohlášena v explicitu díla za neplatná a za zrušená slovy, kde si ztěžuje, že jeho prvotní zpracování se dostalo na veřejnost proti jeho vůli takto:[4]

„Než to sepsánie, kteréž ne mnú, než jiným, neviem kým, jest některým toliko vydáno a ne všem vůbec bez mé vůle, bez mého vědomí, já jako nedokonalé odvolávám, neb jest ani opravené, ani mnú vydané, než z přípisu a s škaret přepsané.“[5]

Oba vydavatelé si rozdílů redakcí — nahrazují tu starší a méně obvyklý termín „recensí“ — byli dobře vědomi, protože se s nimi setkávali v ruko-

---

[1] Bibliografii k dílu Viktorina ze Všehrd viz v mém článku: *„Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské universitě“* v: Památník spol. čes. práv. „Všehrd“ 1918 str. 256 až 258 a dodatky k ní při článcích v „Listu čs. práv. Všehrd“ II. 1921. Čís. 1—2.

[2] *„Viktorina Kornelia ze Všehrd O právech a súdech i o dskách země české“* (Praha, Kronberger i Řivnáč, 1841).

[3] *Viktorin ze Všehrd O právích země české knihy devatery“* (Praha, Spolek čs. práv. Všehrd 1874).

[4] Cituji vydání H a n k o v o „H:“ s údajem strany nebo knihy a kapitoly, J i r e č k o v o „J:“ s údajem strany nebo knihy, kapitoly a (nepůvodního) paragrafu (§). Varianty vybírám jen nejnutnější, cituji podle jediného rukopisu a nevšímám si pravopisných změn v jiných rukopisech, podle filologického způsobu: slovo] značka rukopisu a varianta.

[5] Podle Ms. 21. — z přípisu] mylně přepsáno místo: z přiepisu. — Mss. 7, 28: z přípisy [!].

pisech. Hanka zaznamenal těchto variant méně než Jireček, který je uvádí vždy před kapitolou. Přesto se oba editoři rozhodli pro základ svých edicí vzíti konečnou (vladislavskou) redakci, ačkoliv Hanka mínil, že je více rukopisů se staršími redakcemi a Jireček uvedl, že starší redakce jsou leckdy zajímavější, než redakce konečná. Oba vydavatelé správně, byť zhruba, odlišili redakci konečnou, pro kterou podle jejího věnování králi Vladislavovi se hodí pojmenování „vladislavská", a dřívější, kterou podle věnování pánům Kostkům z Postupic, obvykle v literatuře zveme „postupickou".

Ale toto lišení vystihuje jen podstatné rozdíly. Oba editoři změny přičítali pozdějším opisovačům a nevšímali si dosti pozorně řady variant, zvláště při redakcích starších. Hanka a Jireček, jak bude ještě pověděno, sledovali spíše „textové" vydání a proto opomenuli varianty vladislavské redakce a neřešili otázku, jak se na těchto různých zněních účastnil sám Všehrd,[6] ačkoliv v mnoha případech jde o celé části textů. Také dojem, že rukopisů starších znění je více, je pouze zdánlivý, protože v řadě rukopisů jsou redakce smíšené, které jsou v dochovaných textech otázkou zcela zvláštní. Jireček, jehož vydání dále budeme nejčastěji používat, protože je lepší, než Hankovo a je také nyní dostupnější, i při vydání Všehrdova díla setrval na způsobu, jak vydával všechny texty ve své záslužné sbírce „Codex iuris Bohemici",[7] totiž vydat pouze jeden text, a jestliže na rozdíl od jiných právních knih vydávaných v „Codexu" připojil varianty ze starších redakcí, je to výmluvným svědectvím, jak se Jireček obeznámil s Všehrdovým dílem. Je však překvapující jeho přiznání, že použil jen 7 rukopisů a proti nim ponechal bez povšimnutí ostatní, ač některé, zejména musejní mu byly jistě snadno přístupné.[8] Jireček patrně na popud vyšlý ze strany nakladatele spolku českých právníků „Všehrd", jehož tehdejší předseda Josef Stupecký (1871) byl autorem návrhu vydat toto dílo starého českého práva,[9] uspořádal své vydání také jako samostatný svazek. Tento svazek rozšířil o obšírnou předmluvu, připojil k němu cenné průvodní poznámky, soupis rukopisů, životopisný materiál leckdy reprodukující prameny v celku, seznam Všehrdových citátů z desk, přísloví a rčení Všehrdem zachovaná a konečně věcný rejstřík. Znění ze starších redakcí způsobem poněkud nezvyklým předeslal jednotlivým kapitolám, protože studiem rukopisů, zejména křižovnického[10] byl přiveden k poznatku, že se text vladislavský značně liší od starších redakcí. Ovšem Jireček nevyčerpal všechny varianty a proto jeho edice může dnes sice stačit k porozumění

[6] Používám tohoto vžitého jména s výhradou, ale neužívám druhého jména Všehrdova „Kornel", protože se s ním v rukopisech nesetkáváme.

[7] Všehrdovo dílo vyšlo v CIB jako svazku III. díl 3.

[8] Srov. J: str. 519—521.

[9] Zikmund Winter, *Ze studentských vzpomínek*. Vybral M. Novotný. (Praha 1940) 21. Po Stupeckém ve starostenství následoval Albín Bráf.

[10] Ms. 11.

obsahu, ale kritickému poznání již nevyhovuje. Tomu by mohlo odpomoci jen nové kritické vydání. Není-li možno zatím pomýšlet na tento úkol, pokusím se o řešení aspoň předběžné a průpravné, které by na podkladě důležitých míst Všehrdova díla nás přiblížilo textové kritice, jak redakce vladislavské, tak redakcí starších.

Jako obvykle u právních knih, nemáme dochován autograf Všehrdův nebo věrný opis autografu, při čemž u Všehrdova díla se setkáváme s další nesnází, že Všehrd starší redakce několikráte přepracovával. Důvod, proč se autor ke konečné redakci rozhodl, je obecně známý, třebas jej Všehrd spíše ve svém díle zatajuje, než vysvětluje: po vítězství vyšších tříd, stavu panského a rytířského, nad městy, kdy šlechta a zejména páni prosadili podle své vůle vydání zemského zřízení roku 1500,[11] Všehrd se rozhodl nově zredigovat své původní dílo.

Své nové zpracování Všehrd připsal samotnému králi Vladislavovi a je tedy samozřejmé, že z něho vypustil vše, co by bylo způsobilo jakoukoliv nevůli ze strany Vladislavovy. Jak je známo, král Vladislav nepatřil k vynikajícím panovníkům a často kolísal mezi násilnickými řešeními a ústupky s poddajností, kterou všelijaké předstírané lichotky dovedly znamenitě politicky využít.[12] Za této politické situace Všehrd vypustil a změnil vše, co by bylo mohlo se dotýkat jak osoby královy, tak i kruhů, které tuto politiku vedly. Ale Všehrd šel dále. Sžil se patrně již natolik se změnami, že hledal odůvodnění pro nová stanoviska, která zaujaly osoby vedoucí politiku po zemském zřízení, ač dříve vyslovoval názory jiné a zhusta opačné. Tyto rozdíly mezi novou „vladislavskou" redakcí díla Všehrdova jsou body, odkud můžeme vycházet při rozlišení redakcí a to vladislavské a redakcí dřívějších, které však nejsou daleko tak jednotné, jak by se zdálo z dosavadních vydání.

Pro poznání a rozeznání tedy redakcí díla Všehrdova je nutno vyjít z pevného bodu a tím je jedině text vladislavský, jak jej někdy v létech 1502 až 1508[13] v době značně politicky rozbouřené Všehrd zredigoval do konečné formy. Není nesnadno jej rozeznat od jiných znění, protože se téměř ve všech knihách hlásí v jejich záhlavích věnováním:[14]

K nejjasnějšímu knížeti a pánu, panu Vladislavovi, uherskému, českému etc. králi, markrabí moravskému etc. o právích zemských Viktorina ze Všehrd počínají se knihy" atd.

---

[11] Podrobněji viz J. str. XIII—XIV, můj článek ve „Všehrdu" II. 1921. 6—7. Též P a l a c k ý, *Dějiny* V. 2, (1878) 25, 26.

[12] Velmi výstižně a proti omluvám jej charakterisoval P a l a c k ý, *Děj.* V. 2. (1878) 5—6.

[13] O datování J: str. XIV.

[14] Před každou knihou. Rukopisy mají značné kolísání, tak jen „Nejjasnějšímu" atd., zkracují titul nebo jej pozměňují a konečně upravují i název díla např. *„O právích země české"*, což však není závažné pro pravý název díla. Tyto rozdíly nejsou podstatné. Srov. Mss. 9, 20, 21, 22, 28, jinak Mss. 7, 14, 17, 30.

Pro konečnou redakci je ještě spolehlivější a charakterističtější oslovení *„nejjasnější králi“* v předmluvě, které je vstaveno úplným textům v čelo první knihy takto:

„Země česká od založení svého, nejjasnější králi, až do tohoto času jak položením okolní země převyšuje“ atd.

Předmluva nebyla Všehrdem proti dřívějším zněním podstatně změněna, zvláště nedoznala změn ze stanoviska právnického, protože je mnohomluvným úvodem zcela humanistickému způsobu odpovídajícím, nikoliv však formulací celkového pojetí českého práva. Při jejím čtení maně nám vyvstane v mysli „Přiepis listu“, jímž o století před Všehrdem uvedl svou právní knihu „Práva zemská česká“ nejvyšší sudí Ondřej z Dubé, který také začíná oslovením krále Václava s plným jeho titulem.[15] Všehrd nepochybně znal dílo Ondřejovo, ač snad neznal autora již jménem,[16] ale byl příliš nízce postaven v hierarchii zemských úředníků proti nejvyššímu sudímu, jakým byl Ondřej z Dubé, nadto rádce dvou králů, a nemohl si dovolit karatelský tón, jako jej čteme v krásném úvodě k „Právům zemským českým“. Ale s Ondřejem se stýká Všehrd i ve zkrácené formě titulu své práce, třebas v úvodě spíše rétoricky než právnicky vykládá výtečnost Čechů a znamenitost jejich práva. Naproti tomu výtky, které Všehrd vepsal ve svou předmluvu, jsou (zejména proti Ondřejovým) podány velmi mírně. Obmezují se jen na protahování sporů aneb jsou nacionalisticky zaměřeny proti Němcům, ačkoliv je dosti pozoruhodné, jak Všehrd i v těchto protiněmeckých pasážích měnival svou formulaci, jednou ji více vyhrocuje, jindy umírňuje.[17]

Abychom mohli získat pevné východisko ve vladislavské redakci, je nutno si provést v hrubých rysech rozbor textů, jak se nám v dosud známých rukopisech dochovaly. I když zatím nečítáme ty rukopisy, v nichž se mísí redakce vladislavská s texty redakcí starších, není jich málo. Můžeme již předem konstatovat, proti názoru dřívějšímu, že je jich více, než rukopisů s redakcemi staršími, které jsou mnohem vzácnější, zvláště jsou-li nepokaženy zněním novějším.[18] Předem si také vyloučíme rukopis Petra Vokouna z Vokouniusu,[19] který je chrestomatie[20] z díla Všehrdova, a který dosvědčuje, jak ještě v druhé polovině 18. století se zajímal právník o některé části díla Viktorína ze Všehrd, kterého si však zaměnil s jeho jmenovcem Šlechtou ze Všehrd.[21] Také samozřejmě zcela novodobý překlad

[15] Srov. moje vydání *„Ondřeje z Dubé Práva zemská česká“* (Praha, 1930) čl. 1.

[16] Viz předmluvu vydání zvl. str. 25.

[17] V předmluvě (J: str. 6) 1. odstavec končící „O Němcích mluvím“, který v starších redakcích je značně mírnější.

[18] Pochopitelně nečítám ty rukopisy za smíšené, které mají vpisky a přípisky.

[19] Ms. 17.

[20] Vokoun sám v úvodě „Animadversio“ přiznává, že opisoval z rukopisu Putzlacherova, tedy lobkovického (Ms. 5).

[21] O Vokounovi Herm. Jireček, *Právnický život* (1903) 448 až 449 čís. 367 a OSN. XXVI. (1907) 908.

do němčiny od F. Xav. Zvěřiny nemá význam pro naše problémy sledovat.[22]

Obraťme se nejprve k otázce, podle kterých rukopisů byla pořízena obě dosavadní vydání. Hermenegild Jireček v předmluvě[23] tvrdí, že H a n k a své vydání uspořádal podle rukopisu Kinských[24] a toliko v závěru přidal některá odchylná čtení ze starších rukopisů křižovnického a lobkovického.[25] Ale posledně dva jmenované rukopisy mají redakce smíšené a pokud jde o předpokládanou předlohu v rukopise Kinských, Jireček jej sám neznal.[26] Je téměř nevysvětlitelné, jakým způsobem unikl Jirečkovi musejní rukopis,[27] z něhož Hanka patrně dal přímo sázet, protože se v něm vyskytuje nejen dvakráte stylisovaná jeho předmluva k edici a mnoho přípisků a dopisků vlastní rukou Hankovou, které se vesměs shodují s jeho vydáním, ale i titulní list a zvláště censurní klausule („imprimatur"), přikazující vypustit místa censurou škrtnutím označená jako závadná.[28] Naproti tomuto rukopisu rukopis Kinských daleko neodpovídá vydávanému textu Hankovu, ačkoliv má dosti hojné přípisky a poznámky psané tužkou rukou Hankovou. Při bližším porovnání seznáme, že Hanka doplňoval zejména chybějící slova nebo celé věty v rukopise Kinských podle musejního rukopisu, ačkoliv je pravda, že naopak některá čtení bral také z rukopisu Kinských a vpisoval je nebo jimi opravoval v musejním rukopisu.[29] Tedy základem Hankova vydání byl musejní rukopis a protože je to rukopis velmi kusý, takže mu chybějí nejen originální celé listy, ale i složky, dopisoval jej, a to, jak sám přiznává podle jiného rukopisu musejního, tak zvaného Mikanovského.[30]

Nesnadnější je zjištění, odkud pro své vydání čerpal základ textu J i r e č e k. Praví jen,[31] že „hlavní text jest otištěn podle sepsání vladislavského", tedy podle konečné redakce, protože to jediné bylo spisovatelem za pravé prohlášeno. Řešení této otázky musí vyjít z jeho soupisů rukopisů, který připojuje k samostatnému vydání[32] a v němž odlišuje rukopisy, kterých „mohl užíti osobně", od rukopisů, „které zná ze zpráv jiných".

---

[22] Srov. o něm v příloze jako Ms. 31.
[23] J : str. XXXI.
[24] Ms. 4.
[25] Mss. 11 a 5.
[26] J : str. 520 uvádí rukopisy Kinských třikrát : poprvé se správným odkazem na Hanku, ale s mylnou signaturou, pak v rubrice rukopisů, které zná „ze zpráv jiných" ještě dva rukopisy, jednou se správnou nynější signaturou ale mylně jako klementinský a podruhé bez signatury. Jde o zřejmý omyl, protože je téměř vyloučeno, že by se v knihovně Kinských za posledních 100 let ztratily dva rukopisy Všehrdovy.
[27] Ms 16.
[28] O tomto velmi známém zásahu rakouské censury viz Fr. P a l a c k ý, *Gedenkblätter* [1874] 107—109 a stručně J : str. XXXI.
[29] Protože pro tuto studii nemá význam blíže sledovat poměr Ms. 4 k Ms. 16, přestávám jen na zjištění.
[30] Ms. 12.
[31] J : str. XXXII.
[32] J : str. 519—521.

Prvá skupina čítá sedm rukopisů včetně i rukopisu Kinských, o němž podle vlastního přiznání čteme, že jej neměl v rukou, druhá vypočítává 16 rukopisů, ale mezi nimi jsou i opakované rukopisy Kinských a pak několik málo, které jsou dnes nezvěstné a pro nedostatek údajů Jirečkových a po případě i Hankových veškerá pátrání míjí se cílem.[33] Podle tohoto seznamu by se zdálo, že základ k vydávanému textu vzal Jireček buď z rukopisu vídeňského (dříve ambrasského)[34] nebo z klementinského druhého, nebo z rukopisu chrudimského.[35] Ale při podrobnějším studiu je nutno vyloučit jako Jirečkovu předlohu rukopis klementinský druhý a stejně jemu příbuzný filiačně i chrudimský,[36] protože (podobně jako třeboňskému a Hankovu) chybí značná část ve čtvrté knize. Zbýval by tedy jen rukopis vídeňský, ale tomu správně Jireček vytkl chyby zaviněné řemeslným opisovačem, patrně nerozumějícím dostatečně smyslu výkladů Všehrdových. Jireček nemohl však užít ani rukopisu křižovnického,[37] protože jde o rukopis, v němž jsou smíšeny různé redakce, kdežto on vydával text vladislavský a z podobných důvodů nemohl pro vladislavský text užít ani textů rukopisů jak klementinského[38] a klementinského prvního (Pešinova),[39] protože oba zachovávají znění starších redakcí předvladislavských. Porovnáním docházíme k výsledku, že se Jirečkem vydávaný text neshoduje ani s jediným rukopisem uvedeným v jeho seznamu rukopisů, kterých „osobně použil". Jireček je natolik spolehlivý, že udával své prameny, z nichž čerpal, ale ve svém „Codexu iuris bohemici" nehleděl k rukopisným variantám, protože chtěl předložit jediný text, jako to učinil také u jiných pramenů dříve vydaných v „Codexu". Proto i při vydání díla Viktorína ze Všehrd se přidržel tohoto způsobu. Bylo by neúměrné provádět důkaz do detailů, ale je téměř jisté, že Jireček převzal text Hankova vydání, ale značně jej poopravil a změnil, jak to poznal z jiných rukopisů nebo jak se to domýšlel. Takto vznikl uměle vytvořený text, někdy dokonce tak, že nevíme, proč pro to či ono znění se rozhodl. Nepočínal si o nic jinak, než jak v tehdejší době pracovali jiní jeho současníci a i sám Hanka, když do uvedeného rukopisu Všehrdova díla vpisoval různé dodatky, vypouštěl termíny nebo je nahrazoval jinými slovy. Pro příklad budiž uvedeno ukázkou srovnání obou vydání s textem rukopisu Bořkova.[40]

---

[33] Viz v seznamu rukopisů.

[34] Ms. 30.

[35] Ms. 26.

[36] O této příbuznosti se Jireček překvapivě nezmiňuje, ač u vídeňského rukopisu Ms. 30 správně uvedl chyby a odchylky.

[37] Ms. 11.

[38] Jirečkovo označení není vhodné, ale užívám je, protože je vžito. Častěji užívám některých označení, jak je uvádím vedle staršího označení v seznamu rukopisů.

[39] Ms. 1.

[40] Ukázka je vzata z počátku 3. kapitoly „O trhu" ve IV. knize. Ms. 21 je rukopis Bořkův (v. seznam rukopisů).

Hankovo vyd.:	Jirečkovo vyd.:	Ms. 21:
Mezi lidmi všelikých řádóv a obchodóv počátek kupovánie od frajmarkóv a směn znikl jest.	*Mezi lidmi všelikých řádóv a obchodóv počátek kupovánie a prodávanie od frajmarkóv a směn znikl jest.*	*Mezi lidmi všelikých řádův a obchodův počátek kupováni a prodáváni od frejmarkův a směn znikl jest.*
Neb za starých a za najprvnějších lidí nebylo jest penieze, než nerozdielně kúpě a záplata jmenována jest bývala.	*Neb za starých a za najprvnějších lidí nebylo jest peněz, než rozdielně (!) kúpě a záplata jmenována jest bývala.*	*Neb za starých a za najprvnějších lidí nebylo jest peníze, než nerozdílně koupě a záplata jmenována jest bývala.*
Neb jeden každý vedlé potřeby své sobě neužitečným na užitečné a potřebné jest frajmarčíval.	*Neb jeden každý vedlé potřeby své sobě neužitečným na užitečné a potřebné jest frajmarčíval.*	*Neb jeden každý vedlie (!) potřeby své neužitečným sobě na užitečné a potřebné jest frejmarčíval.*

Podobných případů, které dokládají nepatrné rozdíly a spíše ukazují shody obou vydání, bylo by možno uvést velmi mnoho. Také odchylky od rukopisů jsou zřejmé a někde zásadního rázu. Ale tyto nedostatky textu, jak jej vydal Jireček, ovšem neznamenají, že bychom směli jeho práci odmítnout. Je ovšem s podivem, proč Jireček neužil rukopisů, zejména musejních, které mu jistě by bývaly přístupné, ale i tak Jirečkovu práci vzhledem k době musíme hodnotit jako průkopnickou. Poznatek z kritiky je však velmi důležitým poučením, abychom pro přesné znění jak z hlediska právnického poznání, tak i po stránce filologické, pokud se nám nedostane nového a kritického vydání Všehrdova, se nespoléhali na dosavadní vydání, ale obrátili se přímo k rukopisům. A protože nemůžeme pro jednotlivé detaily probírat všechny rukopisy, je třeba znát jejich hodnotu, a proto se pokusím utřídit je eliminační metodou a jejich výběrem dospět k rukopisům, které nám dochovávají text nejbližší podobě, v jaké ji dedikoval Viktorín ze Všehrd králi Vladislavovi. Z tohoto pevného bodu a nikoliv z edicí dosavadních se obrátíme k redakcím starším předvladislavským, které jsou proti této mladší značně komplikovanější.

*

Pro zjištění rukopisného textu, který s největší pravděpodobností je nejbližší textu původnímu, nezbývá, než nejprve vyloučit rukopisy mladší, tedy takové, které vznikly opisováním odvozených textů od textu původního. V našem případě, jestliže nepočítáme s rukopisem Vokounovým, o němž již dříve byla řeč,[41] a který vynechává nejen části kapitol, ale

[41] Ms. 18.

někde, jako zejména v knize deváté, se spokojuje jen s opisem nadpisů (rubrik), je nejprve nutno vyloučit dosti značnou skupinu rukopisů, kterou bychom mohli označit za „hradeckou", protože jako její předloha vynikají rukopisy vzniklé v Hradci Králové. Je to především rukopis opsaný r. 1593 Janem Vencelínem t. řeč. Boleslavským, písařem v Hradci Králové nad Labem[42] a podle něho téměř doslovně rukopis nyní třeboňský, který r. 1622 dokončil nepochybně jeho přímý příbuzný, syn nebo vnuk, a rovněž písař hradecký Václav Vencelín.[43] Mezi těmito časově z doby před rokem 1603 stojí další rukopis, nyní chrudimský, který patřil známému buditeli z Jiráskových románů Josefu Liboslavu Zieglerovi,[44] který si jej patrně jako milovník starých památek české literatury opatřil někde na Hradecku, když tam kaplanoval v Dobrušce nebo byl lokalistou v Dobřanech, nebo dokonce když působil jako profesor v samotném Hradci.[45] A konečně je to sám Hankovský rukopis, o kterém jsme si již pověděli,[46] a který, protože byl značně kusý, Hanka podstatně doplnil. U rukopisu kusého, kde chybí celé strany a tím i kapitoly, je ovšem velmi nesnadno zjišťovat, do které skupiny patří, naštěstí však je tu velmi jasná odchylka, která se opakuje ve všech těchto čtyřech rukopisech: v čtvrté knize v hlavě 11. „O zprávě" je text zcela shodně porušen tak, že tato hlava končí již slovy *„leč by dědiny druhého zprávce"* a navazuje bez přerušení v hlavě 16. „O odhádání" až v první třetině hlavy slovy *„k tomu obeslal, má se raditi s pány"*. Chybí tedy velká část hlavy „O zprávě", dále celá hlava 12. „O třetině", 13. „O úmluvě", 14. „O zvodu", 15. „O panování" a z poslední hlavy čtvrté knihy 16. „O odhádání" první třetina.[47] Patrně předlohou byl rukopis Jana Vencelína[48] který buď při opisování — nepochybně velmi mechanickém, protože si ani neuvědomil nesouvislost obou dílů — nepozorností vynechal tuto část a jeho následovníci také to nepoznali, nebo vynechal omylem ze své předlohy některé listy, ač partie je tak značná, že nejspíš už v jeho předloze chyběla. Celkem však je možno říci, že jde o text, který byl opisován řemeslně a bez valného zájmu k vlastnímu obsahu, i když nám tyto rukopisy „hradecké" skupiny zachovávají až na maličkosti text, jak se na něm ustálili opisovači konce 16. a počátkem 17.

---

[42] Ms. 3. Srov. o něm J : str. 520.
[43] Ms. 29.
[44] Životopisná data Zieglerova např. OSN. XXVII. (1908) 603.
[45] Ms. 26.
[46] Ms. 16. Hanka v tomto rukopise na p. 463 připsal, že rukopis patřil prof. Mikanovi (Ms. 12), poukazuje však tím na rukopis, z něhož opisoval své doplňky kusého rukopisu Ms. 16. ve svém vydání Všehrdova díla str. X. Hanka uvádí, že předmluvu „postupickou" koupil z pozůstalosti po prof. Härtlovi a vlepil ji do tohoto kodexu. Vskutku v Ms. 16 pp. 15—28 se liší písařem od ostatních částí Ms. 16 a pochází asi z 1. pol. 16. století. Ani tato část není úplná. Není vyloučeno, že Hanka získal obě části Ms. 16 odděleně a dal je svázat sám, po příp. i do vazby rovněž cizí.
[47] J : IV. 11 § 15 část, a začíná znovu IV. 16 § 6 téměř na konci.
[48] Za data o hradeckých písařích Vencelínech děkuji Okresnímu a městskému archivu v Hradci Králové.

století: Tyto rukopisy nám také ukazují, jak ještě v době předbělohorské a před Obnoveným zřízením zemským byl zájem o výklad o zemském právu, jak jej podal Viktorín ze Všehrd, který je v nich jmenován plným jménem.

Rukopis Zieglerův (chrudimský)[49] může nám být zároveň i příkladem přechodu k další skupině rukopisů, patrně časově nedalekých, u nichž jako u tohoto rukopisu již nezajímala čtenáře a používatele díla Všehrdova jeho obsáhlá a poměrně rozvláčná předmluva, ale spíše obsah jednotlivých kapitol (hlav) a výklad právních institutů, který přes všechny změny, které české právo prodělávalo v 16. století, měly svým výkladem značný význam tím spíše, že tato doba nepřinesla nové právní knihy a kniha M. Pavla Kristiána z Koldína o městských právech (1579) byla zatím jen knihou pro městská práva, nikoliv pro právo zemské. Vynecháním předmluvy a začasté i věnování a obvyklého údaje v čele jednotlivých knih o autoru a podobných formálností nebyl poškozen vlastní obsah Všehrdovy knihy, jejíž text se značně tehdy ustálil a nebyl písaři měněn, i když snad plně již nepřiléhal k detailním ustanovením práva zemského. Bylo jistě výhodou v zemském právu v Čechách, že základem zůstávalo zemské zřízení z r. 1500 (tzv. Vladislavské) a že následující zemská zřízení česká (proti moravskému z r. 1535 a zvláště 1545) jen právo „obnovují", jak nejlépe vyniká ze srovnání v edici Hermenegilda Jirečka.[50]

Je velmi nesnadno sestavit v této skupině rukopisy podle jejich vzájemné spojitosti, protože rozdíly mezi nimi jsou nepodstatné a bývají často způsobeny nepozorností písařovou. V této skupině má nepochybně zvláštní místo už zmíněná rukopisná řada, která — pokud snad z původního kodexu nebyla při vazbě část ztracena— vypouští předmluvu a obvykle téměř bez úvodu a jen se stručným nadpisem přistupuje přímo k látce samé. Takovým je na příklad rukopis Mikanův,[51] z něhož Hanka doplňoval chybějící části pro předlohu svého vydání. Začíná hned prvou hlavou první knihy „O rozličnosti súduo v zemi české" a dokonce krátí i reprodukci z „Nové rady" Smila Flašky v deváté knize. Jako všechny rukopisy vladislavské redakce, tak i Mikanův bez přerušení po skončení knihy deváté hned pokračují v závěru všech knih, a jen analogií ze starších rukopisů s redakcemi předvladislavskými někdy písaři dodatečně před tento závěr, který nahrazuje původní „Zavření všech knih", počínající „Kteréžto sepsání mé" a končící „než z přípisu a škart přepsané", vpisovali dodatečně rubriku, jak omylem učinili i oba editoři, ač vydávali vladislavský text.

Vynechání předmluvy je spíše známkou nezájmu opisovače a používatele, jemuž byl opis určen, a odstupu doby od vzniku díla, než nějakou varian-

[49] Ms. 26.
[50] Codex iuris Boh. III. 1. (1822) (spolu s Jos. Jirečkem).
[51] Ms. 12.

tou. Největší počet rukopisů s redakcí vladislavskou uvádí věnování králi Vladislavovi, který byl stále v živé paměti a byl dokonce uváděn i habsburskými panovníky na důkaz spojitosti s rodem starších českých králů a hlavně pro zdůvodnění dědického práva k českému království. Stejně tak je i opisována předmluva, později ovšem s vynecháním oslovení krále. Texty rukopisů s vladislavskou redakcí se navzájem jen nevalně liší, takže je velmi nesnadné určit, který z nich je nejlepší a zejména nejbližší textu, jak jej zredigoval Všehrd. Je to velká řada rukopisů, které někdy zachovávají starší pravopis svých předloh, jindy jej převádějí a přizpůsobují své době, jejichž varianty nemají významu zejména ne pro poznání právnické, jako litoměřický (kdysi v tamní biskupské knihovně),[52] třetí lobkovický,[53] dva Gillenovské, originál a jeho opis,[54] kdysi Em. Ferdinanda, v bývalém Zemském archivu českém,[55] spíše svými přívazky pozoruhodný rukopis sušický[56] a konečně roudnický první,[57] který se hlásí zpět až do roku 1511 v datovaném explicitu a je pozoruhodný, že na jednom místě v sedmé knize v hlavě 42 na konci zcela nečekaně písař užil varianty z nejstarší redakce. Není tedy vyloučeno ve spojitosti s údajem rukopisu, že byl psán vskutku v druhé desítce 16. století, kdy písař měl snadno po ruce ještě nějaké starší znění. Ale protože jde tu o výjimku, nelze z ní vyvozovat důsledky a jen je nutno si zapamatovat, že roudnický první text by mohl být užitečný při definitivní kritice vladislavské redakce.

Vyřazením těchto rukopisů, které by leckdy již mohly posloužit ne snad pro kritiku textu jako spíše pro jeho potvrzení, se dostáváme k rukopisům, které jsou značně úplné a jak ukazuje textová kritika, také i textově spolehlivé. Je to především rukopis vídeňský, kdysi ambrasský,[58] o kterém pověděl již svůj posudek Jireček.[59] Výtky mu adresované jsou správné, ale srovnáním s jinými rukopisy i s těmi, které jsem již dříve uvedl, vyplývá, že jeho přednosti, Jirečkem vyzdvižené, a z nich zejména věcný rejstřík podle hesel abecedně srovnaných, nejsou zvláštností tohoto rukopisu a čtou se v řadě jiných rukopisů.[60] Rejstřík je nesporně nepůvodní a přidaný písaři dodatečně, když se již ustálilo číslování kapitol díla Všehrdova („hlavy"), takže bylo možno na ně se odvolávat. Vzhledem k původu je možno se domýšlet, že vídeňský rukopis byl pořízen z některého rukopisu, který sloužil potřebě úřední nebo spíše některého úředníka blízkého vý-

[52] Ms. 27.
[53] Ms. 7.
[54] Mss. 14 a 17. Oba mají připojeny dodatky „O vejpisích z desk" s datovaným explicitem 1590.
[55] Ms. 22.
[56] Ms. 28.
[57] Ms. 9.
[58] Ms. 30.
[59] J : str. 520.
[60] Tak má jej sušický Ms. 28, pražský Em. Ferdinandi Ms. 22 a jiné, jak v. v seznamu rukopisů.

konu zemského práva. Jeho starší vzor se projevuje ve starším pravopise, jímž je psán na rozdíl od jiných rukopisů z poloviny 16. století, kam jej asi můžeme klást. Odchylky v textu spadají na vrub písařově nepozornosti a z různých známek, zvláště z neprovedených iniciálek, u nichž zůstalo jen při representantách, je zřejmé, že rukopis nebyl po dopsání korigován, a proto je nutno jeho znění si ověřit a eventuelně opravit srovnáním s jinými spolehlivými rukopisy.[61] Zdá se, že z vídeňského rukopisu čerpal některé úpravy Jireček při svém vydání, a snad odsud vzal i pravopisnou úpravu, kterou sjednotil v celém textu, jak to tehdy v Jirečkově době bývalo zvykem při vydávání českých pramenů.

Konečně zbývají tři rukopisy: strahovský (dříve Hauserovský [či Houserovský?] nebo perucký),[62] dále Kinských[63] a konečně pražský z Ústředního státního archivu neboli Bořkův.[64] Všechny tři rukopisy pocházejí rozhodně z jediné a téže předlohy, ale žádný z nich není — žel — text, jak jej definitivně upravil Všehrd k dedikaci Vladislavovi. Rukopis Kinských sice pravopisem se hlásí nejblíže k době definitivního vydání díla Všehrdova, ale jeho písař byl značně nepozorný a vynechával často nejen jednotlivá slova, ale dokonce i celé věty, jak poznal již Hanka, když jej používal pro srovnání k textu svého vydání. Tento rukopis dostačí tedy pro kontrolu textu, ale nevystačíme s ním pro celkové znění. Rukopis strahovský i Bořkův se hlásí i pravopisem do poloviny 16. století,[65] ale textově jsou nepochybně nejspolehlivější pro vladislavskou redakci ze všech dosud zjištěných rukopisů. Všechny tři rukopisy mají úplnou předmluvu („Předmluvení") s věnováním králi Vladislavovi, které je uvedeno v záhlaví všech knih. Na to následuje rozvrh látky („Rozdíl všech knih") a původní autorův rejstřík, který je uspořádán podle jednotlivých „hlav". Další text je možno plně přijmout za Všehrdovu konečnou redakci, tak řečenou vladislavskou, neboť je zřejmé i ze zakolísání písařova v pravopise, kde se objeví u něho vedle tvarů novějších i tvary staré („jsú, súd" apod.), že poměrně pečlivě sledoval původní text. Také z jednotlivostí je to patrné. Tak jsou zařazeny všechny nově zredigované nebo dodané kapitoly, při čemž stylisticky se Všehrd prozradí, jak je násilně někde zapojoval do staršího textu. Jako příklad si uveďme z třetí knihy osmou hlavu[66] „O žalobníku", kterou vsunul za hlavu „O původovi" a jako by se omlouval za tento nedostatek, hned na počátku psal: *„Ačkoliv dosti široce jest psáno, co pů-*

---

[61] Tak např. IV. 11. § 23: „Než ktož pohnán jsa k puohonu nebo k soudu nestojí" místo správného „stojí".

[62] Ms. 20.

[63] Ms. 4.

[64] Ms. 21.

[65] O datování Ms. 21 viz v seznamu rukopisů. Jak Bořkův, tak strahovský často píší (ač ne důsledně) „alie", „vedlie", i „náliez" apod. Písař patrně značil „l'" tímto způsobem, ale učinil tak i v případech, kde „l'" nebylo. Ms. 4 nemá pravopis Mss. 20 a 21.

[66] J: III. 8.

vodu přisluší, však potřebné se zdá, krátce pověděti o žalobníku." Všehrd se tu neprojevil jako dovedný stylista a tato kritika není upřílišněná, protože podobně je tomu i při další vsunuté hlavě 10. „O půhonu měst a klášterův", která začíná *„Událo-li by se také kdy"* a která porušuje původní systematiku ještě více, než osmá hlava, protože před desátou kapitolou vykládal o půhonu nejvyšších úředníků a tím nelogicky odtrhl výklad o tom, jak má býti pohnán král.[67] A do třetice oddělil proti staršímu textu hlavu o pohnaném, předsunutím nové kapitoly „O průvodích".[68] Podobných svědectví zřejmého a leckdy nijak šťastného upravování textu v mladší redakci by bylo možno uvést více, ale zatím přestanu na těchto ukázkách, protože k některým problémům bude možno se vrátit ještě ve spojitosti s výkladem starších redakcí. Rukopisy strahovský, Bořkův a s výhradou výše uvedenou i Kinských podávají čtení mnohem přijatelnější, než v některých jiných, a dokonce vysvětlují i nejasnosti v obou vydáních.

Není možno podrobněji podávat ukázky z textů těchto rukopisů, zejména ve srovnání s ostatními rukopisy vladislavské redakce, protože by podobné hromadění ukázek odvádělo od sledování hlavních problémů. Za mnoho podobných případů si uveďme čtení v kapitole o trhu v knize čtvrté, které je pouze ve vladislavské redakci a ve strahovském a Bořkově rukopisu zní takto:[69]

„Item má býti s obojí strany dobrovolné svolení. Bezděčnost trhu nečiní. Vězeň, žena, služebník, leč svobodni jsouce, dobrovolně prodadí své, trh se k držené pevnosti nehned sejde."

Celá nově zařazená část vyšla autorovi spíše jako sbírka právních úsloví, kterých je ve Všehrdově dílo velmi mnoho, nežli pevně skloubená právnická myšlenka. Není také vyloučeno, že je celý text tohoto místa porušen, protože můžeme sledovat protikladem ke starším redakcím, jak se autorovi nepodařilo na příklad upravit místo, kde vykládá o povstání utlačovaných sedláků na moravském panství zábřežském a na ploskovickém panství na Litoměřicku, což je známý případ Dalibora z Kozojed,[70] jak o něm bude znovu pověděno při starší redakci. Všehrd patrně o povstání ploskovickém neměl dosti jasných zpráv a mylně se domníval, že vzniklo „v kraji prácheňském", ačkoliv ve starší redakci mluvil o Adamu Ploskovském, ale nevě-

---

[67] J: III. 11.

[68] J: III. 9. Nesprávnost zařazení nových kapitol poznávali již písaři 16. stol. Tak v Ms. 24. fol. 186 k titulu J: III. 7 je připsáno in marg.: „Tato kapitola měla by býti před tú, v keré se puohonové vysvědčují".

[69] J: IV. 3 § 6. — Varianty: k držené pevnosti] Ms. 4. a 30: k držemné pevnosti („držemný" je výraz Všehrdem častěji užívaný např. [vesměs podle Ms. 4] V. 24: „Takový závazek neměl by pevný a držemný býti", IV. 4: „to jest každému pevno a držemno." (Srov. G e b., *Slov* I. 346) — Ms. 16: k drženie pevnosti (Hanka opravil tužkou, patrně podle Ms. 4 na „držemné" a podle něho toto čtení převzal i Jireček.) Pozdější písaři již výrazu „držemný" nerozuměli.

[70] J: IV. 4 § 16.

děl, že Ploskovice leží na Litoměřicku.[71] Protože však v nové redakci vladislavské autor vypustil jméno Ploskovského, ztratila se souvislost s původním panstvím a pozdější písaři již nemohli opravovat údaj o kraji prácheňském.

Závěrečná slova spisovatele na konci celého díla, která napovídají více, než jen prohlášení opraveného textu za jedině pravý a správný, jak bude ještě pověděno, jsou i v těchto rukopisech na konci samostatného odstavce, připojeného k deváté knize, takže „zavření" chybí. Tomu nasvědčují i explicity „Konec všech knih".[72]

Bylo by ovšem omylem se domnívat, že můžeme texty těchto posledně probíraných rukopisů přijmout tak, jak je nám podávají. Třebas Bořkův rukopis svým kaligrafickým vzhledem, který je zvyšován barevně a zlatě malovanými kaligrafovými iniciálkami, vzbuzuje značnou důvěru, že jde o kodex pořízený pro význačnou osobnost nebo pro význačný úřad, musíme k jeho textu přece jen přistupovat kriticky. Také jazykově a pravopisně rozhodně nevyhoví v plné míře a bude úkolem budoucího editora, aby se s tímto nesnadným problémem vypořádal. Protože Bořkův kodex pochází až z poloviny 16. století,[73] musíme z okruhu osob, které si jej daly snad pořídit, vyloučit krále Vladislava. Ale protože je to rukopis Jana Christofora Bořka, sekretáře dvorské komory,[74] byl to nepochybně rukopis používaný v dvorské komoře. A patrně byl opsán podle některého jiného úředního rukopisu, snad v úřadě zemského soudu nebo snad dokonce podle dedikačního exempláře, jehož existenci lze bezpečně předpokládat, protože dílo v této definitivní podobě bylo Všehrdem věnováno a podáno králi Vladislavovi.

*

Když jsme vyčerpali rukopisy vladislavské redakce a tím si vytvořili jakýsi pevný bod k východisku, z něhož budeme moci postupně posuzovat redakce starší, předvladislavské, nemůžeme ještě hned se obrátit k rukopisům, které nám dochovaly starší redakce v úplných textech. Máme totiž dochovánu řadu rukopisů s texty přechodnými nebo lépe řečeno s m í š e n ý m i, v nichž redakce mladší (definitivní) se mísí s redakcemi staršími nebo dokonce naopak. Takový rukopis, který nám může být pro první informaci vzorem, je tzv. křižovnický, kterého použil pro starší redakce Jireček ve svém vydání, třebas se pozastavoval nad tím, jak „divně jest

---

[71] Pouze v Ms. 1, kde písař in linea opravil „litoměřickém".
[72] Tak končí i Mss. 3, 18, 26, 29. Písařské explicity neuvádím.
[73] Viz v seznamu rukopisů ad Ms. 21.
[74] O Janu Kryštoforu Bořkovi je dosud málo známo, ač byl významným kameralistou a zanechal po sobě několik velkých tištěných i rukopisných prací. Narodil se v Plzni r. 1664 a zemřel ve Vídni r. 1729. Srov. též Jos. P e k a ř, *Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách* (ČČH. XX. 1914. 330).

složen."[75] Ale Jireček v křižovnickém rukopisu[76] nám předvedl jen representanta jedné skupiny těchto textů smíšených, zatím co máme zhruba narýsováno skupiny dvě: první, v níž do mladší je vmíšen text redakce starší, a dále druhou, v níž do starší jsou vsunuty partie z redakce mladší. První skupina je poměrně snadno vysvětlitelná: její předlohy byly texty rukopisů, jejichž používatelé srovnáním s jinými rukopisy starší redakce byli zaujati textem starším, mimochodem leckdy mnohem zajímavějším jak z hlediska stylistického, tak i obsahového, že si opravili redakci mladší dodatečnými vpisky, přídavky a korekturami, a když pak jejich opravený a nově upravený rukopis přepisoval další písař, neoznačil tyto proměny a scelil je v jednotný text smíšený z redakce mladší a starší. Poněkud nesnadnější je vysvětlit skupinu druhou se základním textem redakcí starších promíšených redakcí mladší, vladislavskou. Ale i tu je vysvětlení obdobné potud snadnější, že se nám v jednom klementinském rukopisu[77] dochoval text, který byl doplňován a pozměňován podle redakce vladislavské a v rukopisu akademickém,[78] který je doslovným opisem tohoto rukopisu klementinského, ač teprve ze století osmnáctého, máme doklad, jak takovéto texty se smíšenými redakcemi vznikaly. Řešení do podrobností je v případě díla Všehrdova ztíženo tím, že nejde o míšení s redakcí jedinou starší, ale že těchto starších redakcí, jak později si vysvětlíme, bylo víc, takže mohou vznikat další stupně míšení, i když zůstává při dvou základních skupinách: mladší se starší a starší s mladší.

Do skupiny prvé, v níž se text mladší redakce vladislavské mísí v texty redakcí starších, patří nejprve dva lobkovické rukopisy,[79] jeden opis od druhého, z nichž prvý má ojedinělý titul „O právích země české kniha užitečná, na devět dílův rozdělená, v níž se některé věci potřebné při soudech vyšších, zvláště při dskách zemských království českého pěkně vysvětlují a vyjadřují" atd. Oba rukopisy jsou nedokončené a končí v deváté knize druhou hlavou „O dvojích zmatcích" slovy „co by lidem k budoucí paměti psáti mohli." Druhý rukopis je doplněn koncem 17. nebo počátkem 18. století. V prvním rukopise, jak dosvědčil už Hanka[80], připisoval Bohuslav Balbín. Lobkovické rukopisy mají za základ vladislavskou redakci, ale ze starších redakcí je tu téměř více, než z mladší. Podobného typu jako tyto rukopisy je i musejní rukopis ze Stentzschových,[81] do kterého dopisoval Hanka podle Burianova rukopisu se starší redakcí.[82] Ve Stentzschovském rukopisu také převažuje text vladislavský, ale způsob,

---

[75] J : str. 519.
[76] Ms. 11.
[77] Ms. 2.
[78] Ms. 8. V něm chybí písařský explicit, který je v Ms. 2.
[79] Mss. 5 a 6.
[80] V Ms. 16.
[81] Ms. 15.
[82] Ms. 13.

jak míšení se dálo, a tím méně důvody, jsou pro nás již nepostižitelné.[83] Stentzschovskému rukopisu odpovídá první rajhradský,[84] který se s ním shoduje téměř doslovně a je nepochybně starší a v některých čteních, zejména z redakcí starších, i spolehlivější, než rukopis předcházející.

Pokud jde o druhou skupinu, v níž do staršího textu byl vsouván mladší text na způsob, jako by se tím opravovalo starší znění, vezměme si za základ již známý a Jirečkem při jeho vydání použitý rukopis křížovnický.[85] Jireček celkem dobře vystihl tento rukopis ve svém seznamu rukopisů.[86]. Rukopis začíná předmluvou k pánům Kostkům z Postupic, ale první kniha je vzata z textu vladislavského. Rozdíly mezi zněním vladislavským a starším nejsou zvlášt charakteristické, protože Všehrd v první knize mnoho stylisticky neměnil. Kniha druhá a třetí jsou shodné s vladislavským zněním také tím, že obsahují kapitoly, které ve starších redakcích nenalézáme, jak jsme si již dříve pověděli. Naproti těmto zněním mladším však je nejpozoruhodnější, že proti vladislavské redakci závěr 21. kapitoly třetí knihy „O rozličnosti póhonóv" je značně rozšířenější a delší, než jak definitivně vyzněl, takže se k němu vrátíme znovu při rozboru starších redakcí. Také hlava 23. „Kde jeden a kde trój póhon" je v křižovnickém rukopisu podle starší redakce. Následující knihy čtvrtá, pátá, šestá, sedmá, osmá s vynecháním hlavy 10. „O knihách žalobních", protože v druhé knize není kapitola „O žalobníku" a s vynecháním výkladu v 14. hlavě [„List, když kdo chce pro úrok brátí"] o psaní a titulatuře „úředníci pražští", jak tomu bývá ve starších zněních, a konečně kniha devátá až na některé menší formulace, které jsou zřejmě pod vlivem mladší některé revise, jsou vesměs vzaty ze starších redakcí. Srovnáme-li tuto změť redakcí v křižovnickém rukopisu s tím, co jsme poznali v rukopisech prvé skupiny, není toto míšení nikterak překvapující.

Jak různě jsou míšeny redakce v rukopisech druhé skupiny, snad nejlépe vystihne prolínání v jiných jejich representantech, jak se nám jeví v rukopise roudnickém druhém[87] a v brněnském ve státním archivu.[88] Takovéto schematické porovnání se samozřejmě musí spokojit s hlavními rysy, ale pro názor nepochybně dostačí, zvláště jestliže si uvědomíme, že v budoucnu nemůžeme vzít jako základní text z redakce mladší, jak to udělali oba dřívější editoři, ale že základem musí být starší a co nejpůvodnější redakce díla Všehrdova. Porovnání obou uvedených rukopisů se nám pak projeví takto:

---

[83] Příkladem uvádím tyto starší části: z knihy I. 1, III. 1, 17, 21, 22, IV. 11 in fine, 16 in fine, V. chybí 5, dále 45 [cituje Plauta!], VI. 1, chybí 13, dále 14, 41, VII. 17 in fi., VIII. 1, 11, 14, IX. 10 a Závěrní.

[84] Ms. 24.

[85] Ms. 11.

[86] J: str. 519, 520.

[87] Ms. 10.

[88] Ms. 23.

Roudnický (Ms. 10):	Brněnský (Ms. 23):
	I. kniha:
redakce starší	.redakce mladší
	II. kniha:
redakce mladší	.redakce mladší
	III. kniha:
redakce mladší	.redakce mladší až na formulaci v hl. 22. („Kde jeden“ atd.) „Avšak jest otázka“ atd., zda pohnaný může pohnati svého pána, která je podle redakce starší.
	IV. kniha:
redakce starší	.též redakce starší
	V. kniha:
redakce starší . . . . . (vynechána hl. 5. „O zplacení zástavy“ atd.)	.též redakce starší (vynechána také hlava 5.)
	VI. kniha:
redakce starší . . . . . až na poslední hl. 41. „Kdyby bez nich“ atd., která je podle red. mladší.	.redakce starší v celé knize
	VII. kniha
redakce mladší	.též redakce mladší
	VIII. kniha:
redakce mladší	.též redakce mladší
	IX. kniha:
redakce mladší	.též redakce mladší

Střídání redakcí není u těchto rukopisů daleko tak pestré jako u rukopisu křížovnického. Přesto je zřejmé, že základem všech tří rukopisů byl text podle starších redakcí, upravený podle nové redakce vladislavské. Nepochybně je to dáno také tím, že všechny tři rukopisy pocházejí až z doby, kdy převládla vladislavská redakce, protože naštěstí můžeme všechny tři rukopisy datovat podle jejich explicitů. Nejstarší z nich je křížovnický a to z roku 1524, po něm následuje druhý roudnický z roku 1533, a nejmladší je brněnský z roku 1537. Jak napovídají jejich data, pocházejí z doby první poloviny 16. století, kdy patrně ještě bylo dostatek opisů textů podle starších redakcí, které byly opravovány sice podle novějšího

Všehrdova uspořádání, ale starší znění neustoupila dosud natolik, aby na jejich místo nastoupil text vladislavský.

Ptáme-li se po hodnotě takovýchto rukopisů se smíšenými texty, je nejprve nutno si připomenout, že jak Hanka, tak i Jireček poznamenali ve svých vydáních některé důležité jejich části. Hanka ve své edici použil variant z rukopisu lobkovického a křižovnického, Jireček vydatně odcitoval varianty z rukopisu křižovnického.[89] Smíšených rukopisů nelze použít jako celku nebo jako základ textu, ale pro jednotlivé části poskytují nám bohatý materiál, protože nám zachovaly mnoho čtení z redakcí starších, ba dokonce i nejstarších, jak ještě bude možno ukázat. Redakce mladší vladislavská je celkem konstantní a Všehrd ji už nerevidoval a změny písařské jsou poměrně nepatrné. takže varianty nám nepodávají materiál zvlášť hodnotný. Naproti této redakci redakce starší, s nimiž se poprvé setkáváme v rukopisech smíšených, jsou odrazem právních a politických poměrů s jejich výkyvy hospodářskými i sociálními na přelomu století patnáctého v šestnácté, takže je nejen pro vývoj díla Viktorína ze Všehrd, ale pro ucelení poznatků historických, právních a hospodářských důležitější podrobně znát původní znění Všehrdovy práce, než jeho konečné uspořádání. Je samozřejmé, že největší zisk vyplyne ze srovnání obou těchto etap, jimiž prošlo Všehrdovo dílo, zvláště ze srovnání jeho změn v názorech na ožehavé otázky tehdejší doby, ale bez znalosti původního textu je vše nedokonale podloženo. A ještě horší je, jestliže právě pod vlivem obou dosavadních edicí se přihlíží jen ke znění vladislavskému. Je jasné, že v edici měl být za základ vzat text starší a k němu připojeny varianty z redakcí mladších. Jireček a Hanka tak neučinili a jistě na škodu věci, byť se ospravedlňovali, že autor sám vladislavskou redakci prohlásil za jedině pravou. Vydávat podle základu staršího bylo by ovšem mnohem pracnější, protože by se musilo vyjít z rukopisů dochovávajících starší znění a kriticky je zhodnotit podle smíšených rukopisů aspoň druhé skupiny, které k těmto rukopisům textově starším tvoří přechod.

*

Rukopisů se zněním n e j s t a r š í m se dochovalo na naši dobu velmi málo. Je to především tak řečený klementinský první[90] neboli Pešinův, dále klementinský tzv. Horavínův (podle podpisu písaře),[91] o kterém jsme si pověděli jako o příkladu, jak vznikala smíšení redakcí, protože má četné vlepované lístky a doplňky z vladislavské redakce. Jeho základní text je však neporušen a může proto být východiskem k poznání nejstar-

[89] V Hankově rukopisu Ms. 16 tvoří výpisky z lobkovického rukopisu Ms. 5 připojený oddíl.

[90] Ms. 1.

[91] Ms. 2. Jeho opis, rukopis „akademický" Ms. 8. V. dále.

ších redakcí a dokonce doplňuje i místy text klementinského prvního. Opisem rukopisu Horavínova, ale až z 18. století, je rukopis akademický, který opsal jeho text i s doplňky a přídavky vladislavské redakce a nemá tedy pro kritiku zvláštní hodnoty. Dále je tu rukopis Burianův[92] a konečně Rýdlův,[93] oba musejní, dobře doplňující, co potřebujeme vědět o starších redakcích, ba dokonce otvírající nám cestu k revisím, které provedl Všehrd na svém díle. Není závadou, že Burianův je datován rokem dopsání 1525 a Rýdlův dokonce až 1608, kdežto v dodatku rajhradského prvního[94] shodně s klementinským prvním nalézáme velmi staré datum „1499", které by sice mohlo být vlastním datováním vzhledem k textu, ale spíše bylo převzato z předlohy, a to spolu s podpisem, datem i místem, kterým je tu udán Vamberk. Texty obou rukopisů totiž nemohou být značněji vzdáleny tohoto data a nejspíše pocházejí ze samého počátku 16. století, jak se ukáže ještě v jiné spojitosti.

Nebylo by dosti účelné probírat a charakterizovat jednotlivé rukopisy s nejstaršími redakcemi a také není možno bez nového vydání postihnout všechny varianty. Pro úkol řešeného tématu dostačí poukázat vždy z každé knihy na několik význačných variant, porovnat je mezi sebou a po případě, kde to bude nutné, ukázat na rozdíly, jak Všehrd v nové, mladší redakci vladislavské příslušnou část jinak formuloval.[95] V následujících ukázkách a průvodních úvahách budu sice označovat rukopisy, odkud je vybrané místo vzato, protože však i tam, kde se rukopisy textově shodují, liší se vzájemně často od sebe pravopisem, bude uveden jen text z prvého udaného rukopisu, protože jde především o shody a rozdíly věcné. Menší odchylky v textu, pokud mají zvláštní význam, budou uvedeny v poznámkách po způsobu filologických vydání (výraz a k němu varianta). Takto se chci vyhnout příliš komplikovanému výkladu, i když jsem si vědom, že výklad nemůže nahradit kritické vydání textu starších redakcí.

Začneme-li v pořadí, jak za sebou následují jednotlivé části díla Všehrdova, zastavíme se nejprve u otázky podružné, jak zní t i t u l jeho díla, nebo správněji formulováno, ale příliš náročně, zda už sám Všehrd na počátku spisování svého díla dal mu název. Rukopisy bývají v této době často ještě bez titulu, který nahrazuje někdy širší úvodní incipit, z něhož vzniká později i název. V našem případě vskutku také titul chybí[96] a pokud u ostatních rukopisů je vstaven v čelo, není vyloučeno, že se tak

---

[92] Ms. 13.
[93] Ms. 19.
[94] Ms. 24.
[95] Některé rozdíly a varianty uvedl již Hanka, mnohem více jich však shromáždil Herm. Jireček ve svém vydání, kamž z nedostatku celkového textu zatím odkazuji. Nemluvě o velmi nezvyklém uspořádání těchto variant a tím i o nesnadném použití při sestavování textu staršího je vážným nedostatkem, že Jireček smísil čtení různých rukopisů starších redakcí, zvl. Mss. 1, 2 a 11 a nevyznačil, odkud tato čtení brał.
[96] Mss. 1 a 19. Také jej nemá uvedený smíšený křižovnický Ms. 11.

stalo později, třebas samým Všehrdem a ještě před konečnou redakcí. Tak Burianův rukopis má zcela stručný název „O právích země české“[97] a teprve klementinský Horavínův[98] dílo Všehrdovo již zve „Knihy devateré o právích a soudech i o dskách země české“, ale tento delší titul, jak později bude ukázáno, je rozhodně pozdější a pochází až z doby po dokončení celého díla („knihy devateré“!), tudíž až ze samého konce 15. století. I když jen s výhradou, je možno říci, že prostý titul „O právích země české“ souhlasí s tím, jak o své práci mluví sám autor v předmluvě: „o práviech českých“, „o práviech zemských“ nebo „o těch práviech země české“.[99] Z dalšího rozboru vyplyne, že původní název díla, jak jej zval Všehrd sám, byl co nejprostší a jednoduchý.[100] Otázka po původním názvu díla totiž souvisí s řadou dalších řešení, ale jak bylo na počátku stati řečeno, není nijak podstatná.

Mnohem důležitější je hned následující problém, jak zněla původní a nejstarší p ř e d m l u v a a především, zda v díle Všehrdově, jak nejprve vyšlo z jeho rukou, byla předmluva vůbec. Neboť rukopis klementinský první,[101] který — aniž bych předbíhal kritice — je z nejbližších nejstaršímu znění, nemá ani předmluvu, ani na ni navazující „R o z d í l“,[102] ani to, co se v některých rukopisech nazývá „R e g i s t r u m“ (inc. „Co v prvních knihách“)[103] a je zajímavé, že i další rukopis Horavínův,[104] ač má opsánu předmluvu, tento registr vynechal, jako by písař byl sice ze svého vzoru předmluvu dodal, ale v jeho vzoru registr chyběl. Zatím z tohoto hlediska stačí úvaha, že „rozdíl“ je jakýsi obsah celého díla, který však bylo možno napsat, až když bylo dílo hotové, nikoliv tedy osnova díla. Podobně ani „registrum“ nebylo možno pořídit bez hotového díla, a proto se výčet rubrik jednotlivých kapitol shoduje s obsahem. Z toho vyplývá závěr, že obojí, „rozdíl“ i „registrum“ vznikly až po dopsání všech knih a patří tudíž k poslední fázi práce na celém díle.

Již v p r v n í c h t ř e c h k n i h á c h jest poměrně velmi mnoho míst, která se liší od vladislavské redakce. Hned na počátku knihy p r v n í se setkáváme ve starších redakcích s takovým příkladem. Nadpis 1. hlavy zůstává sice shodný („O rozličnosti souduov v zemi české a najprv o soudu zemského velikosti a moci“), ale incipit starší je kratší, než novější:

---

[97] Ms. 13.

[98] Ms. 2. Protože akademický Ms. 8 se s Ms. 2 shoduje téměř doslovně, nebudu jej již dále uváděti.

[99] J: str. 6, 7.

[100] Srov. název knihy Ondřeje z Dubé: „Práva zemská česká.“

[101] Ms. 1.

[102] Podle předmluvy in fi. J: str. 10: „Jeden obecný, co se v kterých knihách spolkem nalézá a zavierá.“

[103] Tak Mss. 13 a 19. J: 10: „druhý zvláštní, o čem se v každých knihách rozdielně píše.“

[104] Ms. 2.

starší Mss. 1, 2, 13, 19:[105]	mladší Ms. 21:[106]
„Súdové v zemi české jsú rozličnі, ale najvyšší a najznamenitější jest súd zemský“	*„V království a v zemi české súdové jsú rozličnі, ale nejvyšší a nejznamenitější jest súd zemský“*

Podobně je tomu i u závěrečné hlavy šesté *(„O súdu menším pražském“)*, kde také incipit ve starším znění *„Poslední súd v zemi české jest“* byl Všehrdem změněn ve vladislavské redakci předesláním několika slov *„Po svrchupsaných soudech pěti“*, snad aby navázal lépe na dřívější výklady. Ale největší změna se stala patrně na konci této hlavy a tedy také první knihy vůbec. Kdežto všechny rukopisy, jak starších redakcí, tak mladší redakce končí slovy *„neb k přísahám od jich súdu prima se nezvoní. A potud o soudu zemském menšiem“*, tedy typickým všehrdovským závěrem, jaký se nám v jeho díle opakuje mnohokráte, v jediném rukopise, a to v klementinském prvém[107] se setkáváme s pozoruhodným shrnutím celé látky navazující na znění 1. hlavy:

„A potud o rozličnosti súduov v království českém, kteréchžto všech viece nenie, než pět: súd zemský a ten najznamenitější a najslavnější, z něhož nikam výš a dále žádného odvolání nenie; súd dvorský, kdež se manstvie a dánie královská neb výsluhy súdie; súd komorní, kdež král JMt v komoře s radami svými súdí, neb na místě JMti, ti komuž se od JMti král. poručí; súd duchovní nebo arcibiskupa pražského, kterýž jest nynie dokonce zminul; súd miestopurkrabie pražského; poslední súd menší, kdež úřednici menší pražští sedají.“

Je sporné, zda tato část, která odpovídá textaci starší redakce potud, že mluví o soudu místopurkrabího, kdežto mladší redakce o soudu purkrabího, ale jednak přesunuje pořad hlav mezi soudem dvorským a komorním, jednak u soudu dvorského mluví výslovně, že na místě krále na něm soudí ti, „komuž král poručí“, je od autora nebo byla přidána některým opisovačem. Spíše však by tato partie textu svědčila přímo Všehrdovi, s jehož typickým slohem se velmi shoduje, což by asi ten, kdo by opisoval, nesnadno dovedl napodobit a zejména doplnit poznámkou, že král určuje své zástupce na soudě dvorském. A jestliže bychom se rozhodli pro autorství Všehrdovo, pak patrně bychom tu měli zachován malý zlomek textu, dříve než autor znovu upravoval a opravoval znění této knihy. Že do ostatních rukopisů se tento doslov nedostal, svědčí o tom, že jej už autor při některé z prvních revisí vypustil a tak další opisovatelé už jej neznali a do textů i do starších redakcí nepojali.

---

[105] Tak i Mss. 10, 15. — najvyší] Ms. 1: navyšší [!]; — v zemi] Mss. 13, 19: země české.

[106] Tak Ms. 21, i jiné vladislavské texty a též Ms. 11.

[107] Ms. 1.

Na rozboru první knihy je zřejmé, že je tu skryta řada problémů. První kniha je nejmenší rozsahem, avšak poměrně malé byly všechny první tři knihy. Rozbor druhé knihy názorně doplňuje to, co jsme získali z knihy první. Všehrd zprvu formuloval počátky kapitol jednoduše, teprve při dalších revisích a redakcích používal úvodů obsáhlejších tak, že před prvotní incipit předsunul několik nových slov, jako např. v hlavě 1. knihy druhé:

starší Mss. 1, 2, 11, 15, 19:[108]
„V súdě zemském najprvé v majestátě svém“ atd.

mladší např. podle Ms. 21
„Na velikém a najznamenitějším soudě zemském najprvé v majestátě svém“ atd.

A stejně tomu je i v poslední hlavě této krátké knihy, v níž v původním textu chyběly hlavy 7. „O rozvodnění a ranění na cestě“ a 28. „O rozdílu přísah“:[109]

Mss. 1, 2, 5, 6, 13, 19:

„Nenie zbytečné, poněvadž o súdu povědíno jest“

např. Ms 21:
„Mnoho o soudu zemském, nenic o potazu i o nálezu panském mluveno jest v těchto druhých knihách, není zbytečné, poněvadž o soudu pověděno jest“

Třetí kniha získaný obraz nejen nemění, ale dokresluje. Tato kniha byla také kratší v původním znění o kapitoly 8. „O žalobníku“, 10. „O půhonu měst a klášterův“ a 12. „O průvodích“, které Všehrd zařadil na místa, kde ruší základní systematiku knihy, jak jsem dříve pověděl. Opětně se setkáváme s incipity hlav mnohem jednoduššími, než jak je rozhojnil autor v mladší redakci, ačkoliv nadbytečně se snaží stylisticky navázat spojení mezi knihami i kapitolami.[110]

Ještě typičtější a zároveň poučné je zjištění i pro poznání Viktorína ze Všehrd, který velmi často bývá označován za „českého humanistu“, jak nejen v této knize, ale mnohokráte ve svém díle cituje a se odvolává na římské a řecké klasiky a jak hojně právě tyto partie, zejména ve vladislavské redakci, vynechává. Takovou ukázkou je srovnání starší a mladší redakce z počátku 13. hlavy:

---

[108] Uvádím příkladem i některé rukopisy se smíšenými redakcemi, pokud mají význam pro starší znění. — V Ms. 1 patrně omylem malíře iniciálky: V soudě] O súdu.

[109] Někdy tyto kapitoly jsou zřejmě později dopsány, ale časově nepříliš vzdáleně.

[110] V hlavě 1. původně „Poněvadž o súdu“, kdežto v mladší redakci „V prvních a druhých knihách sepsání tohoto, poněvadž o soudu“.

starší (Mss. 1, 2, 5, 6, 13, 19):[111]	mladší (např. Ms. 21):
„Řekl Plato, všech philozofuov světských hlava, a všech lidí výmluvných, co jich kdy prvé bylo, co jich nynie jest neb co jiných potom bude, najvýmluvnější Marcus Cicero po něm připomíná, že kdož jsú předloženi obci, ne jednu stranu obecnieho dobrého opravovati a druhú opustiti mají“	*„Kdož zemi a obec zpravuje, ne jednu stranu obecního dobrého opravovati a druhú opustiti mají.“*

Zdá se, že ve variantách máme v klementinském prvním rukopise a v (smíšených) obou lobkovických zachovánu jednu redakci a v ostatních redakci druhou nebo její revisi, která se stala později základem pro mladší redakci. Není ani tak podstatné, o která slova nebo věty jde, ale pro názor je důležitější zjištění, že autor již v textech předvladislavských prováděl změny, ať pak to nazveme revisemi jedné starší redakce nebo pro snazší označení mluvíme o více starších redakcích asi na ten způsob, že autor po dokončení některého úseku své práce provedl několikráte revisi předchozího textu a znovu jej zredigoval.

Další a ještě výraznější příklad podává nám ještě i tato kapitola.[112] Je to jeden z těch úseků jeho díla, kdy Všehrd mluví ve své vlastní věci, která mu nepochybně připravila mnoho hořkosti v životě, když byl zbaven místopísařského úřadu. Vyplývá to z jeho hněvivých výtek, jimiž nešetří vůči svým protivníkům, a lze opravdu litovat, že se patrně nikdy nedozvíme přesně důvodů, proč se tak stalo. Je pochopitelné, že tyto partie Všehrd vypustil v textu, který připsal králi Vladislavovi. Byť sesazení Všehrdovo bylo dílem jiných, kteří před králem Všehrda obvinili, přece král Vladislav, známý ukvapenými činy, které následovaly po slyšení jeho družiny s mnoha pochlebníky a našeptávači, rozhodl o osudu Všehrdově, a autor nemohl mu tedy v dedikovaném textu vinu připomenout. Všehrdův útok proti jeho nepřátelům je vsunut do textu a máme jej zachován jen v málo rukopisech, patrně jej autor škrtl ještě před poslední redakcí.

Tento mohutný útok proti nepřátelům, který ukazuje velikou stilistickou dovednost mistra Viktorína ze Všehrd, zní takto a naopak jeho vynechání v dalších redakcích vyznívá hluše. Proto pro porovnání si obě znění postavme vedle sebe:

---

[111] jsú předloženi obci] Mss. 2, 13, 19: zpravují obec. — jich] Ms. 19: jiných.

[112] J: III. 13, zvl. str. 120. Poněvadž jde o význačný případ, kde J. ve svém vydání brał částečně z Ms. 1 a pak z Ms. 2 a tím smísil dvojí čtení, uvedu dále podle pramenů místo celé.

Mss. 2, 13, 19:[113]

„k soudu přitaženi bývají. A víc povím, čemu se diviti budeš, pod přikrytím mocí i bez puohonu, i bez soudu pomstou již sahají, před vinú i žalobú jako růže hněvem se červenajíce a žádostí krve nevinně kly kancovými vostře nevinné sečí, úkladem a zkanile chvátajíce, již beze všeho i studu, i soudu, čehož buď Bohu líto samému, že jest toho tak vysokými svobodami a právy nade všecky země vyzdvižená česká země dočekala, ještě sou o tom starší Čechové bezpráví ani slýchali. A kterážto bezpráví žádná knížata, žádní králové čeští až do tohoto času nikdy sou se nepokoušeli, čehož sme my ne od knížat, ne od králů, než nevím od koho a od jakých cizozemců dočkali. O těch obranách pohnanému takovému spravedlivému“ (atd.)

Mss. 1, 5 a zvláště vladisl. red.:

k súdu přitaženi bývají.

O těch obranách pohnanému takovému spravedlivému“ (atd.)

Porozumět správně ostrým útokům Všehrdovým, podaným vskutku rétorsky, vyložit je, to vše je problém pro Všehrdova životopisce, který v tomto nesporně nejstarším textu nalezne oporu jedinečnou, protože pochází přímo od samotného postiženého. Všehrd svými slovy leccos zakrývá, zejména v poukazu na cizozemce, není-li toto „hanobení pod podobenstvím“, jak to označil Kostka z Postupic, přímo namířeno na cizí původ krále Vladislava.

Pro textovou kritiku je z tohoto srovnání dvou skupin starších rukopisných textů jisté, že zmírnění svých ostrých výtek vypuštěním význačné části uvedené hlavy provedl autor ještě před mladší redakcí. A úsudek, že máme více starších redakcí, byť nezachovaných v jediném celku, podporuje i z téže knihy dochovaný zlomek. Jde o závěr kapitoly jednadvacáté „O rozličnosti póhonóv“,[114] třebas jej máme dochován jen v jediném rukopisu:

---

[113] Varianty: čemu se diviti] Mss. 13, 19: čemu se viece diviti. — sečí] Ms. 13: siečí. — a zkanile] tak jen Ms. 13, Ms. 19 neporozuměním: zkamle. — starší] Ms. 19: staří. — ani slýchali-bezpráví] Ms. 13: Ø. — dočkali] Ms. 13: Ø.

[114] j: III. 21.

Ms. 11 [křižovnický]
„Kdož neviery nebo jidášstvie neumie, nemuož státi a bude zkažen. V uoči se pěkně a přieliš beze všie miery zakazovati a krom očí o vších napořád nic dobrého nepověděti, než zlé nebo posměšně o vších i mluviti, i jednati. A klevety babské a lotrovské beze všěho studu i sami rosévati, i od jiných licoměrníkuov přijímati najviečí múdrost jest. A lež za pravdu jistiti, pravdu za lež tlačiti od jiných opatrnost, večť smy se dali! A krátce k tomu jest v tyto časy přešlo, že ktož pochlebovati a takati neumie, za hrdého nebo za sobě úfajícieho od takových súzen bývá. Ale nynie zase k póhonóm. [Konec!]

mladší podle Ms. 21:
„Kdož nevěry a neupřímnosti neuml, nemúž státi a bude zkažen".
[Konec!]

Nepochybně tu jde opět o zlomek nejstaršího textu, který Všehrd škrtl někdy při redigování prvních třech knih nebo až při redigování celého díla, ale ještě před provedením vladislavské redakce. Není snadné sledovat tyto části, které zmizely, a přece, jak ukazuje jejich obsah, jsou velmi zajímavé a důležité pro poznání Všehrdovy práce.

Povšimněme si, že tyto části, o nichž na podkladě filiace i podle jejich obsahu můžeme tvrdit, že pocházejí z nejstaršího nám zachovaného znění práce Všehrdovy, jsou vesměs z prvních tří knih, protože bude možno tohoto zjištění použít ještě později k datování jednotlivých knih a k nastínění postupného vzniku celého díla. Ale i v dalších knihách nejsou nepodstatné části, stejně jako v třetí knize. Především to jsou zmínky strohého Všehrdova nacionalismu, zahroceného proti cizincům a zvláště proti Němcům. V 17. hlavě knihy třetí Všehrd navazuje na obecnou platnou zásadu, že komorník nemá býti Němec nebo cizinec, ale odůvodnění je vysloveně nepřátelské vůči všem, kdož nejsou Čechové. Němci prý nejdou do Čech „pro obecné dobré" a *„z té příčiny Němcuom i všem jiným cizozemcuom zapověděno jest, aby sobě v zemi české žádných zboží, ani zámkuov, ani dědin nekupovali"*, ale v mladší redakci podstatně se umírnil tím způsobem, že obecný nález zakazuje všem obyvatelům království, aby prodávali statky cizozemcům. Snad si uvědomil, že v původním znění vykládal své myšlenky, kdežto jeho doba nebyla tak vyhroceně zaměřena proti cizincům a proti Němcům, protože rozhodovala státní příslušnost, kterou i cizinec mohl získat.

Snaha dopídit se původního textu vede nás však dále. Ukazuje se totiž, že rozdíly mezi jednotlivými redakcemi přinášejí důležité historické zprávy a dávají nám nahlédnout do současných názorů doby Všehrdovy, které by buď unikly vůbec nebo které jsou podporou poměrně chudých zpráv. Kniha třetí je bohatým pramenem i v tomto směru. V její 22. hlavě[115] nadepsané „Kde jeden a kde trój póhon" Všehrd předkládá otázku, zda poddaný („člověk") může pohnati svou vrchnost. Porovnejme si, jak se řešení této ožehavé otázky vyhnul Všehrd ve starší redakci, a jak ji stylizoval v mladší redakci:

starší (Mss. 1, 2, 5, 6, 11, 13, 19, 23):
„Při póhoniech však jest otázka a nevelmi k odpovědi snadná: muož-li člowěk pána swého pohnati"

mladší (např. Ms. 21):
„Při půhoních však jest otázka, ale nevelmi k odpovědi snadná: Může-li člowěk pána swého pohnati"

Po všelikerých úvahách, postavení názorů proti sobě, pro právo poddaných pohnat svého pána a proti jejich právu, ačkoliv se autor opírá stejně o půhonné desky bílé,[116] vypadlo řešení jinak ve starším znění a ve znění novějším:

starší (ibid.):[117]
„K té otázce odpowiedajte jini, kdož tomu lépe rozumějí. Já toliko to, co se jest při tom dálo, napíše, dalšie odpovědi k tomu jiným nechám. Mnozí páni pohnáni bywše od lidí chudých, odpowiedati jim nechtiece, za své lidi jsú je pokládali a tiem se súdu obrániti chtěli. Ale to jest jim platno býti nemohlo, než musili sú jim, ač jsú je koli za lidi své kladli, na súdu odpowiedati. A to se najde w Póhonných kniehách bielých."

mladší (ibid.):
„K té otázce není příliš nesnadná odpověď, že sobě páni lidí platné i služebníky a pacholky za své peníze kupují a mají nad lidmi též jako i nad svými služebníky plnou i života moc i smrti, jakož práva ukazují . . . Nakonec všichni lidé platní, pacholci i služebníci swoji nejsou . . . Než aby člověk, pacholek nebo služebník měl svého pána poháněti, všem se neslušné i nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé. Nález o tom w Červených půhonných . . . a w Bílých půhonných."

I když nemůžeme se ujistit, zda Všehrd se nezmýlil v obsahu nálezu,[118]

[115] Opětně připomínám, že používám z praktických ohledů, aby bylo možno použít vydání Jirečkova, citace Jirečkovy, ač v rukopisech velmi často neodpovídá čítání kapitol Jirečkovu číslování.

[116] Všehrd bohužel neuvedl přesně místa z desk, o které se opřel a v RT. není odjinud zápis zachován. Podle vladislavské redakce by šlo o nález z roku 1495 (RT. I. 193, čís. 158): „odpovídati povinen není člověku svému dědičnému". Odkaz na Červené půhonné je asi z roku 1402—3 (RT. I. 82. čís. 21).

[117] Varianty: Já] Ms. 11: jako. — to] Mss. 2, 5, 11, 13, 19: Ø.

[118] Nelze vyloučit ovšem možnost, že šlo poprvé o nález jiný z Bílých půhonných, který se nám pro požár desk roku 1541 nedochoval.

který cituje z Bílých půhonných, přece vyslovuje tu dvakráte vlastní názor zásadně opačný. Nebylo jistě třeba, aby užil tak silných slov pro opačný názor, příznivý vládnoucí třídě. Když se ze zastánce utiskovaných obrátil v obhájce utiskovatele, nebylo nic snazšího, než řešení v mladší redakci vypustit, jak to učinil leckdy, kdy jeho myšlenky nebyly by bývaly vhod vládnoucí třídě. Ponechme řešení tohoto palčivého zvratu Všehrdovu životopisci a konstatujme, že starší text ve srovnání s mladším je výmluvným svědectvím doby.

Z této zajímavé třetí knihy by bylo pro úplnost uvést poslední její větu za explicitem „*A potud o placení půhonův*", která zní „*Ale o placení od desk v jiných knihách posledních bude pověděno*", podle níž Jireček[119] soudil, že Všehrd původně napsal své dílo o osmi knihách. K této otázce bude možno se vrátit až ve stati o vzniku díla. Tím jsme uzavřeli rozbor prvních třech knih, obsahově pevně skloubených.

K souboru prvních tří knih se druží knihy další. Povšimněme si předem, že nenavazují přímo na předchozí knihy a daleko nejsou již tak systematicky uspořádány, jako knihy počáteční. Přesto je nutno se jimi postupně zabývat, protože je mimo veškerou pochybnost, jak se nám také rozborem dokáže, že jejich text vznikl v plné šíři již v redakcích starších, takže vladislavská redakce mladší měla v jejich celku pevný základ. Nezbývá tudíž pro poznání a pro kritiku textu, než si probrat každou jednotlivou knihu zvlášť, zejména proto, že i v knihách posledních jsou některé podstatné varianty, které je nutno zhodnotit.

Předělu nebo, jak bychom to nazvali švu mezi prvními třemi knihami a knihou čtvrtou byl si vědom i Všehrd, protože ji začíná „*V prvních, druhých a třetích kniehách mluveno jest o súdu zemském, jak osazen a držán vedlé práva má býti, od žaloby až do rozsudku*[120] *a kterakým obyčejem má každý k tomu súdu připraven býti, od póhonu až do práva staného, od žaloby až do nálezu, od nálezu a práva staného až do [!] na vrch práva dovedení. Nenie také ani o přísaze opuštěno, kteráž v kaple Všech svatých bývá*", při čemž opakuje tu ve stručnosti to, co je uvedeno jednak v „Rozdílu", jednak máme, pokud jde o knihu první, uvedeno v závěru první hlavy první knihy za jejím obvyklým všehrdovským explicitem („A potud . . ."). Je to další důvod, abychom závěr první knihy řadili k nejstaršímu textu, který při pozdější některé revisi autor vynechal. Jinak však, až na nepatrné a celkem nevýznamné změny zůstal tento přechod zachován i v konečné redakci.

Čtvrtá kniha je bohatá na srovnání míst z redakcí starších s redakcí mladší, protože však se způsoby textových změn opakují po formální

---

[119] J : str. XVI.

[120] Varianty : vedlé práva] atd. Ms. 21 : vedlé práva má býti od zahájení až do vzdání jeho a kterakým.

stránce, je nutno na tomto místě pozdržet se jen u některých nejdůležitějších. Sem patří především hlava 3. „O trhu“, o které bylo již pověděno při vzorech pro dosavadní edice. Byla již také učiněna zmínka o historické zprávě z roku 1496, v níž Všehrd poukazuje na dvojí selské povstání proti utlačovatelům jednak na Moravě proti Tunklovi staršímu z Brníčka na Zábřežsku, které skončilo smrtí Tunklovou, a jednak v Čechách proti Adamu na Ploskovicích, kde povstalé sedláky vedl rytíř Dalibor z Kozojed, který za tento čin byl odsouzen k smrti a popraven roku 1498. V textu této zajímavé zprávy není podstatných změn ani v mladší redakci, která zamlčela (úmyslně?) jména obou rytířů, Tunkla i Ploskovského (Dalibora jmenují jen desky). Ale zas je tu zajímavé, jak Všehrd ve starším textu projevoval svůj názor ve prospěch poddaných sedláků, kdežto v mladší redakci byl již zdrženlivější a opatrnější:

starší (podle Ms. 1):

„Z kteréžto věci toto (se) zřetedlně bezprávie téměř po všie zemi od mnohých děje, že prodávajíce jedni druhým vsi, robot ze jména nekladú, ani jich sobě pozuostavují. A proto lidé chudí nebozí těžké a bezprávnie roboty dělati a robotovati držiteluom svým musie.“

mladší (podle Ms. 21):[121]

„Při tom se tato zádava druhdy děje, že prodávajíci jedni druhým vsi, robot ze jména ve dsky nekladú a zvláště, kdež jich od starodávna na lidech není, ani jich sobě, skrze výminku trhu pozůstavují.“

Všehrd tedy stížnost vůči nespravedlivému ukládání a nepochybně zvyšování robot změnil v novější redakci v jakési naučení. Stalo se tak snad i proto, že oba uvedené případy, moravský i český, se dotýkaly vrchností rytířských, nikoliv vládnoucího stavu panského.

Jak to známe již z dřívějška, Všehrd v 11. hlavě této knihy vynechal humanistickou zmínku o učedníících Pythagorových (*„ale musil by velmi nemluvný býti a dlúho jako učedlníci Pitagorovi mlčeti“*) ze starší redakce, kterou nepojal do vladislavského znění.

Zvláštní případ, kdy závěr je nejen změněn — a to stylisticky méně vhodně proti původnímu textu, ale dokonce v mladší redakci je rozšířen, snad aby otázka byla řešena srozumitelněji, nacházíme na konci 16. hlavy čtvrté knihy:

[121] Varianta: zádava] V některých mladších rukopisech jako Mss. 4, 24, 26, 30 neporozuměním: závada.

rukopisy starší red.:

„A potud o odhádání. A na tom i čtvrtým knihám konec jest učiněn. Tiemto jsa zavázán, že po každém odhádání ve dvú nedělí panovánie platné a poslední, kteréž všeho práva vrch jest a makovice, má učiněno býti a při odhádání zapsáno býti.“

mladší na př. Ms. 21:

„A potud o odhádání. A na tom i čtvrtým knihám konec jest učiněn. Tímto jsa zavázán, že po každém odhádání ve dvú nedělí panování platné a poslední má učiněno a při odhádání zapsáno býti. A to se děje pro ty, kteříž by na tom dědictví spravedlnosti jakú měli . . aby ještě, dokudž se panování poslední nestane, odpírati odhádání mohli.[122]

Nebylo by ovšem vyloučeno, že slova „A to se děje — odpírati odhádání mohli“ jsou interpolací písařskou, ačkoliv navazují příliš těsně na předchozí text, takže patrně přece jen pocházejí také z péra Všehrdova, což podporuje skutečnost, že tak končí všechny dochované rukopisy.

Poznatky pro textovou kritiku z předcházejících knih se nemění následujícími knihami, jen se doplňují a zpřesňují. Je zajímavé, že v první hlavě p á t é k n i h y autor navazuje výslovně na kapitolu o trhu z třetí knihy,[123] takže je zřejmé, že pátou knihu psal s časovým odstupem, nikoli těsně po dokončení čtvrté knihy. Starší redakce je nepatrně širší a při vladislavské redakci v ní Všehrd krátí, jako na příklad za slovy, jimiž se odvolává na předchozí látku *„v předešlých kniehách (pokud mého rozumu malost a chudoba káže) jest pověděno“*.[124] Ve starších textech nebyla ještě 5. hlava „O zplacení zástavy“, takže původní podoba knihy nebyla o mnoho menší rozsahem, než jak dospěla v definitivním znění. V této knize Všehrd také přepracoval velmi často počátky kapitol, jako to činil ve všech knihách, ale všechny tyto úpravy nepochybně spadají do doby, kdy už zpracovával definitivní znění, tedy do počátku 16. století. Do této doby také spadá změna nejpodstatnější, která byla provedena vypuštěním odkazů na římské a řecké klasiky, v 10. hlavě o „Proměněnie stavu vdovského“, kde v původním textu Všehrd se vyjadřoval s větší šíří, než jak mu vyplynulo znění po vladislavské úpravě:

---

[122] Písařským přípiskem je patrně dodatek, který se čte v Ms. 24: „Pakli by i ten čas zmeškali, tehdy své spravedlnosti mohú ne odporem, než póhonem dobývati. Nález v Bielých póhonných, kdež Václav z Vranieho kapitoly pražské pohánie.“ (RT. I. 216 čís. 247 k 14. říjnu 1495).

[123] J : III. 3. Srov. výše, co bylo řečeno o této kapitole.

[124] V šikmých závorkách /—/ je uzavřena část v redakci mladší vynechaná.

starší (Mss. 1, 2, 5, 6, 10, 11, 19, 23):

„By pak i v jedenáctý nebo ve dvanáctý měsíc po smrti muže [vdova] porodila, i to proti přirození, ani proti cti nenie, poněvadž PLINIUS i v třináctý měsíc porod pokládá a HOMERUS v roce, a jiní v jedenácti a v deseti měsících."

mladší (podle Ms. 21):

„By pak i v jedenáctý nebo ve dvanáctý měsíc po smrti muže [vdova] porodila, i to proti přirození, ani proti cti není, poněvadž se i v třináctý měsíc porod pravý nalézá a druhdy v roce, někdy v jedenácti a v desíti měsících."

Zcela obdobnou proměnu původního textu nalézáme i v 45. hlavě „Léta jsú dvoje", v níž se vykládá o zletilosti. Zavedlo by nás příliš daleko od řešeného problému, kdybychom kritisovali obsah této kapitoly, v níž polemicky Všehrd vystoupil proti způsobu počítání let podle římského práva *[„dokudž toho IUSTINIANUS nesložil"]*. Starší text této hlavy byl širší o jméno klasika v jednom z četných úsloví právnických, kterými nám Všehrd dochoval mnoho právnických pouček:[125]

starší Mss. 1, 2, 5, 6, 10, 11, 13, 19, 23, 24:

„Ale viece jest svědek očitý jeden, nežli ušatých deset, jakož jest PLAUTUS napsal."

mladší (podle Ms. 21):

„Ale vice jest svědek očitý jeden, nežli ušatých deset, jakož jest jeden napsal."

Toto soustavné zamlčování klasických pramenů z původního textu má nepochybně svůj účel. Patrně se Všehrd obával, aby svými výklady, které se odvolávaly na humanistickou literaturu, neodradil kruhy, které nepřály učenějšímu výkladu a většinou latinsky neuměly, což by příznačně charakterisovalo dobu přechodu patnáctého století v šestnácté, protože tyto úpravy spadají vesměs do počátku nového století.

Získaný obraz o starším textu a jeho různých redakcích se stále více uceluje sledováním dalších knih. Tak v knize šesté, která původně byla menší o výklad „O rozdílu mezi nepříbuznými a příbuznými",[126] který je přidán zcela nepochybně až v mladší redakci, jedině proti starší a jednodušší textaci Všehrd v definitivním znění rozhojnil kapitolu „O spolku"[127] nám již známou metodou, totiž vkládáním slov. Ostatní proměny v této knize nepřispívají ke kritice a k posouzení původního textu.

A nejinak se nám jeví i kniha sedmá. Byla původně kratší o kapitolu „O smlúvách",[128] ale mladší text se v definitivním znění odchýlil spíše v hledání vhodnějších termínů, než v opravě starší redakce. To ovšem neznamená, že by pro detailní kritiku staršího textu byly tyto novoty, za-

---

[125] Jireček sestavil v samostatném vydání pěknou sbírku str. 560—2 „Přísloví a rčení".
[126] J: VI. 13.
[127] VI. 14.
[128] VII. 27.

vedené v mladší redakci, nadbytečné. Naopak, právě tyto varianty mohou vésti k důležitým poznatkům, zejména právním, protože nám nepochybně zaznamenávají nejen vytříbení názorů Všehrdových, ale dokonce i změny v právu. Ovšem bylo by třeba soustavně konfrontovat Všehrdovo dílo s nálezy zemského soudu v mezidobí po dokončení jeho díla (kolem 1497) a po započetí nové revise dosavadního textu (kolem 1501) a pak je srovnat se zemským zřízením vladislavským.[129] Jako to bývá velmi často v podobných pramenech právních, tak u Všehrdova díla, které si vyžádalo mnohaleté práce, pozdější knihy nevykazují při definitivním uspořádání a redakci takový počet změn jako knihy starší. A tak je tomu i u knihy sedmé, která končí[130] explicitem formulovaným jako úvaha nebo praktická výstraha (*a kdož všeho práva a desk od základu až na vrch nezná, těžce mu spravedlivý súd (:viem, co mluvím:) v při odporné přijde*"), kterou patrně autor již ve starších redakcích po revisi, protože poznal, že se nevyjádřil dosti jasně, rozhojnil, o bližší vysvětlení (*„Neb se netoliko trhem, zápisem*" atd.).[131] A tato druhá starší redakce se stala základem pro redakci definitivní. Do široka rozvedený výklad spíše by však nasvědčoval, že autor mínil v psaní díla přestati, což by bylo podepřeno i počátkem knihy následující.

K n i h a o s m á jako by podle autorova úmyslu začínala novou látku, oddělenou od předchozích sedmi knih. Autor uvádí ji rekapitulací obsahu dosud probrané látky a tím zřejmě prozrazuje podobný „šev" jako jsme toho byli svědky na počátku knihy čtvrté (viz tam). Proto také nepochybně původně první hlava této knihy neměla samostatného nadpisu[132] a teprve pozdější písaři podle slov Všehrdových (*„o menších dskách v těchto knihách osmých psáti budu*") nadepisovali ji *„O menších dskách*"[133] nebo prostě jen *„Předmluvenie*".[134] Všehrd si této mezery mezi knihou sedmou a osmou byl při konečné revisi vědom a proto podle svého zvyku a podle svých stylistických schopností předsunul v mladší redakci několik slov, ne právě šťastně volených, protože první kapitola a dokonce celá kniha v definitivním textu začíná slovem v genitivu:

starší Mss. 1, 2, 5, 6, 11, 13, 15, 19, 24:	mladší na př. Ms. 21:
„V prvních, v druhých, třetích knihách práce mé o súdu zemském"	*„Sepsání tohoto o právích země české v prvních, v druhých a třetích knihách práce mé o súdu zemském*"

[129] To lze poměrně snadno zjistit z velmi dobrého Jirečkova přehledu str. 547—559, kde nejmladší výpis z desk se uvádí z DZ. památných P, 30 k roku 1498, ale to jde o vlastní při Všehrdovu. Srov. J: str. 418 jen ve starší redakci!

[130] Jireček str. 349 uvedl, že starší redakce končí už: „základové se točie", ale nemám pro to zatím opory, ani pro rozšíření úvodu v VII. 34.

[131] Viz J: str. 350.

[132] Podobně je tomu i u knihy deváté.

[133] Mss. 2, 19; v mladší redakci se s tím nesetkáváme.

[134] Ms. 13. Také není v mladší redakci.

A sám autor v následujícím přehledu dělí knihy na první tři knihy odděleně od další čtvrté až sedmé. Na vysvětlenou, proč chce psáti dále, omlouvá se a praví: *„A aby nic opuštěno nebylo, což by ke dskám dokonce příslušeti se zdálo, o menších dskách“* a dále, jak bylo již uvedeno. Tento úvod, který svým rozsahem by mohl obstát v čele nového oddílu, autor nevylepšil ani při revisi pro vladislavské znění, ba snad, — nebudeme-li vůči němu příliš kritičtí, nepovšiml si, že předsunutím slov „Sepsání tohoto“ opakoval se, protože dále řekl „práce mé“. Rozhodně však tu Všehrd prozrazuje odstup od dosavadní látky, na kterou navazuje nedosti systematicky, jak si je toho dobře vědom.

Kniha osmá je rozsahem veliká. V starším znění chybělo několik kapitol, tak hlava 10. „O knihách žalobních“, která odpovídá nové kapitole „O žalobníku“ v třetí knize[135], 28. „O pečeti zemské“ a 31, „O odúmrtech“.[136] Všechny tyto hlavy byly doplněny až při úpravě vladislavské a nejsou tedy rozhodující pro posouzení staršího a původnějšího textu. Ale v ostatních hlavách, jde-li se zpět k původnímu znění, nastalo velmi mnoho změn, které bez porovnání rukopisů jsou nesnadno rozeznatelné. Je jich v této knize tolik, že pro účel naší úvahy dostačí, aby bylo poukázáno jen na nejdůležitější. Všehrd provedl některé značné stilisační změny a tím původní text pod příkrovem mohutných variant někde zcela zmizel. Tak téměř z poloviny je změněn výklad v hlavě 6. „O dskách, v kteréž se svědomie píší“, v níž živé líčení, jak se provádí vkládání svědectví do desk na soudě, často prokládané příkladnými citáty přímé řeči *(„Čti mi toho svědka a tohoto nečti“, „Ne, toho čti!“ atd.)*, je nahrazeno mnohem lepší stylisací právnickou, což je nutno přiznat, naopak však barvité líčení postupu na zemském soudě ze starší redakce jím zaniklo.

Nejdůležitější a vlastními slovy Všehrdovými prozrazující důvody propuštění jeho z úřadu desk zemských jsou právě v této knize osmé v kapitole „O dskách velikých zemských“[137] a dále v kapitole „List, když kdo chce pro úrok brátí“.[138] V kapitole prvně jmenované není mnoho rozdílů, zejména větných, mezi starší a novější redakcí. Hned na počátku nás zaujme, že Všehrd původně velmi sebevědomě psal *„Písař pak zemský, kterýž miesto najvyššieho písaře drží“*, ač po právu tak tomu nebylo a proto nepochybně i po vlastní neblahé zkušenosti v mladší formulaci je skromnější a opatrnější a praví jen *„Místopisař desk zemských, kterýž jest na místě najvyššího písaře“*. Dále ve zmínce, že mu bylo vytýkáno „korigování desk“, zaměřil své výtky proti udavačům, o nichž se však teprve ve vladislavském znění vyslovil: *„někteří tolikéž dskám jako latině*

---

[135] J: III. 8, není v nejstarší redakci v Ms. 1.

[136] Jireček uvádí i při těchto chybějících kapitolách ve starším textu varianty, ale ty vzal obyčejně z Ms. 2, kde byl text starší doplňován z vladislavské redakce.

[137] VIII. 11.

[138] VIII. 14.

rozumějíce." Velmi zajímavý je také závěr kapitoly, že oboje dsky míval „v své moci", tedy patrně i u sebe, kdežto po nálezu zemského soudu z roku 1497[139] musil svou formulaci v nové redakci změnit:

starší (Mss 1, 2, 5, 6, 11, 13, 19, 24):[140]

„A ty dsky veliké oboje vždycky od stara dávna miestopisař každý v své moci sám jest mieval, i já též, než potom po mně jinak. Jest nález panský o tom."

mladší (podle Ms. 21):

„A ty dsky veliké oboje vždycky od starodávna místopisař každý v své moci jest sám míval, i já též. A jiní úředníci s tím jsú nechtěli nic míti."

Znění starší je důležité pro bližší datování tohoto místa, kdy bylo napsáno, protože je zřejmé, že se tak stalo až po nálezu, který je vzat z obšírného sněmovního usnesení mezi 17. a 20. květnem roku 1497,[141] a že tedy osmá kniha byla napsána až po tomto datu. Tím je podán další důkaz o důležitosti staršího textu. Obdobně, ale v mnohem větším rozsahu je tomu v kapitole „List, když kdo chce pro úrok bráti".[142] V ní Všehrd mezi slovy, že *„také v těch listech úředníci menší"* mají se psáti *„jménem úřadu a to společným a nerozdielným takto „úředníci menší", jakož svrchu stojí"* a *„Také se při těch listech při všech zachovává"*[143], v původním textu v obšírné úvaze vyložil, že by se místo „úředníci pražští" správně měli psáti „úředníci zemští" na rozdíl od dvorských. Útočná výtka proti Všehrdovým osočovatelům před králem je již v původním znění,[144] a to patrně jen v nejstarší redakci, která v ukázce zní takto:

„Z toho neumělost starých má i poznána i napravena býti, kteříž latině nedobře umějíc, latinské slovo dobré zle jsú v česko vykládali, takže když latině ve dskách stojí ‚Pragenses', tu jsú oni na Prahu vykládali, neznajíc toho, že se tím slovem ‚Pragenses' ne Praha, ale všecka země česká se miení. Protož ta slova ‚protestatus est coram officialibus Pragensibus' takto se právě vykládají: ‚přiznal se před úředníky zemskými' ne ‚pražskými', aby smiešenie nerozumné lidí v blud a omyl neuvedlo."

Všehrd tu rozhodně hájí svou věc a správně dokládá, že když se desky začaly psáti na místo latinsky česky, měla se i formule přeložit podle smyslu, nikoliv otrocky, jak to požadovalo usnesení z roku 1492, „před úředníky pražskými". Svědectví patrně nejstarší redakce se vztahuje na inkriminovanou formuli, kterou Všehrd bez svolení soudu psal prý do desk.[145] Tato část je tedy velmi důležitá pro životopis autorův, ale je také

---

[139] RT. II. 488: „Item, staré dsky aby nahoře zuostávaly na hradě pražském."
[140] Varianta: jinak] atd. Mss. 2, 11, 13, 19: jinak jest nalezeno.
[141] Emler v RT. zpřesnil datování proti Jirečkovi str. 509 (v průvodních poznámkách).
[142] VIII. 14.
[143] J: VIII. 14 mezi § 4 a § 5.
[144] Jen v Ms. 1.

pochopitelné, že ji vypustil při revisi nejen pro definitivní znění, ale patrně už při revisi svého díla po dokončení deváté knihy, asi po roce 1499, protože ji nenalézáme v dalších rukopisech předvladislavských. Byla to „causa finita" a nebylo by bývalo ani vhodné, aby byla připomínána králi, kterému podával v konečném znění své knihy devatery, protože král Vladislav nestál při posouzení viny Všehrdovy stranou a byl to on, kdo vynesl příkrý a patrně i unáhlený soud nad Všehrdem. Známý poznatek z dřívějška, že autor byl v původní stylisaci mnohem odvážnější a otevřenější, než je tomu v textu, jak mu vyplynul z revisí, se potvrzuje i v předposlední kapitole „O placení od desk",[146] kde si původně stěžoval do *„darů, halafanců a rozličných poct a spolků v přech hanebných"*, které *„se v zemi zrodily"*. Po revisi tuto výtku adresovanou tehdejším poměrům značně zeslabil a skoro ji omlouvá tak, že *„to jest nyní vůbec, netoliko v Čechách, ale po všem světě"*.[147] Znovu a znovu se projevuje starší redakce jako přímý a nesmlouvavý svědek stavu v zemi za doby vladislavské, takže opravy a některá zpřesnění v redakci vladislavské daleko nevyváží ztrátu těch částí, které byly v konečném textu vypuštěny.

Na konci osmé knihy je již ve starší redakci připojen veliký odstavec, který je zřejmým doslovem k všem osmi knihám. Patrně Všehrd již nemínil pokračovat dále a chtěl jím uzavřít celé dílo. Tento odstavec, který ani v definitivním znění nedoznal změn a jehož varianty jsou zcela nepatrné, takže pocházejí spíše od písařů, než od samého autora,[148] je důležitý nejen skladebně, ale je i stylisticky charakteristický pro Všehrda.

Všehrd nejprve explicitem zavřel poslední kapitolu (*„A potud o placení od desk a o súdu zemském."*). Pak teprve shrnul celý obsah osmi knih a hlavně ujišťuje nejen čtenáře, ale i sebe, že nic neopomenul, co by bylo důležité, takto:[149]

„Od puohonu až do práva staného, od žaloby až do nálezu a přísahy v kaple Všech svatých jest povědĕno. Nenie také ani o dskách nic zamlčáno. Než od trhu a všelikého ve dsky kladenie až do zaplacenie dosti široce jest vypravováno. Aniž rozličné práva vedenie v zapomenutie ne-

---

[145] Do této stati nepatří řešení, byť podložené podstatnými domněnkami, proč právě páni měli zájem na zachování formule „úředníci pražští". Je možno se domnívat, že páni nepřáli titulu „úředníci zemští" také proto, že by tím byli označováni úředníci všech stavů a tedy i městského, což v době sporů stavu panského a rytířského s městy pro pány bylo naprosto nepřijatelné.

[146] J: VIII. 32, zvl. str. 388 a 390.

[147] Opětně se nabízí srovnání mezi Viktorinem ze Všehrd a Ondřejem z Dubé: oba stihl týž osud, oba byli sesazeni s úřadů, když se k moci dostala panská strana, ale na rozdíl od Všehrda Ondřej v úvodním přípisu útočně vytýkal i samému králi politické vady, nepořádky v zemi a vše, co se nesrovnávalo s jeho přesvědčením.

[148] Varianty jsou nepatrné: všelikého] Mss. 4, 21, 23, 26, 30: od všelikého. — vypravováno] Ms. 2: povědíno; Ms. 24: vypraveno. — A nic] Ms. 21: Ano [a ono?]. — přede mnú] Ms. 26: přede mnú od starodávna nepohnutě, neproměnlivě; Ms. 4, 12, 21, 23, 24: přede mnů za starodávna nepohnutě, neproměnitedlně. — postiženo] Ms. 23: posaženo.

[149] Základní text podle Ms. 1.

cháno jest, než od úmluvy do odhádanie a poslednieho panovánie, od uvázanie do listu obrannieho, i o jiném téměř jest vypsáno. A nic nenie opuštěno, což by k súdu zemskému nebo k dskám z práva příslušeti se zdálo, tak jakž se jest přede mnú i za mne zachovávalo, pokudž jest mú pamětí a rozumem postiženo býti mohlo. A potud o súdu i o dskách.“

Ještě později bude možno se vrátit k tomuto odstavci ve spojitosti, jak vznikala postupně Všehrdovi celá práce. Ale i tak je jisté, že patrně tímto doslovem měla býti uzavřena, protože je v těchto závěrečných slovích shrnut ve zkratce dovedně podané obsah všech předchozích knih.

Ale změny, které se dály v právu na samém konci patnáctého století, dříve než došlo k vydání tzv. Vladislavského zřízení zemského, přiměly Viktorína ze Všehrd, aby znovu sáhl po peru a napsal dodatky ke svému dílu, i když je nechtěl již přepracovávat. Tyto doplňky přivtělil později jako k n í h u d e v á t o u k svému dílu. Její obsah, různé druhy tam vypsaných „zmatků“ a hlavně proměny v právu nasvědčují i vymknutím ze systematického pořádku předešlých knih, že jde o knihu přidanou, nikoliv o součást prvotního systému Všehrdova díla. Její samostatnost jest potvrzena i tím, že podle svědectví dvou rukopisů lobkovických[150] byla odděleně Všehrdem věnována Albrechtovi Kolovratskému z Libštejna a na Mělníce, tehdy ve funkci dvorského hofmistra (1496 až 1502), jednomu z předních politiků panského stavu, na rozdíl od Všehrda však horlivému katolíku,[151] patrně příznivci Všehrdovu. Samostatné věnování deváté knihy by nasvědčovalo, že Albrecht Libštejnský měl již ostatních osm knih, ačli devátá kniha, která je v lobkovických rukopisech neúplná, nebyla od autora považována za samostatné dílo o změnách v právu této doby. Neboť devátá kniha se projevuje téměř jako samostatná skladba systematikou i svým rázem ve Všehrdově díle. Hned počátek, v původním textu spíše předmluva, než první kapitola, je neobvyklý: právnický výklad Všehrdův počíná citací z básně Smila Flašky „Nové rady“.[152] Výklad autorův, že chtěl ukázat, jak se *„i prvé za starých zmatci při těch věcech přiházeli“*, je spíše omluvou, než vysvětlením tohoto neobvyklého počátku. Všehrdovi tanuly na mysli jako vzory podobné rýmované předmluvy,[153] kterými bý-

---

[150] Ms. 5, 6.

[151] Opravuji takto některé údaje Jirečkovy. Albrecht se stal kancléřem až roku 1502. Byl sice nakloněn městskému stavu, ale patrně jen z taktických důvodů, protože dovedl znamenitě využívat politické situace. Srov. o něm P a l a c k ý, *Děj.* V. 1. (1878) 367, 371 a j.

[152] Jen málo rukopisů označuje tuto vstupní část jako „hlavu první“. Někdy se vyskytující nadpis „O zmatcích“ je zřejmě dodán později a nelze jej obhájit proti nadpisům dalších kapitol této knihy.

[153] U nás známe rýmovaných předmluv velmi málo. Tak po Všehrdově deváté knize je to především Štěpán z Vyškova, který pěti distichy uvedl svůj „znojemský municipál“ z let 1523—5 (srov. mou studii *Vliv Olomouce na znojemské právo Štěpána z Vyškova* v: Sbor. Kraj. vlastivěd. muzea v Olomouci IV. B. 1959. 339) a Vít Ophtalmius, který předeslal dvě disticha svému „Processus juris municipalis Pragensis“ roku 1585 (srov. J i r e č e k, CIB. IV. 5. 1883. str. 2.).

valy uvozovány cizí právní knihy a velmi řídce naše. Na rozdíl těchto předmluv, které pocházejí od autorů knih, Všehrd tu užil básně cizí. Všehrd však z „Nové rady“ Smila Flašky neopisuje po pořadí, ale vybírá z ní výňatky, sestavuje je podle své potřeby a tak vlastně si z ní skládá svůj vlastní rýmovaný úvod.[154]

Všehrd nejprve citoval šest veršů z „rady supovy“, ale proti originálnímu znění má poněkud pozměněný počátek:

Vyd. NR v. 755.—760.:	Všehrd (podle rukopisů):[155]
„Budú-liť sirotci kací	*„Budú-li kde jací sirotci,*
a od čeho sú v deskách zmatci“	*od čeho jsú ve dskách zmatci“*

a dále s nepatrnými odchylkami. Zajímavé je, že po krátké vsuvce vlastních slov obrací se zpět k „radě vlkově“ k veršům 715. až 736. (*„Naleznuť já cestu k tomu“* až *„ačť se nám v ruce dostane“*) a teprve na to značnou část z „rady řeřábovy“ verše 635. až 692. (*„Nadto o zemském úřadě“* až *„a jich zlosti neúčasten“*) mimo dva verše 659. a 660. a konečně opět zpět z „rady levhartovy“ verše 459. až 480. (*„Zlato, stříebro vieru lomí“* až *„taků chválu jemu vzdáti.“*)[156] Varianty Všehrdovy buď jsou z jeho předlohy, buď autor se příliš spoléhal na paměť a zejména rytmicky vadný počátek o sirotcích by spíše nasvědčoval, že jde tu o obměnu autorovu.

Ale mnohem důležitější pro poznání textu je vlastní výklad Všehrdův, který navazuje na verše Flaškovy. Již Jireček poznal, že se v této knize často rozcházejí texty starších redakcí a hned v hlavě první to dokládá z křižovnického (smíšeného) rukopisu[157] a z universitního, jímž je tzv. klementinský první neboli Pešinův.[158] Ale tím postihl jen dvě skupiny: prvou, representovanou rukopisem klementinským prvním,[159] stručnější, která se stala podkladem pro redakci vladislavskou, a druhou,[160] která je mnohem obšírnější. Kratší redakce nevznikla pouhým vynecháváním některých stylisací, ale je ve větším dílu samostatná. Redakce delší, obšírnější však pochází také nepochybně od Všehrda, protože by bylo stejně nesnadno si představit, že by pozdější písař dodával vedle citátu z Homéra ještě odkaz na Lukiana („Lucianus in oratione de calumnia“) stejně jako že by výtky, které jsme již četli zvláště v knize osmé na braní úplatků, opakované připomínky „pod přikrytiem úřadóv“ a podobné výrazy, dodával kdosi jiný, než sám Všehrd. Jsou tedy oba texty, užší i širší, nepo-

---

[154] Cituji podle vydání Jiřího Daňhelky „Smila Flašky z Pardubic Nová rada“ (Praha, 1950). Opravuji tiskové chyby, které zůstaly na str. 84 při citaci veršů převzatých Všehrdem.

[155] Varianta: ve dskách] Mss. 12, 18, 23, 26, 29: v Čechách.

[156] Originál „kakú jemu chválu vzdáti“. V Ms. 1. patrně písařovým opomenutím chybí „vieru“.

[157] Ms. 11.

[158] Ms. 1.

[159] Mss. 1, 5, 6.

[160] Mss. 2, 11, 13, 19.

chybně z péra Všehrdova. A stejně je tomu i v poslední kapitole této knihy o změnách při deskách a při soudu, kde je řada zjevných narážek na tehdejší politické a veřejné poměry a kde také jsou dva texty, užší a širší,[161] ač rozdíl v rozsahu není tak značný jako v kapitole první, protože v poslední kapitole jsou oddíly v užším znění, které jsou doplněny proti textu širšímu. Tak je tomu např. ve výkladu o půhonu pro škody, o pohánění komorníkem, kdež se čte Všehrdovo současné a proto věruhodné svědectví o hospodářských proměnách koncem patnáctého století *(„nebylo ještě skupovánie zeman ani siedel zemanských bořenie a tvrzí a zámkov zemanských kaženie a s zemí srovnávanie, ani rybníky zeman a sedlákov, vsí, dědin a luk vytopovánie“)*, a na jiných místech podobně; ale zvláště v rétorsky útočném odstavci, kde vykládá o těch, kteří zahubili dějinné osobnosti starověkého světa a končí toto, jak to později nazývá, *„proměněnie obyčejóv dobrých ve zlé“*, když se zmiňuje o českých poměrech, *„Kde jsú ti, kteříž jsú lsti, úkladem a zradú domácí svatú, spravedlivú a nevinnú HUS na oheň ven z země vydali“* a na Husův případ navazuje srovnáním tehdy ještě v paměti živého případu kazatele Michala od sv. Jiljí, řečeného Poláka podle jeho původu, kterého dal král Vladislav bez slyšení spolu s jeho druhy uvrhnout do žaláře naď Karlštejně, kdež zemřel.[162]. Je pochopitelné, že v definitivním znění tato zmínka velmi nepřátelská vůči Vladislavovi byla vypuštěna.

Obdobně je tomu v epilogu ke všem devíti knihám v tak zvaném „Zavřenie všech knih“, s tím však rozdílem, že z nesporných dvou redakcí starších pro mladší vladislavskou redakci nebyl Všehrdem vzat za základ ani jediný text. Při definitivním uspořádání autor dobře rozpoznal, že se mu nehodí žádný ze starších textů a uzavřel dílo stručným odstavcem, který bez rubriky připojil na konec deváté knihy.

Ale je třeba „Zavření všech knih“ jak ve starší redakci, tak i po něm pozůstalý oddíl v novější redakci vladislavské části a hodnotit velmi pozorně. Samostatné „Zavření“ je všude adresováno, pokud je v rukopisech zachováno, pánům z Postupic a odpovídá proto takové formě předmluvy, ve které je dílo věnováno Všehrdem týmž pánům [163] Z toho lze soudit, že „Zavření“ mají rukopisy,které vznikly opisem z věnovacího exempláře Postupickým.[164] Jest litovat, že oba lobkovické rukopisy,[165] jejíž poslední devátá kniha je připsána Albrechtovi Kolovratskému z Libštejna, končí před kapitolou o proměnách.[166] Bylo by totiž zajímavé vědět, zda Albrech-

[161] IX. 10.
[162] O kazateli Michalovi Polákovi z Češeva a z Lekna viz P a l a c k ý, *Děj.* V. 1. (1878) 201—4.
[163] Mss. 1, 2, 11, 13, 15, 19, i v přídavku po konečném odstavci vladislavské redakce (srov. v seznamu rukopisů) Ms. 29.
[164] Ms. 15 a 19 vynechaly jména obdarovaných.
[165] Mss. 5 a 6.
[166] Poslední kapitolou v Mss. 5 a 6 je J: IX. 9.

tovi Všehrd napsal snad také jakýsi uzávěr, nebo zda vůbec věnovací exemplář Albrechtovi byl nejen o kapitolu o proměnách, ale i o závěr chudší, takže by se z toho dalo soudit, že Albrechtovi Všehrd podával knihu ještě dříve, než Postupickým. Pak by lobkovické texty představovaly nějakou redakci starší, než se dostala Postupickým. A protože „Zavření" je jakýmsi téměř řečnickým epilogem k příznivcům Všehrdovým, kterým — stejně jako v případě věnování králi Vladislavovi — podával své dílo a žádal je o záštitu, je patrně původnější to znění, kde častěji k Postupickým mluví a se k nim obrací a tedy to znění, které nám dochoval a které representuje křižovnický rukopis.[167] Další znění a to opět z péra Všehrdova vzniklo po jeho revisi, patrně tehdy, když dostal od Postupických známé varování. Proto toto druhé znění je kratší, ale také je rozdílné v několika místech velmi podstatných, z nichž nejdůležitější je Všehrdovo stanovisko, kdy má býti jeho dílo zveřejněno, jak vyplývá ze srovnání:

Mss, 2, 11, 13, 15, 19, 24:

„Neb úmysl muoj byl jest, aby toto mé jakéžkoli sepsání ne prvé, než po smrti mé mezi lidi vuobec vyšlo, kromě VMti, pro některých nepřátel mých litú zlost proti mně beze vší přičiny slušné neslušně zdviženú.

Ms. 1:

„Neb úmysl muoj ten jest, aby ne prvé, než po devieti letech, jakož ORACIUS radí, mezi lidi vuobec vyšlo, poněvadž těchto knih žádný jiný ode mne kromě VMti nemá.

I když se texty „Zavření" liší, přece je zřejmé i z tohoto místa, že oba texty vznikly z péra Všehrdova. V širším znění, které bylo výhradně určeno pánům z Postupic, zle si Všehrd stýskal do ústrků, kterých se mu dostalo, a proto nechtěl, aby jeho dílo a jeho obhajoba se dostaly na veřejnost dříve než po jeho smrti.[168] Po vypuštění nejtěžších kritických míst v kratším znění mohl připustit zveřejnění své práce, jak říká, podle vzoru Horatiova po devíti letech. Jireček[169] podle data v klementinském rukopisu, [170] které se ještě věrohodněji opakuje v rukopisu rajhradském prvním,[171] klade do roku 1499 rok dokončení díla Všehrdem v prvním sepsání, ač není vyloučeno, že se tak stalo už rok před tím,[172] a odevzdání mladší redakce vladislavské datuje k roku 1508. Ale je celkem nerozhodné, kdy mladší redakce byla v definitivním textu Všehrdem zveřejněna, jisto jest, že data s nepatrnou úchylkou jsou správná. A také časový rozdíl mezi

---

[167] Ms. 11. Srov. při citátu níže.
[168] Pochopitelně se o záměru publikace nemluví v závěrečném odstavci mladší vladislavské redakce.
[169] J : str. XVII (v předmluvě).
[170] Ms. 2.
[171] Ms. 24 fol. 265b, tedy v dodatku.
[172] Podle jeho pře s Janem Třebickým v IV. 3, ale jen ve starší redakci.

věnováním spisu Postupickým a úpravou po káravém psaní Zdeňka Postupického není patrně velký, nejvýš 2—3 léta.[173] Zcela je nesporné, že všechny tyto úpravy vyšly od Všehrda samotného, kdežto na vrub písařům buďtež připočteny malé změny (varianty), z nichž nejpočetnější jsou vynechávky, nikoliv změny ve stylisaci.

Zjev, že všechny změny (až na téměř mizivé procento) v textech pocházejí od jediného autora, je ojedinělý. Je proto nutno si položit otázku, jak k těmto revisím, z jakého důvodu došlo a jak se stalo, že se tyto redakce až na naši dobu dochovaly. Na otázku tuto odpovídá sám autenticky Všehrd v závěru definitivního znění vladislavského, když odvolává jako neplatná všechna dřívější znění, neboť *„jest ani opravené, ani mná vydané, než z přípisu a z škaret přepsané."* Udává tedy, že starší znění, jehož závěr pochází z konce patnáctého století, bylo jen opsáno „z přiepisu" (pozdější písaři nerozuměli, že v tomto případě jde o přepis, nikoliv o „přípis") a hlavně že je ze „škaret, škart", tedy z volných listů opsané. S tím by se shodovalo i to, že jednak tak veliké množství materiálu, který ve svých knihách Všehrd shromáždil z desk, nemohlo být sebráno najednou, ale pro věcné utřídění musil si je rozepisovat na listy, čili, že zde prozrazuje Všehrd svou pracovní metodu, a dále bylo by možno tím rozumět také původní podobu díla, protože ještě Zdeněk z Postupic píše ve svém známém dopisu, že dílo nebylo ještě ani svázáno, když mu je Všehrd podával. Jestliže si Všehrd vedle výpisů z desk takto na volné listy psal i své myšlenky, je dobře představitelné, že pro různé redakce použil i různého materiálu.

*

Všehrdova kniha rostla ponenáhlu. Nelze si ani dobře představit, že by byl měl hned na počátku tolik materiálu, aby si mohl pevně stanovit osnovu celého díla aspoň na osm knih, považujeme-li nesporně devátou knihu za dodatky. Také proti tomu svědčí i přehled míst vypsaných z desek, jak jej sestavil Jireček.[174] Jirečkovi také přísluší zásluha, že se zcela malými korekturami můžeme přijmout jeho datování vzniku jednotlivých knih.[175] Na základě toho a s použitím rozborů výše uvedených můžeme si vylíčit i v z n i k a r ů s t díla Všehrdova:

Kniha p r v n í, d r u h á a t ř e t í byla Všehrdem napsána roku 1495. Podle deskových zápisů se zdá, že dokonce bylo to někdy z jara nebo v časném létě. Tento obraz vyplývá zřetelně z přehledu deskových zápisů,

---

[173] Psaní Zdeňkovo je z 25. ledna 1502 (J: str. 545, čís. XX, Švarc. archiv v Třeboni Historica 3442), ale v něm Zdeněk píše, že byl dlouho nemocen „teď dvě létě tomu budú a ještě celá nebyla ani svázána."

[174] J: str. 547—559.

[175] J: str. XVI—XVII.

jak jej sestavil Jireček.[176] Datum prvních tří knih však odpovídá i jejich soustředěné systematice, jak jsme si o ní dříve pověděli, takže tyto první tři knihy tvoří celek jednolitý a dobře uzavřený. Na rozdíl od Jirečka však považuji dodatek v explicitu III. knihy *„ale o placení od desk v jiných knihách posledních bude pověděno“*[177] za dodatek, který Všehrd přidal, až když revidoval všech osm knih. Právě podle této dodatečné interpolace soudil Jireček, že Všehrd původně napsal osm knih. Není tomu tak, jak ukazuje systematická ucelenost a uzavřenost prvních tří knih, z níž lze soudit, že Všehrd napsal „O právích“ práci jen o třech knihách, ovšem bez jakékoliv ještě předmluvy. Proti tomu nemluví ani skutečnost, že tento dodatek („ale o placení“ atd.) v explicitu máme dochován ve všech rukopisech, naopak však svědčí, že všechny rukopisy pocházejí až z dalších redakcí.

Mezi prvními knihami a knihami dalšími je mezera jak věcná, o níž bylo pověděno, tak i časová a obě si vzájemně odpovídají. Čtvrtou knihu autor uvedl předmluvou, na jejímž začátku výslovně mluví o prvních třech knihách a o soudu zemském, k nimž připojuje další knihu o deskách a o řízení před nimi. Časově mezi prvními třemi knihami a knihou čtvrtou byla asi přestávka více než jednoho roku, protože čtvrtou knihu lze datovat teprve druhou polovicí roku 1496.[178] Kniha čtvrtá měla být tudíž doplňkem spisu o právích, ale systematikou nenavázal autor pevně na předešlou látku, i když další kniha, která byla hotova někdy v zimě roku 1496, celek nesporně obohatila.

Další dvě knihy, pátou a šestou psal Všehrd v těsném časovém sledu za sebou: pátou v zimě na rozhraní let 1496 a 1497, kdy byl ještě místopísařem, kdežto šestá už vznikala po jeho propuštění od desk, tedy po březnu roku 1497. Podle přehledu desk sestaveném Jirečkem se zdá, že Všehrdovy výpisky sahaly nejvýše po rok 1495.[179] Systematika obou knih není valná a byla asi vynucena sebraným materiálem. Všehrd na počátku páté knihy se pokusil navázat spojení s předešlými knihami a svým výkladem se vrátil k trhu, o němž bylo již pověděno v třetí knize. Pak však následují kapitoly o věnu, o poručenství, o sirotcích a v šesté knize o dědictví a dědickém právu, takže se přece jen Všehrdovi podařilo značně rozmanitou látku spořádat.

Za pátou a šestou knihou v pozdním jaru nebo v časném létě vznikla

---

[176] Zvláště J: str. 552 a 558.

[177] Podle Ms. 1.

[178] Jde o datování podle selského povstání proti zábřežskému Tunklovi a proti ploskovickému Adamovi. O tom a o datování, zejména stran Dalibora z Kozojed srov. Palacký, *Děj.*, V. 1. (1878) 390—2.

[179] Toto zjištění neporušuje ani záznam Všehrdovy vlastní pře z roku 1498 v IX. 3, protože pro ni nepotřeboval výpisků z desk.

kniha s e d m á.[180] Začíná výkladem o uvázání a je cele věnována českému exekučnímu řízení. Knihou sedmou měl být patrně dokončen výklad o tehdejším českém právu, ale Všehrd záhy seznal, že ještě ani touto knihou neobsáhl vše, co by zasluhovalo, aby bylo z jeho zkušeností zachováno pro budoucnost.

A proto následující knihu o s m o u, jak jsme již poznali, začal rekapitulací obsahu dosavadních knih. O době jejího složení, pokud jde o roční dobu léta 1497, může být značný spor, protože nemáme v knize opory a musíme se spokojit s domněnkami. Že v této knize, kterou psal Všehrd po propuštění z úřadu desk, chtěl zpracovat nasbíraný materiál, který mu ještě zbyl a který považoval za nutný zařadit do svého díla, o tom svědčí nejen její veliký rozsah, ale i pestrost obsahu. V „Rozdílu" Všehrd praví, že osmá kniha zavírá *„v sobě summu desk menších i jiných desk k menšímu písaři příslušejících"*, tedy látku o deskách, pokud o nich dříve již nepromluvil, *„a listy rozličné od úřadu vycházející"* a závěrem výklad o placení od desk. Ale rubriky a náplň kapitol jsou ještě pestřejší a není divu, že se právě v této osmé knize sešlo tolik látky, jejíž některé části by se docela dobře hodily i do předešlých knih.

Tehdy, někdy před květnem roku 1497, po dopsání osmé knihy nesporně autor chtěl již skončit dílo, které z malého spisku o třech knihách se rozrostlo v práci,[181] která je v naší právnické literatuře rozsahem jedinečná. Všehrd při této příležitosti provedl redakci i dřívějších knih a z této doby pochází i přípisek k explicitu na konci III. knihy. Je sporné, zda chtěl Všehrd skončit mezi dokončeným spiskem o třech knihách a knihou osmou své dílo. Zdá se, že ano a to po dopsání knihy sedmé, protože počátek osmé knihy by tomu nasvědčoval. Pak by revise po skončení knihy osmé již byla v pořadí třetí. Ale autor měnil spíše stylisaci, než obsah, protože dobře sestavené tabulky o deskách — pokud je to vůbec možné, jak jsme si pověděli — ukazují, že z novějších desk už doplňoval jen málo.[182]

Konečně Všehrd jako závěr přidal knihu d e v á t o u. Jireček ji datuje podle data proměn v právu, které se staly v květnu roku 1497 a podle záznamu Všehrdovy pře s Janem Třebickým (v hlavě třetí jen ve starší redakci) z r. 1498, rokem 1498. Jak jsme si vyložili, tato kniha je skutečným dodatkem k dílu už uzavřenému a je vlastně samostatná, jak lze odvodit z věnování Albrechtovi Kolovratskému na Libštejně. Mám za to, že byla napsána také na dvakráte, a to nejprve až po kapitolu devátou, jak údajně

---

[180] Můžeme ji proti Jirečkovi nyní zásluhou Emlerovou přesněji datovat, protože nález v I. Vác. Hyndráka K, 20 (RT. II. 509) je z května 1497 a kniha mohla vzniknout buď současně nebo krátce po něm.

[181] Ukazuje to i závěr na konci osmé knihy, o němž šířeji bylo pověděno.

[182] Povšimněme si, jak téměř popořadě následují za sebou výpisky z desk a souřadně s nimi i Všehrdovy záznamy v knihách.

napovídají oba lobkovické rukopisy s věnováním Albrechtovi Kolovratskému, a k nim záhy v těsném časovém sledu jen s malým přerušením byla dodána kapitola o změnách při soudě a při deskách. Také systém deváté knihy by tomu nasvědčoval, i různé znění v dochovaných rukopisech. Bylo by možné, že proto se Všehrdova práce protáhla do konce roku 1498 nebo dokonce až snad do roku 1499.[183] V té době k dílu takto doplněnému (a tudíž již patrně v další, snad čtvrté redakci) přidal Všehrd i „Zavření všech knih" a to ve formě asi širší, jak jsme vysvětlili. Protože své dílo, jak bychom řekli, v konceptu odevzdal k posouzení panu Zdeňkovi z Postupic na Novém Hradě, Bohuslavovi a Janovi bratřím z Postupic na Litomyšli,[184] předeslal celému dílu předmluvu s věnováním a také asi i „rozdíl" a „registrum". To se stalo uprostřed roku 1499 a dílo v této redakci (páté) bylo hotovo. Ale ještě jednou toto znění Všehrd upravoval, a to tehdy, když mu vytýkal politické narážky Zdeněk z Postupic, při čemž datum jeho listu (25. ledna 1502) není shodné s vrácením díla autorovi, protože ve svém dopisu přímo píše, že Všehrd mu je půjčil před dvěma léty, tedy někdy kolem roku 1499—1500, a ještě před vydáním zemského zřízení tzv. Vladislavského. Nové úpravy (tedy už šestá redakce?), kterých se celému dílu dostalo, zvláště v „Zavření", které bylo zkráceno a kdy prohlásil Všehrd, že po příkladu Horatiovu chce je zveřejnit po devíti letech, se stalo někdy v letech 1501—1502. Není vyloučeno, že spíše se tato nová a poslední starší redakce datuje z roku 1501 a že tomu odpovídá nepochybně z předlohy v rukopisech dochované datum 1501.[185] Tím se uzavírají starší redakce díla Všehrdova a uvážíme-li, jak ponenáhlu a jak s časovými přestávkami dlouhou dobu dílo vznikalo, jak si musil Všehrd shromáždit pracně materiál z výpisků z desk,[186] nepřekvapí nás, že se setkáváme v těchto starších redakcích s tolika obměnami. Ale kolem roku 1501 bylo dílo hotovo a protože se původnímu spisku dostalo značného zvětšení, právem už z práce „O právích země české" se stalo dílo, jak je sám autor zve při věnování pánům z Postupic, „O práviech, o súdiech i o dskách země české" v knihách devíti.

[183] Tomu by nasvědčovalo datum převzaté z některé předlohy v Mss. 2 a 24, ale jeho denní datum „sabbati die scti Augustini" se neshoduje s rokem 1499, kdy sv. Augustina připadlo na středu (nebylo-li ovšem v originále "sabbati post diem scti Augustini" tj. 31. srpna 1499).

[184] Tak Ms. 16 Hankův v úvodní starší části „postupické". Ms. 13 vynechává jméno Bohuslava.

[185] Shodně s Mss. 2 a 15 v Ms. 24 (rajhradském I) dvakráte, podruhé za datem „1499 Vamberk sabbati die sci Augustini"; zní „Léta božieho u Veliký pátek před Hodem velikonočním na Hradci". Nejde-li o Hradec Králové, k němuž Kostkové neměli vztahy, nebylo by nemožné, že by tu šlo o „Hrádek Kostků", čili dnes Komorní Hrádek nad Sázavou u Ondřejova, na němž se Kostkové usadili od r. 1440. Srov. OSN. XI. 1897. 745 a Sedláček, *Slov.* 272 a *Hrady a zámky* XV (1927) 99.

[186] Nebylo by vyloučeno, že Všehrd pracoval s materiálem sebraným v nějakých sbornících nálezů zemského soudu. Tomu by nasvědčoval chronologický pořad výpisků z desk. Ale jako místopisař měl možnost, aby si takovou sbírku pořídil sám, čemuž by svědčila zmínka o „škartech" v závěru.

Ale bylo souzeno, aby ještě ani poslední starší redakce nebyla definitivní. Do doby po ní spadá veliký obrat, kdy v tak zvaném zemském zřízení vladislavském vládnoucí vrstva shromáždila v obecných nálezích základní látku českého práva zemského. V původní podobě nebylo by možné za změněných poměrů politických, aby dílo bylo vydáno „všem vuobec". Patrně vlivní jeho přátelé mu radili a on jich uposlechl, protože i cestu k věnování králi Vladislavovi musil kdosi upravit. Vždyť Všehrd byl kdysi v nemilosti, byv propuštěn z úřadu, a stěží to bylo zapomenuto. Přepracování se stalo patrně k roku 1508 a další nevýznamné varianty této mladší redakce sluší už přičíst na vrub písařům. Bylo používáno nepochybně jako pomůcka k poznání českého zemského práva, i když nenavázalo nikde na zemské zřízení.

Doslovem budiž učiněna zmínka o nejspolehlivějších textech rukopisných, když by bylo třeba revidovat text, jak se čte ve vydání Jirečkově, protože bylo ukázáno, že Hankovo vydání z mnoha příčin nevyhovuje. Protože tuto otázku po rukopisech nelze zodpovědět jednoznačně, soustředíme se na základní rysy, jak vyplynuly ze sebraného materiálu pro filiaci a pro pátrání po jednotlivých redakcích. Pokud jde o starší redakci, z nejspolehlivějších rukopisů je klementinský (Ms. 1, Univ. knih. v Praze XVII-C-31).[187] Ale i jeho text musí být ustavičně sledován s texty jiných rukopisů, které mají dokonce nejen lepší čtení, než tento, ale zachovávají více ze starších redakcí, jako tzv. Horavínův (Ms. 2, Univ. knih. v Praze XVII-C-42) a křižovnický (Ms. 11, Národní knihovna v Praze LVI-D-2). Po jazykové stránce bude nutno přihlédnout pro starší znění k rukopisům Buriánovu (Ms. 13, Knih. Nár. Musea v Praze III-C-1) a Rýdlovu (Ms. 19, tamtéž IX-A-45). Nelze se však také spokojit ani s vydaným textem vladislavské redakce. Z jejích rukopisů je vedoucí rukopis někdy Bořkův (Ms. 21, Ústřední státní archiv v Praze, dříve Borschek-Slg. XXI), kterému odpovídá rukopis strahovský (knihovna DB-II-2) a rukopis někdy Kinských (Ms 4, F-VI-122 v Univ. knih. v Praze), který však má řadu písařských nedostatků, jak jsme si svrchu pověděli. Jejich znění však po jazykové stránce nejsou soudobá a proto bude třeba pravděpodobně se obrátit z hledisek filologických i k rukopisu rajhradskému (Ms 29, Státní archiv v Brně, fond archivu klášt. rajhr., rukopis H-d-8). Že také ostatní rukopisy leckdy přinášejí pozoruhodná čtení a zachovávají nám zvláště zmizelé zbytky nejstarší redakce, bylo ukázáno v předchozí studii. Studie nemohla ovšem vyčerpat všechny problémy textové kritiky. To budiž ponecháno novému kritickému vydání díla Viktorína ze Všehrd, jehož právnické názvosloví se stalo vydatnou studnicí české právní terminologie od dob obrozenských.

---

[187] Bližší se nalezne v připojeném seznamu rukopisů.

SEZNAM RUKOPISŮ

Základem studie jsou zjištěné a dochované rukopisy díla Viktorína ze Všehrd, které jsou nyní rozptýleny na mnoho depositních míst. Ve studii jsou rukopisy citovány značkou „Ms." s pořadovým číslem tohoto seznamu, po případě s názvem, který je při každém čísle uveden. K výkladu o rukopisech se odkazuje na předcházející studii.

Ms. 1

PRAHA: Universitní knihovna
XVII—C—31 (XVII-b-31)

„Klementinský první"
„Pešinův"

Pap., poč. XVI. (1517), 205 ff., 31,5×21 cm, v dřev. deskách potaž. hnědou, slepě tlač. koží s vyspravov. hřb.; dříve (1a:) „Ex libris Čechorodianis 1672", „Conventus Woborzistensis Ord. Sti Pauli primi eremitae 1739." (Srov. J: str. 519, Truhlář čes. čís. 109).

1a—199a: (Kn. I—IX, Zavření), 200a—203b: (Registrum).

Na fol. 55b „Anno 1517 fer. V. Abdonis", 181a (konec VIII. kn.) „Konec XV^{c} XVII° léta, psány jsú v Lantškrúně", 197a „A psán léta božieho XV^{c} XVII° v úterý u vigilí s. apoštolóv Šimoniše a Judy". Rkp. psaný jedinou rukou, redakce starší, nejspíše opis dedikačního exempláře Kostkům, jimž Lanškroun patřil, základní pro starší redakci, ale již s některými odchylkami. Emendace zvl. podle Ms. 2, 13, 19.

Ms. 2

PRAHA: Univ. knih.
XVII—C—42

„Klementinský"
„Horavínův"

Pap., XVI., 211 ff., 31,5×21 cm, vaz. papír. hnědá s později nalepeným hřb., poškozená. (Srov. J: str. 519, Truhlář, čes. čís. 120).

1a—5b: (Tit., předml., rozdíl), 6a—205a: (Kn. I—IX, Zavř.), 205b—210b a zad. přídeští: „Titulové kapitol."

Na fol. 202b „Léta božieho 1501 u Veliký pátek před Hodem velikonočním na Hradci", 205a „1499 sabbati Vamberk die s. Augustini. C. T. Horavinus" (data ze staré předlohy, denní datum vadné, srov. též Ms. 24). Redakce starší, doplňovaná a opravovaná podle redakce vladislavské. Rkp. vhodný k emendaci starších textů, zvl. Ms. 1. O datu srov. pozn. 183.

Ms. 3

PRAHA: Univ. knih.
XVII—B—9

„Jana Vencelína"
„Klementinský druhý"

Pap., konec XVI, (1593), II+662 pp., 32×21 cm, vaz. celokož. hnědá. (Srov. J: str. 520, Truhlář čes. čís. 56).

1—24: (Titul, předml., rozdíl, registr.), 25—662: (Kn. I—IX).

Na pag. I „Devatery knihy . . . přepsané v městě Hradci Králové nad Labem ode mne Jana Vencelína Boleslavského léta od nar. P. K. tisícého

pětistého devadesátého třetího", 662 „Dokonány . . . skrze Jana Vencelína (atd) v outerej po sv. Petru v okovách 3. aug. anno MDXCIII°." Rkp. psaný jednou rukou (J. Vencelína), redakce vladisl., ze skupiny tzv. hradecké, z níž též Mss. 16, 26, 29.

Ms. 4

PRAHA: Univ. knih. **„Kinských"**
F—VI—122

Pap., poč. XVI. (1515), 321 ff., 31,5×21 cm, v dřev. deskách potaž. bílou kožíslepě tlač., na před. desce černě přetištěn znak Kinských; na před. přídeští ex libris Kinských se znakem a „FVGK". (Srov. H: str. IX. čís. XVIII., J: str. 520 s mylnou sign.!, Truhlář čes. čís. 411).

1a—10a: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 10b—293b: (Kn. I—IX), 300a až 321b: (rejstřík).

Na fol. 293b „Anno divini partus 1515 quinta sabbati luce post solemne festum Annunciacionis domine Dei pare de Conceptu Hiesu Christi in Veteri urbe Pragensi", 321b „Finis huius indicis sabbato ante Undecim milia virginum anno salutari 1515". Redakce vladisl., velmi blízká původnímu znění vladislav., ale písařsky leckdy vadná (chybí slova i celé věty, mění se výrazy apod.). Hanka opravoval tužkou podle Ms. 16, ale současně srovnával Ms. 4 s Ms. 16. Rkp. blízký Ms. 21, 20, po př. 24.

Ms. 5

PRAHA: Univ. knih. **„Lobkovický první"**
XXIII—D—192 **„Putzlacherův"**

Pap., XVII., XXII+484 pp., 29,5×20,5 cm, vaz. polokož.; na před. přídeští „Ex bibliotheca Thomae Antonii Putzlacher JUD." se starou sign. „Ms. 393/a." (Srov. J: str. 520).

I—XXIII: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 1—432: (Kn. I—IX bez kap. 10 a závěru).

Kniha IX. p. 385 připsána „Albrechtovi z Libštejna a na Mělníce". Rkp. končí na p. 416 (IX. 2), pak dopsán v XVII. stol. Jak už dosvědčuje Hanka v Ms. 16 v přídavcích, dopisoval do něho B. Balbín. Redakce smíšená, shodně s Ms. 6.

Ms. 6

PRAHA: Univ. knih. **„Lobkovický druhý"**
XXIII—D—193

Pap., XVII., II+246 ff., 31×20 cm, vaz. potaž. bělavým pergamenem, poškozená; na před. přídeští stará sign. „ad 393/b".

1a—13b: (Předml., rozdíl, registr.), 14a—338b: (Kn. I—IX končí však IX. 1.).

Proti Ms. 5 rkp. nebyl doplňován. Kniha IX. připsána Albrechtovi Libštejnskému a na Mělníce, jako Ms. 5.

Ms. 7

PRAHA: Univ. knih. **„Lobkovický třetí“**
XXIII—D—80 (dř. 78?)

Pap., XVII., VI+394 ff., 30,5×21,5 cm, vaz. celokož. hnědá, slepě tlač., na hřb. sign. A. II. N. 17“.

1a—13a: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 13a—363a: (Kn. I—IX), 363b až 377a: „Registrum“.

Redakce vladislavská.

Ms. 8

PRAHA: Čs. akademie věd, základ. knih. **„Akademický“**
1—TC—3

Pap., XVIII., II+1417 pp. (pag. 1025 dvakrát!), 33×21,5 cm, vaz. celokož. poškozená; získán ze svozů na zámku Sychrově u Turnova.

Opis Ms. 2. Redakce starší spolu s doplňky z redakce vladislav., které jsou připsány nebo vloženy do Ms. 2. Vhodný pro kontrolu některých míst v Ms. 2.

Ms. 9

PRAHA: Univ. knih. **„Roudnický první“**
VI—Fc—8

Pap., XVI. (1511), 985 pp., 31×21 cm, v dřev. deskách potaž. bílou slepě tlač. koží, na hřb. stará sign. „17“.

1—24: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 25—672: (Kn. I—IX).

Na p. 672 „Finis anno salutari 1511 sabbati in vigilia beati Bartolomei apostoli in Veteri urbe Pragensi“ (23. srp. 1511). Redakce vladislav. Rkp. datem nejbližší vladisl. red.

Ms. 10

PRAHA: Univ. knih. **„Roudnický druhý“**
VI—Fc—1

Pap., XVI. (1533), 606 pp., 32×21 cm, v dřev. deskách potaž. běl. slepě tlač. koží, na před. desce „Tato kniha jest psaná. Práva všelijaká země české“.

1—17: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 18—499: (Kn. I—IX).

Na p. 499 „1533. Finis.“ Redakce smíšená.

Ms. 11

PRAHA: Národní knih. **„Křížovnický“**
(klášter křížov. v Praze) LVI—D—2

Pap., XVI. (1524), 378 ff., 21×16,5 cm, vaz, polokož., na před. přídeští stará sign. „U. 171“, na před. předs. „XXII—A—3“; na fol. 1a „Ordinis cruciferorum cum rubea stella Pragae“. (Srov.]: str. 519—520).

76a—87b: (Předml., rozdíl, registr.), 88a—378a: (Kn. I—IX, Zavř.).

Na fol. 378a „Finis anno Domini M°V°XXIIII feria V^a ante Reliquiarum“. Redakce smíšená, zachovávající na některých místech text z nejstarších.

Ms. 12

PRAHA: Knih. Národ. musea **„Mikanovský“**
I—C—1 (3—C—1—13)

Pap., XVI. (1535)/XVIII., 678 ff., 31,5×21 cm, vaz. celokož. hnědá; z pozůst. prof. Mikana. (Srov. H: IX čís. XI, J: str. 521, Bartoš čís. 65).

1a—289b: (Kn. I—IX).

Na fol. 289b „anno Hiesu X^{i} 1535 feria 6^{a} post Tiburcii“. Redakce vladisl.

Ms. 13

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Burianův“**
III—C—1 (23—C—6)

Pap., XVI. (1525), 277 ff., 32×22 cm, v dřev. deskách potaž. hnědou slepě tlač. kožÍ s kov. ozdobami, vyspravená. (Srov. H: IX čís. VII (?), J: str. 529, Bartoš čís. 573).

1a—9b: (Tit. předml., rozdíl, registr.), 11a—277b: (Kn. I—IX, Zavř.)

Na fol. 277b „Dokonávají se knihy práv zemských české země šťastně léta buožího M^{o}D^{o}X^{o}V v středu po Zvěstovánie P. M., přepsané a dopsané léta etc. 15 XXV charactere manu Galli Gallmatei Manthiniami (!) pueri mei tum a servitio existentis. Telos estin agathon“. Na okraji „tu středu post Nativitatem Marie“. Redakce starší asi s nepatrnými odchylkami od původního textu (např. V. 10).

Ms. 14

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Gillenův první“**
IV—B—25

Pap., XVI., I+507 ff., 33×21 cm, vaz. novodobá po rekonstrukci; kdysi v knih. morav. hist. P. Jelínka z Bojkovic.

Ia, 1a—13b: (Tit., předml., rozdíl, registr.) 14a—404b: (Kn. I—IX), 431a—462b: „Registrum knieh podle alphabetu a počtu listů“.

Na Ia dole „Ex libris Joannis Felicis Constantini Kaurzimsky, regni Bohemiae procuratoris et aut. apost. et imp. publ. notarii, a quo emit 12 fl. Gervasius a Gillen“. Redakce vladislavská.

Ms. 15

PRAHA: Knih. Nár. musea **„ze Stentzschových“**
IV—C—3 (23—C—4, 687)

Pap., XVI., VII+309 ff., 32×20 cm, vaz. celokož. slepě tlač. (Srov. Bartoš čís. 982).

1a—4a: (Předml. expl. „buď vděčnost“ J: str. 10), 4a—295a: (Kn. I—IX, Zavř.)

Na 292a „Konec o právích země české učiněn léta božího 1301 (recte 1501) u Veliký pátek před hodem velikonočním na Hradci.“ (Srov. Ms. 24.) Redakce smíšená. Vloženy výpisky z Ms. 13 a dopsáno Hankou podle red. vladisl.

Ms. 16

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Hankův"**
IV—C—13 (23—C—5)

Pap., XVI. (s Hankovými dopisky z poč. XIX.), 528 pp., 30×25 cm, vaz. papír. potaž. pergamenem z latin žaltáře. (Srov. H: IX č. XV, Bartoš 992); rkp. velmi kusý doplněný Hankou.

15—28: (Předml., rozdíl=kusý počátek rkp. koupený Hankou od prof. Härtla a sem vlepený), 45—478: (Kn. I. 6. až IX, chybějící části dopsal Hanka podle Ms. 12), 501—520: (Hankův dopis variant z Ms. 5).

Rukopis složený Hankou s dvakrát opakovanou od Hanky psanou předmluvou k jeho vydání, Hankou doplňovaný, opravovaný a upravovaný pro edici. Na p. 324 (staré 311) zalepeno a těžko čitelné: „Wenceslaus Grolmus (?) Březinský jako kněz v Křesejně nad Ohrou (!) dne 1. listopadu 1828 tuto knihu od sejračky koupil za 2 zlaté"; na 520 censurní poznámka k vydání „Omissis deletis pag. IV et V, pag. 140, 141, 159, 160, 181 et 182, praeterea pag. 14 imprimatur. Stölz." Vlepená první část (p. 15—28) je z redakce starší, ostatek, pokud je možno soudit ze zachovaných originálních částí, je z redakcí smíšených (v. výše jak o vydání Hankově, tak i ve stati o smíšených redakcích), blízký Mss. 3, 26, 29.

Ms. 17

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Gillenův druhý"**
V—B—2 (23—C—7)

Pap., XVII. (1684), 469 ff., 32,5×21 cm, vaz. dřev. desky potaž. hnědou koží, na před. přídeští tužkou „24/C/7, viz archiv správně 23/C/7." (Srov. Bartoš čís. 1314).

VIIa, 1a—13b: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 14a—404b: (Kn. I—IX), 414a—418b: „Z knieh a práv Vikt. ze Vš. o odhadu. Kap. šestnáctá", 418b—422b: „Takto se počítá při odhadu", 436a—437b: „Register těchto knieh podle alphabetu a počtu listův".

Na VIIa „Přepsáno z exempláře J. M. pana Gervasiusa de Gillen v Praze l. P. 1684", 406b „Finitum est feria 1. ante dominica Quasimodogeniti 1590" (datum předlohy). Opis z Ms. 14, se kterým se shoduje ve stránkách až po 404b, pak dodatky. Redakce vladisl.

Ms. 18.

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Vokounův"**
VI—G—38

Pap., XVIII. (1778), 187 ff., 17,5×10,5 cm, vaz. papír, na hřb. staré sign. „III—11—J—16" a na 2a „2386": kdysi Petra Vokouna z Vokouniusu, pak z antikvariátu Gilhofer und Ransburg koupil Langer pro svou knihovnu v Broumově.

2a: „O pravách (!) země české kniha užitečná, na devět dílů rozdělená, v níž se některé věci potřebné při soudech vyšších, zvláště při dskách

zemských“ (atd.), 3a—179b: (výňatky z kn. I až IX, leckdy zachovány jen rubriky).

Výtah, který podle fol. 1a—b „Animadversio“ pořídil sám „Petrus Wokaun, eques de Wokaunius, s. caes. reg. majest. aul. consil. et reg. suprem. burgraviatus judicii assessor“ z Putzlacherova Ms. 5. Rukopis je doklad, jak Vokoun si všímal starého českého práva.

Ms. 19

PRAHA: Knih. Nár. musea **„Rýdlův“**
IX—A—45

Pap., XVII. (1608), 258 ff., 32×21 cm, vaz. celokož. zlatě tlač., vyspravená; na před. i zad. desce supralibros „MIKVLASS+RYDL+Z+NAYENPERG; získáno z knih. smečenské.

3a—11b: (Předml., rozdíl, registr.), 12a—215b: (Kn. I—IX, Zavř.).

Redakce starší, blízká Ms. 1., patrně opis některého nejstaršího textu.

Ms. 20

PRAHA: Knih. strahovská (PNP) **strahovský první“**
DB—II—2 **„Hauserův“, „Perucký“**

Pap., XVII., XIV+259 ff., 31,5×20 cm, vaz. celokož. bílá, slepě tlač.; na před. desce „Des herrn Walderode buch“, na před. přídeští „Manuscriptum hoc confectum circa medium saec. XVII[ti] a re libraria Josephi Hauser, philosophiae doctoris et curati Perucensis 1802.“ (Hanka IX. čís. XVI.)

Ia—XIVb: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 1a—255b; (Kn. I—IX.)

Redakce vladislav., odpovídající téměř doslovně Ms. 21. opis některého nejstaršího vladislav. textu. Rkp. vhodný k opravě Ms. 21, s nímž se shoduje i v pravopise.

Ms. 21

PRAHA: Ústřední státní archiv **„Bořkův“**
stará sign.: Borscheck tom. XXI.

Pap., pol. XVI., II+10+287+ex libris, 36×26 cm, vaz. celokož. hnědá, na před. desce supra libros se znakem a legendou (versálkami) „Ioannes: Christophorus: Borscheck. sac. caes. may. consil camerae-aulicae secre: et. regy: officy: deputatorum in regno Bohemiae administrator primarius*“, na zad. desce s heslem; na 1*a „Ex libris Georgii Antonii Boržek m. p.“; z fondu dvor. komory dříve „K. u. k. gemeins. finanz-archiv-bibliothek 141“, pak v archivu Pražského hradu (po I. svět. válce).

1*a—10*b: (Tit., předml., rozdíl, registr.). 1a—202a: (Kn. I—IX).

Rkp. psaný kaligraficky kolem poloviny 16. stol. (též podle filigránu s ježkem z jihlav. papírny po 1540, srov. J. Šilhan, K děj. nejstar. papíren v jihlav. kraji, v: Vlastivěd. sbor. Vysočiny, I. B. 1956), s barevně a zlatem malovanými kaligrafickými iniciálkami. Redakce vladislav., opisovaná patrně z rukopisu nejbližšího původnímu vladislav. znění (textem i pravo-

pisem blízce k Ms. 20), jazykově spíše do první poloviny XVI. stol., s některými pravopisnými zvláštnostmi, třebas ne důsledně dodržovanými („alie, vedlie, náliez" apod.). Nepochybně rukopis, který B. Balbín znal z vídeňských knihoven a o němž napsal (Raph. Ungar, Bohemia docta, pars III. 1778, 196 čís. 23): „Liber est praestantissimus et inventu rarissimus, ex eo quam plurima excerpsi et in opus praesens inserui. Iura, leges et statuta Bohemiae a Przemislao usque ad Wenceslaum, Caroli filium, liber auro contra pretiosus." Podle srovnání s Mss. 20 a 4, který má leckdy vypuštěna slova (viz tam), ze zjištěných rukopisů nejlepší vladislav. text.

Ms. 22

PRAHA: Stát. archiv — býv. Archiv země čes. **„pražský"**
A—19 (b—21, 62—E—2) **„Em. Ferdinandi"**

Pap., XVI., 305 ff., 32,5×20,5 cm, vaz. celokož. hnědá slepě tlač.; na před. přídeští /// „Emanuel Ferdinandi Pragae anno 1767", na před. desce na štítku letopočet „1653". (Srov. „Zprávy zems. archivu král. čes. I. 1906. 164.)

1a—15b: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 16a—295b: (Kn. I—IX), 300a až 301b: (Rejstřík).

Redakce vladislav.

Ms. 23

BRNO: Stát. archiv **„brněnský"**
Sbír. rukop. č. 367

Pap., XVI. (1537), 283 ff., 28×21 cm, vaz. papír. s bílým pergam. hřbetem, částečně vlhkem poškozen; staré sign. „HSS—Slg. 38" a „M. IV. 25".

1a—9a: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 9b—215a: (Kn. I—IX).

Na 123 b „Finis quinti libri feria IIII ante Magdalenae anno 1536, 215a „Finis anno Christi 1537 feria 2ª post dominicam Oculi", na 250a za abec. uspořádanou sbírkou nálezů („Zpráva krátce z nálezuov a zřízení zemského po abecedě vybraná") „Finis exarationis feria Vª post scti Iacobi apostoli anno Christi 1530, regnante r. Ferdinando, per Samuelem, notarium Slanensem." Redakce smíšená.

Ms. 24

BRNO: Stát. archiv **„rajhradský první"**
Rajhrad, klášter. archiv H—d—8 (H—g—8)

Pap., XVI/XVII., II+308 ff., 33,5×21,5 cm, vaz. celokož. slepě tlač. s kováním, s vyspraveným hřbetem; 1a „Liber . . . redemptus a Disma Iosepho Ignatio equite ab Hoffer, sac. caes. regiaeque majes. consiliario et ad regias tabulas in marchionatu Moraviae minore scriba anno MDCCXXVI."

1a—4b: (Tit., předml.), 4b—259a: (Kn. I—IX), 258a až 266a: (IX. 10 a Závř. podle starší red. „A bude-li to, což jest od starých k obraně všech vuobec" = J: str. 438 až „kteříž mluvíte proti spravedlivému nepravost

v pýše a v neobyčejnosti“ = J: str. 447, dále „A na tom jest devátým a posledním knihám konec učiněn“ atd. a „Máte urozený pane, pane etc. knihy o práviech“ až „ale vpravdě muož povědíno býti, že dobře pověděl sem.“), 266a—270b: (Rejstřík).

Na 263a „Léta božieho 1501° u Veliký pátek před Hodem velikonočním na Hradci“, 266a „1499. sabbati Vamberk die scti Augustini“ [!]. Scriptum anno 1501.“ Redakce smíšená, rukopis odpovídající Ms. 15. Přiložen Cerronim psaný (4 ff. 24×20 cm) životopis Všehrdův s datem 20. julii 1820.

Ms. 25

BRNO: Stát. archiv **„rajhradský druhý“**
Rajhrad, klášter. archiv H—d—9 (H—g—9)

Pap., XVIII., složky 3.—52. o nestejném počtu listů, 35×22 cm, svazek bez vazby.

Kusý opis (poč. v I. 1. /// „lovstvie českého najvyšší purkrabie, komorník, sudí“) redakce vladisl. Na obalu „Ms. Joann. Joch. Hackel saec. XVIII“, na konci z předlohy „Anno divini partus 1515 quinta sabbati luce post solemne festum Annunciationis domine Dei Pare de conceptu J. Chr. in Veteri urbe Pragensi“, což se shoduje s Ms. 4.

Ms. 26

CHRUDIM: Okres. a měsls. archiv **„chrudimský“**
1—K—60 **„Zieglerův“**

Pap., konec XVI—poč. XVII. (před 1603), XI+567, 34×21,5 cm, vaz. dřev. desky potaž. bělavou kožĺ slepě tlač. kovaná; dříve podle před. desky „ASZH 1603“ a na před. přídeští „Jos. Liboslav Ziegler“. (Srov. J: 520).

IVa: (Registr.), 1a—293b: (Kn. I—IX).

Redakce vladislav. v úpravě odpovídající Ms. 3, 16, 29 (zvl. Vencelínů).

Ms. 27

LITOMĚŘICE: Státní archiv **„litoměřický“**
biskup. knih.: B—I—F—108 (Jurid. 98)

Pap., XVI/XVII., 505 ff., 30×20 cm, vaz. celokož. hnědá se zlatě tlač. hřb.; na před. přídeští ex libris s heslem „Unica spes nostra Deus est“.

1a—13b: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 14a—382b: (Kn. I—IX), 295a až 427a: „Registr těchto knih podle alphabetu a počtu listů“, 385b—389b: (pozd. opis kap. „O odhadu“ a „Takto se počítá při odhadu“).

Redakce vladislav., obdobná textem Mss. 7, 9, 14, 17.

Ms. 28

SUŠICE: Okres. a měsls. archiv **„sušický“**
II—1—F—1

Pap., XVI., 250 ff., 31×16,5 cm, vaz. celokož. bílá slepě tlač. (na hřb. mylně „Práva městská krále Vladislava“); dar obce 30. 8. 1889. (Vystaveno

na Národopis. výstavě československé v Praze 1895 zn. ZP-651/60. Sušice. Jus 3/306).

1a—12a: (Tit., rozdíl, registr.), 12a—238a: (Kn. I—IX), 238b—248b: „Registrum aneb pravidlo knih".

Redakce vladislav., obdobná textem Ms. 27.

Ms. 29

TŘEBOŇ: Stát. archiv **„třeboňský"**
švarcenber. B—10 **„Václava Vencelína"**

Pap., XVII., II+536 pp., 32×20 cm, vaz. dřev. desky potaž. černou kůží se stříbr. cisel. kováním. (Srov. Weber, Soupis rukopisů čís. 51).

I, 1—21: (Předml., rozdíl, registr.), 22—535: (Kn. I—IX).

Na pag. I „. . . . přepsané v městě Hradci nad Labem od Václava Vencelína etc., léta od narození P. Ježíše Krista MDCXVIII" a dole „Zum andenken von g. prinz Biron von Curland 22. nov. 1818", 535 „Dokonány a přepsány knihy tyto devatery . . . skrze Václava Vencelína etc. v městě Hradci Králové nad Lab. 5. mart. léta 1622 . . . Václav Vencelín m. p." Redakce vladisl. v úpravě shodné s Mss. 3, 16, 26.

Ms. 30

VÍDEŇ: National-Bibliothek **„vídeňský"**
Handschriften—Sig. 7898 (Ambras 394) **„ambrasský"**

Pap., pol. XVI., 240 ff., 32,5×20 cm, vaz. perg. bílá s datem „1552". (Srov. Tab. cod. Vindob., V. 173, J: 520, Čáda v:Čas. Všehrd VII. 1926. 72).

1a—7b: (Tit., předml., rozdíl, registr.), 8a—228b: (Kn. I—IX), 229a až 240a: „Registrum".

Redakce vladislav. Rkp. pořízený podle některého textu blízkého nejstaršímu vladislav. znění, ale nekorigovaný a proto je nutno jeho text revidovat zejm. podle Mss. 20 a 21. Rkp. důležitý pro kontrolu jednotlivých termínů, velmi čitelně psaný. (Studium podle vlastního popisu na místě r. 1924 a podle mikrofilmu dodaného lask. řed. Nat.-Bibl., Wien.)

Ms. 31

PRAHA: Univ. knih. **„Zvěřinův překlad"**
XVI—B—B—1

Pap., XIX. (1808), VIII+380+XII+150 pp. ve 2 dílech společně svázaných, 41×25 cm, vaz. celokož. hnědá.

„Des Viktorin Cornelius v. Wssehrd gerichts-verfassung im königreich Böhmen am ende des XV-ten jahrhunderts aus böhmischen manucript ins deutsche übersetzt im jahre 1808 von Franz Xaver Zwieržina, k. k. b. landrecht-assessor. Prag den 16. mai 1808."

Překlad značně těžkopádný, ve dvou dílech s úvodem (druhý díl datován 1809 s věnováním Jos. kn. Auerspergovi), s repertoriem, dodatky a poznámkami Zvěřinovými. V „Zavření" přeloženo datum patrně z předlohy

„Beschlossen sind diese bücher der böhmischen rechte im jahr Gottes 1510 [!?] von mittwoch nach Marie Denkwürdigung". Podle předmluvy Zvěřina překládal z rukopisu „in dem ehemal. gräfl. Martinitzischen haus- und familien-archiv", což by snad ukazovalo (až na datum) na Ms. 19.

*

Protože nemáme dosud úplnou evidenci rukopisných fondů a zejména nám unikají rukopisy mimo hranice našeho státu, není vyloučeno, že časem budou nalezeny ještě další rukopisy Všehrdova díla. Z rukopisů uváděných Hankou nebo Jirečkem nebyly zjištěny rukopisy: tzv. přepyšský, kdysi na faře v Přepychách u Opočna, kde jej hledal marně již Jireček, dále Brožovského z Pravoslav, jehož knihovna byla rozptýlena po antikvariátech, a konečně tzv. staňkovský, snad kdysi ve Staňkově u Plzně. Pátrání po nich vyznělo naprázdno, ale je možné, že jde o některý rukopis výše uvedený, zvláště z Knih. Nár. musea, kde někde nejsou zachovány ex libris, staré signatury nebo jiné provenienční zmínky a zprávy. I tak počet zjištěných rukopisů převyšuje dosavadní známý stav.

Děkuji správám knihoven a archivů, které mi vyšly vstříc při hledání a studiu rukopisů, zvláště dr. Jos. Tichému z Knih. Nár. musea za upozornění na rukopisy získané po Bartošově soupisu, věd. ved. dr. Nuhlíčkovi za obstarání rukopisu Ms. 21 a prof. čl. kor. Vaněčkovi za upozornění na tento významný rukopis.

(D o d a t e k.) Jak bylo řečeno na konci seznamu rukopisů, bylo možno očekávati, že se najdou další rukopisy Všehrdova díla. Vskutku po konferenci o Všehrdovi a jeho díle v září 1960 byly nalezeny další tři rukopisy, ale není tím zajisté řada rukopisů nikterak uzavřena. Pro úplnost budtež jejich stručné popisy uvedeny dále. Nepřinášejí pozoruhodné varianty, protože filiačně navazují na rukopisy již dříve uvedené a proto jsem odkazy na ně nezařadil dodatečně do textu. Příští badatel nechť si povšimne uvedených spojitostí s ostatními rukopisy.

Ms. 32

PRAHA: Knih. strahovská **„strahovský druhý"**
DB-II-10 **„Víta Pola Žitavského"**

Pap., XVI. stř., 325 ff., 34 × 21,5 cm, v dřev. deskách potaž. hnědou slepě tlač. kož. s kováním, na hřb. „Staré zřízení zemské." (Hanka IX. čís. X,]:21). (Rukopis zjistil dr. Jiří Pražák při soupisu strahov. fondu.)

1a—10a: (Tit., předml. postupic., rozdíl. registr), 10b—250b: (Kn. I—IX. kusá, expl. „A o tom proměnění a o zprávě při sůdě i při dskách" /// = J. IX. 10. § 14.)

Na konci 4. knihy (120a) „Finis quarti libri feria VI die Valentini anno Chr. 1535" (opraveno mylně rukou Víta Pola Žitavského z Českého Brodu

z původního „1528“). Redakce smíšená blízká Ms. 10 roudnickému druhému, popř. titulem („gruntovní sebrání ze všech práv zemských král. čes.“) i Ms. 23 brněnskému. Proti Ms. 10 však zachovává starší pravopis, takže je patrně textově starší, i když není úplný. Vhodný pro revisi textu Ms. 10.

Ms. 33

PRAHA: Archiv Pražského hradu **„kapitulní pražský“**
Kapitul. knih. pražs. 1697 **„Kalendův“**

Pap., poč. XVII., 212 ff., 33,5×20,5 cm, vaz. celokož. hnědá, na před. desce „Melichara Kalendy z Větčína tato kniha o právích 1620“, vaz. i rkp. poškozeny. (Podlaha II. dodat. čís. 1697.)

1a—138b: (Kn. I—IX., Zavř.)

Redakce starší téměř shodná s textem Ms. 13 Buriánovým až na tamní datované explicity a na pravopis, který je ze 17. stol.

Ms. 34

PRAHA: Ústřední stát. archiv **„čes. dvor. kanceláře“**
fond Ces. dvor. kanc. Böhm. Abt. II-A-1

Pap., XVIII. stř., 491 ff., 34×21 cm, fascikl bez vazby převážně z kvarternů.

1a—491a: (Latin. tit., životopis Všehr., neúplný něm. konspekt, pak kn. I.—IX., Zavř.)

Redakce vladisl. buď přímo z Ms. 4 Kinského nebo z jeho předlohy, zachovávající pravopis XVI.—poč. XVII. stol., shodně i v datovaném explicitu „Anno divini partus 1515 quinta sabathi luce post solemne festum Annuntiationis dominae Dei parae de conceptu J. Chr. in Veteri urbe Pragensi“. Rukopis nalezl v aktech pro kodifikační komisi v XVIII. stol. Dr. Val. Urfus, srov. V. Vaněček, M. Vikt. Cornelius ze Všehrd a další vývoj čes. právnictví (1960, Rozpr. ČSAV, ř. SV. roč. 70, seš. 9) 26, pozn. 86.

*

Mimo uvedené rukopisy zjistil Dr. Jiří Pražák při soupisu rukopisů křižovnické knihovny signaturu dosud nezvěstného rukopisu XXII-A-17 (LVI-D-1) ze XVI. stol., který podle katalogu obsahoval VIII. a IX. knihu Všehrdovu.

(Uzavřeno 7. 3. 1961)

VŠEHRD PŘI PRÁCI

(K otázce pramenů Všehrdova díla)

Jiří Veselý

Dílo mistra Viktorína Cornelia ze Všehrd „O právích země české“,[1] přes časovou odlehlost více než čtyř a půl století dobře srozumitelné i dnešnímu čtenáři, bylo vždy právě touto svou vlastností dobrým úvodem do studia domácích právních dějin. I autor tohoto příspěvku se ve své prvé práci zabýval dílem Všehrdovým, a to otázkou jednoho okruhu jeho pramenů.[2] Dnes, po dvaceti pěti létech se u příležitosti výročí Všehrdova narození vrací k doplnění tohoto námětu.

Chceme-li sledovati našeho významného spisovatele při práci, nebude nás zajímati, které skutečnosti Všehrd uznával za prameny vzniku práva,[3] nýbrž půjde o to, z jakých *zdrojů* čerpal Všehrd poučení o právu platném na soudu zemském i u desk za jeho doby. Z toho pak vyplyne i odpověď na otázku, z jakých pramenů skládal Všehrd své dílo.

Poučení, do jaké míry a jakým způsobem používal při tom Všehrd římskokanonických právních příruček, nalezne čtenář v Boháčkově pojednání, otištěném v tomto sborníku; pokud jde o zdroje domácí, již zběžným pročtením „Knih devaterých“ lze zjistiti, že v pramenech Všehrdovy práce přichází v úvahu trojí okruh:

1. vlastní zkušenost,
2. předchozí právní knihy a pomůcky,
3. nálezy zemského soudu, zapsané v knihách zemských desk.

Podíl jednotlivých uvedených složek na vzniku Všehrdova díla je nestejný. V práci shora vzpomenuté byl podrobně probrán způsob užití zemských desk ve Všehrdově díle. V dnešním příspěvku bude proto věnována pozornost prvým dvěma složkám.

Sotva bude sporu o tom, že největší část látky při skladbě právní knihy

---

[1] Tento prostší název je snad autentický. Je v souladu s Všehrdovými citacemi, se staršími právními památkami a přidržel se ho i J i r e č e k ve vydání z r. 1874 (CJB III. 3, též samostatně). Název, jímž opatřil své vydání H a n k a (Staročeská bibliotéka č. 1., 1841) *„O práviech a súdiech i o dskách země české“* se uvádí ještě někdy v příručkách dějin literatury.

[2] *Příspěvky ke kritice textu právních pramenů XVI. stol. I. Všehrd a desky zemské* (Práce ze semináře čs. právních dějin č. 19, 1934).

[3] Některé věci sem spadající rozebral vydavatel J i r e č e k v edici na str. XIX až XXIII a později znovu v knize *Právnický život v Čechách a na Moravě*, str. 278 n.

poskytla Všehrdovi vlastní zkušenost, kterou získal v úředních funkcích při úřadu desk zemských. Svědčí o tom v prvé řadě několik míst, kde autor přímo uvádí, že píše z autopsie.

Na začátku druhé knihy (II, 11) při výkladu o tom, že v nepřítomnosti králově předsedá zemskému soudu nejvyšší purkrabí, dodává: „tak *za našie paměti* Jan z Janovic, nejvyšší purkrabí Pražský . . . na miestě JMKské jest sedával po všecka ta léta i súdy."

V kapitole II, 16, jednající o položení ven z země a za nemocna, rozpomíná se Všehrd na případ, kdy nemocný byl přivezen k třetímu roku do Prahy, aby vykonal přísahu za nemoc a praví: „Také jsem já při tom byl".[4] Jiná příhoda před soudem, jíž byl svědkem, totiž případ, že obě strany prošly při přísaze se zmatkem, Všehrda značně zaujala, neboť se o ní zmiňuje dvakráte. Na obou místech při tom uvádí, že se tak stalo *za jeho paměti*.[5]

Spornou otázku, zda přísaha za nemoc má se díti se zmatkem či beze zmatku, řeší Všehrd na základě vlastní zkušenosti: „Ale to jsem jinak viděl a při tom jsem stál, že jsú bez zmatku za nemoc přísahali."[6] Všehrd dovolává se své paměti i při zprávě o úředním přehmatu, totiž že byla vložena viza na půhon přesto, že byl rok řádně opraven.[7] V kapitole o starostovi komorničím Všehrd důtklivě nabádá, aby si starosta dal dobrý pozor, když píše na půhonné cedule roky k soudu, zda jde o stání k menšímu soudu ve středu před úředníky či o stání v pátek před větším soudem zemským. Tento podrobný výklad odůvodňuje slovy:[8] „Nebud to žádnému divno, že o tak malé věci pilně vypisuji. Ten se jest zmatek *za mé paměti* jednú přihodil dobře vtipnému starostovi . . ."

Další přímou zmínku o Všehrdově vlastní paměti nalézáme až v sedmé knize při výkladu o dvojí formě uvázání, totiž „s komorníkem" a „mocí svú". Všehrd upozorňuje, že druhý způsob zejména v období justicia se stává praktický a podotýká:[9] „A tak jsú se mnozí za starých i *za našie paměti* uvazovali." V desáté kapitole téže knihy řeší Všehrd spornou otázku, zda je možno vyslati komorníka na uvázání se ve kšaft, který nebyl dosud zapsán do desk a praví:[10] „Tomu jsú úředníci přede mnú *i za mne* vždycky otpierali. Než *co já věděti mohu* a po dskách shledati, dvakrát se to přiho-

---

[4] Vš, II, 16, 3.

[5] Vš, II, 23, 7 . . . neb když jsú pan Heralt z Kunštatu a pan Šumburk *za mé paměti* oba přísahu provedli . . . a II, 26, 5 . . . jednú se *za našie paměti* to zdařilo — neviem jakým štěstiem — že pan Heralt z Kunštatu, póvod, a pan Šumburk, pohnaný, oba jsú přísahu . . . provedla.

[6] Vš, II, 24, 8.

[7] Vš, III, 19, 11: . . . o té věci nebyl bych psal, kdyby se toho nebylo *za mé paměti* nepřihodilo. Podruhé připomíná tuto příhodu v kap. následující III, 21, 8 . . . však se jest to *za našie paměti* přihodilo, že jest přes rok opravený vložena viza . . .

[8] Vš, III, 15, 7.

[9] Vš, VII, 1, 5.

[10] Vš, VII, 10, 10.

dílo . . .“ Na jiném místě[11] přimlouvá se Všehrd za to, aby knihy úroční byly psány na pergameně a nikoli na papíře, což odůvodňuje takto: „neb mnozí svých platóv komorních dóvodóv jiných nemají, než ty knihy, ktemnozí svých platóv komorních dóvodóv jiných nemají, než ty knihy, kterýmiž se tíž platové zapisují a mnozí *za našie paměti* těmi samými knihami platóv svých komorních jsú obránili a dobyli“.

Nutně osobně vyznívá kapitola „O dskách velikých zemských“ (VIII, 11) z níž do dovídáme o zámince, která sloužila k vypuzení Všehrda z úřadu místopísařského. Odmítaje nařčení, že by byl při „opravování“ či „korigování“ desk (pod čímž třeba rozuměti kolacionování čistopisu ingrossátorova s koncepty písařů na kvaterních) zneužil moci úřední, končí:[12] „A ty dsky veliké oboje vždycky od starodávna miestopísař každý v své moci jest sám mieval, i *já též;* a jiní úředníci s tím jsú nechtěli nic mieti.“[13]

Poslední dvě místa, kde se Všehrd zmiňuje o své osobní účasti, se týkají úředních tax u desk[14] a rozdělování tax společných („z truhlice“), jež bylo spojeno s vydatným popíjením.[15]

Uvedenými místy, na nichž se Všehrd přímo zmiňuje o své „paměti“ nebo „v úřadě přítomnosti“ není však složka vlastní zkušenosti v jeho díle zdaleka vyčerpána. Je ovšem potřebí vyhledati k jejímu zjištění jiné ukazatele. Jednou z cest, která nás přivede na stopu míst, která Všehrd koncipoval z osobních poznatků a vlastní zkušenosti, je sledování úředních funkcí, které autor při úřadu desk zemských zastával. Jak vyplývá ze zachovaných zpráv,[16] pobyl Všehrd při úřadě desk zemských deset let (1487 až 1497). Opustiv akademickou dráhu, nastoupil as r. 1487 u deskového úřadu, v jaké však funkci, není známo. Roku následujícího byl však již starostou komorničím a současně ingrossátorem desk zemských; svoji úřední kariéru zakončil v hodnosti místopísaře zemských desk, kterou zastával v létech 1493 až 1497.

Během této dlouholeté činnosti měl příležitost seznámit se zevrubně s jednáním na soudě zemském větším i menším i při úřadě deskovém samotném. Jako starosta komorničí pronikl zejména do agendy přípravného řízení procesního a do předpisů řízení exekučního. Tyto dvě oblasti poskytly mu látku pro prvé tři knihy jeho díla a pro některé kapitoly knihy sedmé.

---

[11] Vš, VIII, 8, 3.

[12] Vš, VIII, 11, 6.

[13] V prvé recensi poslední věta zní: *i já; než potom po mě jinak.*

[14] Vš, VIII, 48, 6. To jsú ti úředníkóv Pražských větších i menších dóchodové a práce jich užitkové, kteréž nikdež v žádných dskách, žádných knihách ani práviech popsáni jsú nebyli, než v lidské a v úředníkóv menších paměti až do dnešnieho dne jsú nošeni. Kteréž *jsem já* tuto pro paměť budúcí pilně a společně sepsal tak jakž *jsem od jiných je brátí viděl i sám bráva*l.

[15] Vš, VIII, 48, 7 . . . a což piva neb patok při tom dělení vypíti mohú — k čemuž dodává: Než za starých jsú malvazí a rivolu při dělení peněz píjeli a ještě *i za mé paměti a v úřadě přítomnosti.*

[16] Jireček, vydání str. VII, *Právnický život*, 269 n.

Ve funkci ingrossátora měl možnost si osvojiti všechny druhy deskových zápisů. Úkolem ingrossátorovým totiž bylo pořizovati čistopisy zápisů, které podle prohlášení (přiznání) stran koncipovali deskoví úředníci a zapisovali na kvaterny, do knih vlastních desk zemských (register). Při této činnosti seznámil se Všehrd se stylisací zápisů nesporné agendy deskové a v těchto formách poté sám jako místopisař příslušné zápisy koncipoval. Zkušenosti zde získané poskytly mu látku zejména pro knihy IV, V, VI, VIII.

K dalšímu ukazateli míst, která čerpal Všehrd z vlastní zkušenosti dospíváme úvahou, že kapitoly, při nichž se nedovolává ani na staré spisy, ani necituje nálezů ze zemských desk, mají za základ vlastní autorovo pozorování.

První takovou skupinu tvoří kap. II, 2 (O zahájení súdu), II, 3 (O svědčení póhonóv) a II, 4 (Kdy se dává právo stané); podobně kap. II, 8 (Kteří se póhonové vysvědčují) a II, 9 (Jak se pře slyšie); sem spadá ještě kap. II, 18, jednající o pánu z lavic. Ve všech těchto kapitolách jde o průběh řízení, který byl běžný všem zaměstnancům u desk a tudíž i Všehrdovi, který zde zřejmě píše z vlastního názoru.

První tři kapitoly třetí knihy (O póhonu, co je póhon, o útoku) jsou rovněž bez odkazu k deskám, neboť v nich podává Všehrd definice zmíněných institutů opět na podkladě vlastního přemýšlení. V téže knize (III) nalézá se další skupina kapitol podobného rázu. Jsou to výklady o úřednících (kap. 15 o starostovi komorničím, a kap. 17 o komornících), mezi něž je vsunuta kap. 16, nadepsaná „o rociech k svědčení póhonóv", jejímž obsahem je technika úřadování. Rovněž závěrečné kapitoly této knihy (24 a 25) neobsahují citací desk, ježto výklad o zvláštních půhonech a o placení od půhonů znal Všehrd z běžné praxe.

Počáteční a závěrečné kapitoly páté knihy obsahují rovněž poskrovnu citací. Všehrd, veden zde živým cítěním s vdovami a se sirotky, pojednává spíše populárně než vědecky a ve formě rad těmto osobám sociálně slabým, jak si mají před soudem a úřadem počínat. V řadě kapitol o zástavě a věně (V, 1 až V, 11) vyskýtá se pouze jedenkráte citace desk (v V, 3); podobně je tomu v kap. 15—20, 25, 26, 29 a 31 páté knihy, kde jde vesměs o právní poměry spojené se zřízením, převodem i jinými osudy věna. Rovněž tak kapitoly o létech sirotčích a o dání let neobsahují citací starých nálezů, což opět naznačuje, že zde Všehrd píše z vlastní zkušenosti.

Technika při dělení rodinného nedílu a právní postup při rozdělování spočívaly též povětšině na paměti úředníků; proto i v počátečních kapitolách šesté knihy najdeme málo citací. Kapitoly 1—5 neobsahují ani jediné, kapitola 6 pouze odkaz všeobecný (toho jsú dsky všecky plny); kapitoly 7, 10 a 11 mají po jedné citaci, kdežto 8 a 9 jsou opět bez citace. V téže knize šesté jsou to dále kapitoly 22—28, jednající o nadání a o dě-

kování z poručenství jakož i o směně, kdež Všehrd navazuje své výklady na předeslaný formulář toho kterého právního jednání.

Uvázání, zapisování dědictví a jiné dispósice nemovitým majetkem, jež Všehrd rozebírá v prvé polovině sedmé knihy, spočívaly rovněž na běžných formulářích, které mohl Všehrd komentovati, aniž byl nucen použíti specielních nálezů. Dovolává se zde zemských desk pouze všeobecně,[17] kapitoly 14 až 25 jsou pak vůbec bez citací.

Nejméně nálezů (celkem pět) z celého díla Všehrdova obsahuje kniha osmá. Výkladu o deskách zemských a o deskách památných, půhonných, o knihách úročních a žalobních, o registrech peněžitých i registrech starosty komorničího mohl se Všehrd odvážiti bez odkazů na deskové nálezy, neboť denní styk s těmito deskami a knihami dával mu sám bohatý materiál pod ruku.[18] Zde se Všehrd nejvíce opíral o své osobní zkušenosti.

*

Druhou pramennou složkou Všehrdova díla jsou předchozí právnické spisy, zvláště právní knihy. Je to složka rozsahem sice nejmenší, avšak po stránce skladebné zajímavá tím, že se zde poprvé setkáváme s vědomou citací literatury.[19] Než ne na všech místech Všehrd přímo cituje — jeho dílo obsahuje i ohlasy četby starších spisů bez citace. Tyto skutečnosti svědčí o tom, že se Všehrd k sepsání svého díla všestranně připravoval.

V některých případech lze ovšem sotva spolehlivě určiti, odkud Všehrd svoji stylisaci doopravdy čerpal. Příkladem může býti známá a Všehrdem častěji opakovaná věta „dobrovolné podvolení právo ruší".[20] Tuto zásadu čteme jednak v díle Ondřeje z Dubé,[21] Všehrd sám cituje na jednom místě IV. desky Plánovy (bez udání folia).[22] Zde jde zřejmě o obecné pravidlo, které mohlo býti častěji samostatně formulováno, takže mezi uvedenými místy ani nemusí být nějaké souvislosti.

V příloze k této stati uvedena jsou v podobě tabulky místa ze Všehrdova díla, na nichž se buď starých sepsání přímo dovolává, anebo kde z těchto pramenů i bez citace přejímá. Z přehledu toho vyplývá především, že nejvíce míst Všehrdem tímto způsobem užitých, tj. zhruba dvě třetiny, pochází z právní knihy Ondřeje z Dubé. Je to pochopitelné, neboť dílo páně

[17] Vš, VII, 2, 15: dóvod všecky dsky zápisné; VII, 11, 2: dóvodóv v deskách i náleziech dosti; VII, 12, 2: zápisóv ve dskách jest nemálo; VII, 13, 3: jest zápisóv po dskách mnoho.

[18] Citace desk přichází pouze v kap. 2 § 8, kap. 22, § 2 (pouze forma listu obranního) a tři citáty ze III. desk Václavových v kap. 24 § 2 29 § 1 a 31 § 6.

[19] Všehrdovo dílo je též jediné a poslední, kde jsou předchozí starší právnické spisy citovány.

[20] Vš, II, 1, 21; II, 13, 10; V, 41, 5; VII, 20, 4.

[21] Čl. 21 (cituji podle Čádova vydání).

[22] Vš, II, 13, 10. Pravděpodobně jde o IV. Planae K 20. Viz mé *Příspěvky I*, příloha č. 103.

SEZNAM MÍST, KTERÁ VŠEHRD PŘEVZAL ZE STARŠÍCH SPISŮ

Č.	Vš.	citace	obsah	pramen
1.	II, 1, 21	jakož se po starých spisiech nalézá v starých spisiech o práviech země české sepsaných	o panském nálezu na mimořádném místě	O. z D. čl. 81 a 83
2.	II, 10, 3	—	formulář žaloby z dědictví	Formae querellarum I, 63 (CJB II, 2, 324) O. z D. čl. 30.
3.	II, 10, 8	po starých spisiech o právě zemském vydaných	žalobní formule	CJB II, 312—323; O. z D. čl. 27 sl.
4.	II, 11, 4	—	žaloba o hlavu	O. z D. čl. 27.
5.	II, 20, 4 a 5	staří . . . . v starých náleziech	způsob panského potazu	O. z D. čl. 85.
6.	II, 20, 11	—	potaz vynášejí kmeté	O. z D. čl. 82.
7.	II, 21, 16	nalézá se v starých spisiech o práviech zemských	nálezy panské nebyly zapisovány do desk	O. z D. čl. 79 a 80.
8.	II, 23, 7	nalezl jsem v Knihách pro starost shnilých	zmínka o ordálech	Ordo jud. terrae čl. 68.
9.	II, 26, 19	neb se v starých spisiech o práviech takto nalézá:	přísaha kmeta soudu zemského	Officium čl. 90 (CJB II, 2, 268)
10.	III, 7, 17	v starých spisiech o práviech českých nepotupných	nedospělý pohání z vraždy	Řád pr. zemsk. čl. 24.
11.	III, 11, 1	kteříž jsú před sto lety o práviech psali	král má býti poháněn kmetem	Officium čl. 22 (CJB II, 2, 258).
12.	III, 13, var. I. rec.	nalézá se však i toto v starých spisiech	žena v šestineděli neztrácí nepřítomností u soudu	Officium čl. 143 (CJB II, 2, 277)
13.	III, 17, 6	—	modality půhonu	Kniha rožmberská
14.	III, 18, 20	jakož stará zachovánie to ukazují a svědčí	viz č. 12.	viz č. 12.
15.	III, 20, 2	—	výklad o vize	O. z D. čl. 150.
16.	III, 21, 2—4	—	výklad o různých druzích půhonů	Kniha rožmberská
17.	III, 22, 3—11	—	počet předepsaných půhonů v jednotlivých přech	Kniha rožmberská
18.	III, 24, 8	—	výklad o zvláštních půhonech	Kniha rožmberská
19.	III, 24, 7—9	v starých spisiech, kdež jest o práviech psáno	přípravné řízení (ohledání škod)	Řád pr. zemsk. čl. 51—53.

20.	III, 24, 10	pravie tak staří a nalézá se v jich starých spisiech	formality při ohledání škod	Řád pr. zemsk. čl. 54—60, zvl. 56.
21.	III, 24, 13	—	formality při únosu a znásilnění	Řád čl. 87.
22.	IV, 16, 2 a 3	staří jsú říkali	výklad o odhádání (= vědění)	O. z D. čl. 73 a 74.
23.	V, 5, 6	v spisiech starých o práviech země české učiněných	o zplacení zástavy	O. z D. čl. 22 f. Řád čl. 70.
24.	V, 10, 1 a 3	—	změna stavu vdovy	O. z D. čl. 93 a 95.
25.	V, 15, 1 a 4	—	svršky a dluhy při věně	O. z D. čl. 94.
26.	V, 17, 2	—	odúmrť věna	O. z D. čl. 96.
27.	V, 37, 1	—	poručenství zaniká dospělostí nejstaršího sirotka	O. z D. čl. 97 in fine
28.	V, 46, 2	od starých nalezeno	venia aetatis (léta králem daná)	O. z D. čl. 99.
29.	VI, 7, 6	vedlé práva starého	ztráta dílu při zlém nakládání s příbuznými	O. z D. čl. 90.
30.	V, 7, 6 in fine	—	pana ztrácí věno, provdá-li se bez svolení	O. z D. čl. 91.
31.	VI, 14, 2	za starých (dvakráte)	spolek může se státi jen na plném scudu	O. z D. čl. 81 a 130.
32.	VII, 3, 1—2	staří	lhůta k odporu po uvázání	O. z D. čl. 76.
33.	VII, 3, 8	i to v starých spisiech o práviech českých se nachází	odpory mají býti souzeny přednostně	O. z D. čl. 151.
34.	VII, 26, 3 a 4	jakož se to i v starých spisiech nalézá	řízení při odboji	O. z D. čl. 140.
35.	VII, 31, 1	za starých	o pokutách (viny za starých)	O. z D. čl. 139; Const. fic. III, 1 (CJB II, 2, 353).
36.	VIII, 26, 1	a podlé práv starých	trest na odboj proti právu	O. z D. čl. 140.
37.	VIII, 33, 1	co se po starých spisiech shledává*)	taxy za deskové vklady	Ordo taxarum (CJB III, 2, 204);
38.	VIII, 33, 2	jakož jsú staří zpravovali	sleva tax za deskové vklady	O. z D. 125.
39.	VIII, 33, 3	a to též v starém sepsání o práviech móže nalezeno býti	taxy za vklady do větších desk zemských	CJB III, 2, str. I—V.
40.	VIII, 44, 6	jakož u sepsání starých o práviech stojí	taxy za zvody	CJB III, 2, 206; (O. z D. čl. 9.)
41.	VIII, 47, var. I. rec	za starých, jakož to spis o práviech svědčí	taxa za čtení od desk	O. z D. čl. 9.
42.	IX, 1	z starých spisóv	(o zmatcích)	Smil Flaška z Pardubic.

*) Na konci textu: A to móž starým sepsániem o práviech zemských a o dskách jistě okázáno a provedeno býti.

Ondřejovo je přes časovou mezeru jednoho sta let době Všehrdově nejbližší a ze všech předchozích právních památek i nejucelenější. Prováděti podrobný rozbor jednotlivých míst nemělo by valné ceny: dostačí povšimnouti si blíže jen několika, které mohou nějakým způsobem osvětlit způsob Všehrdovy práce.

Tak příkladem bez obvyklého jinde dovolávání se spisů o starých právech českých, tedy bez citace, přejímá Všehrd volně v kapitole 20 při výkladu o způsobu, kterým se provádí panský potaz, v § 4 a 5 Ondřejův čl. 85 a v závěru této kapitoly (II, 20, 11) téměř doslovně Ondřejův čl. 82.[23] Avšak již v závěru kapitoly následující (II, 21, 16) o panském nálezu, který je převzat z Ondřejova čl. 80, čteme obvyklý Všehrdův citační údaj: *„nalézá se v starých spisiech o práviech zemských“*. Těmito slovy, na některých místech s nepatrnými stylistickými změnami[24] cituje Všehrd všechna ostatní místa přejatá z díla Ondřejova, avšak nejen tato, nýbrž i místa z jiných předchozích právních sepsání. Z toho vyplývá, že Všehrdovi nebylo patrně známo autorství páně Ondřejovo; jeho dílo přichází u Všehrda v anonymitě, podobně jako ostatní předchozí právní památky.[25]

Již vydavatel Všehrdova díla Jireček si povšiml, že Všehrd místy rád filologisuje, snaže se právnické termíny vyložit etymologií[26] nebo jinak objasnit. Po této stránce poskytla mu četba díla Ondřejova starý termín pro odhádání, jemuž se původně říkalo vdědění.[27] A při této příležitosti převzal z téhož autora v § následujícím i zásadu, že odhádání je poslední a konečný stupeň exekuce na nemovitosti.[28]

Některá místa, na nichž se Všehrd opírá o stará sepsání, čtou se vedle Ondřejovy knihy i v jiných památkách. Tak tomu je při výkladu o žalobních formulích[29], které je možno nalézti i ve starších sbírkách žalobních formulářů.[30] Podobně v páté knize[31] zmiňuje se Všehrd o staré zásadě, podle níž zástavní věřitel, který se zdráhal přijati výplatu, přichází o děiny ve prospěch vlastníka a o peníze ve prospěch úřadu. Zásadu tu, která v jeho době, jak praví, již „vyšla z obyčeje“ mohl vyčísti buď z díla Ondřejova (čl. 22) nebo z Řádu práva zemského (§ 70).

[23] Podobně i výklad o vize (Vš, III, 20, 2) bez citace opírá se patrně o čl. 150 v knize Ondřejově.

[24] Vš, II, 1, 21: jakož se po starých spisiech nalézá; a: v starých spisiech o práviech země české sepsaných; II, 10, 8: po starých spisiech o právě zemském vydaných: III, 7, 17. v starých spisiech o práviech českých nepotupných; III, 24, 9: v starých spisiech, kdež jest o práviech psáno; V, 5, 6: v spisiech starých o práviech země české učiněných aj v.

[25] Naproti tomu uvádí Všehrd jménem autora básně „Nové rady“, kterou cituje v IX. knize svého díla, pana Smila Flašku z Pardubic.

[26] Viz vydání, str. XXV.

[27] Vš, IV, 16, 2; Ondřej z D. čl. 73.

[28] ... všechna práva zavierá. Vš, 16, 3; Ondřej z D. čl. 74.

[29] Vš, II, 10, 3; II, 10, 8.

[30] U Ondřeje čl. 30 a 27; srov. tzv. Formae querellarum v CJB II, 2, str. 312—330.

[31] Vš, V, 5, 6.

Památku posléze uvedenou užil Všehrd na dalších třech místech své práce. Poprvé ve výkladu o právní mezeře, která vznikla odstraněním ordálů.[32] Druhé místo týká se výjimečné procesní způsobilosti nedospělce při žalobě z vraždy a způsobu jeho zastoupení při soudním souboji.[33] V kapitole o některých zvláštních půhonech Všehrd posléze uvádí podle Řádu práva zemského formality při ohledání škod komorníkem na místě činu.[34]

Z jiného starého právnického dílka, označovaného jako „Officium circa tabullas terrae" přejímá Všehrd rovněž na třech místech své práce. Je to výklad o způsobu, jakým má přísahati kmet,[35] ustanovení o tom, že král má být poháněn kmetem,[36] a zásada, že žena v šestinedělí neztrácí při kontumačním rozsudkem, nestojí-li k soudu v kterémkoli procesním stadiu.[37] Kapitola VIII, 33, nadepsaná „Co se jest od desk bralo za starých", opírá se v prvé své části cele o předchozí sepsání. Údaje o starých taxách, které Všehrd v této kapitole reprodukuje, čtou se jednak v knize Ondřeje v čl. 125 jakož i v různých deskových řádech a právech písařských.[38]

Vydavatel Všehrdova díla Jireček, který prvý upozornil na místa převzatá z předchozích právních památek,[39] neodvažoval se v této souvislosti rozhodnouti, zda znal Všehrd též knihu Rožmberskou. Mám za to, že výklad o formalitách půhonu,[40] o rozličných druzích půhonu[41] a o některých zvláštních půhonech[42] jsou ohlasem této naší nejstarší právnické památky, byť většina jejích ustanovení byla ve Všehrdově době již obsoletní. Právděpodobnost, že Všehrd alespoň četl knihu Rožmberskou, vyplyne ještě z dalších úvah.

je totiž potřebí si uvědomiti, že názvy předchozích právních památek, jichž Všehrd ve svém díle použil, jsou označení, která pocházejí od moderních editorů. Chceme-li sledovat Všehrda při práci, je třeba se ptáti, kde se mu tato stará sepsání dostala do rukou a v jaké podobě tyto památky poznal. Je pravděnejpodobnější, že se Všehrd setkal se staršími právnickými spisy přímo v úřadě desk zemských, kdež musíme předpokládati existenci úředních pomůcek a příruček. Bylo takových pomůcek asi více a různého druhu. Tyto exempláře vzaly nejspíše za své při katastro-

---

[32] Vš, II, 23, 7; Ordo § 67.
[33] Vš, III, 7, 17; Řád čl. 24.
[34] Vš, III, 24, 10; Řád čl. 56.
[35] Vš, II, 26, 19; Officium čl. 90 (CJB II, 2, 268).
[36] Vš, III, 11, 1; Officium čl. 22 (CJB II, 2, 258).
[37] Vš, III, 13, pouze první redakce; Officium čl. 143 (CJB II, 2, 277).
[38] Vydal Jireček v CJB III, 2 str. 204 nsl.
[39] Str. XXII.
[40] Vš, III, 17, 6.
[41] Vš, III, 21, 2—4.
[42] Vš, III, 24, 8.

fálním požáru desk r. 1541, až na jeden (ze starší doby), který nějakou náhodou zůstal zachován u desk dvorských.[43]

Východiskem úvah, v jaké vnější podobě poznal Všehrd staré právnické památky, bude skutečnost, že všechny tyto prameny splývaly mu pod jediný pojem *„starých spisů o práviech českých"* bez jakéhokoli rozlišení. S tím je v souvislosti i způsob Všehrdových citací, jak bylo již shora upozorněno[44] a rovněž způsob zachování těchto památek. Prameny shora uváděné nedošly nás ojediněle, nýbrž jsou obsaženy pravidelně všechny, spolu s dalšími materiály, např. deskovými nálezy, ve sbornících, svodech, tzv. kodexech.

Je téměř jisto, že náš autor nalezl tyto staré spisy o právech českých v jednom sebrání. I když není možno zjistiti, který z kodexů měl přímo v rukou, bude snad lze s dostatečnou pravděpodobností určiti druh takového kodexu. Cenným přínosem jsou zde výsledky studií Čádových, který u příležitostí vydání díla Ondřeje z Dubé roztřídil všechny dostupné rukopisy a provedl jejich filiační zařazení. Při této příležitosti vyslovil i mínění, jemuž dlužno přisvědčiti, že Všehrd užíval rukopisu oné skupiny, jejímž jedním představitelem je kodex tak řečený Talmberský.[45] Tato pomůcka poskytla mu nejspíše látku k většině míst, kde staré právnické spisy cituje. Avšak Všehrd měl v rukou nejméně dvě příručky, poněvadž vedle „starých spisů o práviech českých" uvádí ještě jinou, pravděpodobně starší pomůcku, pravě, že citované místo nalezl „v knihách pro starost shnilých".[46]

Jak bylo krátce výše zmíněno, obsahovaly právnické kodexy vedle starších právních knih i deskové nálezy. Tato okolnost není bez významu pro řešení otázky, odkud Všehrd převzal staré nálezy, které ve svém díle cituje.

*

Třetí základní skladebnou složku Všehrdova díla tvoří nálezy zemského soudu. Značný jich počet a způsob jejich užití vtiskují celému spisu význačný ráz. Z těchto důvodů stála tato složka v popředí zájmu badatelů, kteří se Všehrdovým dílem zabývali.

---

[43] je to rukopis označovaný dříve Desky dvorské č. 1, později uváděn pod signaturou býv. Archivu země české A 17. Obsahuje kromě jiného nejstarší text Rožmberské knihy, nejstarší znění Ordinis judicii terrae a jiné památky vesměs práva zemského.

[44] Viz pozn. [24] shora.

[45] Rkps. knihovny Národního musea sign. I A 1 (popis Bartoš, Soupis č. 1). Jde při těchto kodexech o pozdější opisy starších právnických pomůcek, kde byly vynechávány, po případě opravovány předpisy již neužívané nebo jimž nebylo rozuměno. Díky pečlivému Čádovu vydání knihy Ondřejovy můžeme sledovati, že text Všehrdův skutečně spočívá na různočteních řady rukopisů, kterou Čáda shrnul pod odd. řady B. Tak např. v čl. Ondřejově 26 v řadě rkps B zaměněn starobylý termin „póvod" slovem póhon" a text se slovem póhon přejímá i Všehrd. V čl. 82 Ondřejovy knihy rukopisy řady B i Všehrd vynechávají závěrečná slova „od svých předkóv" atp.

[46] Vš, II, 23, 7. Zde by bylo možno pomýšlet na nějaký rukopis, o jakém je řeč v pozn. [43].

Starší literatura[47] vycházela při tom z představy, že Všehrd při skládání svého díla sbíral tento materiál z *desk samých, pilným čtením desk*, že tyto *staré dsky prozkoumal s pilností neobyčejnou*, že si přímo z *desk samých vypisoval*, cožkoli zdálo se mu býti důležito. Tato jednosvorná mínění vyvrcholila poté v tvrzení, že Všehrd ve svém díle *zachoval znění velkého počtu zápisů v deskách zemských, jež by nám jinak byly neznámy*, a že bez jeho práce byly by pro nás dotčené právní prameny *nadobro ztraceny*.

Přesto, že soud starších badatelů o způsobu užití nálezů ze zemských desk ve Všehrdově díle vyznívá zcela jednomyslně, není možno mu přisvědčiti. Opírá se totiž v zásadě o tvrzení Jirečkova, jak je podal v úvodu k vydání knih devaterých a která spočívají na nepřesné interpretaci výroků Všehrdových a na pouhých úvahách. Jediný způsob, jímž je možno spolehlivě prověřiti názory starších autorů o způsobu Všehrdova užití desk zemských, je srovnání jím uváděných míst s místy, která byla zachována ve výpisech v jiných pramenech.

Výpisy z knih desk zemských, jejichž originály shořely r. 1541, zachovaly se na naše časy ve trojí různé podobě. Především jsou to úřední ověřené (úplné) opisy zápisů, které byly vydávány pro potřebu dvorského soudu. Zachovaly se v knihách téhož soudu, které ušly katastrofě z r. 1541. Dále jsou to výpisy, které obsahují toliko podstatnou část řízení, tj. nález, zato však v celé jeho šíři. Výpisy tohoto druhu jsou zachovány ponejvíce v již uvedených právnických kodexech. Posléze třetí druh výpisů představují stručně, avšak výstižně formulované právní zásady, opatřené citací desk, z nichž takto reprodukovaný nález byl vzat.[48] Výpisy tohoto druhu jsou zachovány jednak v „Knížkách nálezů", kdež jsou nálezy seřazeny abecedně, jednak ve sbírce, nazvané „Nálezové práv zemských", kdež jsou nálezy sestaveny v jakýsi věcný pořad.[49]

Z porovnání zachovaných výpisů deskových nálezů s textem Všehrdovým na místech, kde tyto nálezy cituje, vyplyne několik poznatků. Především: tvrzení, že by Všehrdovým dílem byly zachovány nálezy jinak neznámé, neodpovídá skutečnosti. Z celkového počtu zhruba 350 nálezů nepodařilo se v jiných pramenech nalézti necelých 5 %, při čemž jde o nálezy celkem nedůležité a lze pro jich užití Všehrdem nalézti jiné vysvětlení.[50] Srovnání však ukáže dále nadto úzkou závislost textu Všehrdova s textem

---

[47] Názory starší literatury o způsobu, jakým Všehrd užil nálezů ze zemských desk jsou uvedeny podrobně v mé studii *„Příspěvky ke kritice textu právních pramenů XVI. stol. I. (Všehrd a desky zemské)"*, 1934, na str. 9—11. Další část této stati opírá se o výsledky v uvedené studii zjištěné. (Cituji dále zkráceně Příspěvky, I.)

[48] Bližší údaje o uvedených druzích výpisů a jich vzájemném poměru viz *Příspěvky*, I, str. 11.

[49] Knížky nálezů vydal Čelakovský v AČ XIX, *Nálezové práv zemských, tisk z r. 1536*, otištěny znovu v Právníku, roč. I. (1861) ve čtyřech pokračováních.

[50] Srov. *Příspěvky*, I, 72—3.

nálezů ve výpisech. Na několika místech srovnává se text Všehrdův s textem širšího znění nálezů, jak je čteme v kodexech;[51] převážná většina Všehrdem uváděných nálezů odpovídá stručným formulacím, které jsou obsaženy v Knížkách nebo v Nálezech. Na některých místech je slovní shoda Všehrdova s některou sbírkou nálezů doslovná a úplná;[52] tam pak, kde se text „Knížek" kryje se zněním „Nálezů", shodují se texty všechny tři.[53]

Z toho, co zde bylo uvedeno, vyplývá, že Všehrd pro místa, kde cituje nálezy zemského soudu, neužil původních zápisů v deskách samotných, nýbrž po ruce jsoucích výpisů, obsažených v běžných příručkách. Je to ostatně dobře pochopitelno: představa středověkého autora, který podniká rozsáhlou heuristickou práci v originálních pramenech, je anachronická. Nic takového Všehrda ani nenapadlo; vždyť sám na jednom místě[54] praví, že „těmi starými, žlutými a pro starost ohnilými deskami se již nehýbe, než jest jim jako mrtvým pokoj dán". Dále je třeba uvážiti, že při pročítání starých a nejstarších desk by Všehrdovi již samo písmo působilo určité potíže. Je těžko si představiti, že by byl mohl pročísti onu spoustu různých knih, nahromaděných za dobu asi dvou set let a je nemyslitelno, že by si byl vypsal právě ona místa, která již byla obsažena ve výpisech dříve pořízených.

Všehrdovi při skládání knihy nebylo toho všeho zapotřebí; známost nálezů ze starých desk byla zprostředkována sbírkami těchto nálezů v pozdější abecedně nebo věcně seřazených soupisů, které byly sankcionovány praxí, a těchto příruček též v hojné míře použil.

Na skutečnost, že se Všehrd při psaní svého díla opíral o příručky typu Nálezů neb Knížek, ukazují ještě další shody těchto památek. Jak u Všehrda, tak v obojím typu Sbírek nálezů vyskytují se *tatáž chybná čtení*,[55] jindy chybí signatura desk,[56] chybí textová část citačního údaje[57] nález v knihách půhonných označen jiným jménem,[58] aj. Jestliže Všehrd k některé látce cituje dva až tři rozličné nálezy pohromadě, tedy stejně se čtou, namnoze i v témže pořadí ve Sbírkách nálezů.[59] Ve Všehrdově textu jsou

[51] Vš, I, 6, 2; II, 21, 6; IV, 11, 18; VI, 11, —; VI, 41, 3; dále většina citátů v kap. IX, 3 a j. V těchto případech stojí citační údaj *před* vlastním textem.

[52] Např. Vš, II, 13, 7 — Nálezové str. 212; Vš, II, 26, 15 — Nálezové 278; Všehrd I, 5, 1 — Nálezové 157 (s dodatkem: A tu jest zpráva . . .) Vš, V, 43, 12 — Nálezové 217 aj. S textem „Knížek" shoduje se čtení u Všehrda např. Vš, VIII, 29, 1 — Knížky č. XVII, 70a; Vš, V, 24, 3 — Knížky č. XVIII, 93; shoda s textem Knížek je zvláště patrna, jde-li o varianty jejich nejstarší redakce, např.: Vš, VII, 40, 7 — Knížky XI, 27 rkp C; Vš, III, 11, 2 — Knížky VII, 3a aj. v.

[53] Vš, VI, 14,2 — Nál. 159, Knížky XIV, 99; Vš, II, 26, 16 — Nál. 278, Knížky II, 63; Vš, II, 26, 10 — Nál 278, Knížky XII, 135 aj.

[54] Vš, VIII, 5, 2.

[55] Příspěvky, I, Příloha č. 20.

[56] Tamže, příl. č. 134.

[57] Tamže, Příl. č. 47.

[58] Příl. č. 211—213.

[59] Tamže, str. 68 pozn. [24].

obsažena i tři místa, která jsou ze sbírek nálezů opsána téměř doslova, aniž bychom na prvý pohled tušili, že jde o nálezy. Stojí totiž v obojím kontextu bez jakékoli citace.[60] Posléze sluší uvésti ještě jednu drobnost: jak v Nálezech, tak i v Knížkách nálezů uvedeny jsou mezi mnoha nálezy zemského soudu i dvě místa z desk dvorských. A právě tato dvě místa v témže pořadí cituje i Všehrd v VI, 41. Zde je závislost jeho textu na nálezových sbírkách zvláště nápadná.[61]

*

Z toho, co bylo doposud pověděno, vysvitá zřetelně, že Všehrd, skládaje své dílo o právech země české, opíral se především o své rozsáhlé zkušenosti, které získal působením v různých funkcích v úřadě desk zemských a při své práci použil kromě toho psaných příruček různého druhu. V jednom typu těchto příruček, které označujeme jako právní kodexy, seznámil se jednak s předchozími právnickými spisy, jakož i se širším zněním deskových nálezů. V příručce jiného druhu, obsahující soubor starých nálezů ve zkráceném znění, dostala se mu do rukou tresť a výbor deskových nálezů. Obojího tohoto pramene použil pak na četných místech při sepisování svého díla.

Zbývá nyní pověděti krátce něco o tom, jakým způsobem tuto látku a prameny zpracoval. Letmý pohled na dílo samo a jeho rozvržení svědčí o tom, že jak vlastní zkušenost, tak zejména sbírky nálezů, které v této souvislosti představují soubor norem,[62] zpracoval náš autor v určitý systém.[63] Je to systém přirozený, tradiční a v podstatě velmi jednoduchý. Přirozený tím, že odpovídá struktuře starého českého šlechtického práva, jak se postupně vyvíjelo; tradiční potud, že je to v základě systém, který postřehneme už v knize Rožmberské a jehož se přidržel na přelomu 14. a 15. věku i Ondřej z Dubé.

Základní schéma tohoto systému všech uvedených právních knih spočívá v tom, že jsou výklady rozděleny na dvě velké části. V první uzavřené části probíráno je formální řízení procesní, jemuž někdy předchází úvod a výklad o soudech. V druhé části právních knih obsaženy jsou výklady o právu majetkovém; oddíl, jednající o exekuci přimyká se buď k výkladům o procesu nebo stojí za oddílem o právu majetkovém.

V knize Rožmberské, která první se přidržuje tohoto systematického

---

[60] Vš, II, 19, 4 — Nál. 216, Knížky XII, 124; Vš, II, 27, 1 — Nál. 279, Knížky XI, 6; Vš, III, 7, 17, Nál. 159, Knížky II, 11. Srovnání těchto textů viz *Příspěvky* I, str. 74.

[61] Porovnání textu v *Příspěvcích*, I, str. 75.

[62] Nejde zde o normy zákonné v našem smyslu, než o normy, které vyřkl svrchovaný (soudní) orgán a které byly sankcionovány praktickým užíváním.

[63] O systematice Všehrdova díla psal R a u s c h e r v časopise „Všehrd" roč. II (1921) str. 10 a n. a některé zmínky přináší Č á d a v souvislosti s úvahami o skladbě českých právních knih z doby předhusitské (Vědecká ročenka práv. fak. Masarykovy univ. v Brně, sv. VII (1928); též zvl. otisk.

schématu, je podrobně propracována část první, formální, jednající o přípravném řízení procesním a o průvodních prostředcích. Kapitoly, které měly obsahovat výklady majetkoprávní, jsou pouze programově ohlášeny (v kapitole XI), zůstaly však nenapsány. Pojednání o exekuci prakticky chybí.

V knize Ondřeje z Dubé[64] nalézáme již úvod a výklad o soudech, za nímž následuje stať o soudním řízení, na kterou navazuje poučení o exekuci. Část druhá, majetkoprávní, která dílo zakončuje, je jak rozsahem tak i obsahem poměrně velmi chudá.

Na systému díla Všehrdova, ačkoli se zcela přesně kryje s tradičním schématem, je zřetelně patrný pokrok, k němuž došlo ve vývoji zemského práva za století období, které dělí práci Všehrdovu od vzniku knihy Ondřejovy. Obvyklá část prvá, obsahující úvod, pojednání o soudech a podrobné výklady o formálním řízení procesním, zabírá prvé tři knihy. Stejný rozsah však, další tři knihy (IV, V, VI), věnován je již výkladu o ústavech práva majetkového s krátkým dodatkem o exekuci (IV, 13—16), zatím co další a podrobnější předpisy práva exekučního obsaženy jsou až v následující, VII. knize díla.

Kniha VIII. poučuje o písemnostech, se kterými právní obecenstvo přichází do styku, tj. především o druzích zemských desk, dále pak o listech, tedy o vnějších zařízeních, jimiž se právní styk úřadu se stranami nebo stran mezi sebou zprostředkuje, a o úředních poplatcích (taxách). Závěrečná, nejspíše dodatečně připojená kniha IX. pojednává o zmatcích a o současných reformách právního řádu.

Na rozdíl od starších právních knih, v nichž zmínky o majetkovém právu pouze probleskují, aniž byly nějak soustavně probírány a seřazeny, podává Všehrd tuto matérii uceleně a v určitém pořadí. Všimněme si proto po této stránce blíže ještě jednou knih IV—VI, kde je o majetkovém právu řeč. Na předním místě stojí výklady o trhu, které tvoří hlavní náplň knihy čtvrté. V knize následující nalezne se poučení o zástavě, věně a poručenství. Obsah VI. knihy je možný zahrnout pod nejširší pojem disposic pro případ smrti, neboť se zde vykládá o nedílu, dílu, rozdílu, spolku, nadáních a zápisech.

Pořadí, v němž Všehrd o majetkovém právu vykládá, dává již tušiti, na jakém podkladě k tomuto sledu dospěl. Je to rozdělení desk zemských na desky trhové (kap. IV) a desky zápisné (kap. V—VI) do nichž vcházely závazky všeho druhu. Vezmeme-li v úvahu ještě právo procesní, jehož podkladem v zásadě byly desky půhonné, vynikne jasně, že celý původní

[64] O památce, zv. Řády práva zemského, v této souvislosti neuvažujeme, poněvadž tento pramen, zejména v podobě, jakou má původní latinský text v nejstarším rukopise, vlastně žádnou systematiku nemá. Obsahuje v podstatě popisy řízení v jednotlivých sporech.

systém českého zemského práva odpovídá rozdělení knih zemských desk na tyto tři základní složky.

*

V pojednáních, která jsou věnována význačným osobnostem u příležitostech výročí, projevuje se mimoděk sklon k vyzdvihování jejich významu. Máme-li oceniti osobnost i dílo Všehrdovo a neuchýliti se při tom od dějinných skutečností, bude namístě tón střízlivější. Promítneme-li si práci Všehrdovu na pozadí, jímž probíhal vývoj domácího práva v době, kdy toto dílo skládal, dostaneme obraz asi následující.

Všehrd celým rázem a zaměřením svého díla nepředstavuje počátek nové éry, nýbrž naopak — dovršení dosavadního vývoje. Svědčí o tom v prvé řadě již forma jeho díla, které můžeme označiti jako „právní knihu". Je to právní kniha v řadě právních knih sice nejdokonalejší, avšak zároveň je to poslední literární výtvor tohoto druhu. Další vývoj českého právnictví nedál se již touto cestou; nový směr dán jest tím, že současně s prací Všehrdovou vzniká první dílo kodifikační.

Změna formy ve vývoji českého práva je jen vyjádřením změn jeho obsahu. Zde je střetnutí a rozpor stanoviska Všehrdova s novými směry ještě zřetelnější. Charakteristická pro Všehrdův postoj je zde IX. kniha jeho díla, která snad v původní koncepci nebyla ani zamýšlena, zejména poslední (10.) kapitola „Co jest při dskách a súdu změněno". I když sebevíce sympatisujeme se Všehrdem pro jeho cit se sociálně slabšími, nelze zatajiti, že reformní předpisy, i když Všehrd proti nim brojí, přinášejí zjednodušení a jistý pokrok. Konflikt tkví v tom, že nositelem reformních snah a iniciátorem jejich vtělení do kodifikace byl stav panský, který při tom přirozeně sledoval své hospodářské i mocenské zájmy. Nebýti tohoto politického aspektu, byl by se snad i Všehrd s reformami smířil. V dané situaci stál však na straně opačné — na straně drobného zemanstva se štítem starého neproměněného práva v ruce. Proto mu všeliká i drobná proměna starých forem „mysl i uši urážie"[65] a přijímá vlažně i zavedení české řeči do úředních zápisů desk zemských,[66] které by měl jako humanista národního směru uvítat; v dané situaci je však pokládá za počátek všech jemu nevítaných reforem dalších.[67]

Všehrd zde v obdivu k právnickému ingéniu starých Čechů poněkud ustrnul. Ve snaze zachránit ze starého práva, co se dá, píše Všehrd své dílo, zejména v části závěrečné, jaksi o závod s horečnými přípravami kodifikačními, které se projevují zejména ve sněmech z května r. 1497 a z listopadu r. 1499. Snad i nepřítomnost krále v zemi tento vývoj urychlila

[65] Vš, IX, 10, 10.
[66] Vš, IX, 10, 13: V tom se škody veliké nezná, a užitku také....
[67] Vš, IX, 10, 17, var. rkpsu křižovnického: A jakž se jest ta proměna najprvé stala, potom jest ke všem jiným napřed položeným přišlo.

a Všehrd se tomuto proudu, který byl nesen, jak již bylo naznačeno, i mocensky, marně bránil, a pokud jde o osobní postavení, i podlehl.

Vraťme se však ještě jednou k dílu samotnému. Jak vysvítá z rozboru pramenných složek, z nichž Všehrd své dílo vytvářel, nesáhal jeho teoretický i historický zájem dále, než k otázkám běžné praxe.[68] Jeho humanistické vzdělání se neprojevuje v oblasti věcného pronikání do jevů, nýbrž omezuje se na formální stránku věci, na stylistickou vytříbenost podání.

[68] Na nespolehlivost Všehrdových historických výkladů poukázal M a r k o v ve Sborníku věd právních a státních XXX, č. 2; též zvl. otisk.

ŘÍMSKÉ A KANONICKÉ PRÁVO V DÍLE VŠEHRDOVĚ

Miroslav Boháček

I.

Zpracováním thematu „Římské a kanonické právo v díle Všehrdově", jež mi bylo nabídnuto pořadatelstvem tohoto sborníku, naskytá se mi příležitost přistoupit novým způsobem k otázce, kterou jsem se z daleko užšího hlediska zabýval už r. 1920 v článku „Všehrdovo dílo v dějinách recepce římského práva".[1] Ve shodě s tehdejšími názory středověké právní historie, která posuzovala význam římského práva pro vývoj práv domácích jen podle toho, zda a v jaké míře byla kde uznána nebo zavedena formální platnost římského práva a jeho zákonných sbírek, vyhrocoval se totiž problém „Všehrd a římské právo" nutně do otázky, zda Všehrd považuje římské právo za právní řád v jeho době v Čechách platný, a jak se tedy jeho dílo jeví v dějinách postupného uznání platnosti („recepce") římského práva v našich zemích. Odpovídaje na tuto otázku ukázal jsem tehdy především na nepatrný počet míst Všehrdova díla, kde se výslovně hovoří o římském právu, a zdůraznil jsem zejména, že Všehrd naprosto odmítá platnost římského práva (neboli v jeho mluvě „práv obecních") v zemi české, a že naopak podle jeho svědectví bylo koncem 15. stol. pro zemský český soud platnou normou jen právo domácí.

Ačkoliv čtyřicet let, které uplynulo od napsání mé prvotiny, nic nezměnilo na správnosti uvedeného základního zjištění o Všehrdově postoji k římskému právu jako platné normě, dnes při zkoumání Všehrdova poměru k římskému právu nelze se jím spokojit. Problém recepce jako zákonného zavedení nebo zvykového uznání formální platnosti římského práva ustoupil totiž v právní medievistice posledních třiceti let zcela do pozadí před zájmem o všestranné studium jevů, na nichž se v historii domácích právních řádů zračí pronikání nové právní vzdělanosti šířené ze středověkých právních škol. Nejde tu tedy již o otázku, zda, kdy a jakou měrou se římské právo stávalo právem platným doplňujíc nebo vytlačujíc právo domácí, nýbrž o to, jakými cestami a s jakými výsledky pronikal

---

[1] List spolku čes. právníků Všehrd, roč. II, čís. 1—2, *„Na paměť čtyřstého výročí úmrtí M. Viktorina Kornela ze Všehrd"*, str. 23—28.

do právního povědomí i do jednotlivých právních zřízení různých evropských národů vliv názorů a nauk „učených“, tj. tehdejšími universitami všude shodně pěstěných práv, tedy především práva římského a ovšem i kanonického. Na fakt takového pronikání nových právních názorů do zemského práva českého jsem sice už také ukazoval ve svém článku z r. 1920, ale ve shodě s tehdejším pojetím v literatuře jsem o něm nevhodně hovořil jako o „vnitřní recepci“, která znamenala „změnu smýšlení a názorů ve smyslu římskému (obecnému) právu příznivém“, a stopami těchto změn v díle Všehrdově jsem se nezabýval.

V nynějším příspěvku se proto chci pokusit především o doplnění svého starého článku v bodě právě naznačeném, jinými slovy chci především zjišťovat nejrůznější prvky římského a kanonickoprávního původu v látce zemského práva, kterou Všehrd zpracoval. V řadě otázek procesních poskytnou mi při tom cennou oporu pronikavé studie Jos. Markova k dějinám českého soudního řízení starší doby; jinde však předběžné práce chybějí a při objemu látky, o kterou jde, i při časovém rozsahu vývoje, k němuž při tomto zkoumání bude nutno přihlédnout (je to doba nejméně od počátku 13. do konce 15. stol.), je jasno, že budu nucen často se omezit spíše na ukázky, které by mohly být podnětem k podrobnějšímu studiu Knih devaterých v naznačeném směru.

Vedle toho je však nutno ve smyslu svrchu naznačené orientace se znovu pokusit i o zjištění římskoprávních a kanonistických vlivů — a to zejména naukových — ve vlastním Všehrdově zpracování dané látky: půjde tu tedy o vystopování pojmů, zásad, nauk i podrobných pravidel, kterých Všehrd ve svém díle užil, ať při výkladu některých nálezů, ať bez takové souvislosti, a to s přímým vztahem na české zemské právo své doby. Jak vyplyne z další souvislosti, v tomto bodě použití nových hledisek dnešního medievistického bádání romanistického ukáže Všehrda jako právníka mnohem více poplatného nové právní vzdělanosti římskoprávní a kanonistické, než by se dalo soudit podle výsledků mého dřívějšího článku o Všehrdově díle v dějinách recepce.

II.

Je nutno přiznat, že některé Všehrdovy výroky, dopadající na římské i kanonické právo, zní přímo nevraživě. Toho druhu jsou zejména všechny zmínky o doktorech, nebo vůbec o osobách v právech učených, tedy podle tehdejších poměrů o doktorech a bakalářích *legum* i *decretorum*. V Předmluvě, když s pýchou uvedl, že se v království Českém lidé na zemském soudě právy „vlastními a domácími, ne německými, majtpurskými nebo jinými cizími a přespolními súdie“, zdůrazňuje především, že se na soudě zemském soudí „kmety, totižto pány a vladykami k súdu volenými, ne doktory nebo jinými lidmi v práviech přespolních a cizích učenými“

(Předml. ř. 88—90). O něco dále pak Všehrd píše v podobném tónu, že také strany nepotřebují v Čechách k soudům a zejména k soudu zemskému „ani doktora ani řečníka zvláštnieho“, a že každý může svou při vést a všechny soudní úkony provádět “sám za sebe beze všech doktorov, kteříž také, by pak k tomu dobyti byli, málo by zemským právóm rozuměli“ (Předml. ř. 124—9). A jestliže by se v obou těchto případech mohlo zdát, že Všehrdovo přesvědčení o neužitečnosti učených právníků pro zemský soud plyne opravdu jen z jejich neznalosti domácího práva, jiné místo Knih devaterých (II, 19, 12) jasně prozrazuje kousavými slovy nepřátelské zaujetí, kterým se v jeho době odpor proti učeným juristům-doktorům vyznačoval všeobecně. Vykládaje zásadu „žádný, poručníkem pře jsa, jiného poručníka též pře učiniti nemóže“, vyslovenou v nálezu z 15. VI. 1492,[2] Všehrd dodává: „Ačkoli některým v práviech přespolních a cizích učeným to se jest nelíbilo, aby poručník poručníka dskami učiniti nemohl. A když jsú se o to pokúšeli, aby, poručníci jsúce, jiné poručníky učinili, jest jim toho — spravedlivě i slušně — odepřieno, že toho učiniti nemohú, a odesláni jsú, aby se právóm českým po vlaských a německých práviech učili“. „Vlaskými právy“ jest nepochybně rozumět obecný proces římskoprávního původu, jak se mu učilo na italských školách právních a stejně ovšem i na soudobých universitách německých, a v němž si procesní zmocněnec vždy mohl ustanovit substituta. Všehrdův jizlivý výpad proti učeným právníkům jakožto původcům konkrétního pokusu uplatnit na zemském soudu zásadu tohoto procesu domácímu právu odporující, odhaluje tedy, že víc než neznalost domácího práva mu vadila u učených právníků jejich skutečná nebo očekávaná snaha uplatňovat na zemském soudě pravidla a zásady domácím právem nepřijaté.

Tato obava a z ní plynoucí neláska k učeným právníkům byla koncem 15. stol. obecným zjevem, který se neomezoval jen na naše země, a z mnohých příčin, kterými byla živena — u nás k nim patřila i snaha stavu udržet si zemský soud jako posici politickou — nemálo ji podporovala rozvleklost řízení obecného procesu, která působila stranám neúměrné procesní náklady. Proto je nutno zaznamenat jako nepochybný doklad Všehrdovy nevůle proti obecnému procesu i jeho výrok z Předmluvy, v němž uvádí jako znak dokonalosti práv země české, že „v jiných zemiech a cizích súdiech lidé dlúho k slyšení nepřicházejí, a v mnohých letech o své pře rozsúzeni nebývají, a žádný o své věci brzo konce nebéře, a kto se o malú věc súdí, prve ji na doktory a na řečníky utratí, než jí súdem

---

[2] Albus cit. 131, PDZ (Pozůstatky desk zemských král. Čes., vyd. Emler) 1, 183—4. — V dalších poznámkách cituji Všehrdovy knihy devatery jen číslem knihy, kapitoly a paragrafu podle vyd. Jirečkova. Z ostatních pramenů je Kniha Rožmberská uváděna podle vyd. Brandlova, Ordo (Ordo iudicii terrae) i Řád práva zemského, dále Off. (Officium circa tab. terrae), Maj. Carolina a IRM (Ius regale montanorum) podle vyd. Jirečkových a Ondřej z Dubé podle vyd. Čádova.

dosáhne“ (Předml. ř. 101—6). Ovšem ani zde Všehrd neprojevoval jen mínění své, ale poukazoval na věc známou už od 14. stol. o procesu kanonickém a uplatňovanou ve stol. 15. často i proti světskému procesu obecného práva.

Avšak i když je Všehrd ve svém zaujetí proti doktorům a proti římskokanonickému procesu[3] především mluvčím své doby, po jedné stránce všechny uvedené projevy tohoto zaujetí mluví jasně i o jeho osobě: Všehrd sám učeným juristou nebyl. To arci není novinka: potvrzují to jednak známá data jeho života (studoval jen v Praze, kde v druhé polovině 15. stol. nebylo právnické fakulty), jednak to dosvědčuje sám Všehrd výrokem: „ne o práviech obecniech, v kterýchž učený nejsem, než o českých toliko, kterýchž jakúž takúž znalost mám, píši“ (IV, 3, 3 ve znění 1. recense). Skutečně Všehrd také nikde nedává najevo ani po vnější stránce manýry učených právníků své doby, kteří si libovali v ustavičných citacích pramenů a v dovolávání vhodných i nevhodných právních regulí. Výslovně o některých institutech nebo pravidlech římského („obecného“) práva mluví pak jen v malé hrstce míst, mezi nimiž se jen jedinkrát objevuje překlad z Digest,[4] kdežto jinak jde o zběžné narážky, v nichž někdy lze rozeznat vztah k určitým místům právních pramenů římských nebo k zásadám v nich častěji vysloveným, jindy však jen reminiscence z Cicerona. Všeho všudy se však tyto výslovné Všehrdovy rekursy k právu římskému najdou jen ve čtyřech úryvcích (III, 23, 2; V, 43, 4; V, 45, 7; IX, 1 ř. 152) z Knih devaterých a jde tedy při rozsahu tohoto díla o prvek, který už kvantitativně se jeví zcela bezvýznamným.[5]

Proto Všehrd sotva pomýšlel na tyto drobné a pro podstatný obsah jeho díla nic neznamenající zmínky o římském právu, když v původním znění závěrečného doslovu tvrdil, že v Knihách devaterých „nic psáno nenie, což by dskami, nálezy, obyčejem, rozumem neb *obecními právy* provedeno býti nemohlo, jakož jsem i napřed o tom oznámil“ (Zavřenie všech knih, rkp. křižovnický, Jireček str. 458). Význam tohoto výroku stoupá tím, že byl napsán po dokončení díla a Všehrd tu tedy mohl ve shodě se skutečností jmenovat všechny prameny, o které se opíral; v jeho výpočtu nelze tedy spatřovat původní plán, který snad zůstal neproveden pokud se týče „práv obecních“. To je nutno konstatovat i proto, že se tu Všehrd zřejmě dovolává podobného výpočtu pramenů, jichž se sliboval držet v Předmluvě,

[3] Proti římskokanonickému procesu je namířena i věta Předmluvy (ř. 91—2), že se v Čechách soudí „světlým a otevřeným súdem“, kam „jiti a poslúchati žádnému se nehájí“. V římskokanonickém procesu některá stadia probíhala jen písemně a u jiných byla zase vyloučena účast stran, tak zejm. při výslechu svědků. O tom, jak tyto zásady pronikly v 15. stol. i do zemského procesu českého, srov. dále str. 194.

[4] je položen do úvodního paragrafu kap. „O trhu“ (IV, 3, 1), kde Všehrd s drobnými doplňky a naopak s vynecháním a přemístěním některých vět použil textu Dig. 18, 1, 1, pr. o vzniku trhu ze směny („frajmarku“), před nějž v druhé recensi ještě položil slova „Mezi lidmi všelikých řádóv a obchodóv“.

[5] Srov. kt. můj článek z r. 1920, str. 26.

ale v nichž o „právech obecních“ není zmínky.[6] Jinak však těch několik narážek, kde se Všehrd výslovně nějak zmiňuje o římském právu, nebylo by ho jistě nutilo ke změně tohoto výčtu, a z druhé strany by si byl musel uvědomit, jak nesmírně přehání, když na základě čtyř nebo pěti naukových floskulí z římského práva nebo spíš zmínek diktovaných zájmem o antikvity uvádí vedle desk, zemských nálezů a domácího zvykového práva jako rovnocenný pramen své práce též „práva obecní“. Všehrd totiž, přestože nebyl odborně vzdělán na právnické fakultě, musel nejen mít už jako vzdělanec své doby dobrou představu o pravé podstatě a rozsáhlé myšlenkové stavbě práva obecného, ale patrně je znal do dost značných podrobností. Jinak by totiž nebyl mohl učinit známý, ovšem nikdy nesplněný slib sepsat po Knihách devaterých „podle obecních práv o těchto týchž věcech jiné knihy a těchto užitečnějšie“.[7] V přepracovaném závěrečném doslovu Knih devaterých tento slib už nenajdeme a s ním odpadla i věta, v níž Všehrd odůvodňoval, proč chce psát zvlášť o právu obecném: poněvadž prý v Knihách devaterých musil „viece“ psáti, co se v zemi za jeho doby i dříve zachovávalo a za právo drží, „a dskami, nálezy nebo obyčeji móž provedeno býti, ne to, což by nad to k témuž slúžiti mohlo, což se v práviech obecniech vypisuje, ale zde přijato nenie“. Tato nepříliš jasná věta, která měla snad zdůrazňovat, že Všehrd nepíše o tom z obecných práv, co v domácím právu není přijato, se stala zbytečnou v nové úpravě závěrečného doslovu též proto, že tu Všehrd nově formuloval i výrok o použitých pramenech. V jeho Knihách devaterých — píše nyní — prý „nic psáno nenie, což by nemohlo dskami, nálezy, obyčejem, rozumem nebo obecním zachováním nebo jinými dóvody provedeno býti“. Všehrd tedy nepochybně upustil od tvrzení, že se jeho práce opírá též o právo obecné, ale neomezil se na prostý škrt slov „neb obecními právy“, nýbrž je nahradil obratem „nebo obecním zachováním nebo jinými dóvody“. Protože výraz „obecní zachování“ nemůže dopadat na zemský obyčej — ten je totiž ve výpočtu uveden už před tím — nabízí se tu, tuším, jen jediný výklad: části Knih devaterých, které se podle původní Všehrdovy formulace tohoto místa doslovu odvozují z práva obecného, z jeho díla nezmizely, ale Všehrd považoval za vhodnější je presentovat čtenáři jako „obecní zachovánie a jiné dóvody“. Je-li tento výklad správný, muselo by Všehrdovo dílo přinášet přímo ve výkladech o podobě zemského práva v jeho době platného i doklady nauk, jež jsou sice materiálně původu obecnoprávního, ale které Všehrd neváhal do svého díla zařadit — patrně

---

[6] Předmluva f. 143—8: „Kdež já z sebe nic bez dóvodu světlého psáti nebudu, než všecko, což tuto o práviech v těchto knihách spíši, nebo dskami, nebo nálezy panskými, starými i novými, obecními i zvláštními, nebo obyčejem a zvyklostí, kteráž za právo jest, bude moci ukázáno a dovedeno býti“.

[7] Zavřenie všech knih, křižov. rukp., Jireček str. 458 v bezprostředním pokračování výše cit. výroku o pramenech, o něž se Všehrdovo dílo opírá.

proto, že o nich neplatilo, že by šlo o něco, „což se v práviech obecniech vypisuje, ale zde přijato nenie“. Zkoumání Všehrdova díla po této stránce je hlavním úkolem dalších kapitol této práce.

Všeobecný výklad o Všehrdově postoji k právu obecnému (římskému) je však nutno podle daného thematu na tomto místě ještě doplnit zmínkou o tom, jak se Všehrd staví zvlášť k právu kanonickému (církevnímu) a co o něm dovede povědět.

S názvem „kanonické právo“ nebo jeho ekvivalentem se u Všehrda vůbec nesetkáváme: mluví prostě o „právech kostelních“ (*ius ecclesiasticum*, právo církevní), a to jedinkrát, když v 1. rec. výkladu o zjišťování pohlavní dospělosti (V, 45, 7) hájí výhodu domácího způsobu, který se děje „netoliko viděniem, ale i dotčeniem, ale ono kněžské v jich práviech kostelniech všechno na slyšení samém záležie“. Je příznačné, že tento výrok je v knize Všehrdově jediný, který výslovně určuje nějaké právní pravidlo jako církevněprávní: protože v době Všehrdově církevní právo již zdaleka nemělo v Čechách onen význam ve veřejném i soukromém životě jako před válkami husitskými, povědomí o jeho specifické podobě se u lidí, kteří nebyli studovanými právníky, zřejmě ztrácelo.

O poklesu významu církevního práva v Čechách za Všehrdovy doby svědčí jeho výklad „O súdu duchovniem“ (I, 4): tu se dočteme, že za paměti Všehrdovy takový soud „nešel“, ale že o jeho existenci v dřívějších dobách svědčí desky a nálezy, z nichž Všehrd cituje nález ve IV. dskách Václavových C 16, kde prý stojí, že „o zemskú věc před súd zemský má býti pohonieno a o duchovní před arcibiskupa, jakož bylo od staradávna“. Porovnáme-li Všehrdovu zprávu s doslovným zněním nálezu (z 5. VI. 1411), dochovaným u Ondřeje z Dubé, čl. 113, i na jiných místech (uved. v pozn. PDZ 2, 80), poznáme, že se Všehrd omezil na registraci nejvšeobecnější zásady v tomto nálezu vyslovené, ale nezaznamenal, že v nálezu šlo především o stanovení sankcí na duchovní,[8] kteří by o zemskou — tj. na zemský soud patřící — věc žalovali před soudy arcibiskupskými. Tato stránka věci nemá už pro Všehrda význam, ačkoli byla pro uhájení posice zemského soudu, o niž v nálezu především šlo (ne o posici soudu arcibiskupského), nejožehavější: jak ukazují další dva o něco mladší nálezy, na dodržení nařízených sankcí muselo být znovu naléháno, nejprve ve prospěch rytířů, panošů i zemanů (Ondře) z Dubé 114), po druhé všeobecně i v zájmu panského stavu s výtkou, že se sankce neaplikují jednomu jako druhému (ibid. 115). Ve Všehrdově době byly ovšem tyto nálezy dávno nepraktické a mohl je konečně právem pominout mlčením.

V jiném případě týkajícím se někdejší působnosti arcibiskupského soudu nedostatek historického pohledu však Všehrdovi vůbec zabraňuje

[8] To prozrazuje věta nálezu, že se úřednici mají uvázat „v obroky“ přestupníkovy.

v správném postižení podstaty věci. Mám na mysli Všehrdovy výklady v kapitole „O dědiciech" (IV, 6, 5—6), kde Všehrd uvádí nálezy ve dvou podobných sporech o dědictví mezi bratry (po prvé mezi Hynkem a Janem z Wismburka, po druhé mezi Herešem a Albertem z Březové), při nichž žalovaný po každé namítal, že žalobce je nemanželský syn jejich společného otce a že proto nemůže dědit, resp. že mu žalovaný nemusí na soudě odpovídat. O obou sporech se mimo zprávu Všehrdovu zachovaly i původní formulace zápisů deskových, které ukazují, že prvý spor probíhal v r. 1398, druhý v letech 1402—4.[9] Při prvém z nich na základě uvedené námitky žalovaného bylo nálezem uloženo oběma stranám vésti svědky (žalobci „super legitimitate", žalovanému „super illegitimitate", roz. žalobcově) a páni na soudě si vyhrazovali pak teprve určit, která ze stran bude připuštěna k přísaze. Naproti tomu v druhém sporu o čtyři léta později deskový zápis vedle uvedené námitky zaznamenává ještě replikaci žalobcovu, na jejímž základě mu pak soud uložil, „quod actor de huismodi obiecto (tj. z námitky nemanželského původu vznesené žalovaným) debet se expurgare in curia archiepiscopi Pragensis coram officialibus suis", a do té doby nařídil klid řízení („presens causa usque huc debet stare in quiete"). Spor pak před zemským soudem pokračoval skutečně až r. 1404, a když žalobce „docuit per litteram officiolatus curie archiepiscopalis Pragensis se esse legitimum" a žalovaný nemohl nic jiného namítat, bylo žalobci dáno za právo. Rozdíl mezi oběma spory je tedy jen v otázce důkazu: kdežto v r. 1398 zemský soud si ještě žádal svědky od obou stran, tedy zejména i od žalovaného o tom, že žalobce není manželského původu, a na konec se chystal rozhodnout věc eventuálně přísahou (zřejmě ordálního charakteru), roku 1402 už ve shodě se zásadami římskokanonického procesu ukládá důkazní břemeno jen žalobci, který musí svůj nárok na dědictví po otci opřít důkazem všech skutečností tento nárok zakládajících, a tedy i důkazem o tom, že je jeho legitimním potomkem z manželského lože. Protože tento důkaz mohl být podán především ověřením nebo uznáním platnosti manželství, z něhož se žalobce narodil, byla r. 1402 tato otázka odkázána na soud arcibiskupský (arcibiskupského oficiála), jehož výlučná příslušnost pro otázky manželského práva byla v té době nesporná; koncem 15. stol., kdy tento soud již po léta nefungoval, Všehrd zmínku o důkazu před arcibiskupským soudem prostě přehlíží, a poněvadž tím ztrácí i vysvětlení smyslu panského nálezu z r. 1402, ukládajícího důkaz legitimity žalobci, uvádí tento nález jako doklad zásady, že nejen nedědí „kdo jest neřádně na svět přišlý . . ., ale i ten také, kdo jest nařčen tím, nemá slyšán býti ani k soudu připuštěn". Tato formu-

[9] Rubeus cit. 15 a 14; PDZ 1, 79—80. Datum 1402 v druhém případě se podává z toho, že je v nálezu předsedající král Zikmund označen jako "capitaneus regni Bohemie": o době této Zikmundovy funkce srov. F. M. Bartoš, *Čechy v době Husově*, 1947, 191—2.

lace jest však nejen — jak bylo právě ukázáno — neopodstatněná, ale i bezcenná, protože žalobce byl z nemanželského původu naříčen námitkou žalovaného v obou sporech stejně a soud po každé musel tuto námitku nějak vyřešit.

Pokles praktického významu církevního soudnictví, takto patrný i z díla Všehrdova, jistě tedy měl za důsledek, že konkrétní vědomosti o podobě kanonickoprávních institutů a pravidel byly u nás koncem 15. stol. v širokých vrstvách menší, než ve stol. 14. a ještě v prvé čtvrtině stol. 15. Ale i když kanonické právo, církevní soudy a právníci z řad duchovenstva skončili svou historickou úlohu při šíření nových právních myšlenek do práva domácího v Čechách válkami husitskými, neznamená to nikterak, že s jejich působením vymizely i prvky kanonického a římského práva jejich vlivem proniklé do českého práva zemského, do praxe soudní, notářské, právní mluvy atp. Nalezne-li se tedy v díle Všehrdově ještě mnohem menší počet výslovných zmínek o právu kanonickém, než o právu římském, nelze z tohoto zjištění ještě vyvozovat, že Všehrdovo dílo — ať v látce, kterou zpracovávalo, ať ve vlastním přínosu spisovatelově — vlivu kanonického práva zůstalo vůbec prosto. I zde lze dojít ke správné představě jen rozborem jednotlivostí, jemuž jsou věnovány další kapitoly.

III.

Z obecnějších představ o právu dají se ve Všehrdově díle bezpečně určit jako prvek proniknuvší k nám z nauk právních škol středověkých jeho pojmy a nauky přirozenoprávní. Už Jireček, který v předmluvě své edice sestavil Všehrdovy výroky o jednotlivých druzích pramenů, o něž se jeho dílo opírá, ukazoval na to, že v těchto výpočtech uváděným „rozumem" míní Všehrd „zákon přirozený" neb „přirozenie",[10] a i když ztotožnění pojmů „rozum" a „přirozený zákon" je už Jirečkovým výkladem, jehož výslovné potvrzení u Všehrda nikde nenalezneme, je materiál jím v této souvislosti shrnutý nicméně vyčerpávajícím přehledem míst Knih devaterých, z nichž lze poznat způsob a druh Všehrdových představ přirozenoprávních.

Terminologicky se u Všehrda častěji vyskytuje název „přirozený zákon" (III, 23, 2; V, 39, 4; IX, 9, 1), než „přirozené právo": tento druhý název se najde jen jedinkrát, a to ještě ve spojení „přirozené právo a zákon" (VI, 11). Obsahově však Všehrd tímto různým označením nemíří na žádný kvalitativní rozdíl, jak lze poznat, všimneme-li si, v jakých souvislostech obojího užívá.

Název „přirozený zákon" znamená především totéž, co „zásada" nebo

[10] Jireček v úvodní kapitole „Mr. Viktorin ze Všehrd a dílo jeho", str. XXI. Výklad dopadá na „rozum" jmenovaný ve Všehrdově výpočtu použitých pramenů v obou recensích závěrečného doslovu, cit. v předch. kapitole

„pravidlo“, a Všehrd ho užívá ke zčeštění Ciceronova výrazu *lex nata,* když zařazuje do výkladu o dovolené obraně proti útoku na tělesnou integritu překlad úryvku z řeči *pro Milone:* „Ale jest ten ne psaný, než přirozený zákon, kterémuž jsmy se nenaučili, nepřijali, nečtli, ale z přirozenie samého jej jsmy zachvátili, v se vpili a na sobě jej vytlačili, k kterémuž nejsmy naučeni, než učiněni, ne zpraveni, ale narozeni, aby . . . každému slušalo zdravie své vysvoboditi“.[11] Jest tedy „přirozený zákon“, *lex nata,* lidskému rozumu bez učení vrozené pravidlo, v tomto případě o dovolenosti obrany, jindy pak kterékoli jiné, jež by se podobně dalo vyvodit z „přirozenie samého“ *(ex natura ipsa),* rozuměj každého člověka. Ve shodě s tímto názorem (jehož původ z antické filosofie je dostatečně prokázán pramenem, z něhož Všehrd překládal) a pod vlivem naivních představ o neporušenosti prvotní společnosti Všehrd pak věří, že existovala doba „přirozeného zákona“, tj. doba, kdy se lidé neřídili ve vzájemných vztazích jinými pravidly, než těmito všem lidem vrozenými, a kdy zejména i každý bez soudů plnil, čím byl druhému povinen, na prosté upomenutí oprávněného. Všehrd proto zrazuje od svévolného vedení pře toho, kdo ví, „že křiv zóstane, a zvláště, kdy by co póvodovi zlého nebo škodného, nebo proti právu učinil: . . . jsa napomenut, učiň sám od sebe dosti, jakož za starých a za přirozeného zákona bylo“ (IX, 9, 1). V této souvislosti tedy „přirozený zákon“ už zřejmě znamená totéž, co „přirozené právo“, které tu arci nabývá podoby ukazující spíš na ohlasy bájí o „zlatém věku“ z antické krásné literatury, než z filosofie.

Pro zjištění skutečně právnických nauk o přirozeném právu jsou proto důležitější ony výroky Všehrdovy, v nichž se dovolává přirozeného zákona nebo práva jako normy aktuální, ne již minulé společnosti. Tu jest uvésti především Všehrdovu větu z výkladu o lidech, kteří se ucházejí o poručenství nad sirotky proto, že je k tomu vede „přirozená milost, kterúž jest Bóh všem lidem ve všech zákoniech uložil, v přirozeném, v psaném i v zákoně milostivém, kterýž se od přirozeného málo dělí“ (V, 39, 4). Přirozený zákon — zde opět jako soubor pravidel, tudíž ve smyslu „přirozené právo“ — je tedy vložen do myslí lidských Bohem. Tímto způsobem Všehrd rozuměl i dříve zmíněné Ciceronově *lex nata,* při čemž ostatně jen zaměňoval antickou *mens divina* s Bohem křesťanským.[12]

Tento přirozený zákon, vložený Bohem do myslí lidských, neukládá však lidem jen vzájemnou lásku („přirozenou milost“), nýbrž i povinnosti, kte-

[11] Cic., *Pro Milone* 4, 10: „. . . Est igitur, iudices, non scripta sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut . . . omnis honesta ratio esset expendiendae salutis“.

[12] Cic., *De legibus* 2, 4, 10: „. . . Erat enim ratio a rerum natura . ., quae non tum denique incipit lex esse, quum scripta est, sed tum, quum orta est: orta autem est simul cum mente divina. Quam ob rem lex vera atque princeps apta ad iubendum et ad vetandum ratio est recta summi Iovis“.

rých nelze zanedbati. Všehrd je uvádí příkladem nejšíře, když vykládá, že hospodaření na pozemkovém vlastnictví často nutně vyžaduje užití cizích — obecních nebo i soukromých — komunikací, vod atd.: „A by pak které i jednoho samého byly, chce-li cizieho k své zvóli, potřebě a užitku bez jich škody užívati, musí jim také svého takovým během bez své škody nebrániti. Neb to každý člowěk má a powinen jest jinému každému z přirozenie činiti, chce-li za člowěka a ne za hovado zóstati; jako u svého ohně dáti osvietiti, cestu blúdiciemu ukázati, střechy a domu svého každému pocestnému přieti, ztrátu nalezenú navrátiti, a též svěřenú věc zase dáti, netoliko křesťanu, ale židu, vlachu i pohanu i knězi i všelikému cizozemci najneznámějšiemu“ (VII, 7, 4).

Ústřední myšlenkou této úvahy, která je i ve výpočtu přirozenoprávních („z přirozenie“ se podávajících) vzájemných povinností lidských zřejmě ovlivněna naukou kanonistickou,[13] je zásada, že každý kdo chce užívat ve svůj prospěch cizího majetku, musí dovolit stejné užívání (bez vzájemných škod) i na svém. To je však jen konkrétnější aplikace obecné zásady, kterou Všehrd uplatňuje ještě na jiném místě Knih devaterých, když odůvodňuje, proč je nedílný syn povinen děliti se o svůj majetek s otcem a jinými jeho dětmi: „. . . poněvadž otec, nedielný syna svého, jest povinen rovný diel z statku svého každému synu svému dáti, kterak zase může syn se tomu obrániti, aby otec i jiným dětem jeho rovného dielu dáti nemusil z statku svého? A což k sobě kto sám chce přirozeným a najspravedlivějším právem a zákonem, nelze jest než též od sebe jiným učiniti“ (VI, 11). Jak patrno, jde tu jen o parafrázi Kristova výroku v evangeliu (Mat. 7, 12) „a protože všecko, jakž byste chtěli, aby vám lidé činili, tak i vy čiňte jim“, kterou Graciánovo Decretum hned v čele první distinkce cituje jako podstatu nebo základní princip přirozeného práva: „Ius naturae est, quod in lege et evangelio continetur, quo quisque iubetur alii facere, quod sibi vult fieri et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in evangelio: Omnia quaecumque vultis etc.“.

Uvádí-li tedy Všehrd dvě různé aplikace této zásady, a to jednou přímo ve spojitosti s přirozeným zákonem a právem, a po druhé ji označuje jako příkaz k jednání, které „každý člowěk má a powinen jest jinému z přirozenie činiti“, je zřejmé, že chápe přirozené právo zcela ve smyslu středověké právní nauky, vyvozené kanonisty naznačeným způsobem ze zásad křesťanské morálky a v podrobnosti vybudované z antických prvků myšlení o právu přirozeném, zejména jak byly zachyceny v právních sbírkách justiniánských.

Kanonistickým základem Všehrdových přirozenoprávních názorů se vy-

[13] Povinnost vrátit věc svěřenou je uváděna už v Dekretu Graciánově, a to v textu d. 1 c. 7, přejatém z Isidorových Etymolog. lib. (V, 4); srov. však také Dig. 16, 3, 31, pr., posl. věta.

světluje jeho už výše zaznamenaný výrok o božím zákoně „milostivém" (tj. evangeliu), „který se od přirozeného málo dělí", i to, že povinnost bránit „najprve vdov a sirotkóv . . . a potom všech jiných chudých a nevinných" Všehrdovi vyplývá zároveň „z přirozenie i z viery pravé křesťanské" (Předml. ř. 186—9). Z antických názorů čerpá pak Všehrd své přirozenoprávní výklady při odůvodnění obrany tělesné integrity proti nevyvolanému útoku za všech okolností, i obrany majetku v době, kdy „práva nejdú". *Violentiae per vim repulsio* považovala se arci z přirozeného práva za dovolenou i podle nauky kanonistů (d. 1 c. 7),[14] ale Všehrd chtěje v kapitole „O moci" vyvrátit názor v Čechách v 15. stol. častěji slýchaný, že se nemá násilí odpírat, uvádí v podrobnější argumentaci větu, která je zřejmým ohlasem některých výroků římskoprávních pramenů: „všecka práva toho dopúštějí, aby braň byla zdvihána proti násilným, moc aby mocí byla zaháněna" (III, 23, 2).[15] Když pak doložil, jak těmto zásadám odpovídají i domácí nálezy, Všehrd zařazuje do dalšího výkladu doslovný, jen místy obsáhlejší parafrází nahrazený překlad několika vět z Ciceronovy řeči *pro Milone* (3, 9—4, 10), kde se široce odůvodňuje přirozené právo sebeobrany, jež při útoku na život, „když se mocí moc učiněná zahánie", smí vést až k zabití útočníka. Ohlasy těchto pramenů (obou uved. míst Digest a Ciceronovy řeči *pro Milone*) ozývají se pak i v kapitole „O zpravě": kupec, který byl z koupeného pozemku sehnán násilím, má se zásadně bránit násilníku pořadem práva (nárok ze správy tu odpadá: viz i římskoprávní pravidlo Cod. 4, 49, 17), avšak „pakli práva nejdú, tehdy rovnú mocí svého móž zase na každém dobývati, od kohož by mu koli bylo tak odjato, práv nečekaje; neb v válku, v hřmotu vojenském a mezi železem práva mlčie, aniž tomu chtie, aby jich čekáno bylo, než mocí jeden každý moci odpieraj, znaje, že zbroj proti zbrojným bráti, všecka práva dopúštějí" (IV, 11, 11). Všehrd se tu sice již neodvolává výslovně na právo přirozené, ale odkazuje na své výklady v kap. „O moci", kde se v téže souvislosti o přirozeném právu hovořilo. Můžeme proto nepochybně i tento pasus počítat mezi doklady středověké nauky přirozenoprávní u Všehrda, stejně jako k nim patří i zmínka o dovolené obraně, kterou Všehrd vysvětluje, proč syn nebo bratr, který zabil nebo ochromil otce nebo bratra, nicméně — proti zásadě starého práva (srv. o ní i Ondřej z Dubé 90) — podrží právo na díl dědictví: „ . . . jestliže by naň otec, bratr, strýc nebo kdo koli jiný počátek učinil, a on, toho bez své škody zniknúti nemoha, bránil by se, a koho by urazil . . . nezdá se, by tím co měl ztratiti" (VI, 7, 6). Původ pravidla, o něž se tu Všehrd opírá, prozrazuje jak bezprostřední pokračování uvedeného citátu, opakující zásady, s nimiž jsme se už ve Všehrdově díle

[14] Srov. též glo. *per vim* ad h. l. a glo. *propulsandam* ad C. 23 q. 1 c. 1.

[15] Srov. kt. Dig. 9, 2, 45, 4: „Vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt"; Dig. 43, 16, 1, 27: „Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet autem ex eo arma armis repellere licere".

setkali, tak zejména předpoklad, že napadený zabil nebo ochromil útočníka, protože jinak nemohl beze své škody útoku uniknout: to je totiž charakteristické omezení, které do vývoje myšlenky dovolené obrany proti cizímu „počátku" přinesly římskoprávní prameny justiniánské.[16]

I když tedy Všehrd mohl při svém humanistickém vzdělání některé své výklady o právu přirozeném čerpat přímo z četby římských autorů (zejm. z Cicerona), jeho názory o původu a základním principu tohoto práva, jakož i příklady a způsob jeho použití zůstávají zcela v okruhu toho, co o přirozeném právu učily středověké školy právní. Popularita, jaké se přirozené právo těšilo i u scholastických filosofů, podporovala jistě šíření základních představ o něm i v kruzích vzdělanců, kteří nebyli odborně školenými právníky. Protože ani nic z toho, co se v Knihách devaterých dá zjistit z přirozenoprávních nauk středověkých, nepřesahuje rámec obecné argumentace pohybující se na pomezí práva a morálky, bylo by možno všechny stopy těchto nauk u Všehrda zaregistrovat jako příklad obecných představ o právu, které koncem 15. stol. u nás i bez zvláštního studia právnického byly samozřejmé u magistra artium.[17]

IV.

Římskoprávní a kanonistické prvky v díle Všehrdově se ovšem neomezují jen na výklady obecné povahy, jako jsou v předchozí kapitole uvedené názory přirozenoprávní. Naopak, v mnohem větším počtu objevují se v souvislosti s konkrétními problémy domácího práva materiálního i procesního a svědčí tak o vlivu, kterým právní kultura obecného práva, šířená ze středověkých právnických škol, zasáhla buď přímo do vývoje zemského práva nebo zapůsobila na Všehrda a poskytla mu oporu pro zcela odborný výklad, zřejmě přesahující míru povšechných právnických znalostí, než jaké mohl získat obecným vzděláním při studiu filosofickém. A poněvadž Všehrd sám nikdy pochopitelně nekonstatuje zásah cizích vlivů do vývoje práva zemského, a pravidelně ani obsahovou závislost svého vlastního

[16] Srov. zejména formulaci „si parcere ei sine periculo suo non potuit" v Dig. 48, 8, 9 a kt. Boháček, *O dovolené obraně svémocné v římském právu klasickém i justiniánském;* Sborník věd práv. a stát. 26, 1926, 14 pozn. 39.

[17] Připomeneme-li, jak dovedl podrobnějších pravidel přirozeného práva, vyvozených z pramenů typickou metodou středověké právní nauky více než sto let před Všehrdem využít Kuneš z Třebovle pro odůvodnění dědické posloupnosti sedláků, bylo by možno v textu uvedenou thesi opřít i o to, čeho Všehrd ve svém díle z přirozeného práva opomněl využít. Příležitost se totiž nepochybně naskytala, když si Všehrd (III, 22, 15 prvé rec.) kladl otázku, „móž-li člověk pána svého pohnati, když se jemu od něho křivda děje a zvlášť znamenitá, jakož se to nynie lidem dosti a zhusta přihází". Všehrd se však i v prvé recensi vzdal projevu vlastního mínění v této věci, kde by byl musel ve smyslu nauk rozvedených z přirozeného práva už Kunešem odpovídat kladně, a zjišťoval pouze, že páni, kteří se bránili námitkou, že jde o jejich poddané, nicméně jim odpovídat musili, a v druhé recensi, kde se už při exposici problému zmiňuje o křivdách učiněných poddaným jen v čase minulém, dokonce zastává horlivě stanovisko záporné: „než aby člověk, nebo pacholek nebo služebník měl svého pána poháněti, všem se neslušné i nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé".

přínosu na naukách obecnoprávních, lze soudit, že v naznačených souvislostech jde o prvky římského (obecného) a kanonického práva, které se staly nedílnou částí domácího právního přesvědčení nebo alespoň přesvědčení Všehrdova o jejich přímé použitelnosti pro výklad práva zemského. Podrobnější doklady o tom přinesou další výklady této a příští kapitoly, v nichž bude pojednáno zvlášť o vlivech římského práva soukromého (kap. IV) a zvlášť o vlivu obecnoprávního procesu římskokanonického původu (kap. V).

Zemské právo (tzv. materiální, nikoli proces) v době Všehrdově bylo ještě úsekem domácího právního řádu, do něhož prvky nové právní kultury pronikaly jen ojediněle a měrou nepatrnou. Nadto ještě Všehrd o něm vykládá jen v souvislosti s řízením u zemských desk, jako o právu, kteréž se tu „pokojně, bez hřmotu súdného[18] den ode dne vede a zachovává".[19] V deskové praxi se ovšem zdaleka nepodchycoval všechen právní styk mezi jednotlivci, kteří se řídili právem zemským: to ukazují z jedné strany vlastní Všehrdovy charakteristiky práva, které se při zemských deskách zachovává,[20] i jednání, o která při deskovém řízení jde,[21] z druhé strany pak materiál nálezů a soukromoprávních listin, které se často týkají otázek, o nichž se Všehrd nikde nezmiňuje. Protože se však vlivy římského práva soukromého projevily dosti četně právě v těchto partiích do programu Všehrdova díla nezapadajících — k nimž patří zejména valné části práva závazkového a dědického — vede pátrání po prvcích římského práva soukromého v jeho díle k výsledku ještě zlomkovitějšímu, než odpovídá skutečnému množství těchto prvků v zemském právu konce 15. stol. Tato zlomkovitost se nutně projevuje i na způsobu podání látky v této kapitole.

1. „L é t a s p r a v e d l i v á". Věk vyžadovaný jako podmínka způsobilosti k samostatnému vedení právních záležitostí osobních, rodinných i majetkoprávních, a ve většině případů i k vystupování na soudě (zejm. k půhonu po stránce aktivní a pasivní: III, 7, 17) Všehrd označuje názvem

[18] Slova „bez hřmotu súdného" jsou doslovný překlad technického výrazu římskokanonického procesu *sine strepitu iudicii*, který je odvozen z římskoprávních pramenů („strepitus iudiciorum": Cod. 3, 28, 33, pr; stejně ještě v Dekretálech „absque iudiciorum strepitu": X. 5, 1, 26) a označuje buď proces probíhající jinak, než ve formě řádného řízení (tedy zejména tzv. řízení sumární, srov. Clem. 5, 11, 2: „sine strepitu et figura iudicii"), nebo — zvl. v mluvě listin — vyřízení věci rozhodčím nebo vůbec bez sporu. Na „řízení nesporné" ho vztahuje i Všehrd.

[19] IV, 1 uprostřed; podobně v poslední větě téže kap.: „O těch i o jiných věcech, kteréž se při dskách ne jedním obyčejem řiedie". Srov. VIII, 1, druhá věta: „V čtvrtých, v pátých, v šestých a sedmých knihách o dskách zemských, o rozličných mezi lidmi jednániech ... [i] o jiných mnohých běziech, kteříž při dskách zemských a právě zemském jdú, široce dosti jest mluveno".

[20] IV, 1: (právo) „kterýmž lidé svá zbožie a dědiny, ženy, děti, listy, kšafty, klénoty, nábytky, svrchky, i jiné potřeby všecky k tomu příslušejície řiedie a opatrují ... Kterýmž také královská Jasnost sirotky i zbožie sirotčie od otcóv, bratróv nebo strýcóv jich neopatřené, jakožto najvyšši všech sirotkóv poručník, poručníky ... opatrovati ... ráčí; i také let týmž sirotkóm ... přidává, a jiným lidem rozličné i mnohé milosti činí".

[21] VIII, 1: „...o rozličných mezi lidmi jednániech, o trziech, zástavách, zápisiech mnohých, dětí, žen i statku jich opatrování i o rozličném práva vedení".

„léta spravedlivá" (V, 45—49 a jinde častěji). Tento výraz je překladem latinského termínu *anni legitimi*, který je častěji doložen už v pramenech starších[22] a vznikl zkrácením širšího, rovněž běžného označení *anni aetatis legitimae*,[23] jehož základem je pojem *aetas legitima*, používaný v římskoprávních i kanonických pramenech k označení jak dospělosti, tak zletilosti;[24] české právo ještě za Všehrda spojovalo výše naznačenou způsobilost v plné míře již s dospělostí a starší právní mluva tu užívá výrazu „míti došlá léta",[25] nebo prostě „míti léta", „nemíti let" (Ondřej z Dubé). Výraz „léta spravedlivá", soustavně užívaný Všehrdem, ukazuje, že se tu tedy česká právní mluva časem více přiblížila k termínu latinskému, odvozenému z pramenů římskoprávních.

Název „léta spravedlivá" kryje jednak „léta přirozená", jednak „králem daná" (V, 45, 1). Pojednávaje o letech přirozených Všehrd dává přednost tomu, aby byla zjišťována tělesným vyšetřením pohlavní dospělosti, než aby se přiznávala podle počtu let. Bylo mu zřejmě známo, že druhý způsob pronikal do domácího práva působením církve, a proto psal původně (V, 45, 7 prvé rec.), že „ono kněžské — roz. vyhledání let — v jich práviech kostelniech všecko na slyšení samém záležie";[26] v druhé recensi narážku na kanonickoprávní původ tohoto způsobu vůbec vynechal a přestylisoval text § 7 ve smyslu, že i jinde se dospělost „vážila", tj. zjišťovala tělesným ohledáním, dokud Justinián nezavedl věkovou hranici 14 let pro chlapce a 12 pro děvčata.[27] Všehrdova polemika proti uznání pevně (tj. určitými léty) stanoveného věku dospělosti prozrazuje, že se v jeho době i v zemském právu českém už prosazovala tendence podnícená vzorem římského práva, která chtěla odstranit mravům doby už nevyhovující tělesné ohledání, jako se to už dříve stalo v zemském právu moravském.[28] Už na moravském příkladě je však patrno, že do vývoje zasahovalo — rovněž pod vlivem římskoprávním — ještě jiné hledisko: plná způsobilost k právním jednáním spojuje se tu s vyšší věkovou hranicí (podle stavu i pohlaví 14 až 18 let),[29] než římské právo stanovilo pro dospělost. Domácí právo, které

---

[22] Srov. např. Procopii M 24, ai 1381, PDZ 1, 470: „ex quo ipsa Margaretha maritum habet et annos legitimos". Off. 126: „Actor non habens annos legitimos".

[23] Např. I Mauritii, ai 1404—6, PDZ 2, 25: „habens annos aetatis legitime". — Ustálený zkrácený výraz *anni legitimi* působil zpětně na původní podobu latinského termínu a proto se často najde i výraz *anni aetatis legitimi:* srov. např. Ordo 24: „Si quis, annos legitimos aetatis suae nondum habens". I Math., ai 1415, PDZ 2, 110: „habens annos etatis legitimos".

[24] Srov. Heumann-Seckel, *Handlexikon zu den Quellen d. röm. Rechts*, 1907, 309 s. v. legitimus.

[25] Off. 126 český překlad: „Jistec došlých let nemaje". — Jde tu o zřejmý vliv německého způsobu vyjadřování *(zu seinen Jahren kommen)*, o němž srov. Kapras, *Poručenství nad sirotky v právu českém*, 1904, 14.

[26] Všehrd pokračuje: „Ale vece jest svědek očitý jeden, nežli ušatých deset, jakož jest Plautus napsal". Srov. kt. Plautus, *Truculentus* II, 6. 8.

[27] Narážka na Justiniánovu konstituci Cod. 5, 60, 3, o níž se zmiňují též Inst. 1, 22, pr.

[28] Kniha Tovačovská, O sirotčích létech (vyd. Brandlova kap. 200, str. 111).

[29] Srov. Kapras, *Poručenství* 16.

neznalo a ani později nepřijalo římskoprávní rozeznávání částečné a plné způsobilosti k právním jednáním podle dospělosti a zletilosti, a s „přirozenými léty" spojovalo vždy způsobilost úplnou, posunuje tuto způsobilost zřejmě k věku, blížícímu se římskoprávní zletilosti. V zemském právu českém se to stalo předpisem vydaným až půl století po Všehrdovi (Zem. zříz. 1549, F 12:20 let) a Všehrdova otázka, který způsob zjišťování dospělosti je dokonalejší, stala se tím bezpředmětnou.

„Léta králem daná" (V, 46—49) získala se královským udělením, kterému Všehrd říká „přidání" nebo prostě „dání let". Všehrd zná už dvojí dání let: „jedno ustavičných a abych tak řekl věčných, druhé na čas a pro potřebu některú" (V, 48, 1; srv. § 3 ibid.). V prvém z nich lze snadno rozeznat římskou *venia aetatis:* královské udělení působí definitivní nabytí způsobilosti, „aby [sirotek] hned svým statkem vládl bez přetrženie" (V, 48, 2), a má tedy stejné účinky, jako když římští panovníci povolovali už za doby Severů nezletilým *rerum suarum administrationem* (Dig. 4, 4, 3, pr.). Tento způsob byl za Všehrda novinkou: znal z desk jen jediný případ toho druhu a v prvé recensi proto zaznamenal i jméno osoby, které byla takto léta udělena (Adam z Cimburka) a neváhal zapochybovat o právním základě tohoto aktu, který pro něj byl „věc nová a prvé v zemi nebývalá" (V, 48, 3). Zákonnou úpravu přineslo skutečně teprve zemské zřízení z r. 1549.[30] Všehrdovy výklady o letech králem daných se proto převážně týkají druhého způsobu, totiž dání let „pro potřebu pilnú a příčinu hodnú" (V, 46, 1), který se podle svědectví právních knih i listinných dokladů vžil už ve stol. 14.,[31] ale s římskou *venia aetatis* nemá nic společného. V podstatě tu jde o svolení panovníka jako nejvyššího poručníka sirotků (Ondřej z Dubé 99; Vš. IV, 1 a V, 38, 7), aby sirotek mohl provést právní úkon, k němuž nemá způsobilosti, ale který je nezbytný pro zamezení majetkových škod, „jako by se v letech přirozených a spravedlivých dálo" (V, 46, 2). Při tom má jít jen o jednání ke prospěchu sirotka a panovník proto udílel tato léta jen *ex certa scientia* (tak už Reg. VII, 606; srv. též Vš. V, 46, 3). Udělení let tohoto staršího způsobu tedy zapadá cele do aktů vrchnoporučenské péče vykonávané panovníkem, která, jak o tom dále bude řeč, byla po mnohých stránkách ovlivněna zásadami římskoprávními: je proto nejvýš pravděpodobné, že římské právo, vyžadující úředního (nebo panovnického: Cod. 5, 72, 2) souhlasu ke zcizení nebo zavazení nemovitostí poručencových — udílel se jen z důvodů nezbytnosti[32]

---

[30] Srov. K a p r a s, uv. m. 18.

[31] Off. 128. Ondřej z Dubé 99. Reg. VII, 606, ai 1360, str. 375. — Procopii 7. III. 1382, PDZ 1, 473.

[32] Předluženost: Dig. 27, 9, 1, 2; fr. 5 § 9—11 ibid.; kt. srov. Vš. V, 46, 2: „Když otec některý umře a . . . sirotci dluhóv zaplatiti nemohú".

a po předchozím vyšetření věci[33] — zapůsobilo i na uvedená pravidla o udílení let „pro pilnú potřebu". Nápadný rozdíl od římskoprávní úpravy, jevící se v tom, že tam ve smyslu uděleného povolení provedl zcizovací nebo zavazovací jednání poručník, kdežto zemské právo dalo přednost osobní účasti sirotkově při deskovém jednání a fikci, jakoby se toto jednání dálo v letech přirozených (V, 46, 2; srv. IV, 4, 11), souvisí se základní a nejpřísnějšími sankcemi pojištěnou zásadou, že nikdo nesmí ve dsky jinému klásti, „sám ve dskách nemaje" (IV, 4, 2).[34]

2. P o r u č e n s t v í n a d s i r o t k y. V kapitolách, které Všehrd věnoval výkladu o poručenství nad sirotky (roz. nedospělými), najdou se stopy římského práva a jeho nauk v různých souvislostech.

Připomene je především výklad o trojím poručenství (V, 38, 1—7), který se — jak v podstatě důvodů, o něž se opírá povolání k poručenství, tak v jejich pořadu, a konečně i v podmínkách, za nichž k povolání může dojít — obsahově shoduje s pravidly římskoprávními a někdy se i značně blíží jejich formulaci v Justiniánových Institucích. Zejména je třeba zdůraznit, že při poručenství „otcovském" je důvodem povolání otcova disposice *mortis causa* (srv. kt. V, 33, 13), tedy — nepřihlíží-li se k vedlejší otázce formy — druhově stejná disposice jako při římskoprávní *tutela testamentaria*. Rovněž při povolávání poručníků „přirozených" je důvodem povolání pokrevní příbuzenství, stejně jako v právu justiniánském (Nov. 118, cap. 5); to ovšem nezná názvu „poručenství příbuzné", užívaného zde Všehrdem, a podržuje název *tutela legitima*, mířící na formální, tj. zákonný základ tohoto poručenství. Všehrd se tu arci dovolává domácí úpravy podmínek, za nichž k tomuto poručenství mělo docházet podle panského nálezu z 5. března 1456 (Wenc. Andree M 7, PDZ 2, 274), ale obsah pravidla domácího práva[35] rozvádí ve svém výkladu způsobem zřejmě ovlivněným textem Institucí (1, 15), jehož zásady si zemské právo osvojilo. Jeho užití Všehrdem (V, 38, 3—4) není potvrzeno jen myšlenkovými a částečně i textovými shodami, ale zejména tím, že se k němu téměř doslovným překladem —a málo informovaným antikvárním výkladem — vrací ještě

---

[33] Srov. místa Digest cit. v předch. pozn. a výslovně Cod. 5, 71, 12: „tantum causa cognita". V našich pramenech tomu odpovídá konstatování, že jsou léta dána „ex certa scientia": srov. výše str. 161 a pozn. 31.

[34] Nedílný bratr nebo strýc a mocný poručník, kteří mohou klásti v desky bez sirotka, jednají z vlastního práva: IV, 4, 8—9.

[35] PDZ 2, 274: „ižádný nenie bližší poručenstvie každého sirotka, kdež by sirotek neb sirotci osiřeli, ježto by jich otec ižádnému neporučil vedle práva a řádu země této, aneb poručníky učině a ti poručníci dskami těch sirotkóv zemřeli, nežli strýc najbližší toho sirotka".

na jiném místě své knihy (V, 43, 4).[36] Zásadní shoda je konečně i mezi poručenstvím králem daným a římskou *tutela dativa,* a to jak v podmínkách, kdy k němu dochází,[37] tak v tom, že poručníka dosazuje orgán, v jehož rukou je vrchnoporučenský dozor.[38]

Řadu obsahových shod s pravidly, ovládajícími římské poručenství nad nedospělci, lze však zjistit i v rozptýlených Všehrdových výkladech o povinnosti poručníků zřídit jistotu („uručit") za vedení správy sirotkova majetku v jeho prospěch, o disposičním právu poručníků tímto majetkem a o jeho omezení, o poručníkově povinnosti skládat účty a o způsobu jeho odpovědnosti i konečně o zástavním právu příslušejícím sirotku ke jmění poručníkově pro pohledávky ze správy sirotčího majetku.

Povinnost „uručiti" sirotkům má podle Všehrda poručník příbuzný (V, 38, 4; V, 43, 5) a králem daný (V, 38, 8; V, 39, 1—2; V, 43, 7). Všehrd se nikde nezmiňuje o takové povinnosti poručníka otcovského. Poněvadž i v právu římském měli jen *tutores legitimi* a *dativi* povinnost k zvláštnímu záručnímu slibu (Inst. 1, 24, pr. — § 1; Cod. 5, 42, 3, pr.) a s jejich slibem *rem pupilli salvam fore* se shoduje i podstatný juristický obsah toho, co byli poručníci povinni slibovat podle práva zemského,[39] lze tu s největší

---

[36] Inst. 1, 15, pr. Quibus autem testamento tutor datus non sit, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

Vš. V, 43, 4. Kdež poručníkóv otec dskami nebo kšaftem nezdělá dětem svým, těch z práva poručníci mají býti přátelé najbližší.

To jest bylo napsáno v Římě za pohanóv na dvanádcti dskách práv římských, neb jsú i Římané dsky měli.

Vš. V, 38, 3. Přirozené poručenstvie jest, když bratr nebo strýc, sestra nebo teta, ... když otec jiných poručníkóv vedlé práva nezdělá, v poručenstvie se uvazují.

Inst. 1, 15, 2. Quod autem lex ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non habet hanc significationem, si omnino non fecerit testamentum..., sed si quantum ad tutelam pertinet intestatus decesserit. Quod tunc quoque accidere intellegitur, cum is qui datus est tutor vivo testatore decesserit.

Vš. V, 38, 4. Ale to poručenstvie příbuzné nemá miesta než tehdáž, když by otec dětí a statku svého poručníkóv žádných neustanově umřel,

anebo také, kdyby poručníci otcem učinění zemřeli.

[37] V, 38, 7: „Ale králem dané poručenstvie jest, když otec žádného poručníka neučině umře, a přátel žádných přirozených nenie". Inst. 1, 20, pr.: „Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur".

[38] V, 38, 7: „král, najvyšší všech sirotkóv poručník". V Římě to byli zvláštní úředníci pověření k tomu zákonem nebo císařem (Dig. 26, 1, 6, 2); v obecném právu zůstává toto oprávnění nutně v rukou panovníka. Původ královské ochrany poručenců ve středověku nelze arci odvozovat jen z římských pramenů.

[39] Všehrd V, 38, 4 píše, že příbuzný poručník má uručiti sirotkům, „aby jim statku jich neumenšoval, než raděje přivětčoval". Stejná povinnost byla v 15. stol. ukládána i poručníkům králem daným: srov. formulář u Všehrda V, 39, 1. Povinnost „raděje přivětčovati" jmění nebyla ovšem žalovatelná a právní podstatou závazku je tedy povinnost zachovat jmění neztenčené. Všehrd také na jiných místech (V, 43, 5; V, 38, 8) zůstává při povinnosti statku neumenšovati, a v tom smyslu píše i Ondřej z Dubé čl. 98.

pravděpodobností usuzovat na vliv práva římského. Sliby tohoto druhu byly už na přelomu stol. 14. a 15. ukládány poručníkům králem daným nebo oprávněným podle králem povoleného „spolku“;[40] protože nejstarší doklad o tom, že podobná povinnost byla uložena poručníkům z řad příbuzenstva, je až z r. 1456 (výše uved. nález z 5. března : srv. V, 38, 4), zdá se, že prvé romanisační podněty na tomto úseku poručenského práva vycházely z královské kanceláře v druhé polovině stol. 14. (srv. kt. str. 171).

Také omezení disposičního práva nad majetkem sirotků postihovalo jen poručníky králem dané a příbuzné (V, 46, 2, věta „Poručníci sirotčí“ atd.; V. 43, 7); ti neměli možnosti prodeje, zástavy ani jakékoli deskové dispose se sirotčími nemovitostmi.[41] To je ostatně známo i z ustanovení usneseného na obecném sněmu prešpurském 20. prosince 1499, které dovolilo přirozenému a králem danému poručníku zcizení sirotčího majetku jen s povolením krále nebo plného soudu, odvolávajíc se na zásadu vyslovenou už nálezem z r. 1486,[42] tedy dříve, než Všehrd začal psát Knihy devatery. Zmíněný předpis vysvětluje toto disposiční omezení záručním slibem poručníka, ale protože starší prameny z poručníkovy záruky vyvozují bezvýjimečnou nemožnost zcizení (Ondřej z Dubé 98), kdežto nyní je zákaz formulován v tom smyslu, že se nesmí prodávat leč ze zvláštního povolení, došlo zřejmě i v této otázce k napodobení římského práva, kde ovšem zásadní zákaz zcizení poručencových věcí — z něhož mohly být povoleny výjimky jen panovníkem nebo poručenským úřadem — platil pro všechny druhy poručníků,[43] tedy i pro poručníka ustanoveného otcem. Na toho však citované nálezy zákaz zcizování nevztahují a naopak Všehrd uznává naprostou volnost jeho disposice ve zmíněném už výkladu V, 41, 5 a dovolává se při tom nálezu I. Mikulášových B 2.[44] V tomto nálezu se o poručníku ustanoveném dskami skutečně praví „ex quo Sobiehrdo est pater commissarius et tutor orphani predicti tabulis terre ..., potuit vendere et alienare hereditates predicti orphani cuicumque sibi placeret“, a jistě na tento nález míří i citát „II Nicolai B 22 v při mezi Soběhrdem s jedné etc.“ u Všehrda IV, 4, 9; přiznává-li se tedy na tomto místě naprostá disposiční volnost prostě „poručníkům řádným“ a „otci poručnímu“, jde opět jen o poručníka ustanoveného dskami.[45] A ve shodě s oběma těmito pasá-

[40] Ondřej z Dubé 98. I Math., 14. XI. 1414, PDZ 2, 113.

[41] Všehrd V, 41, 5 uvádí, že jen přirození a králem daní poručníci jsou povinni vyúčtováním (o tom bude dále pověděno více), nikoli poručníci otcem učinění, „poněvadž dědictvie sirotčie mohú i prodati, i zastaviti, i zapsati“. Z toho plyne, že přirozený a králem daný poručník této možnosti neměl.

[42] I Václ. Hyndráka, 20. XII. 1499, PDZ 2, 522: „Item nalezli za právo, že poručník králem JMti daný neb příbuzenstvím, ježto statek urukuje, sirotkuom nemá prodávati statku sirotčieho bez zvláštního povolenie krále JMti neb pánóv a vladyk z plného soudu, jakož nález o tom v Bielých póhonných léta etc. LXXXVI, kdež Laurin pohnal“.

[43] Srov. tituly Dig. 27, 9 a Cod. 5, 71 a mimo to Cod. 5, 37, 22.

[44] Z 9. března 1392, PDZ 1, 546.

[45] Srov. z dokladů této disposiční volnosti např. Přísnakonis L 18, ai 1359, PDZ 1, 428 (mocný poručník otcovský); Procopii M 29, ai 1382, PDZ 1, 471 ajv.

žemi a s dalším výslovným svědectvím V, 46, 2, věta „neb otcovští poručníci“ atd., psal konečně Všehrd (V, 35, 6 prvé recense) o mocných poručnících ustanovených dskami nebo kšaftem: „Mají také moc statek sirotčí zapsati, prodati i odciziti, jakož na to mnoho jest nálezóv, ale desk a zápisóv i trhóv rozličných viece“; v druhé recensi připojil pak sice na tomto místě za slovy „zapsati, prodati i odciziti“ bližší vymezení „pro lepšie sirotčie“, ale to neznamená, že zcizovací akty otcem ustanoveného mocného poručníka, které by nebyly na prospěch sirotčího majetku, byly neplatné. Všehrd tu totiž jen nevhodně smísil otázku dispositního poručníkova práva s otázkou jeho odpovědnosti za řádné vedení poručenství, o němž hovoří v závěru téže kapitoly, jak o tom ještě bude řeč.

Podobné uspořádání jako při omezení dispositního práva poručníků s majetkem sirotčím najde se v úpravě jejich povinnosti skládat účty z poručenské správy. Všehrd jednou dokonce klade obě otázky do přímé souvislosti: povinnost klást počet mají jen poručníci přirození a králem daní, nikoli otcem učinění, protože ti mohou sirotčí majetek prodati, zastaviti a zapsati (V, 41, 5). Jinde zase zdůrazňuje, že každý poručník je povinen činit počet z užívání statku sirotkova kromě poručníka otcovského (V, 43, 10). Nešlo arci jen o počet z užívání, ale ze všech důchodů i z podstaty, jak to podrobně vypočítává o poručníkovi králem daném (V, 39, 9), a to vše se zase shoduje s pravidly římského práva (Dig 27, 3, 1, pr. a § 3; Cod. 5, 51, 9), kde však taková povinnost postihovala všechny poručníky bez rozdílu. V Čechách koncem 15. stol. poručník otcovský byl této povinnosti ještě prost, i když Všehrdovy narážky nasvědčují, že na sebe závazek k vyúčtování často bral dobrovolně (V, 41, 5 i. f.; V, 43, 11); protože také nezměněně trvala jeho neomezená moc zcizovací, je patrno, že poručenství otcovské ještě za Všehrda podléhalo méně vlivům římskoprávním, než poručenství příbuzných a osob králem za poručníky dosazených.

To ovšem neznamená, že poručenství otcovské v podobě vylíčené Všehrdem je vůbec bez vlivů římskoprávních; naopak, nejdůležitější římskoprávní formulace nauková se najde právě ve výkladu o tomto poručenství a týká se poručníkovy odpovědnosti za správu sirotčího majetku. Už dříve byla zmínka o výkladech týkajících se této správy vedené mocnými poručníky, které Všehrd položil na závěr kap. V, 35: tam se objevují ozvuky římského práva v detailních pravidlech, že poručník neumenšuje statku sirotčího, platí-li staré dluhy a závazky (V, 35, 8; srv. Dig. 26, 7, 9, 5 i. f.), nebo provede-li „uprodánie potřebné“ (Vš. ibid. ke k.; srv. Dig. 26, 7, 7, 1), a naopak, že nemá mocl, aby statek sirotčí prodal sám sobě (V, 35, 9; srv. Dig. 18, 1, 34, 7). Škody, které by poručník způsobil správou sirotčího majetku vedenou proti těmto a jiným pravidlům, může na něm sirotek vymáhat jako v římském právu při postoupení statků po skončení poručenství (V, 41, 1; V, 43, 3; srv. Dig. 27, 3, 4, pr.: „finita tutela“). Základem

odpovědnosti za tyto škody je převzetí poručenství; to jasně vyplývá z Všehrdova výkladu o zásadě, že poručenství je svěření sirotčího statku „k opatrování a množení, ne k umenšení" (V, 33, 10): jen odmítnutí poručenské funkce může zbavit potomních soudů (a tedy vymáhání způsobené škody) toho, komu „v mysli nenie, aby děti . . . a statek *tak pilně, jako své vlastnie bez všie lsti opatroval*". V těchto Všehrdových slovech je tedy vyjádřena míra péče, která bude na poručníkovi vyžadována, a jejíž nedostatek způsobí, že na základě jednou převzatého poručenství bude moci být poháněn ze škod pro nedbalou poručenskou správu; lze snadno rozeznat, že rozhodující obraty užité Všehrdem jsou doslovným překladem naukové formulace římskoprávní, ukládající poručníkovi ve smyslu justiniánských pramenů tzv. *diligentia quam rebus suis praebere debet* (Dig. 26, 7, 33, pr.; srv. Dig. 27, 3, 7, pr.) a jednání *sine dolo malo* (Dig. 26, 7, 3, pr.). A sotva je možno pochybovat, že to, co Všehrd takto vykládal v souvislosti jednající o poručníkovi otcovském (děti a statku), vztahoval stejně i na poručníky ostatní, u nichž se zvlášť o těchto otázkách nešířil.

Poručencovy pohledávky proti poručníkovi z nepořádného vedení majetkové správy byly v římském právu pojištěny generálním zástavním právem.[46] Po prokázání jiných souvislostí s prameny římskoprávními v oboru práva poručenského lze s největší pravděpodobností usuzovat, že pro zástavní právo stejného rozsahu vyhrazované sirotkům na majetku poručníků králem daných (V, 38, 10—11; V, 39) byla uvedená římskoprávní zásada vzorem přinejmenším v hlavní myšlence; nešlo ovšem o zástavní právo zákonné (proto mu nepodléhal majetek jiných poručníků) a královské udělení podrobovalo zástavnímu ručení i majetek poručníkových ručitelů.

Všehrdovy výklady o poručenství tedy opětovně vedou ke zjištění, že všechny druhy poručenství nebyly v jeho době prostoupeny římskoprávními prvky stejnou měrou: více než poručenství příbuzných podlehlo jim poručenství králem dané, a zase poručenství otcovské jich vykazuje mnohem méně, než oba druhy předchozí. Na vnucující se otázku, čím byl způsoben tento rozdíl, a zejména, proč právě na poručenství otcem stanoveném, jehož počátky už starší bádání spojovalo s vlivem práva římského,[47] je postupující romanisace patrna nejméně, mohla by podat konečnou odpověď jen vyčerpávající kritická studie o vývoji poručenství v zemském právu; v rámci tohoto pojednání lze jen ukázat některé problémy tohoto vývoje a naznačit cestu k jejich řešení, zvláště pokud k tomu napomáhá také obsah díla Všehrdova.

Míru vlivu římského práva na vznik institutu otcem stanoveného poručenství pokusil se vymezit Kapras a jeho soud byl nepochybně správný

[46] Cod. 5, 37, 20. Cod. 5, 30, 5, 2. Nov. 118 c. 5 i. f.
[47] K a p r a s, *Poručenství* 115.

v tom, že se římský vzor projevil jen v utvoření základní myšlenky, aby o osobě poručníka rozhodla vůle určité osoby. Naproti tomu Kapras nedomyslil rozhodující předpoklad, z něhož vycházel: domníval se totiž, že ustanovení poručníka otcem mělo už v historických počátcích tohoto institutu v právu zemském vylučovat poručenství příbuzných, mezi nimiž nečinil rozdílu.[48] Počítal tedy především s tím, že poručenství příbuzných bylo vývojově starší a zejména, že tam, kde otec poručníka neustanovil, po právu byli poručníky i nedílní příbuzní. Avšak právě o tom lze nejdůvodněji pochybovat, neboť kde sirotci žili po smrti otcově se starším dospělým sourozencem, nebo i v nedíle širší rodiny („strýcovském") s dospělými vzdálenějšími příbuznými, připadala těmto osobám (bratru nebo strýci, sestře nebo tetě) disposice pozůstalým majetkem (i sirotky) na základě rodinných poměrů v nedíle a pro poručenství nebylo vůbec předpokladu: nedílný dospělý bratr, sestra, strýc nebo teta nebyli vůbec poručníky, a když byla uznána možnost ustanovit poručníka soukromou vůlí, nemohlo jít o to, aby tyto osoby byly ustanoveným poručníkem ze svého postavení v nedílném společenství vylučovány, nýbrž aby byly nahrazeny, když se jich vůbec nedostávalo. Dobře to viděl Vaněček, který napsal: „U sirotků šlechtických bylo zapotřebí zvláštní ochrany dětí a majetku jen tam, kde nebylo dospělých nedílných příbuzných".[49] Skutečně jen v takové situaci byl dán důvod, a také jen tehdy se původně uznávala možnost, ustanovit osobu, která nejsouc členem nedílného společenství by převzala — v nejjednodušším případě — funkci otce v péči nad nedospělými sirotky a statky po zemřelém otci na ně připadajícími.

Uskutečňovalo se to disposicí, jejíž nejstarší dochované doklady z deskových zápisů jsou latinské a vypovídají, že *A. commisit B. pueros suos cum omnibus bonis suis.*[50] Poněvadž se stejným způsobem vyjadřují o ustanovení poručníka už r. 1278 listy královny Kunhuty sestře Přemysla II. a jejímu synovi Otovi braniborskému,[51] jde tu zřejmě o technický výraz středověké latiny, který měl základ v původním obratu pramenů *committere tutelam,*[52] a v plné podobě zněl *committere (pueros cum bonis, hereditatibus,* atp.*) in tutelam.*[53] Český ekvivalent běžného (zkráceného) způsobu vyjadřování zachoval Všehrd (V, 34:: „děti své se všemi zbožiemi a

---

[48] K a p r a s, m. uv. v předch. pozn.: „Ovšem vliv (římského práva) jevil se jen v utvoření základní myšlenky, aby totiž ne příbuzenství, ale vůle určité osoby o osobě poručníkově rozhodla".

[49] V. V a n ě č e k, *Malé dějiny státu a práva v Československu,* 1947, 89.

[50] Např. Vet. 148, ai 1327, PDZ 1, 42. Srv. Off. 144: „Si quis committit pueros suos".

[51] Reg. II, 1144 a 1145, str. 491 a 492: „vobis . . . nos et pueros nostros ac terras suas .. specialiter recommisit". V další souvislosti prvého listu se výslovně praví: „domino O . . . pueros nostros, nos, castra, terram. . . tamquam tutori . . . subesse volumus".

[52] Srov. např. Dig. 26, 5, 13, 1: „tutela sine vinculo cautionis non committitur". Cic, de off. 1, 25, 86: „quibus (tutela) commissa est".

[53] Např. III Zdislai („Sdenko de Konopiscze"), cca 1356—60, PDZ 1, 419. II Daczicz M 5, ai 1369, PDZ 1, 436.

dědinami svými . . . poručil mocně a porúčie V-ovi z Ch.“) a jeho svědectví je podepřeno jinými deskovými zápisy z druhé poloviny 15. stol.[54]

V této souvislosti nelze si nevšimnout obdobně utvořeného obratu *actor commisit-committit causam*, kterého se užívalo v deskách při ustanovení zmocněnce k vedení sporu,[55] nebo k vyřízení určitého procesního úkonu. Všehrd sice nezaznamenal český ekvivalent tohoto úsloví, ale jiná svědectví, počínajíc druhou polovinou 15. stol., dokládají i zde trvalé technické užívání slovesa poručiti,[56] při čemž eliptické vazby „poroučí k zisku a ztrátě, k hojemství vzetí, k oběma puohonuom“ apod.[57] jsou zřejmým zkrácením výrazu „poroučí při k [tomu neb onomu úkonu]“. V této frazeologii tkví ve skutečnosti jediný společný základ „dvojího poručenství“ v právu zemském, na něž zvlášť upozorňuje Všehrd (V, 40. pr-§ 2): jak osoba, které se svěřovaly děti a statek, tak zmocněnec procesní, se označovali v latině názvem *commissarius*[58] — při svěření dětí často s rozlišovacím dodatkem *pater commissarius*[59] — a funkce jim svěřená *commissio*,[60] v češtině poručník,[61] otec poruční[62] a poručenství. Termín *commissarius* i poručník vešly v obojím smyslu v užívání už ve stol. 13.;[63] ve 14. stol. byl

[54] II Andreae L 7, ai 1485, PDZ 2, 402. Victorini A 21, ai 1493, PDZ 2, 459. — Výraz „poručiti“ ve sm. „committere“ je ovšem starší než tyto doklady; srov. z materiálu Ústavu jaz. čes. ČSAV: Životy Otců (Smetánka) B 69b „poruč sě Bohu — te committe“.

[55] Srov. kt. Markov, *Řečník a poručník*, 1937, 10 s nejstaršími doklady v pozn. 34 ibid. I tento způsob vyjadřování, převzatý z praxe římskokanonického procesu, má základ v pramenech římskoprávních; srov Dig. 4, 8, 31: „aliquem ex his, quibus causam suam commiserat“.

[56] Flaveus cit. 40, ai 1463, PDZ 1, 123.

[57] Četné doklady ve Žlutých póhonných, PDZ 1, 253 dd.

[58] Při poručenství nad sirotky např. I Mathiae F 16, ai 1415, PDZ 2, 109. Formae litter. apud tabulas č. 6 a 7 (CIB II, 2, 286; 15. stol.). — Albus cit. 8, ai 1455, PDZ 1, 108. — Při poručenství v procesu Ordo 23 a 55; Off. 35 a 134; PDZ passim.

[59] III Zdislai („Sdenko de Konopiscze“), cca 1356—60, PDZ 1, 419 (zde též *mater commissaria*). II Daczicz M 5, ai 1369, PDZ 1, 436. II Nicolai, ai 1398, PDZ 1, 576 a mnj.

[60] Procopii C 12, ai 1380, PDZ 1, 464: „in causa . . ratione commissionis orphanorum“ (zde i termín *pater commissionis*). Doklad pro *commissio*-poručenství v procesu mi není znám: v deskových zápisech protokolárního stylu se nemohl objevit, a právní knihy mluví o poručnících, nikoli o poručenství.

[61] Pro poručníka nad sirotky nejstarší doklad (z r. 1368) je z pramenů moravských: „tutores . . ., qui porucznykones dicuntur“; Tabulae terrae Moraviae, Cudae Olomucz lib. I, 1045 (Chlumecký-Chytil, *Landtafel d. Markgraft. Mähren*, 1856, 51). Ondřej z Dubé zná už různé druhy poručníků — Poručník jako procesní zmocněnec běžně už v knize Rožmb.

[62] Vš. V, 34 a doklady výše v pozn. 54. Srov. však i Off. 179. V deskách (při poručenství králem daném) se vyskytuje též název „otec poručník“: Nicolai P 11, ai 1395, PDZ 1, 556.

[63] Institut poručníka pře, jemuž Všehrd věnuje samostatnou kapit. v druhé knize (II, 19), ale opětovně se o něm zmiňuje i na jiných místech, ujal se v českém procesu velmi brzy — dříve než např. v právu německém — a to přímým vlivem vzoru římskokanonického procesu. Tak soudil už Markov, *Řečník a poručník* 10 a pozn. 35 ibid., a nasvědčuje tomu, tuším, i pravidlo uvedené Všehrdem (II, 6. 5; II, 19, 2—3), že poručníka pře lze ustanovit teprve po vysvědčení půhonu: tu jde o přizpůsobení zásady, kterou zdůrazňují nejstarší příručky římskokanonického procesu (např. Ordo iudiciarius vyd. Kunstmannem: *Über den ältesten Ordo iudiciarius;* Kritische Uiberschau d. deut. Gesetzgeb. u. Rechtswiss. 2, 1854, 18—19) vylučující procesního zmocněnce ještě při litiskontestaci. O tom, že poručenství pře u nás zdomácnělo už ve stol. 13., svědčí pravidlo, že poručník pře u zemského soudu mohl být zřízen jen dskami a nikoli listem (II, 19, 6); jeho vznik je totiž nutno klást do časové souvislosti se zavedením knih žalobních a půhonných. Že

pojem poručník (nad sirotky) do té míry vžitý, že se jím vykládá latinský termín *tutor* (viz výše pozn. 61), jehož se naopak zase užívá k tomu, aby byl objasněn nebo blíže určen pojem *pater commissarius*.[64] V českých formulářích pak vzniká nutnost odlišit latinské termíny *(pater) commissarius* a *tutor*, a protože pro první z nich ode dávna existoval výraz poručník (otec poruční), tlumočí se *tutor* slovem obránce.[65]

Původ názvu poručník — *(pater) commissarius*, který podle toho, co bylo vyloženo, je nutno odvozovat od slov, jimiž se dálo ustanovení k této funkci, je tedy významnou oporou výše naznačené these, že historicky nejstarším druhem poručenství nebylo poručenství příbuzných, nýbrž poručenství „otcovské": vhodnější názvy pro toto poručenství jsou ovšem „poručenství dskami" (podle formy) nebo „poručenství dětí a statku" (podle obsahu). Všehrd, který nejčastěji (a zvl. v kap. V, 33—36) užívá druhého z těchto názvů, zvlášť totiž zdůrazňuje, že poručníka může ustanovit i nedílný strýc dětem svého dříve zemřelého bratra, nebo bratr svým nedílným mladším sourozencům (V, 33, 6—7). Z důvodů, které byly už dříve vyloženy, je nutno při takovém ustanovení předpokládat, že po smrti osoby, která poručníka ustanovila, nebylo v nedílu dospělých příbuzných, a jako otcem ustanovený poručník byl zbaven poručenství, jakmile jeden ze sirotků — ať syn či dcera — „došel spravedlivých let" (V, 37, 2 a 6),[66] tak patrně i poručenství ustanovené strýcem (hlavou strýcovského nedílu) pozbývalo účinnosti, jakmile dospěl kterýkoli z „mladších strýců" (tj. ze synovců) a stal se hlavou nedílu strýcovského. Ale i když tyto závěry mají při nedostatku pramenných zpráv jen hodnotu domněnek, i samy skutečnosti Všehrdem bezpečně dosvědčené přesvědčivě ukazují, že se v pojetí nejstaršího poručenství zemského práva projevil vliv práva římského vskutku jen převzetím základní myšlenky (tj. že poručníka určuje

---

tu jde o zásadu vytvořenou v době, kdy se ještě neuznával samostatný právní význam listiny do desk nevtělené, potvrzuje Všehrdem zaznamenané pravidlo o zřízení poručníka pře na soudu komorním, které je mladšího původu a dovoluje ustanovení listem nebo registry (I, 2, 11). Ale i sám název poručník pře-*commissarius*, jehož vznik byl vysvětlen výše v textu, ukazuje do stol. 13., poněvadž v pozdější době je v latinských textech nahrazován technickým výrazem *procurator;* srov. např. Off. 83: „citatus nominat procuratorem, i. e. commissarium".

[64] Srov. zejména spojení (1) *commissarius seu tutor* nebo (2) *commissarius et tutor*. Ad (1): II. Nicolai B 19, ai 1397, PDZ 1, 570, ibid. ai 1398, PDZ 1, 576. Ad (2): II Mauritii O 16, ai 1408, PDZ 2, 47. I Mathiae Q 8, ai 1415, PDZ 2, 121 ajv. V pramenech se vyskytují i jiné způsoby tohoto vysvětlení rekurující k pojmům *tutor, tutela, tutoria potestas:* srov. např. Reg. II, 1144 cit. výše v pozn. 51, nebo opětovně už cit. nálezy III Zdislai („Sdenko de Konopiscze") PDZ 1, 419: „committit in tutelam ... ita quod sit pater commissarius, eum verum tutorem faciendo"; II Daczicz, PDZ 1, 436: „commisit in tutelam ... et constituit eos veros commissarios patres, dans et concedens omnimodam tutoriam potestatem".

[65] *Tueri* — brániti. — Srov. Nicolai P 11, ai 1395, PDZ 1, 556. Vš. V, 34 a další doklady uved. výše v pozn. 54. V uvedeném smyslu užívá slova obránce též autor Tkadlečka (vyd. Hrubý-Šimek, ř. 544 na str. 64): „obrance a vódcie a zpravitel jiných lidí". — V materiálu Ústavu jaz. českého ČSAV doložen též výraz obranitel: Evangeliář Olom. 98a (vyd. F. Černý) „pod obraniteli a činiteli — sub tutoribus".

[66] K vývoji postavení dcery v této otázce srov. K a p r a s, *Poručenství* 83 a pozn. 2.

vůle osoby, která byla až dosud hlavou určitého rodinného nedílu nebo rodinného svazku), kdežto při vybudování právního postavení tohoto poručníka byly rozhodující organisační principy institutu domácího, nedílu. Tím se především vysvětluje zmíněné pravidlo, že dosáhnutím dospělosti nejstaršího sirotka byl poručník zbaven poručenství nade všemi sirotky; pravidlo to se vžilo tak, že bylo přeneseno i na jiné druhy poručenství a na sirotky-sourozence, kteří v nedílu nežili (V, 37, 1 druhé rec.).[67] Vysvětlují se tím však i výše konstatované rozdíly mezi poručníkem „otcovským" (*recte:* poručníkem dětí a statku) a jinými poručníky, a zejména zásadní volnost poručníka dětí a statku disponovati statky sirotčími, která byla i za Všehrda jen fakticky omezena tím, že sirotek mohl po odevzdání majetku i mocného poručníka žalovat pro škody způsobené nedostatkem péče (viz výše str. 165d).

V tomto omezení lze nepochybně spatřovat další vliv římského práva na tento nejstarší druh poručenství, který snad už souvisí s novou vlnou římskoprávních impulsů zapůsobivších časem především na poručenství příbuzných a poručenství králem dané. Ve vývoji ukončeném nejpozději v druhé polovině stol. 14. byl název poručník přenesen na pokrevní oddělené příbuzné, kteří byli ochotni — když v nedíle nebylo dospělých příbuzných a nedošlo k ustanovení poručníka — ujmout se péče o sirotka a jeho statky i právní záležitosti na soudě. Svědectví pramenů o jmenovaných intervencích těchto osob bylo uváděno na doklad, že poručenství příbuzných je starší, než poručenství dskami; jistě však není náhodou, že tyto doklady nikdy neoznačují tyto příbuzné názvem poručník a mluví prostě o „příteli",[68] a z druhé strany nelze přehlížet, že ještě konkrétní

[67] Je poučné všimnout si v této souvislosti obou recensí Všehrdova výkladu v kap. V, 37, 1—2. V prvé větě Všehrd původně psal prostě: „Déle poručenstvie netrvá, než do let sirotka ne najmladšieho, než najstaršieho", kdežto v druhé rec. začátek věty rozšířil: „Žádné poručenstvie, otcovské, přirozené ani králem dané, déle netrvá" atd. Protože v předchozích výkladech o poručenství (V, 33—36) není vůbec zmínky o trojím poručenství (o něm jedná až kap. V, 38), je tato změna už sama o sobě nápadná a v souvislosti s § 2 vzbuzuje dokonce dojem, že Všehrd tu původně psal (snad po vzoru nějakého staršího sepsání?) výklad týkající se jen poručenství dětí a statku (o němž soustavně mluví v kap. 33—38). Původní § 2 zněl totiž: „Kterýž (roz. nejstarší sirotek), když let spravedlivých dojde, poručníky své poručenstvie zbaví, a sám bratřiemi nebo strýci svými mladšími z práva vládnúti má. To v zemi české od počátku desk za právo se jest vždycky držalo a zachovávalo". Je zřejmo, že už tento výklad mohl dopadat jen na poručenství dětí a statku, protože počítá s tím, že sirotek došlý let bude „vládnout bratřími nebo strýci": nastupoval tedy i na místo poručníka, kterému byla svěřena péče nad širším svazkem než bratrským nedílem, k čemuž nebyl povolán ani poručník z příbuzných oddělených ani poručník králem jmenovaný (o poručníku „otcovském" ve vlastním slova smyslu se to rozumí už ze samého pojmu: srov. V, 38, 2 „otec dětem svým"). Tento smysl § 2 se však stal ještě zřejmější tím, že Všehrd v druhé recensi sem vsunul větu, která výslovně hovoří o poručenství a statku („neb každý sirotek takový... jest bližší poručenstvie, nežli onen dskami od otce jeho nebo od jiného učiněný"). Všehrd si patrně neuvědomil, že § 2 zůstal i po této úpravě v rozporu s novým zněním § 1.

[68] Jsou to zvl. Řád pr. zem. 24 (Ordo ibid.: „amicus") a 31; Ondřej z Dubé 20 („přietel po meči"). Tato svědectví se týkají žaloby z hlavy a „přítelem" se tu proto nerozumí příbuzný nedílný, který by byl mohl (a podle tehdejších názorů musil) pohánět vlastním jménem z hlavy bratra nebo strýce.

nález zemského soudu z r. 1380 přiznávající právo k poručenství strýci ze strany otcovy považuje za nutné k výroku „est et esse debet de jure directus et legitimus tutor" připojiti slova „et pater commissionis".[69] Tento vývoj terminologie se zdá jasně naznačovat, že postavení oddělených příbuzných pečujících o sirotky — jejichž povolání podrobněji ve smyslu římskoprávních předpisů upravil po prvé (?) nález z 5. března 1456[70] — bylo teprve až někdy od druhé poloviny 14. stol. chápáno podle obdoby poručníka v původním slova smyslu, tj. poručníka ustanoveného dskami, při čemž však byli tito poručníci podrobováni různým omezením a povinnostem podle vzoru poručenství římskoprávního, který tu působil nepřímo analogickou aplikací zásad uplatňovaných královskou kanceláří na poručenství králem dané. Naznačený vývoj poručenství příbuzných byl však ještě komplikován tím, že se začalo názvu poručník užívat i pro osoby, kterým péče o sirotky a jejich majetek připadla na základě jejich postavení v nedílu, a které původně „poručníky" nebyly (výše str. 167). Poručníky už je nazývá Ondřej z Dubé a ovšem zcela běžně Všehrd: ten však tak činí bez dalšího rozeznávání, kdežto Ondřej zcela zřejmě od ostatních (nedílných) poručníků odlišuje bratra (Ondřej z Dubé 91 a 148): toto zvláštní postavení bratrovo, které se už dříve ukázalo v jiné otázce, se udrželo i po Ondřejovi jako zbytek starého postavení hlavy nedílu, jíž sirotci připadali do péče v prvé řadě, a je nejlepším důkazem, že tyto osoby původně „poručníky" nebyly.

Ondřej z Dubé však také zaznamenal vzácné svědectví o postupném omezování původní dispoziční volnosti nedílných poručníků. Za jeho doby byl sice ještě hájen názor, že bratr může „ztratiti" mladšímu bratru, ale prosazovalo se už mínění jiné, že „poručník a ovšem i bratr nedielný sirotkuom do konce ztratiti nemóže, leč by dluhové a závady otcem jich zašly" (Ondřej z Dubé 148). Za Všehrda — jak vyloženo na str. 164 — nikdo z příbuzných poručníků nemá zcizovacího práva bez zvláštního povolení krále nebo soudu; u Ondřeje starší z uvedených názorů neomezuje vůbec zcizovací právo bratrovo, a mladší názor pak ani u (ostatních) poručníků, ani u bratra nevylučuje právní platnost zcizení, ale zastává vyloučení jejich odpovědnosti za majetkový úbytek, pokud se zcizení stalo ke krytí starých dluhů a závad. Jde tu tudíž o stejné pravidlo, které u Všehrda omezuje zásadní dispoziční volnost poručníka „otcovského" (dětí a statku), a bylo už pověděno, že jeho vzor jest hledati v právu římském (výše str. 165).

---

[69] Procopii C 12, ai 1380, PDZ 1, 464. Patrně staršího data je žaloba na vydání sirotka dosvědčená Knihou Rožmb. 188: „z sirotka přivuzného, chtě ho chovati, trój póhon, právo svědky". Stojí za povšimnutí, že ve zmíněném nálezu z r. 1380 je spor o přirozené poručenství latinsky označován už „causa . . . ratione commissionis orphanorum" (nikoli tedy už „z sirotka", nýbrž „z poručenství sirotků, nad sirotky").

[70] Srov. výše str. 162.

Tento vzor, jak už řečeno, zprostředkovalo v naznačeném mladším období vývoje poručenství (od druhé pol. 14. stol.) poručenství králem dané. Do jaké míry též na sám vznik tohoto institutu zapůsobilo právo římské, nelze tu řešit: zájem panovníka a tím i jeho legitimace k péči o sirotky byly totiž spoluurčovány ještě jinými hledisky, jejichž objasnění nepatří do této souvislosti. Mimo to významnou vývojovou možnost poskytoval tu institut spolku a jeho schvalování králem:[71] tu je ovšem příznačné, že v starším typu královských povolení spolků se sirotky se vůbec nemluví o poručenství[72] a teprve v mladších listinách se někdy klausule „ita quod factus est cum eo verus unitor seu hromadník (společník)" nahrazuje slovy „ita quod facit rex W. eos veros patres commissarios et tutores".[73] Objevuje se tu tedy zase terminologie vytvořená pro poručenství dskami a té také od počátku užívají listiny o jmenování poručníka králem.[74] Jak při tomto způsobu, tak při povolení spolku byli pak společník i poručník nuceni zřídit rukojemstvím pojištěnou záruku pro nároky sirotkům proti nim vzniklé, ukládáno jim majetku sirotčího neumenšovati a byli omezeni jen na správu tohoto majetku. To vše bylo už běžné za Ondřeje z Dubé[75] a potvrzuje se ze znění královských dekretů,[76] kterými tu pronikala do zemského práva omezení vesměs napodobená právu římskému, jak bylo už vyloženo výše (str. 163d).

Naznačeným vývojem, jehož počátky spadají nejpozději do poloviny 14. stol., zasáhla tedy do poručenství zemského práva nová vlna římskoprávních vlivů. Ty však postihovaly především jen nové druhy poručenství (příbuzných a poručenství králem daného), při čemž nebyly ani tolik rozhodující pro jejich vznik, jako pro nové pojetí právního postavení poručníků, zvláště pokud šlo o zásadní omezení jejich práva disponovati sirotčím majetkem, o povinnost vésti správu tohoto majetku k prospěchu sirotků, o odpovědnost za škody atd. Tato pravidla nebyla zprvu vůbec přenášena na starší poručenství dětí a statku, zřizované dskami nebo nověji už také kšaftem (na mocný list královský), které sice vzniklo obdobou podle poručenství římskoprávního, ale vyrostlo ve svérázný insti-

---

[71] Obecný nález z 15. května 1383. Procopii S 19, PDZ 1, 479.

[72] Srov. např. I Nicolai, ai 1395 („Sezema ostendit"), PDZ 1, 556. I Nicolai R 8, ai 1395, PDZ 1, 560 ajv. až do doby krále Jiřího: srov. Vš. VI, 15, 4. — Protože spolek zakládal uměle nedíl (Vš. VI, 14, 2), potvrzuje se tu znovu, že uvnitř nedílu poručenství původně nemělo místa.

[73] I Mathiae, 14. XI. 1414, PDZ 2, 113.

[74] I Nicolai P 11, ai 1395, PDZ 1, 556: „Václav, římský a český král ... všecky děti aneb sirotky někdy Jana z Ch. se všemi dědinami jich ... mocně poručil jest a poroučí Bozděchovi z B., takže jest [jej] učinil pravého a najvyššího [!] otce poručníka a obranci všech věcí svrchu psaných".

[75] Čl. 98. Vyloučení dispositčního zcizovacího oprávnění podává se jasně z poslední věty „Neb král nemohl dáti jiného, než své právo a jeho právo jiné není, než nápad spravedlivý": toto prosté čekatelství vylučovalo dispositi; srov. už výše str. 164.

[76] Např. IV. Wenceslai I. 19, ai 1412. PDZ 2, 91—2. I Mathiae, 14. XI. 1414, PDZ 2, 113 atd. a u Všehrda vzorec z doby jiřikovy (V, 39, 1).

tut zcela přizpůsobený poměrům ve starších nedílových společenstvích. Tak se vytvořila mezi postavením poručníka dětí a statku a poručníka nastupujícího na základě příbuzenství nebo královského jmenování řada nápadných rozdílů, které většinou trvaly ještě za doby Všehrdovy. Nicméně výklad ryze římskoprávního ražení, který Všehrd podává o odpovědnosti poručníků za škody způsobené nedbalou správou poručenského majetku, nebo jeho zmínky o dobrovolném kladení počtu poručníky ustanovenými otcem, jasně nasvědčují, že alespoň nejdůležitější římskoprávní zásady byly v 15. stol. postupně rozšiřovány i na poručenství dětí a statku. Tato tendence je patrná i na poručenství stol. 16., kdy bylo poručníku otcovskému nařízeno zřizovat inventář,[77] ale vždy tu ještě — zvláště u mocných poručníků otcem ustanovených — zůstává jejich zásadně neomezená moc disponovat po právu sirotčím majetkem, jasně dosvědčující, že jde o nejstarší typ poručenství, který u nás zdomácněl, a udržel si proto nejvíc původních rysů domácí úpravy.

3. Závazky ze smluv. Ve Všehrdových výkladech o majetkoprávních jednáních ukazují se stopy římského — nebo přesněji obecného — práva nejzřetelněji[78] v různých otázkách týkajících se závazků ze smluv.

---

[77] Srov. Kapras, *Poručenství* 46.

[78] Obsah Všehrdova díla poskytuje mimo to v oboru majetkového práva řadu příležitostí ke zkoumání římskoprávního vlivu v problémech, jež se stávají plně patrnými a řešitelnými jen z pramenného materiálu starších dob a ze souvislostí u Všehrda nepostižitelných. K těm nelze přihlížet v rámci této studie, nemá-li být neúměrně překročen rozsah jí vyměřený a opouštěno základní thema řešením pobočných spletitých otázek. Na objasnění stačí jediný příklad: V reprodukci deskového vkladu trhu (uvádějícího znění trhové smlouvy) se čte u Všehrda IV, 3, 7, že prodávající „prodal dědictví své žádného práva, zvláštnosti ani panstvie sobě tu dále k tomu dědictví nepozóstavuje". Slova vytištěná proloženě (z nichž Všehrd vynechal v I. rec. právě nejpozoruhodnější výraz „zvláštnosti") jsou v této podobě známa z některých deskových vkladů druhé pol. 15. stol. (např. II Joh. Planae F 6, ai 1460, PDZ 2, 295; III. Joh. Planae J 20, ai 1462, PDZ 2, 319), kdežto jiné, o něco starší zápisy užívají klausule „žádného práva, vlastnosti i ni panstva sobě nezachovávaje" (IV Wenc. G 29, ai 1412, PDZ 2, 87; srov. ibid. P 28, ai 1413, PDZ 2, 100), při čemž v obou případech jde o doslovný překlad latinské kautelární výhrady notářské „nichil juris, proprietatis et dominii sibi reservando" (srov. např. ještě II Joh. Planae E 22, ai 1459, PDZ 2, 294 a mnj. starších dokladů). Kolisající výrazy „vlastnost" a „zvláštnost" pro latinský termín *proprietas* jsou tu především — a to i pro dobu Všehrdovu — dokladem, že v domácím právním nazírání dosud nezdomácnělo abstraktní chápání vztahu k předmětu práva, jaké je patrno na římském pojmu *proprietas:* skutečně i ze Všehrdových výkladů se často ukazuje nezměněně trvání konkrétního chápání trvalých právních vztahů k věcem, v němž ústřední pojem „dědictví" vyjadřuje sám hmotný předmět těchto vztahů a teprve bližší vymezení (dědictví dědičné, manské, zástavní, věnné atd.) určuje druh a míru oprávnění i právních závislostí v jednotlivých případech. Lze proto jistě přijímat, že uvedené klausule (stejně jako positivní formulace vyhrazující majiteli „ius dominii ac proprietatis") v 13. stol., kdy k nám začaly pronikat vlivem notářské praxe, a snad ještě dlouho ve stol. 14. byly ve svém původním znění jen „latinskou maskou nevhodně nasazenou představám práva domácího" (Vaněček, *Základy práv. postavení klášterů* 1, 1933, 38, pozn. 100); uváží-li se však, že se tyto klausule udržely i v dalším vývoji v nezměněné podobě až do Všehrda — a tedy i v době, kdy valnou část smluv už koncipovaly strany samy — dále že došlo k jejich vyjádření v češtině, a že dokonce nechybí doklad o zpětném překladu českého termínu „zvláštnost" do latiny (tak si vykládám nezvyklý výraz „nichil inibi iuris seu specialitatis pro me reservando" v listině z r. 1361, Reg. VII, 788, str. 474; cfr. ibid. č. 810, str. 485), zdá se nepochybným, že pojmy *proprietas* a *dominium* —

Nejobecněji se mluví o těchto závazcích v kap. „O smlouvách", připojené teprve v druhé recensi Knih devaterých (VII, 27); tu se najdou výklady o obecné závaznosti (dvoustranně závazných) smluv (§ 1) a zejména o následcích jich nedodržení (§§ 2—4), které se zcela přimykají k nauce obecnoprávní. Strana, která ve smlouvě stojí, má postupně možnost: 1. vymáhat pokutu smluvenou pro případ, že druhá strana neplnila vůbec nebo tak, jak plnit měla („pro nezdrženie nebo dosti nečiněnie"), 2. nebyla-li pokuta umluvena, žalovat (roz. pro škody) z jednoho či druhého uvedeného důvodu, a konečně 3., nechce-li žalovat, odstoupit od smlouvy. Tuto třetí možnost (odstoupit od smlouvy do té doby pro druhou stranu závazné) dobře vyjadřují Všehrdova slova „jestliže se chce súdóv zbaviti, móž také smlúvy v ničemž druhé straně nedrželi" (§ 4); praví-li tedy Všehrd bezprostředně před tím, že „dosti nečiněniem smlúvě každá se smlúva ruší a zdvihá", jde o zřejmou nedomyšlenost, vysvětlitelnou snad jen tím, že do ryze teoretického textu §§ 2—4, kde mu byl vzorem nějaký výklad obecnoprávní, Všehrd chtěl zapojit konkrétní domácí nález, v němž se prý skutečně pravilo, že „smlúva skrze nedrženie a jí dosti nečiněnie a pro nezachovánie vedle nie zmine a zrušena bude" (§ 4 posl. věta, nález III Planových L 21). Nález ten se, bohužel, jinou cestou nedochoval, a není proto možno zjistit, zda i uvedený výrok počítal s předchozím odstoupením druhé strany od smlouvy; v každém případě však způsob jeho použití v dané souvislosti Knih devaterých je důkazem, že Všehrd sám nepronikl do právnické jemnosti nauky, kterou zde — pod vlivem obecného práva — formuloval.

Lépe již dovedl Všehrd využít obecnoprávní nauky o vadnosti vynuceného závazku, kterou zejména úspěšně aplikoval při výkladu smyslu a dosahu nálezu zemského soudu z 13. června 1495 (Albus cit. 99, PDZ 1, 171). Tento nález prohlásil neplatným závazek z ústního slibu („rčení") provdané ženy, poněvadž jej učinila „za živnosti manžela svého, jsúci vězeň manžela svého", a jak sama uváděla v námitce proti žalobě, „k vuoli manžela svého". Ačkoli nedlouho před tím obecný nález z 29. května 1486 vyslovil, že nikdo není povinen držet slib, k němuž byl násilnou mocí (loupežníků a jiných zločinců) přinucen,[79] přesto se páni na soudě

„zvláštnost" a „panství" — nabývaly časem vyhraněného smyslu, který patrně měl krýt relativně nejširší míru oprávnění k předmětu (trhu apod.), a blížil se tedy jasně římskoprávnímu pojetí vlastnického práva. Tento postupný vývoj romanisace právního nazírání v naznačeném směru by bylo ovšem nutno podrobněji prokázat nejen z konkrétních případů použití uvedených a jim podobných klausulí, ale i z pronikání pojmu *plenum dominium* a v souvislosti s jinými otázkami (najmě s rozšířením nauky o děleném vlastnictví), a poněvadž by při tom nebylo možno vyhnout se řešení otázky, do jaké míry bylo pronikání všech těchto pojmů ovlivněno nespornou praxí konsistoře, je jasno, jak komplexní problém postupu romanisace vyrůstá jen z několika slov Všehrdova textu. Uvedený příklad není při tom nikterak ojedinělý.

[79] III Andreae C 17, PDZ 2, 414. Nález ten se pozoruhodným způsobem dovolává rozsudku více než dvě stě let starého, který byl vynesen Rudolfem Habsburským ve sporu

při posuzování slibu provdané ženy, učiněného „k vuoli manžela", raději opřeli o zásadu „žena jest vězněm muže svého", která se udržela jako zbytek někdejšího právního podrobení ženy muži na základě manželství.[80] V dlouhém výkladu, který Všehrd k tomuto nálezu podává (V, 24, 4—7), je sice několikrát argumentováno také větou „žena jest vězeň muže svého", ale od počátku a mnohem častěji Všehrd zdůrazňuje, že nejen ženino „rčení", ale i jakékoli přiznání nebo vklad do desk nemají být ženě ke škodě, činí-li je z přinucení, nebo jak jednou praví, „z moci a přinucení" (V, 24, 5). Tento zdánlivě pleonastický způsob vyjadřování je zřejmou parafrází římskoprávního technického výrazu *(uxor) vi ac metu compulsa,* který by zde skutečně bylo možno bez porušení smyslu dosadit. Všehrd tedy přehodnocuje domácí právní pravidlo „žena vězeň muže svého" ve smyslu římskoprávní nauky o donucení: důvodem, proč není „mocné" (V, 24, 5) zavazovací nebo i zcizovací deskové jednání, které vdaná žena učinila za života manželova k jeho vůli, není její právní odvislost působená svazkem manželským („ratione coniugii": výše pozn. 80), nýbrž nedostatek svobodné vůle, způsobený donucením. Nejjasněji to vyjádřil Všehrd v § 6 cit. výkladu, když původní znění první recense „žádná žena muže majície nemóž sobě se škodú ve dsky klásti" rozšířil v druhé recensi do podoby „žádná žena muže majície a z j e h o p ř i n u c e n i e ve dsky kladúcie nemóž sobě se škodú ve dsky klásti". Tato formulace, kterou byl dosah zásady „žena jest vězněm muže svého" zaslaben (především přenesením důkazního břemene na ženu: srv. kt. Všehrd V, 24, 7) nezvnikla náhodně: Všehrd ji totiž v druhé recensi pojal i do nově připojeného výkladu o příhodách, kdy „se dsky zastavují a kladenie ve dsky: . . . jako když by žena muže majície z přinucenie prodala" (IV, 5, 6; srv. i dodaný zkomolený text IV, 3, 6). Lze proto s velkou pravděpodobností přičíst vlivu obecnoprávní doktríny i to, že Všehrd přiznal ženě donucené manželem k právnímu jednání možnost vynucený závazek „naříekati" (V, 24, 5), a „přebyla-li by muže svého", dobývat zpět to, čeho takovým jednáním (zvláště deskovým vkladem) pozbyla (V, 24, 7). Známý text nálezu, který tu byl Všehrdovi východiskem, o těchto možnostech nemluví, a protože jde o nález vydaný v konkrétním sporu o závazek ze „rčení", nelze ani předpokládat, že se soud o nich vyjadřoval v původní podobě nálezu, kterou snad znal Všehrd, a která se nedochovala. Možnost dodatečně napadati následky vynuceného aktu však nepochybně odpovídá

---

vzneseném Václavem II. proti Otovi braniborskému; žaloba se domáhala výroku o neplatnosti závázků, které by někdo na sebe vzal „vi vel metu inductus, expers proprie libertatis" — tedy zcela ve smyslu středověké nauky římskoprávního původu, a v tomto smyslu také král Rudolf žalobě vyhověl (srov. Reg. II, 1297).

[80] Srov. Tab. terrae Moraviae, Cudae Olom. lib. 2, 73 (C h l u m e c k ý - C h y t i l, *Landtafel* str. 72—3): „ratione coniugii in captivitate quasi mariti existens". Kt. srov. např. Flaveus cit. 106, ai 1455, PDZ 1, 139: „ona byla muže svého poddaná, a protož jest ten trh moci neměl".

obecnému právu římskému a Všehrd patrně nepochyboval o správnosti analogického postupu i pro právo domácí.[81]

Ve výkladech o jednotlivých majetkoprávních jednáních nejčastěji se najdou u Všehrda obecnoprávní prvky a ohlasy v souvislosti s trhem. Doslovný překlad úryvku Digest s výkladem o vzniku trhu ze směny (Dig. 18, 1, 1, pr.), položený v čelo kap. „O trhu" (IV, 3, 1),[82] má arci jen cenu literární; významnější je již bezprostředně následující definice trhu (§ 2), který je tu jasně vymezen jako dobrovolné svolení k přijetí „jednoho za druhé" (tj. peněz za zboží; zboží-*merx*, tj. předmět trhu, Všehrd nazývá „kúpě"), tedy jako trh konsensuální. Tato definice je sice podána ve výkladu, který Všehrd sám (§ 3) výslovně vztahuje na „práva obecní", ale Všehrd ji nepochybně přijímá i pro právo domácí; potvrzuje to v další souvislosti Všehrdovo učení v § 5, že provedení deskového jednání převodního je pro prodávajícího povinností vyplývající ze smlouvy trhové. Ve zmíněné definici trhu Všehrd mimo to ještě připomíná, že se trh děje „vedlé rovnosti peněz a kúpě": tu jde patrně o ohlas kanonickoprávního stanoviska, jež zesilovalo římskoprávní předpis o tzv. *laesio ultra dimidium* v požadavek úměrnosti ceny a předmětu trhu a mělo v tom smyslu vliv i na právo obecné.[83]

Jiný prvek obecnoprávního myšlení, vzniklý původně v nauce kanonistické, lze snad spatřovat ve Všehrdově poučce „ktož co prodává . . ., nemáli toho a nedrží skutečně, ale najméně právo k tomu, což prodává, má mieti" (IV, 3, 4): jde tu patrně o použití pojmu *ius ad rem*, kterým se v obecném právu 15. stol. už běžně označovaly různé případy čekanectví i ve vztazích soukromoprávních.[84] Poněvadž podobná čekanectví neboli

[81] Názor, že každé právní jednání vyžaduje svobodné vůle jednajících, a že taková vůle není tam, kde byla strana k jednání donucena, pronikal do právního styku v našich zemích už od 13. stol. vlivem kautelárních doložek latinských listin, konstatujících, že se jednající zavázal nebo provedl zcizení *non vi aut metu coactus*, nebo *non coactus nec compulsus* apod. Srov. o těchto klausulích a jejich výskytu ve formulářích polských i českých R. Taubenschlag, *Formularze czynności prawno-prywatnych v Polsce XII i XIII wieku*, 1930, 12—13. Týž, *Il diritto romano nei documenti polacchi medioevali*; Acta Congr. iurid. internat. Romae 1934, vol. II, 1935, 363. Stálé zdůrazňování těchto negativních podmínek bezvadného účinku smluvního aktu vedlo patrně už ve stol. 14., kdy jsou v soukromoprávních listinách už častým zjevem (uvádím jen do souvislosti výkladu v textu zapadající doklad CDM VI, 110 z r. 1318, který zaznamenal už Ott, *Beiträge z. Rec.-Gesch.* 158), k přesvědčení o neplatnosti slibů, vynucených zvlášť kvalifikovaným násilím, jemuž dala výraz i Maj. Carolina čl. 29 (o tom viz J. Hobzek, *Majestas Carolina a římské právo*, 1931, 11—13). Protože i výše vzpomenutý obecný nález z r. 1486 podobně se omezil na proklamování neplatnosti slibů vynucených loupežníky, zdá se, že k dalšímu vývoji v posuzování účinků vynuceného právního jednání nedošlo; nelze však přehlížet, že nález z r. 1486 mířil na sliby vynucené loupežným jednáním, a nedalo se předpokládat, že by v podobné situaci došlo k deskovým jednáním, nebo vůbec ke zcizení, jež by bylo nutno právní cestou odčiňovat. Proto není vyloučeno, že Všehrd řešením, upraveným analogicky podle práva obecného, vyjadřoval názor v jeho době už obecně přijatý.

[82] Srov. o něm už výše pozn. 4.

[83] Srov. E. Bussi, *La formazione dei dogmi di diritto privato nel diritto commune*, 1937, 220 a Rosshirt, *Dogmengeschichte d. Civilrechts*, 1853, 282.

[84] Srov. Bussi, m. uv., 8—12.

„nápady“ i podle domácího práva mohly být předmětem smlouvy trhové a kladeny ve dsky, byl pojem práva k věci, jehož Všehrd v uvedené souvislosti použil, zcela na místě. Naproti tomu v právních stycích podléhajících právu zemskému nebyly praktické trhové smlouvy dodací a spekulační: proto spíše této faktické okolnosti, než vlivu práva kanonického bych připsal Všehrdovu formulaci v posledních slovech téhož § 4 „žádný prodávati nemóž, čehož nemá, jako ani dávati“.

Do souvislosti s trhem patří též institut správy; Všehrd totiž zastává, „že se ne každý zápis, ne každý dluh zpravuje, než sám trh“ (IV, 11, 12). Miloslav Stieber,[85] který dokazoval, že povinnost k správě vznikala ze všech převodů, tedy bezplatných stejně jako úplatných, rozpoznal ve zmíněném Všehrdově stanovisku vliv římského práva, a soudil, že se jím Všehrd dostal do rozporu s jiným obsahem vlastního spisu, v němž se skutečně mluví též o správě věna, — tj. věnného dědictví po zaplacení věna: IV, 11, 12 a V, 32, 2 a 12 — a o správě při zástavě trhem, kde jednak tato povinnost postihuje zástavce po převodu zástavy zástavnímu věřiteli, jednak zástavního věřitele po zpětném převodu věci, když byl dluh splacen (V, 1, 1; V, 2, 1; V, 4, 3; V, 5, 10). Ve Všehrdových výkladech však tvrzeného rozporu není: Všehrd totiž zřejmě chápal uvedené situace při věnu a zástavě jako trh, nebo spíše se s takovým pojetím setkával už v deskové praxi. To ostatně připustil Stieber při zástavě trhem a v příkladu splacení věna jasně se to podává z Všehrdova výkladu, že ženina povinnost spravovati vzniká tím, že „své penieze vezme a trhem své věno ve dsky klade“ (V, 32, 12; srv. i § 2 ibid.). Tím se ovšem jen zesiluje význam Stiebrova závěru, že se povinnost ke správě u Všehrda omezuje na smlouvu trhovou (které samozřejmě klade po této stránce na roveň směnu: IV, 11, 7); otázkou však zůstává, jde-li tu o názor přijatý teprve Všehrdem, a zejména — co je pro tuto studii důležitější — zda se vliv římského práva projevil na institutu správy jen v jejím omezení na smlouvu trhovou.

Už od počátku 13. stol. byly do smluv o úplatném postoupení nemovitostí (o směně nebo prodeji) pojímány po jiho- a západoevropských vzorech klausule, jimiž se prodatel (při trhu) nebo obě strany navzájem (při směně) zavazovaly odstranit právní závady, které by se dodatečně objevily na postoupeném objektu. Jeden z nejstarších dokladů to vyjadřuje při směně slovy „ut pars parti, alter alteri emendet, quidquid umquam alterutrum questionis emerserit,[86] a s výrazem *emendare* snad souvisí český termín „spraviti“ i když se běžněji v latinských dokladech mluví technicky o *disbrigare* nebo pleonasticky o *defendere, auctorizare ac disbrigare*.[87]

---

[85] K *vývoji správy*, 1901, 14.

[86] CDB II, 75 sub II, str. 67, ř. 37—8, ai 1207.

[87] Tak např. CDM IV, 280, str. 357, ai 1289. Srov. i doklady z formulářů polských a českých a z jejich vzorů, které uvádí R. Taubenschlag, *Formularze* 22—23. Týž, *Il diritto romano nei documenti pol. medioevali;* Acta Cong. internat. II, 371.

Výraz *disbrigare*, řidčeji též *exbrigare*,[88] naznačuje svou etymologií už přesněji původní obsah povinnosti správy: *dis-* nebo *ex-* a *briga*[89] — tedy zbaviti sporu.[90] Listiny to leckdy i šíře opisují, velmi výrazně např. při prodeji domu slovy „ut omnes inquietacionis insultus et strepitus, si quis per amicos suos aut alios super libera possessione . . . fieret . . . deberent dissolvere".[91] K této povinnosti zavazovala se prodávající strana pravidelně vždy s rukojmími, při čemž všichni účastnění slibovali zaplatit pro případ, že by své povinnosti nedostáli, částku pravidelně (ve 14. stol. už běžně) o třetinu vyšší, než byla cena trhová. Povinnost ke správě byla tedy pojištěna umluvenou pokutou (třetina výše!) a ještě prameny z rozhraní 14. a 15. stol. se zdají nasvědčovat, že jestliže kupec včas oznámil (*monitio* — „úmluva") správci nastalé překážky v užívání nebo spor, který naň byl vznesen, a správce ani smírnou cestou překážky neodstranil, ani do sporu nevstoupil, nastává možnost exekučního vymáhání pokuty *propter indisbrigationem* — tedy striktně podle umluveného závazku. To se podává z pramenů dostatečně jasně tam, kde se právní vady projevily jako faktická *impedimenta* a správce jich neodstranil.[92] Šlo-li o spor, víme pouze, že kupec — který byl pohnán a po vysvědčení půhonu dal svému správci úmluvu, při prvém líčení pak odepřel odpověď na žalobu odvolávaje se na správce[93] a žádal soudní rok, aby ho mohl za sebe postavit — ztrácel při, jestliže se správce bez omluvy ke stanovenému roku nedostavil (Off. 74 a 81). Mohl tedy kupující — za předpokladu, že se sám jak k svědčení půhonu, tak ke všem rokům dostavil — vymáhat na správci slíbenou pokutu právě už proto, že se správce nedostavil ke stanovenému roku a sporu ho nezprostil, neboli i v tomto případě doslova *propter indisbrigationem*.

V právu doby Všehrdovy však byla situace podstatně jiná, protože se uznávalo, že pohnaný kupec neztrácí při tím, že se jmenovaný správce ke sporu nedostavil, a bylo proto kupcovou povinností, aby vedl spor i dále sám.[94] Pro Všehrda o tom není pochybnosti: „Pakli po dání úmluvy tvój zpravce tebe nezastúpí, již se móžeš o to sám súditi" (III, 13, 24; srv. VII, 37, 6: „musíš se sám súditi"). Maje tuto možnost mohl se ovšem svých zájmů dbalý kupec ve sporu proti uplatňování domnělých vad ubránit sám,

---

[88] Srov. např. Reg. IV, 1210, str. 483, ai 1343: „promittimus bona fide sine dolo exbrigare".

[89] Briga: iurgium, rixa, pugna (Du Cange shv.).

[90] Srov. Du Cange s. hh. vv.: exbrigare — lite et iurgio liberare; disbrigare — molestia et lite liberare.

[91] Reg. II, 1399, str. 601—2, ai 1287.

[92] Na tuto situaci se vztahuje „Forma monitionis propter indisbrigationem" a zvl. „Inductio pro eodem" ve vzorcích CIB II, 2, 311, čís. 77 a 78; z deskových dokladů srov. Procopii O 16, ai 1382—9, PDZ 1, 474 (opětovně: „propter impedimenta").

[93] O tomto postupu viz Ondř. z Dubé 18 na k. a kt. Stieber, *K vývoji správy* 18—19.

[94] Podle Vlad. zříz. 206 (AČ V, 118) bylo tak nalezeno už r. 1455 rozsudkem zapsaným v Bílých deskách půhonných.

takže tím, že správce jej v procesu nezastoupil, nemusel být majetkově poškozen, a proto se i nastupování na liknavého správce („pro nezpravu") odkládalo do doby až po výsledku sporu. Všehrd o tom píše: „obráníš-li se, dobře móžeš škod svých na tom, proti komuž práv ostaneš, postihnúti; pakli se neobráníš, než prosúdíš, nic sobě neztratíš než svému zpravci, a po tom odsúzení zpravú na svého zpravci . . . sahneš" (III, 13, 24: ř. 227 až 230 Jir. vyd.). Myšlenkový postup Všehrdův tu však nápadně připomíná poučení, které ve stejné situaci dává const. 9 titulu de evictionibus Justiniánova Kodexu[95] a tuto shodu nelze považovat za nahodilou: v jeho díle se totiž také najde podobná parafráze bezprostředně předcházející const. 8 téhož titulu Kodexu, a to ve výkladu o nutnosti „úmluvy" při správě. I tam (IV, 11, 17) Všehrd zdůrazňuje: „Též také i ten, ktož zpravce maje a z toho dědictvie jsa pohnán, za kteréž zpravce má, bez nich se súdí, a jim úmluvy vedlé práva nedada, když prosúdí, zpravu svú potracuje".[96] Konstatování těchto shod nemá vést k závěru, že Všehrd čerpal své výklady přímo z uvedených pramenů; jisté je však, že jeho výklad podává pod jejich vlivem formulovanou nauku, podle níž uplatnění nároku ze správy už nenastávalo doslova *propter indisbrigationen* (tj. proto, že správce nepřevzal spor, jak byl povinen), nýbrž proto, že kupec prosoudil a věc mu byla odňata meritorním rozsudkem,[97] neboli *(iudicio) evicta*, evinkována.

Institut správy přiblížil se tedy v právu doby Všehrdovy římskému právu především tím, že se přeměnil v ručení za evikci. Ani tím se však nevyčerpávají římskoprávní vlivy, kterými bylo modifikováno původní ručení správců. Zřejmé doklady podávají o tom zejména Všehrdovy zmínky o ručení spolusprávců nebo přesněji rukojmí, kteří se zavazovali *disbrigare* společně s prodatelem a ve smyslu domácích zásad o rukojemství původně ručili ve stejné řadě s prodatelem, ne-li před ním.[98] Všehrd jasně přiznává jejich ručení už povahu pouze subsidiární (IV, 11, 13) a uvádí pro to hned několik nálezů, z nichž nejstarší je z konce stol. 14.[99] Zvlášť jasná je však formulace nálezu uváděného Všehrdem na místě prvém (I Mauritii B 5, ai 1404, PDZ 2, 6), který výslovně připomíná jmenovaný nález starší a

---

[95] Cod. 8, 44, 9. „Si controversia tibi possessionis, quam bona fide te emisse adiegas, ab aliquo movetur, auctori heredive eius denuntia. Et si quidem obtinueris, habebis, quod emisti. Sin autem evictum erit, a venditrice successoreve eius consequeris, quanti tua interest".

[96] Kt. srov. Cod. 8, 44, 8: „Emptor fundi, nisi auctori aut heredi eius denuntiaverit, evicto praedio neque ex stipulatu neque ex dupla neque ex empto actionem contra venditorem vel fideiussores eius habet".

[97] Nikoli kontumačním rozsudkem pro nestání; srov. VŠ. IV, 11, 16: „Ktož zpravu má a pohnán jsa nestojí, a právo na sobě ustáti dá, ten žádný pro nezpravu na svého zpravcí sáhnúti nemóž", a kt. Cod. 8, 44, 8 (v pokrač. textu uved. v předch. pozn.): „Sed et si iudicio emptor non adfuit . . . , regressum adversus eum [i. e. venditorem] non habet".

[98] Srov. kt. R a u s c h e r, *K rukojemství v českém právu zemském*, 1923, 13.

[99] II Nicolai D 22, ai 1397, PDZ 1, 574.

ukládá vésti právo nejprve na hlavního dlužníka: „propter indisbrigationem hereditatum... debet ducere ius super hereditates principalis..., quia hoc est de jure, quod super principali semper prius debet duci, et si in principali quid deficeret, tunc super disbrigatores et eorum hereditates". Odůvodnění nálezu se tedy opírá přímo o jakýsi právní předpis stanovící subsidiaritu rukojemského závazku („quia hoc est de iure, quod" etc.); tím však může být myšlena jen Justiniánova Novella 4, která ustanovila, že v prvé řadě ručí *principalis* (roz. *debitor*) a pak teprve rukojmí, a tuto zásadu, stanovenou pro všechny případy rukojemství, ještě výslovně vztáhla i na rukojmí zaručující prodatelův závazek pro evikci.[100]

Kontrolní důkaz o tom, že zemský soud v uvedeném nálezu — a vůbec při rozhodování o ručení spolusprávců — měl skutečně vzorem předpisy citované justiniánské Novelly, podává pak postup nařizovaný v situaci, „kdež jest několiko zpravcí a o jistcových dědinách se nevie, a kupující se na dědictvie zpravec vede, a ti tomu vedení práva otpierají,... že vědie dědiny jistcovy" (IV, 11, 20). I zde se Všehrd opírá o několik zemských nálezů a mezi nimi opět především o nejstarší nález v této otázce z r. 1397 (viz pozn. 99) a v souhlasu s nimi vykládá, že správci mají dědiny jistcovy „kupujíciemu z práva okázati" (v cit. nálezu: „debent ostendere principales hereditates liberas et sufficientes"). „A okáží-li, tehdy jich dědin má necháno býti a na jistcovy se dědiny má vésti; pakli dědin jistcových neokáží, ta zprava na dědinách jich i práva vedenie zóstává". Tento postup je u Všehrda (§ 20 a 21) a ovšem i v nálezech jím citovaných cele přizpůsoben ručení nemovitým majetkem a pravidlům o exekuci zemského práva; odmyslí-li se však tyto podrobnosti, dá se opět nalézt v ustanoveních Justiniánovy Nov. 4. V justiniánském a obecném právu, kde exekuce postihovala vždy všechen majetek (i movitý) a zásadně — třebas ne vždy prakticky — i osobu dlužníkovu, základní překážkou vedení práva mohla být nepřítomnost dlužníkova a Nov. 4. proto ustanovovala v cap. 1, že při nepřítomnosti hlavního dlužníka, která působí, že se věřitel přímo obrací na rukojmí, má býti rukojmím „volentibus principalem deducere" poskytnuta lhůta k postavení hlavního dlužníka na soud a postih na ně povolen teprve kdyby tak včas neučinili. Analogie těchto pravidel s postupem ukládaným v nálezu z r. 1397 a skutečnost, že tento nález je výslovně zmíněn v rozhodnutí z r. 1404, které se dovolává předpisu stanovícího subsidiaritu rukojemského závazku, ukazují tak shodně na svůj původ a jsou bezpečným dokladem vlivu obecného práva na judikaturu zemského soudu na rozhraní stol. 14. a 15.

---

[100] Nov. 4 cap. 2. „Et non solum hoc in creditoribus dicimus, sed et si quis emerit aliquid ab aliquo, deinde acceperit eum, quem vocant confirmatorem, et moveatur in aliquo venditionis conventio contra venditorem facta, non adversus confirmatorem mox emptor accedat..., sed ad venditorem prius".

Tento pozoruhodný doklad nelze arci vykládat v tom smyslu, že zemský soud uznával římské právo za právní řád, jímž by byl povinen se řídit při svých nálezech. Jde tu prostě o zjev známý z praxe středověkých soudů, které byly při nalézání práva do té míry svobodné, že mohly užít zásady nebo předpisu jakéhokoliv původu, jestliže se jim pro nově řešenou a ve vlastních nálezech dosud nerozhodnutou otázku zdál správný.[101]

K nalézání práva touto cestou, která je u nás častěji doložena v památkách činnosti soudů městských, mohlo docházet zvláště od doby, kdy byla opuštěna zásada formálních průvodů a soud byl v každé při postaven před úkol nalézt materiální rozhodnutí sporné otázky. Je pochopitelné, že pro volbu vhodného řešení měla význam i přesvědčivost přednesených názorů stran, které si soud mohl osvojit. Při nově se naskytujících otázkách pronikaly tak do nálezů zemského soudu prvky římského soukromého práva i bez zřejmé aplikace jeho zákonných předpisů,[102] např. tím, že bylo uznáno právo vymáhat některé nároky dosud nevynutitelné (stačí tu jmenovat uznání nároku na náhradu škody i mimo případy činů trestných), že byly nově nebo podrobněji formulovány podmínky k platnosti různých právních jednání, ke vzniku právních poměrů atp. Stopy vlivů římského práva proniklých touto cestou až do doby Všehrdovy do zemského práva jsou patrné i na různých místech výkladů Knih devaterých (např. v různých otázkách náhrady škody; v pravidlech o „svěřenie" — mandátu: IV, 9 §§ 6, 9, 12; v některých pravidlech o úrocích: I, 5, 8 ajv.), ale potřebné důkazy o míře a způsobu římskoprávního vlivu, který se tu projevil, byly by už příliš náročné na rozsah tohoto pojednání.

V.

Mezi myšlenkami, šířenými od 12. stol. ze středověkých právních škol do práv různých národů evropských, přínosem největšího kulturního významu byly nauky procesní. Šlo tu o zásady a pravidla, vytěžená z pramenů římskoprávních, která byla přizpůsobena změněným poměrům a názorům nejprve pro potřebu soudů církevních (vlastní proces „římskokanonický") a pak i soudů světských (zvl. městských obcí italských, kde se některé prvky římského procesu, někdy v barbarisované podobě, udržely přes raný středověk); této látky zmocňovali se legisté i kanonisté ital-

[101] Pro možnost dalšího použití takové zásady cizí provenience byl ovšem už rozhodující jen fakt, že byla jednou pojata do zemského nálezu; její cizí původ se tedy hned stíral.

[102] Případy toho druhu, jako je svrchu prokázané použití Justiniánovy Nov. 4, byly asi řídké. Od čtyřicátých let 15. stol. objevují se však ojedinělé římskoprávní normy v českém rouše v nálezech obecných (srov. např. IV Mathiae A 27, ai 1437, PDZ 2, 159) nebo je tam na ně reagováno (např. II Andreae N 11, ai 1485, PDZ 2, 404—5); příznačně však výše vzpomenutý nález z r. 1486 o slibech vynucených loupežným násilím rekuruje raději k říšskému nálezu Rudolfa Habsburského, než aby se přímo dovolával obecnoprávních pravidel v něm uplatněných.

ských právních škol ve zvláštních spisech nazývaných legisty *ordines iudicii* nebo *iudiciorum*, kanonisty *ordines iudiciarii*, a rozvíjeli ji v podrobnou procesní nauku fundovanou římskoprávními i kanonickými prameny. Tato italská procesní doktrína dospěla vrcholu před polovinou 13. stol. a její největší význam lze spatřovat v tom, že objevila a svou prací do podrobností vybudovala dokonalý postup racionálního rozhodování právních rozepří nestranným soudem, povinným šetřit zájmů obou stran. Zároveň byly tu už položeny základy pro zvláštní proces trestní (kriminální), k jehož propracování — zvláště v rozdílech odlišujících řízení před soudy církevními a světskými — přikročily teprve pozdější generace italských procesualistů i kriminalistů. Četné z těchto nauk zapůsobily i na vývoj soudního řízení v zemích českých a jsou různým způsobem patrny i v obsahu díla Všehrdova.

Podoba zemského procesu doby Všehrdovy je výsledkem dlouhého vývoje, který je v pramenech historicky bezpečně doložen — arci ne ve všech jednotlivostech — od počátku 13. stol. Najdou-li se tedy v díle Všehrdově ojediněle procesní prvky římského původu v pravidlech, bezpečně v našich pramenech doložených už v prvých desetiletích 13. stol., je to důkazem, že jde o zásady a pravidla, která k nám pronikala už ve stol. 12., a někdy snad i dříve, mimo vliv italských právních škol. Příkladem lze uvést pronikání zásady, že nepřítomnost při některých aktech na soudě může být omluvena a z ní plynoucí nepříznivé následky pro strany[103] zamezeny nebo odstraněny typickými omluvnými důvody. Všehrd píše o těchto důvodech v několika kapitolách svého díla (II, 5 až II, 8; II, 14, 14—16; III, 13, 17—18; III, 18, 16—17), ale teprve v druhé recensi položil na začátek prvého z těchto míst (II, 5, 1) celkový výpočet omluvných důvodů nepřítomnosti při svědčení půhonů. Všehrd učí, že se lze omlouvat trojím způsobem: „potřebú“ (tj. nepřítomností v zemi, zvl. pro královskou nebo zemskou potřebu), „příhodú“ (tj. nemocí, úrazem apod.) a konečně „núzí“: pod tento způsob však Všehrd počítá jednak povodeň, jednak vězení nebo zajetí, takže se i u něho ve skutečnosti objevují čtyři skupiny omluvných důvodů nepřítomnosti, totožné s těmi, kterými podle italské

---

[103] Původně jen pro pohnaného, jehož nestání působilo, že se dávalo žalobci za právo s možností přistoupit hned k exekuci (tak i Vš. III, 18, 1 dd.; původně to byla exekuce svépomocná, historicky doložený postup je patrně kombinací domácích prvků s vývojově složitým řízením kontumačním, o jehož vzniku srov. G. W. Wetzell, *System d. ordentl. Civilprocess*[3], 1878, 617 a lit. uv. v pozn. 46); mimo to mu byla v 13. stol. — nevíme, zda ve všech sporech — ukládána soudní pokuta (o tom srov. Markov, *Venditio debitoris. K otázce výkladu Statut Konráda Oty;* Bratislava VIII, 1934, 486—7 a pozn. 29 ibid.). Všehrd ovšem zná i nepříznivé účinky, které nestáním vznikají žalobci: ztrácí půhon, takže musí pro tutéž věc pohánět znovu a pohnaný ho může žalovat pro procesní náklady (II, 3, 7 a 10; II, 5, 12): tu jde o pravidla novějšího data, která pronikla do zemského práva z procesu římskokanonického (VI. 2, 6, 1; ale už také Auth. *Quod fieri* zařazená jako dictum Grat. p. c. 4 § 6 C. 3 q. 3; Nov. 69 c. 3, pr.; v zemském právu odpadla kauce vyžadovaná v římskokanonickém procesu na žalobci při nové žalobě).

procesní nauky, odvozené z římských pramenů, mohla strana opřít žádost o navrácení v předešlý stav, i když proti ní byl vydán kontumační rozsudek.[104] Zřejmá ekvita myšlenky, že procesní újma stanovená pro nepřítomnost (a jí projevenou nevážnost k soudu) nemá postihovat pohnaného, který svou nepřítomnost nezavinil, prorazila si velmi brzy cestu do národních práv v západní i ve střední Evropě.[104a] V jejich soudním řízení nebyl znám institut procesní restituce, ale z důvodů, jež pro tuto restituci stanovily římské právní sbírky (ve středověku obecně zvané prostě *leges*), uznávala se možnost omluvit nepřítomnost žalovaného (stalo-li se tak včas, tj. event. i dodatečně do nepříliš dlouhé lhůty).[105] S touto možností v našich zemích se výslovně počítá v brněnské a znojemské redakci Statut Konráda Oty z let 1229 a 1237, podle nichž pohnaný, který se nedostavil na soud, měl být pokutován, „nisi legitimum probare possit impedimentum".[106] Ve stejném smyslu však mluvily o *echte* nebo *ehafte not* i Saské a Švábské zrcadlo,[107] v nichž se najdou už typické, třebas v podrobnostech nepatrně se lišící výpočty „zákonných" překážek (*ē* — zákon, *ehaft* tedy totéž, co *legitimus*),[108] které pak prokazatelně u nás zapůsobily na městské právo brněnské.[109] Zdá se, že zejména formulace Švábského zrcadla měla vliv (při pozdějším ustalování typických omluvných důvodů v praxi) i na zemské právo v Čechách: alespoň Všehrdem uváděný omluvný důvod „potřeby královské" (v řím. pramenech je to nepřítomnost *rei publicae causa*) se v latinských pramenech z konce 14. stol. označuje termínem

---

[104] V této podobě formulovalo u nás věc IRM 4, 18, 15, které přidává jako pátý omluvný důvod předvolání k vyššímu soudu („ad majus tribunal evocatus").

[104a] Srov. už franckou „sunnis" jako omluvu nepřítomnosti na soudě: o ní E. Chénon, *Hist. gén. du droit français public et privé* I, 1926, 250 a zvl. Art Schmidt, *Echte Not*, 1888, 5 dd. s četnými doklady. Jmenovaní autoři neřeší otázku římskoprávního vlivu na tento institut.

[105] Dojde-li k uznání omluvného důvodu později, musí být vyslovený nepříznivý následek nepřítomnosti zrušen; proto Všehrd III, 18, 16—17 mluví o tom, že se stané právo „zdvihá". To už ukazuje na skutečnou restituci. Dovolané nálezy jsou ovšem až z druhé poloviny 15. stol.: Albus cit. 111, ai 1486; ibid. 237, ai 1491, PDZ 1, 175 a 214.

[106] CDB II, 325, str. 331, ř. 26—28. CIB I, 36 § 33, str. 71. Výklad těchto článků a jim odpovídajícího předpisu prvé redakce Statut z r. 1222 (který se nezmiňuje o možnosti omluvy: srov. CDB II, 234, str. 224, ř. 31) podal Markov v práci cit. výše v pozn. 103.

[107] Sachsensp., Landrecht II, 7 (vyd. Eckhardt čl. 54). Schwabensp. čl. 30 (vyd. Lassberg). I když snad německé právní knihy věcně navazují na „sunnis" práva franckého, dávají výrazem *echte not* počátek zcela nové terminologii (o tom Schmidt, uv. m. 12 d.), ukazující jasně na *leges* jakožto základ omluvných důvodů.

[108] Srov. v glosáři Eckhardtova vydání s. v. ē (2) a echt (1).

[109] To plyne ze srovnání uved. míst německých právních knih se starším brněnským nálezem u Roesslera, *Die Stadtrechte v. Brünn*, 1852, 392 č. 191, který však už také (v pořadí důvodů) podlehl vlivu IRM 4, 18, 15. Písař Jan převzal do právní knihy v latinském překladu jednak prvou větu uved. staršího nálezu (sent. 114: „Causae absentiae legitimae sunt quatuor"), jednak (sent. 115) podrobnější ustanovení konečných odstavců čl. 113 Šváb. zrcadla o způsobu a lhůtách omluvy. Spojitost brněnského nálezu se Švábským zrcadlem přehlédla Gertr. Schubart-Fikentscher ZSS GA, 1947, 158, a uvádějíc některá místa římskoprávních pramenů, která jsou vlastním základem nauky o omluvných důvodech, neprávem také tvrdí, že římské právo k nim nepočítá povodeň: nevšimla si totiž, že nauka (srov. glo. *potuerunt* ad Dig. 4, 6, 25, 9) opřela tento důvod o Dig. 43, 19, 1, 9.

„servitium regis“ (Off. 39—41), což připomíná způsob vyjadřování Švábského zrcadla („ob ein man in riches dienste ist“). Tu však šlo patrně už jen o podrobnosti: institut sám u nás byl zdomácněn více než půl století před vznikem Švábského zrcadla a pronikal k nám patrně vývojem souběžně probíhajícím ve všech zemích středoevropských. Naznačený způsob pronikání ojedinělých prvků římskokanonického procesu do českého práva zemského byl však u nás v druhé polovině 13. stol. vystřídán mocněji zapůsobivším celkovým vlivem tehdy už plně rozvitých procesních nauk italských, a podobný nápor se pak až do doby Všehrdovy ještě dvakrát opakoval: jednou na rozhraní stol. 14. a 15., podruhé — a to už v menším měřítku — v druhé polovině stol. 15. Ať tu šlo (ve stol. 13.) o přímý a panovnickými reformními snahami nesený vliv italské doktríny a praxe (zvl. notářské) v souvislosti se vznikem zemských desk, ať šlo (ke konci stol. 14.) především o vliv praxe domácích soudů církevních podporovaný vzrůstem obecné vzdělanosti a s ním souvislou proměnou názorů na právo a zvláště proces, nebo konečně (po polovině stol. 15.) o působení vzoru už značně romanisovaného procesu před městskými soudy, jehož výhody při změně svých hospodářských zájmů začala oceňovat i šlechta: všechny tyto tři vlny náporu tzv. římskokanonických vlivů do zemského procesu vznikaly ze zvláštních domácích podnětů a způsobily, že hlavní postup romanisace tu procházel značně samostatným, na okolních zemích nezávislým způsobem. Prvky procesních nauk středověkých právních škol, proniklé do zemského práva až do doby Všehrdovy, jsou v převážné většině organickým výsledkem tohoto vývoje a pro posouzení jejich významu je proto důležitější o nich promluvit souhrnně v seřazení daném zjednodušeným postupem řízení, než podle časového pořadí, kdy který z nich zdomácněl v českém právu.

Zahajovací akt tohoto řízení, který připravoval soudní projednání sporu, byl půhon, pro nějž se běžně už v 13. stol. užívalo latinských termínů *citare, citacio*. Jde tu zřejmě o usus staršího data, který však nevystihuje původní ryze svépomocnou povahu půhonu, a je snad možno ho spojovat se zavedením účasti úředního orgánu při půhonu, požadované u nás — nejasno pod jakým vlivem — už ve stol. 12.[110] Všehrd o půhonu praví, že „jest první počátek a cesta k súdu“ (III, 1, 1). Tato slova připomínají výrok Glosy k Dekretálům Řehoře IX. „citacio est principium sive fundamentum ordinis iudiciarii“, často se vracející v procesní literatuře, zvláště kanonistické:[111] *citacio* i půhon skutečně otvíraly cestu k dalšímu řízení, ale

---

[110] O původní povaze půhonu a o změnách způsobených zavedením účasti úředního zřízení při něm srov. M a r k o v , *Přípravné řízení procesní v čes. právu zemském XIII.—XVII. stol.*, 1930, 39—43. — Původ terminologie *citare, citacio* z kanonického procesu dovozuje pro Polsko A. V e t u l a n i, *Pozew sądowy*, 1925, 6 zvl. ot.

[111] Srov. kt. podrobněji B o h á č e k, *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*; Akademiku V. Vojtíškovi k 75. narozeninám, 1958, 27.

nebyly ještě vlastním zahájením sporu. Nicméně už s oběma jsou spjaty některé důležité právní následky. Poněvadž se citací římskokanonického procesu zejména přetrhovalo promlčení žalob, a věc, o niž byl spor, se stávala *res litigiosa* s tím účinkem, že ji žalovaný nemohl platně zcizit,[112] je pravděpodobné, že podobné právní následky půhonu, které zaznamenává i Všehrd,[113] a které jsou bezpečně doloženy v pramenech stol. 14.,[114] měly alespoň ve svém základu vzor v uvedených zásadách římskokanonického procesu.

Rovněž nelze určitě říci, po kterém vzoru bylo přijato pravidlo o trojím opakování půhonu u některých žalob, které znamenalo, že pohnaného postihovaly účinky nestání teprve když se nedostavil k soudu ani na třetí půhon. Při jeho zavedení šlo tedy o to, aby byla ulehčena situace pohnaného, který v nejstarší době byl při neuposlechnutí půhonu ponechán svépomocnému donucení pohánějícího, a nelze tu proto vyloučit vliv církve nebo přesněji vliv římskoprávního předpisu, který církev v této otázce ve svých sbírkách už dávno před Graciánem soustavně prosazovala.[115] U některých žalob trojí půhon nikdy zaveden nebyl (např. ze zlodějstva, z loupeže, z různých ran atp.), ale Statuta Konráda Oty dosvědčují, že byl vžitým pravidlem už počátkem 13. stol. při žalobě „pro debito“,[116] a stejně tomu patrně bylo u všech ostatních žalob, kde byl vyžadován ještě ve stol. 14. (Rožmb. kn. 177 dd., Off. 1 dd.). Vývoj, který lze sledovat odtud až do Všehrda, totiž ukazuje, že se počet žalob s předepsaným trojím půhonem neustále zmenšoval,[117] takže pro Všehrda je pravidlem půhon jediný a trojí půhon výjimkou (III, 22, 11). V tomto vývoji však už je zároveň patrný vliv římskoprávního pravidla (Dig. 5, 1, 72) přijatého italskou právní naukou,[118] že i při zásadě trojí citace je ponecháno soudci, aby podle okolností (k nimž patří i *condicio causae*) prohlásil už prvé pozvání na soud peremptorním: v českém právu zemském se tyto případy praxí pevně rozlišily (znáti je bylo za Všehrda věcí komorničího

---

[113] O těchto následcích citace srov. Nic. M ü n c h e n, *Das kanonische Gerichtsverfahren u. Strafrecht* I, 1865 (dále cituji: M ü n c h e n) 257—8; Gius. S a l v i o l i, *Storia della procedura civile e criminale* (D e l G i u d i c e, *Storia del diritto ital.* III, 2) 1927, 283. Základní pramennou oporu poskytovalo pro přetržení promlčení dictum Grat. post. c. 15 C. 16 q. 3 § 5 (ex Cod. 7, 40, 2) a pro dobu, kdy se stává *res litigiosa*, definice Auth. *Litigiosa* ad Cod. 8, 36 [37] 1 (ex Nov. 112 c. 1, pr.), zvláště když i počátek litispendence byl Clem. 2, 5, 2 výslovně spojen s citací.

[113] Srov. o přetržení promlčení půhonem IV, 11, 23; o vázanosti statku zastiženého půhonem: III, 7, 7 a 20; IV, 13, 12.

[114] Srov. o nich M a r k o v, *Přípravné řízení* 199 dd.

[115] Srov. kt. E. J a c o b i, *Der Prozess im Decretum Gratiani;* ZSS KA 3, 1913, 266, text a pozn. 6 o cap. Hinkmara Remešského, převzatém do C. 24 q 3 c. 6 § 1.

[116] Srov. místa cit. výše pozn. 106.

[117] Srov. o této tendenci vývoje M a r k o v, *Venditio debitoris* str. 466 text a pozn. 26.

[118] Srov. např. Pillius, Ordo jud. 2, 19 (vyd. B e r g m a n n, *Pilii, Tancredi, Gratiae libri de iudiciorum ordine*, 1842, 42). Tancredi Ordo iud. 2, 3, 1 (Bergmann 131—3).

starosty: III, 16, 1) a vlastnost peremptornosti[119] se proto přenášela na rok, k němuž se musel pohnaný dostavit („rok zavitý").[120]

Jinou vlastností půhonu, která souvisela s jeho původním charakterem soukromého aktu, a v prostředí, kde znalost písma byla výjimkou, se musela dlouho udržet, byla jeho ústní forma[121] (srov. ještě Vš. III, 13, 10: „Máť také pověděti komorník . . ."). Podle svědectví našich pramenů ze 14. stol. komorník musel ústně oznámit pohnanému, od koho jej pohání, ke kterému soudu a na který den.[122] Obsahově tedy vykazovalo toto oznámení minimální údaje, které podle procesní italské nauky 13. stol. měly být oznámeny žalovanému při citaci římskokanonického procesu; část této nauky však žádala, aby při citaci byla uvedena i *res, quae petitur* a *causa petendi*,[123] takže hned s pozváním na soud byl žalovaný zpraven i o podstatném obsahu žaloby.[124] K témuž cíli směřoval však i obecný nález z r. 1454, zaznamenaný Všehrdem (III, 5, 1: II Dúpovcovy P 29, PDZ 2, 256), podle něhož „každý, ktož útok zapisuje, . . . hned má jmenovati, z čeho chce pohnati"; tento údaj nalezneme u Všehrda (III, 13, 10) i ve výpočtu obsahových náležitostí ústního oznámení, činěného komorníkem pohnanému, které se tu tedy vyrovnávalo s uvedeným požadavkem procesní doktriny středověkých právních škol.

V době Všehrdově dostával však pohnaný prakticky do rukou i opis půhonu na ceduli (III, 13, 9), který měl komorničí starosta dát každému komorníku napsaný tak, jak stál v jeho rejstřících (III, 15, 5).[125] Zápisy v těchto rejstřících byly sice zásadně teprve „útoky" (III, 3, 1; III, 7, 1), ale protože se podle líčení Všehrdova útok stával technicky půhonem prostě tím, že jej komorník provedl (III, 3, 2) a žalobce měl žádat o zápis útoku „slova půhonu hotova maje" (III, 7, 3), nebylo patrně obsahového rozdílu mezi zněním půhonu, zapsaným do rejstříků komorničího starosty a jeho textem, vkládaným do půhonných desk. Provedení půhonu se proto za Všehrda alespoň prakticky rovnalo doručení opisu žaloby,[126] neboť

---

[119] V čem tato vlastnost záleží, vysvětluje římskoprávní pramen Dig. 5, 1, 70: (edictum) „peremptorium . . . , quod inde hoc nomen sumpsit, quod peremeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur adversarium tergiversari".

[120] Srov. B r a n d l, *Glossarium* s. v. rok 10. — Výrazu „zavitý póhon" užívá překlad horních práv Václava II. (4, 2, 5).

[121] Ani v procesu římskokanonickém nebyla vůči laikům písemná citace obvyklá; „quia cum laici nesciant legere, non eis consueverunt litterae destinari": Gratia Aret., Summa de ordine iud. 1, 4, 2 (Bergmann 331).

[122] M a r k o v, *Přípravné řízení* 166 text a pozn. 3.

[123] M a r k o v, uv. m. 166 text a pozn. 4.

[124] Tomuto požadavku se přizpůsobila ve 14. stol. i praxe církevních soudů pražských, jak je vidět na příkladu citace v Puchníkově spisku Processus iudiciarius sec. stilum Pragensem, fol. 185b rukopisu olom. kapituly C. O. 309. Citace k delegovaným soudcům papežským inserovaly do svého textu papežský mandát s plným zněním žaloby: srov. Ordo iudiciarius Antequam dicatur (známý u nás už ve 13. stol.), vyd. Riedner, 14—15.

[125] O tom blíže M a r k o v, *Přípravné řízení* 168.

[126] Srov. M a r k o v, *Přípravné řízení* 169.

podstatnou částí textu půhonu, tak jak byl vkládán do půhonných desk, a jak se s ním v opise z rejstříků starostových seznamoval pohnaný, byla písemná formulace žaloby (II, 11, 1; II, 13, 13), a to už od druhé poloviny 13. stol.

Tato úprava půhonů, která v době, kdy k ní došlo, byla podle Markova jedinečnou procesní reformou ve střední Evropě, souvisela se vznikem a diferenciací soudních knih zemského soudu (zemských desk), ale neznamenala, že se žaloba zemského procesu stala písemnou: písemný byl jen její deskový vklad (*impositio querelae:* cfr. Off. 68; 69), prováděný úřadem do soudních knih k žádosti pohánějícího.[127] Šlo tedy v podstatě o ústní podání žaloby do soudních knih (úředního protokolu) a vzorem pro ně byla s největší pravděpodobností *depositio querelae apud acta,*[128] jež byla uznanou formou podání žaloby už v předpisu římskoprávním, převzatém do Dekretu Graciánova (Cod. 9, 2, 8 — dict. Grat. p. c. 2 C. 4 q. 4 § 4), a kterou procesní nauka středověkých právních škol připouštěla na místě podání žalobního spisu (*libellus*) zejména v případě, když žalobce nedovedl psát.[129] Protokolárně podávaná žaloba obecnoprávního procesu nesměla se ovšem v obsahu nijak lišit od žaloby podané písemně: výslovně např. bylo ustanoveno v nejstarší středoevropské kodifikaci tohoto procesu, kterou přineslo *Ius regale montanorum* Václava II., že žalobce má soudci vyložit skutkový základ věci „et ex eo sapienter elicere id, quod petat, specificando dilucide rem, quam petit; causamque, quare ipsam petat, tenetur actor similiter assignare, in omnibus formam petitionum debitam observando" (IRM 4, 6, 1). K zaprotokolování žaloby (tj. k jejímu zanesení do soudních knih) docházelo podle horního zákona[130] až na soudním roce a za přítomnosti pohnaného, a proto autor zákona nepovažoval za nutné vypočíst na uv. místě všechny obsahové náležitosti žaloby, která podle italské procesní nauky ustálené ve 13. stol. měla udávat „personam iudicis et nomen rei et nomen actoris, et rem, que petitur, et causam petendi".[131] Jinak tomu bylo v půhonných knihách zemského soudu: tu se stával zbytečný údaj soudu, ale žaloby musely uvádět jména stran, předmět sporu i skutečnosti, na nichž žalobce svůj nárok opíral. Zjištění, že české žalobní formuláře, dochované v pramenech 14.

---

[127] Na tom se nic nezměnilo ani za Všehrda, kdy už strany přinášely k vkladu koncept žaloby. Srov. o tom II, 11, 2.

[128] Srov. M a r k o v, *Přípravné řízení* 50.

[129] Srov. zejména glo. *Libellus* i. f. k výše cit. const. Just. Kodexu. Z kanonistů, jak se zdá, uznával všeobecně možnost protokolárního podání žaloby Tancredus: srov. citát uv. u M a r k o v a, *Přípr. řízení* 50 a pozn. 3 ibid.

[130] Péče o vložení žaloby do protokolu byla tu věcí soudce: IRM 1, 7, 7.

[131] Na tyto základní body zjednodušuje výpočet náležitostí žaloby Ordo iud. Antequam (ed. Riedner 21). Jeho formulace se opírá o Tankreda, který ovšem zachází do větších podrobností. Srov. výklad o italské nauce u M a r k o v a, *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.*, 1936, 9 d.

stol., tyto prvky skutečně vykazují, je zásluhou Markovovou, který položil jejich vznik do souvislosti se soudními reformami Přemysla II. a správně usoudil, že tyto formuláře vznikly jako jednotné dílo školeného právníka pod vlivem italské procesní doktríny.[132]

Ve shodě se stavem této doktríny v 13. stol. bylo i to, že v českých žalobách se původně neuváděly důkazní prostředky.[133] Všehrd naproti tomu důtklivě připomíná žalobci, aby v žalobě uvedl, čím ji chce „provoditi; má-li dsky, listy, svědomie komorničie nebo jiných lidí" — krátce, aby uvedl v žalobě důkazy, protože by se jich jinak nemohl při přelíčení dovolávat (II, 11, 11). Z Všehrdova výkladu se nedovídáme, kdy došlo k všeobecnému uznání tohoto pravidla v zemském procesu; víme však, že se v žalobách ze škod prosazovalo v souvislosti se změnou povahy průvodních prostředků na přelomu stol. 14. a 15.,[134] a lze bezpečně soudit, že se tak stalo pod vlivem praxe domácích soudů církevních, kde v této době už platilo všeobecně.[135]

Znění žaloby vložené do půhonných knih mohl žalobce doplňovat, opravovat i měnit až do prožalování žaloby (II, 11, 8; srv. II, 13, 16).[136] Toto pravidlo se sice zdá být nutným důsledkem zásadně nezměněné ústní povahy žaloby českého zemského procesu (viz str. 187), ale uváží-li se, že předpis o vkladu (a tedy o písemné formulaci) žaloby do půhonných desk měl účelem žalobu přesně určit a tak ji individualisovat jako základ veškerého dalšího řízení,[137] ukazuje se jedině správným vysvětlovat pravidlo o možnosti změny vložené žaloby vlivem teorie i praxe římskokanonického procesu, které zásadně připouštěly možnost změny žaloby až do litiskontestace,[138] přesněji až do ústního přednesu žalobcova při litiskontestaci, jemuž v zemském procesu odpovídá „prožalování" žaloby na soudě.

---

[132] Markov, *České žal. formuláře* passim a zvl. str. 8—13, 18 a 25.

[133] Markov, uv. m. 13.

[134] Srov. kt. Markov, uv. m., 35 d. a pozn. 94. Podrobněji viz dále str. 192 d.

[135] Processus iudiciarius sec. stilum Pragensem Mikoláše Puchnika uvádí ve výkladu o náležitostech žaloby mj. výslovně: „Item ponat necessaria, que intentionem actoris probare videntur" (rukopis Leipzig, Univ. Bibl. MS 922, fol. 147a; olomoucký rkp. fol. 186b nahrazuje slovo „probare" výrazem „fundare").

[136] Pokud na ni nebyla dříve žalovaným vložena „viza": tato eventualita je pro náš výklad bez významu.

[137] Rozpoznání významu písemné formulace žaloby pro individualisaci a thematickou jednotu procesu je dějinnou zásluhou glosátorů: srov. Bethmann-Hollweg, *Der Civilprozess d. gem. Rechts in geschichtl. Entwicklung* VI, 3, 1. Abt., 27. O tom, že předpis o vkládání půhonu obsahujícího písemnou formulaci žaloby měl v českém procesu stejný účel, svědčí nejlépe ještě Všehrdem zdůrazňovaná nutnost, aby se žaloba přednesená na soudě shodovala s její podobou v deskách půhonných i žalobních (II, 11, 3 a 5). O pevné určení předmětu sporu usiloval i výše (str. 186) vzpomenutý nález z r. 1454 nařizující žalobci, aby ihned v útoku uvedl, z čeho chce pohnati (Vš. III, 5, 1).

[138] Srov. Markov, *Přípravné řízení* 52 text a pozn. 1, 54—55. Dosah této zásady byl v římskokanonickém procesu omezován četnými výjimkami: srov. vedle lit. uvedené u Markova, glo. *emendare* ad Cod. 2, 1, 3 a z procesních spisů pro praxi Summa minorum cap. XII (vyd. Wahrmund, *Quellen zur Gesch. d. röm.-kanon. Processes im MA* I. 2, 16.). Ordo iudic. Scientiam cap. V (vyd. Wahrmund, *Quellen* II, 1, 15).

Litiskontestace římskokanonického procesu jako rozhodující mezník pro definitivní ustálení procesního poměru se totiž uskutečňuje základními přednesy obou stran, neboli, jak praví Tancredus, upravuje si jen v podrobnosti podobný výrok Justiniánova Kodexu, „litiscontestatio fit per narrationem et responsionem partium in iudicio factam".[139] S těmito projevy stran lze se ovšem setkat v každém způsobu sporného řízení, pokud vůbec připouští možnost odpovědi žalovaného, a proto zřejmé použití uvedené latinské terminologie v úslovích deskových zápisů o procesech na zemském soudě ve znění „barones auditis narracionibus et responsione (invenerunt)" apod.[140] mohlo být původně jen stylistickou výpůjčkou a nemuselo by znamenat, že *narracio*, tj. přednes neboli „prožalování" žaloby, a *responsio*, odpověď žalovaného, byly v českém procesu chápány jako souvztažné projevy, jimiž vznikal jednotný akt litiskontestace, formované po způsobu procesu římskokanonického. Je proto důležité zaznamenat Všehrdem užitý obrat „když se strany seprú", který vyjadřuje procesní situaci vzniklou „po žalobě póvoda a po otpovědi pohnaného" (II. 20, 1),[141] protože ke společnému označení obou těchto projevů Všehrd užívá ve slovesném tvaru výrazu, jímž se nejpozději od konce 14. stol. tlumočil římskoprávní pojem *litiscontestatio* — pře sepřenie,[142] a jehož pronikání, zejména v prosté podobě sepřenie nebo sepřenie stran i do terminologie domácího práva, lze sledovat asi od téže doby.[143] Důležitější

[139] Tancr., Ordo iud. 3, 1, 2 (Bergmann 196). Srov. Cod. 3, 1, 14, 4: „cum lis fuerit contestata, post narrationem propositam et contradictionem obiectam". Formulaci Just. Kodexu téměř doslova převzal Ordo Antequam (ed. Riedner 23): „per narrationem actoris propositam et per contradictionem rei oppositam". O tomto pojetí litiskontestace u starších legistů a kanonistů a po jejich vzoru v právu polském srov. R. Taubenschlag, *Proces polski XIII i XIV wieku do Statutów Kazimierza Wielkiego*, 1927, 31—33.

[140] I Maurit. P. 13, ai 1406, PDZ 2, 23. Srov. Niger cit. 2, ai 1410 (?), PDZ 1, 94: „auditis querela actricis et responsione citati". Flaveus cit. 86, ai 1457, PDZ 1, 133: „auditis querela actoris et responsione citati. et eorum ex utraque parte narracione et replicacione", ajv. Kt. srov. českou formulaci např. Albus cit. 163, ai 1463, PDZ 1, 194: „slyševše žalobu puovoda a odpověď žalovaného a jich z obú stran pře líčení a odpory".

[141] Text tohoto místa v prvé rec. zněl. prostě: „Když se strany seprú a žalobník své prówody všecky okáže a pohnaný obranu svú a otpory své též, tak že již obojí řečí jednostajnú a prvé mluvenú vždy obnovují a opakují" atd. Tento výklad druhá recence rozšiřuje tím, že mu předesílá několik časových určení: „Po žalobě póvoda, po otpovědi pohnaného a po okázání všech spravedlností jich a po pře líčenie jich obú dokonání, když se již strany seprú a póvod své prówody" (atd. jako v rec. prvé). Protože „okázání spravedlností" žalobce a pohnaného, o nichž se v přidaném textu hovoří, je nepochybně totožné s uváděním průvodů žalobníkových a obran pohnaného, měl přidaný text patrně jen vysvětlit, co se míní výrazem „když se strany seprú". Tato procesní situace tedy vzniká „po žalobě póvoda a po otpovědi pohnaného", a odpovídá tudíž přesně litiskontestaci římskoprávního procesu, jak je popisována zákonnými texty i procesními traktáty (srov. výše v textu a pozn. 139).

[142] Tak už v překladu Beliala (k datování — kol r. 1400 — srov. J. Jireček, ČČM 58, 1884, 321. Herm. Jireček, *Právnický život v Čechách a na Moravě*, 1903 204. Jakubec, *Dějiny lit. české* 1², 300 a 303—4): „připuď jeho, ať sepřenie učiní" (Erben, *Výbor lit. čes.* 2, 516 ř. 10—11). V českém překladu horních práv Václava II. (4, 8) se užívá vedle výrazu „pře sepřenie" též termínů „pře svědčenie" i „pře přisvědčenie".

[143] Materiál — podle dokladů Ústavu jaz. českého ČSAV — poskytují především zápisy v dvorských deskách, např. AČ 31, 188 (1392); AČ 35, 333 (1398), 22 (1400), 243 (1404), 215 (1408) ajv. Srov. též listář Oldř. z Rožmb. (vyd. Bl. Rynešová) 2, 198 (1442).

ještě, než toto přenesení zčeštěného názvu litiskontestace do zemského procesu, je skutečnost, že se v době Všehrdově s projevy žalobce a žalovaného při litiskontestaci spojuje i konečné ustálení procesu, a to nejen na straně žalobcově (jak o tom svědčí probraná už otázka možnosti změny žaloby), ale i na straně žalovaného, který odpovědí na žalobu definitivně vstupuje do sporu na základě podmínek uvedených v žalobě a nemůže se už bez nepříznivých následků pro sebe vzpírat jeho projednání.

Nebylo ovšem odpovědí na žalobu, jestliže žalovaný po přednesu žaloby odmítal o ní jednat pro formální vady půhonu nebo žaloby (srv. zvl. II, 17, 4—6) nebo uváděje námitky žalobu vylučující (II, 17, 16—18): tu docházelo k řešení otázky, je-li žalovaný vůbec povinen na žalobu odpovídat. V procesu římskokanonickém bývala tato otázka soudem probírána ještě před odevzdáním žalobního spisu žalovanému a její vyřešení ve prospěch žalovaného pochopitelně zamezilo litiskontestaci. Neměl-li ovšem žalovaný námitek žalobu vylučujících, musil na žalobní spis, doprovozený ústním přednesem, tak či onak odpovědět, a zbývala mu jen možnost oddálit svou odpověď (a tím i litiskontestaci) tím, že si vyžádal lhůtu na rozmyšlenou „an velit cedere, an contendere“[144] (tzv. *induciae deliberandi, dilatio deliberatoria*): pro tento účel bylo dobrodiní deliberační lhůty přiznáno jen žalovanému a nikdy žalobci, který „debuit... bene secum deliberare, antequam alium in causam traheret“.[145] Takovou lhůtu, zvanou „hojemstvie“, zná i zemský proces v době Všehrdově (II, 14); protože se hojemství povoluje jen žalovanému (§ 7), po prožalování žaloby, dříve než na ni odpoví (§ 5), a to s tím účinkem, že tak svou odpověď a tím i „přistoupení k soudu“ (tj. uskutečnění litiskontestace) oddaluje (§ 5; 6; 13),[146] jsou tu shody s naznačenou římskoprávní úpravou tak jasné, že nechybíme, budeme-li hojemství přes některé zvláštnosti domácí úpravy (zvl. ve lhůtách) počítat k prvkům, které pronikly do domácího práva z procesu římskokanonického.[147] Proti oprávněnosti tohoto

---

[144] Ordo iud. Antequam (vyd. Riedner 30), který v cit. slovech parafrazuje Just. Novellu 53 c. 3 ve znění authentiky *Offeratur* (z tit. de litiscontestatione Cod. 3, 9), zařazené do Dekretu Gratiánova, dict. Grat. p. c. 4 C. 3 q. 3 § 5.

[145] Excursus ad Tancr. Ordo iud. 1, 2 i. f. (Bergmann 316).

[146] S tímto opakovaně konstatovaným účinkem kontrastuje Všehrdova věta (II, 14, 10): „Item kdož jest hojemstvie bral, již jest tím brániem k súdu přistúpil“. Tu však jde jen o chybnou reprodukci nálezu, o který se Všehrd opírá (Albus cit. 89, ai 1492, PDZ 1, 168) a který shledal v daném případě přistoupení k soudu proto, že žalovaný bral hojemství v témže sporu už dvakrát; třetí hojemství bylo vyloučeno: viz II, 14, 3.

[147] Stalo se tak patrně až na přechodu stol. 14. a 15. jak nasvědčují doklady terminu „hojemstvie“ u Jungmanna, Gebauera i v materiálu Ústavu jaz. českého ČSAV (nejstarší z r. 1404: AČ 2, 363), i to, že Ondřej z Dubé se o podobném institutu nezmiňuje. V nedatovaném sporu z konce 14. stol. (Rub. cit. 10, PDZ 1, 76 z doby vladařství markr. Prokopa, který předsedal soudu, ale ještě za účasti Jindřicha z Hradce, který zemřel r. 1398: srov. kt. též F. M. Bartoš, *Čechy v době Husově*, 159 pozn. 1.) se uvažovalo mj., má-li žalobkyně „statim proponere querelas vel habere hojení“: to šlo o povolení lhůty k opravě žaloby (už prožalované), tedy o možnost, kterou pozdější právo, přiklánějící se k římskoprávní úpravě, zásadně vylučuje.

závěru nelze uvádět mínění Všehrdovo, že hojemství je zřízení domácího původu (§ 1), zvláště když v téže souvislosti sám odůvodňuje vhodnost hojemství úvahou, v níž se najdou ozvuky Graciánova Dekretu.[148]

Po litiskontestaci a před vlastním kontradiktorním líčením docházelo v římskokanonickém procesu k přísahám stran o tom, že povedou spor poctivě, tedy především, že jedna i druhá strana je přesvědčena o spravedlnosti své žaloby nebo obrany (*iuramentum calumniae*).[149] V našich zemích byla tato přísaha normována velmi brzy v právu brněnském, podrobněji pak v horním zákoně Václava II.,[150] a *versus memoriales* o jejím obsahu, zapsané na vnitřní straně vrchní desky třeboňského rukopisu formulářové sbírky „Cancellaria regis Wenceslai", mohou snad nasvědčovat jejímu zdomácnění i v oblasti zemského práva už v prvé polovině stol. 15.[151] Nepochybně však obecný nález ze 4. června 1454, upravující řadu procesních otázek, nařídil zásadně tuto přísahu ve sporech o velké sumy ze škod: „aby to každý věděl, že póvod má napřed přisieci, že sú to spravedlivé škody, a pohnaný, v čemž se sezná, to daj, a v čemž by se mu zdálo, že by tak mnoho vinen nebyl, aneb tiem vším, z čehož jej pohoní, to také sprav" (II Joh. Dúpovec P 29, PDZ 2, 256). Žalobci tedy bylo výslovně uloženo napřed (tj. před vlastním líčením pře) odpřisáhnout spravedlnost tvrzeného nároku (ne jeho výši) a obdobně žalovanému („to také sprav") spravedlnost popírání, které se ovšem mohlo týkat jen části zažalované sumy. Jde proto zcela nepochybně o přísahu s funkcí tzv. *iuramentum calumniae*, což je jasno i z toho, že tu je přísaha žalobci nařízena obligatorně, kdežto ve funkci důkazního prostředku je přísaha stran podle slov Všehrdových „konečný a poslední próvod" (II, 23 passim), k němuž žalobce nikdy není nucen, pokud provedl potřebné důkazy (II, 26, 7; srv. II, 30, 8). Přes tyto správné postřehy týkající se přísahy jakožto prostředku důkazního Všehrdovi zvláštní charakter přísahy uložené nálezem z r. 1454 však zcela unikl; příslušný odstavec obecného nálezu z II. Dúpovcových P 29 rozpadl se mu na banální a pro přílišné generalisování nepřesné pravidlo, „že póvod najprvé má přísahati" (II, 26, 14), a na výklad o tom, že žalovaný může přísahat jen do výše sumy, kterou popírá (II, 26, 6).

---

[148] II. 14, 1: „aby se mohl raditi s přátely, na svého žalobníka pótky mysliti, k nim se dostatečně připravě a opatře, odpoviedati", srov. C. 3 q. 3 c. 2: „ad repellenda machinamenta impetitorum, et preparandas responsiones et...consilia amicorum querenda". Argumentace Dekretu se ovšem týkala tzv. *inducíae praeparatoriae:* srov. Tancr. Ordo iud. 2, 17, 5 (Bergmann 181).

[149] Pramenný základ: Cod. 2, 58 (59), 2; Nov. 49 c. 3; Nov. 124 c. 1 a dekretály titulů de iuram. calumniae (X. 2. 7; VI. 2, 4). Srov. též Tancredi Ordo iud. 3, 2 (Bergmann 201 d.). Ordo Antequam IX (Riedner 25). Puchník, olom. rukp. fol. 188b.

[150] Brněnské privil. majus (CIB I, 37 A) 14—15, a ibid. 2. Srov. Markov, *Příprav. řízení* 8, pozn. 2. — IRM 4, 9.

[151] Srov. Hadač, *Summa cancellariae regis Bohemiae;* Čs. archiv. školy 4, 1926—7, 14 a pozn. 1.

Vlastní kontradiktorní řízení, které se dále rozvíjelo v římskokanonickém procesu, když bylo vykonáno *iuramentum calumniae*, muselo projít — zejména v řádném řízení před soudy církevními — několika soudními termíny, přesně vyhrazenými určitým úkonům stran, v nichž se vymezovala podstata sporné otázky (*terminus ad ponendum* nebo původně *ad interrogandum* a *terminus ad respondendum positionibus*) a předkládaly důkazy racionálně opodstatňující protichůdná stanoviska stran (*terminus ad articulandum* a *terminus ad probandum*), po jejichž konečném shrnutí a vzájemném objasnění teprve docházelo k rozsudku (*terminus ad concludendum* a *terminus ad sententiam audiendam*). Zemský proces doby Všehrdovy nezná pevně stanovený postup tohoto způsobu, takže stadia přelíčení vyhrazená jednotlivým termínům procesu kanonického se tu mohla do jisté míry prostupovat. I zde ovšem docházelo ke vzájemným otázkám a odpovědem stran, které měly stejný účel, jako *positiones* a *responsiones* procesu římskokanonického, tj. přinutit protivníka k závazným prohlášením o rozhodujících otázkách pře (srv. II, 17, 14),[152] a také „ukazování průvodů" žalobcových a „spravedlností" žalovaného (II, 1, 14) směřovalo k podepření jich stanovisek racionálními důkazy, které pod vlivem římskokanonického procesu ovládly v průvodním řízení před zemským soudem už na přelomu stol. 14. a 15.[153] Římskoprávní a kanonistické prvky projevují se proto ve Všehrdových výkladech týkajících se vlastního přelíčení spíše v zásadách a pravidlech je ovládajících, než v podobě procesních úkonů a institutů.

Základní je tu zásada rovného slyšení stran. Všehrd je si vědom, že slyšení žalovaného není ještě zaručeno jeho přítomností na soudě, a zdůrazňuje proto především, že se na zemském soudě, „když jest kto póhonem najprvé k tomu připraven, ani vedlé věděnie ani vedlé zdánie svého . . ., ani vedlé osob přiezně nebo nepřiezně nesúdí, než vedlé slyšenie a pře jednoho každého líčenie a spravedlivých prówodów". V další větě téhož odstavce (II, 31, 5) vysvětluje pak tento postup slovy „neb bez slyšenie žádný odsúzen býti nemá", zčeštujícími téměř slovně známou zásadu římských pramenů „neque enim inaudita causa quemque damnari aequitatis ratio patitur" (Dig. 48, 17, 1, pr.), která k nám stejně jako do všech kulturních zemí evropských byla šířena především prameny kanonickými.[154]

Římskoprávního původu jsou i základní pravidla o rozdělení důkazního břemene ve sporu, která Všehrd shrnuje v kapitole „Pówod má všechno pohotově mieti" (II, 13, 9). Začáteční slova tohoto výkladu jsou proto

---

[152] Už v druhé pol. 15. stol. sloužily tomuto účelu též tzv. řezané cedule (srov. O t t, *Beiträge z. Receptionsgesch.* 268. M a r k o v, *Příprav.* řízení 30 d.), o nichž však není u Všehrda zmínky.

[153] M a r k o v, *České žalobní formuláře* 35 d. a pozn. 94 ibid.

[154] C. 3 q. 9 c. 21. — X. 2, 12, 1. — X. 2, 25, 5. — Srov. též Všehrd IX, 1 ř. 152 d.

zaměřena za žalobce („ktož na koho žaluje a viní koho z čehokoli, že ten má to najprvé provoditi, a ne ten, kdož pohnán jest, se vyvoditi"), ale z jiných výroků Všehrdových (zvl. II, 17, 11; §§ 20—21) je zřejmo, že po vzoru římskoprávního pravidla „ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat" (Dig. 22, 3, 2) muselo být dokazováno každé positivní tvrzení, ať žalobce či žalovaného. Naproti tomu není povinnosti k důkazu, popírá-li se prosté skutkové tvrzení druhé strany, takže zejména není žalovaný povinen dokazovat opak tvrzení, jehož důkaz se žalobci nezdařil (II, 13, 9 slova „neb pohnaný" atd., nepochybně podle Just. Cod. 4, 19, 23). Základní zásada, že důkaz je povinností strany, která něco tvrdí, se u zemského soudu nutně prosazovala už od 13. stol. všude tam, kde se přecházelo k prostředkům racionálního dokazování (dskami, svědky, privilegiemi atd.); k uznání nemožnosti důkazu o skutečnostech negativních došlo se patrně až na přelomu stol. 14. a 15.[155] v souvislosti se zmíněnou už základní změnou průvodního řízení, jak ji prokázal Markov.[156]

Z Všehrdových výkladů o důkazech je prvky italské procesní nauky dotčena především povšechná kapitola „O próvodiech" (III, 12), připojená až v druhé recensi Knih devaterých, kde rozlišování průvodů „bez uměnie" a „z uměnie" odpovídá obvyklému naukovému dělení na vlastní (přímé) důkazy a na domněnky (*probationes — praesumtiones*).[157] Pro způsob, kterým Všehrd užívá těchto pojmů, je příznačné, že mezi příklady průvodů druhé skupiny (III, 12, 3: „znamení, dóvodové rozumní, příkladové" s dalším podrobnějším rozvedením) Všehrd zahrnuje s presumcemi zřejmě i skutečnosti, z nichž se presumce vyvozují („krev, utiekanie, bledost, strach": indicie), a dokonce i zkušenostní nebo hodnotící úsudky, které nemají s průvody nic společného.

Mnohem zřejmější a také početnější jsou stopy vlivu římskokanonického procesu v podrobnějších pravidlech o důkazu svědeckém. Všehrd připomíná, že k tomuto důkazu může někdy dojít i osobním výslechem svědka při zahájeném soudě, ale pravidelně se za doby Všehrdovy konal výslech svědků mimo hlavní přelíčení; jejich výpověď byla zapsána do knih (desk) k tomu určených (VIII, 6, 10; VIII, 6, 2—8; VIII, 19, 7—10; srv. též VIII, 6, 9) a na soudě pak předčítána (VIII, 6, 9; VIII, 19, 11). Protože předpokladem takto organisovaného svědeckého výslechu nutně bylo, že strany musely předem svědky navrhnout a soud jejich výslech nařídit, lze zřejmě i v řízení před zemským soudem rozeznat trojí stadium, kterým důkaz svědky probíhal zcela po způsobu procesu římskokanonického, totiž tzv. *productio*, *depositio* a *publicatio testium*. Po témže způsobu byly

---

[155] Srov. např. doklad uvedený výše v kap. II. str. 153.
[156] Srov. výše str. 188 a 192.
[157] Srov. např. München 187 d. a zejm. Wetzell, *System*[3], 192 text a pozn. 5., který pro presumce (*indicia, argumenta*) uvádí též Quintiliánův výraz „probatio artificialis".

však upraveny i podrobnosti týkající se přísahy svědecké,[158] tajnosti svědeckého výslechu postihující i stranu, která svědka navrhla, a hlavních pravidel o tom, jak má být výslech prováděn.[159] Vesměs tu jde o pravidla, jež mají základ už v pramenech justiniánských a podrobněji byla rozvedena ve sbírkách církevněprávních a jejich Glossách;[160] jimi pronikla do této části řízení před zemským soudem Všehrdem v předmluvě jeho díla kaceřovaná zásada tajnosti a písemnosti.[161]

V římskoprávních a kanonických pramenech mají mimo to původ Všehrdem uváděná pravidla o počtu svědků a o hodnocení svědecké výpovědi podle věrohodnosti,[162] dále podle osobních vztahů svědků ke straně[163] nebo podle obsahu jejich svědectví (zvláště jsou-li nesrovnalá).[164] Rovněž z těchto pramenů jsou konečně vyvozeny Všehrdem uváděné důvody svědecké nezpůsobilosti (dětí a nedospělých,[165] provdaných žen[166] nebo osob patřících k domu žalobcovu,[167] procesních zástupců[168] a příbuzných),[169] a také dvojí různý názor na význam svědectví *ex auditu*, s kterým se u Všehrda setkáváme, byl vytěžen z římských pramenů

---

[158] její znění, uvedené u Všehrda II, 24, 9, je zjednodušený překlad latinské přísežné formule svědecké, obvyklé v praxi církevních soudů: srov. např Ordo Antequam XII (vyd. Riedner 35—36).

[159] Všehrd jedná o těchto otázkách v cit. už kap. titulů VIII, 6 a VIII, 19. Nikde se při tom nezmiňuje o tzv. artikulovaném výslechu, který patrně v jeho době prováděn nebyl.

[160] Srov. kt. např. München 147—9, 275 a texty pramenů i Gloss v poznámkách ibid. — Tancr. Ordo iud. 3, 9, 1—2 (Bergmann 236—7).

[161] Srov. výše str. 150.

[162] VIII, 6, 13, věta „Item dva svědky dobrá dosti jsú; neb při svědomí ne množstvie svědkóv, ale viera nenakažená v svědectví a pravda se váží". Srov. Dig. 22, 5, 12: „ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient". Fr. 21 § 3 eod. in f.: „non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem et testimonia, quibus potius lux veritatis adsistit".

[163] VIII, 6, 12 slova „A najprvé dobrovolně-li svědčie... proti komu svědčie" a „Móž i o zachování toho ktož svědčí, mluveno býti, neb druhý svědek z přiezně..." (až do konce). Srov. kt. Dig. 22, 5, 6: „testes quibus imperari potest". Fr. 3 pr. eod.: „an inimicus et sit, adversus quem testimonium fert, vel amicus ei sit, pro quo testimonium dat"; ibid.: „neque lucri neque gratiae neque inimicitiae causa". Cod. 4, 20, 5: „qui omni gratiae et potentatui fidem religioni iudiciariae debitam possint praeponere".

[164] VIII, 6, 12 věta „Svědčí-li jeden jinak než druhý...". Srov. kt. X. 2, 19, 9: „testes inducti... reprobantur, quia sibi invicem evidentissime contradicunt"; Dig. 22, 5, 2: „testes, qui adversus fidem suae testationis vacillant". Viz též München 151 a 153 a další výroky pramenů tam uvedené.

[165] VIII, 6, 13: „děti a kteříž spravedlivých let nemají". Stejně římské i kanonické prameny s Glossami; srov. München 125 s doklady v pozn. 3.

[166] Všehrd uv. m. „žena muže majície". Kanonickoprávní původ: C. 33 q. 5 c. 17 (Ambrosius libro quaestionum Veteris testamenti).

[167] Všehrd uv. m. „svědci z domu aneb z čeledi žalobníka". Srov. Cod. 4, 20, 3: „Etiam iure civili domestici testimonii fides improbatur" a kt. glossa definující tyto svědky: „qui in eadem domo nobiscum habitant et quibus imperare possumus".

[168] Všehrd uv. m. „pře poručníci a kteříž mluvie od koho v té pří". Stejně Dig. 22, 5, 25: „ne patroni in causa, cui patrocinium praestiterunt, testimonium dicant". Glossy kanonických sbírek výslovně aplikují zákaz na advokáty a prokurátory: jejich znění uvádí München 129 pozn. 16.

[169] Všehrd uv. m. „přirození přátelé toho, komu svědčie, a jakúžkoli příbuzností přirozenú spojení". Různé skupiny těchto osob uvádějí už Dig. 22, 5, fr. 9 a fr. 4—5. Cod. 4, 20, 6. Podrobné výpočty má München 127—8 text a pozn. 1—7.

procesní doktrínou, která se ve výkladu rozhodujícího místa Digest rozcházela.[170]

Stojí za povšimnutí, že Všehrdovy výklady o důkazu svědky, které — jak bylo ukázáno — někdy přímo parafrázují znění římských pramenů nebo zřejmě navazují na formulace procesní doktríny středověkých právních škol, patří k těm odstavcům jeho díla, v nichž nenajdeme odkazy k nálezům zemského soudu, jež by se touto materií zabývaly. Protože se však důkaz svědeckým výslechem skutečně stal po rozkladu starého průvodního řízení na sklonku stol. 14. prakticky nejdůležitějším způsobem dokazování,[171] zdá se, že se praxe zemského soudu při jeho provádění neváhala řídit zásadami a pravidly, jež formulovala pro tento důkaz nauka římskokanonického procesu, a která byla při něm důsledně aplikována soudy církevními. Všehrdovi ovšem o významu příkladů církevních soudů[172] pro příklon zemského práva k uvedeným pravidlům na konci 14. stol. nic známo být nemohlo; uvědomoval-li si proto původ těchto pravidel — o čemž lze sotva pochybovat — nalézal jej patrně v obecnoprávním procesu římskokanonického původu, jak v jeho době už značně nabyl půdy v soudnictví městském. Když tedy podával výklad o svědeckém výslechu, o jeho významu a o svědecké způsobilosti, a prokazatelně při tom užíval nejen italských procesních nauk, ale i slovních formulací obecnoprávních pramenů, činil tak v souhlase s poznáním, že šlo o pravidla původem sice cizí, ale v zemském právu platná — nikoli tedy o to, „co se v obecniech práviech vypisuje, ale zde přijato nenie“.[173]

Přechod k novému průvodnímu systému v řízení před zemským soudem, který je od konce 14. stol. mj. též patrný na častějším užívání důkazu svědeckého, přivodil z druhé strany naopak pokles významu přísahy stran ve funkci průvodního prostředku. I zde zapůsobil příklad římskokanonického procesu, a to zejména zásadou, že přísahu nelze ukládat straně, která své tvrzení prokázala normálními důkazy racionálními (X. 2, 19, 2). V souhlase s tím je přísaha pro Všehrda „konečný a poslední

---

[170] Všehrd uv. m. „Item svědek, kterýž slyšenú řeč svědčí, ten ne za svědka má přijat býti, než za toho, kterýž řeč těch, ješto jsú nepřísahali, po zprávě mluví“. V tom smyslu pokládala i část italské doktriny výpověď svědka *ex auditu* za důkaz alespoň v některých případech, opírajíc se zejména o text Dig. 39, 3, 2, 8: srov. Tancr. Ordo iud. 3, 9, 2 (Bergmann 239). Jiní procesualisté však vztahovali zmíněný fragment nikoli na „testimonium ex auditu, sed de facti visu“ a proto svědectví *ex auditu* vůbec odmítali: srov. kt. např. Summa Scientiam cap. XXIX (vyd. Wahrmund, *Quellen* II, 1, 51). Tak si počínala i praxe církevních soudů pražských (srov. Puchník, rukp. olom. fol. 193a: „ex auditu ... testimonium nullius extitit firmitatis“) a tento druhý názor se najde u Všehrda uv. m., poslední věta VIII, 6, 13.

[171] Srov. Markov, *České žalobní formuláře* pozn. 94 na str. 37. — Důkaz dskami, který teoreticky byl nejsilnější, nebyl použitelný v řadě sporů.

[172] Určující vliv církevního soudnictví při mohutné vlně pronikání vlivů římskokanonického procesu do domácího práva na přelomu stol. 14. a 15. lze dobře rozeznat i v praxi soudu dvorského.

[173] Srov. kt. výše str. 151.

právod“ a prostředek k řešení jen takové pře, „kteráž na hmotných, dostatečných a světlých právodiech scházie, ne té, kteráž právody světlými a zřetedlnými se dovodí“ (II, 23, 1; § 5 ibid.; srv. II, 12, 2). Byla tu tedy aplikována zásada formulovaná pro tzv. soudem uloženou přísahu římskoprávního původu,[174] důkazní funkci této přísahy[175] se však v zemském procesu blížila jen přísaha beze zmatku (zvl. když byla uložena jen jedné straně: II, 23, 2), kdežto přísaha se zmatkem, ukládaná vždy oběma stranám, byla přísahou o právu, tedy přísahou rozhodovací (II, 23, 4), která zakládala exekuční titul (II, 29, 2) a nebyla proto už prostředkem důkazním.

Takovým prostředkem nebyla ovšem ani rozhodovací přísaha dohodnutá stranami (tzv. *iusiurandum voluntarium* římského původu). Všehrd se zmiňuje i o této přísaze, a to v jedné větě, která je téměř doslovným překladem z Digest,[176] ale o podrobnostech jejího použití (zejména ani o možnosti tzv. vrácení této přísahy) není v jeho díle stop. Tato otázka, stejně jako vyjasnění různých podrobností týkajících se rozhodovací přísahy uložené soudem, si zasluhují podrobnějšího pojednání, které už před lety přislíbil Markov.[177]

Rozmanité prvky obecnoprávního procesu, které vylíčeným způsobem až do doby Všehrdovy tak či onak zapůsobily na podobu řízení před zemským soudem, nevedly ovšem k úplnému vystřídání domácího procesu procesem římskokanonickým, nebo procesem jemu po vnější stránce napodobeným. Způsobily však, že zemský proces byl — někdy záměrnou reformou, někdy působením praxe — postupně přizpůsoben v poměrně dokonalý postup, jímž bylo možno řešit spory racionálním hodnocením skutečností rozhodujících pro právní posouzení přesně formulovaných nároků (stanovisek) stran. Takového přizpůsobení žádaly si především postupně proměny poměrů hospodářských, které se sice ve sporech, vedených před forem tak stavovsky výlučným, jako byl soud zemský, zdaleka neprojevovaly tak bezprostředně jako na soudech městských, ale protože časem nutně zasahovaly svými důsledky i do hospodářských vztahů agrární šlechty, působily — třebas i s jistým zpožděním —

---

[174] Srov. M ü n c h e n 178 text a pozn. 2.

[175] Byl jí doplňován nedostávající se (zejména neúplný) důkaz, aby byl zjednán dostatečný základ pro soudcovo rozhodnutí; tak už Dig. 12, 2, 31 a pak zejm. papežské dekretály. Srov. Tancr. Ordo 3. 5, 6 (Bergmann 221): „Iuramentum cedit loco probationis“.

[176] Vš. II, 28, 6. (Přísaha) jest největšie pomoc k srovnání svárov pří a lidských róznic; kterúžto nebo z podvolenie těch kto se vadie, nebo z moci súdce róznice konány bývají. (konati — končiti, srov. Gebauer s. h. v.). Dig. 12, 2, 1. Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio, qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate iudicis deciduntur controversiae.

[177] *České žalobní formuláře* 37 pozn. 94 na konci.

i na vývoj práva zemského.[178] Působily tu ovšem také — jak již bylo ukázáno — např. i vliv institutu zemských desk, neodbytně se vtírající vzor řízení před soudy církevními, dále římskokanonickému procesu stále rychleji se přizpůsobující proces městský, a konečně postupující diferenciace pří soukromoprávních a trestních *(causae civiles* a *causae criminales)*, jak o tom svědčí i dílo Všehrdovo dokladem, jehož rozbor kladu na závěr této kapitoly.

Tento doklad poskytuje Všehrdova kapitola „O žalobníku" (III, 8), která byla Všehrdem napsánar dodatečně: nikoli však jako jedna ze změn provedených při tzv. druhé recensi jeho díla, ale jako dodatek připojený ještě k recensi prvé, a to dosti mechanickým vsunutím této látky za kapitolu „Co póvodovi" (roz. přísluší).[179] Takto vzniklý sled kapitol „Co póvodovi" a „O žalobníku" mohl by působit dojem, že Všehrd chtěl v přidané kapitole jen opakovat nebo doplnit látku vyloženou šíře v kapitole předchozí; názvy „póvod" a „žalobník" označují totiž u Všehrda pravidelně týž pojem (tak i v kap. „O žalobníku" § 3; srv. též zejm. II, 14, 1; II, 17, pr — § 4, § 8—9, § 11 ajv.). Nicméně již prvá věta kapitoly „O žalobníku" („Ačkoliv dosti široce psáno jest, co póvodu příslušie, však potřebné se zdá, ještě krátce povědieti i o žalobníku") svou zvláštní formulací nasvědčuje, že Všehrd v přidané kapitole nechtěl pojmy „póvod" a „žalobník" plně ztotožňovat. Tento soud se pak plně potvrzuje v další souvislosti téže kapitoly, která je už po zevní stránce nápadná tím, že sestává od počátku až do konce jen z abstraktně formulovaných a dosti náhodně seřazených pravidel a liší se tak od obvyklého popisného charakteru Všehrdových výkladů, v nichž se právní pravidla jen napojují na líčené právní situace a zhusta mají podobu rad, stylisovaných někdy i v přímé řeči. Vysvětlení této odlišnosti jest hledati v původu pravidel zde podávaných, který lze nejen podle obsahu, ale namnoze i textově bezpečně určit, a který je také rozhodující pro vysvětlení smyslu této kapitoly.

[178] Příkladem lze tu uvést vývoj žaloby ze škod, který vylíčil M a r k o v, *České žal. formuláře*, zvl. str. 37—43. Přizpůsobení zemského práva a procesu novým právním tendencím se tu začíná projevovat až v druhé pol. stol. 14., ačkoliv jde o důsledky hospodářských proměn mnohem starších. Jiné příklady poskytuje vývoj zemského práva a procesu v druhé pol. 15. stol.

[179] Tomu nasvědčuje fakt, že celá kapitola „O žalobníku" chybí v rukopise PUK XVII—C—31, který kdysi patřil Pešinovi z Čechorodu a byl napsán v Lanškrouně v letech 1514—17. Jde tedy o jeden z nejdůležitějších rukopisů prvé recense — podle dosavadního stavu patrně vůbec o nejstarší její opis — který sice vznikl v době, kdy už několik let byla dokončena druhá recense Devaterých knih, ale z předlohy podle druhé recense ještě neopravené, a tedy značně blízké vzniku díla v původní podobě.

Všehrd III, 8	Decretum Gratiani
§ 1. Žalovati žádný člověk na pána svého nemá, aniž k žalobě má připuštěn býti, by pak i člověkem jeho býti přestal ... Item žalobníci nařčení nebo zločinci, item nedávno nepřátelé,[180] item kteříž se snadně a z lehkých příčin vadie a súdie.	C. 3 q. 5 c. 11. Nullus servus, nullus libertus, nullus infidus, nullus criminibus irretitus, nullus calumpniator, nullus qui inimicitiis studet,[180] nullus frequenter litigans, et ad accusandum vel detrahendum facilis ... permittantur episcopos accusare.
§ 3. Ani žaloba ani žalobník nemá slyšána býti bez přítomnosti pohnaného. Z té příčiny, když pohnaný k súdu nestojí, pohnán jsa, a moha i maje státi, nežaluje se naň, než beze všie žaloby dává se proti němu póvodovi za právo.	C. 3 q. 9 c. 11. Absente adversario non audiatur accusator ... (cfr. c. 13 ibid. : Absens nemo iudicetur ..) dictum Grat. post c. 13: Nisi fuerit absens ex contumacia. Pro presenti namque contumacia eum haberi facit.
§ 5. Item žalobník, kterýž toho, což jest prožaloval, neprovodí, pomstu, kterúž jest chtěl na pohnaného uvésti, tu sám trpěti má, jímž týmž.	C. 2 q. 3 c. 3. Qui non probaverit, quod obiecerit, penam, quam ipse intulerit, patiatur. (Shodně Palea post c. 6 ibid. a C. 3 q. 6 c. 1).
§ 8. Item žalobníkem, svědkem, súdcí žádný pojednú a spolu nemóže a nemá býti.	C. 4 q. 4 c. 1. Nullus umquam presumat accusator simul esse et iudex vel testis.[181]
§ 9. Psaniem samým bez přítomnosti své anebo poručníka svého žalovati žalobník nemóže.	C. 3 q. 9 c. 3. ... per scripturam nullus accusari potest, sed propria voce et presente eo, quem accusare voluerit, suam quisque agat accusationem.
§ 12. Item žalovati na žalobníka v ten čas pohnaný žádný nemóže, než v jiný, když by konec s ním žalobník jeho vzal.	C. 3 q. 11 c. 1. Neganda est accusatis licentia criminandi, priusquam se crimine quo premuntur, exuerint (ex Cod. Theod. 9, 1, 12; cfr. Dig. 48, 1, 5); c. 4 eod.: Prius est, ut tu respondeas criminibus ... et tunc

[180] „item nedávno nepřátelé": korespondující text cap. 11 je tu nahrazen formulací cap. 2 téže quaestio „qui ante hesternum diem ... inimici fuerunt".

[181] Cap. 1 pokračuje: „quoniam in omni iudicio quatuor personas semper esse necesse est, id est iudices electos, et idoneos accusatores, defensores congruos atque legitimos testes". Srov. s tím formulací u VŠ. IX, 2, 2.: „Neb při každém súdu toto čtvero z potřeby má býti: žalobník, otporník, svědek nebo próvod a súdce".

§ 13. Na konec, všecky žaloby všech žalobníkóv mají jistými próvody provozovány býti.

ex eventu causae iudex estimabit, an tibi permittendum sit eundem accusare. (Cod. Just. 9, 1, 1).

C. 2 q. 8 c. 2. Sciant cuncti accusatores eam rem se deferre debere . . . , quae munita sit testibus idoneis vel instructa apertissimis documentis vel indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita (Cod. Just. 4, 19, 25).

Porovnání uvedených textů ukazuje, že Všehrd pojal obsahově a často i doslovně do kapitoly „O žalobníku" řadu procesních předpisů, které se (někdy v nezměněné podobě známé z pramenů římskoprávních) najdou v Dekretu Graciánově a týkají se žalobce *(accusator)* v procesu kriminálním. Můžeme proto přijímat, že se i Všehrdovy výklady „O žalobníku" týkají pří trestních,[182] a nelze vyloučit, že i ty z nich, které jsou stylisací méně závislé na pramenech kanonických nebo římskoprávních, ale přesto obsahově rovněž odpovídají zásadám obecnoprávního procesu trestního, byly jen Všehrdem dokonaleji upraveny podle stavu domácího práva,[183] když připojil do svého díla tuto kapitolu, pro kterou patrně čerpal z nějaké příručky obecnoprávního procesu a jistě nikoli přímo z Dekretu Graciánova. To arci neznamená, že tu Všehrd zaváděl do domácího procesu nové, cizí prvky. Skutečnost, že některá pravidla prokazatelně přeložená nebo parafrazovaná z Všehrdem užitého pramene, jsou přizpůsobena domácím poměrům (§ 1), nebo doplněna ve smyslu původních zásad domácího procesu způsobem, který ukazuje, že přes přijetí některých zásad italského trestního procesu na zemském soudě ještě k plnému odlišení procesu civilního a trestního dosud nedošlo (v § 2 zmínka o odporu, v §§ 6 a 9 možnost zastoupení stran poručníky v trestním řízení římskoprávního původu zásadně vyloučená), zdají se mi nejbezpečněji prokazovat, že Všehrd i zde se svědomitě snažil zachytit podobu práva skutečně v jeho době platného. Jako v jiných případech, jsou tak i kapitola „O žalobníku" i předpisy nebo zásady v ní seřazené jen dokladem, jak dalece byl koncem 15. stol. proces na zemském soudě přizpůsoben i naukám trestního procesu italského (římskoprávního původu), které se už dříve, zejména působením soudnictví církevního, stávaly součástí obecného právního povědomí po celé Evropě.

[182] To se ostatně potvrzuje různým způsobem i z obsahu těchto výkladů, který nepotřebuje vysvětlení. Připomínám jen k § 12, že při sporech majetkoprávních Všehrd zná už možnost žaloby navzájem (III, 6, 3), která byla v 15. stol. uznána v zemském procesu alespoň v omezeném rozsahu (srov. k tomu Markov, *Přípravné řízení* 113—14); působil tu nepochybně vzor římskokanonické *reconventio*.

[183] Toho druhu se zdají být zejména §§ 2, 10 a 14, o písemnosti žaloby, o jejím odpadnutí při nepřítomnosti žalobcově a o zákazu soudit na podkladě pouhého „slyšení".

VŠEHRDOVY TEORETICKÉ PŘEDSTAVY O PRÁVU A JEHO SOCIÁLNĚ POLITICKÁ STANOVISKA

Jiří Klabouch

V dosavadní literatuře zůstaly otázky teoretického nazírání Všehrdova na stát, právo a společnost celkem stranou pozornosti.[1] Všehrdovo dílo náleží mezi právní knihy zemského práva, vyrůstá z praxe a do praxe je naměřeno, a neobsahuje proto systematický výklad teoretických zásad, jaký nacházíme např. již o půlstoletí později ve spisech našich humanistických právníků.

Teoretické názory jsou u Všehrda manifestovány toliko příležitostně a jen mezi jiným. Zatím co však v ostatních právních knihách zemského práva jsou teoretická stanoviska patrna většinou jen nepřímo, jak si je ani sami spisovatelé jasně neuvědomovali, jsou některé Všehrdovy formulace teoretických otázek vyspělé a z jeho zmínek můžeme uzavírat, že je měl alespoň v některých bodech promyšleny do detailů a že se pokoušel usoustavnit si řetěz teoretických představ o právu tak, aby v něm nebylo mezer, zkrátka že to byl člověk s hotovým názorem na právo.

Je také na první pohled patrno, že Všehrdův obzor daleko přesahuje okruh představ o teorii práva, s nimiž se setkáváme u ostatních autorů právních knih zemského práva. Všehrdovy obecné představy o právu jsou ve srovnání s takovým Ondřejem z Dubé nebo Tovačovským mnohem vyspělejší a jeho zásoba vědomostí je daleko bohatší. Všehrd zužitkovává pro své dílo erudici humanistického literáta, jak se to projevuje již formálně v okázalých citacích humanistických autorit, starých filosofů, básníků, spisovatelů i historiků, ať už je zná skutečně nebo jen z druhé ruky, v užívání řady odborných termínů, vzatých nepochybně z pojmosloví soudobé učené jurisprudence a morální filosofie, nebo v dovolávání se příkladů z biblické dějepravy a starověkých dějin. Všehrd díky většímu rozhledu a zobecňovacím schopnostem, které rozvinulo jeho studium na universitě, domyslel a zodpovídá řadu otázek, k jejichž položení předcházející šlechtičtí spisovatelé právních knih vůbec nedospěli, zahrnul do svých úvah

---

[1] Dosud nejpodrobněji se Všehrdovými názory na právo, společnost, náboženství atd. zabýval H. Jireček v předmluvě ke své edici (Praha 1874, str. XVIII—XXX) a znovu v *Životě právnickém v Čechách a na Moravě* (Praha 1903, str. 278—285). Srov. dále málo zdařilou studii B. Šejhara, *Mravní názory M. Viktorina Kornela ze Všehrd* (Všehrd II.—1921, str. 16—23).

i jiná práva než české, zejména obecné, a položil si otázku po jejich vzájemném poměru, přemýšlí o obecných rysech vývoje práva, a to nejen českého, táže se, co bylo před vznikem práva, kdo je vytvořil, za jakým účelem, jak se mění, vše otázky, které u ostatních spisovatelů zemského práva reflektovány nenalezneme, třebaže je i Všehrd promítá jen na pozadí svého výkladu. Je to, krátce řečeno, povznesení úvah o právu na vyšší abstrakční rovinu a snaha po generalisaci poznatků, kterou lze nejspíše přičíst tomu, že tu k vylíčení českého zemského práva přistupuje artista odkojený středověkou universitní učeností, která také determinuje jeho zvídavost k obecnoprávní literatuře, z níž je obecný rámec Všehrdova pojímání práva nepochybně odvozen, třebaže, jak uvidíme, nebrání mu to v tom, aby v jednotlivostech někdy dosti podstatných nezaujímal stanoviska odchylná.

Teoretické názory Všehrdovy představují na jedné straně nejobecnější výraz společenských podmínek jeho tvorby a jsou tak poměrně dosti průkazným ukazatelem pro klasifikaci jeho sociálně politického stanoviska, na straně druhé pak naopak vykonávaly zpětný vliv na Všehrdův vlastní politický postoj, podmínily jeho přístup k českému právu vcelku a determinovaly jeho stanoviska kritická a reformní návrhy i tam, kde si to snad sám neuvědomoval. Budiž proto v tomto jubilejním sborníku dovoleno ukázat vedle několika příspěvků k poznání Všehrdových teoretických názorů také na některých konkrétních případech, jaký vliv měly tyto názory na vytváření Všehrdových stanovisek při kritice českého zemského práva a při návrzích na jeho reformy, a přispět tak k bližšímu objasnění sociálních posic, z nichž je jeho dílo napsáno.

*

Aby bylo možno pochopit společenský dosah a politické důsledky každé jednotlivé teoretické these o právu ve Všehrdově době, je třeba jisté historické retrospektivy.

Na zemském soudu zápasí, jak známo, od samých jeho počátků o vliv panovník se šlechtou. Při tom nejde ani tak o zemský soud jako nejvyšší tribunál soudní, ale především o pravomoc jeho přísedících vytvářet v nálezech právo. České zemské právo má převážně obyčejovou povahu a obyčeje nemají jiné účinnosti, než pokud jsou uznány za závazné od těch přísedících, kteří právě na soudu zasedají, takže není divu, že je zemský soud také politickou posicí prvořadé důležitosti.

Brzy po jeho založení opanovala zemský soud šlechta, ale panovníci nevynechali od té doby jediné příležitosti k tomu, aby opět dostali zemský soud pod svůj vliv buď přímo nebo aspoň nepřímo tak, že by jeho volnost nalézat právo omezili vyhlášením kodifikace. Podařilo se to definitivně až

dlouholetému cílevědomému úsilí Habsburků, ale první velké pokusy ze strany panovníků v tomto směru datují se z období překonávání feudální rozdrobenosti, kdy se koruna, opřená o poměrně široký protišlechtický blok měst a církve,[2] pokouší uskutečnit své záměry ještě dříve, než se stabilisovaly vládní formy stavovské monarchie.

Královská strana snaží se připravit kodifikaci příznivé přijetí kritikou nevypočitatelného nalézání práva na soudech a poukazováním na rozpory v judikatuře, zřejmou libovůli soudců a právní nejistotu, která z toho pramení.[3] To jsou však argumenty, které mohou dojít odezvy spíše ve městech nebo mezi poddanými než mezi šlechtou, která má soudy v rukou a které při její mocenské převaze právě ona neurčitost práva prospívá. Šlechta je proto vůči koruně ve výhodném postavení, neboť se může odvolávat na nedotknutelnost existujícího stavu, a proti ní se jeví mnohem naléhavějším odůvodnit právo panovníka aby změnu tak dalekosáhlou jako je nahražení obyčejového práva psaným zákoníkem vůbec provedl, a teoreticky dovodit, že král, stavěje svou vůli namísto dosavadního rozhodování pánů o tom, co právem jest, nedopouští se svévolného omezování jejich svobod, ale používá jen oprávnění, jež z jeho hodnosti přímo vyvěrá a jehož nemůže být za žádných okolností zbaven.

K tomu je třeba rozvinout už čistě spekulativní argumentaci teoretickou, a v zákonících Václava II. a Karla IV. máme skutečně jasné doklady, jak se královská strana snaží podepřít své konkrétní politické cíle propracovaným právněteoretickým výkladem, opřeným o učení soudobé scholastické politické filosofie a obecnoprávní jurisprudence.

Nutnost teoretického odůvodnění aktivní úlohy panovníka v legislativě není totiž ve 13. stol. aktuální jen v českém státě, ale je nezbytným průvodním zjevem zvyšování aktivity feudálního státu, k němuž dochází následkem upevnění zbožní výroby ve feudální ekonomice především v Itálii a v záp. Evropě. Primitivní feudální právo, vyrostlé z potřeb naturálního hospodářství, je třeba přizpůsobit novým potřebám výroby a směny, je třeba větších zákonodárných počinů a celá otázka legitimace k nim vstupuje jasněji do společenského vědomí. Je obecně známo, že na evropském kontinentě je řešení otázky, jak přizpůsobit právo potřebám rozvinutého tržního hospodářství, spojeno s počátky recepce římského práva nebo aspoň s náběhy k ní. Od té doby stojí proti národním feudálním právům, odpovídajícím potřebám agrárního šlechtického hospodaření, universální recepční právní kultura vytvářená odbornou jurisprudencí středověkých

---

[2] K analyse sociálně politických podmínek kodifikačních pokusů posledních Přemyslovců a Karla IV. srov. G. E. Sančuk, *Český zemský zákoník Majestas Carolina jako historický pramen pro studium českého národního státu* (Sovětská věda—historie II. — 1952, str 361—370).

[3] Ius regale montanorum kn. I, č. VI, 9 (str. 280 ed. Jireček v CIB I.); Majestas Carolina, Prooemium 8—9 (str. 74—5 ed. Palacký v AČ III.).

právnických škol, která vyrůstá z potřeb pokročilé městské ekonomiky a politicky slouží upevňování a centralisaci feudálních monarchií, podporujíc postavení panovníků proti šlechtě. Aby se ovšem mohla obecnoprávní jurisprudence stát oporou ideologického odůvodnění panovníkových zásahů do legislativy, musela se nejprve sama propracovat k takovému nazírání, které by vůbec možnost aktivního vytváření práva připouštělo. Můžeme děkovati pracím *Hermanna Krauseho*,[4] že máme dnes jasně vykresleno, jak se během 13. století dovršuje v kanonistice a v legistice tomu odpovídající změna v nazírání na poměr práva a panovníka: zatím co pro starší středověk je charakteristická představa anonymního, odevždy přítomného a v podstatě bezčasového práva, a panovník jako pouhý *rex justus* právě v ochraně a bezvýjimečném respektování nedotknutelnosti starých obyčejů nachází nejvyšší opodstatnění svého důstojenství, krystalisuje v polemikách bojů mezi impériem a sacerdotiem pojetí nové, v němž se naopak vladař jeví jako jediný legitimní *legum conditor*, k vydávání zákonů povinnostmi své hodnosti nejen povolaný, ale přímo zavázaný, a jeho příkazy získávají jako emanace panovnické pravomoci nepopiratelnou přednost před starým neosobním právem, jehož existence se jeví bezdůvodnou a pochybnou, pokud by nebylo panovníkem výslovně potvrzeno. Svrchovanost nad právem je přiznána původně jen papeži a císaři, kteří dovedli pro svou podporu obratně využít theologického dogmatu o papežské supremacii i obnovených znalostí římských tradic z období dominátu; na konci 13. století rozšiřuje se však takové positivní pojetí panovníkových úkolů i do těch dalších zemí mimoitalských, kde si ekonomický vývoj žádá větších legislativních zásahů, a podle zásady *rex est imperator in regno suo* jeví se i dalším vladařům právo zejména římské přirozeným přívlastkem jejich panovnické moci tím spíše, že právě ono, jako nejdokonalejší propracování právních vztahů společnosti založené na prosté výrobě zboží, úpravu nově důležitosti nabývajících ekonomických vztahů obsahuje.

Vyjádření jak jen možno typické všech těchto změn v nazírání na poměr panovníka a práva s ideologickým odůvodněním, jež je na výši nejposlednějších výtěžků politické a právní teorie konce 13. století,[5] přináší u nás slavný horní zákoník Václava II. a způsobem o něco méně logicky sevřeným pak i Majestas Carolina, v nichž je jasně a ostře formulována doktrína o panovníkově exklusivní legislativní pravomoci, a rozpracovány

---

[4] *Kaiserrecht und Rezeption* (Heidelberg 1952, str. 26—49) a zejména *Dauer und Vergänglichkeit im mittelalterlichen Recht* (Zeitschrift d. Savigny-Stiftung, Germ. Abt., 75. Bd.—1958, str. 206—251), zejm. od str. 231.

[5] Ušlo pozornosti dosavadní literatury, že např. zásada rex est imperator in regno suo, která dovoluje opřít se o římské právo i jiným panovníkům než císaři, je v IRM provedena skoro současně s její formulací ve Francii. Doufám, že budu mít někdy příležitost zabývat se touto otázkou podrobněji.

do široka všechny důsledky, ke kterým její uznání vede.[6] Jediným skutečným tvůrcem práva je podle těchto zákoníků bůh, který sesílá lidem právo *per ora principum*,[7] již jsou jeho nástroji každý ve své zemi. Jediným oprávněným zákonodárcem mezi lidmi stává se tak panovník jako božský mandatář, který je při tvorbě práva bohem přímo inspirován. Václavův zákoník nazývá ho také zcela přiléhavě *lex animata*,[8] a proklamuje s velkým důrazem důsledek, k němuž toto teoretické stanovisko vede: jestliže panovník nahrazuje dosavadní nalézání práva na soudech psaným zákoníkem, užívá tak jen svého samozřejmého oprávnění a činí to z božského pověření, takže nemůže být ani řeči o tom, že by tím zkracoval řádně nabytá práva jedinců nebo korporací, jelikož *nulli facit injuriam, qui utitur jure suo*.[9] Soudní moc není nějakou druhou mocí, jež by tu stála nezávisle vedle legislativní pravomoci panovníkovy, ale naopak i ona všechna zásadně náleží králi a je od něho soudům pouze propůjčena do té míry a na tak dlouho, dokud to uzná za vhodné. Soudy se proto nesmějí při vynášení rozsudků opírat o vlastní úradky, ale výlučně jen o králem vyhlášené psané právo a kvalifikované obyčeje, jež mu neodporují, a nemají volnost ani při jeho výkladu.[10]

Politické důsledky takového stanoviska nebyly přirozeně šlechtickým kruhům méně zřejmé než nám. Rozhodnutí kdo s koho mezi šlechtou a králem neurčovaly arci ideologické argumenty, ale reální politická moc, které měla šlechta sdostatek, aby dokázala oba kodifikační pokusy českých králů anulovat, v případě Karlově dokonce způsobem pro královský majestát zjevně ponižujícím. Přímé doklady, že by se šlechta pokusila postavit proti teoretickému odůvodnění královského politického programu také stejně propracovanou státní filosofii jinou, nemáme. Objektivní postavení šlechty jako třídy ve feudální společnosti vylučuje, aby se proti koruně opřela o demokratické proudy scholastické politické teorie, které již ve 14. století proklamovaly suverenitu politického národa nad panovníky, poněvadž společenské důsledky těchto teorií směřují proti koruně stejně jako proti šlechtě a skutečně se krátce nato stávají na naší půdě jedním ze zdrojů, z nichž čerpají ideologové husitského revolučního hnutí. Zájmy české šlechty se nemohou prostředky scholastické politické teorie vyjádřit také z toho důvodu, že šlechta nemá ve svém středu patřičně vyškolené teoretiky, jelikož církevní vzdělanci stojí v královském táboře a

---

[6] Srov. IRM Prooem (str. 266—8 ed. Jireček) a kn. I, c. VI, 10 (str. 283), v MC Prooem. 1—4 (str. 68—9 ed. Palacký) a 9 (str. 75).

[7] IRM Prooem (str. 266 ed. Jireček). Srov. též kn. IV, č. IX, 2: „labiis enim regit rex, et cor regis in manu dei est, et ubi voluerit, inclinabit illud" (str. 394 ed. Jireček).

[8] IRM, kn. I, č. VI, 11: „nobis solis competit, cum simus lex animata, in regno nostro leges condere ac conditas declarare" (str. 282 ed. Jireček).

[9] IRM, kn. I, c. VI, 10—11 (str. 282 ed. Jireček).

[10] Srov. IRM kn. I, c. V, 1 (str. 274 ed. Jireček); kn. I., c. VI, 9 (str. 280); kn. I, c. VI, 10 (str. 282); kn. IV, c. X, 20 (str. 432); MC Prooem. 8 (str. 74 ed. Palacký).

odborní juristé jsou právě živlem, který se šlechta snaží za každou cenu od jakéhokoli vlivu ve státě vytisknout.

Jestliže můžeme přesto v právních knihách a jiných podobných písemných projevech vycházejících ze šlechtického tábora postihnout některá elementární teoretická stanoviska, pramení zřejmě jen z živelně rozšířených a realitu bezprostředně odrážejících zkušeností, stejně neosobních jako samo obyčejové právo, jež jsou v právním povědomí šlechty uloženy, a o nichž můžeme nanejvýš jen předpokládat, že se ve staletém zápase šlechty s korunou o hegemonii ve státě utvrzují a dospívají k jasnějšímu uvědomění. Není účelem této stati zabývat se teoretickými stanovisky české právní literatury šlechtické provenience podrobně; nemáme doposud, pokud mi známo, speciální práce tomu věnované a nutno přiznat, že běží o thema mimořádně nesnadné. Dokladový materiál, který tu bude přicházet v úvahu, bude vždy velmi vágní, neboť tyto živelné teoretické představy, třebaže snad ve své prostotě odrážejí skutečný stav věci adekvátněji než scholastická teorie, která zastírá podstatu práva složitými ideologickými kličkami, po stránce formální propracovanosti s právní teorií, rozšířenou a rozpracovanou odbornou obecnoprávní jurisprudencí srovnání nesnesou, pozůstávají vlastně jen z několika dílčích stanovisek, jež postrádají soustavné myšlenkové kultivace a jsou někdy v rozporu s formální logikou.[11]

Přesto však zaslouží tato teoretická stanoviska české šlechtické právní literatury bedlivé pozornosti, třebaže nejsou v evropské feudální právní kultuře ojedinělá a raritní. Jsou to v podstatě laické, živelně vyrostlé představy o právu, jež ovládají společnost primitivního feudalismu s naturálním hospodářství, jejichž obecné rysy byly již několikrát analysovány,[12] které u nás v šlechtických kruzích ještě do 17. století přežívají, a které tu proti obecnoprávní jurisprudenci, o niž se opřel královský tábor, nabývají funkce nepropracovaného sice, ale přece určitého teoretického výrazu politických zájmů české šlechty.

Logickou osou, kolem které se otáčí teoretický rozpor, jenž odráží protichůdné zájmy šlechty a koruny v otázce legislativní pravomoci, je otázka původce práva, neboť odpověď na ni implikuje zároveň odpověď na otázku, kdo je legitimován provádět jeho změny. Královský tábor, podporovaný v tom církví, odvozuje veškeré právo od boha, o jehož hypostasované pověření může pak logicky opřít svůj nárok na výlučnou legislativní pravomoc. Proti tomu je nápadný naprostý nedostatek odvozování práva od činitelů transcendentních v literatuře šlechtického tábora: od Rožmberské knihy až po zemská zřízení 16. stol., pokud měla na jejich formulaci

---

[11] Srov. k tomu též co K r a u s e v ZRG GA 75 (1958) str. 216 n.
[12] K r a u s e l. c. str. 207 pozn. 2.

vliv šlechta,[13] nenalezneme o účasti nadpřirozených činitelů při tvorbě práva zmínky. Za původce českého práva prohlašuje lidové historické podání, jemuž podléhají i kronikáři z církevních kruhů, pokud nenáleží přímo mezi ideology kodifikace,[14] Libuši a Přemysla, a Ondřej z Dubé, který si jediný z šlechtických právních autorů před Všehrdem otázku po původu českého práva výslovně klade,[15] ztotožňuje se s tímto tvrzením a připojuje k nim ještě jako spolutvůrce soudobé feudály, promítaje tak nazpět realitu součinnosti panovníka a šlechty při legislativě ve stavovském státě. České právo jeví se mu výtvorem božím tak málo, že je výslovně odlučuje i od křesťanství[16] a houževnatý odpor české šlechty proti náboženský motivovaným požadavkům církve v oboru právního režimu církevního majetku nebo např. proti odstranění ordálů[17] naznačuje, že přesvědčení o tom, že právo a náboženství jsou dvě rozdílné, od sebe oddělené sféry, je ve šlechtických kruzích zakořeněno hluboce a obecně.

Neshoda v teoretické otázce po původu práva mezi právními památkami královské a šlechtické provenience sotva je náhodná a naprosto už ne bezvýznamná, ale má naopak zřejmý politický charakter: mlčení o bohu jako přímém původci práva znamená odsunutí všech světských činitelů, kteří by se mohli odvolávat na jeho mandát, při legislativě do ústavními poměry přesně vymezených hranic, a právo se presentuje jako na náboženství nezávislý výtvor konvence jednotlivých složek třídy feudální, bez jejichž společného souhlasu postrádají legitimity také jakékoli jeho změny v budoucnu. Hluboce zakořeněné přesvědčení o společenském charakteru práva je podle mého názoru také jediným logicky myslitelným teoretickým základem šlechtického dogmatu „svobodného práva“[18] a vede se stejnou nevyhnutelností k známé politické devise české a moravské šlechty *„páni svých práv přičiniti i ujíti mohou jako lidé svobodní“* for-

---

[13] Toliko české ZZ z r. 1549 v čl. A 1 prohlašuje za tvůrce práva boha a rozpracovává odvození ostatních práv od dekalogu a přirozeného zákona — psal je také příslušník kruhu romanisujících, humanismem dotčených právníků kolem Brikcího z Licka Oldřich Humpolec z Prostiboře po porážce stavovského povstání r. 1547. Následující maxmiliánské ZZ, vzniklé už zase za politické převahy šlechty, toto tvrzení již ani v předmluvě neopakuje.

[14] Klasicky je toto laické nazírání na původ práva zachyceno v Kosmově kronice I., cap. 3, 4, 5 a zejména 8 (FRB II. str. 15). Podle Kosmy potom Dalimil VII. (ve FRB III. str. 16), Jindřich Heimburský (FRB III. str. 306), Neplach (FRB III. str. 461) i sám Marignola (FRB III. str. 525). Málo sejde na tom, že počínaje Hájkem klade se vytvoření českého práva ne do doby Přemyslovy, ale Nezamyslovy.

[15] Právo zemské české čl. 10 (str. 123 ed. Čáda).

[16] Právo zemské české čl. 10 (str. 123 ed. Čáda).

[17] K tomu srov. výsledky dlouholetého bádání V. Vaněčka, *Základy právního postavení klášterů ve starém českém státě* (Praha 1933) I., str. 48—9 a 104—5, a zprávu Beneše z Veitmile ve FRB IV. str. 530. Podle zprávy Neplachovy byla prý česká šlechta ještě na počátku 14. stol. odhodlána raději se navrátit k pohanství, než aby respektovala předpisy církevního práva o církevním majetku (srov. J. Šusta, *Dvě knihy českých dějin*, 2. vyd. Praha 1933, str. 186), Se non è vero, è bene trovato.

[18] Velmi citlivě tuší tuto souvislost také Čáda v předmluvě ke své edici Ondřeje z Dubé, str. 49.

mulované výslovně poprvé v obecném nálezu z l. 1402—7[19] a opakované potom v Čechách i na Moravě nepřetržitě a hojně, jako vede učení o božském původu práva k paremii *„quod principi placuit legis vigorem habet"*, kterou proklamuje Václavův horní zákoník,[20] jimiž je protikladný politický dosah obou teoretických stanovisek formulován nejpregnantněji.

Ale politické důsledky rozdílného teoretického stanoviska v otázce původu práva projevují se i v dalších důležitých otázkách. Je-li tvůrcem všeho práva bůh, je právo v boží mysli v podstatě již hotovo, a není proto třeba vytvářet je vždy znovu v každém jednotlivém případě, nýbrž je možno je jednou provždy sepsat a zachytit. Psaný zákoník a přeměna soudů z orgánů právo vytvářejících v instituce, omezené na pouhou exegesi zákoníku a na aplikaci předem daných norem na konkrétní případy nachází tak v supranaturalistické konstrukci práva své odůvodnění a ideologickou oporu. Naproti tomu pojetí práva jako výtvoru lidské konvence implikuje jeho místní a časovou relativitu a tím i proměnlivost, jež v souvislosti s šlechtickou naukou o původu práva znamená zdůvodnění naprosté volnosti šlechty při nalézání práva a obrací se nutně proti kodifikaci ve prospěch právní soustavy, založené na neurčitých a tvárlivých obyčejích, jež se mohou měnit od případu k případu.

Na druhé straně má však šlechta, která si takto zabezpečuje možnost měnit právo pro sebe, současně zájem na tom, diskreditovat předem všechny jednostranné pokusy panovníka o reformu práva, k nimž by mohlo dojít, a v souladu se svým postavením, kdy existující poměry odpovídají jejím a nikoli královským zájmům, zdůvodnit thesi, že jakékoli dalekosáhlé změny práva jsou jeho porušením a znamenají zlo. Proto staví šlechtická právní literatura proti královským reformním záměrům jako axiologické kritérium stáří práva a ideál panovníka a úředníků, kteří vykonávají své funkce *„právo staré a obyčejné vedúc, bez zámyslu nových práv"*, jak to formuloval Ondřej z Dubé.[21] Tato idealisace starého práva ve šlechtickém táboře nemá nic společného s křesťanským pojímáním společenského vývoje a ztráty původní neporušenosti lidstva, které dává konec konců formulaci ideálního práva do rukou theologů a církve. Je to onen čistě feudální ideál neměnného a bezčasového starého práva, vyrostlý nad poměry rané feudální společnosti s pomalým rytmem vývoje, které nemá nic společného s biblí a je chápáno velmi konkrétně jako platné, tradované, laické feudální obyčejové právo, vytvořené předcházejícími generacemi feudálů, které je tak postaveno jako nedotknutelné paládium proti všem zásahům panovníka, inspirovaným z učenecké sféry.

Nelze tu pro nedostatek místa ukazovat podrobněji, jak se tyto teore-

---

[19] Ondřej z Dubé čl. 134 (str. 173 ed. Čáda).
[20] IRM, kn. IV, c. IX, 2 (str. 394 ed. Jireček).
[21] Právo zemské české čl. 1 (str. 116 ed. Čáda).

tické diference projevují v právních knihách a jiných památkách před Všehrdem a potom v právní literatuře po něm. Dva typy nazírání na právo, jejichž hlavní rysy jsem se pokusil naznačit, odpovídají dvěma různým právním kulturám a zájmům různých společenských sil, jež za každou z nich stojí. Při rozboru teoretických názorů v stěžejním díle staré české právní literatury nebylo však možno přejít bez povšimnutí skutečnost, že součástí politického zápasu o vliv na zemském soudu a o hegemonii ve státě vůbec, do něhož i Všehrdovo dílo zapadá, je také zápas odchylných ideologických koncepcí, v nichž se soupeřící zájmy různých složek feudální třídy odrážejí, třebaže se vyrovnání mezi nimi odehrává jen v pozadí a tušíme ho leckdy jen mezi řádky dochovaných pramenů.

Odpověď, třeba nepřímá, na uvedené základní diferující otázky určuje objektivní příslušnost každé právní památky k jednomu z obou táborů a je příznačná i pro subjektivní postoj jejího autora. Máme zde také měřítko, podle něhož musíme posuzovat teoretická stanoviska Všehrdova a současně klíč, který může vrhnout jisté světlo na poznání společenské úlohy jeho díla. Česká šlechta totiž nedokázala a možno říci, že se ani nikdy vážně nepokusila zaštítit své právnictví vyspělejší teoretickou argumentací, než jakou umožňovaly útržky primitivních právněteoretických představ, odpovídajících kulturní úrovni raného feudalismu, a opírala se o ně ještě i v době, kdy stála nejen proti obnoveným politickým nárokům panovníků z habsburské dynastie, ale kdy se šlechtické zájmy dostávaly do rozporů stále hlubších s potřebami vyspělého směnného hospodářství, jak bylo koncentrováno především ve sféře českých měst.

*

Všehrd[22] uznával zřejmě se scholastikou, že lidská společnost žila jistou dobu bez práva, a že se vzájemné vztahy lidí v tomto období spravovaly pravidly přirozeného zákona (IX, 9, 14). Lidská nedokonalost, konkrétně neschopnost překonat rozpor mezi individuálními zájmy a společným prospěchem (VIII, 32, 8—28), byla však příčinou toho, že se takový stav neudržel a že bylo nutno podřídit lidské jednání pravidlům práva, které by existovat nemuselo, kdyby se lidstvo řídilo důsledně pravidly přirozenosti, náboženství a vzájemné lásky (IV, 13, 33—39; VI, 37, 56—59; srov. též III, 21, 30—35).

Přirozená pravidla chování po vzniku práva závaznosti nepozbyla; platí dále nad lidskými právy a vedle nich, aniž by se s nimi ztotožňovala, jako

---

[22] V dalším výkladu cituji v textu i v poznámkách (pokud není uvedeno jinak) z Jirečkova vydání Knih devaterých římskou číslicí knihu, arabskou kapitolu a dalšími arabskými číslicemi nikoli odstavce, nýbrž řádky textu 2. redakce Všehrdova díla. Zavření, které nemá v Jirečkově vydání číslování řádek provedeno, cituji podle stránek.

zjev sui generis (Všehrd také nikde nehovoří o přirozeném *právu*).[23] Pravidla přirozenosti zavazují bez ohledu na nestejné podmínky místní a časové všechny společnosti bez ohledu na jejich vývojový stupeň, náboženství vůbec a příslušnost ke křesťanství zvlášť (VII, 7, 28—34; VIII 26, 24—27) a ovládají dokonce i životní projevy zvířat (III, 23, 52). Pravidla přirozeného zákona jsou vytvořena bohem (V, 39, 47—8), jsou tudíž společnosti transcendentní a lidé jsou jim podrobeni nezávisle na své vůli okamžikem narození, kdy jsou vklíněni do řádu světa. Pravidla přirozenosti v říši zvířectva a ve sféře na vůli nezávislých fysických pochodů (jako je těhotenství apod.) projevují se jako organická zákonitost (V, 10, 10), ve sféře volního jednání procházejí vědomím a záleží na lidech, zda se jimi řídí nebo ne.[24] Vnějším nátlakem pravidla přirozenosti sankcionována nejsou (III, 23, 42—56), ale jejich nerespektování nese s sebou ztrátu lidské podstaty, tj. poklesnutí na zvířecí úroveň (VII, 7, 29—34). Obsah přirozeného zákona je absolutní a naprosto neměnný,[25] vědomí o jeho příkazech nabývá člověk automaticky narozením a je proto stejně jasné u všech lidí bez rozdílu, nejsouc nijak závislé na množství jejich životních zkušeností nebo stupni vzdělání, a není třeba propracovávat se k němu např. četbou (III, 23, 42—6).

U Všehrda můžeme tedy doložit i dosti subtilní odstíny v chápání přirozenosti a svědčí to nepochybně o mimořádné pozornosti, s jakou se Všehrd myšlenkou přirozeného zákona obíral. *Jireček* však myslím nemá pravdu, když se snaží[26] představit Všehrda přímo jako racionalistického

---

[23] Toliko v VI, 11, 11—13 hovoří o „přirozeném a najspravedlivějším právu a zákonu". Jinak užívá termínů přirozenie, zákon přirozený, srov. co k tomu B o h á č e k na str. 12 této publikace.

[24] Vyplývá to nepřímo z VII, 7, 29—34.

[25] Obsahem přirozeného zákona je nejvšeobecnější maxima čiň jiným, co sobě chceš (VI, 11, 11—13; III, 21, 54—6), výpočet dalších zásad v VII, 8, 29—34: zdržovat se šikán, nechat bližní ohřát u ohně, ukázat cestu bloudícím, dopřát přístřeší pocestnému, navrátit ztracenou věc majiteli, vrátit věc svěřenou do úschovy. Další maximy připomíná Všehrd příležitostně, jako právo sebeobrany (III, 23, 42—56), ochranu vdov a sirotků (Předml. 186—8) a k tomu patrně sluší přiřadit i další zásady při nichž se sice na přirozený zákon neodvolává, ale jež jsou presentovány v tom smyslu bez jiného odůvodnění, jako pravidlo předkládat obecné dobré zvláštnímu (VIII, 26, 13—27), právo sledovat vlastní užitek (VIII, 32, 3—4), povinnost plnit dobrovolně závazky i bez soudního řízení (IX, 9, 10—15), vyslechnout obě strany ve sporu (IX, 1, 156).

[26] Předmluva k edici str. XXI; skepticky k tomu B o h á č e k na str. 154 této publikace. Pokud Všehrd mluví o „přirozeném rozumu" (VII, 14, 18), má na mysli rozum přirozený ve fysickém smyslu, tj. získaný při narození, jako mluví např. jinde (VI, 39, 2) o přirozeném titulu. Slova rozum užívá Všehrd v mnoha významech: znamená u něho tolik co mysl, inteligence, duševní schopnost (VI, 11, 26; VIII, 23, 57; VIII, 48, 92; II, 10, 44; VII, 17, 11), důmysl (IV, 14, 47), zkušenost (II, 11, 11), důvod, smysl, úmysl (VII, 5, 29; VII, 13, 39; VII, 7, 6; VII, 13, 43—45), způsob (VI, 39—titul), závěr, konkluse (III, 18, 13), logika vůbec (VII, 10, 50) a v tomto smyslu používá podle mého názoru Všehrd slova rozum také na známém místě v Zavření (str. 458), kde ho uvádí jako jeden ze zdrojů svých thesí v jedné řadě s prameny práva jako jsou desky, nálezy, obyčeje a obecní práva resp. zachování. Všehrd tu po mém soudu neníní prohlásit za pramen práva aplikabilního na zemském soudu ani rozum sám, ani jeho prostřednictvím pravidla přirozenosti, ale uvádí rozum jako logický prostředek, jímž vyvozoval ve svém díle z premis

přirozenoprávního myslitele, a ještě méně bylo by oprávněno vidět v něm dokonce předchůce přirozenoprávní školy. Všehrdovo učení o přirozeném právu odpovídá obecně rozšířeným poučkám středověké filosofie a starověkým předlohám (Ciceronovi)[27] a není náznaku, že by se pokoušel rozvíjet přirozenoprávní myšlenky samostatně dále nebo že by se dokonce o protiklad mezi přírozeným a positivním právem snažil opřít svůj program reformní.

Práva, z nichž vedle českého jmenuje na různých místech výslovně kanonické (kostelní), obecné (vlašské), německé (magdeburské) a všeobecně cizí, přespolní, Všehrd naopak od zákona přirozenosti odlišuje, přikládá jim odchylné vlastnosti a neuvádí je s ním v onen charakteristický vzájemný vztah, který je tak příznačný pro stupňovité pojímání práva ve středověké učené jurisprudenci a scholastické filosofii. O právech uvažuje Všehrd již mnohem samostatněji a je tu především důležité, že je klade v rozporu s právní teorií obecnoprávní jurisprudence bez výjimky na jednu rovinu jako veličiny souřadné a nesestavuje z nich hierarchii, v níž by byla některá ostatním nadřazená.

Platí to zejména i o právu obecném, které je u Všehrda pojímáno zjevně jen jako právo mezi jinými právy. *Boháčkova* analysa vlivu římského práva na dílo Všehrdovo, otištěná v tomto sborníku, po mém soudu tento závěr potvrzuje. Všehrd znal sice obecné právo daleko více než jen podle jména a nepochybně používal římských a kanonických pramenů k proKreslení řady institucí českého práva, o nichž psal; respektoval však samostatnost domácího práva tak úzkostlivě, že neváhal pozměňovat text svých obecnoprávních předloh tam, kde při asimilaci římských institucí v domácím právu došlo k jejich modifikacím, a doplňoval je dokonce tam, kde mělo domácí právo ustanovení více propracovaná. Všehrd používal podle zjištění *Boháčkových* římských a kanonických zásad jen v těch případech, kdy se staly součástí domácího právního přesvědčení nezávisle na něm, nebo aspoň jeho vlastního přesvědčení o jejich použitelnosti v Čechách, a tedy bez újmy sebeurčení domácího práva a nikoli z důvodů hypostasované superiority obecného práva nad právy ostatními. V Čechách

---

závěry (podobně jako mluví v III, 12, 16 a 22 o rozumných dóvodech), tedy pouze jako prostředek interpretace norem (bylo by možno myslit také na výklad, že rozum uvádí jako pramen různých thesí neprávnických v Knihách devaterých, jako jsou různé rady, jež dává stranám a pod.). Také v IX, 3, 111, kde uvádí rozum opětovně vedle desk a nálezů jako jeden z prostředků, podle nichž mají strany řídit svůj postup na soudu, nutno rozum chápat spíše jako důmysl, důvtip (rovnocenně s dalšími pomůckami jako jsou „cizí příhody" a „toto sepsání"), což je ještě více patrno v VII, 17, 11, kde Všehrd hovoří o zásadách jimiž se má řídit písař u desk a uvádí vedle sebe rozum, právo, obyčeje a zběhlost, stavěje tak zřetelně rozum mimo právo. Tomuto závěru nasvědčuje podle mého názoru také skutečná úloha pravidel přirozeného zákona (srov. v pozn. 25) v jeho díle. Všehrd ve skutečnosti s přirozenými pravidly pro řešení právních otázek nepočítá a jejich zásady (podobně jako citáty z Písma) slouží mu jen k podepření určitých také jinak doložených tvrzení bez důsledků pro jeho meritorní závěry o právu.

[27] Podrobněji srov. B o h á č e k na str. 155 a násl. této publikace.

platné právo podle obecnoprávních zásad měnit nebo je jimi doplňovat nebylo jeho úmyslem.[28]

Obecné představy Všehrdovy o vzájemném poměru práv a obecného a českého zvláště plně odpovídají tomuto jeho počínání. Představa, že by všechna práva „ne odjinud, nežli z těch práv obecních a císařských pocházela a jako z jedné studnice z nich se vážila a brala, aniž co spravedlivějšího a gruntovnějšího mimo ty obecní vymysliti a najíti se může", která je už o půlstoletí později v oběhu mezi Všehrdovými následovníky[28a] a která nejlépe dokumentuje přehodnocení v nazírání na poměr domácího a obecného práva, jež se prosazuje s postupující recepcí, je Všehrdovi ještě zcela cizí. Pro něho je obecné právo „co se jest po všem světě u všech lidí za staradávna držalo a ještě u některých drží" (Zavření str. 459) v podstatě věcí minulosti, jeho observance je naprosto nezávazná a odmítá několikrát výslovně přenášet je do Čech, třebaže zřejmě nepokládal pokusy v tomto směru za příliš iminentní. Má-li u Všehrda obecné právo zvláštní postavení mezi ostatními právy, je dáno právě jen jeho historickou povahou. Obecné právo je na rozdíl od živých práv Všehrdovi spíše právo knižní než aktuální (z dikce na některých místech by se mohlo zdát, že se mu jeví dokonce velmi konkrétně jako určitá kniha — IV, 3, 18; Zavření str. 459), je to sbírka materiálu o situacích, jež vůbec mohou vzniknout a jež právo musilo řešit. Sbírka tato je následkem někdejšího dlouhého užívání a universální platnosti římského práva velmi bohatá, pročež je její studium pro lepší porozumění ostatním právům poučné; avšak samo řešení, které obecné právo podává, není povýšeno nad kritiku a nemusí být vždy šťastné (V, 45, 29—43). Není apriorních důvodů pro to, aby se jeho rozhodnutí do ostatních práv přenášela a Všehrd se nejednou proti takovému mechanickému přenášení výslovně obrací (IV, 3, 1—22; Zavř. str. 459), jako i praktické příklady ze starověkých dějin uvádí jen mezi jinými a nikoli jako více vážící než např. příklady z českých dějin a z bible (VI, 35, 23—4).

Všehrd si tedy zřejmě nepřivlastnil nejdůležitější myšlenku učeného pojímání práva, že se totiž právo skládá z různorodých hierarchicky seřazených vrstev, z nichž vyšší dominují vrstvám nižším, jež znamenala uznání superiority obecného práva nad národními feudálními právy, třebaže ji měl ve svých předlohách nadosah, a třebaže by snad nebylo nemožné shledat u něho jisté náznaky kolísání.[28b] Všehrd i samo obecné

---

[28] Srov. B o h á č e k zejm. na str. 158—9 a 199 této publikace.

[28a] Srov. dopis rady Starého města Rudolfu II. v přílohách J i r e č k o v a vydání Koldínova zákoníka str. 468—9.

[28b] je to známý výrok Všehrdův v Zavření (str. 458) a jeho slib, že podle obecných práv sepíše „o těchto týchž věcech jiné knihy a těchto užitečnějšie", který v rozporu s celým jeho ostatním dílem implikuje soud o vyšší hodnotě obecného práva ve srovnání s českým. Výrok ten je obsažen jen v jednom rukopisu (rkp. universitní ho nemá) a lze ho vysvětlit nejspíše okamžitým znechucením Všehrdovým českými poměry, jež pravděpodobně provázelo Všehrdovo sesazení z úřadu, a které nemělo dlouhého trvání. Doka-

právo předkládá jako jednolitý homogenní celek jako všechna práva ostatní a uvnitř něho již nerozlišuje (leda snad zase historicky mezi právem starých Římanů a současným „vlašským" obecným právem);[29] nelze doložit, že by operoval s rozdílem mezi ius civile a ius gentium[30] nebo pokládal římské právo za rozpracování přirozeného zákona a zosobněný rozum. Naopak přirozený zákon, třebaže představy o něm má vyčteny z obecnoprávních příruček, zůstává u Všehrda od práv oddělen jako samostatný zjev jiného druhu, jenž je s nimi nanejvýš v poměru částečné konkurence, a stejně tak, jako nevidí společný pramen všech práv v obecném právu, je Všehrd vzdálen toho vidět takový společný základ v právu přirozeném a v dekalogu, jak takovou obměnu zdůvodnění universální platnosti obecného práva nedlouho potom mezi jeho následovníky již také najdeme (srov. čl. A 1 českého ZZ z r. 1549).[31]

Co platí o poměru českého práva k obecnému, platí i o jeho poměru nejen k ostatním cizím právům, která Všehrd zmiňuje výhradně jen kvůli tomu, aby deklaroval jejich neplatnost v Čechách a odmítl jejich přenášení sem (Předml. 84—7; II, 19, 87—93; III, 13, 181; V, 45, 35 sq. — 1. red.; I, 4), ale i k ostatním normovým souborům jiné povahy, jež by tu mohly přicházet v úvahu, zejména k pravidlům náboženským.[32] Zvláště důležité

---

zuje nicméně, že Všehrd byl těmito pochybami zasažen, třebaže u něho nepřeválily tak, jako potom u dalších našich právníků 16. stol. dotčených humanismem.

[29] III, 23, 31—2 (desky římské); V, 45, 42 (Justinián); II, 19, 93 (vlašská práva). Budiž tu ještě pro úplnost podotknuto, že v III, 11, 11 rozumí Všeobecným právem nikoli právo římské, ale všeobecně lex generalis a contr. legis specialis.

[30] Ač není-li slabou ozvěnou na tyto pojmy místo v III, 23, 51—2 (obyčej národům), a neminí-li Všehrd ius civile, když mluví (III, 21, 20) o právu světském a o světské spravedlnosti (IV, 4, 122). Byly by to ostatně jen vzdálené reminiscence, neboť výměr těchto pojmů nekryje se s pojmem iuris civilis římských pramenů.

[31] Přirozený zákon neztotožňuje Všehrd na druhé straně ani s pravidly náboženskými (třebaže mají konec konců stejný počátek v bohu), jak je patrno v předml. 186—7, kde Všehrd uvádí v konkrétním případě přirození a víru křesťanskou jako dvě netotožné síly, které se v tomto případě navzájem posilují. Přirozenost je mezi právem a náboženstvím jako zjev sui generis a rozsah její závaznosti je dokonce širší než pravidel náboženských, jich platnost je omezena na národy křesťanské.

[32] Toliko na dvou místech (IV, 6, 24—35; VI, 11, 4—5) odvolává se Všehrd na obsah Písma, aby měl podklad pro rozřešení určité právní otázky. V obou případech bere však Písmo na potaz jen proto, aby ukázal, že české právo, doložené nálezy, je s Písmem ve shodě. Biblických sentencí používá Všehrd jinak jen jako floskulí k potvrzení thesí bez právního významu (II, 18, 124—7; IX, 3, 4 sq—1. red.; IX, 10 č. 17.—1. red.; IX, 3, 83—4), nejednou uvádí biblické příběhy jako příklady (VI, 35, 23; VII, 8, 15—16), ale jen mezi jinými a bez normativních pretensí. Bůh a záhrobní odplata figurují u Všehrda všeobecně jako sankce morálky a pokud je součástí morálky zachovávání práva, i tohoto (IX, 10, č. 17 passim). Posmrtné sankce mají však v právním životě význam jen v těch případech, kdy právo pro omezenost lidských schopností nemůže přestupníky potrestat již na zemi a záhrobní sankce uplatňují se např. jako trest nespravedlivosti soudců (II, 18, 37 sq.—1. red.; IX, 2, 30—31; IX, 2, 39), svéřeposti kverulantů (II, 18, 111—127) či perfidie křivopřísežníků (II, 23, 22—28 a 50—51) nebo těch, jež není možno usvědčit lidskými prostředky. Všehrdova důvěra v transcendentální sankce je podepřena nedotčenou vírou, že bůh má vlastnosti, jichž se lidskému soudci nedostává, jako např. vševědoucnost (III, 21, 4—22), a tato víra není otřesena ani případy, kdy je ilusornost takových božských atributů jasně patrna (jako jsou případy, kdy se přísaha podařila oběma stranám v II, 23, 79—94; II, 26, 51—4).

je také, že se Všehrd cizích práv nesnaží použít ani pro vyplnění mezer, které v českém právu konstatuje. Existenci toho, co bychom dnes nazvali mezerami v právu, Všehrd zřejmě uznává a rozlišuje takové případy od otázek, které nechává nerozřešeny proto, že nemůže podat pro řešení žádný doklad nebo že si jeho doklady odporují (jako např. v. III, 11, 1—15). Všehrd se nesnaží mezery např. obecným právem vyplňovat a zdržuje se raději úsudku.[33]

Staví-li tedy Všehrd všechna práva na stejnou rovinu (na jednom místě činí tak expressis verbis IV, 13, 34), neznamená to, že zaujímá k rozdílům mezi nimi postoj netečný a že se zdržuje jejich hodnocení. V jeho díle jsou naopak srovnávány jak jednotlivé instituce různých práv, tak právní řády jako celky, a pro jejich hodnocení jsou vytyčena kritéria, v nichž se jasně obráží Všehrdův názor na účel a společenskou funkci práva. Není při tom nesnadno poznat, že učení o účelu a kritériích vnitřní hodnoty práva, podobně jako Všehrdovo učení o právu přirozeném, je odvozeno z okruhu scholastických představ a odpovídá hlavním rysům učení středověké morální filosofie o právu. Práva vznikla ve chvíli, kdy lidské sobectví znemožnilo soužití na základě pravidel přirozenosti, a byla zřízena proto, aby udržovala na uzdě zlé a společensky odstředivé jednání (IV, 13, 33—41; III, 21, 34—5; VI, 37, 56) tím, že ukládají „vyštěrbujícím" citelné sankce (VI, 37, 58—9). Účelem práva je tak přinucovat k zachovávání pravidel společenského soužití a chránit ty spravedlivé, kteří žijí v souladu s nimi, proti nimž není právo namířeno a jimž tedy „zákon není uložen" (IV, 13, 35—8). Jelikož však není úplně spravedlivých jedinců a v každém člověku jsou spravedlivé i nespravedlivé sklony smíšeny vedle sebe (IX, 3, 81—4), slouží tak právo užitku všech i jednoho každého zvlášť (VII, 30, 68—70), „obecnému dobrému".

Právo, které by dokonale odpovídalo tomuto účelu, nejsou lidé, porušení prvotním hříchem, schopni vytvořit nikdy (IX, 3, 81—4). Rozhodným pro určení vnitřní hodnoty práva je tak jen stupeň, v jakém se ustanovení jednotlivých práv přibližují ideálním a v plném rozsahu nerealisovatelným představám, které skládají kategorii spravedlnosti, a do jaké míry jsou jejich prostředky možno říci juristickotechnické způsobilé k tomu, aby zaručily prosazení jejich pravidel ve skutečnosti. Samy neurčité pojmy obecného dobrého a spravedlnosti, jež nejsou pochopitelně blíže specifikovány a zůstávají mlhavé (třebaže Všehrd operuje podle scholastiky distinkcemi spravedlnosti obecné a zvláštní, božské, lidské, křesťanské a světské),[34] projevují se u Všehrda prakticky jen jako právní cit, podmí-

---

[33] Přehled kontroversí má Jireček str. XXVI. Zejm. celá kap. II, 31. Srov. též II, 23, 79—94.

[34] K učení o spravedlnosti srov. VIII, 35, 10; Předml. 4—5; VIII, 14, 117; III, 18, 29; II, 30, 4; V, 46, 35; IV, 4, 121—3; VIII, 32, 59.

něný jeho sociální příslušností. Není proto překvapující, že v konkrétních úvahách při hodnocení práv a návrzích na jeho zlepšení ustupují do pozadí před oněmi kritérii juristicko-technickými, jako je fakticita, „skutečné zachovávání" (III, 18, 20—21), neboť právo bez přiměřených sankcí nebo se sankcemi jen na papíře nemůže svůj účel plnit (VI, 37, 58—9; VII, 3, 101—114), dále úplnost („dostatečnost"), praktičnost („potřebnost") (II, 30, 4), „užitečnost" (zde má Všehrd na mysli pravděpodobně princip ekonomičnosti, tj. působit co nejméně zádav právo žádajícím — srov. V, 46, 35 v kombinaci s XI, 10 č 2 in fine rkp. křižovnického 1. redakce) a další,[35] jež jsou odvozena spíše než z teorie z bystrého zobecnění vlastních praktických zkušeností Všehrdových.

Na rozdíl od zákona přirozenosti, který hýbe celou přírodou, platí práva jen v určitých zemích, takže jsou relativní a navzájem si derogují. Relativismus Všehrdova pojímání práva je patrný na mnoha místech jeho práce, kde ukazuje konkrétně, že něco, co je právem v jednom právním řádu, není právem v právním řádu jiném (např. IV, 3, 17—21; V, 44, 2—3; II, 19, 87—93) i na několika místech jiných, kde rozdíly práv konstatuje všeobecně (IV, 3, 17—19; Zavření 459). Důsledkem toho je také, že lidé učení v cizích právech nerozumějí právu českému (Předml. 90—91 a 128—9; II, 19, 88—93) a naopak znalec domácího práva není povolán k výkladu jiných práv, např. obecného (IV, 3, 20—21). Práva jednotlivých národů jsou uzavřené samostatné individuality a recepce práva z jiné země je sice možná, ale rozhodně není předností (Předml. 85—7).

Pokud mluví Všehrd o obecně závazných pravidlech chování, lokalisuje je do přirozeného zákona, který od práva odděluje, a jen na dvou místech je výslovně do souvislosti s přirozeností neuvádí. V jednom z nich běží však o pravidlo zřetelně povahy morální (zásada předkládání obecného užitku zvláštnímu — VIII, 26, 24—7), ve druhém jde o případ, kdy opírá určitou argumentaci o analogii, jak se s tím setkáváme i na mnoha místech jiných (IX, 1, 155—6), neboť Všehrd nejde ve svém relativismu tak daleko, aby apriorně popíral, že co se osvědčilo v jednom právu, nemůže se osvědčit v jiném a je naopak nakloněn tomu učit se ze srovnání a cizích zkušeností.

Takový postoj neprolamuje tedy nikterak jeho relativismus, a Všehrd, když stojí na stanovisku, že společných pravidel pro všechna práva závazných není vůbec a pokud se shody objevují, jde o paralelitu náhodnou a nikoli předurčenou, je tak i v tomto bodě vzdálen světu obecnoprávní

---

[35] Všehrd chválí dále spravedlivost, moudrost a užitečnost českého práva (V, 46, 35—6), vtipnost, opatrnost, a bezzávadnost (IX, 10 č. 2), má je za dobré a potřebné (II, 18, 19), protože v něm nic není bez rozumu, bez příčiny ani nadarmo (V, 46, 9—13; VII, 3, 113—4; IX, 10, 3), protože dbá jistoty a prospěchu stran (VII, 3, 6—7) až na známém místě pronáší rétoricky nadnesenou chválu starých zákonodárců (III, 18, 1—34).

učené jurisprudence, která je právě na zdůraznění jednotného základu všech práv vybudována, a staví se tím objektivně proti recepci.

Na rozdíl od náboženských pravidel, přirozeného zákona a zákona milosti, jež jsou dílem božím, jsou Všehrdovi práva na lidské vůli závislým produktem konvence[36] zaměřené k dosažení určitého účelu. Jen jediné místo (V, 39, 47—9) by mohlo nasvědčovat tomu, že Všehrd odvozuje i právo od boha: psaný zákon, o kterém tu mluví, neznamená však očividně právo, ale zjevená přikázání zachycená v Písmu na rozdíl od nepsaných zákonů přirozenosti a lásky. Názor o lidské provenienci práva lze naopak doložit přímo, mnohokrát a výslovně pokud jde o právo české, nepřímo (dikcí — srov. Zavření, str. 459) pokud jde o právo obecné, a z jedné zmínky je patrno, že Všehrd počítá se stejným způsobem vzniku u práv všeobecně (IV, 13, 34).

České právo „nalezli" podle Všehrda všeobecně předkové, staří obyvatelé českého státu; konkrétně nevyjadřuje se důsledně, vcelku však počítá při tom se součinností panovníka a šlechty, jak to odpovídalo ústavním poměrům jeho doby.[37] Všehrd se přímo na známém místě (III, 18, 10—13) táže, zda práva české země, tak dokonalá, mohla být vůbec lidmi vytvořena a zda je skrze ně nevytvořil spíše duch svatý a bůh, aby sám ihned odpověděl negativně (III, 18, 22—30) a mohl tak pro staré Čechy reklamovat několik zvláště lichotivých atributů (III, 18, 25; podobně IV, 14—47—8). Místo toto svědčí dokonce výslovně o tom, že Všehrd nepokládal boha za tvůrce českého práva ani nepřímo, a právo je u něho skutečně od náboženství odloučeno tak důsledně, že ani přijetí křesťanství nepřikládá pro vývoj českého práva žádné důležitosti a klade jeho vznik do pohanské éry dávno před ně (VI, 34, 1—7). Má to tím větší význam,

---

[36] Tomuto relativistickému a konvencionálnímu pojímání práva je přizpůsobena i dikce nejen u Všehrda, ale v celém okruhu zemského práva, kde se neužívá formulace popisné „právo jest", ale „země za právo má" (IV, 12, 24), „v zemi za právo se drží" (Závř. str. 458), „za právo jest v zemi české" (II, 13, 30), „za právo se zachovává" (VIII, 21, 18—19), „páni za právo nalezli" (II, 31, 45), jak se to opakuje na nesčíslných místech a v nejrůznějších obměnách na rozdíl od apodiktické dikce těch míst, kde Všehrd mluví např. o pravidlech náboženských nebo přirozených.

[37] České právo vytvořili podle Všehrda všeobecně „předkové" (IX, 10, č. 14; III, 13, 55; VII, 3, 113), „staří" (V, 46, 9—13; II, 18, 19; IV, 14, 45), staří Čechové (IX, 10, č. 3; II, 23, 13; II, 30, 3; III, 18, 2), staří obyvatelé království českého (II, 14, 1) a vícekrát mluví o jeho vzniku, aniž by nějakého činitele výslovně jako tvůrce zmiňoval, ale tak, že je transcendentální původ práva vyloučen (II, 17, 20—21; II, 18, 7; II, 19, 1; III, 22, 6; VI, 39, 26; VII, 28, 3). Když mluví o tvůrcích práva konkrétněji, uvádí někdy společně panovníka a šlechtu (knížata, králové a všechna země Předml. 135—7 —1. red. knížata, králové až po Vladislava a soudci Předml. 135—7—2. red.; staří Čechové a knížata III, 18, 12—13; předkové, první knížata, králové, staří Češi III, 18, 23—4), na jednom místě — není míněno ale právo jako celek, nýbrž jen instituce odúmrtí — uvádí pouze panovníka (knížata VI, 34, 1—7), vícekrát zase pouze představitele šlechty bez panovníka (staří Čechové a zeměsprávci VII, 3, 104—105; staří Čechové, na kterýchž jest prvá správa země záležala VIII, 2, 1—2 —1. red.; obyvatelé země české, páni Čechové, na kterýchž jest v ty časy správa země záležela VIII, 2, 1—2—2. red.). Že by měl Všehrd představu o tom, že by se ústavní oprávnění vytvářet právo v průběhu vývoje měnilo, nelze doložit.

že se Všehrd zřejmě domnívá, že české právo bylo vytvořeno ne v postupu vývoje, ale najednou (VIII, 2, 1—10), i když po dlouhém a bedlivém rozmýšlení, a bylo dokonce fixováno v písemné podobě (III, 18, 6—7), pravděpodobně v latinském jazyce (III, 20, 10—13), kteréž sepsání však bylo „netbanlivostí a času vetchostí" ztraceno (III, 20, 10—13; III, 18, 7).

Tu je už Všehrd úplně v zajetí tradičních představ o českém právu, které jsou v oběhu kolem zemského soudu, a sem zapadají i další Všehrdovy vývody o změnách práva a liniích jeho vývoje, které mají značný význam proto, že jsou bezprostředním teoretickým základem jeho kritiky a určují směr a rozsah jeho reformních návrhů.

Právo, jako všechny lidské výtvory na rozdíl od výtvorů božích (jako je např. přirozený zákon), je pomíjivé, vzniká, mění se a zaniká a jeho relativita je nejen prostorová, ale i časová (III, 18, 13—22). Ideální právo muselo by být úplně neměnné, a proto je množství přeměn nepřímo měřítkem pro vzdálenost jednotlivých práv od dokonalosti: čím méně se právo mění, tím lépe plní svou společenskou funkci (VIII, 26, 19—27), jako zase naopak poměrná neměnnost práva je už sama o sobě symptomatická pro jeho vysokou vnitřní hodnotu (III, 18, 13—21). Napovídá také vysokému hodnocení českého práva u Všehrda, že je pokládá mezi jinými právy za velmi starobylé a má o něm za to, že trvá již velmi dlouho jak v celku (III, 18, 10; VIII, 48, 91—5; VIII, 26, 14—15), tak pokud jde o jednotlivé instituce (např. VIII, 25, 14—15; V, 47, 1—2; VII, 45, 16). Naopak je mu toto dlouhé trvání jaksi experimentálním důkazem toho, že bylo vymyšleno dobře (III, 18, 17—21) a starobylost stává se tak zcela přirozeně jedním z hlavních argumentů pro legitimaci určitých zařízení nebo institucí.[38]

Úmyslem starých Čechů bylo ustanovit práva jednou provždy „dokudž svět stane" (III, 18, 7 a 29; VIII, 33, 49—53), a úspěch jejich předpokládaného zákonodárného počinu je Všehrdovi zárukou toho, že kdyby byla tato stará práva zachovávána „v své pevnosti nepohnutě" (Předml. 4—5), nebylo by zlořádů, proti nimž se cítí Všehrd nucen vystoupit. Ke změnám, jež znamenají porušení práva předků, však dochází buď následkem zapomenutí, neporozumění a ztráty schopnosti moudrost předků i jen pochopit, a ze stejného důvodu ztroskotávají i snahy restituovat právo v jeho původní dokonalosti (III, 18, 45—58; IX, 10 č. 1—1. red.; Zavření 459). Nebo je pramenem zlořádů vědomé obcházení dobrého práva (II, 18, 18—42; VII, 3, 50—72; Předml. 162—6) a konečně provedení nevhodných změn v právu samém, nevhodných buď následkem neumělosti novějších zákonodárců (např. III, 7, 33—43), ale také přímo i špatně míněných tak, aby sloužily sobeckému prospěchu určitých skupin na úkor celku

[38] Srov. např. VII, 1, 19; VII, 2, 32; VIII, 48, 91—3 a jinde, kde poukaz na starobylost znamená současně axiologický soud.

(VIII, 33, 38 a násl. — 1. red., 84—89 2. red.; všeobecně IX, 2, 23—30 a 49—54).

Reforma práva, která tím nabývá charakteru očisty idealisovaného domněle původního českého práva od pozdějších zkomolenin, jeví se tak Všehrdovi v podstatě návratem zpět a Všehrd uzavírá si tak sám cestu k tomu, aby mohl postavit proti existujícímu šlechtickému právu něco podstatně nového. Ve společnosti, jíž chybí představa vývoje a pokroku, musí se každá reforma předkládat jako restituce ztracené původní dokonalosti. Záleží ovšem na tom, co se pod touto rouškou presentuje. Zatím co ideologové protifeudálních revolučních hnutí pod pláštíkem návratu k božským přikázáním dovedou formulovat požadavky objektivně nové, a teoretikové recepce, obnovujíce někdejší universální platnost římského práva, pomáhají prosazovat instituce sloužící vyšším formám feudální ekonomiky, Všehrd, uzavřený ve feudálním ideálu „starého práva", nemůže v důsledku toho spatřovat nápravu českého zemského práva jinde než v jeho mezích.

Blížíme se k závěru. Učení o přirozeném právu, přijaté z právní teorie obecnoprávní jurisprudence, zůstalo u Všehrda bez viditelných praktických důsledků pro jeho přístup k českému právu a podobně také scholastické učení o účelu a kritériích hodnoty práva není než okázalou ozdobou, jež nemá pro jeho myšlení praktický význam. Všehrd nepřijal nebo ani nepochopil základní důsledky učení římských pramenů o stupňovité struktuře práva a nikde se nepokusil, v souladu se stanoviskem české šlechty, z teoretických důvodů přivést v Čechách k platnosti také pravidla jiných práv než domácího. Jeho znalosti obecnoprávní teorie odpovídají vcelku znalostem vyškoleného artisty a nikoli právníka a šťastně charakterisoval *Vaněček* Všehrdovu práci jako „bakalářský pohled na české právo".[39] Ve všech sociálně politicky důležitých otázkách, tam, kde

---

[39] V a n ě č e k, *M. Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právnictví* (Rozpravy ČSAV roč. 70, sešit 9, Praha 1960, str. 46). Není správný obecně v souvislosti se Všehrdem rozšířený názor, že se posluchač studující v jeho době na pražské universitě o právu nedověděl ničeho, třebaže pražská universita neměla právnické fakulty. Obecná teorie práva a politiky byla na základě Aristotelovy Etiky, Politiky a Ekonomiky vykládána v rámci výuky svobodným uměním, a zkouška z těchto předmětů nebyla sice žádána u bakalaureátu, ale byla požadována pro magisterium (srov. Z. W i n t e r, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899, str. 472 a 480). Podle toho seznámil se Všehrd se základními pojmy aristotelsko-scholastické právní teorie někdy v l. 1479 až 1483 a možná o nich sám přednášel za své činnosti na universitě v l. 1483—7. Sotva se četly latinské překlady originálů; patrně se používalo nějakého scholastického zpracování, jak je vliv toho na Všehrdových názorech ostatně patrný. Studium nešlo do hloubky a z absolvování přednášek bylo možno se dokonce vyplatit (W i n t e r l. c. str. 529 pozn. 10). Dalším pramenem teoretických vědomostí o právu bylo patrně Všehrdovo studium obecnoprávních příruček, kterých použil již při práci na Knihách devaterých. Všehrd obecnými a nic neříkajícími poučkami římskokanonické právní teorie svou práci sice vyzdobil, ale nevyvodil z ní její společensky důležité důsledky, jež vedly k absolutisaci platnosti obecného práva. Proto mám zato, že Všehrd, přestože obecné právo patrně znal do značných podrobností, do světa obecnoprávní jurisprudence nenáleží a není víc, než humanisticky orientovaným artistou s právnickými zájmy.

šlo o praktické posuzování účelnosti jednotlivých institutů, o otázku původu práva a tudíž legitimace k jeho změnám, nebo o určení tendence právního vývoje a hlavní linie pro nápravu práva setrval Všehrd i v teorii na posicích české šlechty a vliv jeho klasického vzdělání a humanismu projevil se jen v tom, že díky jim dosáhl vysokého stupně porozumění domácímu právu a vyjádřil zásady šlechtického nazírání na právo formálně nejdokonalejším způsobem, o kterém víme. K tomu přispělo nepochybně i to, že humanismus v tom stadiu svého vývoje, kdy se Všehrd k němu přimkl, nedával ještě mnoho podnětů k pěstování obecnoprávní jurisprudence a svým ostře kritickým postojem k panující škole postglosátorů pomáhal spíše od ní odvádět.[40]

Že Všehrd stojí celou duší na straně domácích feudálních práv, je konečně patrno z výsledků srovnání a hodnocení, které Všehrd na základě svých kritérií mezi českým a obecným právem provádí. Všehrd sdílí s českou šlechtou názor o superioritě české laické právní soustavy nad učeným recepčním právnictvím, která spočívá především v tom, že se opírá o právo domácí a v zemi vzniklé; v principu laického soudnictví, kde se soudí a právo si prostřednictvím svých představitelů vytvářejí sami ti, kdo mu podléhají; kde není třeba odborných právníků s vysokými palmáry; kde řízení je tak rychlé, že spor musí být vyřízen nejpozději během jednoho roku a kdy se celé řízení děje v mateřské řeči stran a soudců (Předml. 83—132).

Jaké měla tato teoretická stanoviska důsledky pro Všehrdovu kritiku současného českého právnictví a pro formulaci jeho reformního programu, budiž předmětem následujícího líčení.

*

Všehrdova kritika českého zemského práva, silná svou konkrétností a znalostí věci jakož i sugestivním svým podáním, vychází z kritiky soudobé feudální společnosti. Všehrd konstatuje úpadek znalosti práva (IX, 2—9) a demoralisaci stran, příslušných k zemskému soudu. Mocní feudálové, pokud jsou sami povinni něco plnit, nečiní tak zásadně dobrovolně, nýbrž jen, pokud jsou k tomu donuceni násilím (IX, 9, 3—16). Chtějí-li sami něco vymoci, používají svémoci a násilí (IX, 6, 12—14) a pokud se uchylují k soudnímu řízení, spatřují v něm jen jeden z prostředků, kterými mohou lépe prosadit své kořistnické cíle (V, 33, 77—92; II, 18, 18—42; VII, 3, 50—62; IX, 8, 1—19; IX, 3, 9—15) a spoléhají na to, že dosáhnou i vědomě neoprávněnou žalobou úspěchu (II, 18, 105—127; IX, 3, 1—6; IX, 4, 45—60). Toto počínání má úspěch tím větší, že si násilníci přizpůsobili celý státní aparát k tomu, aby jim nestál v cestě a stal se naopak

[40] Srov. D. Maffei, *Gli inizi dell'umanesimo giuridico* (Milán 1956, str. 33 n.).

jejich nástrojem (IX, 1, passim). Úřady si rozdělili vkupováním nejbohatší a nejmocnější feudálové, vypudivše z nich nejschopnější kandidáty (IV, 2, 97 sq — 1. red.; IX, 1, 120—123), a zneužívají pak úřední moci k tomu, aby ještě vystupňovali svou převahu (IX, 1, 128—184). Protiprávní zneužívání moci kryje i zemský soud (Předml. 4—5; IX, 1 passim). Soudcové především zlenivěli. Jejich lhostejnost k povinnostem jde tak daleko, že zasedají na soudu jen nedlouho, takže se na zasedání vyřídí jen malý počet vznesených žalob a ostatní se do nekonečna odkládají (Předml. 111 až 123). Zastávat svůj úřad uspokojivě nejsou s to ani ti z nich, kteří snad ještě mají dobrou vůli, protože jsou nejen neznalí práva, ale nejsou schopni se o něm poučit, ani když se o to snaží (Zavření, str. 459). Přesto se však samolibě posmívají svým předchůdcům, jichž moudrost ve skutečnosti nedovedou ani pochopit (IX, 2, 22—30; III, 18, 45—58). Většinou však soudcové vykonávají svůj úřad vědomě stranicky, aby se na soudu pomstili osobním nepřátelům (IX, 2, 42—44) a prospěli svým spojencům nebo těm, kdo si získali jejich přízeň spolky ve příčh nebo přímo i úplatky (IX, 1, 123—6; IX, 2, 40). Útočným násilníkům vyšel zemský soud vstříc především tím, že zavedl na úkor projednávání řádných půhonných sporů pravidelné slyšení stranných pří (Předml. 111—123; IX, 10, č. 9 — pouze 1. red.). Neostýchají se však prosazovat zřejmě neoprávněné nároky ani v řádném řízení: nakládají svrchu s chudými stranami (IX, 2, 40—42), dávají během řízení znamení svým chráněncům, jak si mají vésti (IX, 1, 196—201), protivné straně prostě nepopřejí sluchu a snaží se ji umlčet (IX, 1, 207, 2. red. — 123 a násl. — 1. red.) a je-li její právo příliš zřejmé, přinutí ji zákulisním nátlakem k tomu, aby se smířila s jejich chráněncem (II, 26, 26—30). Není-li možno jinak, vynášejí vědomě nespravedlivé rozsudky (IX, 2, 28—30), neostýchajíce se vydat v téže věci postupně několik odporujících si rozhodnutí (IX, 5, 1 sq. — 1. red.). Převahu velkých feudálů na soudu podporuje celý pomocný soudní aparát. Obhájci, zatemňující řečmi podstatu věcí tak, že nelze rozeznat právo od nepráva (Předml. 162—174), jsou k službám bohatší straně bez ohledu na spravedlivost jejího nároku, kupují od stran pře na zisk, nechávají si slibovat prémie za vítězství a často se tajně dávají do služeb protistrany a zrazují svého klienta (II, 18, 73—82). Subalterní personál zemských desk usnadňuje zlořády nedbalým výkonem služby (např. III, 19, 45—50), za úplatky a spolky ve příčh se spojuje s bohatými (VIII, 32, 36—62), čachruje s knihami svědomí a prozrazuje tajná svědectví ještě před zahájením procesu (VIII, 6, 50 sq. — 1. red.); přímo falšuje desky zamazáváním (IX, 10, č. 15 — 1. red., křižovn. rkp. in fine) a nesmělé odrazuje zpupností od domáhání se práva (VI, 2, 27 sq. — 1. red.). Soud se tak stal spíše postrachem stran než místem spravedlnosti (IX, 1, 190—195).

Společný jmenovatel všech těchto zlořádů je jasný. Všehrd tu citlivě

popisuje prostředky expanse panského velkostatku, jejíž nové vystupňování spadá právě do jeho doby, a v souladu s tím formuluje pak velmi bystře i svou kritiku práva jako kritiku změn, které usnadňují postup útočníka a oslabují postavení bránící se strany, což pomáhá násilný postup magnaterie legalisovat (IX, 10, č. 3; IX, 10, č. 14 — 1. red.). Všehrd vytýká tyto změny konkrétně: je to především ustanovení, podle něhož se musí původ dostavit k vydávání půhonů osobně, čímž vzrůstá suma procesních nákladů a tím i risiko sporu (III, 7, 34—43; IX, 10, č. 2). Dále je to zavedení mimosoudního smíru, které je nástrojem nátlaku souspřežen-ců mocnější strany na stranu slabší (IX, 10, č. 10 — 1. red.) a podobně vytčené již institucionalisování projednávání stranných pří, kde je žalovaná strana připravena o ochranu, kterou jí skýtá pravidelný způsob předvolání k soudu (IX, 10, č. 16 — 1. red.). Také zavedení jediného půhonu ze všech žalob kromě dědictví místo dřívějších půhonů tří zkrátilo podstatně dobu, kterou měl žalovaný zajištěnu pro přípravu k obraně (IX, 10, č. 11 — v 1. red. č. 14), zrušením povinnosti opravovat roky byla žalovanému odňata možnost zbavit se zastaralého půhonu vložením vizy (IX, 10, č. 3 a 4), bylo znesnadněno vymáhání procesních nákladů na původech od neprávem žalovaných (IX, 10, č. 5) a poháněním dvěma komorníky místo dřívějším jediným byly vystupňovány náklady pře (IX, 10, č. 9 — 1. red. č. 12). Všeobecně byla právní jistota snížena oslabením evidence půhonů (IX, 10, č. 10 — 1. red. č. 13), tím, že se menší desky, obsahující řadu obecných nálezů, počaly psát na papíře méně trvanlivém než pergamen, na němž se psaly původně (VIII, 5, 11—23), že se změnil způsob škrtání v deskách tak, že přeškrtané místo je nyní úplně nečitelné a ne už čitelné pod škrtem jako dříve (IX, 10, č. 12 — 1. red. č. 15) a zejména tím, že byla zmařena veřejná přístupnost desk, dostupných dříve každému, čímž stranám odňata možnost orientovat se v precendentech a dovolávat se jich[41] a nálezy se dějí a zapisují se v desky bez přítomnosti, ba i bez vědomí stran (IX, 10, č. 16 — 1. red. křižovn. rkp.).

Všehrd nevidí, že vytýkané jím vady feudálního soudnictví, jež umožňují převahu bohatých a mocných, jsou spjaty s podstatou justice ve feudální společnosti vůbec, a že jejich projevy v jeho době představují jen jejich určité vystupňování v důsledku přiostření rozporů mezi jednotlivými skupinami feudálů, které spadá do jeho doby. Všechny tyto stinné stránky právní péče se mu jeví jako zjevy nedávného data a kritiku práva orientuje proto jednoznačně proti tomu, co nazývá proměnou obyčejů dobrých ve zlé, starých v nové, obyčejných v neslýchané, upřím-

[41] V, 32, 90—104; IV, 2, 75—83 a zejména na místě uvedeném Čelakovským, *Nová kapitola díla Všehrdova* ve Sborníku dějepisných prací bývalých žáků W. W. Tomka (Praha 1888), str. 1—3.

ných ve lstivé atd. (IX, 10, č. 17, str. 444) a jen mimoděk v jednom případě napadá ustanovení zřejmě starobylé, když vytýká, že žena může být nátlakem manžela přinucena vkládat zápisy do desk proti své vůli (V, 24, 33—40). Druhou stránkou kritiky práva je proto u Všehrda zcela organicky obrana institucí, jež pokládá za starodávné, o jejichž změnu se panská klika pokouší, aniž toho zatím byla dosáhla, jako je především obrana ústředního zemského soudu proti návrhům na jeho nahrazení krajskými, obrana zemských desk proti plánům na jejich nahrazení listinami (IX, 10, č. 14) a obrana královského práva odúmrtního (VI, 34 passim). Nepořádky v právním životě objevovaly se podle Všehrdova mínění i mezi předky, ale ne tak hustě a nepokrytě, a Všehrd je v idealisaci starých časů tak skálopevný, že i zřejmé doklady o zlořádech v díle Smila Flašky, kterými svou kritikou posiluje, vykládá nikoli jako odraz poměrů Karlovy doby, ale jako proroctví do budoucna (IX, 1, 113—120).

Celkové schéma Všehrdovy kritiky,[42] které ji koncentruje principiálně jen na novotné přeměny starých institucí, nepochybně omezuje její dosah a zabraňuje Všehrdovi hlouběji proniknout k podstatě zla a odhalit jeho skutečné příčiny. Nelze nevidět, že značnou měrou přispívá k tomuto ohraničení Všehrdova rozhledu jeho teoretické nazírání, které mu zabraňuje překročit hranice základních zájmů šlechty i při vytyčování reformních požadavků.

Vytýká-li Všehrd soudobému soudnictví a právu, že usnadňuje a přímo podporuje násilné expansivní tendence útočníků proti slabým stranám, je tím v době, pro kterou je pohlcování drobných feudálů velkými zjevem právě nad jiné typickým, jednoznačně jmenována společenská síla, proti které je kritika namířena: Všehrd se také nijak netají tím, že je to vysoká šlechta, či přesně ty její skupiny, jež mají ve své moci nejvyšší úřady a zemský soud. Méně jednoznačně se však z jeho kritiky podává, z posic které společenské síly své vývody formuluje. Všehrd, jak bychom dnes řekli, jen deskriptivně registruje všechny společenské složky, které jsou magnátskou expansí poškozovány, a konstatuje, čím se které z nich magnátská expanse dotýká. Je to především drobnější šlechta, jejíž ruinování expansí panského velkostatku připomíná výslovně (IX, 10, č. 12, 1. red., str. 434) a v jejímž zájmu zdůrazňuje nejednou i svrchovanost práva nad všemi feudály bez rozdílu a vzájemnou rovnost bohatých i chudých feudálů před zákonem.[43] Je to dále královská moc, jejíž zájmy hájí rozhodně v otázce odúmrtí, i když jinak vůči ní přestává na zdvořilos-

---

[42] Z její celkové linie logicky vybočuje jen kritika zákazu vyprošovat si poručenství, pokud jsou naživu dílní příbuzní sirotka (IX, 10, 11,—1. red.), který čelil úchvatům magnátů zcela v intencích Všehrdových.

[43] II, 3, 21; II, 9, 17; III, 1, 33—38; III, 9, 7—8; VIII, 13, 38—40.

tech rázu spíše formálního.[44] Připomíná, jak se o tom literatura již mnohokráte zmínila, několikrát i případy, kdy se rozpínavost panstva dotýká i poddaných, ale staví-li se na obranu poddaných s nesporným sociálním citem ve věci zvyšování robot,[45] jehož metody a protiprávní ráz jasně popisuje, distancuje se již od poddanských povstání, na která upozorňuje jen v společném zájmu celé feudální třídy a na něž poukazuje spíše proto, aby postavil magnátům před oči následky jejich jednání, kdyby svůj egoismus hnali do krajnosti (IV, 4, 123—149). Pokud se poddaných zastává i v dalších otázkách, nečiní to v zájmu jejich, ale v zájmu měst, a ta místa jsou vlastně nejurčitější manifestací městských zájmů v jeho díle:[46] neběží v podstatě o nic jiného, než o obranu městských zájmů v konkurenci s pány při vykořisťování poddaných, a Všehrd hájí městské zájmy na trhu, když se ozývá proti zatěžování poddaných nuceným odběrem vína z vrchnostenské výroby, proti tomu, že vrchnosti berou do svých rukou „kupecké a městské obchody" a vynucují z poddaných ve svůj prospěch zisk, který by jinak přišel do kapes měšťanů. Není také náhodou, že Všehrd staví za vzor ta panství, kde bylo spořádanou správou poddaných dosaženo bezpečnosti transitu pro zboží a dobytek (Zavření, str.455—6). Ze sporných bodů, které mezi šlechtou a městy vykrystalisovaly a jež byly předmětem jejich zápasu,[47] dotýká se však Všehrd jen zcela na okraji a nepřímo toliko jediného, a sice vaření piva (a nemluví dokonce ani o pivu, ale jen o nuceném odběru vína).

Že Všehrd nepřekonal feudální třídní ohraničenost a přes svůj odpor k vysoké šlechtě nevystoupil z mezí základních feudálních představ na uspořádání společnosti, bylo již mnohokrát správně konstatováno.[48] Narážíme však znovu na to, co jsme již konstatovali při rozboru jeho názorů teoretických, že se totiž Všehrd nedokázal vymanit ani z feudálních představ v jejich formách vysloveně šlechtických (jako ani jeho osobní roztržka se šlechtickými kruhy nebyla nikdy úplná) a teoretické nazírání bylo při tom opět důležitým faktorem, který omezoval jeho rozhled. Není

---

[44] Např. bylo stylisticky zdůrazněno královské právo k dávání let (V, 47), podobně jiná je dikce předmluvy ve 2. redakci.

[45] Upadá však při tom do rozporu, když vytýká pánům, že provádějí jednostranně zvyšování robot, majíce právo jen na ty, jež byly při převodu vlastnictví zapsány v deskách jako právní příslušenství nemovitosti (Zavření str. 455—6; IV, 4, 115—149). Konstruuje tím totiž poměr feudála a poddaných jako dvoustrannou smlouvu v rozporu se svou vlastní charakteristikou tohoto poměru v III, 22, 56—70. Tento protimluv, podobně jako rozpor mezi III, 8, 3—6 a III, 22, 44 a násl. v otázce pohánění pánů poddanými dokazuje kolísavost Všehrdova v poměru k nevolnickým otázkám a jeho malou zainteresovanost na jejich zájmech, třebaže nelze mu upříti sociální cit, jak správně uzavírá E. P r a ž á k v *Dějinách české literatury*. I. (Praha 1959), str. 318.

[46] Naprosto nezúčastněně traktuje např. Všehrd politicky tak významný vydobytek měst, jakým bylo osvobození měšťanů od povinnosti svědčit osobně na zemském soudu v IX, 10, č. 7 — 1. red. č. 8. Správně J i r e č e k na str. XXIX.

[47] Srov. P a l a c k ý, *Dějiny národu českého*, kniha 17, čl. 1 (vyd. A. Dolenského, Praha 1928, sv. XII., str. 30—41).

[48] Posledně správně V. V a n ě č e k, *Mistr Viktorin Cornelius*, str. 43 sq.

důsledná ani Všehrdova kritika zemského soudu a zlořádů na něm páchaných, a Všehrd sám na mnoha místech podléhá idealisaci zemského soudu obecně v kruzích české šlechty rozšířené, chválí v rozporu se svým vlastním obrazem poměrů na soudu neúplatnost, nepředpojatost a moudrost soudců, rychlost, veřejnost a laický ráz řízení (Předml. 83—132; II, 18, 25—42) a holedbá se rovností velkých i malých feudálů i se samým králem před právem (I, 1, 10—14). Pravověrný stavovský charakter mají i ústavněprávní názory Všehrdovy, které bezvýhradně respektují skutečný stav věcí v době vyvrcholení šlechtické moci za jagellonské dynastie: Všehrd zdůrazňuje důsledky královské volební kapitulace, poměr mezi králem a šlechtou pojímá jako dvoustrannou smlouvu (III, 22, 67—8) a výslovně ho odlišuje od poměru mezi feudálem a nevolníkem (III, 22, 56—70), urozenost je mu vysokou a nenahraditelnou hodnotou (VIII, 32, 17—20), o králi praví, že je povinen spravovat zemi „ne jakž by on chtěl, než vedlé svobod a práv té země starodávních“ (III, 22, 67—8), a poněvadž v bohu spatřuje jen ručitele morálních a náboženských pravidel, dost dobře ani nemůže očekávat nápravu práva od jiných činitelů, než od těch, kteří tak jako tak vládnou českým feudálním státem. Je to další případ, kdy Všehrdovy obecné názory na právo jako výtvor lidské konvence na jedné straně jeho dependenci na šlechtě odrážejí, a na druhé straně zase vážně zužují jeho obzor a zbavují jeho protipanský reformní program všech předpokladů pro realisaci. Představy o provedení nápravy justice jsou u Všehrda nápadně neurčité a místa, kde se Všehrd přímo na určité činitele obrací a adresuje jim výzvu k provedení reforem, jsou velmi vzácná. Pokud se tu Všehrd nespokojuje neosobními formulacemi typu „a snad by nic neškodilo, kdyby ...“ (II, 9, 44; VIII, 12, 15—16), „nebylo by neužitečné, aby ...“ (II, 26, 54—55), „ne zle by se stalo, kdyby ...“ VIII, 6, 14), „nenie nepodobné, že ...“ (V, 34, 33—36), obrací se pak zcela konsekventně jen na ty činitele, jež pokládá podle svých teoretických názorů za jedině legitimní původce všeho minulého, existujícího i budoucího práva, na úředníky (V, 32, 104—112; V, 5, 31), krále a pány (VI, 37, 38—39), VII, 3, 62—72; Předml. 112—113), na všechnu zemi (IV, 4, 141), tj. feudály vládnoucí sněmem a soudem, jejichž sobectví, demoralisaci a nevážnost k právu sám tak barvitě vylíčil, a uvolňuje jim k tomu disciplinovaně cestu (Předml. 134—5).

V tomto bodě více než kde jinde je patrná naprostá bezvýchodnost, do které přivedla Všehrda jeho teoretická závislost na šlechtických teoretických představách. Šlechtické nazírání na právo je se šlechtickými zájmy spoutáno tak neoddělitelně, že nikdo jakékoli opatření šlechty ani kritisovat, pokud setrvává na jeho platformě, nemůže, aniž by tím zabředl do ostrých logických rozporů. Nevyvaroval se jich skutečně ani Všehrd, člověk nadaný jinak logickým ingéniem opravdu mimořádným:

tak uznává na jedné straně principiálně staré právo za naprosto dokonalé a jen v jeho důsledném zachovávání spatřuje záruku spravedlnosti, na druhé straně ale sám vystupuje proti těm, kdo se protiví jeho změnám[49] a sám některé změny navrhuje;[50] ukazuje pádnými výrazy na zkorumpovanost a neschopnost zemského soudu, ale právě úředníci a soudcové jsou činitelé, od nichž nápravu poměrů očekává; vytýká pánům, že pohoršují právo nevhodnými nebo i špatně míněnými změnami, ale přijímá na druhé straně sám, že právem je, co páni za právo naleznou, a skutečně uznává proti svému přesvědčení změny formálně bezvadným způsobem provedené za platné (tak v otázce odúmrtí)[51] staví se proti pokoutním změnám práva neústavní cestou (IX, 10, č. 1 — 1. red.), ale sám se také k tomuto způsobu zásahů do práva uchýlil (změna formule v deskách, jež byla záminkou jeho sesazení).[52] Uzavřen v představě, že páni mohou svých práv přičiniti i ujíti, vládnoucí ve stavovských kruzích, je Všehrd proti nim vlastně polemicky úplně bezbranný, jeho kritika je v celé své koncepci nelogická a klesá vlastně jen na úroveň moralisující filipiky.

Je vůbec možné, aby Všehrd, který se tak málo odpoutal od nazírání na právo, jež odráželo zájmy české šlechty, a který dovedl proti vládě oligarchických skupin na zemském soudu vystoupit jen s programem tak špatně koncipovaným, byl ideologickým mluvčím zájmů městského stavu, jak je to v dosavadní literatuře namnoze předpokládáno?[53]

Je jen jedna společenská skupina, jejíchž zájmů se Všehrd zastává důsledně a zcela nepokrytě: je to subalterní úřednictvo deskové a soudní, mezi nímž Všehrd žil v době, kdy své dílo skládal, a do jehož řad sám náleží. Všehrd jeví nejvyšší aktivitu pokud jde o obranu materiálních zájmů těchto kruhů, když bere např. proti závistníkům v ochranu jejich právo na taxy (VIII, 48, 59—62), když odsuzuje odnětí poplatků za juxty místopísaři (VIII, 33, 37—41) i převod pro ně nevýhodný poplatků za zvody (VIII, 44, 58—61), a máme-li určitě charakterisovat společenské základy jeho vystoupení, musíme vyjít z analysy postavení této společenské vrstvy, jejíž zájmy jsou Všehrdovi zřejmě v době, kdy své dílo psal, nejbližší.

Její relace k ostatním třídám a skupinám soudobé české společnosti

---

[49] IX. 10 č. 10—1. red. č. 13. Opačný smysl, po mém soudu nesprávně, přikládají tomuto výroku R a u s c h e r (Všehrd II.—1921, str. 13) a V e s e l ý na str. 145 této publikace.

[50] Jasně si musel být vědom např. toho, že jeho návrh, aby neplatnost darování vdané ženy byla rozšířena také na její vkládání do desk (V, 24, 33—39) je změnou nedokonalosti ve starém právu, a nikoli odstraněním nějaké novoty.

[51] IX, 10, č. 7 — pouze 1. red.; podobně v otázkách tax VIII, 33 passim.

[52] Srov. Právník XI—1901, str. 367; podobně IX, 10, č. 10—1. red. č. 13.

[53] Posledně s důrazem E. P r a ž á k l. c. l. str. 318. S patrnou skepsí k tomuto výkladu již V a n ě č e k, *M. Viktorin Cornelius*, str. 11, pozn. 21, kde zdůrazňuje správně neurčitost pojmu „městská strana", zejm. v době, kdy Všehrd své dílo psal.

jsou velmi složité. Skupina deskového a soudního úřednictva, která představuje jednu z vývojových složek pozdější úřednické inteligence, je ve Všehrdově době nevelká, nesourodá a málo kompaktní. Její příslušníci rekrutují se většinou z měšťanských kruhů, ale povznášejí se tím nebo oním způsobem (vzděláním, úřední pravomocí, erby, nobilitacemi) nad ně až na úroveň nižší šlechty. Na rozdíl od této však majetková základna jejich postavení je ve městech, s jejichž vedoucími vrstvami jsou osobními a hospodářskými vztahy spjati, a vzdělanecké sebevědomí a na druhé straně nedostatek urozenosti oddělují je také od zemanstva. Objektivně osciluje tedy vznikající česká úřednická inteligence mezi měšťanstvem a nižší šlechtou. Její vlastní zájmy mohou mít jen dílčí a omezený charakter, takže při její malé soudržnosti, jež není ještě podporována plně vyvinutým subjektivním vědomím sounáležitosti a vlastních tradic a naopak je podlamována řevnivostmi a soupeřstvím svých jednotlivých členů, není jejím příslušníkům uzavřena cesta k alianci s jinými společenskými skupinami na všechny strany.

Poměr úřednické inteligence k vyšší šlechtě, která vládne soudem a deskami a v době jagellonské určuje celý chod státního aparátu, je protikladný a složitý. Postavení drobné kancelářské inteligence je založeno na určité kvalifikaci, která jí poskytuje legitimaci k duševní práci. Tuto kvalifikaci tvoří všeobecné, artistické vzdělání, které její příslušníci získali většinou na domácích latinských školách a na pražské universitě, neboť studium v cizině, které jedině mohlo dát základ k vyšší kvalifikaci odborné, právnické, je pro lidi vzešlé z malých poměrů nedostupné. V učené jurisprudenci musí proto tyto kruhy zcela přirozeně spatřovat nevítanou konkurenci, jejíž rozmach by mohl snížit jejich význam, ohrozit a po případě vůbec zničit jejich poměrně blahobytné materiální postavení. Takovým obavám dává na nejednom místě výslovný výraz i Všehrd a poukazuje tónem někdy takřka pomlouvačným na naprostou neužitečnost doktorů práv na zemském soudu, která je dána jejich neznalostí zemského práva (Předml. 90—91 a 127—9), vyzdvihuje jako přednost domácího právnictví, že učení doktoři nehrají v soudním řízení zemského soudu žádnou úlohu (Předml. 123—4) a snaží se zesměšnit jejich pokusy o zásahy do českého práva a nevhodné návrhy na jeho reformy (II, 19, 87—93; II, 26, 26; II, 31, 24—26). Základní materiální zájmy kancelářské inteligence splývají v tomto bodě úplně s politickými zájmy jejích chlebodárců a Všehrdovu zakotvenost v předchozí české právnické tradici, jeho víru v superioritu domácí právní kultury a setrvávání na základních šlechtických zásadách nazírání na právo lze podle mého názoru právě z této posice zcela adekvátně vysvětlit.

Třebaže je tedy existenční base české úřednické inteligence spojena se zájmy šlechty a jejího soudu tak těsným poutem, že úplná roztržka

není možná, jsou tu naopak okolnosti, které ji přivádějí s panskými kruhy v neustálé rozpory. Nižší soudní úředníci žijí ve stínu představitelů šlechtické strany, kteří jsou jejich bezprostředními představenými a kladou jejich vlivu meze, a sráží se s nimi, ponižováni jejich zpupností a rodovou pýchou, v každodenních třenicích. Důraz na vzdělání může být při tom jediným argumentem úřednických kruhů proti pánům, jejich sebevědomí roste úměrně s postupem humanismu a je pochopitelně zvlášť silné u Všehrda, který patřil v devadesátých letech 15. stol. již uznaně k intelektuální špičce národa a vyšvihl se až na úřad místopísařský, tedy poměrně vysoko. Všehrd sám ne bez jisté uštěpačnosti vytýká i starým českým pánům, které jako ideální zákonodárce bezvýhradně glorifikuje, že neuměli nebo neuměli dobře latinsky (VIII, 14, 38 sq. — 1. red.), nespokojen se zmiňuje o tom, že trpí u nižšího soudního personálu neznalost latiny (VIII, 45, 29—30; VIII, 11, 15) a s netajeným už pohoršením mluví o přezíravém postoji *„purpuratorum nostrorum"* vůči vzdělání, kdy tito nejsou ochotni dát se poučit *„vix unquam a paribus, nedum a inferioribus"*, předhazují vzdělancům ať jsou jakéhokoli stavu, že jsou *„latine sapientes"* a mluví z knih, kdykoli se tito počnou odvolávat na poučky filosofie (ne jurisprudence!), a překážejí jejich kariéře, takže kdo usiluje o časný prospěch, učiní podle Všehrda lépe, když bude stavět na odiv naprostou nevědomost než aby dával najevo literární znalosti.[54]

V každodenních třenicích, jejichž charakteristiku nám tu zachoval, jež vyvěraly z objektivního postavení úzké vrstvy, k níž Všehrd náležel, hromadily se předpoklady pro jeho roztržku s vládnoucí panskou klikou, které se dovršily, jakmile se Všehrd pokusil sehrát určitou osobní úlohu. Že příčinou Všehrdova sesazení nebyly změny formulí v deskách, jež mu byly vytýkány, je celkem jasné. Stanovit příčinu skutečnou je obtížné, ale domnívám se, že časová shoda mezi sesazením Všehrdovým a prosazením panského stanoviska v otázce publicity desk připouští velkou pravděpodobnost domněnce, že skutečný rozpor mezi Všehrdem a panskou klikou se týkal právě této otázky, sporné již od 14. století, která měla pro panskou kliku vládnoucí soudem nemalý význam. Všehrd, který jako místopísař v době neobsazení úřadu nejvyššího písaře vykonával i jeho funkci a měl tedy několik let desky ve své moci, nenáležel mezi klienty kliky kolem Jana ze Šelnberka, která se na soudu drala kupředu, jsa orientován spíše na jiné skupiny feudálů, stal se jí svým důsledným stanoviskem pro veřejnou přístupnost desk, které umožňovalo stranám dovoláváním se precendentů ztěžovat nebo i hatit nekalé machinace soudu, nepohodlným, byl z úřadu odstraněn a nikdy již do něho nevstoupil.[55]

---

[54] Srov. známý dopis Všehrdův Bohuslavovi Hasištejnskému v Listáři B. H. z Lobkovic (ed. J. Truhlář, Praha 1893) č. 34, str. 35; v přílohách k Jirečkově edici str. 527.
[55] Srov. k tomu Čelakovský v Tomkově sborníku str. 8 a 12.

Z tohoto osobně podloženého motivu, jak jej Všehrd na nejednom místě připomíná,[56] vyrůstá celé jeho vystoupení, a je nyní otázkou, jak široké mělo Všehrdovo stanovisko v otázce přístupnosti desk souvislosti a zda a jakých mocnějších společenských sil tu zájmy hájil.

Je nutno přiznat, že v české společnosti kolem r. 1500 nebylo síly, která by mohla pobízet k formulaci důsledného protišlechtického reformního programu. Protišlechtická koalice je v době jagellonské slabší než kdykoli dříve a objektivní podmínky k tomu, aby se z jejích posic napadlo postavení šlechty v soudnictví a legislativě na celé frontě, jsou velmi slabé. Města se nedožadují společenského převratu, ale pouze zlepšení svého postavení v rámci feudální společenské soustavy. Jde jim jen o respektování sebeurčení městského soudnictví a městských zájmů v kolisních poměrech i o prosazení dílčích, třeba důležitých, zájmů hospodářských. Blok středních a vyšších vrstev městských neopírá se o městskou a venkovskou chudinu, a nemá opory ani v moci královské, která své pozice opustila a v prvních etapách sporů stojí dokonce proti městům na straně šlechty. Srovnávat protišlechtickou koalici v době jagellonské s protifeudální koalicí v době husitského revolučního hnutí, ale ani v době Václava II. a Karla IV., není vůbec možno.

Kdyby byly zájmy městské strany v pozadí Všehrdova vystoupení a jeho odporu proti panské klice, musely by se nepochybně výrazně odrazit i v jeho kritice českého práva a v jeho návrzích reformních. Něco takového však sotva lze tvrdit. Neumožňovala to především již sama thematika Všehrdova díla; poměry na zemském soudu, i když nejsou pro města bezvýznamné, přece jen jsou především interní záležitostí šlechty a mají z hlediska rozporů mezi šlechtou a městy jen okrajový význam. Také Všehrdovou aférou u soudu a meritem jeho sporu o přístupnost desk městské zájmy významněji tangovány nejsou. Program reforem, který Všehrd v Knihách devaterých formuluje, je ve srovnání s pathosem jeho kritiky překvapivě hubený a s politikou měst nemá společného nic. Mnohem spíše než restrikcemi, které lze předpokládat poté, když došlo roku 1502 k hrubému zásahu šlechtické strany proti první redakci Všehrdova díla, lze to vysvětlit tím, že Všehrdovo vystoupení vyrůstá z jiné společenské base. Program reformy je ve skutečnosti již v první redakci více než umírněný, a ač je to překvapující, návrhů reforem, které Všehrd výslovně za takové označuje a jaksi z vlastní iniciativy předkládá, je v druhé redakci (pokud lze usuzovat z *Jirečkova* vydání) dokonce více než v první. Zatím co Všehrd v postupické redakci navrhuje konkrétně zamezit zneužívání otporů zavedením zvláštního předběžného řízení o tom, zda jde o otpor úkladný, a proponuje oddělit rozsuzování otporů od řízení na zemském soudu a provádět je i mimo dobu jeho zasedání v krá-

[56] IX, 10, č. 18—1. red. (str. 437); IX, 3, 4 n.—1. red. (str. 417).

lovské radě permanentně (VII, 3, 62—72), žádá dále zavedení nového způsobu vydávání přísah tak, aby byl při přísahání znemožněn podvod a předběžná příprava na přísežní formuli (II, 26, 54—58), rozšíření neplatnosti darování vdané ženy také na její zápisy do desk (V, 24, 33—39) a přenesení poplatkové povinnosti z toho, kdo díl béře, na toho, kdo díl dává (VIII, 35, 10—14), má druhá redakce, zachovávajíc všechny tyto reformní návrhy, ještě dvě plus, a to návrh zvláštního řízení a vydání obranního listu purkrabím v případě, kdy se vdova zpečuje vydat věnný statek dědici za ekvivalentní náhradu (V, 32, 104—112) a dále návrh, aby byl při zahájení zasedání soudu veřejně publikován pořad pří, aby strany nemusely zbytečně meškat v soudní místnosti (II, 9, 44—51; VIII, 12, 15—26). Stylistické změny mají tu význam jen při návrhu týkajícím se otporů, kde Všehrd v druhé redakci poněkud ztlumil tón.

Obraz skoro úplně obdobný se nám objeví, srovnáme-li ta místa první a druhé redakce, kde Všehrd vystupuje proti pokusům o změny existujících institucí; ať běží o obranu zemských desk nebo jednotného zemského soudu (IV, 10, č. 14 — 1. red. č. 17), o obhajobu písařských tax (VIII, 48, 59—62) či zákaz subdelegace poručníků pří (II, 18, 87—93), nacházíme všechno v první jako v druhé redakci toliko se stylistickými obměnami, z nichž největší význam má vypuštění dlouhé filipiky, která následuje v IX, 10, č. 17, 1. redakce, jež však s věcí samou nemá nic společného a je čistě osobní. Ve veledůležité otázce odúmrtí — což ušlo dosavadní literatuře — pak Všehrd v 2. redakci dokonce vypustil místo, kde v 1. redakci (IX, 10, č. 7) uznává změnu provedenou proti jeho stanovisku v VI, 34 na sněmu r. 1497, čímž se vlastně postavil proti sněmovnímu usnesení a své opoziční stanovisko přiostřil.

Rozdíl politického dosahu obou redakcí není ovšem fiktivní; projevuje se jasněji v místech, kde Všehrd podsunuje reformní záměry jen nepřímo tak, že kritisuje novotné změny práva, ale ani tady není rozdíl propastný. Všehrd vypustil v 2. redakci jen výpad proti odsuzování žalovaných bez prokázání viny a slyšení na soudu, jehož osobní motivace byla příliš zřejmá (IX, 3, 4 sq. — 1. red. — IX, 10, č. 16) a kritiku zákazu vyprošování si poručenství, jestliže jsou naživu dílní nebo nedílní příbuzní (v 1. red. IX, 10, č. 11). Místo, kde mluví v 1. redakci proti vkládání se soudu mezi strany a uzavírání mimosoudních smírů (jež však je jen v křižovnickém rkp. IX, 10, č. 10), je na odpovídajícím místě 2. redakce sice potlačeno, ale kritika věci samé je na jiném místě (II, 26, 26—30) ponechána. Změna Všehrdova domněle poddaným příznivého stanoviska v otázce pohánění pánů je jen zdánlivá, neboť jeho formulace byla už v 1. redakci jak jen možno mnohoznačná a literatuře[57] ušlo, že na jiném místě (III, 8,

[57] Jireček str. XXVIII, podobně Čelakovský v Právníku XL., str. 706.

3—6) zaujímá Všehrd v téže otázce určité stanovisko proti poddaným již v redakci první. Co je oslabeno v 2. redakci zřetelně, je to, co bychom nazvali tónem společenské kritiky; že ale ani tady není ústupků ve věcech nejdůležitějších a že odpadly hlavně jen útoky osobního zabarvení, konstatoval správně už *Čelakovský*.[58]

Všehrdovy reformní návrhy nepotřebují komentáře; jsou to návrhy na zlepšení spíše technická bez politických důsledků, jež vyrůstají z dlouholeté rutiny zkušeného praktika mnohem víc, než z nějakého obecně koncipovaného politického programu. Nezdá se tedy, že by Všehrd ve svém vystoupení proti panské klice vycházel z posic městské strany a opíral se o ni. Základna, z níž Všehrd svou kritiku zemského práva a své návrhy na jeho reformy formuluje, zůstává zřejmě mnohem užší a nic nesvědčí o tom, že by při ní přestaly být určujícími hlediska bezprostředního Všehrdova okolí, kancelářské inteligence zemského soudu a desk a humanistických literátů. Všehrd se k takové základně ostatně právě v době bezprostředně po dokončení svého díla v předmluvě k překladu Cypriánova Potupení světa z r. 1501 přihlašuje výslovně: probrav tu všechny stavy feudální společnosti, ukazuje, že jejich život probíhá nadarmo ve více nebo méně skrytých strastech, a prohlašuje za svůj sociální ideál ústraní vzdělance, stojícího mimo ně.[59]

Všehrd je ve svém konfliktu s magnátskou koterií isolován a pocit osamělosti vůči svým odpůrcům opravdu má.[60] Pro nepevnou společenskou základnu jeho vystoupení je také charakteristické, že ani proti svým osobním nepřátelům nevystupuje přímo, ale jen ve formě onoho „haněnípod podobenstvím". Rozumí se, že kritické a reformní podněty, pramenící z takto omezené společenské základny, nemohou si činit naději na to, že by vzbudily široký ohlas: aby svou výchozí posici zesílil, dodává Všehrd svému vystoupení charakter obrany zájmů celé třídy feudální včetně měst proti egoistické politice určitých jejích částí, která nejenže poškozuje zájmy složek ostatních a rovnováhu mezi nimi, ale může po případě přivodit, jak si Všehrd při nevolnických povstáních dobře uvědomuje, otřes jejího postavení vůbec. Objektivní postavení nepevné a teprve se tvořící vrstvy české feudální inteligence Všehrdovi takový pokus o apel k široké celofeudální koalici dobře umožňuje. Všehrd, jemuž jeho sociální posice dovoluje dobře přehlédnout, v čem jsou expansí magnátů zájmy nejrůznějších společenských složek poškozovány, může je proto (neboť se neztotožňuje s žádnou z nich) připomínat všechny najednou, třebaže současně i mezi těmito společenskými skupinami od krále přes nižší šlechtu a měšťanstvo až k nevolníkům existují ostré vzájemné rozpory, což arci

---

[58] Právník XL, str. 706.
[59] Přílohy k edici Jirečkově str. 540.
[60] Předml. 152—6; IX, 1, 125—6; IX, 10, str. 437.

musí dopad jeho apelu úplně paralysovat. A právě toto stanovisko, které se snaží přivodit nápravu poměrů nikoli rozvíjením rozporů mezi starými a novými společenskými silami, nýbrž prostředkováním a kompromisy mezi různými složkami feudální třídy, Všehrda jako mluvčího zájmů rodící se české feudální inteligence plně identifikuje.

V konkrétní historické situaci, jaká se připravovala v devadesátých letech 15. stol. a jaká se plně projevila po r. 1500, musel ovšem útok na expansivní živly vysoké šlechty objektivně nejvíce prospět měšťanstvu, a jen potud je podle mého názoru správné, Všehrda a jeho dílo do spojení se zápasem šlechty a měst uvádět. Zdá se ostatně, že si formující se městská strana sama uvědomila, že by bylo výhodné získat Všehrda, známého svým opositčním vystoupením proti panské klice, do svých služeb, a Všehrd se snad k úloze mluvčího městské strany přiblížil někdy kolem r. 1502 v souvislostech úplně jiných, než byla práce na Knihách devaterých. Ale ani tehdy nebyly patrně Všehrdovi zájmy měst tak blízké, aby neprodleně neustoupil výhrůžkám, které mu v situaci přechodné deprese měst po králově zásahu proti nim dala šlechtická strana tlumočit pány z Postupic. Všehrd se tak sám isoloval od politických sil, jež mohly dát i jeho reformním návrhům reálnější dosah, jeho konflikt s magnáty zůstal v zápasech jeho doby málo významnou epizodou, kterou letopisci ani nezaznamenali, a již koncem 16. století mají potomci o Všehrdovi vědomosti jen velmi zkreslené.[61]

[61] Viz o tom nyní podrobný výklad V a n ě č k ů v, *Mistr Viktorin Cornelius*, str. 6 a násl.

PROCESNÍ PRÁVO V DÍLE VŠEHRDOVĚ

Josef Markov

Stranou v procese mohl být podle práva platného v době Všehrdově zásadně každý člověk. Ale byly určité výjimky. Především nemohl žalovat (tedy neměl nárok na právní ochranu) člověk nařčený z určitého trestného činu, zejména ten, „kdo mocí někomu by statek bral, oheň pustil, na koho stráží stával" a podle mínění Všehrda ten, kdo se dopustil vraždy, „čież hlava jest súzena a odsúzena pro vraždu".[1] Člověk, který měl tělesnou vadu, nebyl zásadně jako strana v procese omezen.[2] O tom, že člověk duševně chorý nemůže vystupovat sám jako strana před soudem, Všehrd se nezmiňuje. Nezletilého zastupoval poručník (Všehrd III, 7, 15, 17, Vlad. zř., 105 b). Předpis, že spor o nemovitosti musí být odložen až do zletilosti strany, přestal platit už asi začátkem druhé polovice 15. stol. (V, 35, 7, V, 36, 1, 2, V, 43, 12) a stejně musel dávno před Všehrdem pozbýt platnosti předpis, že v procese o zabití člověka má nezletilý (sirotek) žalovat sám. O posledním z těchto předpisů píše Všehrd (III, 7, 17) odvolávaje se na „staré spisy o práviech českých", a vysvětluje jej tím, že v tomto případě „právo dopúštie a moc dává (sirotku) vraha otce atd. pohnati", aby „snad let spravedlivých čekaje, než by jich dočkal, prvé by nebo sám nebo vražedlníci přietelé jeho a zloděje s světa sešli".

Důležitá byla omezení lidí nemajetných z let 1397—1410 (R. t. t. II. 61, 72). I v době Všehrdově (II, 17, 8, III, 22, 14) platilo, že žalobce, který žaloval „z dědictvie, z dluhu nebo ze škod (v knize II, 13, 4 čteme: „ktož pohoní z čehožkoli"), na zemi nic nemaje" musel zapsat „rukojmí na zemi dostatečně majícího ve dsky při svém póhonu" (II, 13, 3). Také „kdož ze škod pohoní z viece než sám má — píše Všehrd dále (II, 13, 14) — též uručiti musí". Jen v tom případě, že mu „dědictví mocí odjato bylo, móže pohnati z tolika, zač jest dědictvie jeho stalo, bez urukovania" (II, 13, 5).

---

[1] Všehrd, II, 17, 16 a 18, III, 23, 1, Vlad. zř., 408. Všehrd III, 8, 1 píše: „zdá se — že žalovati nemohú — nedávno nepřátelé, item kteříž se snadně a z lehkých příčin vadie a sudie".

[2] O němém se zmiňuje Všehrd, IV, 4, 10, o chromém (že „má sedě nebo leže přisahati"), II, 26, 16. O nasciturovi se Všehrd nezmiňuje a nepíše ani o zákazu glejtování „před zemským soudem" (R. t. t., II, 169, Vlad. zř., 9).

Největší význam měla omezení lidí poddaných. V době Všehrdově platil stále předpis ze 14. stol., že poddaný nesmí pohnat svého pána ani v tom případě, stal-li se člověkem svobodným anebo poddaným jiné vrchnosti, ledaže by (R. t. t., I, 193, č. 158, nál. z r. 1495) šlo o pohledávku, která vznikla po vystoupení žalobce z poddanství žalovaného. Všehrd píše (v 2. red. své knihy, II, 17, 16, III, 8, 1, III, 22, 15), že je to otázka „nesnadná". „Mnohým a téměř všem se zdá — píše Všehrd — že nemóž —, některým pak se zdá, že móž člověk pána svého pohnati." Všehrd se v tom případě připojil k názoru většiny a píše, že se to „všem neslušné a nepodobné zdá a naprosto nespravedlivé", aby člověk anebo služebník pána svého mohl pohnat před soud. Ale v první redakci svého díla zastával Všehrd ještě opačné stanovisko a upozorňoval na to, že prý mnozí páni, žalovaní „od lidí chudých, odpoviedati jim nechtiece, za své lidi jsú je pokládali a tím se súdu obrániti chtěli, ale to (že) jest jim platno býti nemohlo, než musili jsú jim na súdě odpoviedati".

Stranou v procese mohla být i právnická osoba, a to obec, klášter, kapitula, kolej anebo cech. Všehrd píše, že v zastoupení obce (města) vystupují před soudem purkmistr (rychtář) a konšelé „svým a všie obce — jménem" (III, 10, 2, 4, 6) — a zdůrazňuje, že strana nemá v žalobě uvádět jména představených obce, vystupovaly-li tyto osoby jako orgány obce. Poháněl-li žalobce klášter, musel pohnat „opáta, převora (nebo jiného úředníka najvyššieho v tom klášteře) i všeho konventu".[3]

Problém společenství sporu nebyl ani v době Všehrdově jasný. Všehrd (III, 2, 2) píše jen všeobecně, že „jeden dvú, nebo mnohých nebo obce, a též jeden, dva, mnozí nebo obec, jednoho, nebo mnozí mnohých nebo obec obce, neb jakž od jednoho proti jednomu tak od několika proti několika, nebo od mnohých proti mnohým a od obce proti jednomu a zase též póhon vycházie". Před menší soud mohlo (už na rozhraní 14. a 15. stol.) deset spolužalobců pohnat jednoho žalovaného každý o 10 hř. (Všehrd, I, 6, 4, Vlad. zř. 255, 266). Bohužel podrobnosti o otázce společenství Všehrd nepodává.

V případě smrti strany nevstupovali její právní nástupci do sporu. Žaloba (půhon) se považovala za „úmrlu" a musela být podána znova: půhon „s živým živ jest, s mrtvým umiera", píše Všehrd (IV, 9, 9 a II, 5, 16). Ani právo získané rozsudkem nepřecházelo na dědice strany. V nálezu z roku 1486 (R. t. t., I, 191, č. 149) čteme, „že ten půhon jest mrtvý", protože pohnaný zemřel „prius quam (actor) ius deduxit post ius obtentum". Tyto zásady byly modifikovány až v 16. stol. (z. zř. 1549 E 11). Změna v osobě strany (žalovaného) mohla však nastat v případě vstupu správce do sporu (III, 13, 24, VII, 37, 3 až 5 a Stieber, K vývoji správy 1901, 17).

[3] Viz k tomu formuláře III, 10, 1 a III, 19, 3 a 5. Náběhy k chápání úřadu jako právnické osoby vidíme u Všehrda, VII, 6, 2 a 3 (klášter, kaplan, opat „budúcie mají").

Každý zletilý, svéprávný člověk — žena nebo muž — mohl „sám za se mluviti — před súdem“ (Všehrd, II, 18, 7) anebo mohl o to požádat „přietele“ „jakéhožkoli řadu“ — šlechtice, měštěnína anebo sedláka, osobu světskou anebo duchovní — anebo mohl se obrátit na profesionálního „řečníka“ (Všehrd, II, 18, 8—10).

Procesního zástupce (poručníka pře) mohla strana jmenovat až po vysvědčení (aspoň prvního) půhonu, a to jen ústně, deskami před úřadem (II, 6, 5, II, 19, 1—4, III, 13, 18, III, 14, 5). Mocným listem mohli jmenovat procesního zástupce jen města a na základě nálezu z r. 1404 (III, 13, 13) mohl žalovaný, který se zdržoval v zahraničí a který neměl možnosti „k tomu času přijeti“, „na miestě svém někoho v tom času s plnú mocí“ poslat. Zmocnit někoho, aby místo strany mohl „pohoniti —, póhony přijímati a k ním i k súdu i na svědčení stávati“, bylo možno jen na základě zvláštního povolení krále a pánů z plného soudu (II, 16, 4, II, 19, 1—5, VIII, 3, 8). Poručníkem mohl být člověk kteréhokoliv stavu: „měštěnín, nebo sedlák, nebo holomek, duchovní nebo světský“ (Všehrd II, 19, 7). Strana mohla zmocnit i několik zástupců, a to tak, „aby všickní spolu, dva nebo jeden z nich kterýžkoli zaň k súdu mohl nebo mohli státi a — jeho spravedlnosti — dobývati nebo brániti“ (II, 19, 11). Tak si pomáhala praxe vzhledem k tomu, že substituce procesního zástupce nebyla přípustná. „Poručník poručníka činiti nemúž podle práva“ — píše Všehrd (II, 19, II, 12, V, 40, I), „neb jeho pře není“. Někteří právníci, školení „v práviech přespolních a cizích“, pokusili se sice podle Všehrda o uplatnění práva substituce i v české praxi, ale to se nepodařilo a soudem „odesláni jsú, aby se právom českým po vlaských a německých práviech učili“ (II, 19, 12).

Vložit půhon do desk a požádat o předvolání žalovaného (aspoň na první rok) musel žalobce osobně. Osobně musely být strany přítomny i na svědčení (aspoň prvního) půhonu (II, 6, 5, III, 13, 10—18 pass., III, 14, 5). Poručník nemohl tedy „k vysvědčení póhonu státi, jiného poručníka uděllati, v kapli k přísaze státi a což vysúdí zapisovati“. Ale poručník mohl např. „smlúvati se“ a „póhon — též právo stané propustiti“.[4] Poručník jednal samozřejmě „ne svým, než toho, od kohož mu jest poručeno, jménem“ a získával a tratil straně, kterou zastupoval (II, 19, 8—14). Zastoupení ve sporech o moc bylo v letech 1497—1499 zakázáno (R. t. t., II, 485, 520, Všehrd, III, 14, 5, IX, 10, 6).

I v době Všehrdově mohla každá ze stran požádat soud, aby jí dal (podle Všehrda jen „k póhonným přem“, II, 18, 2) „pána z lavic“ (jen nikoho z nejvyšších úředníků) „kterýž by s (stranou) stál a jí — radil a bylo-li

[4] O pravomoci poručníka viz též II, 19, 7, 8, 14, III, 20, 10, IV, 7, 7.

by potřebie — i potřebu (její) aby — pověděl" (II, 18, 1, R. t. t., II, 517 z r. 1499).

Předvolání k soudu mělo v době Všehrdově všeobecně ještě formu starobylého „půhonu". Ale vedle půhonu uplatňovalo se už „obeslání", tj. písemné předvolání, které — na rozdíl od půhonu — nevycházelo od strany, nýbrž od úřadu. Ovšem formy půhonu nebyly už tak složité. Především odpadla skoro úplně zásada trojího půhonu. Podle Všehrda platila tato zásada ještě ve sporech o hlavu a o příhlavní peníze, o únos, o nemovitý majetek (jedným půhonem poháněly jen vdovy ke dskám o věnné dědiny a sirotci „z dědictvie jim odjatého, kteréž dskami okázati mohú") a o dluhy převyšující 100 kop (III, 22, 2, 3, 7 a II). Ale ve sporech o hlavu a o znásilnění uplatnilo se už tehdy „obeslání", kde zásada trojího půhonu neplatila. Jinak bylo druhé a třetí předvolání v době Všehrdově bezvýznamnou formalitou. Dovršením tohoto vývinu bylo usnesení sněmu z roku 1497, které ustanovilo, že jen ve sporech o nemovitosti má být žalovaný předvolán třikráte, a to (prý podle „práva starodávnieho") dvěma komorníky. Všehrd byl si vědom toho, že předvolávání dvěma komorníky odporuje starému právu (III, 9, 8, podle Všehrda měli se komorníci střídat, III, 16, 7, IV, 15, 13, IX, 10, 9), ale v praxi se přece jen tento předpis uplatnil. Ve sporech o nemovitosti poháněli tedy dva komorníci, ale oznamovali žalovanému už při prvním předvolání všechny tři termíny, ze kterých jen třetí měl praktický význam. Střídání komorníků tedy přestalo, ale fakticky přestala i trina citatio.[5]

V době Všehrdově platila zásada, že vzájemné žaloby o týž předmět nejsou přípustny. Všehrd (III, 6, 3) píše, že „o jinú věc póvod dobře muže svého pohnaného, nemaje s ním o škody konce slušně i sobě bez škody pohnati, neb i pohnaný téhož práva proti póvodu užívá, že jeho móž několika póhony, o jinú však a o jinú věc, ne o jednú, k súdu pohnati". Zejména platilo, že v případě „zdvihnutí" půhonu nemohl žalobce znovu pohnat žalovaného, který ho žaloval o zaplacení soudních útrat, „než s ním o škody bude rozsúzen" (Všehrd III, 6, 1 a 2). O tom, která ze stran bude moci v takovémto případě prvá podat žalobu proti odpůrci, rozhodovalo, kdo z nich — po vyhlášení rozsudku — dříve ohlásil svůj „útok", tedy např. ten, „ktož prvé zavolá (útok!) — ktož prvé hodí na katedru čímžkoli, čepicí, klobúkem neb pateřem" apod., přičemž v případě pochybnosti rozhodovalo volání (III, 3, 2—5, III, 13, 21 a II, 13, 12). To byl prakticky jediný případ, kdy ještě v té době mohlo dojít k „útoku". Ale

[5] Všehrd píše, že komorník, který byl na ohledání, nemůže pohánět (III, 24, 4 a 8). Ale ohledání bylo v jeho době v zániku. To co Všehrd (III, 24, 1—8, VIII, 3, 4, VIII, 4, 4, 2) píše o volání na sousedy a o ohledání (o opovědi úřadu se Všehrd nezmiňuje), zakládá se na literatuře 14. stol. V případě vraždy je podle Všehrda (III, 24, 11) jen „užitečné — to před úředníky — oznámiti". Podle Všehrda (III, 24, 9) „ten způsob ve dskách — nenie zřetelně vypsán, však se vskutku a v obyčeji tak zachovává a tak se v starých spisiech — nalézá".

i tu se stal „útok“ bezpředmětným v důsledku nové úpravy řízení ve sporech o soudní útraty, provedené r. 1499 (R. t. t., II, 512, Všehrd, IX, 10, 5).

V žalobě mohl žalobce žalovat jen o jednu věc. Výjimkou byl podle Všehrda (II, 11, 3) jen kombinovaný půhon „z hlavy a z peněz“. Tu mohl žalobce žalovat „z dvojieho, z hlavy a z peněz příhlavních“.

Strana, která chtěla podat žalobu, musela sa obrátit na komorničího starostu a „slova póhonu hotova maje“ měla ho požádat „ať póhon zapíše“ (III, 7, 3). Žalobce měl přitom oznámit starostovi bydlisko žalovaného a měl zaplatit poplatky, zejména pro komorníka a pro písaře (VIII, 48, 2), za „vepsánie póhonu v knihy póhonné“. Starosta zapisoval půhon do registrů a zaznamenával rok k stání a jméno komorníka, který měl půhon doručit (III, 3, III, 5, 2, III, 15, 3 a 7, Vlad. zř., 21, 136). Vklad půhonu do desk obstarával písař menších desk, a to po návratu komorníků a po jich „vyznání“, že půhon byl doručen (Všehrd, III, 16, 6, VIII, 12, 3, Vlad, zř., 136). Půhon nezapsaný do desk se zdvihal. Přitom platilo, že „jestli že žaloba nenie ve dsky vložena, tehdy nemá póvodu (v případě nestání žalovaného) práva vedenie puštěno býti“, proto, že „ne vědie úřednící nač by jemu právo pustiti měli“ (Všehrd, II, 13, 13, II, 17, 6, III, 7, 14, III, 18, 19, VIII, 10, 1, VIII, 12, 3, IX, 4, 1).

Půhon mohla strana vložit i prostřednictvím posla a dokonce písemně. Všehrd píše, že prý „to od starých — tak bylo nalezeno a drženo“ (1. red. IX, 10, 2), ale třebas „žádných nesnází z toho nebývalo — aniž se jest kdo toho kdy opieral, by útok neučinil“ (III, 7, 4, IX, 10,2), byla tato možnost — „žádným zóstaniem zemským, nálezem obecním žádným — než jedním anebo dvěma“ — okolo roku 1495 odstraněna.[6]

V půhonu musela být uvedena jména stran — zejména jméno a titul, eventuálně „nápis úřadu“ pohnaného (III, 10, 7 a 8) a text vlastní žaloby. Při půhonu se zapisoval rok k stání a mohlo (ale nemuselo) být zaznamenáno jméno komorníka, který měl žalovaného pohnat. Všehrd (III, 16, 6) radí, aby žalobce to udělal „pro rozličných zmatkóv uvarovánie a nejviece pro póhonu zapřenie“. Důkazy měl žalobce uvést nejpozději před předvoláním k líčení pře (II, 11, 11, Vlad. zř., 21). Nepohnal-li žalobce žalovaného „pravým jménem“, musel být půhon zdvižen (II, 17, 4, III, 7, 7 a 8, III, 13, 3 a např. R. t. t., I, 242). Žalovaný nemusel se dokonce podle Všehrda v takovém případě ani k soudu dostavit, protože „ne jeho již to dotýče, když tak pohnán nenie, jak má býti“ (Všehrd, III, 13, 19, Knižky, 538). Text žaloby mohl žalobce změnit, ale jen „dotud, dokud by žaloba

---

[6] U komorního a pukrabského soudu (nikoliv u s. dvorského, Vlad. zř., 307) zůstalo při starém (IX, 10, 2, Vlad. zř., 387). Půhon „k svědomí“, o položení listu atd. mohla strana vložit i prostřednictvím posla anebo listovně (III, 7, 4). Je zajímavé, že Všehrd (III, 24, 4) sám píše: „jeď — ke dskám nebo pošli a vezmi komorníka—, aby toho — pohnal“. Straně radí Všehrd, aby si nechala opis půhonu „i pro žalobu a pro jiné příčiny“ (III, 7, 2—5, III, 15, 3).

nebyla na súdě prožalována, a dokudž by naň vizy nevložil pohnaný" (II, 13, 16—17, III, 13, 25, III, 20, 6).

Všeobecně platila už od polovice 15. stol. zásada, že žalovaný má být pohnán komorníkem „v svém domě, tu kdež sedí a s ženú svú a čeledí dvorem jest", „pakli svého siedla nemá, ale kde služí nebo obývá" (Všehrd, III, 2, 6, III, 7, 7, III, 13, 1 a 2, III, 17, 6). Ovšem, „z dobré vóle" mohl žalovaný přijmout půhon i jinde. Člověka, který se zdržoval dočasně v zahraničí měl komorník pohnat na zboží, „kteréž ten v zemí má, kohož pohoní" (III, 17, 7, Vlad. zř., 94). Obyvatelé obce měli to svému pánu oznámit a on se měl během 18 neděl dostavit k soudu.[7]

Pokud jde o formality, které se zachovávaly při předvolávání k soudu, uvádí Všehrd (II, 17, 4, III, 13, 4—7, III, 17, 3 a 5, VII, 21, 6, Vlad. zř. 138) všeobecně předpisy, které platily ve 14. století: komorník měl pohánět pěší a bez zbraní, před domem žalovaného, vždy dopoledne a ne v neděli, v ruce měl míti „prut nebo hól" a při sobě „pečet zemskú". Žalovanému a v jeho nepřítomnosti „úředníku nebo čeledi nebo lidem jeho" měl oznámit, „ot koho a z čeho jeho pohoní", a ku kterému roku (III, 13, 10, III, 15, 6, III, 17, 5, Vlad. zř., 136). Snad na základě čl. 79 knihy Ondřeje z Dubé píše Všehrd (III, 17, 5), že po doručení půhonu má komorník „osvědčiti v městě nebo v městečku nebo ve vsi najbližšie rychtáři, konšelóm nebo jiným lidem čímžkoli, že jest — tohoto pohánĕl". Ale to byl zřejmě předpis obsoletní. Ve Vladislavském zřízení (čl. 136) čteme, že komorník má to oznámit „nejbližšímu z vládyk přísedíciemu aneb v městě — nejbližším — purgmistru a některému konšelu", a to jen v tom případě, nenašel-li nikoho ani v domě žalovaného ani v dědině. Půhon měl být žalovanému dodán zásadně dva týdny (ve sporech o škody čtyři týdny) před soudním rokem (III, 15, 8, zř. 1530, 137).

V době Všehrdově byl půhon už fakticky písemný. Komorničí starosta dával totiž komorníkovi „póhon na ceduli napsaný" (III, 15, 5) a komorník mohl žalovanému tuto ceduli nechat anebo žalovaný mohl si text půhonu opsat (III, 13, 9). Podle Vladislavského zřízení (čl. 136) platilo už všeobecně, že komorník má dát žalovanému půhon sepsaný na ceduli.

Zvláštní předpisy platily i v době Všehrdově pro předvolávání nejvyšších úředníků: purkrabího, sudího a komorníka.[8] Podle Všehrda (III, 2,

---

[7] Starosta měl říci komorníkovi „jak se má při póhoniech mieti", „to vše komorníkóm na ceduli vypíše a jako prstem kde kdo sedí, jim okáže" (III, 7, 7, III, 15, 4 a 5, IX, 10, 9). Ohledně „původů", kteří podle Všehrda (IX, 10, 9 a 12) „od starých byli jsú vymyšleni — aby komorníkóm okazovali siedla těch, kteříž — měli býti pohnáni" viz moje Poznámky k výkladům Všehrda o právu 14. stol., Sb. věd pr. a st., XXX.

[8] To se nevztahovalo na ostatní úředníky a na přísedící z. soudu (III, 9, 4 a Vlad. zř., 288). To, že „někteří z nejvyšších úředníkóv kmetem jsú pohonili — zemanóv", přestalo už v době Všehrda (III, 9, 5). Pokud jde o výjimečné předpisy o žalobách nejv. úředníků, odvolává se Všehrd na nález z r. 1410 a píše (III, 9, 7), že nejvyšší úředník má třikráte před soudem „vinníky své obžalovati a — prositi, aby — byli obeslání" a nedostavili-li se obeslání, měli „jemu otpustiti aby pohonil".

3, III, 9, 2) měl je pohánět — tak jako ve 14. stol. — „kmet z lavic“ v soudních lavicích. „V obyčej — vešlo jest“, píše Všehrd dále, že (snad od r. 1485) i nejvyššího píšaře poháněl kmet z lavic (III, 9, 4). R. 1499 (III, 2, 3, R. t. t., II, 511 a Vlad. zř., 288) bylo ustanoveno, že nejv. píšař má být „pohoněn — jedním kmetem z vladyk, kteříž v súdu zemském sedají“. Nechtěl-li nejv. úředník přijmout půhon v lavicích, musel ho pohnat komorník podle všeobecně platných předpisů (III, 9, 3, a 8, III, 13, 1 a Vlad. zř., 57). Pokud jde o krále (Všehrd píše, že o tom, jak se má předvolávat k soudu král, „ve dskách zřetedlně se nic nenalézá“), klonil se Všehrd (III, 11, 1) k názoru, že krále má pohánět „kmet z lavic“. Ale jiní byli toho názoru, že i krále má pohánět komorník. Otázka byla tedy nejasná a ve Vladislavském zřízení (448—449) čteme jen tolik, že král má se pohánět „jakož od starodávna bylo“. Až začátkem 16. stol. se už všeobecně uplatnila praxe, že půhon má „po komorníku dodán býti na zámek JMti kterýžkoli“.

Akt „svědčení půhonů“ měl v době Všehrdově povahu pouhého „póhonóv skrze komorníka přede všemi vyhlásenia“ (II, 3, 1, latinsky se říkalo místo testatio — pronuntiatio citationis). Půhony nevysvědčovali totiž — jako kdysi — komorníci, kteří jednotlivé půhony doručovali, nýbrž „vyhlasoval“ je jeden a týž komorník, třebas i on hlásil o každém půhonu tak jako kdysi: „pohnal jsem atd.“ (II, 2, 1, II, 3, 1, III, 18, 8, IX, 10, 10).[9] Původní smysl a význam svědčení se tedy namnoze ztratil a jistě to bylo hlavní příčinou, že „svědčení půhonů“ bylo (podle z. zř. Vlad., 136, 1530, 137 měl už „řečník zemský půhony vyhlašovati“) zrušeno.

Žalobce tratil nestáním zásadně jen půhon (ale srov. III, 8, 11) a mohl pohnat o tutéž věc podruhé a potřetí (1549 C 28). Ale ve sporu, zahájeném půhonem k odporu, tratil žalobce nestáním k soudu (půhon k odporu se nevysvědčoval, II, 8, 1) spor (VII, 34, 5, 6, VII, 41, 3). Kontumační rozsudek proti žalovanému vydával soud, nedostavil-li se žalovaný bez dostatečného odůvodnění k roku, který byl peremptorní. Na svědčení vydával soud kontumační rozsudek (neohlásil-li se žalovaný „po třetím volání“) „poslední den, když páni súd vzdávají“ (Všehrd, II, 2, 1, II, 3, 8 a 11, II, 3, 3, III, 7, 12, III, 13, 20, III, 14, 2, III, 18, 4 a 8). Nedostavily-li se na svědčení obě strany, tu se „ten — pohón — hned přetrhá“. V případě nestání „k súdu“ vydával soud kontumační rozsudek, „když v ten den páni súd do zajtřie chtie vzdati a s súdu vstáti“. Ale ohlásil-li se žalovaný, „že stojí“ a páni ještě na soudě seděli, „nic neztratí“ (II, 9, 6, II, 10, 7, II, 18, 4, III, 13, 23, III, 18, 6). Nedostavila-li se kterákoliv ze stran k přísaze v kapli, „hned se tu póvodu nebo pohnanému dává za právo stané“ (III, 18, 7).

[9] Všehrd, III, 17, 5 píše, že komorník, který žalovaného pohnal, „má ten póhon svój — vysvědčiti — takto: Pohnal jsem atd.“

Vedle starobylého půhonu začalo se v druhé polovici 15. stol. uplatňovat písemné předvolání (obeslání) k soudu, které nevycházelo už od žalobce, ale od pánů z plného soudu anebo od úřadu zemských desk. Obeslání odporovalo předpisům a vyvolávalo v obecenstvu odpor, jehož tlumočníkem byl i Všehrd (II, 13, 19, II, 21, 9, III, 1, 1, III, 2, 3—8 pass., VIII, 20, 1—4) a je třeba říci, že to, čeho se odpůrci obeslání, zejména Všehrd, domáhali, bylo do velké míry uskutečněno úpravou z let 1497 až 1499 (Ač. V, 469, 505, Vlad. zř. 246).

V odůvodněných případech měla strana právo žádat o odklad soudního roku. Všehrd (II, 5, 1) rozlišuje po této stránce „potřebu, příhodu a núdzu". Potřebou rozuměl Všehrd královskou a zemskou službu a pobyt v zahraničí, příhodou — nemoc, úraz a zranění, a „núdza" znamenala povodeň, zajetí nepřítelem anebo zločinci a „bezelstné a neúkladné" věznění.[10] Ovšem právo žádat o odklad bylo podstatně omezeno. Především platilo, že o odklad může žádat zásadně (až na určité výjimky) jen žalovaný. Pokud jde o žalobce, uplatnila se během 15. stol. zásada, že „póvod se všemi potřebami má hotov býti". Všehrd (II, 6, 2, III, 7, 10) píše, že „póvod — ani za nemocna ani ven z země nemóž položen býti, leč by kto pro královskú neb zemskú službu bezelstně k tomu státi nemohl — anebo paní nebo žena pohánějíce žeby slehla (aneb v šestí neděliech že by ležela, II, 8, 4), ta také svým nestaniem nic neztratie".[11] Za druhé platilo už od druhé polovice 15. stol., že zásadně může soud odložit jen rok k svědčení půhonu (II, 5, 14, II, 14, 14 a 15, II, 16, 2, III, 13, 18) a rok „po primě před kaplú při přísaze" (ale rok k přísaze podle Všehrda jen žalovanému, ne žalobci II, 25, 4), nikoliv rok určený k soudu (ad iudicium), protože na tomto roku nemusela strana být osobně přítomna. Ale „ani služba královská ani puť k božiemu hrobu nemohla jest prospěti těm (ani žalovanému ani žalobcovi), ktož jsú póhonem v zemi zastižení byli" — zdůrazňuje Všehrd (III, 13, 14).

Jen odklad za účelem pokusu o smír — „poklid" — mohly si strany vyžádat v každém stadiu procesu, a to buď do „druhého súdu aneb do některého dne — aneb dokudž se jim zdá a to kolikrát se jím koli zdá" (II, 15, 1, 5 a 7). V případě poklidu mohlo se „zase na tu při volati" až na roku, určeném v poklidu. Proto nebylo při poklidu (ledaže strany

---

[10] Výpočet není taxativní. Všehrd (II, 7, 1) zdůrazňuje, že v zemském právu „ke všem téměř příhodám bezelstným móž sobě obranu najíti". Překážku musela strana dokázat. O nemoci viz II, 5, 4, 7—9, II, 6, 4, II, 7, 2, II, 8, 2 a 4, II, 16, 3—4, II, 24, 8 a 23, II, 28, I, III, 7, 10, III, 13, 2, III, 14, 4. O tom, kdo bezdůvodně „za němocna nebo ven z země jest položen", píše Všehrd IX. 9, 2 a poukazuje na to, že „na komž se zřetedlná nemoc skutečně vidí, ten za nemoc přísahati nemá" (II, 16, 3). O cestě a o službě II, 6, 7, III, 13, 12—14 a 17, III, 18, 16. O šestinedělce II, 8, 4, III, 7, 10, III, 14, 4, III, 18, 20, o věznění II, 7, 3, o smrti strany III, 18, 18. Překážka musela být oznámena a zaznamenána v deskách (II, 5, 15, II, 6, 4).

[11] Ve sporech, zahájených půhonem k odporu, mohl býti žalobci povolen odklad, což se vysvětluje tím, že nestáním tratil žalobce v tomto případě spor (VII. 41, 2).

vzaly poklid „do některého dne“) opravování roku potřebné (III, 19, 8).

Zvláštní význam mělo „hojemství“, tj. odklad, který dával soud žalovanému na jeho žádost za tím účelem, aby se žalovaný mohl připravit k odpovědi.[12] Hojemství odpovídalo tedy římskokanonickému „dies ad deliberandum“ a „contremands“ středověkého francouzského práva a bylo odůvodněno tím, že se (původně) žalovanému neoznamovalo přesné znění žaloby a zejména důkazy, které žalobce hodlal předložit soudu. Všehrd (II, 14, 1, II, 17, 1) píše, že staří obyvatelé království českého — „opatřivše póvoda póhonem i žalobú, pohnaného jsú proti němu nahého a bez obrany nenechali“. Touto obranou bylo hojemství, tj. „súdu a odpovědi pohnaného prodlenie, v kterémž by mohl mysliti, raditi se v přátelích, ve dskách, v náleziech i jinde obrany hledati a — tak se uradě a opatř, tepruv jemu odpoviedati“. Žalovaný mohl žádat o hojemství dvakráte (II, 14, pass., II, 17, 1). Ale v určitých případech povoloval soud jen jedno hojemství (II, 14, 3, 9 a 12, VII, 42, 2, spory o nářek cti a spory zahájené půhonem k odporu) a v některých případech bylo hojemství vyloučené (II, 14, 11, zř. 1530, 187). Všeobecně platilo, že „ktož se v odpověď nebo v mluvenie před súdem dal“, tratil nárok na hojemství (II, 14, 5, 6, 13) proto, že „již jest tím — k súdu přistúpil“ (II, 14, 10, patrně na základě nálezu z r. 1492, R. t. t., I, 168, č. 89). V praxi nebral žalovaný hojemství jen výjimečně, zejména za tím účelem, aby žalobce byl tím „zklamán a zmýlen“ (II, 17, II).

V případě odkladu roku musel se žalobce postarat o opravu roku v deskách.[13] Oprava roku byla považována za „póvoda k súdu hlásenie a volánie“ (III, 19, 2, 9 a 11) a žalobce, který „sobě roku neopravuje“, dával tím najevo, že „nežádá slyšán býti“ (III, 19, 3, 4, III, 20, 9). Po zrušení „držení v deskách“ a zejména po přesném určení soudních roků, ztratilo opravování roků smysl a jistě proto bylo r. 1497 (R. t. t., II, 488) zrušeno. Jako důvod bylo uvedeno, že „kdož k při nestojí, dosti jest ztratil podle práva starodávního“. Všehrd byl proti této reformě a odůvodňoval své stanovisko hlavně tím, že žalovaný ztratil takto možnost zdvihnout vizou půhon (III, 7, 13, IX, 10, 3 až 5).

Formální řízení procesu bylo v rukou sudího.[14] Sudí měl řečníku po

[12] Viz St. Borowski, *Hojemství*, Themis polska, ser. III. sv. 6, Varšava 1931 a Všehrd, II, 14, 1, 4 a 7, II, 17, 11, III, 14, 8, III, 19, 8 a III, 20, 8. „Poklid miesto hojemství“ brali ti, „ktož chtie spieš konec o svú při mieti“ (II, 15, 2).

[13] Opravení roku mohl obstarat „póvod nebo poručník jeho dskami zapsaný“ (III, 19, 7, III, 20, 10). Muselo se to udělat včas, protože po uplynutí dvou týdnů od vzdání soudu mohl žalovaný vložit vizu. Tím však se půhon zdvihal a žalobce musel pohnat žalovaného znovu (III, 7, 13, III, 13, 22, III, 19, 4—7, 11, III, 20, 5, 9—11, VII, 42, 7, VIII, 47, 2, VIII, 48, 2 a z praxe R. t. t., I, 159 n. č. 50, 51, 194). Žalobce nemusel rok opravovat a žalovaný nemohol klást vizu, dostal-li žalovaný hojemství (III, 19, 8, III, 20, 8).

[14] Spory se měly projednávat v pořadí „jakž v registrách starosty komorničieho sepsány jsú“ (II, 9, I), jak „kto prvé útok vložil“ (III, I, 2). Starosta měl připravit stručný soupis („kto koho pohánie a nic viece“) sporů, z něhož „se na pře před súdem volá“ (VIII, 12, 4).

zahájení soudu „rozkázati, aby na póhonnú při, kteráž nejprvnější jest zavolal", jeho věcí bylo „řečníku rozkazovati — v súdě mluviti", on měl mu „kázati, aby četl žalobu", on měl „na pány, aby se sstúpili zavolati, i k nálezu, kteréž se jemu zdá, jmenovati", on měl jim po potazu kázati „na svá miesta jíti a vsésti", on „káže písařovi nález čísti" (II, I, 12, 14 až 18, IV, 2, 11) atd. V určitých mezích měl sudí i právo materiálního vedení procesu, avšak jak daleko toto právo sahalo, není jasné. Všehrd (II, 31, 3) píše, že je otázkou, „má-li súdce, když při slyší, na to, což straně potřebné jest, aby mluvila nebo aby se tázala, sám tázati strany nebo mluviti, by pak strana — toho nemluvila ani se na to tázala. A zdá se filosofóm světským — končí Všehrd tuto úvahu — že to jest naprosto při vésti a přietelem strany, ne súdcí býti". Věcí stran bylo starat se o to, aby se při projednávání sporu nevycházelo za rámec žaloby, po případě námitek žalovaného. Všehrd (II, 13, 10) radí proto žalobci: „nespúštěj se póvod své žaloby ani se v jakú odpověď pohnanému dávaj, viň tě z čehož koli chce a pokúšej se oč koli chce", aby ho žalovaný nepřivedl takto „k odpoviedání žalobám — k kterýmž povinen odpoviedati nenie, právem připraven nejsa", „neb by jemu tu v takovém jeho podvolení dobrovolném ani právo pomoci nemohlo, poněvadž dobrovolné podvolenie právo ruší". Žalobce měl pevně „na své žalobě státi a odtud sebú nikam nedati hnúti".[15] Žalovanému radí Všehrd (II, 17, 9): „aniž se toho dopúštěj, aby dva žalobníky proti tobě mluvila" (anebo aby „dva řečníky proti jednomu pohnanému při vedla"), „aniž sobě v řeč svú — vpadati otporné straně dopúštěj" (II, 17, 10).

„Líčenie pře" bylo možné jen v přítomnosti obou stran. Žaloba mohla být teda přednesena jen v přítomnosti žalovaného. Nebyl-li žalovaný přítomen, musel být rok odložen anebo soud musel vydat kontumační rozsudek. Všehrd (III, 8, 3) píše, že se v nepřítomnosti žalovaného „nežaluje naň, než beze všie žaloby dává se proti němu póvodovi za právo". Nedostavil-li se žalobce, musel být půhon zdvižen. Všehrd přitom zdůrazňuje, že „psaniem samým bez přítomnosti své anebo poručníka svého žalovati žalobník nemóže".[16] Všeobecně platilo, že před soudem „mluvie — najprve póvod k své žalobě, potom pohnaný", „svú při každá vedúci, dsky a t. d. okazujíce" (II, 1, 14, 23). „Žádnému se nebrání — píše Všehrd (II, 1, 14) mluviti, pokudž potřeba káže, ani se komu řeč přetrhá, by pak celý den kto potřebu svú mluvil, až — na konec — již nebude viece ani

[15] V nálezu komorního soudu z r. 1484 (Ač. VIII, 417 č. 426) čteme, že „páni na tom nesedie, by měli stranám naučenie dáti, kterak se súditi mají než jestli které straně co potřebie, aby mluvili". Viz k tomu Všehrd II, 17, 14 a 16, a R. t. t. I, 243 a 272 č. 81 (1539).

[16] V C II qu. 8 c 5 je tato zásada vyjádřena takto: „ne absens aliquem per epistolam accusare audeat". Všehrd píše, že se tato zásada v jeho době porušovala, ale myslím, že vcelku to musely být zřídkavé případy.

mieti co mluviti ani co okazovati, tu tepruv najv. sudí — pánóv v potaz a v radu zavolá."[17]

Žalobu četl zemský řečník (deklamátor) ze žalobních knih, do kterých ji měl dát žalobce zapsat (II, 9, 3, VIII, 48, 2). V žalobě, přednesené před soudem, musely být uvedeny důkazy, které nabízel žalobce (II, 11, 11). Dále platilo, že půhon se má „srovnávat s žalobou" a žaloba „s pře líčením, aby jiného nemluvil, než to což prožaloval" (II, 11, 5, II, 17, 5). Půhon mohl být „zdvižen nebo póvod odsúzen", „nesrovnávala-li se žaloba s registry, se svědomím (II, 11, 7), s deskami (II, 11, 6) a t. d.". Vůbec „jestli že se doložíš čeho v žalobě — a to se nesrovná s žalobú — ten póhon otsúzen bude" — píše Všehrd a na jiném místě čteme, že „hned budeš kázán póhonu zdviženiem a do — věže vsazeniem" (II, 11, 11 a 12).

Žaloba musela být po každé straně správná.[18] Všehrd píše (III, 8, 4 a 7), že „žalobník když klesne v jednom, co mluví nebo žaluje (neprovede jediné některé z těch prožalovaných věcí), nemá v té při k jiným žalobám dalším připuštěn býti". Ale už v době Všehrdově vidíme (aspoň v praxi komorního soudu) tendenci k zmírnění tohoto rigorosního stanoviska.

Za neodůvodněnou a zejména za zlomyslnou žalobu — žalobu „zmatečnou" — podléhal žalobce trestu (I, 6, 7, IX, 9). Ovšem hranice mezi žalobou zmatečnou a žalobou, kterou soud prostě „zdvihal", nebyla ani v době Všehrdově přesně určena. Všehrd píše např., že se zmatečná žaloba vždy netrestá, že se občas jen půhon zdvihá, a na jiném místě (II, 17, 5 a k tomu IX, 4, 4) čteme, že nesouhlasí-li žaloba s půhonem anebo řeč a líčení s textem žaloby, „to zdviženie póhonu jistě přinášie a druhdy i zmatek".[19]

Na žalobu musel dát žalovaný přímou odpověď anebo mohl uvést důvody, které ho zbavovaly této povinnosti, jinými slovy mohl se „odpovědi brániti". Nedal-li žalovaný odpověď na trojí dotaz soudu, „chce-li odpoviedati aneb-li co viece proti tomu mluviti", uznal-li nárok žalobce anebo nepopřel-li ho výslovně, měl soud vydat rozsudek ve prospěch žalobce.

Námitky proti půhonu neuplatňoval žalovaný v době Všehrdově na svědčení půhonů, nýbrž před soudem. Pozůstatkem starého práva byla zásada, že námitky proti půhonu má žalovaný aspoň ohlásit (opovědati) na svědčení. Všehrd (III, 13, 8) radí tedy žalovanému: „hned to na svědčení ohlas a žádej, ať jest při tom póhonu zapsáno, aby měl, když k súdu ta pře vzata bude, čím by to mohl provésti, že's se proti tomu opověděl".[20]

---

[17] Viz k tomu např. C II qu 5, c. 30, Tankred (ed. Bergmann), III, 15 § 5 a z praxe Ač. VIII. 523 č. 306 (1479).

[18] Všehrd (II, 13, 18) radí proto žalobci, aby se varoval každého „slova neprávodného —, neužitočného". Žalobní formuláře viz II, 10, III, 22, 13, VII, 26, 1, též III, 7, 7, 20—21 a IX, 5, 4.

[19] Všehrd, III, 8, 5 píše, že „kterýž toho, což jest prožaloval neprovodí, pomstu, kterúž jest chtěl na pohnaného uvésti, tu sám trpěti má, jímž týmž". Strana mohla žádat o přerušení jednání, aby se mohla poradit s přátely (II, 18, 3).

Důkazní prostředky měly v době Všehrdově racionální povahu. Ordály vody a železa (Všehrd se o nich zmiňuje v knize II, 23, 7) patřily už daleké minulosti a souboj (II, 22, 8, III, 7, 17) se vyskytoval v praxi jen výjimečně, zásadně jen ve sporech o čest. Jen důkaz přísahou stran měl stále ordální povahu a udržoval se na rozhraní 15.—16. stol. jako pozůstatek starých, zapomenutých dob.

Běžným důkazním prostředkem bylo především úřední svědectví — „paměť" anebo „vyznání" úředních osob, na rozdíl od „paměti lidské" — pro něž platil i v době Všehrdově nález z r. 1397, že „páni a rytířstvo (milites et clientes ac communis populus) — non possunt přesvědčiti beneficiarios ex eo, quia sunt iurati i. e. přísežní". Jen kmet nebo popravce nebo staří úředníci, kteří prvé v úřadech byli, mohli „přesvědčiti" úřední osobu (IV, 2, 13, jiná formulace v sněm. usn. 1499 r., R. t. t., II, 520). Z úředního svědectví vznikl důkaz zápisem do desk, a proto ani proti tomuto důkazu nebyl zásadně přípustný protidůkaz. Platilo tedy jako právo, že desk „žádný přesvědčiti nemóž" a že zejména výpovědi svědků nemají proti nim zásadně důkazní moci (V, 12, 7, Vlad. zř., 446).

Dalším důkazním prostředkem byla listina, která ovšem musela mít předepsanou formu. Z praxe komorního soudu víme, že až do konce 15. stol. musela strana předložit soudu listinu v originále. Ale v letech 1490-tých přijímal už komorní soud i „vieryhodné vidimusy listin". Zfalšování listiny dokazovalo se ještě r. 1485 tak, že dokazující musel „sám sedmý i každý z svědkův sám sedmý — pečeti, že jsú neprávě k tomu přišly (spraviti) — vedle práva— jakž jim rozkázáno bude". Na tomto stanovisku stojí i Všehrd (I, 5, 10, z praxe purkrabského soudu). Ale „kolik (svědků) má za pečet přísahati — píše Všehrd — to purkrabie vie a — nález dskami učiněný oznámí".

K nejdůležitějším důkazním prostředkům patřil důkaz svědeckou výpovědí, který na rozhraní 14.—15. stol. vytlačil starobylý důkaz přísahou svědka. Na rozhraní 15. a 16. stol. mohl být svědkem zásadně každý bezúhonný, usedlý člověk. Ani právo k svobodnému statku nemusela strana už dokazovat svědectvím „lidí panošských". V zápisu z r. 1487 (R. t., I, 202, č. 193) čteme např., že žalobce „provedl (své právo) svědky lidmi dobrými rytířskými i také některými sedlskými, cizími i také člověkem — pohnaného" a žalovaný „vedl jest své lidi", kteří „svědčili jsú — za držení". Ovšem kde šlo o přísahu pomocníků (I, 5, 10, přísaha „proti pečeti") anebo o přísahu očistníků (II, 26, 2, II, 27, R. t. t., I, 166, č. 80, avšak jistě jen pokud měli „čistiti" přísahu šlechtice, viz Ondřej z Dubé, 155 a Vlad. zř., 215) požadoval se šlechtický původ soupřísežníka či očist-

[30] V první redakci poukazoval Všehrd na to, že úředníci „riekali jsú všem, když jsú se v takových případech na svědčení opoviedali: „když ta pře k súdu přijde, budeš to mluviti" a potom, když pře k súdu přišla, nechtěli se v tom pamatovati a opět řekli: „měl's to na svědčení ohlásiti a tehdáž o to mluviti".

níka. Ale i zde vznikly určité pochybnosti (I, 5, 10). Nepřípustné bylo (VIII, 6, 13) svědectví „dětí a kteříž let spravedlivých nemají", svědectví psance a člověka nařčeného (II, 26, 2, II, 27, Pr.). Relativně nezpůsobilí svědčit byli manželé: nemohl svědčit jeden manžel ve sporu, ve kterém byl druhý manžel stranou.[21] Nemohl též svědčit člen nedílu ve sporu, ve kterém byl stranou jiný člen téhož nedílu (R. t. t., II, 315 z r. 1462 a Vlad. zř., 275), ale o tom se Všehrd nezmiňuje. Jistě platila i v době Všehrdově zásada, že „páni a vladyky, kteří v soudu kterém koli sedají", nemohou svědčit o tom, „což v soudu sedíce slyšie". Oni mohli svědčit jen o tom, „čehožby svědomí byli bez soudu" (Vlad., 428). Neměl svědčit ten, „ktož od koho při vede neb s ním stojí na roku", ale jen pokud šlo o svědectví ve prospěch jeho strany. Musel však svědčit, pohnala-li ho „k svědomí" druhá strana.[22] Podle Všehrda (VIII, 6, 13) nemohli svědčit svědci „z domu aneb z čeledi žalobníka" (a „přirození přátelé toho, komuž svědčie"), ale v přístupných pramenech jsem dokladu pro to nenašel.[23] Podezřelé bylo svědectví svědků, „kteříž dobrovolně a bez póhonu svědčie" („svědomie z dobré vóle", III, 24, 8), zejména „jsú-li přátelé jeho, komuž svědčie nebo nepřátelé toho, proti komu svědčie", dále svědectví lidí, kteří „z přiezne, z strachu, z peněz, z hněvu, z nenávisti, z přátelstvie svědčí" (VIII, 6, 12). Proti takýmto svědkům mohlo „svobodně mluveno býti". Z praxe je vidět, že podezřelé bylo svědectví i v tom případě, „nesrovnával-li se svědek sám se sebou" anebo svědčil-li „jeden (svědek) jinak než druhý".

Povinnost svědčit, po případě postavit poddaného jako svědka a povinnost edice listin uplatnily se v praxi českého zemského soudu asi v polovici 15. stol. Strana mohla tedy pohnat třetí osobu „k svědomí", o postavení poddaného člověka anebo o „položení listu" a pohnaný měl „po póhonu vedla práva — svědčiti — věz neb nevěz" (VIII, 19, 2), postavit poddaného člověka „k svědomí" anebo předložit žádanou listinu. O postavení poddaného „k svědomí" a o „položení listu" mohla strana pohnat i svého odpůrce. Koncem 15. stol. kladla se už v půhonu „pokuta nesvědčení", „nepoložení listu" atd. tak, že v případě, že se pohnaný nedostavil anebo že odmítl svědčit, vydat listinu atp., mohla strana žádat o „stané právo pro sumu uvedenú v póhonu". Základní změna v proce-

---

[21] Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že „žena muže majicie" nemůže být svědkem, ale myslím, že jde o nepřesnou formulaci zásady, vyjádřené v nálezu z r. 1460 (R. t. t., II, 315). Viz Vlad. zř., 275, R. t. t., I, 236 č. 38 (1499).

[22] Vlad. zř., 219, str. 185 č. 407, Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že straně nemají svědčit „pře poručníci a kteříž mluvie od koho v té při", ale je to zřejmě formulace nepřesná. Podle Všehrda (II, 27, 1) nemohl být ani očistníkem ten, kdo „prvé od pohnaného při na súdě vedl".

[23] V nálezu vyneseném kolem r. 1500 (R. t. t., I, 237, z zř. 1549 P 11) čteme, že pán může „lidi neb služebníky své" k svědomí pohnat a „když po póhonu svědomí dadí, buďe jich svědomí přijato".

duře byla způsobena sněmovním usnesením z r. 1497 (VIII, 19, 3 píše, že se listy „dávají — od úřadu let od osmí"), které ustanovilo, že soud má na žádost strany „dohnati" úředním listem („důhonem", Všehrd píše ještě o „listu na svědky", IV, 7, 9, VIII, 13, 5, VIII, 19) toho, kdo se po půhonu „k svědomí" atd. nedostavil anebo kdo „stoje svědčiti nechce" (VIII, 19). Ovšem povinnost svědčit nezískala tím ještě povahu povinnosti veřejného práva a byla i potom stále považována za povinnost vůči straně. Strana měla nárok na náhradu škody („pokutu"), způsobené nesvědčením atd. (VIII, 19, 1 a 4, Vlad. zř., 25).[24] Jen ve sporech o čest (sněm. usn. z r. 1497, R. t. t., II, 488, podle z. zřízení též ve sporech o „hrdlo") musel svědek svědčit a za nesvědčení po půhonu podléhal trestu. V těchto sporech získala tedy povinnost svědčení povahu povinnosti veřejného práva.

Na rozhraní 15.—16. stol. vyslýchal svědky u zemského soudu menší písař. Menší písař vyslýchal na místě „lidi starobylých", kteří nemohli „pro velikú starost a nedúhy své — osobně svědčiti" a jistě jen výjimečně i zdravých (IV, 4, 7, IV, 8, 9, Vlad. zř., 303). Jen výjimečně svědčil svědek před plným soudem. Všehrd (VIII, 6, 10) píše, že „to se nečasto přiházie" — „když kto v laviciech nebo v šranciech stoje, komu svědčí".

Všeobecně platilo v 15.—16. stol., že „svědomí ústního žádný dávati nemá před soudem zemským, než učině přísahu, má písař jeho svědomí zapsati a potom čísti, lečby se strany dobrovolně svolily".[25] Ani svědectví před plným soudem nemohlo samozřejmě „bez přísahy býti" (VIII, 6, 10). Všehrd (II, 24, 19 a 20, VIII, 6, 10 a 13) zdůrazňuje všeobecně, že „žádný bez přísahy svědčiti nemóž, buď knieže, pán neb jakýkoli úřadník". Povinností svědka bylo tedy především složit přísahu. Odmítnutí přísahy rovnalo se odmítnutí svědectví. Přísaha svědka byla v době Všehrdově přísahou promisorní. Její formulář byl přesně určen (II, 24, 8 a 9) a byl zásadně stejný pro příslušníky všech stavů. Jen úředníci (větší a menší) z pánů a z rytířstva, kmeti z lavic a kněží přísahali „dva prsty na prsi položiec, k slunci se obrátiec, hlavu odkryjíc, takto: pod tú přísahú, kterúž jsem k úřadu svému učinil, v té při a t. d. čehož jsem svědom, že to věrně a právě poviem" (II, 24, 12). Stavovské rozdíly hrály roli jen po té stránce, že „urození a erbovní lidé" přísahali „stojiec proti slunci, hlavy odkryté majíc a pravé ruky prsty dva přednie na horu zdvihnúc" (II, 24, 13, Vlad. zř., 212 a Cod. iur. boh. III, 2, 71 z r. 1463), kdežto měšťané („by pak i konšelé nebo purkmistři byli"), sedláci „a jiní lidé obecní" přísahali „klečiec (podle Vlad. zř., čl. 213 „proti východu slunce" stejně

---

[24] je to zřejmé z textu důhonu. Svědčil-li svědek po půhonu, měl „ten od svědomie — zaplatiti, ktož pohánie", svědčil-li svědek až po důhonu, musel sám platit poplatky (VIII, 19, 5, VIII, 48).

[25] R. t. t., II, 517 (1499) Vlad. zř., 15. Všehrd, VIII, 6, 10 píše, že svědek „jinak svědomie dávati nebude moci". Vlad. zř., čl. 15 vysvětluje, že se strany mohly dohodnout, „že to svědomie má přijato býti bez přísahy a ústně seznáno".

jako podle čl. 211 a 212 šlechtici) a dva prsty položiec na kříži" (II, 24, 14 a 15, 21, Vlad, zř., 213). Přísahu „vydával" svědkům zásadně písař menších desk. Všehrd píše, že „obyčejem uvedeno jest, že najv. úředníkóm čtyřem desk zemských" a „kmetóm, kteříž v súdu sedati mají — miestopísař přísahu dává", ale podle zemských zřízení „vydával" také jim přísahu písař menších desk (II, 24, 25, Vlad. zř., 211). V době Všehrdově platila ještě zásada, že přísahat se může jen dopoledne (II, 24, 17). Ale svědci nepřísahali už v kapli (jako ve 14. stol.), ale v úřední místnosti (VIII, 6, 2). Bylo-li více svědků, mohli přísahat i „mnozí pojednú" (VIII, 19, 18).

Strana, která „svědky vedla", musela sama „k úřadu přijíti" a měla jim oznámit, „co na nich žádá". Jinak nebyli svědci povinni svědčit, protože „nevědie co" (VIII, 19, 6). Před složením přísahy mohla strana, která svědky „vedla", s nimi „mluviti a jim zpomienati a je pamatovati, co svědčiti mají". Po složení přísahy byl styk strany se svědky nepřípustný. Strana musela „od nich jinam na jinú stranu nebo ven z světnice — odstúpiti" a nesměla více „k ním přistúpiti" ani „viece nic mluviti ani jim co zpomienati". Ani svědek, který už „odsvědčil", nesměl se stýkat se svědky, kteří nebyli ještě vyslechnuti.

Každý svědek musel být (stejně jako podle práva římskokanonického) vyslýchán zvlášť. Výslech byl tajný a musel být zařízen tak, aby svědek mohl „od samého písaře slyšán býti, aniž kto jiný — má poslúchati". Ani jiný úředník nesměl být při výslechu (VI, 8, 9, VIII, 6, 1—5, VIII, 19, 7 a 8). Písař měl „mlče a pilně poslúchaje, to což oni vyznávají, psáti", a to „věrně a pravě ta slova — jakž od svědka — slyší", nesměl svědkovi „nic namietati ani zpomínati, svým rozumem nenapravovati", „svědomie jednoho svědka k svědomí druhého skladaje nebo srovnávaje", ani „svědkóv prvních svědomie druhých svědkóv svědčením napravovati. Přitom měl písař „tak dlúho psáti, jakž svědek dlúho chce svědčiti". Po skončení výslechu měl písař svědkovi přečíst zápisnici a měl ho vyzvat, „aby se pamatoval a opravil a přidal, jestli že jest čeho zapomněl nebo ujal". Schválil-li svědek text zápisnice a prohlásil-li, že nic více říci nemůže, byl výslech považován za skončený a písař měl svědka propustit. Chtěl-li svědek svou výpověď později doplnit anebo opravit, musel znovu přísahat a písař musel s ním sepsat nový protokol (VIII, 6, 6 až 8, VIII, 19, 8 až 10). Úloha písaře byla tedy pasivní. Při výslechu svědka musel se písař omezit na otázky, které formulovala strana. Po uplatnění písemného svědectví musela strana současně s půhonem oznámit svědku, jaké svědectví žádá. Už v 15. stol. připojovaly tedy strany k půhonům „cedule", kde bylo napsáno, o čem má svědek vydat svědectví. Výpovědi svědků se zapisovaly do knihy, která po skončení výslechu měla být uzavřena a která nebyla přístupna pro nikoho (VIII, 6, 9 a 10, VIII, 19, 11, VIII, 47, 9).

Obsah výpovědí měl zůstat tajemstvím až do publikace před soudem. Všehrd (c. m. a VIII, 6, 14) píše, že písař má „všeho, což jest psal po svědciech hned — zapomenúti". Samozřejmě ani strana neměla se dovědět, „co a jak svědci — svědčili" (VIII, 6, 14).

Svědectví ještě nepublikované nebylo považováno za součást materiálu, který byl k disposici soudu a stran. Disponovala jím jedině strana, která svědka „vedla". Ona rozhodovala zejména o tom, má-li býti svědectví publikováno a má-li se tak stát součástí procesního materiálu. Pro stranu bylo proto důležité dovědět se předem o obsahu výpovědí svědků a dát publikovat jen ty, které byly pro ni výhodné. Mezi úřednictvem našli se zřejmě lidé, kteří byli ochotni prozradit stranám svědecké výpovědi. Všehrd (VIII, 6)) píše v první redakci své knihy, že se „slýchá — a často, na súdě: »čti mi toho svědka, a tohoto nečti« a opět: »ne toho čti, než čti, kdež Janek svědčí«". Tedy „jedněch svedkóv sobě čísti nedadie a kteréž chtie, ty čísti rozkazují" proto, že „vědie některé svědky sobě škodně svědčiti". „Známo jest — končí Všehrd — když se kto v svých svědciech před súdem přebierá, jedny čísti rozkazuje a jiné přeskakuje, že vie co jsú jemu svědčili" a že „toho nemohú věděti, než od těch, ktož svědomie v moci své mají". Koncem 15. stol. bylo prozrazování svědeckých výpovědí zřejmě tak častým zjevem, že r. 1497 (R. t. t., II, 487, 489) byl za takovýto čin uložen trest smrti. Současně byl vydán předpis, že knihy, do kterých se zapisovaly výpovědi svědků, mají se uschovávat ve zvláštní truhli, uzavřené na tři zámky s tím, že klíč od každého zámku měl jiný úředník, tak „aby k (knihám) jeden bez druhého nemohl, leč ku potřebě před soud".

Svědek měl svědčit jen o tom, „což jest očima svýma tehdáž, když se jest dálo, viděl a přítomen, když se jest stalo osobně byl".[26] Kdo „slyšenú řeč svědčí, ten ne za svědka má přijat býti, než za toho, kterýž řeč těch ježto sú nepřisahali po zprávě mluví" — píše Všehrd (VIII, 6, 13). Stejný význam mělo tzv. „slepé svědomí", tj. svědectví, ve kterém svědek např. řekl, že „to všecko město nebo obec nebo všecká země vie". Po publikaci výpovědi mohla strana uplatňovat svoje námitky proti osobě svědka a proti obsahu výpovědi.

O svědečném se Všehrd nezmiňuje. Tato otázka byla zásadně upravena sněmovním usnesením z r. 1497 (R. t. t., II, 488), které ustanovilo, že svědkům „chudým sedlákům lidem" má strana zaplatit za každou míli cesty 2 č. groše.

Písemné (listovní) svědectví „od živého člověka" — „na súdu (zemském) podle práva neslyšie" — konstatuje Všehrd (II, 24, 21 a 22). Ale „páni — i slyšie i prijímají" (shodně s nálezem z r. 1495) písemné svě-

[26] Viz k tomu W a h r m u n d, *Quellen*, I. 4, str. 76: „de his, quae viderunt et noverint — que sub eorum praesentia acta esse noscuntur".

dectví „každého, pána, zemana anebo dobrého člověka pod jeho pečetí, ježto by ten člověk umřel“ a písemné svědectví „konšel z měst královských (ale z panských měst a městeček nic)“ — píše Všehrd (II, 24, 15, 16 a 22, VIII, 6, 11, Vlad. zř., 269). Koncem 15. stol. obcházel se tento zákaz tak, že svědek předkládal úřadu desk zemských sepsané svědectví, skládal „přísahu na ten list — vedle práva u desk“ a nechal zapsat text svědectví do knih, „kde se svědomie píše (VIII, 6, 11). Ale Vladislavské zřízení (čl. 272) tuto praxi zakázalo. Pokud jde o svědky měšťanského stavu, uplatnila se v 70. a 80. letech 15. stol. u komorního soudu praxe, že jich vyslýchala městská rada s tím, že protokol výslechu opatřený městskou pečetí měla strana předložit soudu. Ale u zemského soudu se tato praxe neujala a Všehrd (II, 24, 16) píše, že „páni na súdě (písemné svědectví měšťanů) neslyšie než zamietajú, jakožto nepříjemné“. Až r. 1497 se sněm usnesl na tom, že měšťané mají svědčit pod přísahou před purkmistrem a radou a ti že mají svědectví „pod pečetí města — zavřené dáti“, ale „jiných žádných lidí nemají k svědomí přijímati“ (IX, 10, 8, Vlad. zř., 270 a R. t. t., II, 489).

„Posledním próvodem“ práva žalobce a „posledním odvodem“ křivdy žalovaného byla přísaha strany. Všehrd (II, 12, 2, II, 23, 1, 4—7) píše, že ve sporech o škody, dluhy, krádež, moc, vybití, násilí, depozit, slib a o „jiné k těm podobné věci“ (myslím, že k nim nepatřily spory o zabití člověka, o čest a o nemovitý majetek) mohl ten, kdo neměl možnosti „pře své próvody hmotnými a zřetedlnými provésti“ anebo čí důkaz byl „mdlý neb nedostatečný“, zkrátka ten, komu chybělo „na hmotných, dostatečných a světlých próvodech“, dokazovat své právo přísahou.

Přísaha byla (II, 28, 6) — stejně jako v římskokanonickém právu — buď přísahou „z podvolenia těch, kto se vadie“ (iuramentum voluntarium) anebo přísahou „z moci súdce“ (iuramentum necessarium). První z nich deferovala strana straně s tím, že delát mohl ji deferentovi referovat. Přísahu „z moci súdu“ mohl soud uložit jedné ze stran zásadně v tom případě, byly-li důkazy předložené soudu nedostatečné (např. svědectví jednoho svědka anebo zápis v „kúpeckých registrách“), tedy uznal-li soud, že strana jen „poněkud provodí“. Byla to tedy buď doplňovací přísaha strany anebo přísaha očišťovací odpůrce.

Kromě těchto forem přísahy stran, které odpovídaly všeobecně římskokanonickému právu, zachovaly se v českém právu 15.—16. stol. též starobylé, středověké formy tohoto důkazu. Pozůstatkem středověkého práva byl způsob dokazování ve sporech o „škody“. V těchto sporech (neměla-li strana jiných důkazů) měl přísahat žalobce „a pohnaný po něm, pokudž by jemu se zdálo, že jest nevinen a zač chce“, přičemž žalovaný musel mít dva očistníky, kteří měli „očistiti“ jeho přísahu. Žalovaný o „radu“, „kázanie“, o „príjem“ a o „žitie“ očišťoval se — stejně jako ve 14. stol.

— vlastní přísahou. Ale tento způsob dokazování uplatnil se během 15. stol. i v jiných sporech. Všehrd píše (II, 23, 1), že se takto dokazuje, „když se kto o škody, dluhy, krádež, rčenie a sliby neb o jiné k těm podobné věci súdí" a ve Vladislavském zřízení (čl. 36) čteme dokonce, že je to přísaha „pro kterúkolivěk při". Určitá modifikace nastala začátkem druhé polovice 15. stol. i po té stránce, že žalovaný přísahal občas i bez očistníků. Ale ještě na rozhraní 15.—16. stol. považovalo se za pravidlo, že žalovaný má přísahat s očistníky. Zejména Všehrd zdůrazňuje (II, 25, 3—5, II, 26, 8 a 9, II, 27, 2) tuto zásadu. Ale nejdůležitější změna nastala po té stránce, že přísaha žalobcova ztratila v 15. stol. povahu praeiuramentu (iuramenti calumniae), kterou měla ve 14. stol. a že byla už považována za důkaz, proti kterému vedl žalovaný protidůkaz vlastní přísahou tak, že „prošly-li" obě strany, nemohl soud (na rozdíl od praxe 14. stol.) spor rozsudkem rozhodnout. Všehrd (II, 23, 7, II, 26, 5) píše, že „jest pochybnost a veliká když obě straně — přísahu provedú (kdež každému známo jest, že obě straně spravedlivy býti nemohú, než vždy jeden práv a druhý křiv), co po té — přísaze má býti". Všehrd se odvolává zřejmě na Řád práva zemského a píše, že „za starých do vody jsú brodili, anebo železo hořecie brali, ale to že jest — zdviženo a co by v tom za právo bylo, ještě nenie — nalezeno; a z té příčiny praví, že nevie, co by dále mělo potom býti. A při tom jeho nevědění — končí Všehrd — i já toho nechávám". Třeba však říci, že ve 14. stol. takováto situace nastat nemohla, protože přísaha žalobce měla tehdy povahu iuramenti calumniae: „prošel-li" — tudíž žalovaný (a jeho očistníci), musel soud uznat spor za rozhodnutý v jeho prospěch. Autor Řádu práva zemského (v čl. 68 Jirečkova vyd.) a Ondřej z Dubé (čl. 34 a 46) psali o analogickém, ale přece jen odlišném případě, a to o důkazu přísahou svědků obou stran, který v době Všehrda byl už nemožným anachronismem.

Po stránce formy rozlišovalo se i v době Všehrdově mezi přísahou „se zmatkem" a přísahou „bez zmatku". Přísaha „se zmatkem" („vedle práva", Všehrd, II, 23, 4) byla přísaha krátká (formulář u Všehrda, II, 24, 5, 6). Tato přísaha přednášela se „všecka a celá — a pojednú po písaři" se opakovala (II, 23, 4). Přísaha „bez zmatku" byla dlouhá a soud ji formuloval pro každý případ zvlášť (v nálezích se říkalo: „to aby zpravil jakž mu pány nalezeno bude", II, 23, 3).[27] Tuto přísahu měl písař přednést straně „pomalu a rozdielně" a strana měla ji opakovat „po písaři po sloviech několika až do konce" (II, 23, 3—5, II, 24, 23). Všehrd (II, 24, 12—16, II, 25) popisuje (do velké míry na základě literatury 14. stol., srov. např. Ondřej z Dubé, čl. 59 a Všehrd II, 26, 18 a 19) formality

[27] Podle Všehrda přísaha se zmatkem se „obojie straně nalézá", kdežto přísaha bez zmatku mohla být nalezena také jedné straně (II, 23, 3, 4). Roky k přísahám uvádí Všehrd II, 1, 11, II, 28, 3—5. Strany přísahaly „v kaple nebo ruků v šrancích přede všemi" (II, 23, 5).

spojené s přísahou a zdůrazňuje, že strana tratí při, „když se při kteréžkoli věci najmenší vedle práva — nezachová“ (II, 26, 13, III, 18, 10). Před přísahou mohly strany „proti sobě — mluviti — jako při súdu“ a úředníci měli strany přemlouvat, „aby se raději — smluvili“ (II, 26, 2—3).

Při konci žaloby, přednesené před soudem, měl žalobce „doložiti — čím chce svú žalobu provoditi, má-li dsky, listy, svědomie komorničie nebo jiných lidí, aby tím žalobu zavřel“ (II, 11, 11, II, 13, 15, III, 8, 13). Žalovaný nebyl totiž „zavázán — netoliko k tomu, aby se vyvodil, ale ani k tomu, aby svému žalobníku odpoviedal, dokudž prívodóv žádných od žalobníka svého neuslyší, k kterýmž samým a ne k slovám odpovie-dati jest povinen“ (II, 13, 9 a 15). Nemohl-li žalobce nabídnout žádné jiné důkazy („poněvadž na jiných dóvodech scházie“), měl výslovně „žádati práva“, jinak musel soud (na návrh žalovaného) půhon zdvihnout (II, 12, 1 a 2).

Prohlášení o důkazech bylo pro žalobce závazné. Všeobecně platilo, že „dokládá-li se kdo čeho a toho neprovodí v zmatek upadá“ a na druhé straně, že ten, kdo „se čeho v žalobě nedokládá, že toho před soudem okazovati nebude moci“ (II, 11, 12, II, 17, 7). Zásadně musela strana dokázat každé tvrzení, které nebylo evidentní a které odpůrce výslovně popřel. Platily tedy všeobecně zásady „actore non probante reus absolvitur“ a „reus exceptione fit actor“. Všehrd (II, 13, 9 a 15, III, 8, 13) formuluje první z těchto zásad slovy: „ktož na koho žaluje a viní koho z čehožkoli — ten má to nejprvé provoditi, a ne ten, ktož pohnán jest se vyvoditi“.

Důkazy měl soud „vážiti“ (hodnotit) a na základě takto sebraného a zhodnoceného materiálu měl vydat rozsudek. Při „vážení“ důkazů byl soud samozřejmě vázán zásadami logického myšlení, znalostí normálních skutečností života, avšak také určitými předpisy, které platily pro jednotlivé důkazní prostředky. Všeobecně rozlišovalo české právo 15. až 16. stol. plné důkazy a důkazy neúplné. Zejména platilo pravidlo (ovšem formulace je v tomto případě nepřesná), že „jeden svědek žádný svědek není“. Všehrd (VIII, 6, 13) píše, že dva svědci „dosti jsú, neb při svědomí ne množstvo svědkóv ale viera nenakažená v svědectví a pravda se váží“ (V, 17, 3, Vlad. zř., 243). Svědectví jednoho svědka bylo tedy neúplným důkazem a bylo ho třeba doplnit buď přísahou (doplňovací anebo očišťovací), kterou mohl soud uložit jedné anebo druhé straně, anebo např. krámskými registry. Byla-li spornou jen výše pohledávky, platilo, že „co (žalobce) provede, za to nemá přísahati a což neprovede, za to má za vše přísahati a toho nic nemóž ujieti“ (II, 26, 6, 7). Na druhé straně platila zásada, že žalovaný „v čemž se zná, to móž dáti, a v čemž by se mu zdalo, že by tak mnoho vinen nebyl, za to přisahej“ (II, 26, 6, 7).[28]

[28] Tzv. iuramentum quantitatis (oceňovací přísaha).

Spor mohl být rozhodnut soudním nálezem anebo nálezem rozhodčím. Rozhodčímu nálezu mohly se strany podřídit v každém stadiu procesu. Všehrd (II, 20, 9 a k tomu II, 21, 8) píše, že strany mohou to udělat dokonce „netoliko, když potaz jest, ale by pak se již nález dokonal a napsán byl, toho (aby se strany dobrovolně smlúvily) páni stranám přejí". Ale podrobněji se zmiňuje Všehrd jen o tom, že „za starých" byly zvláštní knihy „ubrmanské nebo výpovědí, latině jim říkali arbitrorum", do kterých se zapisovaly rozhodčí nálezy. „Ale to jest již minulo — píše Všehrd — chtie radějí již súdem rozsúzováni o všecko býti" (VIII, 10, 2).

V praxi zemského soudu projevovala se v 15.—16. stol. občas snaha vyřizovat spory ne „súdem", tedy ne přísně podle předpisů práva, „než prostředkem spravedlivým", tj. smírem. Soud mohl si tak usnadnit práci zejména v těch případech, kde judikatura nebyla jasná anebo kde už nevyhovovala poměrům. I Všehrd (II, 20, 8) se zmiňuje o tom, že na poradách vznikaly občas pochybnosti a že soudcové „někdy také ale zřiedka (v první redakci knihy IX, 10, 10 píše Všehrd naopak, že „nynie nálezu nechájíce, strany smlúvají" jako o zjevu častém) stran k smlúvě přátelské podávajú". Tato praxe skrývala v sobě nebezpečí nátlaku ze strany soudu, což bylo komplikováno tím, že až do roku 1437 zasedali na zemském soudu jen páni (i potom měli tam páni převahu), třebas soud zemský byl příslušný také pro jiné stavy, zejména pro stav rytířský. V každém případě byla to zřejmě otázka vážná. R. 1489 byl vynesen nález, že každý, kdo by „o soudci zemském — mluvil, že jest jej smlúval bez jeho vůle a vědomí"; má býti za to trestán (Ač. XIX, 675) a r. 1499 se sněm usnesl na tom, aby „páni z soudu zemského (strany) na přátelskú smlúvu nepodávali, lečby strany se dobrovolně sami k tomu podali — leč by se cti dotýkalo: to mějte páni JMti z plného soudu moc" (R. t. t., II, 517).

Právo nalézali přísedící soudu za účasti nejv. sudího, komorníka a purkrabí. Nález musel být schválen většinou hlasů. V případě rovnosti hlasů rozhodla strana, „při kteréž úředníci najvyšší sú — a najvyše ta, k kteréž král — přistúpí" (II, 20, 5 a 6). Porada (potaz) byla tajná (II, 20, 7). Mluvit „počinal (jinak než »za starých«) kto chce" — píše Všehrd (II, 20, 4), přičemž každý mohl „mluviti což se jemu za spravedlivé zdá" (II, 20, 2). V případě pochybností mohl soud dodatečně „o pře líčenie (stranám) otázky činiti" (II, 20, 8). „Z potazu — píše Všehrd — potom nález (se) dělá" (II, 20, 6). Formulovali („vynášeli") nález písemně „vedle potazu a naučenie panského a vládyckého" od roku 1485 dva páni a jeden rytíř (avšak ne nejvyšší úředníci),[29] určení sudím po poradě s krá-

[29] To se netýkalo úředníků, kteří zasedali na soudě „ne úřady, než osobami svými". Podrobnosti o vynášení nálezů u Všehrda II, I, 12—15, II, 20, pass.

lem, s nejv. komorníkem a purkrabím. Po schválení a po případných opravách vyhlásil nález z katedry nejv. písař. Páni a vládyka, kteří nález vynesli, stáli „až se nález dočte do konce", až potom si měli sednout na svá místa. Jich jména musela být v nálezu uvedena (II, 21, 1, 4 a 6). Všehrd zdůrazňuje (II, 31, 1 a 5), že soud má rozhodovat ne „vedlé věděnie ani vedlé zdánie svého, o kterém strany nic nemluvie (a o čem se soudce mohl dovědět „jakýmkoli během nebo náhodú") — než vedlé slyšenie a pře jednoho každého líčenie a spravedlivých prívodóv", tedy „vedle pře líčení a svědomí", secundum allegata et probata (Vlad. zř., 533). Přitom zdůrazňuje Všehrd i to, že soud má rozhodovat vždy „slyševše strany" (auditis partibus — opakuje se stále v nálezech) proto, že „ktož jednú toliko stranu slyše, druhú bez slyšenie odsuzuje", „jest nespravedlivý súdce" (II, 31, 5). Nálezy se zapisovaly „ve dsky póhonné" (I, 6, 7, II, 21, 10, o sporech nepůhonných II, 21, 8).

Kromě „zvláštních" nálezů („kteříž se jistých osob dotýčí", II, 21, 14, 15), vydával zemský soud též nálezy „obecní, kteříž se všech vůbec a země dotýčí" (VIII, 4, 4), „kteréž všichni — držeti mají a k tomu jsú zavázání, jako (např.) — „mocí žádný jeden na druhého nasahej" (II, 21, 14). V těchto případech se ovšem jednalo spíše o projev zákonodárné než soudní moci.

Pokud jde o otázku jednotnosti judikatury, píše Všehrd (II, 21, 15 a 16), že „což se jednomu nalézá, všem se v též při nalézá" a příčinu „nejednostajných nálezóv" vidí Všehrd (stejně jako Ondřej z Dubé v čl. 79 a 134) v tom, že „žádná pře jedna k druhé všecká podobná býti nemůže" a na druhé straně v tom (na co také poukazoval Ondřej z Dubé), že „nepilností, neumělostí, netbanlivostí právý za křivého zóstává" a že naopak „pilností, uměniem a výmluvností nenikdy křivý za pravého zóstane" (II, 21, 16, III, 13, 25).[30]

Na rozhraní 15. a 16. stol. vznikla v praxi českého zemského soudu nová forma rozsudku, která byla označována termíny „rozkaz", „rozkázanie" a v 16. stol. termínem „výpověď". Její vznik souvisel s uplatněním „obeslání", tj. písemného předvolání, které vycházelo od soudu. Na tuto souvislost poukazoval Všehrd (II, 21, 8) a o jedno století později autoři Obnoveného zřízení (D 50). Všehrd píše, že „o každú při póhonnú dělá se nález — a ten tři vynášejí, z pánóv dva a jeden z vládyk —. Než o při nepóhonnú dva z kmetóv v Památné knihy rozkázanie panské zapisují —. A když se čte toto rozkázanie, kteréž dva zapisují, ta dva nestojie, než oba na svých miestach sedie, neb se také ani v tom rozkázaní jich jména (na rozdíl od nálezu) nepíší". Ze zápisu v Památných des-

[30] Pokud jde o výklad nálezů, zdůrazňuje Všehrd, že se má „ne k psání, než k úmyslu a k vóli těch, kto jsú nález nebo právo vynášeli hleděti". V případě, že se názory dělily, „pře o vóli a úmyslu musí býti" (II, 17, 19—21).

kách 16. stol. je vidět, že tito „dva z kmetóv" měli funkci relátorů a že se výpovědi zapisovaly na základě jich relace. Až do polovice 16. stol. bylo pravidlem, že jeden z relátorů byl z panského stavu a druhý ze stavu rytířského. Ale postupně se uplatnit názor, že k zápisu stačí jeden relátor, který mohl být buď panského anebo rytířského stavu. Tato dvojí forma rozsudku (stejně jako dvojí forma předvolání) se udržela — aspoň formálně — až do Obnoveného zřízení (D 50).

Nález zemského soudu byl konečný. Všehrd (II, 21, 11 a 13) píše, že „nález jest pevný a stálý", a že se nikdo „na jiný súd" nemůže odvolat a že proti nálezu „odporu klásti nemóže žádný, aniž toho úředníci menší dopustiti mají". Ale soud mohl svůj nález zrušit, a to jak pro formální nedostatky, tak i pro chyby věcné. Všehrd odvolává se v této věci zřejmě na Ondřeje z Dubé (čl. 81, 83) a stojí (stejně jako Ondřej z Dubé) např. na tom stanovisku, že „moci panský nález nemá — než tu, kdež páni súd osadie na hradě pražském". Jen když „strany svolie, móž se i dole v kláštеře nebo jinde kdekoli nález státi, ale to ne vedle práva, než vedle dobrovolného stran podvolenie, kteréž práva láme". Jinak píše Všehrd (II, 21, 13), že „což tak jednú rozsúzeno jest, nemá po druhé súzeno býti, leč by se co jiného při tom nového stalo." Z praxe víme, že soud mohl zrušit nález např. proto, že ho soud vydal „nevědúc o — smlouvě" (R. t. t., I, 193, č. 157 z r. 1491), „nevěda o listě" (c. d., II, 433), bylo-li třeba „nález z omylu učiněný zase napraviti" (c. d. 459, 484) anebo dopustila-li se např. strana trestného činu a ovlivnila-li tím rozhodnutí soudu. Strana, která se cítila rozsudkem ukrácena, musela podat stížnost a musela žádat o nápravu. Je samozřejmé, že i kontumační rozsudek mohl soud v odůvodněných případech zrušit (III, 18, 16—20).

Exekuční řízení předcházela („ve dvú nedělí" po vzdání soudu, Všehrd, III, 18, I) „úmluva" (monitio), tj. „napomenutie k smlúvě" (IV, 13, 8), s kterým se exekvent obracel prostřednictvím komorníka na exekuta.[31] Exekut měl komorníka přijmout „všude, kdež jej komorník najde a zastihne", tedy doma, na cestě, u souseda atd. (IV, 13, 9) a měl „hledati toho k smlúvě, od kohož jest jemu úmluva přišla" (IV, 13, 13). Nedohodly-li se strany během dvou neděl od dání úmluvy (III, 18, 2, IV, 13, 14), mohl následovat „zvod" (inductio). Zvod byl tedy vlastně prvním exekučním aktem a záležel (zřejmě stejně jako uvázání, IV, 16, 4) v době Všehrdově v tom, že úředník vyhlásil „na dvoře, v hradě nebo v tvrzi, nebo v dvoře toho, na kohož se vede", případně na dědině „pod nebem

[31] O exekuci všeobecně IV, 16, 4 a 21, VIII, 14, II a VIII, 48. „Všecká práva" měla se začít vždy dopoledne (IV, 16, 16). Podniknout exekuční kroky mohla strana sama anebo její zmocněnec (II, 19, 14, IV, 8, 7—8). Komorníci měli „měnění býti" (IV, 13, 13). O tom, kdo prováděl jednotlivé exekuční akty a o poplatcích IV, 4, 2, IV, 14, 8 a 18, VIII, 44 a VIII, 45. O úmluvě V, 13, 1—14. Z literatury viz V. Urfus, *Zvod a panování* (Právněhist. studie, V (1959), 77 n. a uvedenou tam literaturu.

vně, ne pod střechu“ (a to bez ohledu na počasí, IV, 14, 4), ale vždy na statku, který soud exekventovi přisoudil, po případě na statku, „na kterémž jest pohnaného svým póhonem zastihl“ (III, 7, 7, 20, IV, 13, 12 a např. R. t. t., I, 201, č. 188 z r. 1480). Zvodem (stejně jako uvázáním) nenabývala strana držby nemovitosti. „Ten na čież grunty se zvod děje“ — píše Všehrd — mohl exekventa „pustiti po zvodu v držení nebo nepustiti“ (IV, 14, 21, VII, 3, VIII, 23, 6), po případě mohl proti zvodu ohlásit odpor. O odporu musel samozřejmě rozhodnout soud. Nebyl-li proti zvodu podán odpor a nepustil-li držitel statku exekventa, který rozsudkem získal — dědické, věnné, zástavní, zápisní — právo k statku, anebo „diel svój“ (II, 22, 3—5, IV, 14, 28) — mohl exekvent po uplynutí dvou neděl od zvodu požádat úřad o vydání obranního listu.[32] Na základě obranního listu „uvede“ nejv. purkrabí „póvoda v skutečné držení a zmocní jej toho dědictvie, na kterémž se zvod stal“ (II, 22, 3 a 9, IV, 14, 25, VII, 3, 1 a 10, VIII, 13, 10 a VIII, 27, formulář obr. listu VIII, 7). Po uvedení do držby mohl exekvent — po uplynutí dalších dvou neděl — žádat o (tzv. plné) panování. Panováním byla exekuce rozsudku v těchto případech (kde exekvent „dědictvie obdrží nálezem panským nebo právem stanným“) skončena (II, 22, 3, 4, IV, 14, 25 a 28, VIII, 23, 6, 7). Až k „odhadání“ musel „vésti právo“ jen ten, komu byl přisouzen díl statku, a to v tom případě, nemohli-li se spoluvlastníci „o dědictvie své rozděliti“, tak, aby „mohl (to což by jemu přisouzeno bylo) skutečně obdržeti a opanovati“ (II, 22, 4).

Komplikovanější byla exekuce, zněl-li rozsudek na zaplacení peněžního obnosu. Po zvodu nemohl tu exekvent (nepustil-li ho exekut do držby) žádat o vydání obranního listu, nýbrž musel pokračovat v „vedení práva“. Po uplynutí dvou neděl musel tedy exekvent žádat o první panování, potom — vždy „po poluletí“, okolo sv. Jiří a sv. Havla — o panování druhé a třetí (IV, 15 pass., VII, 29, 2). Žádné „brání“, žádný zájem nebyly v době Všehrdově s panováním spojeny.[33] Proto slula tato panování — stejně jako panování po bezvýsledném „brání“ na základě exekuční klausule — panování „jalové“ anebo „plané“. Toto panování záleželo

[32] Zvod byl zřejmě v podstatě totožný s uvázáním. Terminů „zvod“ a „uvázání“ používalo se v praxi občas promiscue (R. t. t., I, 172 č. 103, 188 č. 141, a pass. z let 1480 až 1494). Ani Všehrdovy definice (IV, 14, 12, VII, 1, 1) se od sebe neliší. O uvedení do držby na základě obranního listu po uvázání (mocí svú anebo s komorníkem) VII, 2, 5, 17 a 18, VII, 3, 2 a 3, VII, 22, 4, VIII, 23, 2—4. Zvod pro nesprávu byl „třetinu výš“ „jménem pokuty a nákladóv“ (IV, 12, 4, IV. 14, 16). Zvod po staném právu a po nálezu byl i pro „náklady všecky“ (IV, 14, 17). Podrobnosti o odhádání IV, 16, 10—15 a 20. Případ odporu proti odhádání v R. t. t. I, 223 č. 269 (1490).

[33] Brání (s komorníkem anebo „mocí svú“) dovolovalo se jen na základě exekuční klausule. V případě bezvýsledného brání měl komorník opanovat (jalovým panováním) statek, na kterém exekvent měl právo „brátí“. Po třetím bezvýsledném brání a jalovém panování mohl exekvent žádat o odhádání statku v hodnotě kapitalizované renty a „třetiny výš podle desk jeho“ (IV, 3, IV, 15, 2, 5—6, II, V, 3, 4, VI, 38, VII, 17 až VII, 30 pass., VIII, 8, 3, VIII, 12, 1, VIII, 14 pass., VIII, 44 a IX, 5—7).

v tom, že komorník (vždy „tu, kdež se jest zvod stal nebo zájem", IV, 15, 9, srov. Ondřej z Dubé, čl. 71) veřejně vyhlásil, „od koho a po jakém práva vedení panovanie dělá" (IV, 15, 3). Po třetím jalovém panování měl komorník na žádost exekventa písemně oznámit držiteli nemovitosti, „kteréž odhádany býti mají", že „ve dvú nedělí k němu přijde a dědictvie jeho — odhádá, aby také s přátely svými při témž odhádání byl" (IV, 16, 4, VIII, 14, 11). Současně měl komorník obeslat „blizkých súsed — pánóv, zemanóv, měst a sedlákov", aby se k odhádání (pod pokutou 10 hř. stř.) dostavili, „aby se (komorník) měl s kým o dědiny, kteréž se odhadují, raditi" (IV, 16, 15).

Podle definice Všehrdovy bylo odhádání (staří — říkali — vděděnie, IV, 16, 2, srov. Ondřej z Dubé, čl. 73) „póvoda v dedictvie — vedle spravedlnosti šacované konečné — vedle práva uvedenie (IV, 16, I). Odhádání prováděl (vždy tam, „kde se jest zvod anebo zájem stal") místokomorník za účasti komorníka, měřiče a písaře po vyslyšení stran a sousedů jako znalců, a to tak, aby se žádné straně nedostalo ani méně ani více „než (žalobcova) suma s náklady a útratami (VII, 25, 9) káže" (IV, 14, 27, IV, 16, 10—15, 20, VIII, 45, 5 a k tomu Ondřej z Dubé, 75). S odhádáním bylo spojeno uvedení exekventa do držby odhádaných nemovitostí. Všehrd píše (IV, 16, 17 a 18), že ten, „čiež dědiny jsú odhádány, povinen jest jich hned, jakž se odhádají, tomu komuž odhádány jsú, postúpiti —. A nechtěl-li by má jemu miestokomorník, aby odstúpil rozkázati". Úředník měl „uvésti póvoda — v skutečné držení dědictvie odhádaného hned — a lidem — (měl) rozkázati, aby člověčenství slíbili novému držiteli a pánu a prviemu pánu (měl) rozkázati, aby lidi propustil a dědictvie odhádaného postúpil" (IV, 16, 8, 17 a 18). Dvě neděle po odhádání (po případě po zvodu, bylo-li žalobcovi přisouzeno právo k statku, kde tedy ani jalové panování ani odhádání nebylo potřebné) následovalo poslední, tzv. „plné a platné" panování, které záleželo v tom, že komorník svolal obyvatelstvo dědiny, po případě úřednictvo a čeleď tvrze a „strhna šindelóv několik s střechy anebo došek, spálí to na zemi, ne pod střechu než pod nebem a povie od koho panuje" (IV, 15, 3—7, IV, 16, 4 a 21). Dvounedělní lhůta mezi odhádáním (po případě zvodem) a posledním panováním byla poslední lhůtou, během které bylo možno ještě podat odpor (IV, 16, 19 a 21, srov. Ondřej z Dubé, čl. 76 a případ z praxe z roku 1490 v R. t. t., I, 223, č. 269).

Konečně je třeba říci, že neměl-li exekut nic „dědičného, zápisného ani manského (a duchovnieho)", měl „naň list zatykací od desk vydán býti a (měl) takový zatčen býti" (III, 18, II, IV, 14, 20). Bohužel nic bližšího o exekučním řízení v tomto případě Všehrd nepíše.

VŠEHRDOVO POJETÍ MAJETKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ ZEMSKÉHO PRÁVA ČESKÉHO

Valentin Urfus

Sledování majetkoprávních otázek v díle Všehrdově nenáleží jistě jen k okrajovým stránkám všehrdovské tematiky. Látka týkající se majetkového práva je naopak jednou z integrálních obsahových složek celého Všehrdova spisu. Vskutku také pozornost, již Všehrd ve svých „Knihách devaterých" naznačené problematice věnoval, je natolik významnou, že tvoří přímo jednu ze základních otázek, bez jejíhož položení se neobejde žádný z pokusů o objektivní posouzení Všehrdova místa v kulturním vývoji našich zemí.

Zřetel věnovaný majetkovému právu je pro Všehrda a jeho dílo charakteristický i z hlediska vývoje soudobé juristické literatury o českém právu zemském. Lze dokonce tvrdit, že tento Všehrdův zřetel je jedním ze znaků, jež jeho dílo odlišují velmi podstatně od starších děl zemsko-právní české jurisprudence a že mu zjednávají samostatné a výrazné místo ve vývoji české právnické literatury a českého teoretickoprávního myšlení vůbec.

Rozdíl mezi Všehrdem a starší literaturou není tedy dán jen formální dokonalostí jeho díla, jeho stylistickou čistotou a obratností, jeho smyslem pro systematické podání výkladu, pro abstrakci a synthetisující pohled na zpracovávanou matérii, nýbrž je to právě výběr majetkoprávní tematiky jako jedné z hlavních obsahových složek „Knih devaterých", jenž naznačuje i po věcné stránce, jak velký byl Všehrdův teoretický i praktický přínos.

Starší předvšehrdovská literární produkce o českém právu zemském, representovaná zvláště právní knihou Ondřeje z Dubé, přihlížela k otázkám majetkoprávní povahy jen velmi spoře a v podstatě je pomíjela vůbec.[1]

---

[1] Srov. základní literaturu o předhusitských právních knihách, zvl. studie F. Čády, *Skladba českých právních knih z doby předhusitské,* Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, VIII. (1928), str. 164 n. a *České právní knihy v době předhusitské,* sborník „Naše právo a stát", Praha 1928, str. 25 n. — Ze speciální literatury o jednotlivých právních knihách srov. literaturu knihy Rožmberské (zvl. studie J. Veselého), literaturu Ordo iudicii terrae a Řádu práva zemského (zvl. studii V. Vaněčka) a literaturu právní knihy Ondřeje z Dubé (studie Čádovy).

Tak v prvé řadě sám Ondřej z Dubé dal svému dílu velmi jasnou dispo-sici, jež je toho dobrým dokladem.[2] Za podrobným výkladem, v němž Ondřej zevrubně probírá krok za krokem soudní řízení na zemském soudě, vypočítává jednotlivé procesní úkony, seznamuje čtenáře s různými žalobními formuláři a dává mu ještě jiné cenné rady, jak úspěšně obstát v soudním sporu, následuje partie věnovaná panskému potazu a nálezu. Podobně jako v předchozí části o soudní při a jejích procesních formách, i zde vykládá autor detailně, jakými pravidly se řídí nalézání práva a jak zemský soud svoje nálezy produkuje. Teprve za těmito dvěma charakte-risticky a uzavřeně koncipovanými celky následuje několik článků dotý-kajících se i oblasti majetkového práva, zařazených sem však zásadně bez jakéhokoliv systematického zřetele a vcelku také bez vážnějšího po-kusu ze strany autorovy uvést zmíněné otázky a jejich řešení v soulad s ostatními částmi svého spisu.[3] Tato závěrečná partie Ondřejovy právní knihy obsahující vedle několika právě dotčených majetkoprávních zlom-ků ještě řadu jiných článků velmi různorodého obsahu není ani svým původem ve všech svých složkách jednolitým celkem. Jejím podkladem jsou povětšině nejrůznější nálezy zemského soudu z doby kolem pře-lomu 14. a 15. stol., z nichž některé připojil na závěr svého díla Ondřej sám, jiné sem snad přidali někteří opisovači jeho díla.[4]

Majetkoprávní otázky nebyly tedy Ondřejem zahrnuty do jeho tvůrčího záměru, s nímž svá „Práva zemská" sepisoval. Naopak, pokud se s nimi u něho setkáváme, jde více než nepochybně o výsledek nahodilých či nepřímých okolností, jako např. Ondřejovy snahy reagovat na nejnovější tvorbu práva. Co platí ovšem o Ondřejovi jako o hlavním representantu předvšehrdovské literatury českých právních knih, platí i o ostatních li-terárních pomnících české právní kultury té doby v oblasti zemského práva, jež svou formální dokonalostí ve velké většině ani zdaleka nedo-sahují úrovně Ondřejova díla.

Zcela jinak si však počínal Všehrd. Majetkoprávní otázky v jeho „Kni-hách devaterých" tvoří přímo jeden z hlavních opěrných pilířů celkové stavby díla, jak je to také nejlépe vyjádřeno v kvantitativních propor-cích: výkladu o majetkovém právu je věnována velká část spisu, počí-naje — vycházíme-li z pojmu knihy jako základní literárně systema-tické složky Všehrdova díla — čtvrtými a konče sedmými, popř. ještě

---

[2] Čáda, *Skladba*, str. 174—5 a Čáda, *České právo kolem r. 1400 a kniha Ondřeje z Dubé*, Vědecká ročenka ..., VII. (1927), str. 154 n.

[3] U Ondřeje šlo o tři hlavní otázky: majetkové poměry manželské, poručenství a dě-dictví. Srov. k tomu Čáda, *České právo*, str. 180, kde je naznačen rozdíl v podání dotče-ných problémů u Ondřeje a Všehrda a zdůrazněna i menší rozvinutost právní úpravy v těchto věcech na zlomu 14. stol. než v době Všehrdově.

[4] Čáda v úvodu ke své edici Ondřejových „Práv zemských českých", str. 29 n. Srov. tam zvláště o poměru tří redakcí Ondřejova díla.

částí osmých knih, což obnáší v podstatě téměř polovinu celého díla.[5] Tento kvantitativní ukazatel je jistě sám o sobě výmluvným svědectvím o snaze autorově danému tematickému okruhu věnovat nejen elementární, nýbrž přímo komplexní a systematickou pozornost. Všehrdovo dílo nám tedy představuje svého autora již z hlediska skladebných proporcí svého obsahu jako teoretika majetkového práva „par excellence".

Při posuzování Všehrdova významu v naznačených směrech nejde jistě jen o to. Věnoval-li Všehrd na rozdíl od svých předchůdců tak značnou část svého díla majetkoprávní tematice, nepominul však ani otázek procesněprávních a jiných a vyhradil jim dokonce i přibližně stejný podíl v celkovém rozvrhu své práce. Právě tato její obsahová a věcná vyváženost prozrazuje vědomý a záměrný plán autorův podat opravdu souborný pohled na české právo své doby, jak to dotvrzují ostatně i další ještě zbývající části spisu věnované již otázkám podružnějším a okrajovým.

Komplexní ráz Všehrdova díla zvětšuje význam jeho vývodů na poli majetkoprávní problematiky, neboť je současně nejlepší zárukou jejího traktování v souvislostech co možná nejširších. Uvážíme-li nadto znovu, že Všehrdovo dílo znamená zároveň i první pokus o souvislé vylíčení majetkoprávních poměrů českého zemského práva, pak jeho cena tím nepochybně ještě stoupá.

Formální dokonalost Všehrdova díla, jeho literární dovednost a umělecko-stylistické vlastnosti, jež podle obecného mínění náležejí k hlavním jeho přednostem, se vztahují pochopitelně i na tu jeho část, jež jedná o majetkovém právu. Nabízejí se nám také v prvé řadě jako základní vodítka k jejímu zhodnocení. Přesto však nelze ani na okamžik pochybovat o tom, že by takovéto posouzení ve své podstatě jen literárněvědné, zvláště tam, kde jde o vlastní strukturu Všehrdových juristických výkladů, vyznělo jednostranně a ulpělo na povrchu věci. Třebas by snad ukázalo ještě na nové stránky jeho formulačního umění a výrazové zběhlosti, v níž se mohl měřit jistě s nejlepšími zjevy soudobé evropské právní kultury, neodhalilo by naopak inspirační myšlenkové bohatství jeho tvůrčí osobnosti především jako juristického teoretika platného práva při vytváření vlastních právnických konstrukcí a vlastního právního pojmosloví.

Příliš jednostranné podtržení jen formálně stylistických stránek Všehrdovy erudice skrývá však v sobě ještě jedno nebezpečí. Vyúsťuje totiž v podstatě jen ve Všehrdovo zařazení do proudu humanistického písemnictví a přeceňuje v jádře formu před obsahem. Výsledkem tohoto nazí-

---

[5] O kvantitativní převaze majetkoprávní části přesvědčí i celkem již letmé zjištění: páté a šesté knihy, v nichž je soustředěna především dotčená látka, představují, prvá svými 49 tituly a druhá 41 nejrozsáhlejší systematické celky uvnitř díla.

rání jsou pak běžně produkované učebnicové závěry, jež vidí ve Všehrdovi především jen humanisticky poučeného systematika, popř. kompilátora či pořadatele platného domácího práva. Tento celkem běžně zastávaný názor, s nímž se lze setkati velmi často, obětuje pak literárnímu věhlasu Všehrdovu jeho originalitu jako právníka.

Tyto souvislosti vrhají i nové světlo na kategorie majetkového práva ve Všehrdově díle. Právě proto, že Všehrd byl prvým jeho soustavným a skutečným teoretikem v české právnické literatuře zemského práva, stal se z něho v pravém slova smyslu prubířský kámen jeho juristického talentu. I když nelze zajisté ani v nejmenším podceňovat Všehrdův teoretický přístup k ostatní právní problematice jeho dílem zachycené a v něm zpracované, přece jen — jak ještě uvidíme — je to právě Všehrdova koncepce majetkoprávních otázek, tedy jeho přínos v oblasti, kde nemohl navázat na žádné teoretické dědictví předchozího vývoje, jež ostře a v lecčems i nově dává vyniknout jeho juristickému profilu.

*

Pro Všehrdovo pojetí majetkoprávní tematiky, jež tvoří tak významnou složku jeho díla, je rozhodující dvojí hledisko: způsob, jakým Všehrd danou látku ve svém spise podává, tedy jinými slovy metoda jeho teoretického výkladu a v druhé řadě pak způsob, jakým takto zpracovanou látku systematicky rozčleňuje a zařazuje.

Literatura českého zemského práva před Všehrdem vycházela především z praktických potřeb soudních a procesních. Proto také všechny předvšehrdovské právní knihy charakterisuje snaha jejich pořizovatelů vylíčit určitou (dokonalejší či méně zdařilou) formou procesní postup u zemského soudu a vyzbrojit uživatele takovéto právní pomůcky vědomostmi potřebnými k úspěšnému vedení soudní pře.[6]

Toto hledisko praktické utility není ovšem cizí ani Všehrdovi. Naopak lze říci, že Všehrd vstoupil i v tomto směru do šlépějí svých předchůdců a že i jeho cílem bylo naplnit svým dílem podobný účel, i když se arci o to pokusil prostředky formálně technicky neskonale dokonalejšími. Všehrdovo dílo není a také nikdy nebylo zamýšleno jako akademicky teoretický spis. Praktický zřetel, který je vskutku vůdčím principem i Všehrdovy práce, proniká nejen jeho výklady o soudním řízení a soudech vůbec, jemuž jsou věnovány prvé tři knihy a v němž tedy Všehrd přímo pokračuje v tradici starších právních knih, nýbrž i jeho partií o právu

[6] Srov. Čáda, *Skladba*. Čádovi třeba přičítat zásluhu o to, že ukázal, jak výběr a způsob podání látky v našich právních knihách doby předhusitské úzce souvisí s jejich skladbou a jak tato je bezprostředně podmíněna praktickými potřebami soudními a soudní praxí zachycenou ve sbírkách typické judikatury. Na str. 181 v pozn. 51 uvádí Čáda dokonce jakousi „statistiku" rozsahu procesněprávních částí našich předhusitských právních knih na podkladě Jirečkových edicí.

majetkovém. V tomto smyslu se tedy Všehrd stává jaksi dovršitelem literatury právních knih zemského práva právě komplexností svého pohledu.[7]

Hledisko praktické utility, jež ve starší literární produkci o zemském právu splývalo prostě s praktickým zřetelem procesním, jak to vyjadřovala také převaha procesuální tematiky, uplatnilo se však u Všehrda v jeho výkladu o majetkoprávních vztazích novým a osobitým způsobem. Všehrd, veden bezpochyby tradičním forensním a procesním nazíráním vlastním starší literatuře českého zemského práva, hledal při zpracovávání majetkoprávní problematiky pro svoje dílo základní teoretický princip, jež by mu dovolil na dané otázky podobný dynamický pohled, jaký v ostatních částech jeho díla umožňovalo pečlivé sledování praktických potřeb vedení soudní pře. Praktické zaměření díla spolu s tradičním postupem zemskoprávní literatury odváděly tak předem Všehrda od spekulativně teoretického podávání látky pomocí induktivně vytvářené hierarchie obecných pojmů. To ovšem vylučovalo důslednou aplikaci institucionálního nazírání, jehož by Všehrd jistě jak šíří svého vzdělání, tak svým rozhledem byl býval schopen a jež bychom také od něho vzhledem k vysokému stupni abstrakce, s níž dovedl pracovat, očekávali.

Praktický zřetel, o nějž Všehrd opřel svůj způsob podání majetkoprávních otázek, poskytl mu však zcela specifické teoretické východisko, jež zcela zvláštním a neobyčejně výrazným způsobem shrnovalo nejtypičtější rysy šlechtického majetkového práva v Čechách. Tímto východiskem byl jednotný pohled na celou oblast majetkoprávních vztahů zemského práva z hlediska deskové praxe.[8]

Všehrd při vytváření své koncepce nezapřel jistě deset let strávených přímo u desk. Bylo by však chybou přičítat právě dotčený základ jeho koncepce majetkového práva jen těmto subjektivním předpokladům. Naopak základ všehrdovské tabulární koncepce majetkového práva tkví hluboce v objektivních podmínkách a význam, ba možno říci přímo Všehrdova velikost spočívá v tom, že dovedl tyto objektivní a typické rysy zevšeobecnit natolik, aby takovým způsobem zpracovaná látka mohla posloužit souvislému, prakticky orientovanému výkladu o majetkových vztazích uvnitř zemského práva.[9]

---

[7] K tomu jak Všehrd navazoval v partiích svého díla týkajících se procesních otázek na tradiční systematiku srov. Čáda, *Skladba*, str. 177 n. Ve svých druhých a třetích knihách provedl Všehrd jen nepodstatné změny, hlavní systematické schéma recipoval zcela od svých předchůdců.

[8] Srov. k tomu — IV, 1: „... V prvních, druhých a třetích knihách mluveno jest o súdu zemském .... v těchto i v potomních knihách ..... budu o právu, kteréž se při dskách zemských a při úřadu, pokojně, bez hřmotu súdného, den ode dne vede a zachovává ...".

[9] Heuristická práce J. Veselého (*Příspěvky ke kritice textu právních pramenů šestnáctého století, I., Všehrd a desky zemské*, Praha 1934, Práce ze semináře čsl. právních dějin na práv. fakultě Karlovy university, č. 19) zhodnotila nejen kriticky vztah Všehrdova díla k deskám, nýbrž upozornila na dosud zcela pomíjenou kasuistickou pří-

Všehrdova synthesa rostla tedy přímo z praxe a z osobitých rysů českého šlechtického práva 15. stol. To je ovšem také nejlepším vysvětlením její síly a pro dnešního badatele i bezpečnou zárukou objektivnosti a historičnosti Všehrdova pohledu. Rovněž Všehrdovi samotnému poskytlo jeho shrnutí podstatných rysů soudobého majetkového práva šlechtického řadu výhod. Především, jak jsme již viděli, sjednocovalo podání dané tematiky v celém díle na základě jednotného principu, důsledně přihlížejícího k potřebě praktického uplatnění práva, ať ve formě soudní pře či v deskové praxi v podobě tabulárního zajištění nejrůznějších práv a povinností.

Pohled na právní problematiku z hlediska dynamiky každodenní právní praxe, s níž se lze ve výrazné podobě setkat již v předvšehrdovské literatuře a jenž tam měl však jen stránku soudně procesní, je naopak u Všehrda doplněn dalším aspektem, vztahujícím se tentokráte na pole mimosoudní aplikace práva. Jak byla o tom učiněna již zmínka, jeví se Všehrd nejen dovršitelem hlavních tendencí starší české juristické literatury o zemském právu, nýbrž dovršuje je i novým způsobem, takže teprve u něho nabývá pohled na soudobé právo opravdové vyváženosti a celistvosti. Všehrd je však současně i prvým, kdo nám v plné šíři odhaluje význam instituce desk pro českou feudální kulturu vůbec a její majetkové právo zvláště. Vskutku lze i říci, že to byl právě Všehrd, jenž bezprostředně přispěl svým vpravdě otcovským podílem k našemu pochopení a správnému ocenění úlohy, kterou sehrály v českém právním vývoji zemské desky. Není snad tedy ani třeba dále zdůrazňovat i specificky český, ba nacionální ráz této Všehrdovy koncepce majetkoprávních vztahů zemského práva.

O tom, jak značný význam přisuzoval Všehrd zemským deskám a jejich úloze v českém právním řádu své doby, svědčí jistě předem jeho právě dotčené pojetí majetkoprávních otázek. Všehrdovo stanovisko však výmluvně ilustrují i některé zmínky, třebas spíše okrajového a příležitostného rázu, jichž je roztroušeno v jeho díle několik. Z nich patrně nejpříznačnější, jež poslouží i k širšímu pochopení všehrdovských názorů, je stručné sice, tím však lapidárnější přirovnání, jež Všehrd celkem bez zvláštního smyslu a jen nahodile zařadil do výkladu o poručenství. Všehrd v něm zemské desky srovnává s římskými dvanácti tabulemi.[10] Jistě nesmíme v tomto místě spatřovat jen stylistický obrat, jenž měl zdůraznit autorovu učenost a sečtělost. Při známém nevlídném Všehrdo-

---

ručkovou literaturu, o níž se Všehrd při shledávání materiálu k svému spisu opíral. Tato okolnost má mimořádný význam z hlediska Všehrdova pojímání majetkoprávních vztahů, neboť odhaluje do určité míry i další objektivní podmínky, z nichž Všehrdova synthesa vyrůstala.

[10] V, 43, 4: „... (To jest bylo napsáno v Římě za pohanóv na dvanácti dskách práv římských, neb jsú i Římané dsky měli) ...".

vu poměru k cizímu, zvláště římskému právu nutno v tomto místě hledat jistě právem i hlubší smysl. Ostatně i samo anachronistické a pochopitelně i z našeho hlediska věcně naprosto pochybené srovnání dvou historicky zcela odlišných institucí zajímavost této Všehrdovy paraboly jen zvyšují. Nemůže být pochyb o tom, že Všehrd chtěl nejen srovnáním českých desk s římskými ukázat zásadní význam této instituce, jenž současníkům byl asi vcelku zřejmým, nýbrž především i na této skutečnosti doložit vynikající kvalitu českého právního řádu. Výrazně sebevědomé přirovnání, je pro nás o to cennější, že pro nahodilost, v níž je bez bližší souvislosti s okolím pojato do výkladu o konkrétních otázkách zcela jiného rázu, lze v něm spatřovat výrok Všehrdovi bezděčně uniknuvší, který ovšem tím lépe dovoluje nahlédnout do nejintimnějších názorů svého autora.

*

Tabulární koncepce majetkoprávních vztahů projevila se u Všehrda v konkrétní podobě vlastního výkladu několika charakteristickými rysy.

V prvé řadě marně bychom hledali, jak jsme se toho byli již dotkli, uplatnění důsledně institucionálního hlediska, jež by sled, v jakém je látka podávána, přizpůsoboval souvislému a zevrubnému vylíčení jednotlivých institutů. Všehrd ovšem zachovává určitý pořad, jeho základem je však právě hledisko tabulární praxe.

Tak především v jeho partii věnované majetkoprávním otázkám naprosto postrádáme souvislejší stať, jež by byla věnována tak základní instituci, jakou je vlastnictví. Vlastnictví je dotčeno jen několika v zásadě toliko okrajovými zmínkami. Nejlépe to vyplývá z kapitoly „O trhu“ a z následujících dvou kapitol „O prodávajícím“ a „O kupujícím“ ve čtvrtých knihách, jež jsou koncipovány opravdu jen z hlediska potřeby úspěšné intabulace a z hlediska ručení za závazky ze správy. Je to samozřejmý důsledek zřetele k deskové praxi.[11]

Co naopak Všehrda nejvíce zajímá a čemu věnuje vždy v jednotlivých kapitolách pozornost nejsoustavnější, je konkrétní podoba deskového zápisu, jíž je třeba k pojištění právního poměru určitého druhu užít a jehož formulář, doprovázený zpravidla podrobným rozborem, také neopomine nikdy uvést.[12] Konkrétní podoba formuláře deskového zápisu hraje u Všehrda velmi důležitou roli ještě i v jiném směru. O ní se totiž pravidlem

[11] Srov. IV, 3 n. Z tohoto ignorování vlastnictví jako základního institutu vybočuje, ale jen poněkud, sledování některých principů rodinné nedílnosti a dědického práva (srov. IV, 6, 1—7 a níže o rod. právu majetkovém). Naproti tomu sama za sebe hovoří skutečnost, že s technickým označením pro vlastnictví („dědictví dědické“) se setkáváme ve zcela jiné souvislosti a naprosto nahodile (V, 14).

[12] Není to dobře patrno jen u kapitol o trhu, nýbrž i o zástavách a jinde. Ostatně Jirečkovo vydání Všehrda, jež odlišuje formuláře dobře graficky, poskytuje příležitost přesvědčit se o tom i velmi letmo.

opírá celá kostra výkladu v jednotlivých kapitolách, takže výklad látky je obvykle obsahově zaměřen jen k osvětlení deskového formuláře.[13]

Všehrdův ryze tabulární zřetel vyplývá dále jmenovitě z toho, že jednou ze základních myšlenek, podle níž je celá majetkoprávní partie disponována, je rozdíl mezi tzv. trhovým a dlužním zápisem.[14] Obojí byla ve Všehrdově době již v podstatě jen abstraktní forma, jejíž skutečná kausa se zdaleka nemusila shodovat s druhovým označením zápisu. Jinými slovy bylo ve Všehrdově době naprosto běžným a Všehrd nás o tom nad jiné zevrubně zpravuje, aby trhový zápis nepůsobil v každém případě svého užití plný a definitivní převod vlastnického práva. Všehrdův výklad také velmi plasticky informuje o svérázném mechanismu deskových zápisů, v němž např. trhového zápisu bylo možno užít nejen pro případ skutečného prodeje věci, nýbrž ještě i k celé řadě dalších disposic, jak to bylo nejvýrazněji patrno v okruhu hypotekárního práva.

Dotčený rozdíl mezi obojím druhem zápisů tkvěl především v tom, že u tržního zápisu prospívalo nabyvateli ručení za právní vady, tedy ručení ze správy. Této výhody naopak nepožíval, bylo-li mu zapsáno jen dluhem či bylo-li jeho právo zajištěno jiným netržním zápisem. Proto mezi konkrétními případy některých disposic, ačkoliv šlo o totožný typ právního jednání a ačkoliv tedy i institucionální základ byl totožný, existoval ve skutečnosti z tabulárního hlediska značný rozdíl, působený právě tím, že v jednom případě bylo užito trhového zápisu a v jiném opět jen prostého zápisu dluhem.

Pěkně to vyplývá ze Všehrdova výkladu o zástavách, kde na příklad velmi pečlivě a soustavně se rozlišuje mezi zástavou se správou a bez ní.[15] Zmíněný příklad zástavního práva skýtá současně i vhodnou příležitost ke stručné úvaze o historickém a vývojovém základu rozdílu mezi trhovými a dlužními zápisy tak, jak nám jej presentuje Všehrd. Původně nešlo jistě jen o vnější a formální otázku, jaký typ zápisu bude použit, nýbrž o záležitost hlubšího významu. Zástava se správou uskutečňovaná formou trhového zápisu byla fiduciárním převodem vlastnického práva se zajišťovací funkcí.[16] Tento vývojový základ není sice u Všehrda již v podstatě patrný, přece však zůstává ještě jasné vědomí o tom, že zástava pořízená trhovým zápisem znamená něco více a že rozdíl od skutečného převodu vlastnického práva není vcelku příliš velký.[17]

---

[13] U Všehrda nejsou výjimkou ani kapitoly věnované výlučně té nebo oné podrobnosti formuláře deskového zápisu — srov. např. VII, 6 a 7.

[14] Srov. V, 1—4, o zástavním právu, kde je dobře patrný neustálý zřetel k tomu, o jakou formu zápisu v konkrétní disposici jde. Srov. dále i VII, 15 a 16.

[15] V, 1, 1: „... Ale že není jednostajná zástava než rozdielná (některá zajisté jest se zprávú, jiné beze všie zprávy) ...".

[16] Srov. J. K a p r a s, *K dějinám českého zástavního práva*, Praha 1903.

[17] V, 4, 3: „Zástavy, kteráž se dluhem zapisuje, jest bezpečnější ta, kteráž trhem a se zprávú ve dsky vchází ..."

Podobně i tam, kde šlo o zřízení hypotekárně zajištěné renty („plat holý, komorní"), naznačuje Všehrd, jak značný byl rozdíl mezi platem „koupeným", tj. zapsaným tržním zápisem, a mezi platem založeným jen „dluhem".[18] U Všehrda se tento rozdíl mimo jiné projevil i v tom, že o platu, jenž byl pořízen dlužním zápisem, hovoří souběžně na dvou místech svého spisu,[19] jednou tam, kde podrobně probírá vše kolem trhových zápisů, po druhé opět na místě věnovaném zápisům dluhem. Je to jistě nad jiné výmluvný doklad, jak Všehrdova tabulární koncepce majetkoprávních vztahů ovlivnila i podobu jeho výkladu a systematického rozvržení látky.

Vedle dlužního se však od trhového zápisu lišily ještě i jiné druhy deskových zápisů.[20] U nich, jelikož šlo rovněž o zápisy, které působily ručení ze správy, nebyl rozdíl od tržních zápisů patrně tolik pociťován. Za dobrý příklad zde poslouží zřízení věna, jež mohlo být realisováno jak formou zvláštního věnného zápisu, tak formou zápisu trhového, u něhož však závazky ze správy nepřicházely pochopitelně tolik v úvahu, neboť věno zapisoval své choti nejčastěji manžel.[21] Věnné zápisy s trhovými ostatně sbližovalo i to, že obojí druh byl zapisován do stejného druhu desek.[22]

Kromě rozdílu mezi trhovými a netrhovými zápisy vykládá Všehrd široce ve své majetkoprávní partii i o funkci tzv. zápisů „s místem" a „bez místa".[23] I zde jde o vyhraněný příklad osobitého mechanismu deskové praxe Všehrdovy doby. Vlastním smyslem zápisů tohoto druhu bylo, jak známo, zjednat pořizovací volnost na případ smrti a obejít nebezpečí královského práva brát odúmrti. Z hlediska obou hlavních typů deskových zápisů měly zápisy „s místem" nejblíže k dlužním zápisům, neboť jejich formuláře byly koncipovány podle tohoto vzoru.[24]

Za charakteristické pro zemské právo Všehrdovy doby můžeme považovat, že pokud se ve Všehrdově výkladu setkáváme s tónem vybočujícím z jinak důsledně uplatňovaného tabulárního zřetele, jde především o oblast tzv. rodinného práva majetkového. Tento okruh právních pra-

---

[18] V, 3, 1 (srov. obraty ve formuláři: „... platu ročnieho ... prodal ... a jemu toho platu dědicky postúpil ...]; k zástavě platu „dluhem" srov. V, 4.

[19] Srov. V, 4 a VII, 17. „O zápisu, kdež se dluh spravedlivý i s úrokem zapisuje". Z kapitoly vysvítá, že Všehrd si byl zřejmě dobře vědom toho, že látku vyčerpal v podstatě již na jiných místech. Proto také sem zařadil formulář, v němž je spojeno zapsání platu se sankcí spočívající v tzv. „brání".

[20] K všeobecné charakteristice zápisů srov. VII, 15. Systematika zápisů tam nastíněná, je však poněkud samoúčelná, neboť Všehrd se jí ve všech důsledcích nepřidržel.

[21] Věno se zprávou bylo zřizováno jen výjimečně, jak svědčí V, 19. Instituce zprávy věna souvisela úzce i se zřizováním tzv. „příjemce věna", což byl v podstatě ručitel za právní vady (V, 28, 1).

[22] VI, 32, 3.

[23] VI, 38—40.

[24] VI, 39, 4—5. „Žádný zápis nápadní (tj. rovněž zápis s místem) jinak ve dsky zapsán býti nemóž než dluhem ...".

videl zemského práva náležel opravdu k mimořádně exponovaným. Šlo zde o úpravu velmi důležitých majetkoprávních zájmů mezi příslušníky vládnoucí feudality, a to jak na poli věnných a manželsko-majetkových záležitostí, tak zvláště při úpravě instituce poručenství, při jejíž aplikaci byla začasté v sázce veškerá moc a jmění celého feudálního rodu.

Skutečně také s jistým zájmem o tyto otázky se setkáváme již i v předvšehrdovské literatuře právních knih zemského práva, charakterisovaných jinak téměř naprostou nevšímavostí k podobné tematice. I Všehrd se v těchto otázkách odchyluje od jinak důsledně zachovávaného deskového prakticismu a podává naznačenou problematiku vcelku daleko šířeji a soustavněji, takže z jeho výkladu vystupují také obrysy institucí sem náležejících daleko celistvěji a soustavněji než je tomu jinde.[25]

Změněné Všehrdovo počínání na místech, kde zaměřuje svoji pozornost ke komplexu dotčených otázek, je snad nejlépe patrno v partii o poručenství. V lecčems podobný smysl mají i některé drobné Všehrdovy exkursy na příklad o odúmrtech a kaducitě, jež rovněž jaksi vybočují ze strohého jinak Všehrdova tabulárního zřetele.[26] O jak živé a aktuální otázky na konci 15. stol. právě v těchto bodech šlo, je snad zbytečné dodávat.

Naproti tomu tam, kde Všehrd probírá věnné záležitosti,[27] není již tento rys na jeho výkladu tolik zřejmým, ač právě zde byl Všehrd nejspíše postaven před ne právě lehký stylistický a skladebný problém, zda si má povšimnout i toho, co sice souvisí s věnnou praxí, co však nemá přímý vztah k deskám. Nasvědčuje tomu, že právě na tomto místě a v této souvislosti odmítá Všehrd věnovat pozornost všemu, co s deskovou praxí bezprostředně a úzce nesouvisí.[28] I když Všehrd má přirozeně na mysli v prvé řadě jen problematiku věnného práva a dotální praxe, přece jen jeho stanovisko má nepochybně platnost širší. Měli jsme již dosti příležitosti, abychom poznali, jak houževnatě Všehrd lpěl na své tabulární koncepci majetkového práva a jak v podstatě nepředstavitelnou pro něho byla každá jiná cesta literárního zpracování zemského práva. Seznali jsme rovněž, jak jen výjimečně svoje stanovisko opouštěl, aby se souvisleji a na deskové praxi nezávisleji zabýval nějakou otázkou.

Ve svém základě jednostranný zřetel k deskám, jež se ve Všehrdově díle v jeho pojetí majetkoprávních vztahů zemského práva tak výrazně uplatnil, způsobil však přirozeně i určitou kusost Všehrdova díla, jež zachycuje ze zemského práva jen tolik, nakolik má příslušná jeho oblast

---

[25] Srov. V, 33. a následující kapitoly; i zde však autor velmi pečlivě dbá tabulárního zřetele.

[26] K odúmrtěm srov. např. známý úsek VI, 34.

[27] V, 6—32.

[28] V, 6, 2: „... Ale o věně, kteréž se listem nebo rukojmémi ujišťuje, poněvadž to se dskami nic nemá (!!!), nenie potřebie mluviti, než toliko o věně, kteréž dskami nebo vznešeniem okázáno bývá ...“.

bezprostřední vztah k deskám a jejich praxi. To tedy znamená, že se ve Všehrdově díle obrážejí v podstatě jen imobilární vztahy majetkové a naopak majetkové vztahy dotýkající se movitostí zůstávají mimo vlastní okruh autorova zájmu.[29] Nemůže být jistě pochyb o příznačnosti tohoto faktu. To, že Všehrd soustředil svůj zájem k deskám či jinak řečeno k nemovitostnímu šlechtickému majetkovému právu, nebylo, jak jsme měli možnost již z velké části poznat, jen výsledkem jeho osobní tvůrčí libovůle či nějakého mechanického dělítka. Ve shodě s podstatou českého zemského práva jako nejvýznamnější složky soudobého feudálního právního řádu zachytil Všehrd ve svém díle ty majetkové vztahy, jež se mu zdály být — a ve skutečnosti také byly — nejvýznamnějšími, a to v podobě pro ně opravdu nejtypičtější. Nakolik přitom mohl být Všehrd ovlivněn předchozím vývojem literatury zemského práva či nakolik šlo o výsledek jeho osobní invence, měli jsme rovněž již příležitost poznat.

Sotva lze jistě šetřit slovy obdivu a uznání o Všehrdových zásluhách v tomto směru, neboť to, co nám jeho dílo přináší, je nejen formálně velmi dokonalý, nýbrž i skladebně neobyčejně charakteristický pohled současníka na feudální právo, jenž s opravdu pronikavým bystrozrakem akcentuje v něm vztahy pro ně nejtypičtější.

Na druhé straně však nelze nevidět, jak byla o tom učiněna již zmínka, určitou kusost jeho díla, kterou by bylo snad možno i s určitým ostychem vzhledem k ostatním jeho kvalitám označit za jistou neúplnost. Hovoříme-li již o kusosti, po případě neúplnosti, třeba zároveň zdůraznit, že způsob, jakým se i tento rys projevuje, má několikerou stránku.

Tak především přílišné zaměření se k různým formalitám deskové praxe znemožnilo v konečném výsledku Všehrdovi na řadě míst rozvinout souvislejší podání, jež by obsáhlo úplný obraz jednotlivých majetkoprávních institucí.

Ještě výrazněji snad odráží se kusost Všehrdova díla v zájmu o majetkové vztahy týkající se v podstatě jen nemovitostí. I o tomto bodě byla již řeč a na jiném místě bylo zdůrazněno, že Všehrdovi za zásluhu je třeba přičítat právě podtržení těch vztahů, jež se nám dodnes na šlechtickém právu jeví být nejtypičtějšími. Ovšem ani Všehrd nevybočil — a ostatně také ani nemohl vybočit — z všeobecné platnosti pravidla o kusosti každé výrazné typisace. Při celkovém posuzování jeho díla půjde především o to, jak velký a jak významný podíl připadl na tematiku, jež zůstala takto stranou. Již na prvý pohled je patrno, že jej nelze v žádném směru podceňovat, neboť jde v podstatě o celou oblast mobilárních ma-

---

[29] O movitostech se Všehrd sice někde zmiňuje. Jde však o souvislosti zcela okrajové, jako tam, kde jedná o disposicích na případ smrti nebo o věnných záležitostech apod. Srov. např. VII, 8 nebo V, 7, 1 či V, 21, 1. V tomto smyslu je třeba i chápat obecnou zmínku v IV, 1, (řádek č. 18).

jetkových vztahů. Všehrd ve svém postoji, který k těmto majetkovým právním poměrům mimoděk zaujal, vyjádřil bezpochyby nad jiné dobře mentalitu feudálova pohlědu na majetkové vztahy a jeho despekt k movitému jmění, jehož význam nedovede ocenit, neboť mu neskýtá spolehlivý základ jeho mocenského postavení. Opravdu ve Všehrdově díle postrádáme také zevrubnější pohled nejen na otázky vlastnictví k movitostem, popř. movitých a ručních zástav,[30] nýbrž i výklad o celém širším okruhu vztahů peněžních a kreditních. Odtud vyplývá především malá diferencovanost obligačního práva ve Všehrdově díle, v němž postrádáme mimo jiné i zmínky o některých smluvních typech souvisících úzce s movitostními vztahy. Stejně tak postrádáme souvislý výklad o rukojemství, ač právě tato instituce byla v zemském právu bohatě vyvinuta.

Dospíváme tedy v souvislosti s posuzováním Všehrdova díla a jeho osoby k určitému paradoxu jeho literárního i životního osudu. Všehrd, jenž svým původem nebyl feudálem a naopak kořeny své osobnosti tkvěl hluboko v městském prostředí a jeho kultuře a jenž, jak nás zpravují strohé jinak biografické údaje, ve svém osobním životě nepostrádal smyslu pro finanční podnikání,[31] postavil svým dílem pomník feudálnímu právu, a to způsobem tak úspěšným, že jeho pohled na oblast soudobého právního řádu, s níž se zabýváme, může platit za shrnutí jejích nejtypičtějších stránek.

Závěrem nelze pominout ještě jedno hledisko. I když jistě nestranný pohled vylučuje jakékoliv závěry o neúplnosti a nedostatečnosti Všehrdova díla, přece jen nelze ponechat stranou skutečnost, že problematika, kterou Všehrd majetkoprávní partií svého díla nezachytil, nebyla v žádném směru problematikou periférního rázu. Tuto okolnost třeba na konec znovu podtrhnout, zvláště v souvislosti s tím, jak poměrně vysoký stupeň rozvinutosti kreditně peněžních vztahů na půdě zemského práva ukazují téměř soudobé počátky komorního soudu a agenda soudu purkrabského.[32]

*

[30] V, 4, 4 — hovoří Všehrd sice o zástavě „na svrškiech a nábytciech", jež se prý zapisovala do desk a jež prý dokonce byla i častá. Za pravdu třeba však dáti mínění (K a p r a s, l. c., str. 43, pozn. č. 15), že šlo vždy o hypotéku spojenou se zástavou movitostí či fundu instruktu zastavené nemovitosti.

[31] Srov. příspěvek Č á d ů v v tomto sborníku. Zajímavé je, že Všehrd si byl tohoto rozporu mezi svým soukromým životem i literárním dílem zřejmě vědom. Lze na to usuzovat z kritické zmínky zařazené do úvodní pasáže o zástavách. Na tomto místě (V, 1, 3) Všehrd praví: „Jiný pak pro nezaplacení summy půjčené uváže se v dědictvie. (A ta pokuta netoliko křesťanská nenie, ale ani lidská, kteráž jednomu přielišný užitek a zisk, druhému přílišnú škodu a ztrátu přináše; a jest všeliké lichvy židovské horšie, neb se spieše a pro menšie summu nežli u žida prostojí a nikdy vedle práva) ..." — Důsledně domyšleno: Všehrd zde hájí vlastně nepřímo půjčování peněz na úrok, nemluvě ani o tom, že jeho prohlášení, jakoby zemské právo mohlo být horší „lichvy židovské", je obratem jistě nad jiné příznačným a výmluvným.

[32] Vyplývá to dobře z prací V. S c h u l z e (*Příspěvky k dějinám soudu komorního království českého z let 1526—1627*, Praha 1904 a *Soupis register soudu nejvyššího purkrabství pražského*, Praha 1906) a jejich závěrů vztahujících se i k počátku 16. stol.

Obraz Všehrdova pojetí majetkoprávních otázek dokresluje posléze celková systematika, na jejímž základě Všehrd uspořádal ve svém díle partii věnovanou těmto otázkám.[33]

Jak známo, chtěl Všehrd v devíti knihách svého spisu vyčerpat látku týkající se „soudů, práv a desk", abychom užili okřídleného obratu z titulu jeho díla. Vycházejíce z toho, očekávali bychom že po souvislém vylíčení procesních a soudnictví se týkajících otázek bude následovat ještě dříve, než budou probírány zemské desky, nějaká věcně samostatná část zabývající se blíže „právem". S ničím takovým se ovšem u Všehrda nesetkáváme. Závěrem třetích knih končí souvislá všehrdovská procesní část a způsob, jakým na ni navazují pak další čtvrté knihy, dává pěkně nahlédnout do nejvlastnějších autorových záměrů při rozvrhování látky.

V čelo čtvrtých knih postavil Všehrd zvláštní „Přemluvenie a summu", jež je nejen úvodem ke čtvrtým knihám jako samostatnému systematickému článku v rámci celého spisu, nýbrž vstupní pasáží prakticky k celé zbývající části díla.[34] Vskutku také „Předmluvenie" nezahrnuje jen obsahovou tresť čtvrtých knih, nýbrž navozuje východiska daleko zásadnější povahy. Všehrd v něm parafrazuje a vysvětluje celý systematický plán zbytku svého spisu. Známými slovy,[35] že hodlá psát o právu „kteréž odbývá se při dskách zemských a při úřadu pokojně, bez hřmotu súdného", neboť prý „mnoho lidí jest, kteříž své věci při dskách jednají a u desk viece o své statky a spravedlnosti jich než u súdu zemského činiti mají", přiznává se k své vyhraněné tabulární koncepci majetkového práva. V souladu s citovaným Všehrdovým doznáním, jež hovoří řečí naprosto jasnou a srozumitelnou, bychom se také marně pídili po nějakém zvláštním výkladovém celku o „praviech" a od něho samostatně odděleném výkladu o „dskách", jež by oba vystřídaly partii o „soudech". Co ovšem u Všehrda nalézáme, je naproti tomu promyšlená a z hlediska desk a jejich praxe důsledně pojatá partie o majetkoprávních vztazích, zahájená právě čtvrtými knihami.

Posuzujeme-li celkový ráz jejího vnitřního systematického rozvržení, seznáme po v podstatě již velmi zběžném pohledu, že zřetel na desky a tabulární praxi ovlivnil i je. Tento vliv můžeme dobře odkrýt všude tam, kde Všehrd mezi kapitoly věnované problematice majetkoprávní vsouvá — pozorujeme-li jen vnější sled kapitol podle jejich titulů —

---

[33] K systematice Všehrdova díla srov. ze starší literatury článek R. Rauschera, *Systematika díla Všehrdova*, časopis „Všehrd", roč. II., Praha 1921. Za náhodný paralelismus třeba však považovat domněnku, o římskoprávním původu Všehrdovy systematiky, již vyslovil M. Stieber, který se domnívá spatřovat v Institucích vzor pro Všehrdovo rozvržení látky — srov. M. Stieber, *Systematika zákoníků střední Evropy*, Sborník věd právních a státních, roč. XXII., Praha 1922, str. 237, pozn. 44.

[34] Svůj zvláštní úvod (předmluvu) mají ovšem i osmé a deváté knihy, jež ovšem obsahově stojí již mimo vlastní rámec majetkoprávní partie.

[35] IV, 1.

tu a tam zdánlivě ne příliš logicky kapitolu věnovanou té či oné náležitosti intabulačního řízení. Konkrétní podrobnosti takového systematického rozvržení majetkoprávní partie Všehrdova díla lze nejlépe snad sledovat na příkladu čtvrtých knih samotných.

Po zmíněném již „Přemluvenie a summě" je zařazena kapitola „O úřednících a úřadu desk", pak následuje kapitola „O trhu", „O prodávajícím", „O kupujícím", „O dědicích", poté opět „O přiznání osobním u desk", „O úřednicích, když k tomu jdú nebo jedú", „O listu přiznávacím" a „O relatoriech a relacích ke dskám". Ze stejného důvodu je sem pojato i velmi zevrubné vylíčení exekuční řízení, jež bychom daleko přirozeněji očekávali umístěno v procesní partii, tj. v prvých třech knihách. Všehrd je naopak ve shodě se svým tabulárním zřetelem včlenil mezi majetkoprávní problematiku, přičemž další zdůvodnění takovéhoto řešení nalezl bezpochyby v připojení kapitol o exekuci na výklad o ručení za závazky ze správy, který se ovšem úzce organicky přimykal k nauce o trhové smlouvě.

Dokladů o tom, jak celkovou vnitřní systematickou stavbu Všehrdovy partie o majetkoprávních vztaziích podmínila jeho tabulární koncepce těchto poměrů, mohli bychom uvést ještě řadu. I pro vlastní závěr majetkoprávní partie u Všehrda, který lze umístit asi někam k předělu mezi sedmými a osmými knihami, je příznačné, že jím majetkoprávní partie vyznívá vcelku hluše, neboť sled výkladu o dané problematice se zvolna rozplývá v látce týkající se v podstatě již jen desk a rozličných podrobností souvisících s jejich funkcí.[36]

Zatím jsme měli příležitost pozorovat systematiku Všehrdovy majetkoprávní partie spíše jen z vnějšku a z této strany také usuzovat, jak se v ní odrazilo jeho tabulární pojímání majetkoprávních vztahů zemského práva. Daleko významnějším však je, že nejen prostý sled kapitol, nýbrž i samo jádro této systematiky vyrůstá ze stejného kořene. Všehrd v dotčeném již úvodu ke čtvrtým knihám o hlavním svém systematickém východisku praví, že to byl ohled na to, jak souvisle vylíčit právo, „kterýmž lidé svá zbožie a dědiny, ženy, děti, listy, kšafty, klenoty, nábytky, svrchky . . . rozličně řidie a opatrují . . .".[37]

Právě zmíněná enumerace, vyjadřující ve zkratce systematické uspo-

---

[36] Naznačuje to dobře již celkový ráz sedmých knih, jež po obsahové stránce a rovněž i systematicky jsou málo sevřené a vyhraněné. V prvé polovině se týkají převážně ještě majetkoprávní tematiky (dědické právo), druhá polovina (přibližně od kap. 18.) je již orientována stále důsledněji a důsledněji na zpracování ryze tabulární problematiky (instituce „brání" a zvláště pak „otpor", propuštění zápisu a zmínka o „vinách"). Naproti tomu však úvodní část osmých knih náleží ještě nepochybně majetkoprávní problematice (menší desky). Je to opět jeden z příkladů, jak u Všehrda se stále prolíná traktování otázek tabulárních a majetkoprávních.

[37] IV, 1.

řádání majetkoprávní partie Všehrdova spisu, není jen odrazem přirozeného logického postupu, v němž se vychází od vlastnických čili osobně majetkových záležitostí a přes majetkové záležitosti rodinné se dospívá k dalším ještě odlehlejším. Naopak základem i zde je úzké přimknutí se k deskové praxi a jejím zřetelům. Všehrd totiž podobně jako našel v rozdílu mezi trhovým a dlužním zápisem jednu z opor pro svůj osobitý způsob, jak traktovat a vykládat majetkoprávní problematiku, opřel i zde celkovou systematickou dispozici své majetkoprávní partie jako celku o rozdíl mezi jednotlivými druhy desk. Její vůdčí linií stala se tak snaha probrat látku podle rozdílu mezi jednotlivými druhy desk, počínaje trhovými, zápisnými většími, menšími až do úplného jejich vyčerpání.[38]

Cílem Všehrdova systematického plánu jeví se tak úsilí ukázat přehledně, kam co má být zapisováno. Ve shodě s tímto východiskem je do čela zařazena kapitola o trhu, přičemž dále se postupuje s určitou odbočkou (exekuční řízení) přes zástavní právo k majetkovému právu rodinnému, čili ve Všehrdově dikci „opatrování žen a dětí" a odtud pak k partii o spolku a rozdílu. Poměrně menší pozornost je věnována kšaftu zřejmě ve shodě se snahou vyhnout se této ve Všehrdově době mimořádně citlivé problematice, související s odporem šlechty proti královskému odúmrtnímu právu. Pak následuje výklad o větších a menších deskách zápisných, což vede k některým paralelismům (renta zřízená zástavním zápisem, jenž má formu dlužního zápisu),[39] až se posléze výklad o majetkoprávních otázkách tratí, jak jsme již viděli, ve všeobecných kapitolách o deskách, jejich dalších druzích (desky památné, póhoné, desky svědomí apod.),[40] deskových taxách atd.

*

Byly to tedy zemské desky, jež měly pro Všehrdovo dílo tak obrovský význam. Jistě lze tvrdit, že žádná jiná z institucí soudobého právního života neovlivnila Všehrdovu práci natolik, jako právě tento pro českou feudální právní kulturu jeho doby tak příznačný zjev. Rovněž není možno pochybovat o tom, že vliv deskové instituce se může zračit v něčem pronikavěji než ve Všehrdově pohledu na majetkoprávní poměry zemského práva. Nelze se proto také domnívat, že by šlo jen o jednostrannou podmíněnost, danou především tím, že Všehrd převážnou část svého veřejného působení strávil jako funkcionář deskového úřadu. Že zde máme před sebou skutečnost daleko hlouběji a cílevědoměji zakotvenou, měli jsme příležitost rovněž poznat. Soustřeďuje-li se tedy otázka Všehrdovy tabulární koncepce majetkoprávních vztahů zemského práva v prů-

[38] Pěkně to vyplývá z VI, 32 a zvláště pak z vnitřního rozvržení osmých knih.
[39] Srov. výše pozn. č. 19.
[40] VIII, 4 a n.

běhu jejího sledování stále zřetelněji a určitěji k otázce poměru Všehrdova díla k zemským deskám, lze sotva dostatečně zdůraznit, o jak mnohostranný problém jde. V každém případě je proto třeba nevyhýbat se při jeho řešení souvislostem vskutku nejširším a nejobecnějším.

Osud byl Všehrdovu dílu, jak známo, dlouho nepříznivě nakloněn. V době svého vzniku bylo vlastně potlačeno a i když vědomí o něm žilo a zjednávalo svému tvůrci značný věhlas a úctu, přece jen světlo světa v knižní tiskové podobě spatřilo až teprve v minulém století. Vlna rozvoje historických věd a historického zájmu, živená z pramenů národního obrození, Všehrda a jeho dílo v pravém smyslu znovu objevila. Byl to především nacionalismus českého měšťanstva se svým zdůrazňováním všeho, co souviselo se starým českým právem a jeho vývojem, jenž se k Všehrdovi obrátil s velkým, i když v jádře ne zcela správným a výstižným porozuměním.

Velké ocenění, kterého se Všehrdovi právě z této strany dostalo, nezdůraznilo jen nesporné kvality jeho díla, nýbrž vyneslo mu uznání poněkud zvláštního druhu. Značný vliv zemských desk, který zrcadlila vskutku každá stránka jeho díla, způsobil, že nekritický a současně i nehistorický obdiv českého buržoasního nacionalismu ověnčil Všehrda aureolou jakéhosi juristického polyglota, jenž s úžasem vzbuzující pílí a mimořádnou erudicí shledával po starých deskách úplný obraz zásad českého práva. Všehrd, jenž se stal oficiálním géniem starého českého právnictví, byl považován i pro svoji domněle vyčerpávající znalost starých, požárem r. 1541 nenávratně ztracených desk, za skutečného palatina střežícího a uchovávajícího hlavní bohatství českého právního vývoje.

Toto vypjatě nacionální pojetí Všehrdova díla a jeho významu mělo vedle řady jiných důsledků jeden zvláštní povahy, jenž pak v podstatě přežil nejen kritiku domnělé Všehrdovy znalosti starých desk, nýbrž do určité míry nacionalisticko-romantické pojetí jeho díla vůbec. Na Všehrdovo dílo bylo a z velké části dosud naší širší odbornou veřejností je nazíráno jako na vyčerpávající obraz soudobého práva, vykreslující jeho zvláštnosti do nejmenších podrobností.

Všehrdovy „knihy devatery“ však takovýmto dílem nejsou. Naopak jeho práce je dílem jasného a otevřeného účelu, psaného pro potřeby soudní a zvláště deskové praxe, jež zdaleka není systematicky vyčerpávajícím obrazem soudobého práva. Všehrdovo dílo je vyznačeno naopak jistou kusostí, která vědomě pomíjí některé otázky a na látku, kterou podává, se dívá výhradně a jednostranně zaostřeným pohledem. Že jde zároveň o důkaz velké tvůrčí síly zvláště v oblasti náležité typisace, jakou vyžaduje každá originální syntéza, ponechme zatím stranou.

Tento nový pohled na Všehrda a jeho dílo, k němuž nám poskytuje

příležitost právě studium Všehrdova pojetí majetkoprávních vztahů, neznamená ve své podstatě nic jiného, než další historisování významu jeho díla. Nejde však jen o novost pohledu. Zhistoričtěním Všehrdova díla z hledisek právě nastíněných nejenže v ničem neutrpí skutečná objektivní velikost v něm skrytého přínosu. Naopak platforma historicky pravdivého pohledu dává možnost ještě dokonalejšího ocenění opravdu obdivuhodné síly Všehrdova juristického talentu i literárního nadání, s nímž dovedl s naprostou jistotou vyhmátnout a zdůraznit na feudálním právu opravdu to nejtypičtější a z hlediska forem, v nichž u nás existovalo, zároveň ť to nejsvébytnější.

V tomto smyslu prohloubení historického pohledu, jaké nám dovoluje odhalení důslednosti Všehrdova tabulárního pojetí majetkoprávních vztahů v celé její šíři, staví do nového a jistě i pravdivějšího světla Všehrdův nacionalismus: To opravdu vřelé vlastenectví, jehož základem je pevné přesvědčení o vysoké hodnotě české právní kultury, opírající se zvláště o mimořádné hodnocení deskové instituce.

DELIKTY MOCI A ODBOJE V DÍLE VŠEHRDOVĚ A ZEMSKÉM PRÁVU 15. A 16. STOLETÍ

Karel Malý

Všehrdův poměr k trestnímu právu nebyl zatím v naší odborné literatuře náležitě doceněn. Jeho hlavní dílo — Knihy devatery — věnované převážně procesní problematice, svádělo k názoru, že jeho odborný právnický zájem byl upřen převážně k právu procesnímu a s ním spjatému výkladu o právu majetkovém. Přes celkové zaměření jeho práce však nelze nevidět, že právě tato okolnost nutila Všehrda, aby se zabýval v rámci výkladu procesních norem i právem trestním. Je tomu tak proto, že výklad českého procesu musel nutně zahrnovat předpisy o trestním řízení, neboť české šlechtické procesní právo formálně nerozlišovalo mezi řízením ve věcech trestních a majetkových. A zde pak nezbytně sama zkoumaná látka přinutila Všehrda, aby se zabýval i hmotněprávními předpisy feudálního trestního práva a aby formuloval i některé své názory teoretické.

Přesto, že Všehrdovo dílo neobsahuje systematický výklad trestního práva, přece tu nalézáme mnoho pozoruhodných poznámek, jež svědčí o jeho zájmu o trestní právo, diktovaném nejen zájmy úzce odbornými, ale i jeho snahami politickými. Z řady trestněprávních úvah lze tu uvésti jeho názor, silně ovlivněný vládnoucí tehdy feudální teorií, na trestání pouhého úmyslu nebo návodu při některých deliktech, které mají zvýšenou nebezpečnost pro feudální společnost, jako je např. vražda a zrada. Je to zejména zásada trestnosti již úmyslu, kterou obhajuje Všehrd vysokým stupněm nebezpečnosti zamýšleného činu pro feudální společnost a snahou překazit trestný čin již v zárodku. Skutečnost, že právo ukládá stejný trest na trestný čin zamýšlený jako na dokonaný, odůvodňuje Všehrd tím, že provedení úmyslu — „vůle" — brání jen nemožnost trestný čin spáchat.[1] Všehrd přitom neřeší otázku pokusu jako jiné důležité formy stadia trestné činnosti a spojuje s úmyslem i návod, který, pokud jde o jeho trestnost, staví na úroveň úmyslu. Všehrd se nám zde jeví jako hlasatel feudálních trestněprávních teorií, který neváhá otevřeně proklamovat, že jsou to především důvody ochrany zájmů vládnoucí třídy, pro

[1] Všehrd, Knihy devatery, ed. Jireček, III. 21, str. 146.

které je třeba trestat již i pouhý úmysl, jenž by je mohl v budoucnu ohrozit svým uskutečněním. Proto také při výčtu deliktů, při nichž je trestný sám úmysl, uvádí na prvém místě delikty vysloveně politického charakteru, jako je zrada a dobytí zámků.

Pozoruhodná je rovněž na jiném místě se nalézající Všehrdova úvaha o sankci jako nezbytné součásti právní normy (práva)[2] a jeho výklad o některých druzích deliktů proti feudálnímu vlastnictví, jako výboji,[3] falši[4] apod.

Vlastní jádro trestněprávních výkladů je podle našeho názoru ve Všehrdově díle obsaženo v kapitolách věnovaných deliktu moci a odboje. Skutečnost, že právě těmto dvěma deliktům věnuje Všehrd pozornost i kvantitativně největší, není nikterak náhodná: mluví pro to především důvody politické. Byl to právě Všehrd, který se dostával svým dílem, namířeným proti chystané osnově Vladislavských zřízení zemských, do nebezpečného konfliktu s právním řádem a do přímého nebezpečí, že bude obviněn z odboje. Výhružky panské koalice, tlumočené mu ochotně jeho šlechtickými přáteli,[5] celý ten bezostyšný nátlak, jehož cílem bylo Všehrda umlčet, byly v podstatě opřeny o ustanovení o odboji, nově formulovaném v roce 1502. Je jisté, že Všehrdovi-odbojníkovi by šlo skutečně o hrdlo. Změny, které nacházíme v druhé redakci jeho díla, jsou nepochybně důsledkem těchto pohrůžek.[6]

Kromě těchto, jistě ne nevýznamných důvodů povahy politické, poutaly tyto delikty Všehrdovu pozornost i proto, že jako prvotřídní znalec českého feudálního práva si uvědomoval, že právě ony tvoří podstatu trestní ochrany feudálního právního řádu, že právě v nich jsou obsaženy základní záruky vynutitelnosti soudního rozhodnutí a jeho respektování feudální veřejností (v deliktu odboje) a základní předpisy postihující násilná svémocná, mimosoudní vyřizování sporů s příslušníky vládnoucí třídy (v deliktu moci).

Je ovšem pochopitelné, že pouhý výklad Všehrdův nestačí naprosto k tomu, abychom se hlouběji seznámili s celou touto problematikou. Všehrd, který nepřihlíží ani v druhé redakci svého díla k Vladislavským zřízením zemským, marně doufal, že jeho názory zvítězí a že nový zákoník bude odvolán. Přesně tak, jak mu předpověděl Zdeněk Kostka z Postupic, se „země smluvila“,[7] Všehrd byl umlčen a jeho dílo odsouzeno na staletí, ne-li k zapomenutí, tedy k úloze neoficiálního a pololegálního spisu.

---

[2] Tamtéž, VI, 37, str. 289 „... a bezhlavé jest a nedokonalé každé právo, v kterém se žádná vyštěrbujícímu pomsta neukládá ...“.
[3] Tamtéž, III., 24, str. 153.
[4] Tamtéž, IV., 4, str. 165.
[5] Viz dopis Zdeňka Kostky z Postupic Viktorinovi ze Všehrd z 25. ledna 1502, op. cit., příloha — Materiál životopisný, str. 545—546.
[6] Srov. R. Rauscher, *Systematika díla Všehrdova*, čas. Všehrd II., str. 12.
[7] Viz cit. dopis Zdeňka Kostky z Postupic z 25. ledna 1502.

Avšak právní vývoj šel dál. Nové redakce zemských zřízení přinášely nové normy, ze kterých musíme vycházet, abychom dnes mohli reprodukovat alespoň přibližné obrysy trestněprávní ochrany feudálního soudnictví a feudálního právního řádu.

*

Pokud jde o ochranu soudů a řízení na nich, tu nalézáme v zemském právu především řadu předpisů pořádkového charakteru. Tresty, které jsou na jejich základě ukládány, jsou většinou peněžité pokuty, případně i krátkodobé tresty na svobodě. Jde zde většinou jen o jednání stran či veřejnosti před soudy, kterými je ohrožen toliko hladký průběh soudního řízení.

Typický v tomto směru je například článek 268[8] Vladislavských zřízení zemských, který stíhá procesní stranu (žalobce i žalovaného), která by se buď po zahájení soudního řízení (srov. slova „...ktožby před kterým kolivěk soudem *počal žalovati* ...“) bez vědomí a souhlasu soudců vzdáliła, nebo žalobce, který by se po dvojím odkladu (hojemství) vzdálil. V obou případech byla trestem ztráta pře.[9] Soudcům zde šlo především o odstranění zbytečných průtahů v líčení. Nelze ovšem zapomenout, že to byl také důležitý prostředek, jak nepřímo zajistit, aby některá z procesních stran neodešla od soudu v případě, že průběh líčení se pro ni stával nepříznivý. Běžně totiž ani v nejtěžších případech trestné činnosti nebyl pachatel předem zajištěn a do vazby byl brán až na základě výroku soudu. Vedle pohrůžky ztráty pře pro nestání při zahájení líčení je hrozba ztráty pře pro tentýž důvod během líčení dalším stupněm ve vývoji trestního procesu směrem k oficialitě trestního řízení.

Po procesněprávní stránce je rovněž zajímavé, že jako trest je vedle trestu odnětí svobody ve výši dvou neděl stanovena ztráta pře z důvodů stanného práva. Stejně jako v počátečním stadiu řízení — při svědčení půhonu.[10] Všehrd v Knihách devaterých ve svém výmluvném líčení dokonalosti institutu stanného práva, jež považuje za produkt vysoké úrovně právnického myšlení starých Čechů, odůvodňuje výstižně jeho zavedení požadavkem, aby pohnaný byl donucen dostavit se k soudu. Proto také pohnaný ztrátou pře ve sporu prohrává, zatím co původ — žalobce ztrácí jen půhon a může znova uplatnit své nároky žalobou.[10a]

---

[8] AČ V., str. 138, čl. 268.

[9] Srov. k tomu *Zápisky Viléma Slavaty z let 1601—1603*, ed. A. Rezek, Rozpravy Královské české společnosti nauk — VII. řada, 2. sv., Praha 1887, str. 31: „... A když nejvyšší pan sudí vyvstal, chtějíc to vykonati, on harcíř od šranku na palác odešel i protož ihned bylo to váženo a nalezeno, že má k němu zachováváno býti podle vyměření zemského B 46 (totiž aby pro tu svévolnost dvě neděle v věži seděl a tu při, pro kterouž jest pohnán, ztratil); což se vykonalo.“

[10] K stannému právu srov. zvl. Markov, *Svědčení půhonu a kontumační rozsudek*, Miscellanea historico-juridica, str. 166.

[10a] Všehrd, III., 18, str. 137—138: „...Neb co jest platno útok vložiti, co jest platno pohnati, státi na svědčení i na súdu, co platno žalobu na pohnaného vložiti, co tolikráte k súdu jezditi, když by pohnaný k tomu nechtěl státi?“

Stejnou povahu jako zmíněné ustanovení mají i články 6, 8 a 251 Vladislavských zřízení zemských.[11] Článek 6 stanoví fakultativní trest odnětí svobody (den a noc) nebo peněžitou pokutu ve výši jedné kopy č. gr. za rušení soudního řízení před větším soudem zemským křikem, jestliže by totiž po trojím napomenutí, které měl učinit purkrabí pražského hradu, rušitel neposlechl.[12] Stejnou pokutu pak zavedla Zemská zřízení z r. 1549 v článku 11 pro rušení křikem v soudu komorním, přičemž napomínati měl služebník hofmistra — předsedy komorního soudu.[13]

Dalším článkem této skupiny je článek 8. Vladislavských zřízení zemských,[14] který trestá svévolné vstoupení do tzv. šraňků, které ohrazovaly prostor před soudci a kam na vyzvání mohly vkročit jen strany a jejich řečníci. Trestem je zde již jen peněžitá pokuta ve výši jedné kopy č. gr. Podobný zásah do řádného průběhu soudního řízení — vstup na „katedru" a „vertování" — listování v zemských deskách bez povolení větších úředníků zemských trestá článek 251 Vladislavských zřízení zemských,[15] a to pokutou již mnohem větší — deseti kopami č. gr. a třemi dny vězení. Dosah tohoto ustanovení je ovšem širší. Svůj původ má ve sněmovním usnesení z r. 1497, které mezi jiným zavedlo také přísnější režim při zemských deskách v souvislosti s jejich přenesením na Pražský hrad. Zákaz „vertování" v zemských deskách se pak pravděpodobně vztahoval na procesní účastníky, kteří by si chtěli bez svolení vyšších úředníků ověřit během líčení svá tvrzení podle starých nálezů, případně je vyhledat. Tvrzení Čelakovského,[16] že se toto ustanovení vztahovalo i na menší úředníky, kterým tím mělo být zabráněno, aby se seznamovali se zněním důležitých zápisů, je těžko odůvodnitelné z textu samého usnesení a zdá se nám být v praxi neproveditelné. V každém případě však jistě souvisí zmíněné ustanovení s celkovou tendencí šlechty zmocnit se výhradní kontroly nad zemskými deskami a je to proto v době svého vzniku důležitou součástí politického a právního boje šlechty proti městům.

V tomto rozsahu však, který jsme právě naznačili, by právní ochrana soudu a řízení byla jen velmi nepatrná a nedostatečná. Ochrana autority feudálních soudů nemohla být úplná, pokud nebyla právním řádem zaručena jednak její závaznost, tj. povinnost strany odpovídat se před soudem, a jednak závaznost soudního, rozhodnutí, resp. jeho vynutitelnost výkonnými orgány státní moci.

Feudální soud by bez záruky, že se obviněný před něj musí dostavit a že soudní rozhodnutí bude prosazeno, neplnil naprosto svůj úkol hlav-

---

[11] AČ. V., str. 16, VZZ čl. 6, čl. 8; str. 133, VZZ čl. 251.
[12] Srov. V. Brandl, *Staročeské zřízení soudní*, Právník 1869, str. 595.
[13] C. I. B. IV, 1, I, str. 173, ZZ 1549, čl. C 7, str. 515, ZZ 1564, čl. B 30.
[14] Srov. op. cit., str. 174, ZZ 1549, čl. C 10, str. 515, ZZ 1564, čl. B 33.
[15] Srov. AČ V, str. 469.
[16] Čelakovský, *Povšechné dějiny právní*, Praha 1900, str. 277.

ního politického nástroje šlechty v jejím boji o získání výsadního a nezávislého postavení.[17]

V případě, že se soudnímu rozhodnutí — nálezu — nebo vůbec soudu nepodrobil pachatel trestného činu, byla situace celkem jasná. Pachatel byl prostě prohlášen za psance, postaven mimo právní řád bez možnosti dovolávat se ho a byl stíhán veškerou státní mocí. Nejen podpora psance, ale i odmítnutí pomoci nebo účasti na jeho stíhání v krajích bylo pro obyvatele kraje (i poddané) ze zákona přísně trestné.[18] Složitější situace nastala tehdy, když ke stejnému jednání došlo v případě majetkového sporu. Vedle ztráty pře pro nestání, tj. nedostavení se k soudu, jak jsme o tom mluvili výše, bylo nutno postihnout i násilný odpor proti soudnímu výroku vybočující z prostého neplnění soudního nálezu, kterému právní řád čelil exekučním řízením. Právní zakotvení nezbytných záruk pro tento případ našlo svůj výraz v jednom z nejtěžších deliktů českého zemského práva — v deliktu odboje právu — přičemž pachatel byl rovněž prohlašován (v případě nedopadení) za psance a jako takový i stíhán. Nutnost této ochrany byla nepochybně pociťována vládnoucí třídou již v samých počátcích feudálního státu a souvisela s posilováním autority královských soudů. Svým původem, přijmeme-li přesvědčivé zdůvodnění H. Jirečka,[19] pochází termín odboj z trestání násilí proti výkonným orgánům státní moci — komorníkům, kteří byli při výkonu své povinnosti odbiti.[20]

Toto vymezení deliktu odboje je ovšem poněkud úzké. Obecněji byl chápán ve výstižné současné formulaci jako každé jednání, kterým by někdo porušil povinnost „... právuom a sauduom stávati a rozsudkům panským dosti činiti ... a práva trpěti“,[21] čili jak správně formuloval věc autor buržoasní, v tomto pojetí „... odboj jest vzdorování rozkazům moci zemské“.[22] Ostatně pozdější zákonodárná praxe v souladu s touto formulací obsahu deliktu odboje subsumuje sankci a opatření proti pachateli odboje pod tento obecný závazek obhajování práva. Proto r. 1564 nalézáme v Zemských zřízeních v článku D 19, který zachycuje delikt odboje v případě odporu proti obrannému listu, jen odkaz na ustanovení článku D 49 pro obhajování země a práva. Této zásady se pak drží i soudní praxe, která vyměřuje trest podle sankce „... pokuty Zřízením zemským na obhajování země a práva vyměřenou...“[23] Proto je také možno říci, že snad na žádném jiném úseku českého feudálního práva

---

[17] A. J. Vyšinskij, *Teorie soudních důkazů*, Praha 1950, str. 85.
[18] K tomu srov. podrobný výklad u B. Riegra, *Krajské zřízení I.*
[19] Srov. H. Jireček, *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Praha 1864, str. 249.
[20] K tomu srov. rovněž V. Brandl, *Glossarium*, str. 188.
[21] AČ V., str. 262.
[22] Srov. H. Jireček, op. cit., str. 249.
[23] Srov. SÚA, DZV, č. 60, fol. K 28b.

v žádném jiném z jeho institutů se neprojevuje tak otevřeně státní donucení jako nezbytný atribut práva, jako právě zde.

Sama Vladislavská zřízení zemská však původně neobsahovala delikt odboje v této široké formulaci přečinu proti právnímu řádu a státu (zemi). Článek 21 Vladislavských zřízení zemských[24] a jeho další redakce v Zemských zřízeních z r. 1530, 1549 a 1564[25] zachycují vlastně toliko jeden z možných případů, jednu z variant odboje, která souvisí s výkonem exekuce, resp. odporem proti ní. Je to ostatně, jak ukážeme, také forma v soudní praxi nejběžněji se vyskytující a dodejme rovněž, že na konci stavovské monarchie je to i forma výlučná. Formulace odboje v plné šíři, tak jak jsme ji výše uvedli, byla až dodatečně k Zemským zřízením připojena v roce 1502, kdy Vladislav II. dává novému zákoníku královskou sankci a slibuje nejen za sebe, ale i (značně problematicky ovšem) za královská města, zcela podle pojetí tehdejší panské teorie formulované autorem Vladislavských zřízení zemských Albrechtem Rendlem z Oušavy, že bude právní řád, autoritu soudů a jejich nálezů bránit ozbrojenou mocí.[26] Je nepochybné, že toto opatření mělo poskytnout šlechtě právní základ pro stíhání všech, kdož by se snažili nový zákoník bojkotovat.

Podle článku 21 Vladislavských zřízení zemských dopouští se odboje ten, kdo nepostoupí prosouzené nemovitosti (dědiny, statky) po doručení obranného listu původovi.[27] Na první pohled zdá se svým obsahem tato forma odboje připomínat delikt majetkový. Ve skutečnosti však tomu tak není. Podobnost je jen zdánlivá a povrchní. V podstatě jde o hrubé porušení feudálního právního řádu a o pokus znemožnit uplatnění donucovací moci státu a vyhnout se soudnímu rozsudku a ohrozit tak autoritu soudu. Z této skutečnosti pak vyplývá, že i řada dalších jednání, které úzce souvisejí s odporem proti exekuci, jako např. násilí na soudních úřednících, kteří provádějí exekuční úkon, je rovněž považováno za odboj.

Z textu samého článku 21 Vladislavských zřízení zemských a jeho dalších redakcí ovšem přímo nevyplývá, zda při odporu proti exekuci — zde konkrétně při odmítnutí postoupit po doručení obranného listu prosouzený statek — bylo třeba násilného jednání, aby byla naplněna skutková podstata odboje. Faktem zůstává, že k násilí často docházelo,[28] i když

---

[24] AČ V., str. 20—22, VZZ čl. 21: ... „Pakliby vždy tomu dějiny nebyly postúpeny po tom vobraniem listu, ani po uvedení najvyššieho purkrabí, tehdy ten, ktož jest postúpiti nechtěl, odboj jest proti právu učinil. A na takového má napřed král JM svú mocí se vší k hrdlu i k statku jeho hleděti; a byloliby potřebie, má všecka země na takového pomoci odbojníka práva. A ten, ktož jest ty dědiny vyhrál, má v skutečné držení uveden býti králem a nahoře psanú mocí; jakož o tom rozsudek v Památných, A 15.

[25] C. I. B., IV., p. 1, s. 1., ZZ 1530 čl. 21, str. 11—13; ZZ 1549, čl. C 29, str. 180—183; ZZ 1564 čl. D 19, str. 537.

[26] AČ V., str. 262, čl. 555.

[27] Srov. AČ V., str. 184, čl. 408.

[28] Tak např. Jan z Roupova nechal vsadit do vězení původa (žalobce) — srov. SÚA kvatern podaných na suplikaci a jiných případných při žlutý, 1600, fol. K 3. Podobně

nebylo nutnou podmínkou spáchání odboje, jak to i z textu ustanovení čl. 21 vyplývá. Samozřejmým požadavkem byl také úmysl pachatele, přičemž podle Všehrdova názoru „nevědomie" a „hlúposť" exkulpuje pachatele.[29]

Sankce čl. 21 Vladislavských zřízení zemských, který je v podstatě převzat, jak na to bylo již v literatuře upozorněno,[30] z nálezu z r. 1456, kterým byl odsouzen pro odboj Jan Kolda z Náchoda,[31] obsahuje konfiskaci majetku pachatele a trest smrti. Avšak již analogický článek 21 Zemských zřízení z r. 1530 tuto strohou sankci zmírňuje. I nadále je ponechán trest konfiskace majetku pachatele (po uspokojení nároku poškozeného vlastníka nemovitosti) ve prospěch království, ale trest smrti je nahrazen vyhnanstvím ze země a zákazem přechovávání pachatele s tím, že může žádat krále o milost.[32] Tato formulace trestu se na první pohled ještě více přibližuje jak stylisticky, tak obsahově nálezu nad Koldou, kterému byl rovněž uložen trest vyhnanství a konfiskace majetku. Je ovšem třeba uvážit, že na formulaci tohoto nálezu měla nepopiratelný vliv skutečnost, že Kolda byl souzen in absentia. Že by jej i jinak trest smrti postihl, ukazuje přesvědčivě formulace téhož nálezu, která stanoví sankci na ty, kdož by mu v zemi pomáhali, nebo jej přechovávali: „... pakli by se kdo toho dopustil má naň saženo býti i jakožto na rušitele obecného dobrého a k němu též hledíno k hrdlu i statku i jako k nadepsanému Koldovi".[33] Ukazuje se tedy, že zmírnění trestu je přece jen produktem nové redakce Zemských zřízení v r. 1530.

Aby však pachateli mohl být trest uložen, bylo třeba, aby byl napřed dopaden a jeho ozbrojená moc, která byla mnohdy značná, zlomena. A to nebylo v 15.—16. století snadnou záležitostí. Za podmínek feudálního státu, kdy hlavní součást donucovací moci státu — armáda — byla tvořena konec konců ozbrojenou mocí jednotlivých feudálů a královských měst, kdy tedy jednotliví feudálové byli přímo součástí státního aparátu a svými vlastními potlačovatelskými prostředky se bezprostředně podíleli na uskutečňování státní represe, musel být vytvořen zvláštní právní

---

i případ zbití poslů od úřadu nejvyššího purkrabí Jindřichem z Rožmberka — srov. pozn. č. 40 — k tomu srov. též Prameny k dějinám státu a práva v Československu II, str. 157 až 160, č. 25.

[29] Všehrd VIII, 26. 2. ještě r. 1572 se tímto způsobem pokouší, ovšem bezúspěšně, uniknout trestu Šebestián Kapoun ze Smiřic, obviněný z odboje: „...od Šebestiána Kapouna jest mluveno, čehož jest se tu z nerozumu svého dopustil, že jich Milosti prosí, aby to jemu milostivě váženo bylo". SÚA, DZV č. 60, kvatern památný zelený, 1572, fol. K 28b.

[30] Srov. B. Rieger, op. cit. str. 21, poznámka č. 7,

[31] Srov. V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy*, VI., str. 268, AČ V., str. 558.

[32] Srov. c. i. B. IV., 1, 1, str. 11—13.

[33] AČ V., str. 558. Všehrd, který uvádí nález nad Koldou z Náchoda jako typický případ odporu proti nálezům zemského soudu, uvádí nesprávně, že Kolda byl v uvedeném nálezu postižen toliko trestem na majetku, Knihy devatery, II., 20, str. 80.

režim, který by zajistil mobilizaci všech sil vládnoucí třídy proti vnitřnímu nebezpečí, jakým beze sporu delikt odboje byl.

Pokud jde o způsob řízení v případě odboje, tu je třeba říci, že pro odboj nebylo vždy poháněno. Podle Všehrda jen určité druhy odboje spadaly do kategorie tzv. půhonných pří.[34] Tak v případě, že by dlužník překážel výkonu exekuce na svém majetku, tak zvanému brání nebo zájmu dobytka všeho druhu pro nezaplacené úroky z dlužné částky,[35] pohání komorník, který exekuci prováděl. O takovém půhonu se pak rozhodovalo na nejbližším zemském soudu, přičemž jako trest uvádí Všehrd s odvoláním na staré prameny konfiskaci majetku.[36] Z dalšího výkladu Všehrdova však rovněž vyplývá, že tento soudní postup byl užíván jen v případě, kdy násilí, resp. rušení úředního výkonu, nevybočilo z mezí. Kdyby totiž pachatel „... komorníka, holomka nebo póvoda zabil nebo ranil nebo okrvavil ...", pak jej měla stihnout sankce konfiskace jmění bez soudního řízení — „... bez čekání suchých dní mělo takovému na statek jeho saženo býti ...".[37] A tímto způsobem — mimosoudní represí — bylo zakročeno proti pachateli i tehdy, když se jinak násilí nedopustil, v případě upraveném ve Vladislavských zřízeních zemských. Zde ovšem musíme předpokládat, že poškozený se obrátil nejspíše asi na panovníka, nebo v jeho nepřítomnosti na nejvyššího purkrabí s žádostí o zákrok státní moci. Takovýto zákrok byl politicky tak významnou událostí, neboť šlo vlastně o částečnou mobilisaci ozbrojených sil, že konečné rozhodnutí o zákroku bylo pravděpodobně vázáno nejen přáním panovníka, ale i míněním královské rady, tak jak to bylo praktikováno v analogických případech při žádosti o zákrok při deliktu moci, jak o tom budeme hovořit dále. Je zřejmé, že mimosoudní zásah, který byl nepochybně zostřujícím opatřením proti pachateli, byl používán tehdy, když jednání pachatele bylo pro vládnoucí třídu obzvláště nebezpečné. Takovým případem bylo jistě zabití či poranění soudních úředníků nebo násilný odpor proti vydání prosouzeného statku.

Generální klausule obrany právního řádu a země z r. 1502 obsahuje rovněž obecnou povinnost všech stavovských obyvatel království a měšťanů poddanských (panských nebo rytířských) měst zúčastnit se ozbrojeného tažení proti odbojníkovi. Sankcí na porušení této povinnosti je ztráta cti.[38]

K pohnání z odboje však mohlo dojít i v případě, že vlastní odboj pa-

---

[34] C. I. B. II, 3, Všehrd, Knihy devatery, VIII, 26, 3, str. 334.

[35] Všehrd, op. cit., str. 325.

[36] Všehrd, VII, 26, 3, str. 334: „... ktož odboj učiní, že jest statek ztratil podlé práva ...".

[37] Tamtéž, VIII, 26, 4, str. 334.

[38] Na závazek obhajování právního řádu se odvolává Vladislav II. r. 1504 ve svém patentu, kterým žádá stavovskou veřejnost, aby uposlechla výzvy (obeslání) nejv. purkrabí k tažení proti pánům Šlikům, kteří se dopustili odboje. Srov. AČ V., str. 307.

chatele byl již zlomen a likvidován. Zde však už šlo jen o uložení vlastního trestu, tak jak o tom byla řeč výše.[39] Se vzrůstem a upevněním státní moci v průběhu 16. století souvisel úzce i proces oficializace deliktů považovaných dříve za soukromé, resp. stíhané jen na základě soukromé iniciativy. V této souvislosti mizí, jak se zdá, i půhon pro odboj a je nahrazován úředním předvoláním k soudu — obesláním. Poškozený se i po potlačení odboje obrací se suplikací — žádostí o soudní projednání případu — přímo na panovníka, místo aby pohnal pachatele na zemský soud, tak jak to bylo praktikováno dříve.[40]

Došlo-li k zásahu státní moci přímo, bez soudního projednávání, bylo povinností nejvyššího purkrabí, aby vlastníka nemovitosti uvedl mocí, tj. zlomením odporu pachatele, ve „skutečné" držení nemovitosti. V případě, že by nestačila moc purkrabího, který se opíral o krajskou hotovost, mobilizovanou někdy jen částečně,[41] nebo když se ukázala nutnost dalšího zásahu,[42] pak byla vůči pachateli nasazena ozbrojená moc panovníka (jeho komory), popř. hotovost celé země, kterou svolával král nebo v době jeho nepřítomnosti nejvyšší purkrabí.[43]

*

Svým násilným charakterem, státní represí a v neposlední řadě i sankcemi, blíží se deliktu odboje řada trestných jednání, jež české feudální právo shrnulo pod jednotnou skutkovou podstatu, označovanou jako moc, moc proti právu a řádu.[44]

Pod pojem trestného činu moci spadala podle ustanovení čl. 408 Vladislavských zřízení zemských tato jednání: násilné odnětí vlastnictví — zmocnění se nemovitosti patřící jinému feudálovi, žhářství, záškodnictví (střežení, stání na stráži) s případným vražedným úmyslem a opověď. Prvá dvě jednání zcela nepochybně, třetí a čtvrté alespoň zčásti by bylo možno považovat za delikty majetkové, při kterých při zmocnění se statku jiného feudála šlo vlastně o „loupež" nemovitosti, můžeme-li použít tohoto právnického anachronismu, při ostatních pak o způsobení škody, ať již úmyslem pachatele bylo zničení odpůrcova vlastnictví (při žhářství), nebo jeho poškození neoprávněným obohacením pachatele (při záškodnictví a při akcích běžně provázejících opověď). Přesto lze mít za to,

---

[39] Srov. k tomu B. R i e g e r, op. cit. str. 131, pozn. č. 7.

[40] Srov. SÚA, DZV, č. 60, kvatern památný zelený, fol. K 28 b; DZV, č. 224, kvatern podaných pří na suplikaci a jiných případných pří žlutý, fol. K 3; k tomu srov. i Zápisy Viléma Slavaty z let 1601—1603.

[41] SÚA, DZV, č. 60, fol. K 28b: „... pročež purkrabí hradu Pražského na dopomožení práva podle zřízení zemského díl kraje podbrdského vyzdvihnouti a jej Adama Budovce v skutečné držení uvésti musil."

[42] AČ V., str. 22, VZZ čl. 21.

[43] Srov. B. R i e g e r, tamtéž, str. 86—87.

[44] AČ V., str. 185, čl. 408 VZZ: „... Nalezli za právo ... co má za moc počteno býti proti právu." Z literatury k deliktu moci viz B. R i e g e r, op. cit., zvl. str. 132 a n.

že hodnocení moci jako majetkového deliktu by bylo podobně jako při odboji nesprávné a nevysvětlilo by řadu otázek, na které při bližším pohledu nezbytně narážíme. Hlavní z nich je ta, proč jednání pod moc spadající jsou tehdejším právem charakterizována jako jednání proti právu, proč v pozdější redakci Zemských zřízení je formulována věc tak, že na pachatele moci má být „. . . saženo . . . jako na odbojníka práva", provinivšího se proti státní moci.[45]

Podstata věci spočívá po mém soudu v tom, že při moci šlo opravdu především o útok proti právnímu řádu, o pokus obejít feudální právní formy vyřizování sporů mezi příslušníky vládnoucí třídy a řešit věc individuálním násilím. A tak při podrobnějším pohledu vidíme, že se pod pojmem moci skrývá starý delikt svépomoci, soukromého vyřizování sporů mezi příslušníky vládnoucí třídy, proti kterému bylo v počátečních obdobích feudálního státu a ještě i v obdobích feudální roztříštěnosti ze strany státního aparátu tak tvrdě bojováno. Je ovšem jasné, že v podmínkách stavovské monarchie je tato svémoc stále více a více zatlačována a omezuje se posléze na ohrožení feudálního majetku, přičemž zejména opovědění soukromé války se stává již přežitkem. Bylo by ostatně možné vyložit celou věc tak, že delikt moci, resp. výčet jednotlivých skutkových podstat pod moc spadajících vznikl v souvislosti se zákazy soukromých feudálních záští a válek, při kterých se nepochybně vyskytovaly. Z kasuistického výčtu jednotlivých jednání odpověď provázejících se pak stal jednotný pojem deliktu moci. Toto hledisko umožňuje také vysvětlení skutečnosti, že ke skutkové podstatě opovědi je v textu č. 408 Vladislavských zřízení zemských připojena podrobná úprava řízení při opovědích, což u ostatních skutkových podstat není. I z tohoto důvodu se tedy opověď zdá být deliktem původním, výchozím.

Tvrzení, že při moci jde opravdu především o útok proti právnímu řádu, podporuje i skutečnost, že jde výslovně o delikt spáchaný v míru, v době, kdy „práva jdú". Za podmínek války a nepokojů, kdy „práva nešla", kdy se soudy nekonaly a kdy tedy nebylo možno dovolat se právní ochrany, nemohl být ani spáchán útok na právní řád. Proto např. opovědění nepřátelství, které je v míru přísně trestáno, je za těchto podmínek povoleno a uznáváno, bylo-li ovšem provedeno stanoveným způsobem a formou.[46] V době války a nepokojů vstupovaly v účinnost právní obyčeje, které byly vlastně po staletí se tvořícím „vnitrostátním válečným právem". Mám zde na mysli zejména složité obyčeje opovědění záští a nepřátelství apod.,[47] z nichž některé našly své místo ve Vladislavských

[45] C. I. B., IV., 1, 1, str. 383, čl. T 20: „. . . na takového saženo býti má tím vším zpuosobem, jako na odbojníka práva."

[46] AČ V., str. 189—190, čl. 410 VZZ.

[47] Srov. V. U r f u s, *Záští v Čechách v polovině 15. stol.*, Právněhistorické studie III., str. 99—100.

zřízeních zemských. Jinak řečeno, zákonná ustanovení českého zemského práva, čelící soukromému násilí (moci), byla v mírových podmínkách, za klidu v zemi, právním zakotvením zásad, jež jinak byly obsahem zemských mírů — tzv. landfrýdů.[48] Obsahem landfrýdů byl, jak známo, závazek feudálů, že budou ochraňovat řád a právo a že se vystříhají násilí. Na první pohled zde vystupuje soukromý charakter landfrýdních smluv, který je tak odlišuje od institutu moci. Domnívám se, že tento rozdíl je však jen zdánlivý. Ve skutečnost i v landfrýdních smlouvách bylo podstatným prvkem veřejné donucení, přímus, nutící příslušníky vládnoucí třídy k účasti v zemském míru. Toto donucení nebylo ovšem uplatňováno donucovacím aparátem feudálního státu, ale přímo příslušníky vládnoucí třídy a v zájmu této třídy jako celku. Na každého, kdo odmítl proklamovat svou účast na landfrýdu (přivěsit ke smlouvě svou pečeť) a podrobit se jeho ustanovením, bylo hleděno jako na nepřítele státu — odbojníka a zemského zhoubce.

Všehrd, který je vlastně jediným z právníků stavovské monarchie, který věnoval pozornost teoretické stránce moci, uvažuje o ní především jako o násilí proti právu. Jeho teoretický rozbor přípustnosti nutné obrany proti moci násilím,[49] opřený o přirozenoprávní představy, že člověku, podobně jako zvířatům, je vrozen zákon bránit svůj život a zdraví násilím, vychází v podstatě ze stejných zásad jako formulace článku 408 Vladislavských zřízení zemských. Také podle Všehrda „. . . mlčí práva mezi železem, aniž sebe čekati velejí . . .". Proto dochází i ke stejnému závěru: zapovězena je moc — násilí proti nevinnému za trvání právního řádu v zemi, kdy „práva jdú".[50]

Vedle těchto společných rysů sbližuje oba delikty — moc i odboj — uplatnění státní represe vůči pachatelovi a celkový vývoj způsobu, jakým je tato uplatňována. Také moc byla nejprve deliktem soukromožalobním, z kterého se pohánělo před zemský soud půhonem.[51] Teprve počínaje sněmovním usnesením z r. 1510 byl umožněn bezprostřední zásah státní moci representované krajskými hejtmany na žádost poškozených. Podle tohoto sněmovního usnesení byla jednání spadající pod skutkovou podstatu moci rozdělena do dvou skupin, přičemž se nepochybně vycházelo ze stupně nebezpečnosti těchto jednání pro vládnoucí třídu. Proti původní formulaci Vladislavských zřízení zemských (čl. 408) se počet těchto jednání také podstatně rozšířil.[52] V podání Zemských zřízení z r. 1549,

---

[48] K instituci landfrýdů srov. zejména R. R a u s c h e r, *Zemské míry na Moravě*, Praha 1919, *Prameny k dějinám státu a práva v ČSR*, II, str. 46, č. 8, Praha 1959.

[49] Všehrd, op. cit. III, 23, O moci, str. 150—153.

[50] Tamtéž str. 152: „. . . A tak se zdá, že moc ta zapovědiena jest, kterúž kto na nevinného, ano práva jdú, nebo i na vinného svým počátkem, právo opovrha sahá . . .".

[51] B. R i e g e r, op. cit. str. 132.

[52] Srov. C. i. B. IV, 1, 1, str. 383—390, ZZ 1549, čl. T 20—T 33.

která vycházejí ze sněmovního usnesení z r. 1510, pak tvoří skupinu prvou násilné zmocnění se nemovitosti jiného feudála, jeho jetí — uvěznění — tj. útok na osobní svobodu, dále pak žhářství a opovědnictví.[53] Jen tato jednání mohla být postižena mimosoudně ozbrojenou mocí krajských hejtmanů, přičemž ustanovení zákona předvídají i zásah panovníka prostřednictvím zemské hotovosti téměř stejným způsobem jako při odboji.[54] Z jednání druhé skupiny bylo pak zavedeno úřední obeslání listem od úřadu zemských desk na žádost poškozeného. Jednalo se zde o zmocnění se rybníků, resp. jejich ničení — zkopávání — a v poněkud nejasné souvislosti s tím i další jednání, tzv. šacování poddaných, tj. braní výkupu za zajmuté poddané, dále pak záškodnictví.[55] Všechny tyto případy byly projednávány před královským soudem, tj. soudem komorním, později zvláštním soudem královské rady (tzv. soud sročených pří), v nepřítomnosti panovníka před zemským soudem.

Obě tyto skupiny jsou od sebe odlišeny i sankcemi. Pro prvou je trestem ztráta cti na věčné časy, trest smrti, konfiskace statku a případně (při nedopadení pachatele) prohlášení za psance. Jednání skupiny druhé jsou postižena toliko trestem smrti. Již sama značná přísnost sankcí nás neponechává tedy na pochybách, že na postižení těchto deliktů stejně jako deliktu odboje měla vládnoucí třída výjimečný zájem.

Společným kořenem obou skutkových podstat moci a odboje je tedy to, že jsou namířeny proti právnímu řádu. Je důležité si uvědomit, že právě zde, v tomto objektu útoku, je obsaženo to specifické, co činí z obou skutkových podstat politické delikty. Může snad být namítnuto, že každý trestný čin je porušením práva a že je svým způsobem namířen proti právnímu řádu. Že i krádež, loupež, vražda atd. jsou konec konců činy proti právu, protiprávními, a proto jsou i právem jako trestné postiženy. Podstata věci však tkví v rozlišení předmětu útoku u jednotlivých deliktů: zda je jím život, zdraví, majetek jednotlivce, anebo společenské zřízení a jeho nadstavba — právní řád feudální společnosti. Generální klausule obrany právního řádu a státu z r. 1502, o které jsme se již několikrát zmínili, je právním východiskem pro posuzování obou deliktů, z nichž odboj poskytuje ochranu především feudálním soudům a soudním orgánům a zajišťuje vykonatelnost a vynutitelnost jejich rozhodnutí, moc pak postihuje násilná jednání příslušníků vládnoucí třídy, kterými si vyřizují svémocně, mimosoudně své spory.

---

[53] Tamtéž čl. T 20—T 24; čl. T 20—T 24 mají vůči předchozím charakter procesních norem.

[54] Výstižným příkladem pro zásah státní moci vůči pachatelům moci je výklad J. Dobiáše, *Dějiny Pelhřimova*, IV., 1, kap. 13, o sporu mezi Janem z Říčan a pány Léskovci.

[55] C. i. B., IV., s. 1., p. I. ZZ 1549, čl. T 30, str. 388.

Zdůraznili jsme již v úvodu, že náš výklad o deliktu odboje a moci nebyl zvolen k ilustraci Všehrdova pojetí trestního práva náhodně. Ač náš výklad musil zahrnovat nezbytně jiné ještě právní normy a prameny práva než Všehrdovy Knihy devatery, domníváme se přesto, že se nám podařilo osvětlit Všehrdovo stanovisko a pojetí trestního práva jako otevřeně třídní a stále ještě feudální. Tato otevřenost třídního stanoviska Všehrdova vyplývá nepochybně z charakteru českého feudálního práva, o kterém psal a které plně akceptoval bez náznaku kritičnosti k třídní podstatě tohoto práva. Stejně jako toto právo i Všehrd nepotřeboval nic skrývat a nic předstírat jako to byli nuceni činit později autoři buržoasní při maskování třídní podstaty práva společnosti kapitalistické.

Při studiu Všehrdových výkladů o obou deliktech přesvědčujeme se se vší určitostí nejen o hlubokém právnickém pochopení celé problematiky, ale i autorově politickém rozhledu. Jen všestrannost Všehrda politika — vědce — vysokého státního úředníka umožnila mu proniknutí do spletitých otázek teoretických a jejich srozumitelné podání pro potřeby feudální právní praxe.

Přestože r. 1517 Smlouva Svatováclavská, kterou města přijala v podstatě právní pořádek nadiktovaný jim šlechtou v r. 1500 zemskými zřízeními, přinesla definitivní pád Všehrdových nadějí, že se jeho dílo stane snad východiskem nové kodifikace, máme přece důvod domnívat se, že neztratilo svůj význam ihned a bezprostředně. Některé jeho rady procesním stranám, zvláště při výkladu o moci a nápadná, přímo překvapující shoda s použitím těchto rad (bez odkazu na autora) ještě v druhé polovině 16. století, zavdávají nám dokonce podnět k domněnce, že určité pasáže Všehrdova spisu byly užívány řečníky při obhajování u šlechtických soudů.

Nedlouhá životnost Všehrdova spisu, v období neobyčejně politicky vzrušeném a významném na poč. 16. století, nesnižuje však nikterak dnešní jeho význam pro poznání genese mnoha úseků trestního práva českého feudálního státu stavovského období, z nichž pro některé zůstává stále východiskem dokonce základním.

KNIHY DEVATERY JAKO DÍLO LITERÁRNÍ

Emil Pražák

Knihy devatery jsou bezesporu jedním z nejvýznamnějších děl starší české právnické literatury. Svědectvím zájmu o ně je dvojí vydání v nové době a řada studií, která jim byla věnována.

Mimo Palackého všímali si Knih devaterých téměř výlučně jen právníci. Jejich zásluhou známe z nového otisku i Všehrdovy předmluvy k jeho překladům.*[1] Literární historie pouze přejímala hotové výtěžky zkoumání právníků, protože byly i pro ni cenné.

Knihy devatery nestačí však zkoumat pouze jako dílo právnické. Všehrdovo porozumění pro otázky jazyka a stylu[2] vzbuzuje otázku, je-li i v Knihách devaterých uplatněna péče o jazykovou výstavbu, to je, zda vytvářel Všehrd také zde záměrně dílo, usilující o kvality literární.[3] S tím souvisí pak druhá otázka, lze-li Knihy devatery pokládat za dílo humanistické. Nalézt odpověď na tyto dvě dosud nezodpovězené otázky, z hlediska literární historie tak naléhavé, je úkolem této studie.

*

Na cestě za odpovědí na obě otázky je nejprve třeba objasnit, jaké cíle Všehrd svým dílem sledoval. Bylo jeho záměrem sepsat pouhou právní příručku, nebo měl i cíle jiné?

Známe-li základní rysy společenského dění Všehrdovy doby a jeho účast v něm a pročteme-li Knihy devatery, neujde nám, že jimi Všehrd sledoval několik cílů. Zjistíme, že Knihy devatery jsou nejen dílem právnickým, ale i dílem politickým a veřejnou apologií autorovou. Přitom jako dílo právnické nejsou jen pouhou příručkou, za jakou se vydávají, nýbrž i znaleckým a kritickým pojednáním o českém právu, zpracovaným s vědeckou erudicí na podkladě pramenů — deskových záznamů —,

---

* (Římské číslice bez bližšího udání značí knihu, arabské kapitolu Knih devaterých v Jirečkově vydání.)

[1] Otiskl je spolu s materiálem k Všehrdovu životopisu H. J i r e č e k ve svém vydání *Knih devaterých*, Praha 1874, 536—544.

[2] Známe je z přípisu knězi Jírovi, který Všehrd předeslal svému překladu Chrysostomových Knih o napravení padlého.

[3] O některých literárních rysech díla zmiňuje se J i r e č e k v cit. vydání, úvod XX—XXX.

jimiž se autor neustále dokládá v přesných citacích. Současně jsou Knihy devatery i obhajobou nedotknutelnosti a obecné závaznosti tohoto práva a oslavou předků, kteří je vytvořili. Tato složka se již zároveň podílí na politické funkci díla, protože nedotknutelnost českého práva byla Všehrdovi jako politikovi a mluvčímu měšťanstva zárukou vnitropolitické rovnováhy mezi šlechtou a městy, jak se vytvořila v důsledku husitského revolučního hnutí. Jako dílo politické jsou však Knihy devatery v prvé řadě obžalobou panstva pro svévolné porušování právního řádu a především obžalobou i varováním nejmocnějších představitelů panstva v nejvyšších státních úřadech. Toto zahrocení proti předákům panstva směřuje zároveň i k osobně apologetickému cíli díla, protože titíž předáci způsobili Všehrdovo bezprávné sesazení z úřadu místopísaře zemských desk. Vedle účtování s odpůrci velkými i malými plní však tuto funkci díla hlavně přímá obhajoba autorovy činnosti v jeho zmíněném úředním postavení.

Bylo toto několikeré zaměření díla obsaženo již v původním autorově záměru, anebo k původnímu poslání příručky přistupovaly další funkce až průběhem vzniku díla? Na tuto otázku nelze odpovědět bez zjištění, kdy Knihy devatery vznikly. Vydavatel díla Hermenegild Jireček na podkladě kritiky pramenů, které Všehrd uvádí, kladl vznik díla do let 1495 až 1498.[4] To předpokládá, že Všehrd měl materiál sebrán a roztříděn již r. 1495, než počal psát I. knihu. Další knihy pak doplňoval o citace vhodných pozdějších nálezů, ale k hotovým knihám se již nevracel. Protože až do r. 1497 zastával úřad místopísaře a zmíněné osobní invektivy jsou teprve důsledkem jeho sesazení, znamenalo by to, že Všehrd psal původně dílo čistě právnické a teprve po r. 1497 jím začal směřovat k dalším cílům.

Takový výklad však není nutný. Doklady, které Jireček pro dobu vzniku jednotlivých knih uvádí, nemusejí znamenat, že v uvedených letech byly tyto knihy skutečně napsány; mohou stejně dobře znamenat, že tehdy vznikly pouze materiálové výpisky nebo i náčrty k těmto knihám. Mimoto jsou Jirečkovy doklady čerpány pouze z Všehrdových pramenů a je pominut fakt, že již v II. knize, vzniklé podle Jirečka r. 1495, činí Všehrd první narážku na donašeče;[5] ti však ve skutečnost zmařili jeho úřední kariéru až r. 1497. V téže knize odmítá Všehrd rozsudky vynesené bez slyšení obou stran; i zde je možno předpokládat, že má na mysli způsob, jak byl sám odstraněn ze svého úřadu.[6] Je tedy třeba připustit i tu možnost, že Všehrd pojal ideovou koncepci svého díla, jak ji známe,

---

[4] Tamtéž XVI n.
[5] II, 18.
[6] II, 31; je tak možno soudit i z toho, jak právě toto místo zesílil ve znění 2. recense (podle Jirečkova vydání)

a začal ji uskutečňovat až po svém sesazení z úřadu, že tedy Knihy devatery jako literární dílo vznikaly na základě starších výpisků, případně náčrtů, až po r. 1497. Tomu by nasvědčovala i promyšlená komposice díla, jak se o tom zmíním dále.[7]

Všehrdovým cílem bylo zabránit chystané kodifikaci českého zemského práva, která měla přinést prospěch panstvu. Nemohl-li takové kodifikaci zabránit z titulu svého úředního postavení, z něhož byl odstraněn, snažil se čelit jí aspoň literárně, burcováním veřejného mínění ve prospěch zmíněné nedotknutelnosti dosavadního právního řádu. Hájit tento řád znamenalo současně omezovat mocenskou rozpínavost panstva, pro niž vytvářela slabá vláda Vladislava II. příznivé podmínky, a napomáhat tak vnitropolitické rovnováze, která byla v zájmu měst. Proto Všehrd vystupuje proti zvyšování robotních povinností poddaných a hájí všechno, co by rozpínavost šlechty, především panstva, podvazovalo, jako královské právo na odúmrť. Z téhož důvodu neodmítá právo poddaných na žalobu na pány a neodsuzuje selská povstání, nýbrž v nich spatřuje jediné východisko, které zbývá poddaným, přetěžovaným nespravedlivými robotními povinnostmi. Proto obdivuje krále jako byl Jiří z Poděbrad, který dovedl panstvo držet na uzdě. Přitom s chválou krále Jiřího není v rozporu, že Všehrd současně odmítá volit za krále osoby ke království nezrozené. Měl přitom na mysli nebezpečí, že v případě smrti krále Vladislava, který byl v době vzniku díla bez dědiců, by mohl být zvolen králem některý z příslušníků vyšší šlechty. Proti panstvu neváhá Všehrd použít také veršů z „Nové rady" Smila Flašky z Pardubic, které klade v čelo IX. knihy. Obrací tak smysl staré alegorie, vzniklé na ochranu práv panstva proti bezprávi ze strany panovníka, a její ostří zaměřuje nazpět do těch společenských posic, z nichž před sto lety vyšla.

*

Cíle, které Všehrd svým dílem sledoval, byly tedy závažné. Všehrd však znal i prostředky, jak dílu dodat působivosti, aby daných cílů snáze dosáhlo.

Na prvý pohled se nezdá, že by Knihy devatery mohly mít nějakou čtenářskou přitažlivost; neodborníka brzy odradí již nesrozumitelná právní terminologie. Kdo se přinutí přečíst předmluvu, sice musí uznat, že je napsána — i z čtenářského hlediska — s dokonalým mistrovstvím, ale od další četby jej odradí slova autora samého v závěru předmluvy. Všehrd zde odůvodňuje předeslání systematického rejstříku probírané tematiky tím, „aby tesknost i těžkost čtení všech celých knih odehnána

[7] Rozhodnout se pro jeden z těchto výkladů vzniku Knih devaterých nelze ovšem na pouhém podkladě Jirečkova vydání, „nýbrž jedině na podkladě speciálně zaměřené textové kritiky.

byla“. Podle toho by se mohlo zdát, že dílo nejen dnes, ale ani v minulosti, v době svého vzniku, nebylo čtenářsky lákavé a že sám autor si toho byl vědom.

Kdybychom však takto rozuměli Všehrdově poznámce o „tesknosti“ četby jeho díla, rozuměli bychom chybně. V téže předmluvě a jen o odstavec dříve můžeme číst autorovu naléhavou výzvu — prosbu, aby každý, kdo bude dílo číst, nesoudil dříve, než přečte. Tato výzva — kterou najdeme u Všehrda i jinde — není v rozporu s poznámkou o „tesknosti“ četby celého díla, jíž má odpomoci předeslaný rejstřík. Zdánlivý rozpor je pouze nutným důsledkem několikerého poslání Knih devaterých. Mluví-li o „tesknosti“ četby celého díla, má Všehrd na mysli ty, kteří ho budou používat jako právní příručky. Těm půjde pouze o poučení v určité konkrétní právní otázce a jim je určen rejstřík, který má dílu napomáhat k dokonalejšímu plnění funkce právní příručky. Naproti tomu výzvou číst a přečíst míří Všehrd k těm, kteří budou v jeho díle hledat posilu pro politický zápas. Nechce proto, aby se dali odradit povrchním nahlédnutím a aby dílo odkládali zklamáni.

Uposlechneme-li i dnes Všehrdovy výzvy, abychom četli a přečtli a nesoudili dříve než přečteme, nebudeme zklamáni, třebaže nás povede při četbě jiný zájem než vedl Všehrdovy současníky. Budeme-li číst od počátku, především zjistíme, že brzy odpadnou terminologické obtíže, protože Všehrd všechny právnické termíny postupně vysvětluje, tak jak jeden po druhém přicházejí. Budeme však překvapeni i zajímavostí tohoto díla. Čekáme-li rozvláčné výklady nezáživných věcí, nejenže shledáme, že zde takové výklady nejsou, nýbrž zjistíme, že se autor různým způsobem snažil přímo zabránit „tesknosti“ četby. Mimoto je čtenář záhy získán osobním zaujetím autorovým pro probíranou látku.

Které to byly konkrétní prostředky, jimiž se Všehrd snažil zabránit „tesknosti“ četby a jimiž dosáhl oné nesporné působivosti svého díla?

Kostru celému dílu poskytuje systematický výklad českého práva. Jednotlivým oddílům výkladu odpovídá rozdělení díla na knihy. Je jich devět a každá z nich představuje určitý tematický celek nebo okruh. Rozdělením na knihy je tak pevně založena a zdůrazněna systematika probíraného předmětu a současně se dosahuje základního komposičního pročlenění díla. Jednotlivé knihy představují totiž tematické celky nebo okruhy výkladově sice navzájem svázané, ale ve své podstatě samostatné a souřadné i rozsahově vyvážené. Požadavku symetrie odpovídá i závěr, který je protějškem předmluvy.

Každá z knih se dělí na kapitoly. Jejich počet a tedy i rozsah v jednotlivých knihách kolísá, protože se řídí potřebami výkladu. Tomuto zřeteli zde Všehrd dává přednost před zřetelem k souměrnosti a vyváženosti, jehož uplatnění by tu bylo prázdným schématem. Protože se v každé z ka-

pitol probírá určitá dílčí právní otázka, tvoří i jednotlivé kapitoly relativně samostatné tematické jednotky.

Přehlednosti má napomáhat i zmíněný systematický rejstřík, připojený k předmluvě a tak předeslaný celému výkladu. Jím je zdůrazněno i členění díla na knihy a uvnitř knih na kapitoly. Rejstřík tak poskytuje orientaci nejen tomu, kdo hledá odpověď na určitou právní otázku, nýbrž je i příslibem, že četba díla tematicky tak pestrého, hustě a zároveň přehledně pročleněného, nebude jednotvárná.

Podle původního Všehrdova záměru mělo mít dílo pouze osm knih.[8] Pak se však ukázala potřeba promluvit o vadách soudního řízení (zmatcích) a o proměnách, k nimž v soudním a deskovém řízení došlo během vzniku díla. Tyto doplňky, přičleněny kamkoli, působily by neorganicky. Mimoto celková výstavba díla se ukázala nepravidelnou. Prvé tři knihy, pojednávající o ústředních soudech v zemi, o osazení zemského soudu a o počátečním řízení u něho, seskupovaly se ve vyšší tematický celek. Podobně kniha IV.—VI., podávající rozbor práva majetkového. K tomuto druhému vyššímu celku poněkud gravitovala i VII. kniha, věnovaná řízení exekučnímu, která jinak stála o samotě, stejně jako poslední kniha VIII., informující o různých druzích desk, o formě různých právních listin a o soudních taxách. Osm knih původního díla bylo tak seskupeno v číselném poměru 3:3:1:1. Byl-li autor nespokojen s tematickou neúplností díla v této podobě, nemohl být spokojen ani s nepravidelnou a nevyváženou stavbou díla jako celku. Obojí nedostatek byl odstraněn připojením další, IX. knihy, jíž dílo dosáhlo žádoucí tematické úplnosti. Zároveň IX. kniha spolu s oběma předchozími dosud osamocenými knihami vytvořila rovněž vyšší, jakýsi doplňkový celek, odpovídající prvému a druhému i trojdílnou skladbou. Všechny tři tematické celky byly tak navzájem přesně vyváženy skladbou i rozsahem. Přitom trojnásobnou trojdílností dosáhlo dílo pevné vnitřní vazby a zevní souměrnosti a uzavřenosti.

Připojení IX. knihy Všehrd potřeboval však nejen proto, aby dodal Knihám devaterým vyčerpávající úplnosti jakožto dílu právnickému — potřeboval IX. knihu i proto, aby v ní završil Knihy devatery také jako dílo politické i jako osobní apologii. Teprve IX. kniha těžkou obžalobou panské oligarchie i osobní obhajobou a účtováním s odpůrci je zřetelným svědectvím o zamýšleném několikerém poslání díla a poskytuje klíč k pochopení narážek, s nimiž se čtenář v celém díle setkával. Teprve ze zorného úhlu IX. knihy je možno porozumět smyslu díla v úplnosti.

Již z povahy tematiky vyplývá, že jednotlivé právní problémy jsou v díle sestaveny a probírány souřadně, takže Knihy devatery jako dílo

---

[8] Doklady uvádí J i r e č e k v cit. úvodu XV a n.

právnické nemají vlastně vrcholu. Celek je účinný právě klidnou a pravidelnou stavbou. Z hlediska projevů rázu politického jeví se však kompose díla jinak. Na prvý pohled se sice zdá, že tyto projevy vyslovované porůznu v příležitostných odbočkách nejsou uspořádány v patrný systém, ale po přečtení celého díla shledáme, že je jimi záměrně připravováno to, co je pověděno v IX. knize. Politického smyslu současně nabývá i oslava právní moudrosti předků a obhajoba nedotknutelnosti českého práva, prostupující celým dílem. Jako dílo politické tedy Knihy devatery vrchol mají, a to v IX. knize. Podobně je tomu i pokud jde o autorovu apologii a účtování s odpůrci. I zmíněnou Všehrdovu výzvu ke čtenáři je třeba chápat ve vztahu k IX. knize.

Snaha o přehlednost a souměrnost díla, uskutečněná symetrickým pročleněním probírané látky — které odpovídá rozdělení na knihy — představuje jeden základní tvárný prostředek, jímž Všehrd zamýšlel dodat svému dílu působivosti. Druhým — a vlastně protikladným — prostředkem je snaha o rozmanitost. Zmínil jsem se např. už o tom, jak kolísá počet i rozsah kapitol uvnitř jednotlivých knih, ale snaha o rozmanitost je uplatněna šíře. Řadu kapitol opatřil Všehrd drobným úvodem k probíranému tématu, přičemž se mu tento úvod někdy rozrůstá i v širší úvahu, vycházející od konkrétního námětu k úvaze obecného, právně filosofického rázu;[9] na jiném místě používá úvodků i k řečnicky působivým projevům obdivu k českému právu.[10] Podobně jako předesílá drobné úvody, připojuje k některým kapitolám i drobné doslovy. Čtenář tak aspoň nepřechází po každé od jednoho tématu rovnou k druhému.

Snaha o rozmanitost je dále uplatněna v odbočkách uprostřed výkladu. Tyto odbočky jsou nejrůznějšího druhu. Vedle narážek politického a osobního rázu a historických, biblických a mytologických reminiscencí vkládá Všehrd i úvahy rázu prakticky etického, jako je úvaha o přátelství[11] nebo o poměru užitečnosti a mravnosti.[12] Jinde se Všehrd nespokojuje vlastní úvahou, ale vede své čtenáře k úvaze samostatné; je to zejména tam, kde předkládá různé právní problémy a kontroverse, jejichž řešení ponechává otevřeno.[13] Činí tak zřejmě v důsledku svého názoru na formálně vzdělávací hodnotu právního myšlení.[14] V jiných odbočkách podrobuje kritice některé předpisy nebo podává návrhy na jejich úpravu.[15] Když je třeba, dovede i určitou právní definici rozebrat slovo za slovem[16]

---

[9] Např. o právu na obranu proti násilí, III, 23.
[10] II, 30; III, 18.
[11] VI, 35.
[12] VIII, 32.
[13] Např. II, 31; III. 22; IV, 6; V, 6.
[14] VII, 30.
[15] Např. II, 9; VIII, 5; VIII, 33.
[16] Např. VI, 14.

nebo sáhne k filologizující odbočce a vykládá etymologii některých právních termínů.[17]

Zvláštní místo mezi odbočkami zaujímají doklady a citáty z literatury, jichž Všehrd používá nejčastěji na podporu obecné a odvěké platnosti určitých právních zásad, zakotvených ve zvyklostech a předpisech českého domácího práva. Jsou to doklady z Písma a z literatury patristické, především však z autorů antických — z díla Homérova, Platónova, Lukianova, Ciceronova, Caesarova, Horatiova, Vergiliova a Plautova. Z domácí literatury je to zmíněná Nová rada Smila Flašky z Pardubic, odkud Všehrd uvádí více než 100 veršů, a soubor rozprávek o Palečkovi, z nichž naráží na jednu, která není z dochované verse palečkovských rozprávek známa;[18] Všehrd ji ovšem mohl znát z ústního podání.

Konečně používá Všehrd ke zpestření výkladu velikého množství přísloví a rčení,[19] vytěžených bezpochyby většinou přímo z lidové moudrosti. Je nepochybné, že tím zároveň přibližuje probíranou látku čtenáři.

Hojným užitím odboček nejrůznějšího druhu vytvořil tak Všehrd ve svém díle hustou síť oddechových míst. Jeho slova o „tesknosti i těžkosti čtení" nám mohou být svědectvím, že tak učinil záměrně. Přitom fakt, že tyto odbočky vždy nenásilně vyplývají z výkladu a že jejich síť je pro svou nepravidelnost při pouhé četbě bez zvláštního rozboru nezřetelná, takže nevypadá uměle, dokazuje, že tento záměr provedl s dokonalým mistrovstvím.

Velkou péči věnoval Všehrd i stylistické výstavbě svého díla. Byl si nepochybně vědom, jak i na ní záleží, aby dílo působilo na čtenáře a dovedlo udržet jeho pozornost. Nejvhodnějším pro tento úkol se mu zdál řečnický styl: To ovšem neznamená, že celé dílo je napsáno jako řečnický projev. Naopak se zde většinou shledáváme s klidným a prostým výkladovým stylem, který odpovídá probírané právnické tematice. Přesto však, chce-li autor něco dokazovat, zdůrazňovat nebo obhajovat, používá prostředků řečnického stylu a tak i formálně podtrhuje závažnost příslušných míst. Protože takových míst je mnoho, dochází k neustálému, byť nepravidelnému střídání stylu.

Přímo jako řeč je komponována předmluva ke Knihám devaterým. Všehrd jí oslavuje nejen české právo, ale i český stát, jeho velikou minulost i současný význam. Také zde je však oslavný vzrušený tón ke konci zmírněn a vystřídán tónem klidnějším, jímž se uvádějí důvody vzniku díla

---

[17] III, 3; III, 20; VII, 8.

[18] O tom viz Jaroslav Kolár, *Historie o bratru Janovi Palečkovi*, Česká literatura 5, 1957, 405; srov. též Rudolf Urbánek, *Jan Paleček, šašek krále Jiřího, a jeho předchůdci v zemích českých*, sborník Příspěvky k dějinám starší české literatury, Praha 1958, 40.

[19] Jireček je posbíral v textu díla a otiskl ve zvl. příloze svého vyd. *Knih devaterých*, 560—562.

a návod, jak ho používat. Patetičnost oslavné části předmluvy je stejnou měrou nesena vznešeným myšlenkovým obsahem, jako bohatě rozvinutými, ale přehlednými a zaokrouhlenými periodami, mezi něž autor místy vkládá — rovněž pro rozmanitost — kratší jednoduché věty. Patetičnosti zde napomáhá někdy i paralelní větná stavba i výrazové bohatství Všehrdova jazyka, uplatňované nejčastěji ve výčtech, složených z polosynonymních nebo významově blízkých slov. Jimi dosahoval Všehrd zároveň i rytmičnosti těchto projevů, která se neomezuje na pouhé klausule a která právě patetická místa často charakterizuje.

Co bylo řečeno o předmluvě, platí, byť ne stejnou měrou, i o jiných řečnických pasážích, kratších i delších, jimiž je dílo protkáno. Zde užívá Všehrd dalšího prostředku k dosažení rytmičnosti, který není v předmluvě zastoupen a který spočívá v tom, že autor staví s oblibou určité větné členy do významového protikladu s těmi, které jim ve větné stavbě odpovídají.[20] Použitím tohoto prostředku řečnického stylu dosahuje Všehrd nehledaným způsobem rytmičnosti velmi výrazné a přitom přirozené.

Vedle předmluvy obsahuje nejrozsáhlejší řečnickou pasáž poslední oddíl IX. knihy — kde autor pronáší odvážnou a duchaplnou obžalobu a výstrahu namířenou proti nejvyšší šlechtě ovládající zemský soud — a závěr celého díla, obsahující chválu pánů z Postupic na odůvodnění dedikace díla. Zmínky zasluhuje však i řečnická pasáž v 1. kapitole téže IX. knihy — chvála současné české soudní praxe, která je však od začátku do konce míněna ironicky. Autor zde totiž chválí své vlastní soudce.

Jednotlivé prvky řečnického stylu najdeme však roztroušeny po celém díle. I ve vykladových pasážích, které se týkají věcí zcela všedních a kde autor používá prostého slohu, setkáváme se s paralelní stavbou vět a paralelním postavením větných členů, s hromaděním výrazů polosynonymních a významově blízkých a zase naopak protikladných, nebo výrazů odvozených ze společného slovního základu, které jsou pro Všehrdovy řečnické pasáže charakteristické.[21] Tam, kde jde o opakování a hromadění, je však třeba přísně odlišovat ty případy, kdy jde o skutečný stylistický prostředek, od případů, které vyplývají z povahy právní tematiky, z nutnosti jasně a přesně formulovat, a které jsou proto společné všem právnickým dílům.

Na podkladě uvedených dokladů o záměrné umělecké výstavbě Knih devaterých je možno odpovědět na první otázku, položenou na počátku této

[20] Např. III, 23: „Ale jest ten ne psaný, než přirozený zákon, kterémuž jsmy se nenaučili, nepřijali, nečtli, ale z přirozenie samého jej jsmy zachvátili, v se vpili a na sobě jej vytlačili, k kterémuž nejsmy naučeni než učinění, ne zpraveni, ale narozeni . . ." (převzato z Cicerona, Pro Milone 4, 10).

[21] Všehrdovým jazykem v Knihách devaterých se v poslední době zabýval Emanuel Michálek, *Poznámky o využívání slovní zásoby v češtině humanistického období*, Slovo a slovesnost 20, 1959; uváděné příklady mají význam i pro poznání Všehrdova stylu.

studie, v tom smyslu, že jde o literární dílo, psané s vysokými nároky na uměleckou formu.

Současně lze na podkladě téhož materiálu odpovědět i na druhou otázku, totiž zda Všehrd přistupoval i k tomuto dílu jako humanista.

Není totiž obtížné zjistit, kde Všehrd našel vzor, jak má literární dílo vypadat, má-li plnit poslání, které Knihám devaterým určil.

Vzorem pro hojné užití přísloví mu sice byl nepochybně Tovačovský, ale ani zde netřeba přeceňovat oblibu, jaké se přísloví u humanistů těšila. Jinak měl Všehrd před očima klasický vzor literárního díla. A ten se mu, stejně jako většině humanistů jeho doby, kryl se vzorem Ciceronovým.

Již zde je třeba poznamenat, že by bylo chybné u Všehrda předpokládat pouze prostředkovanou znalost Ciceronova díla, jak tomu bývalo ve středověku. Ciceronovy spisy vycházely již před rokem 1500 v celých desítkách vydání a již v prvých letech 16. stol. — to je během pouhých pěti let po dokončení Knih devaterých — dochází k prvým překladům do češtiny.

Již titul díla — O práviech, o súdiech i o dskách země České knihy devatery — odpovídá běžnému typu titulů klasických děl, dělených na knihy (jako např. u Cicerona De oratore ad Quintum fratrem libri III, nebo De legibus libri III aj.). Tento typ byl přejímán humanisty pro jejich latinská díla, ale Všehrd ho užil — u nás po prvé — u díla českého, a to přesně podle klasického modelu: nejprve výpověď, oč v díle jde, pak údaj o počtu knih.

Přehlednost a souměrnost uspořádání Knih devaterých je sice výrazem obecného dobového úsilí po vyváženosti a uměřenosti — ostatně odvozeného rovněž z klasických vzorů —, přesto však i v uspořádání díla lze spatřovat stopu přímo vzoru Ciceronova. První kniha, věnovaná přehledu ústředních soudů v zemi, vyčerpávala téma pouze na malém počtu stran. Proto byla I. kniha značně kratší vzhledem k ostatním. Přitom povaha tematiky vyžadovala, aby byla probírána ve zvláštní knize, takže nebylo možno spojit ji s výkladem v knize další. Aby zachoval rovnováhu jednotlivých knih svého díla, sáhl Všehrd k neobvyklému prostředku: pojal do I. knihy také dedikační předmluvu k celému dílu (i s rejstříkem) a kniha tak nabyla úměrného rozsahu. S obdobným umístěním dedikační předmluvy mohl se Všehrd setkat právě v některých spisech Ciceronových.[22]

Z Cicerona je převzata i zásada rozmanitosti, v Knihách devaterých tak široce uplatněná. Dokonce lze přímo označit Ciceronova díla, z nichž Všehrd přitom především vycházel. Jsou to oba nejproslulejší teoreticko-rétorické spisy — De oratore a Orator. V obou spisech najdeme hojnost

[22] Srov. např. De finibus bonorum et malorum, nebo De natura deorum.

odboček politického rázu, v jiných odbočkách autor vystupuje proti svým odpůrcům nebo podává příklady z historie. V dialogu De oratore vyslovuje i teoreticky požadavek, že řečnický projev má být ilustrován příklady z historie a básnické literatury. Tamtéž doporučuje také užívání ironie. V Oratoru požaduje střídání slohu podle obsahu jednotlivých částí řeči a výrazovou bohatost. Pokud jde o prozaický rytmus včetně klausulí, přimlouvá se za co největší rozmanitost, aby se projev nestal jednotvárným.

Všehrdovo dílo, jak jsme je poznali, je tedy po všech stránkách proniknuto Ciceronovým vzorem. Nepodivíme se tomu, vzpomeneme-li, jak kdysi i Hasištejnský vyjádřil svůj obdiv Všehrdovu řečnickému nadání a umění, které srovnával s Demosthenem a Ciceronem.[23] I když šlo o nadsázku, o jakou u Hasištejnského (jako u humanistů vůbec) nebylo nouze, přece je tu nutno předpokládat, že již tehdy se Všehrd s Ciceronovým řečnickým dílem seznámil, že je studoval a že měl patrně i příležitost výtěžky svého studia prakticky aplikovat ve svém úředním postavení. O Všehrdově úctě k Ciceronovi svědčí konečně i jeho vlastní výrok právě v Knihách devaterých, kde je mu Cicero „všech lidí výmluvných, co jich kdy prvé bylo, co jich nynie jest neb co jiných potom bude, najvýmluvnější".[24]

Všehrd si osvojil z Cicerona nejen formální prostředky doporučované a v řečech prakticky uplatňované, ale i způsob výkladu, který všestranně vyčerpává danou látku, jak toho jsou Knihy devatery dokladem. Zmínil jsem se o tom, jak Všehrd ve svém díle usiloval o tematickou úplnost; nakonec si byl skutečně vědom, že jí dosáhl, jak je zřejmo z jeho slov v závěru díla.

Ze studia Ciceronova díla odnesl si Všehrd i nedoktrinářské nazírání na otázky formy, tak vzácné u humanistů, kteří rovněž Cicerona studovali a obdivovali, ale přesto se po této stránce nedali jeho vzorem vést. Všimli jsme si, jak dovedl upustit od jednotného schématu v uspořádání jednotlivých knih, protože to vyžadoval jejich obsah. Stejně lze říci již nyní — třebaže si věc vyžádá speciálního zkoumání —, že nenapodobil Cicerona v typech doporučovaných rytmických klausulí. V teorii dokázal Všehrd toto nedoktrinářské nazírání na tom místě Knih devaterých, kde podává návod, jak uspořádat obžalovací řeč, aby byla působivá: žalobci je užitečné vědět, „když prówody (tj. důkazy) má rozličné a jedny tužší než druhé, kde má nejmocnějšie klásti: při počátku-li svého přelíčenie, aby tieže vpadli v mysl súdci, čili při konci, aby odtud z mysli súdci nebyli k lehčejším spuštěni, čili mají rozděleni býti, aby při počátku

[23] Epigram Bohuslava Hasištejnského otiskl Jireček v orig. i v překladu v předmluvě k cit. vyd., IX.
[24] III, 13.

mluvenie někteří, někteří při konci položeni byli, a o prostředce mdlejší, čili mdlejší na počátku, aby z mdlých k mocným mluvenie rostlo? Jakož potřeba káže, tak mohú kladeni býti, jediné s tú výminkú, aby od mocných nikdy k mdlejším a k menším řeč dolóv nelezla".[25] Netřeba snad poznamenávat, že Knihy devatery jako dílo politické i jako osobní apologie jsou rovněž uspořádány v duchu tohoto návodu: také zde je politická i osobní obžaloba uspořádána v gradaci.

Nakonec je třeba dodat, že Všehrd šel za Ciceronovým vzorem tak dalek, že jej následoval i v poněkud osobivém sebevědomí (které ovšem nebylo ani jinak humanistům cizí). Jako Cicero podal v Oratoru ideál dokonalého řečníka, přičemž měl na mysli sebe, načrtl i Všehrd v Knihách devaterých obraz dokonalého písaře zemských desk, pro nějž byl sám sobě modelem.[26]

Není snad zapotřebí dalších důkazů o tom, že Knihy devatery, jako dílo vzniklé v Čechách na konci 15. stol., a vytvořené záměrně podle klasických vzorů, jsou dílem humanistickým. Aby však tento humanistický ráz Knih devaterých vynikl i v souvislostech české literatury, prospěje i jejich srovnání s nejbližším příbuzným dílem, pocházejícím přibližně z téže doby — s právnickým dílem Všehrdova staršího současníka Ctibora Tovačovského.

Tovačovského poměr k humanismu bude sice třeba ještě objasnit — jako byl nedávno objasněn jeho poměr k latině[27] — a nebude asi napříště možno v souvislosti s humanismem jej vůbec neuvádět, jak se činilo dosud, přesto však Kniha tovačovská dobře poslouží pro toto srovnání.

Jsou zde některé rysy oběma dílům společné. Jednak je to záměr obou autorů shrnout tradici nepsaného práva, shromáždit v určitý systém porůznu roztroušené právní nálezy a předpisy, posloužit vlastními profesionálními zkušenostmi a dát do rukou současníků spolehlivou právní příručku. Dále, pokud jde o literární zpracování příručky, je oběma autorům společná záliba v příslovích a rčeních, která do svého díla vkládají. Tím však podobnost obou děl končí. Kniha tovačovská nemá jinou funkci než funkci právní příručky, stavba díla nesvědčí o snaze vytvářet vyvážené tematické celky. Nejsou tu oživující odbočky od probírané látky, protože autor pravděpodobně ani nepočítal s tím, že by se dílo souvisle četlo. Šlo mu o to, aby si zde každý mohl nalézt, co potřebuje a jak se má zachovat v daném právním případě. Proto se autor za svým dílem zcela ztrácí. Jeho jazyk je prost snahy o uhlazenost a nevyhýbá se ani drsným výrazům. Tovačovský také ovšem nebyl školen na klasických vzorech a stát-

---

[25] III, 12.
[26] VII, 14.
[27] Viz František R y š á n e k, *Drobný pramen k Hádání Pravdy a Lži Ctibora Tovačovského*, sborník Příspěvky k dějinám starší české literatury 164 n.

nické úkoly mu za celý život nepopřály volného času, aby si četbou klasických děl vytříbil svůj sloh. Humanistický ráz Knih devaterých i v porovnání s Knihou tovačovskou tedy zřetelně vyniká.

*

Všechno, co bylo v této studii dosud řečeno, týká se první recense Knih devaterých z r. 1499. Jak zřejmé bylo politické poslání díla a jak nebezpečné se panstvu zdálo, je patrno z ohlasu, který tehdy Knihy devatery vyvolaly. U druhé recense díla, dokončené r. 1508, není po podobné odezvě stopy. Dílo bylo sice hojně opisováno, ale pouze jako právní příručka.

Všehrd sice v 2. recensi mohl ponechat předmluvu v podstatě v původním znění, jen ji upravil vzhledem k dedikaci králi Vladislavovi[28] a z téhož důvodu vyměnil i závěr díla. Nejpronikavější zásah do textu a tím zároveň do ducha díla provedl však v IX. knize, kterou přepracoval tak, že se v ní omezil pouze na právní tematiku. Zmizela odtud především obžaloba nejvyšších představitelů šlechty spolu s ironickou chválou soudců, obě místa, v nichž vyvrcholilo pásmo drobných politických i osobních narážek v předchozím textu. Politická i osobně apologetická funkce se tak z díla rázem vytratila, třebaže ony drobné narážky i v textu 2. recense zůstaly; byly však příliš roztroušeny, než aby mohly cokoli změnit na novém, výlučně odborném rázu díla. Z proměn v ostatním textu je důležitá pouze ta, že Všehrd zde již nepřipouští právo poddaných na žalobu na pány a vypouští projev svého kladného poměru k českým bratřím. Zbývající proměny mimo několik přidaných kapitol jsou formulační a stylistické.

Proč 2. recense v uvedené podobě vznikla, není zcela jasné. Zpravidla se uvádí, že Všehrd uposlechl varování Zdeňka Kostky (v dopise z 25. ledna 1502)[29] a dílo přepracoval podle jeho rad. Toto vysvětlení je pravděpodobně správné. Snad tu spolupůsobily i hrozby, jimž byl Všehrd ze strany panstva vystaven.[30]

Možný je však i jiný výklad vzniku 2. recense. Provedené proměny totiž vůbec nemusejí souviset s Kostkovými radami. Jestliže 2. recensi svého díla, i když mohla vznikat postupně, dokončoval Všehrd až těsně před dedikací králi, to je před r. 1509, nemělo smysl ponechávat IX. knihu v původním znění. Mezi městy a šlechtou došlo r. 1508 k narovnání, které bylo pro města úspěchem. I boj proti Vladislavskému zřízení pozbyl již

[28] Dílo bylo věnováno králi pravděpodobně hned na počátku r. 1509, kdy Vladislav přijel do Prahy po několikaletém pobytu v Uhrách.
[29] Dopis uveřejnil Jireček v cit. vyd., 545 n.
[30] Dokladem je zde tentýž dopis Zdeňka Kostky.

za nových okolností aktuálnosti. Mimoto páni, proti nimž byla obžaloba přímo namířena, nezastávali již své úřady a někteří z nich byli již mrtví. Přitom úřad nejvyššího kancléře byl nyní obsazen dokonce Všehrdovým příznivcem Albrechtem z Kolovrat, takže i z tohoto důvodu nebylo vhodné útočit na představitele panstva v nejvyšších úřadech království. Okolnost, že Všehrd v 2. recensi již nepřipouští právo poddaných na žalobu na pány, je možno vyložit charakterem díla jako právní příručky, v níž se autor — jak jsme viděli — snažil postihnout současný platný právní stav. A v tomto případě otázka, která v době vzniku 1. recense byla ještě otevřena, byla zatím vyřešena v neprospěch poddanského lidu a Všehrdovi nezbylo, než tento fakt v příručce zaznamenat. Stejně vypuštění poznámky o bratřích není nutno vykládat jako zapření vlastního přesvědčení ani jako důsledek mandátu proti bratřím z r. 1508, protože Krasonický[31] nám zanechal zprávu, že Všehrd se z příznivce stal odpůrcem bratří, a to pro osobní nepřátelství k Rendlovi, který byl členem Jednoty.

Ale ať již volíme jeden nebo druhý výklad vzniku 2. recense, nic to nezmění na skutečnosti, že Knihy devatery v 2. recensi jsou dílem politicky méně výrazným. Mimoto následkem přepracování IX. knihy bylo dílo ochuzeno o jednu z umělecky nejcennějších částí, za niž autor neposkytl náhrady.

Za základ svého vydání Knih devaterých použil H. Jireček 2. recensi díla zřejmě proto, že Všehrd toto znění prohlášením v závěru výslovně autorizoval. Domnívám se však, že z literárního hlediska je nutno dát přednost znění původnímu. Jen původní znění je totiž adekvátním výrazem záměru, z něhož dílo vzniklo. Mimoto se tu Všehrdovi podařilo sladit několikeré poslání díla s jeho uměleckou výstavbou.

*

Závěrem zbývá říci několik slov o tom, v jakém vztahu jsou Knihy devatery (ve svém původním znění) k programu národního humanismu, který Všehrd uložil do svého památného přípisu knězi Jírovi z r. 1495.

Zprvu se snad může zdát, že vztah tu není žádný. Spojitost objevíme teprve tehdy, vzpomeneme-li na dílo Řehoře Hrubého. Přiznal se k Všehrdovu programu účastí na překladovém sborníku z r. 1501 a tento humanistický program — postavený do čela sborníku — naplňoval i později dalšími překlady. Potřeby vnitropolitického zápasu, v němž stál Hrubý stejně jako Všehrd na straně měst, vynutily si však, že Hrubý začal pů-

[31] Ve spisu *O učených;* vydal jej nově Amedeo M o l n á r, *Českobratrská výchova před Komenským*, Praha 1956 (uv. zmínka Krasonického na str. 86).

vodní program rozvíjet v novém směru. Jeho překlady neměly již jen získávat zájem čtenářů o klasická díla v českém jazykovém rouše, ale byly již voleny tak, aby mohly plnit i společensky orientující funkci v současném stavovském zápase. A není pochyby, že Knihy devatery, dílo humanistické a zároveň bojovně politické, ukazovaly právě v tomto směru cestu.

K SLOVNÍ ZÁSOBĚ A PRÁVNÍ TERMINOLOGII KNIH DEVATERÝCH

Emanuel Michálek

Českému zemskému právu se dostalo významného literárního zpracování v životním díle Viktorína Cornelia ze Všehrd.[1] Právnický jazyk byl ovšem dobře propracován již mnohem dříve, jak o tom svědčí řada významných památek sahajících hluboko do doby předhusitské. Částečně již v době předhusitské, ale zejména za husitského revolučního hnutí a po něm pronikala čeština do všeho jednání právního, nejen v okruhu práva zemského, nýbrž i v právu městském. Důležitým činitelem v rozvoji právního stylu českého se stal dále evropský humanismus. S ním souvisí přesná formulace právních textů a kodifikace práva v této době.[2] Záslubou demokratizace kultury v době husitské nezůstal humanismus u nás omezen na úzký kruh latinisujících vzdělanců, jako tomu dlouho bylo v některých zemích, nýbrž užíval také jazyka národního. Na všechny tyto příznivé předpoklady Všehrdovo dílo tvořivě navazuje a dále je rozvíjí.

Tématem našeho příspěvku je slovní zásoba Knih devaterých, především pak její složka terminologická. Termín chápeme ve shodě s naší lingvistickou literaturou[3] jako pojmenování pojmu, který patří do systému pojmů daného oboru. Svá pozorování neomezíme jen na pojmenování právních institucí v užším smyslu, nýbrž zahrneme do něho i pojmenování pojmů a skutečností s nimi souvisících, např. názvy osob podle společenského postavení, podle příbuzenských svazků apod. Domníváme se, že je není možno pominout právě pro význam, jaký mají v právních textech. Po stránce jazykové neliší se žádným podstatným znakem od názvů právních institucí v užším smyslu. Pozornost zaměříme především na ty rysy, jimiž se Všehrd od starších právních památek odlišuje.[3a] Představitelem právních knih předvšehrdovských budou v naší stati především Práva

---

[1] *M. Viktorin ze Všehrd O právích země české knihy devatery*, vyd. H. Jireček, Praha 1874. Citujeme v textu pouze stranu vydání. O právnickém jazyce v době humanismu a bratrství srov. B. Havránek, *Vývoj spisovného jazyka českého*, Československá vlastivěda řada II, Praha 1936, 49 n.

[2] B. Havránek o. c. 58.

[3] K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, Praha 1955, 8 n.; J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1956, 43.

[3a] Srov. mou kandidátskou disertaci *Vývoj staročeské právní terminologie do pol. 15. stol.*, Praha 1958, rukopis.

zemská česká Ondřeje z Dubé,[4] podle potřeby pak i texty jiné. Postupovat budeme podle slovních druhů.

Nejprve si všimneme adjektiv.

Mezi přídavnými jmény převládají v Knihách devaterých adjektiva v širokém smyslu vztahová a dějová (asi po 30 %). V menší míře se vyskytují adjektiva kvalifikující (asi 23 %). Zbytek připadá na adjektiva substantivizovaná.

Mezi adjektivy vztahovými se běžně vyskytují případy přivlastňování životným ať již jedinci (typ *jistcovy dědiny* 189, *dsky Václavovy* 160) nebo celému druhu (typy *svědomie hospodářské* 99 „svědectví hospodářů", *starosta komorničí* 30). U adjektiv, která označují vztah ke jménům věcným a k abstraktům, doloženy jsou typy *dni adventnie* 39 (nejhojnější), *súd dvorský* 110, *erbovní lidé* 89. Z poměrně hojného výskytu adjektiv těchto typů můžeme vyvodit závěr, že Všehrd přes své humanistické zaměření nepodlehl zde cizím vzorům natolik, aby užíval jiných konstrukcí (genitivu posesivního typu *hlas nepřietele*), nýbrž zachoval vcelku usus staročeský, který dával přednost přívlastku souřadnému.[5] Proti stavu známému ze spisu Ondřejova není zde žádného podstatného rozdílu.

U adjektiv dějových mají zřetelnou nadpoloviční převahu (přes 60 %) adjektiva typu *hlava odkrytá* 35. Daleko za nimi zůstávají další typy dějových adjektiv *list provolací* 24 (asi 10 %) a *léta prošlá* 26 (asi 5 %). Ani zde není možno mluvit o nějakém podstatném rozdílu proti poměrům v knize Ondřeje z Dubé. Veliké rozšíření typu *právo dovedené, dědictvie dané* v našich právních knihách souvisí s tím, že v jazyce právních památek byla značná potřeba prostředků vyjadřujících vlastnost patientu jako důsledek na něm vykonaného (popřípadě konaného) děje. Potřeba adjektiv vyjadřujících vlastnost agentu jako důsledek jím vykonaného děje byla již zřejmě menší. Souvisí to patrně mimo jiné i s tím, že zde byly ve větší míře dány možnosti i jiného jazykového vyjádření, např. pomocí adjektiv kvalifikujících, opisem apod.; srov.: *ne každému . . . jako neřádně na svět přišlému* 66 — *že by póvod nebyl lóže pravého a řádného* 176; *páni nebo zemané, nejsú-li dobří a na cti zachovalí* 93 — *očistník má býti člowěk dobrý urozeniem i zachováním* 96. Ve srovnání s právní knihou Ondřeje z Dubé pozorujeme však u Všehrda určitý vzestup typu *list provolací* 24. Jde o adjektiva s významem účelovým[6] (*list provolací* 24, *přiznavací* 181, *zatykací* 23; *šaty chodiecí* 223 apod.). Tento typ zůstává i v díle Všehrdově

---

[4] *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, vyd. F. Čáda, Praha 1930. Citujeme O Dub a jednotlivé články vydání.

[5] Srov. J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého* 4, Praha 1929, 156 n.

[6] B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 158. Srov. též J Gebauer, *Historická mluvnice česká* III 2, Praha 1958, 89 n.; F. Trávníček, *Historická mluvnice československá*, Praha 1935, 385.

omezen na uvedené případy terminologických souslovi, známé i z jiných právních textů 15. století, zejména z listin. Významem se tato adjektiva liší od přídavných jmen utvořených z přechodníku přítomného (srov. *poručníku prodávajíciemu, zapisujíciemu nebo odcizujíciemu* 167); označují činnost osoby nebo věci jako její právě probíhající nebo trvající vlastnost. Také tato adjektiva jsou u Všehrda poněkud častější než ve starších právních knihách. Je to snad možno vysvětlit působením latiny. I u Všehrda jsou však oba typy jen nevelkým zlomkem (asi 3,4 % celkového počtu adjektiv).

Pokud jde o množství dokladů, následují za adjektivy vztahovými a dějovými u Všehrda adjektiva kvalifikující. Je jich, jak už bylo řečeno, téměř ¼ celkového počtu adjektiv. Srovnáme-li tento stav se situací v knize Ondřeje z Dubé, kde je asi $^1/_6$ adjektiv tohoto typu, pozorujeme u Všehrda určitý vzestup kvalifikujících adjektiv. Tato skutečnost souvisí s celkovým rázem Všehrdova díla, které je stylisticky mnohem bohatší a rozvinutější než kterákoli ze starších právních knih, jak to vyžadovaly humanistické představy o stylu a jazyce. K nim patřilo i bohatství a odstíněnost epitet, při nichž se právě adjektiva kvalifikující uplatňovala značnou měrou. Na ukázku uveďme si např. tento citát z Knih devaterých: *aniž já také ty obrany pro nepravé lidi spisuji, ale pro dobré, upřímé, spravedlivé, věrné a sprostné, aby se uměli a mohli zlým, úkladným a lestným lidem brániti* 64. Jak mnohem prostěji hovoří o účelu svého díla Ondřej z Dubé: *což píši nebo psáti budu, tohoť sě nelekám mluviti i hlásati před každým člowěkem, neb pro jiné nečiním než pro tvú* (královu) *čest a pro obecné české země dobré* O Dub 2.

Jiný takový dosti nápadný rozdíl mezi spisem Všehrdovým a právními knihami staršími spočívá ve značném vzrůstu substantivizovaných adjektiv u Všehrda. Netýká se to však typů *zemské dobré* 26, *památné* 100 označujících pojmy abstraktní nebo poplatky. Tyto typy dobře známé z právních památek předvšehrdovských zůstávají i u Všehrda v míře přibližně stejné, jako tomu bylo dříve. Zato se mění frekvence substantivizovaných adjektiv označujících osoby (13 % dokladů u Všehrda proti 3,5 % u Ondřeje z Dubé). Nejhojnější jsou substantivizovaná adjektiva označující osoby podle právního postavení, typ *pohnaný* 176, *kupující* 163. Ostatní typy sem patřící jsou méně časté: *chudý* 103, *póhončí* 88, *vinný* 61. Ojedinělý je typ *domácí* 47. Substantivizovaná adjektiva označující osoby podle duševních vlastností (celkem asi $^1/_5$ všech substantivizovaných adjektiv) vykazují typy *lestný* 123, *hrdý* 123, osoby podle vlastností fyzických (asi $^1/_6$ dokladů) jsou vyjádřeny typem *chromý* 95, méně často typy *nemocný* 60, *umrlý* 227. Růst adjektiv substantivizovaných možno nejspíše vysvětlit cizím vlivem (srov. co bylo řečeno výše o adjektivech na -cí).

Ještě důležitější složkou slovní zásoby Knih devaterých než jména pří-

davná jsou substantiva. Je to patrno již z jejich kvantitativního podílu na celkové slovní zásobě — jsou mezi doklady zastoupena počtem téměř dvojnásobným.

Mezi substantivy odvozenými z jiných slov jsou u Všehrda stejně jako v jiných právních knihách nejhojnější jména dějová. Dějová jména jsou především pojmenování zpředmětněných (předmětně chápaných) dějů a stavů,[7] ale hojně jsou doloženy i významy posunuté, zejména u některých typů (*dóchod* 160, *oběd* 161, *obrok* 206, *rozdiel* 129, *slib* 70, *úrok* 28, *způsob* 79; *příhoda* 42, *výprosa* 24, *výsluha* 25). Nejnápadnějším rysem dějových jmen v Knihách devaterých je veliká početnost substantiv verbálních na *-(n)ie* (typ *kupovánie*). Tato substantiva značně převyšují ostatní typy dějových jmen (poměr asi 25:15, tj. více než 60 %). Mimo substantiva verbální na *-(n)ie* jsou v knihách devaterých zastoupena dějová jména typu *dóvod* 70 (asi 14 %) a jména typu *obrana* 70 (asi 12 %). Zbytek připadá na řadu typů málo doložených nebo ojedinělých (*moc* 101, *odúmrt* 23, *žaloba* 24, *kázeň* 110, *vražda* 66, *krádež* 85 apod.). Při srovnání s právní knihou Ondřeje z Dubé (a obdobně i s jinými staršími právními knihami) je především zřetelný silný vzestup substantiv verbálních na *-(n)ie* u Všehrda (u Ondřeje z Dubé připadá na 61 substantiv verbálních na *-(n)ie* 80 substantiv dějových ostatních typů, tedy ve srovnání s Všehrdem poměr opačný). Je otázka, čím tento stav vysvětlit. Bylo by možno poukázat v této souvislosti především na silné zastoupení slovesného živlu ve Všehrdově díle. Je dobře známo, že substantiva verbální mají ke slovesům nejblíže již tím, že na rozdíl od ostatních dějových jmen rozlišují slovesný vid, že se tvoří pravidelně od každého slovesa apod.[8]

Na rozlišování vidových rozdílů u substantiv verbálních v Knihách devaterých ukazují hojná korelativní tvoření od téhož základu: *kúpenie* 163 — *kupovánie* 163; *prodánie* 163 — *prodávanie* 163; *prodlenie* 109 — *prodlévanie* 53; *vysvědčenie* 39 — *vysvědčovánie* 97; *zachovánie* 142 — *zachovávanie* 197 apod. Na výběr a frekvenci substantiv verbálních působil známý sklon odborného stylu k jmennému vyjadřování. Tato tendence je patrna již v právních spisech předvšehrdovských. Od nejstarších dob byla řada termínů vyjadřována právě slovesnými substantivy, která jsou vlastně přesunutím obsahu slovesa do kategorie substance. Takovýchto dávno obvyklých pojmenování používá ve svém díle i Všehrd, srov. *bránie* 58; *držení* 82; *panovánie, odhádanie, uvázanie . . . škod ohledánie* 179; *roku*

[7] A. Mátl, *Abstraktní význam u nejstarších vrstev slovanských substantiv (kmenů souhláskových)*, Studie a práce linguistické I, Praha 1954, 131.

[8] F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* 2, Praha 1951, 1404 n.; H. Safarewiczowa, *Rzeczowniki zwrotne v języku polskim.* Język polski 34, 1954, 332 n. O úzké spojitosti mezi slovesem a odvozeným substantivem verbálním v ruštině 16. století a o intenzitě tvoření dějových jmen v této době srov. I. P. Romanova, *Iz istorii otglagoľnych suščestviteľnych na -nie, -enie, -tie v russkom jazyke 16 v.*, Slov'jans'ke movoznavstvo 2, Kyjev 1958, 54—88.

opravenie 142 atd. V některých případech je patrno, že vlastně dějové jméno záměrně nahrazuje určitý slovesný tvar, např. z příčin stylistických (aby nedocházelo k opakování téhož slova apod.): *komuž se miesto dává nebo zóstaví, aby se potom přiznal a byl doložen na prázdné miesto jemu zǒstavené, od toho doloženie berú se čtyři groše* 403 (m. od toho, že byl doložen). V odborné literatuře bylo ukázáno, že podstatná jména slovesná, jako nejsnazší typ tvoření abstrakt, jsou hojná již v překladové literatuře české 13. století.[9] Obdobně můžeme říci, že Všehrd uhrazuje zvyšující se potřebu substantiv dějových právě pomocí substantiv verbálních na *-(n)ie* pro snadnost jejich tvoření, zejména u některých typů. Tak např. u dějových jmen s předponou ne- připadají na 12 dokladů substantiv verbálních typu *neopravenie* 108 jen 2 doklady ostatních typů dějových (*nemoc* 42, *nezprava* 127). Konečně nelze při úvaze o příčinách vzestupu substantiv verbálních na -ie pominout ani možný vliv cizí (srov. např. velké rozšíření dějových jmen typu *acclámatio* — od slovesa *acclamo* — v latině apod.). Případy takového působení nemůžeme hodnotit jako mechanické napodobování cizích jazyků, motivované třeba nerozvinutostí příslušného oboru v jazyce národním. Víme, že čeština měla právní terminologii značně bohatou a vyspělou již dávno před Všehrdem. Spíše je se třeba dívat na podobné jevy jako na uvědomělé přibližování češtiny ke klasickým vzorům a vyrovnávání se s nimi. Ve Všehrdově díle nejsou vzácností takové případy, kdy máme vedle sebe doložena substantiva verbální na -(n)ie a substantiva dějová jiného typu. Zde pak jde někdy o zřetelnou diferenciaci významovou, srov.: *zprava . . . jiného nic nenie než dědictvie svého nebo cizieho pro dědictvie prodané, zastavené nebo zapsané . . . zavazenie* 185 — *neb se všickni múdři obecného spravovánie varovati radie* 121; *súdce . . prówody, dówody, obrany, výwody súdie* 70 — *práva na vrch dovedeniem* 82; *ani zástavú, ani zápisem, ani kterým jiným vkladem* 165 — *toho úředničieho mezi strany vkládanie* 93. Jindy jde o slova téhož významu: *nárok* 176, *nářek* 48 — *naŕčenie* 176; *přievod* 179 — *převedenie* 179; *útok* 105 — *utčenie* 105; *vklad* 165 — *vloženie* 103; *výboj* 153 — *vybitie* 153; *závada* 35 — *zavazenie* 185. Tyto případy patří k tzv. morfologickým synonymům, která ovšem neruší poměrně ustálený ráz staročeské právní terminologie. Podobné jevy nejsou ani v moderním názvosloví něčím neznámým.[10]

Početně je v Knihách devaterých zastoupena také další skupina abstrakt, jména vlastnosti. Se jmény dějovými spojuje tuto kategorii i ta okolnost, že zde dochází k vyhraňování určitého typu, který se stává příznačným pro celou skupinu. Jako to byla u dějových substantiva verbální na -(n)ie, zde jsou to podstatná jména typu *bezděčnost* 163. Mezi jmény vlastnosti

---

[9] B. Havránek, *Vývoj* 20.

[10] J. Horecký, *Miesto a úloha synoným v terminológii*, Slovenské odborné názvoslovie 2, 1954, 354.

zaujímají substantiva na *-ost* téměř 63%. Z ostatních typů je v této skupině u Všehrda produktivním jen typ *člověčenstvie* 204 (skoro ¼ dokladů). Na ostatní typy jsou doklady jen ojedinělé. Sem patří starobylé typy *křivda* 122, *dobrota* 96, *nesnáz* 98. V starších právních knihách byly v této oblasti poměry méně vyhraněné, jak ukazuje spis Ondřejův. Zde je poměr typu *dóstojenstvie* O Dub 11 k typu *lenost* O Dub 79 pět ku třem. Charakteristický je dále ve srovnání *s* texty staršími v Knihách devaterých růst jmen vlastnosti vůbec — proti knize Ondřeje z Dubé je počet jich téměř dvojnásobný. Je to v souhlase s rostoucí potřebou výrazů abstraktních v odborném vyjadřování. Že pak bylo převážně používáno přípony *-ost*, lze snad vysvětlit její jednoznačností a výrazností.

Další důležitou skupinou jsou v slovní zásobě Knih devaterých jména činitelská. Převládá tu typ *plátce* 213 (asi $^1/_3$ dokladů). Za ním podle frekvence následuje typ *držitel* 24 (více než $^1/_5$ dokladů) a typ *vazač* 87 ($^1/_7$ dokladů). Ostatní typy jsou jen docela ojedinělé (*písař* 30; *svědek* 23; *sudí* 24; *lapka* 42; *vládyka* 21). Totéž platí také o typu *póvod* 22 a *posel* 24, u nichž však jde snad o významový posun jmen původně dějových. Ve skupině jmen činitelských není žádný podstatný rozdíl mezi dílem Všehrdovým a spisem Ondřeje z Dubé.

Početnou skupinou jsou u Všehrda j m é n a ze stanoviska češtiny n e o d v o z e n á (z á k l a d n í),[10a] domácí i přejatá. Nápadné je zde poměrně velmi bohaté zastoupení substantiv označujících pojmy a představy abstraktní (typ *cena* 163) — je to téměř třetina všech neodvozených domácích substantiv, u Ondřeje z Dubé je podstatných jmen tohoto typu asi $^1/_7$. Také jména osob podle jejich společenského a právního zařazení jsou dosti hojná, asi ¼ všech neodvozených domácích substantiv (typ *bratr* 25) — u Ondřeje z Dubé asi $^1/_5$. Ještě výrazněji jsou jména osob zastoupena ve skupině jmen přejatých (typ *císař* 124), kde tvoří skoro polovinu dokladů — u Ondřeje z Dubé asi třetinu. Zato zastoupení abstrakt je v této skupině daleko slabší — méně než $^1/_{10}$. Přibližně stejný je i stav v Právech zemských Ondřeje z Dubé. Ve srovnání s dílem Ondřejovým jsou jména přejatá u Všehrda o něco hojnější (asi 12 % proti necelým 10 %). Hlavní podíl na přejatých jménech mají vedle názvů osob pojmenování některých institucí a zařízení administrativních (typ *akta* 27, *cedule* 107 apod.). — Podle původu převládají u Všehrda slova řeckolatinská (59 %) nad germánskoněmeckými (41 %). Německého původu jsou některá slova z oblasti vojenské[11] (*hajtman* 28, *húf* 151, *šturm* 153), správní a hospodářské (*hofmistr* 110, *maršálek* 110, *purkmistr* 73, *purkrabie* 22, *truksas* 33, *šenk* 33; *frajmark* 163, *grunt* 198, *kšaft* 51, *penieze* 49, *rada* 21), konver-

[10a] Neodvozená jména nejsou ze stanoviska češtiny utvořena z jiného slova, ale sama zpravidla bývají základem pro tvoření dalších slov.

[11] K těmto výkladům srov. B. H a v r á n e k, *Vývoj* 56 n.

zační výrazy městských vrstev (*tulmač* 70, *truhla* 153, *fortel* 68, *maštale* 153, *špitál* 172). Původu řeckolatinského jsou především slova z oblasti církevní (*jeptiška* 172, *kanovník* 172, *kaplan* 172, *kollegiát* 172, *mnich* 172, *opat* 117, *papež* 124, *prelát* 27, *probošt* 30, *převor* 117, *prima* 31; *fara* 156, *kapla* 172, *klášter* 117, *konvent* 117, *kostel* 172, *oltář* 172), z oblasti školské a administrativní (*císař* 124, *filosof* 101, *gubernator* 58, *ingrossator* 30; *akta* 27, *almara* 153, *cedule* 107, *kvatern* 97, *majestát* 33, *pargamén* 161, *registra* 34, *list přiznavací, kterémuž rekognicie řiekají* 181, *relací* 22, *titul* 104, *kathedra* 33, *koleje* 156, *škola* 172, *punkt* 94, *summa* 60 apod. — Celkem lze říci, že se podíl výrazů německého původu v Knihách devaterých snížil ve srovnání s dílem Ondřeje z Dubé (41 % Všeh, 45 % O Dub) ve prospěch slov původu řeckolatinského.

V terminologické slovní zásobě Knih devaterých jsou poměrně hojně zastoupena také s l o v e s a. Počtem následují hned za substantivy. Po stránce významové (lexikálně sémantické) jsme je rozdělili[12] na skupinu sloves označujících činnost, zejména činnost duševní v širokém smyslu (verba sentiendi et dicendi), dále na slovesa vyjadřující takové lexikální významy, jejichž základem je pohyb, na skupinu sloves stavových a konečně slovesa kausativní a faktitivní.

Nejpočetnější skupinou jsou v Knihách devaterých (stejně jako v starších právnických knihách) verba sentiendi (asi 58 %). Nejhojněji jsou mezi nimi zastoupena slovesa čtvrté (28 %) a páté (35 %) třídy (tříděno podle infinitivního kmene). Ve čtvrté slovesné třídě jde převážně o prefigovaná (tj. odvozená pomocí předpony) slovesa dokonavá (typ *domluviti* 76, asi 60 % dokladů). Neprefigovaná slovesa dokonavá (typ *kúpiti* 171) jsou ojedinělá. Zato jsou hojná slovesa prostá vidu nedokonavého (¼ všech sloves čtvrté třídy). U sloves páté třídy je nejpočetnější typ *dobývati* 29 (45 %). Jinou takovou poměrně početnou skupinu sloves představuje v páté třídě typ *dělati* 73 (14 %). Obdobná je situace také ve třídě šesté, kde mezi nejfrekventovanějšími typy sloves *obnovovati* 182 a *jmenovati* 22 je poměr 3,2:1. U sloves dokonavých převládají ovšem typy prefigované, také v páté třídě, typ *othádati* 83 je zastoupen 39 % proti zcela ojedinělému *kázati* 24 ve významu „rozkázati". Obdobné jsou poměry i ve třídě prvé, kde jsou perfektiva představována jen prefigovanými (typ *dočísti* 106) a imperfektiva naopak jen slovesy bez předpony (typ *čísti* 94) — vzájemný poměr těchto typů je 5:1. Stejně je tomu i ve třídě druhé a třetí. Srovnáme-li nyní stav pozorovaný u Všehrda s výskytem sloves v knize Ondřeje z Dubé, zjistíme, že u Všehrda silně vzrostly typy *dobývati* a *osvědčovati* (více než dvojnásobně). Protože se

[12] Srov. třídění A. D o s t á l a, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praha 1954, 100 n.

tato otázka týká i jiných slovesných skupin, pojednáme o ní souhrnně níže.

Další velkou lexikálně významovou skupinou (asi 34 % všech sloves) jsou slovesa pohybu. Zde jsou nejpočetnější předponová sekundární imperfektiva páté třídy (tj. odvozená od prefigovaných dokonavých) typu *dosahati* 226, *doháněti* 115 (asi $^1/_5$ dokladů). Spolu s prostými imperfektivy (typ *dávati* 23, více než 9 % dokladů) zajišťují v páté třídě téměř čtyřnásobnou převahu slovesům nedokonavým nad perfektivy (typ *dohnati* 105). Podle počtu dokladů následuje za pátou třídou prvá třída slovesná. Zde však naopak je rozhodná převaha (přes 80 %) prefigovaných perfektiv (typ *obvésti* 153) nad neprefigovanými imperfektivy (typ *jíti* 22 – 15 % dokladů). Je to v této sémantické skupině jediná slovesná třída spolu s třídou třetí (ta má však v této významové skupině jen ojedinělé doklady typu *obdržěti* 25, *státi* 23), kde mezi perfektivy jsou jen slovesa prefigovaná a mezi imperfektivy jen slovesa prostá. Ve čtvrté třídě jsou většinou prefigovaná perfektiva (typ *nastúpiti* 168 — 67 % dokladů). Připočítáme-li několik perfektiv prostých (typ *chytiti se* 62), mají zde slovesa dokonavá téměř čtyřnásobnou převahu nad prostými imperfektivy typu *brániti se* 151. Ještě výraznější je převaha perfektiv (typ *dosáhnúti* 226 a typ *hnúti* 94) ve třídě druhé, kde se imperfektiva vyskytují jen zcela ojediněle (typ *táhnúti* 59). Srovnání se starším stavem, jak jej zachycuje kniha Ondřeje z Dubé, ukazuje zase především značný růst typu *dosahati, doháněti* (předponová sekundární perfektiva), jako jsme to pozorovali u sloves činnosti.

Nejmenší významovou skupinou jsou slovesa stavová (asi 7 % celkového počtu sloves). Zde je nejfrekventovanější třída třetí (37 %) a pátá (28 %). Již lexikálním významem sloves této skupiny je dáno, že převahu tu mají imperfektiva. V páté třídě typ *obývati* 110 a *bývati* 97 daleko převyšuje perfektiva typu *udělati* 153 (poměr 13:3). Ve třetí třídě je typ *držěti* 24 a *příležěti* 24 asi třikrát početnější než dokonavá slovesa typu *poseděti* 160. Archaický typ *příležěti*[13] je i u Všehrda dobře doložen. Není možno mluvit o jeho úpadku ve srovnání s dílem Ondřejovým. Nápadný je v této skupině malý počet sloves třídy prvé ($^1/_7$ sloves této skupiny — typ *sníti* 87, *býti* 95) a zejména sloves třídy čtvrté, která je v ostatních skupinách mezi nejpočetnějšími. Slovesa stavová mají ve čtvrté třídě doklady jen docela ojedinělé (typ *stačiti* 132, *vystačiti* 132).

Mezi slovesy Knih devaterých je také poměrně dosti početná skupina sloves odvozených od substantiv (asi 10 % z celkového počtu sloves). Nejhojněji se mezi nimi vyskytují slovesa typu *odsúditi* 22 (z 53 sloves je 22 sloves typu *odsúditi*, z toho 7 sloves se základem *súditi*). Ostatní

[13] Srov. Í. Němec, *Vývojové problémy soudobé nauky o vidu*, Slavia 28, 1959, 313.

typy dokonavých jsou ojedinělé. Mezi imperfektivy jsou nejčastější slovesa typu *činiti* 47 (14 dokladů z 53 sloves) a typu *jmenovati* 22 (7 dokladů na 53 sloves). Od cizích základů jsou odvozena slovesa *falšovati* 182, *frajmarčívati* 163. V této skupině sloves odvozených od substantiv jsou slovesa dokonavá i nedokonavá zastoupena přibližně stejným dílem. Mezi dokonavými mají naprostou převahu kompozita (26 ze 27 sloves), mezi nedokonavými naopak zase slovesa bez předpony (23 ze 26 sloves).

V menší míře vyskytují se v Knihách devaterých faktitiva (skoro 5 %) a kauzativa (skoro 4 %).[13a] Obě skupiny rozlišujeme pro jejich různý původ: k faktitivům řadíme denominativní typy odvozené od přídavných jmen (*čistiti* 93), ke kauzativům naopak typy deverbativní, odvozené od sloves (*saditi* 34). Mezi faktivity převládají slovesa typu *připraviti* 113 (12 z 21 dokladů, z toho 5 prefigovaných se základem *praviti*) a typu *naplňovati* 160 (7 z 21 dokladů). Neprefigovaná jsou výjimkou (*saditi* 34).

Perfektiva převládají nad imperfektivy v míře nepříliš velké (poměr 4:3). Mnohem větší je převaha perfektiv mezi kauzativy (13 dokonavých na 4 nedokonavá). Mezi perfektivy je nejpočetnější typ *doložiti se* 52 (z 13 dokladů je 7 prefigovaných se základem *ložiti*) a dále typ *postavovati* 49 (3 doklady). Neprefigované sloveso se vyskytuje jen výjimečně (*saditi* 34 „dosazovati úředníky“).

Porovnáme-li slovesa ve Všehrdově díle se stavem, který nacházíme v starších památkách, můžeme zde zaznamenat určité rozdílné rysy. Je to především dosti výrazná převaha vidové dvojice příponové typu *provolati — provolávati* nad typem předponovým *volati-provolati*. Tato převaha je dána u Všehrda větší propracovaností slovesa pro terminologické účely (v zájmu formálního odlišení odborných významů): typ *volati* nebyl významově specifikován pro právní oblast, např. sloveso *volati* mělo vedle terminologického významu „veřejně oznamovati, ohlašovati“ i význam neterminologický „clamare“, kdežto *provolávati* bylo již specifikováno ve výše uvedeném terminologickém významu u Všehrda i v jiných dokladech (asi od poloviny 15. stol.).

V Knihách devaterých tato skutečnost vystupuje zřetelněji než ve starších památkách právních, protože Všehrd častěji používá obou členů vidových dvojic nežli texty dřívější. Tvoření vidových dvojic pomocí přípon je ovšem proces starý, rozvíjející se v historické době na základě nejstarších praslovanských vidových dvojic příponových.[14] Tento starobylý jev dochází v Knihách devaterých širšího uplatnění než ve starších knihách zemského práva.

Trochu jiná je situace u dalšího rysu, kterým se Všehrdovo dílo liší od

---

[13a] Význam těchto sloves se dá označit jako „působiti, aby se něco dálo“ nebo „aby někdo něco dělal“, F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, 131.

[14] I. Němec, *Iterativnost a vid*, Slovo a slovesnost 19, 1958, 195.

dřívějších právních památek. Máme tu na mysli frekventativa typu *brávati*, odvozená z imperfektiv pomocí přípony -va-. Tady jde o typ poměrně pozdní, který v češtině 14. století není ještě rozvinut.[15] U Všehrda nejsou vzácností frekventativa jako *brávati* 400, *frajmarčívati* 163, *chovávati* 160, *jezdívati* 402, *znamenávati* 361.

Celkem se ukazuje, že se živel slovesný v Knihách devaterých bohatě uplatnil. Jak jsme viděli, má tento jev určité důsledky i v oblasti jmen dějových.

Kromě slov odvozených a slov z hlediska češtiny základních najdeme v slovní zásobě Knih devaterých také s l o v a s l o ž e n á. Jejich podstatou — jak známo — je, že se v jediném slově spojují dva nebo několik slovních základů. Složená slova se vyskytují ve Všehrdově díle u substantiv i adjektiv. U obou těchto slovních druhů najdeme jak kompozita vlastní (kmenová), tak i spřežky.[16] Poměr mezi vlastními složeninami a spřežkami je 1:3. Z vlastních složenin jsou zastoupeny zvláště typy *cizozemec* 47, *zloděj* 112, *polúletie* 202. Poněkud stranou stojí typ *kuchmistr* 33. Tyto složeniny jsou různého stáří. Některé vznikaly cizím vlivem, srov. např. střhn. *küchenmeister* „küchenmeister, oberkoch (als hofbeamter)“.[17] Ze spřežek se vyskytují u Všehrda typy *miestokomorník* 30 ($^1/_3$ dokladů), *spolupóvod* 30 ($^1/_5$ dokladů), *svévolnost* 25. Po stránce významové jsou mezi kompozity především jména osob podle původu (*cizozemec*), úředního nebo právního postavení (*miestokomorník, spolupóvod*), jména příslušníků zaměstnání (*kuchmistr*) a dále názvy pojmů časových (*poledne, polúletie*).

Na rozdíl od substantiv převládají mezi adjektivy složeniny vlastní (typ *dobrovolný* 112), spřežky jako *jedenkažďý* 163, *pamětihodný* 137 se vyskytují spíše jen ojediněle.

Ze srovnání se staršími právními knihami vyplývá, že u Všehrda je kompozit využito v míře poměrně větší, než tomu bylo dříve. Projevuje se to ve větší rozmanitosti typů složenin i ve větším počtu dokladů na jednotlivé typy. Proti stavu v Právech Ondřeje z Dubé přibyly typy *spolupóvod, miestokomorník* a složená odjektiva. I u Všehrda jsou však kompozita v celkové slovní zásobě jen nevelkým zlomkem (asi 3 %).

Významnou složkou slovní zásoby Knih devaterých jsou také s d r u ž e n á p o j m e n o v á n í (sousloví). Jejich podstatou je determinativní spojení alespoň dvou slov tvořících pojmenovací jednotku, tedy takovou, která je ustálena a vyskytuje se i mimo větný kontext.[18] V některých případech je dosvědčeno vedle sebe sdružené pojmenování a pojmenování

---

[15] I. N ě m e c, *Iterativnost*, 197.

[16] M. H e l c l, *K tvoření slov skládáním*, sb. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha 1958, 171; F. T r á v n í č e k, *Mluvnice spisovné češtiny* 1, 389 n.

[17] Matthias L e x e r s *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, 28. vyd., Lipsko 1956.

[18] J. H o r e c k ý, *Základy*, 107 n.

jednoslovné ve stejném významu, srov. *královská milost* 21 — *král* 21; *poručni otec* 168 — *poručník* 111; *vládycký člověk* 134 — *vládyka* 21. Podobně u typů slovesných (viz o nich níže): *panovánie činiti* 74 — *panovati* 201; *otpor učiniti* 24 — *odepřieti* 24; *panovánie udělati* 201 — *opanovati* 83. V mnoha případech však existovalo patrně jen pojmenování sdružené bez jednoslovné paralely, srov. *dsky menšie* 28; *list provolací* 24; *památné knihy* 22 apod. Nejfrekventovanějším typem je v Knihách devaterých sdružené pojmenování vzniklé spojením adjektiva se substantivem (55 % případů). Nejhojnější jsou v tomto typu adjektiva v širokém smyslu vztahová (*dsky zemské* 22 — 46 % dokladů) a dále adjektiva kvalifikující, většinou neodvozená (*plná moc* 22). Tato adjektiva se vyskytují také v podobě stupňované (*dsky menšie*). Kvalifikující adjektiva najdeme ve více než 30 % případů sdružených pojmenování tohoto typu. Méně častá jsou ve sdružených pojmenováních adjektiva dějová (asi $^1/_5$ dokladů: *list provolací* 24, *právo stané* 28).

Druhou jen nemnoho početně slabší skupinou mezi sdruženými pojmenováními tvoří typy slovesné.[19] Většinou tu jde o spojení slovesa se substantivem, které bývá objektem. Slovesnou složku představují slovesa (z velké části jde o perfektiva), jejichž věcný význam je do určité míry oslaben (srov. *otpor učiniti* 24, *konec vzieti* 23, *odhádanie činiti* 28 apod.). Nositelem věcného významu je především složka jmenná. Jmenná část sdruženého pojmenování může být tvořena také adjektivem (typ *živ býti* 182), ale tyto případy jsou celkem řídké. Dosti hojný je takový typ sdruženého pojmenování, v němž je sloveso spojeno s adverbiem nebo s předložkovým pádem zájmena (*dosti mieti* 21; *dosti učiniti* 22; *vzieti před se* 138). Tyto případy dosahují asi jedné čtvrtiny mezi slovesnými typy sdružených pojmenování. Po stránce významové jsou mezi souslovími především jména osob podle právního a společenského postavení (*duchovní člověk* 184, *kmet zemský* 103, *královská jasnost* 21, *lidé kmetcí* 196, *lidé svatební* 149, *najvyšší komorník* 30). Jinou takovou významovou skupinou jsou jména úřadů a zařízení s nimi souvisících (*dsky menšie* 28, *dsky zemské* 22, *list provolací* 24, *súd zemský* 22). Sem bychom mohli zařadit i některé typy slovesné: *odhádanie činiti* 28, *panovánie udělati* 201, *zvod činiti* 28, *konec vzieti* 23. Souslovím bývají vyjádřeny také některé pojmy časové (*suché dni* 24, *úterní den* 104, *den všední* 133) a abstrakta (*dobrá vóle* 27, *plná moc* 22, *právo stané* 28, *většie strana* 30). Celkově možno říci, že podobně jako starší právní knihy (a přibližně ve stejné míře) využívá sdružených pojmenování i Všehrd jako výstižného a přesného lexikálního prostředku. Tam, kde existovalo paralelní pojmenování jednoslovné, mohla sdružená pojmenování plnit funkci stylistickou.

---

[19] K. Sochor, *Příručka*, 19 n.

Pokusíme-li se na závěr shrnout hlavní výsledky, k nimž jsme při zkoumání Všehrdovy slovní zásoby a terminologie dospěli, budeme moci říci asi toto:[20] Především je třeba konstatovat, že Všehrd navazuje ve své slovní zásobě a zejména v její terminologické části docela přirozeně a uvědoměle na jazyk starších právních památek. Rozdíly jsou dány (jak jsme uvedli na příslušných místech) hlavně snahou o zpřesňování odborných názvů, směřováním k jednoznačnosti a významové i formální určitosti. Sem patří bohaté využívání přípony *-ost* u jmen vlastnosti, prefigovaných typů slovesných a vidových dvojic. S poměry u sloves souvisí pak vzestup frekvence substantiv verbálních. Do této souvislosti můžeme řadit i hojnější výskyt kompozit a dosti velkou frekvenci jmen činitelských s příponou *-tel*. Všechny tyto jevy můžeme označit jako terminologizaci lexika, popřípadě jako důsledky tohoto procesu. Jiným takovým rysem příznačným pro Všehrda je růst abstrakt. Na rozhraní 14. a 15. století v právní knize Ondřeje z Dubé zaujímala abstrakta asi 52 % z celkového množství substantiv. Tento sám o sobě již značný podíl stoupl v Knihách devaterých ještě asi o 10 %. Je to jistě projevem pokroku v abstraktním myšlení. K němu účinně přispíval i postupující kulturní proud humanistický, na jehož rozvoji v naší národní kultuře se Všehrd sám významně podílel.

[20] Je nepochybné, že velká část pozorování i závěrů, k nimž jsme dospěli rozborem díla Všehrdova i textů starších, se neomezuje jen na právní názvosloví, nýbrž platí i pro ostatní slovní zásobu staré češtiny. Vyplývá to již ze skutečnosti, že jazyk staročeských právních památek je neoddělitelnou a významnou částí spisovné češtiny. Tím ovšem nepopíráme, že staročeská právní terminologie má své specifické rysy. Srov. kandidátskou disertaci citovanou v poznámce 3a.

DOSAVADNÍ VŠEHRDOVY OSLAVY

Vladimír Růžička

Zájem badatelů o Viktorina Cornelia ze Všehrd projevoval se v literatuře sice odedávna,[1] ale teprve v minulém století se vystupňoval a vyústil roku 1841 v prvním tištěném vydání Všehrdova životního díla o českém zemském právu.[2] Příznačné ovšem bylo, že toto první vydání Všehrdova díla tiskem bylo umožněno peněžitou sbírkou, k níž dal podnět známý český filosof a pedagog Karel Slavoj *Amerling (1807—1884).*[3] Třísté výročí Všehrdova úmrtí (1820) prošlo téměř bez povšimnutí. Jen časopis „Hyllos" (vyd. K. Rainold a Jan Hýbl) přinesl v rubrice „Paměti hodní příběhové české vlasti všech století" (str. 95) k 21. září 1820 zprávu, že tohoto dne r. 1520 „zemřel v Menším městě Pražském Mistr Viktorin Kornel ze Všehrd, rodem z Chrudimě, někdy profesor i děkan v učení Pražském, potom písař u desk království českého". Při čtyřstém výročí Všehrdova narození nebyly sice pořádány žádné oficiální oslavy, přesto však kolem let šedesátých objevily se četné články se všehrdovskou tematikou. Další časový úsek, v němž se zájem o Všehrda opět projevil, je konec 19. a začátek našeho století. Nové oslavy Všehrdovy byly uspořádány při čtyřstém výročí jeho úmrtí, ve dvacátých letech našeho století. Poslední vzpomínkové slavnosti byly pak konány u příležitosti pětistého výročí Všehrdova narození v r. 1960.

———

Řadu článků o Všehrdovi zahájil již r. 1856 Antonín *Rybička* statí „O rodu M. Viktorina Kornelia ze Všehrd",[4] jež je pozoruhodná zvláště

---

[1] Viz Hermenegild Jireček, *M. Viktorina ze Všehrd o právich země české knihy devatery;* Praha 1874, str. XXX. násl. Nejnověji Václav Vaněček, *Mistr M. Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právnictví.* (Rozpravy ČSAV, roč. 70, řada společenských věd, sešit 9, Praha 1960.)

[2] Vydání, jež vyšlo s předmluvou Palackého uspořádal Václav Hanka pod názvem *„Viktorina Kornelia ze Všehrd knihy devatery o práviech a súdiech i o dskách země české".*

[3] Amerling se o tom sám zmiňuje v dopise A. V. Šemberovi do Olomouce z 13. června 1840. (Josef Volf v České revui, roč. XIV/1921, str. 93–94.)

[4] Časopis českého musea, XXX/1856, str. 82—89.

tím, že autor zde na základě dvou zápisů v nejstarší chrudimské knize (od r. 1436) vyvrací dosavadní názor, že Všehrd pocházel z rodu vladyckého nebo panského.[5] Roku 1861 napsal Josef *Slavíček* studii „Viktorin Kornel ze Všehrd“,[6] jejímž základem je zvláště Palackého předmluva k Hankově vydání „Knih devaterých“. Téhož roku Hermenegild *Jireček* v rámci svého obšírnějšího článku „Příspěvky k literárnímu rozboru památníkův práva slovanského v Čechách a na Moravě“ pojednal i o Všehrdovi, zvláště o pramenech, z nichž Všehrd čerpal.[7] Roku 1862 vzpomněl Všehrda také K. *Roth* v článku „Viktorin Kornel ze Všehrd. Životopisný nástin.“[8] Ještě po dvou letech se v týdeníku „Národní škola“[9] objevil článek s názvem „Kornelius o českém jazyku na počátku 16. století“, v němž jsou bez komentáře uvedeny četné citáty Všehrdovy na obranu češtiny. Konečně sluší v této souvislosti vzpomenouti, že v roce 1868 bylo založeno i středisko právnického dorostu, tj. spolek českých právníků, jenž přijetím jména „Všehrd“ uctil jeho památku a připomněl Všehrdův význam i pro českou universitu.[10] Na Všehrda nebylo nově založeným spolkem zapomenuto ani v roce 1870, kdy došlo ke zřízení zvláštní komise (za předsednictví Stupeckého), jež si dala za úkol vydávati právnické spisy.[11]

*

Na konec devadesátých let připadla dvě všehrdovská jubilea. V roce 1898 dovršil „Spolek českých právníků Všehrd“ třicet let svého trvání a rok nato prošlo čtyři sta let od dokončení první (postupické) redakce Všehrdových „Knih devaterých“. S těmito jubileji souvisela akce k postavení pomníku Mistru Všehrdovi v jeho rodišti Chrudimi. Zřízena k tomu účelu zvláštní komise, složená z řady universitních profesorů, ze zástupců pražské i brněnské Právnické jednoty, spolku Všehrd, jakož i zástupců komité chrudimského. K odhalení pomníku, jež bylo zamýšleno již pro rok 1899, došlo však — pro nedostatek finančních prostředků[12] — až 27. října 1901. Řada řečníků ocenila na slavnosti význam Všehrdův pro celý národ. Po proslovech presidenta krajského soudu Karla *Wollmana*, jenž byl zároveň předsedou komitétu, a starosty Chrudimě dr. K. *Havelky* pro-

[5] Srov. i článek R y b i č k ů v z pozdější doby (Památky archeologické a místopisné, X/1874, str. 27—42 a 825—829) *„Rodiny šlechtické v městě Chrudimi v století XV.—XVII. usedlé“*, v němž znovu dokázal svá tvrzení.

[6] Právník, I/1861, str. 141—153 a 200—204.

[7] Č Č M, XXXV/1861, str. 235—247.

[8] Článek vyšel ve sborníčku „Vínek“, upoměnka ze študentské merendy v Chrudimi, 1862, str. 1—10.

[9] Národní škola, II/1864, str. 404, 405.

[10] Činnost „Všehrdu“ povolena místodržitelským výnosem z 11. IV. 1868 a ustavující valné shromáždění se konalo 6. května téhož roku. („Památník spolku českých právníků Všehrd“, Praha 1918, str. 259, 262).

[11] „Památník spolku ... Všehrd“, str. 260—261.

[12] Právník, XL/1901, str. 691—692.

mluvili z profesorů právnické fakulty *Randa*, *Čelakovský*, děkan *Henner* a *Hermann-Otavský*. *Randa* ve své přednášce vysoko ocenil Všehrdovy zásluhy, jichž si získal hlavně tím, že „staročeské, svérázné právo hlavně z desk zemských sbíral, pořádal, ve spis uvedl a v systém upravil. Učinil tak v překrásné, vzorné češtině". Toto staročeské právo pokládal Randa za „pilíř všeobecného rakouského občanského práva, jakož i tabulárního zřízení v celém rakousko-uherském mocnářství". Všehrdovi děkujeme podle Randy za znalost našeho starého práva v původní podobě, které zůstalo uchráněno vlivů cizích, tj. vlivu práva římského a německého.[13] Slavnostní řečník Jaromír *Čelakovský* promluvil pak na téma „O významu Mistra Viktorina ze Všehrd v kulturních i právních dějinách českých".[14] V přednášce shrnul hlavní výsledky dosavadních studií o Všehrdovi.

*

První předzvěstí oslav blížícího se čtyřstého výročí Všehrdova úmrtí byl článek Františka *Čády* „Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské universitě".[15] Autor tu probírá desetiletí Všehrdova života od vstupu jeho na pražskou universitu (asi r. 1477) až do doby, kdy byl králem Vladislavem povolán k úřadu desk zemských (1487). Jubilejní oslavy čtyřstého výročí Všehrdovy smrti vyvrcholily v r. 1920, kdy památce Všehrdově bylo věnováno č. 1—2 druhého ročníku časopisu „Všehrd".

Byl to nejprve článek Dr. *R. H.* „Dva humanisté",[16] v němž je vylíčen poměr Všehrdův k Bohuslavu Hasištejnskému, jakož i historie jejich pozdějšího rozchodu.[17] Dalším článkem „Poslední kapitoly životopisu Všehrdova přispěl František *Čáda*.[18] Autor zde nesouhlasí s obecně přijatým názorem, že Všehrd po svém propuštění z úřadu desk se živil tzv. řečnictvím, tj. hájením stran před soudem, což doložil i vlastními slovy Všehrdovými.[19] Následují pak články Rudolfa *Rauschera* „Systematika díla Všehrdova", Bohuslava *Šejhara* „Mravní názory M. Viktorina Kornela ze Všehrd" a Miroslava *Boháčka* „Všehrdovo dílo v dějinách recepce římského práva".[20]

---

[13] Referát o slavnosti uveřejněn v Právníku XL/1901, str. 727—732 a v Národních listech z 28. října 1901, č. 297. Srovn. též článek L. V a l e n t y, *Vzpomínky ze slavnosti Všehrdovy v Chrudimi* (Právnické rozhledy, 1901).

[14] Text přednášky otištěn v Právníku XL/1901, str. 693—707. O přednášce referoval J. P e k a ř v Českém časopise historickém, VIII/1902, str. 117.

[15] Článek vyšel v „Památníku spolku ... Všehrd", str. 249—258.

[16] „Všehrd", list spolku českých právníků Všehrd v Praze, roč. II, č. 1—2, str. 1—4.

[17] Srovn. k tomu i: josef T r u h l á ř, *Kterak se zachovali nejstarší humanisté k národu českému* (ČČM, LIV/1880, str. 486 násl.).

[18] „Všehrd", II, č. 1—2, str. 4—10.

[19] H. J i r e č e k, *M. Viktorina ze Všehrd ... knihy devatery*, předmluva, str. 7—8: „... každý před každým súdem českým a zvláště před zemským sám svú při móž vésti a sám za sebe všech doktorov ... a beze všech řečníkov (vymlúvačov) zvláštních mluviti móže, žalovati, odpoviedati ... tak chudý jako bohatý, žena jako muž."

[20] „Všehrd", II, č. 1—2, str. 10—28.

Čtyřsté výročí Všehrdovy smrti bylo uctěno též zvláštními slavnostmi pořádanými v Chrudimi i v Praze. V Chrudimi byla 24. října 1920 péčí Literárního klubu a Spolku akademiků chrudimských a města Chrudimě uspořádána pietní slavnost, jíž byl vzdán hold památce Všehrdově.[21] Po vřelých slovech dr. *Pippicha,* jimiž oceněny zásluhy slavného chrudimského rodáka, zdůraznil ve slavnostní přednášce Jan *Kapras* nepomíjející význam Všehrdův.[22] Zmíniv se v úvodu o starém obyčejovém českém právu, o starých soudech osazených nikoliv školenými právníky, nýbrž zástupci stavů, pojednav o nejstarších českých právních knihách, připomněl Kapras, že právě do doby přechodu ze starého, nepsaného práva do nového — psaného, spadá doba působení Všehrda — „největšího českého právníka starší doby". V dalším vylíčil politické a hospodářské poměry v Čechách za dob krále Vladislava, charakterisované bojem šlechty hlavně proti městům, jež po válkách husitských získala některá politická práva i výsady hospodářské. Vysvětlil dále, proč bylo šlechtě nepohodlné působení Všehrdovo, upřímného obhájce práv měst, při úřadu desk zemských. Přednášku zakončil konstatováním, že dílo Všehrdovo znamená vrchol rozvoje českého právnictví, které v době Všehrdově bylo „tak nezávislé na cizině, jako snad již nikdy jindy později".

Také Praha jako úmrtní místo Všehrdovo připojila se k oslavám slavnostní schůzí uspořádanou 3. prosince téhož roku právnickou fakultou a spolkem „Všehrd" ve velké aule Karlovy university.[23] Po úvodních projevech rektora university a děkana právnické fakulty Kaprasa promluvil za mladé právníky B. *Šejhar.* Slavnostní přednášku pak proslovil Karel *Kadlec,*[24] jenž mj. zvláště vyzdvihl důležitost „Knih devaterých" i vedle „Vladislavského zemského zřízení" z r. 1500, od něhož se Všehrdova práce jasně odlišuje svou nestranností.

V roce 1921 přinesl „Časopis Matice Moravské"[25] pojednání P. M. *Haškovce* „Dante a Všehrd". Zvláště tu stojí za povšimnutí autorovo zjištění, že Všehrd, jak ukazuje „Přípis" k jeho překladu knihy Jana Zlatoústého, si byl vědom kulturního společenství Čechů a Slováků, neboť spojil tu oba národy přes různou jejich tehdy státní příslušnost.[26]

Slovensko se připojilo k oslavám Všehrdovým v r. 1922. V Právnické jednotě bratislavské proslovil Vladimír *Fajnor* přednášku na téma „Všehrd

---

[21] Referát o slavnosti přinesl časopis „Všehrd", II, č. 4, str. 62.

[22] Přednáška otištěna v Národních listech ze 17. a 25. prosince 1920, č. 346 a 354; zhuštěný text chrudimské přednášky uveřejnil K a p r a s v Kalendáři Národní politiky na rok 1921 (roč. XXXI, str. 117).

[23] Referováno opět ve „Všehrdu", roč. II, č. 4, str. 62.

[24] Přednáška jeho otištěna ve Sborníku věd právních a státních, XXI/1921, str. 147 až 158.

[25] Č M M, XLV/1921, str. 52—64.

[26] V „Přípise" praví Všehrd doslovně: aby netoliko Řekové a Latiníci, ale také i Čechové a Slováci řecké učitele k vzdělání viery křesťanské a upevnění mohli čísti, čtúc rozuměti..." (Výbor z literatury české, II, K. J. E r b e n, Praha 1868, str. 1041).

a Verböczy".[27] Životopis Všehrdův nastínil podle běžných českých prací, zejména podle Jirečkovy předmluvy k jeho vydání „Knih devaterých". Pro vylíčení životopisu Štěpána Verböczyho sáhl k pramenům maďarským a jeho životní dílo „Tripartitum" osvětlil podle známé práce Kadlcovy. Poukázav již v úvodu na některé přednosti díla Všehrdova, konstatuje Fajnor, že tato práce zůstane navždy „pramenem soukromého práva národního v pozdním středověku, vzorem vědecké práce své doby a zvláště pramenem tehdejšího právnického jazyka a stylu československého". Slovenským čtenářům vysvětluje příležitostně některé instituce starého českého práva, šíře se zmíniv zvláště o deskách zemských a o funkcích úředníků při nich. Ukázal dále na důležité usnesení zemského sněmu z 13. března 1495, podle něhož všecky zápisy do desk musely se napříště díti výhradně jazykem českým. V závěru přechází Fajnor k srovnání obou významných právníků doby jagellonské a vytyčuje zvláště, v čem se oba i jejich práce liší. Již původ i osobní charakter obou je různý. Zatím co Všehrd byl zastáncem utlačovaných, byl Verböczy nepřítelem lidu selského. Na prospěch díla Všehrdova je, že se v něm autor snaží místy i kritisovat platné právo, zatím co Verböczy přestává na pouhé kompilaci. Všehrdova práce neměla ambice stát se zákoníkem, „Tripartitum" naproti tomu bylo objednáno jako budoucí zákoník. Ke konci vyslovuje Fajnor mínění, že Verböczy patrně znal i práci Všehrdovu o právech země české, nedá se ovšem dokázat, že by byl z Všehrda čerpal.

*

Jak ve všehrdovské literatuře z dob rozkládajícího se feudalismu, tak i při pozdějších oslavách Všehrdových pořádaných českou buržoazií, byl zdůrazňován především jen jazykový a literární význam Všehrdův. S rozvojem českého národního života, jenž byl důsledkem sílícího postavení české buržoazie, počíná se české měšťanstvo na sklonku minulého století dívati na Všehrda jiným způsobem. Nehlásí se již jen k jeho odkazu literárnímu a jazykovému, nýbrž vyzdvihuje i Všehrda — právníka. Tento nový postoj české buržoazie k Všehrdovi a jeho dílu daný ideově státoprávním programem české buržoazie, akcentuje na Všehrdově díle jeho juristický obsah. Činí tak ovšem způsobem, který nenechává na pochybách o tom, že česká buržoazie a její mladá právní věda obrací se k Všehrdovi uvědoměle jako k svému předchůdci, hledajíc a nalézajíc v jeho historickém profilu všechny vlastnosti buržoazního právovědce. V dobové vědecké literatuře, především však na oficiálních všehrdovských oslavách byl ze Všehrda učiněn dobrý duch českého právnictví, jeho dílo oslavováno, ale konkrétní jeho podmíněnost zcela pomíjena.

[27] Uveřejněna v Právném obzoru, V/1922, str. 97—107 a 129—138. Referoval R. Horna ve Sborníku věd právních a státních, XXIII/1923, str. 224.

Úkolem oslav pětistého výročí Všehrdova narození bylo naproti tomu provést vědecké a zároveň i spravedlivé ocenění Všehrdova díla na pozadí jeho dnešního významu. Nešlo tedy nikterak o pouhé oslavování. Důstojný ráz vzpomínkové slavnosti uspořádané u příležitosti Všehrdova výročí zajistil iniciativně Kabinet dějin státu a práva v ČSSR (oddělení Ústavu práva ČSAV) ve spolupráci s Radou chrudimského MěNV, při které byl zřízen zvláštní výbor pro uctění Všehrdova jubilea. V rámci této spolupráce byla v Chrudimi provedena zejména oprava Všehrdova pomníku, uspořádány besedy s chrudimskými občany o jejich vynikajícím rodákovi a byla instalována i výstavka všehrdovských památek. Kabinet se mj. postaral o vydání příležitostných známek s portrétem Všehrdovým podle návrhu prof. Silovského a zvláště pak tohoto sborníku vědeckých prací věnovaných Všehrdově památce. Vyvrcholením oslav bylo dvoudenní slavnostní zasedání, uspořádané ČSAV za předsednictví prof. V. V a n ě č k a, člena korespondenta ČSAV v součinnosti s MěNV Chrudim a krajským výborem Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Zahájeno bylo dne 25. září v Chrudimi položením věnce k Všehrdovu pomníku. Širší veřejnost byla zde seznámena s výsledky prací otištěných v tomto sborníku a prodiskutována zde i nově se vytvořivší problematika.[28]

[28] O průběhu dvoudenního vědeckého zasedání s tématem „Osobnost a dílo M. Viktorina Cornelia ze Všehrd ve světle dnešní vědy", konaného v Chrudimi a v Praze, informoval J. K l a b o u c h v článku „Vědecké zasedání u příležitosti 500. výročí narození Viktorina Cornelia ze Všehrd" (Věstník ČSAV, č. 5, 69/1960, str. 562—565).

COROLLA DISSERTATIONUM PIAE MEMORIAE MAGISTRI VICTORINI CORNELII DE VŠEHRD ANTE D ANNOS NATI DEDICATARUM

Resümee

Václav Vaněček zeigt in der Einleitungsstudie *„Die geschichtliche Rolle des juristischen Werkes des Magister Viktorin Cornelius von Všehrd"*, daß der größte Mangel der bisherigen Literatur darin bestand, daß sie bestrebt war, eine möglichst konfliktlose Auffassung Všehrds und seines juristischen Werkes zu schaffen, obwohl es zu seiner Zeit eine überaus aktuelle und eminent politische Schrift war. Všehrds gegen den Hochadel und die Oligarchie gerichtete Einstellung hatte es bewirkt, daß er in den letzten Jahrzehnten seines Lebens beiseite geschoben wurde, daß seine Schrift nich im Druck erscheinen konnte und daß schon im Verlaufe des 16. Jahrhunderts eine bestimmtere Kenntnis über seine Person schwand. Soweit sich die Gesellschaft zur Zeit des Spätfeudalismus und der nationalen Wiedergeburt für das Werk Všehrds interessierte, war dies vor allem wegen seiner patriotischen Einstellung und wegen seiner literarischen und sprachlichen Qualitäten, welche als Vorbild dargestellt und zur Ausnützung in den neuen Verhältnissen empfohlen wurden. Erst die gereifte tschechische Bourgeoisie beginnt auch die juristischen Werte des Werkes Všehrds hervorzuheben, sie konstruiert die Fiktion seines ununterbrochenen Wirkens, und Všehrd, wie es seine bürgerliche Orientierung erleichterte, wird als Personifizierung der Traditionen der tschechischen bürgerlichen Rechtswissenschaft, welche sich auf diese Weise weit zurück in die Vergangenheit erstrecken, ja geradezu verewigen, dargestellt. Heute erblicken wir in Všehrds juristischem Werk eine historisch bedinge Schöpfung, die eine unschätzbare Quelle von Erkenntnissen über Gesellschaft, Staat und Recht der ständischen Monarchie in Böhmen bildet, und welche die Vollendung der guten Traditionen der heimischen Rechtskultur des älteren Feudalismus darstellt. Wir schätzen hoch ein, daß Všehrd es versucht hat, sich im entscheidenden Moment der Clique des Hochadels in den Weg zu stellen und daß er auch nicht einer ziemlich scharfen Gesellschaftskritik auswich, wenngleich diese nur gelegentlich und unsystematisch verblieb.

J. B. Čapek stellt in der Abhandlung *„Der Platz Všehrds in der Entwicklung des böhmischen und europäischen Humanismus"* fest, daß sich Všehrd um die Durchbrechung der tschechischen kultureilen Isollierung verdient gemacht hat, wobei er die wesentlichen Werte der hussitischen Traditionen bewahrte, und daß er durch seine Tätigkeit den ersten Typus des undogmatischen Reformationshumanismus mit Laienorientierung geschafften hat. Gleichzeitig stellte er sich der Einseitigkeit des aristokratischen Kultus des lateinischen Humanismus entgegen und legte feste Fundamente des nationalen Humanismus. Er verstand es, konstruktiv auch an das ältere tschechische Schrifttum anzuknüpfen und erlangte auch als Denker große Bedeutung. Er nimmt eine individuelle Stelle auch in der Entwicklung des europäischen Humanismus ein. Durch seine Übersetzertätigkeit trug er auch zur Vervollkommnung der nationalen Sprache bei und entwickelte auch einige schöpferische Linien der tschechischen Literatur in der Zeit vor der Schlacht auf dem Weißen Berge. Všehrd verlegte den Schwerpunkt des antretenden humanistischen Kulturstrebens in die bürgerliche Klasse und in seiner Tätigkeit findet ihr Antritt als des führenden gesellschaftlichen, politischen und kulturellen Faktors seinen Ausdruck.

František Čáda bringt in dem Beitrag *„Všehrds juristisches Werk in den erhalten gebliebenen Handschriften"* eine Beschreibung von 34 Handschriften, die er

feststellen konnte, und legt auf Grund ihrer Analyse die Hauptlinien der komplizierten Entwicklung des Textes der „Knihy devatery" dar. Ein Autograph des Werkes Všehrds oder eine getreue Abschrift ist nicht erhalten geblieben; bei der Textkritik muß man vom der jüngeren (Wladislawschen) Fassung ausgehen, deren Texte nur geringfügig abweichen (dem ursprünglichen Wortlaut der Fassung stehen am nächsten die MS 20,4 und 21, welche aus einer gemeinsamen, nicht erhalten gebliebenen Vorlage entstanden sind). Zwischen der Wladislawschen und der älteren (Postupitzer) Fassung gibt es eine Reihe von Handschriften mit vermischten Texten, welche entweder in den jüngeren Wortlaut Abschnitte aus dem älteren Wortlaut, oder sogar in den älteren Text Stellen aus der jüngeren Fassung mischen; die Bedeutung dieser gemischten Texte besteht darin, daß sie manche, sonst unbekannte Stellen aus den ältesten Fassungen bewahren, die nur in einigen Handschriften mit zahlreichen Varianten erhalten geblieben sind. Die ältere Fassung des Werkes Všehrds entstand allmählich in der Weise, daß der Verfasser nach Beendigung eines Abschnittes seiner Arbeit mehrmals eine Revision des vorhergegangenen Textes vornahm und ihn dann neuerlich redigierte. Im Jahre 1495 schrieb Všehrd die Bücher 1 bis 3; im Jahre 1496 entschloß er sich, sie durch das weitere vierte Buch zu ergänzen; dann fügte er noch die Bücher 5, 6 und 7 hinzu (1496—7), wodurch die Darlegung über das damalige Recht beendet sein sollte; nachdem er aber erkannt hatte, daß er die vorgenommene Aufgabe noch nicht erfüllt habe, verarbeitete er das restliche gesammelte Material noch zu Buch 8, womit das Werk abgeschlossen sein sollte (3. Redaktion). Weil es im Jahre 1497 durch Landtagsbeschluß zu vielen Änderungen in der Rechtsordnung gekommen war, fügte er als Nachtrag zu dem schon abgeschlossenen Werk im Jahre 1498 noch Buch 9. hinzu (4. Redaktion) und endlich im Jahre 1499 den Abschluß (5. Redaktion). Aber auch das so abgeschlossene Werk revidierte Všehrd in den Jahren 1501—2, besonders unter dem Druck der Bemängelungen Zdeněks von Postupice (6. Redaktion). Wichtig ist, daß Všehrd viele inhaltliche Milderungen schon in den letzten Redaktionen der älteren Fassung und nicht erst in der jüngeren Fassung vorgenommen hat. Grundlage der kritischen Herausgabe des juristischen Werkes Všehrds kann nur die ältere Fassung sein, welche am verläßlichsten MS 1 und 2 und MS 11, 13 und 19, und in einigen Abschnitten die Handschriften der gemischten Fassung (MS 5 und 6) bewahren.

Jiří Veselý gelangt in der Abhandlung *„Všehrd an der Arbeit"* zu dem Schlusse, daß Všehrd Belehrungen über das geltende Recht neben seinen eigenen Erfahrungen aus den vorhergegangenen juristischen Büchern und Hilfsmitteln (dem Rechtsbuche von Ondřej von Dubá, der Ordo judicii terrae, dem Officium circa tabulas terrae, wahrscheinlich auch aus dem Rosenberger Rechtsbuche, aus Formulariensammlungen) und aus den in den Landtafeln eingetragenen Erkenntnissen des Landgerichtes schöpfte. Direkt kannte er nur die Landtafeln der vorhergegangenen zwei bis drei Jahrzehnte, den Inhalt der älteren Erkenntnisse reproduzierte er nur nach verschiedenen Erkenntnis-Sammlungen.

Miroslav Boháček kommt in der Abhandlung *„Das römische und kanonische Recht im Werke Všehrds"* zu der Schlußfolgerung, daß im Böhmen zur Zeit Všehrds das Bewußtsein der spezifischen Form des Kirchenrechtes bei Menschen, die nicht studierte Juristen waren, schwindet. Dementgegen (zum Unterschied von der bisher verbreiteten Meinung) besaß Všehrd wahrscheinlich eine ziemlich genaue Vorstellung über das Wesen und den ideellen Aufbau des gemeinen Rechtes und kannte es offenbar bis in beträchtliche Einzelheiten. Von den Lehren der mittelalterlichen Rechtsschulen übernimmt Všehrd die Lehre über das Naturrecht, aber die römischen und kanonischen Vorlagen kamen in seinem Werke nicht nur bei Darlegungen allgemeiner Natur zur Geltung. Všehrd trachtete zwar gewissenhaft, nur das zu seiner Zeit in Böhmen tatsächlich geltende Recht festzuhalten verwendete aber gemeinrechtliche Handbücher zur Bearbeitung jener Bestimmungen des böhmischen Landrechtes, in welchen schon vorher Elemente des römischen und kanonischen Rechtes Bestandteil der heimischen Rechtsüberzeugung oder zumindest der Überzeugung Všehrds über ihre direkte Anwendbarkeit bei der Auslegung des Landrechtes geworden waren. Auf dem Gebiet des materiellen Rechtes gilt dies namentlich für die Institution der „gerechten Jahre" (d. h. des als Voraussetzung

der Fähigkeit zu Rechtshandlungen erforderlichen Alters), für die Vormundschaft über Waisen und für Verplichtungen aus Verträgen, im Bereich des Prozeßrechtes kann man an einigen Stellen beweisen, daß sich die Darlegungen Všehrds direkt auf Quellen des römischen und kanonischen Rechtes stützten (Dekret des Gratianus). Všehrd war aber bestrebt, die Modifizierungen peinlichst zu respektieren, zu denen es bei der Assimilierung römischkanonischer Elemente im Landrecht gekommen war, und paßte verwendete Stellen den heimischen Verhältnissen an oder ergänzte sie nach heimischen Grundsätzen. Boháčeks Darlegungen beweisen, daß der Bereich der Wirkung der römischkanonischen Jurisprudenz auf das böhmische Recht in der vorhussitischen Zeit größer war, als man bisher angenommen hat.

JIŘÍ Klabouch gelangt im Beitrag *„Všehrds theoretische Rechtsanschauungen und seine sozialpolitischen Standpunkte"* zu dem Schlusse, daß die theoretischen Vorstellungen über das Recht aus der Sphäre der gemeinrechtlichen Jurisprudenz, welche den allgemeinen Rahmen der Darlegungen Všehrds über das Recht bilden, an der Oberfläche verblieben, und daß Všehrd in allen politisch wichtigen allgemeinen Fragen auf Standpunkten verblieb, welche in den böhmischen Adelskreisen üblich waren. Die Abhängigkeit von den theoretischen Rechtsanschauungen des Adels beschränkte bei der Kritik des böhmischen Landrechtes seinen Horizont und war mitbedingend bei der Begrenztheit seiner Reformvorschläge. Das Verhältnis Všehrds zu der städtischen Politik scheint nicht gar zu eng zu sein; Všehrd erweist sich als Sprecher der Interessen der artistisch gebildeten niederen Gerichts- und Tafelbeamtenschaft, und sein juristisches Werk, das in seinem individuellen Konflikt mit der Clique beim Landgericht seinen Ursprung hat, ist als Ausdruck der Verteidigung der Klasse der Feudalen als Ganzem gegen die egoistische Politik einiger expansiver Gruppen des Hochadels konzipiert, wenngleich es in der konkreten historischen Situation seines Entstehens objektiv eine Unterstützung für die städtische Opposition bedeutete.

Josef Markov bringt in der Abhandlung *„Das Prozeßrecht im Werke Všehrds"* eine eingehende Analyse der Bestimmungen des böhmischen Landrechtes über das Prozeßverfahren, wie es im Werke Všehrds erscheint, und analysiert Fragen der Prozeßfähigkeit der Parteien, der Einleitung des Gerichtsverfahrens und Vorladung vor Gericht, der Vertagung der Verhandlung, des Gerichtsverfahrens, des Beweisverfahrens und der Fällung des Urteils, weiters der Personen- und Realexekution, wobei er seine Darlegungen auch durch Angaben weiterer erreichbarer Rechtsdenkmäler der Zeit Všehrds stützt.

Valentin Urfus zeigt in dem Beitrag *„Všehrds Auffassung der vermögensrechtlichen Verhältnisse des böhmischen Landrechtes"*, daß Všehrd, ähnlich wie die vorhergegangene Literatur des heimischen Rechtes, von den praktischen Bedürfnissen des Rechtslebens ausgeht. Während aber die vorherigen Verfasser sich nur auf die Bedürfnisse der Gerichtspraxis beschränken und infolgedessen ihre Aufmerksamkeit vorwiegend auf das Prozeßrecht konzentrieren, erweitert Všehrd sein Blickfeld auch auf die Bedürfnisse der Tafelpraxis, welche die Grundlage seiner Schilderung des Vermögensrechtes bilden und welche den gesamten inneren systematischen Aufbau seiner Darlegungen darüber bedingt haben. Všehrds Beschreibung des Vermögensrechtes ist infolgedessen ungleichmäßig, die Aufmerksamkeit ist auf das Immobilienrecht konzentriert, während die Ausführungen über das Mobilien- und Obligationenrecht kurz gefaßt sind. Všehrds Werk bietet daher kein erschöpfendes Bild des zeitgenössischen Vermögensrechtes, drückt die Mentalität der Anschauung des Feudalen über die Vermögensverhältnisse aus und widerspiegelt in der dominanten Stellung der Darlegung über das Liegenschaftsvermögen die objektive Bedeutung dieser Verhältnisse für die feudale Gesellschaft.

Karel Malý richtet in der Studie *„Delikte der ‚Macht' und der ‚Auflehnung' im Werke Všehrds und im Landrecht des 15. und 16. Jahrhunderts"* die Aufmerksamkeit auf bisher vernachlässigte strafrechtliche Abschnitte in der Arbeit Všehrds, deren Analyse zu dem Ergebnis führt, daß Všehrd offen auf dem Standpunkte des Schutzes der Interessen der herrschenden Klasse der Feudalen steht. Davon zeugt auch die Tatsache, daß den Kern seiner Darlegung Delikte der ‚Macht' und ‚Auflehnung' bilden, welche Ga-

rantien für die Erzwingbarkeit der gerichtlichen Entscheidungen und für dessen Respektierung durch die feudale Öffentlichkeit gewährleisten und außergerichtliches Austragen von Seite der Untertanen mit Angehörigen der herrschenden Klasse ahnden.

Emil Pražák zeigt in der Studie *„Die Knihy devatery als literarisches Werk"*, daß Všehrds juristisches Werk in seiner ursprünglichen Fassung auch als ein politisches Werk und eine öffentliche Apologie des Verfassers gedacht ist. Zur Erhöhung der Wirksamkeit dieser vielfältigen Bestimmung des Werkes wendete hier Všehrd eine Reihe von formalen Mitteln an. Diese sind zielbewußt nach klassischen Vorbildern, vor allem nach Cicero, geschaffen, so daß man die Knihy devatery in literarischer Hinsicht als humanistisches Werk bezeichnen kann. Die Umarbeitung des Werkes in der zweiten Rezension beschränkte seine politische Wirksamkeit und die Kürzung des 9. Buches beraubte es eines der künstlerisch wertvollsten Teile.

Emanuel Michálek stellt in der Abhandlung *„Zum Wortschatz und der juristischen Terminologie der Knihy devatery"* fest, daß Všehrd bewußt and die Sprache der älteren tschechischen Rechtsdenkmäler anknüpft, dabei aber das Bestreben nach Präzisierung der Fachausdrücke zeigt und Edindeutigkeit sowie begriffliche und formale Wirksamkeit zu erreichen trachtet. Das bedeutende Anwachsen der Anzahl von abstrakten Ausdrücken in seinem Wortschatz ist ein Beweis für den Fortschritt im abstrakten Denken, wozu die kulturelle humanistische Strömung beitrug.

Vladimír Růžička rekapituliert in der Abhandlung *„Die bisherigen Všehrdfeiern"* den Verlauf der bisherigen Všehrdfeiern, namentlich der Feier anläßlich der Enthüllung des Všehrddenkmals in Chrudim im Jahre 1901 und der Gedenkfeiern anläßlich seines 400. Todesjahres im Jahre 1920, und bringt ihre Würdigung.

NIEKOĽKO OTÁZOK SPOLUPRÁCE ČESKOSLOVENSKÝCH A MAĎARSKÝCH PRÁVNYCH HISTORIKOV[1]

Leonard Bianchi

Pretože sme historici, vyjdem z historických momentov nášho vedného odboru. Vrátim sa tam, kde sa pred nedávnom prvý raz vynorila potreba riešenia spoločných problémov československých a maďarských právnych historikov. Bolo to na konferencii československých právnych historikov ešte v júni r. 1957.[2]

Pri prerokúvaní obdobia feudalizmu sa vynorila otázka, akú koncepciu treba dať československým dejinám a štátu a práva a ako treba marxisticky vymedziť ich predmet vo vzťahu k uhorským dejinám štátu a práva. Menej ťažkostí spôsobilo riešenie tejto otázky z hľadiska českého vo vzťahu k rakúskemu štátu a právu, lebo historicky jestvovali aj český štát aj české právo, a to dávno pred rakúskym štátom a právom. Zložité bolo však vymedziť okruh slovenskej problematiky z uhorských dejín štátu a práva. Treba tu spomenúť, že nielen medzi západnou a východnou časťou Rakúsko-Uhorskej monarchie sa vyvinuli podstatné hospodárske a politické rozdiely, ale aj v samom Uhorsku bol dvojaký vývin, a to na území obsadenom Turkami a na ostatnom neobsadenom území, ktoré obývali prevažne Slováci. Odchylný vývin zostal aj po odchode Turkov, čo pramenilo aj z baníckeho, hutníckeho a priemyselného charakteru severného Uhorska. Tento náskok vo vývoji severného Uhorska — v podstate dnešného Slovenska — vo vzťahu k južným častiam sa však počas 18. stor. vyrovnal.

V diskusi na konferencii vznikli o slovenskej problematike dva názory, ktoré nestáli voči sebe v nejakom zásadnom rozpore, no snažili sa ju riešiť z rôznych hľadísk. Prvý názor sa opieral sčasti o historické vzťahy českého a slovenského národa, sčasti o slovenské zvláštnosti v rámci uhorských dejín štátu a práva. Po týchto dvoch linkách sa snažil vymedziť predmet československých dejín štátu a práva so vzťahom ku Slovensku do roku 1918. Druhý názor považoval za smerodajné skúmať účinky uhorského štátu a práva v odraze na vývoj slovenského ľudu, či ho brzdili alebo podporovali. V tejto relácii bolo dôležité najmä skúmať obdobie vývoja slovenského buržoázneho národa a obdobie dvojitého útlaku do roku 1918. Útlak bol dvojitým aj v triednom aj v národnostnom zmysle, aj v počte utláčateľov, lebo viedenský dvor aj maďarská vládnúca trieda vystupovali ako utláčatelia.

---

[1] Skrátený výťah prednášky, ktorú autor predniesol 15. decembra 1959 v Budapešti na spoločnom zasadnutí Maďarskej historickej spoločnosti a Právnohistorickej sekcie Maďarského zväzu právnikov. Z prednášky boli vynechané podrobnosti referatívneho charakteru napr. o konferencii právnych historikov z júna 1957 a o plánovanej kolektívnej práci z dejín štátu a práva za kapitalizmu na území Československa. — Termín „právna história" alebo „právny historik" sa v prednáške používa ako skratka pre označenie celých dejín štátu a práva alebo pracovníkov v tomto odbore.

[2] Zprávy o konferencii uverejnil: Právník 1957, 852—859, a Právny obzor 1957, 571—574; protokol konferencie Právněhistorické studie 1958, 298—317.

Uvedomujeme si ťažkosť tohto riešenia, a preto sa na túto tému chystá osobitná diskusia. Vymedzenie slovenskej problematiky z uhorských dejín štátu a práva je nutné urobiť z marxistického hľadiska už aj preto, aby sa mohla dôsledne a organicky včleniť do historiografie štátu a práva na území Československa.

Takéto marxistické vymedzenie slovenskej problematiky v každom prípade posilní spoluprácu maďarských a československých právnych historikov a zjednotí ich sily pri riešení spoločných otázok. Z marxistického hľadiska môžeme dôjsť koniec koncov len k jednému správnemu riešeniu. Pravda, môže sa stať, že niektoré spoločné obdobia a otázky budú z hľadiska maďarskej historiografie štátu a práva podrobnejšie spracované, lebo československí právni historici ich nebudú považovať z hľadiska svojho predmetu natoľko za závažné, alebo naopak. Maďarskí a československí právni historici však budú zastávať zásadne rovnaké marxistické stanovisko, bez podstatných odchýliek. Pravda, takéto jednotné stanovisko sa nevyvinie bez diskusií, no podľa nášho názoru nemôže byť ani predmetom „vedeckej dohody". Vedecké názory nemôžu byť predmetom dojednávania. Možno hovoriť iba o prijatí najsprávnejšieho názoru, ktorý vznikol v priebehu vedeckých debát a bol podložený historickými faktami.

Docielenie spoločného marxistického názoru je dôležité už aj preto, že nielen slovenský národ ale viac národov žilo v jednom štáte s Maďarmi do roku 1918. Ostatné tzv. nástupnícke štáty stoja pred obdobnými problémami pri spracovaní svojich dejín štátu a práva.[3] Z tejto čiastočnej totožnosti predmetu dejín štátu a práva vyplýva predovšetkým potreba spolupráce, potom potreba odstránenia prípadných názorových rozdielov a konečne potreba jednotného spracovania. Dejiny uhorského štátu a práva do roku 1918 tvoria totiž dôležitý článok v právnych dejinách stredoeurópskych a východoeurópskych národov. Ich dôsledné marxistické spracovanie má medzinárodný dosah a význam.

Jestvuje však ďalší závažný dôvod, ktorý nás musí priamo nútiť k spolupráci v záujme dosiahnutia jednotných spoločných názorov. Nesmieme zabudnúť, že buržoázna historiografia bdelo sleduje našu vedeckú činnosť. Nebolo by pre ňu nič žiadúcejšieho, než keby mohla odkryť prípadné zásadné názorové rozpory medzi marxistickými historikmi a keby z toho mohla vyvodzovať nesprávnosť marxistickej metódy.

Preto by som považoval za vhodné, keby právni historici vybŕdli zo sporadických a náhodných stykov a prešli k plánovitej spolupráci. S maďarskými právnymi historikmi by sme sa mali dohodnúť najprv aspoň o tom, akým smerom zamerať výskum, kde by sme si mohli pomôcť, kde je zbytočný paralelný výskum, t. j. skúmanie tej istej otázky v Maďarsku a v Československu, a kde naopak je potrebné osvetliť tú istú otázku z oboch strán v záujme toho, aby sme sa vyhli nedorozumeniu. Pri usmernení výskumu sa možno *dohodnúť*, lebo ide o plánovanie vedeckej práce do budúcnosti.

Na poli vedeckého plánovania máme v Československu už viacročné skúsenosti[4] a priznám sa, že práve plánovanie pozdvihlo spoločenský význam a zmysel

---

[3] Podobné otázky sa znažili sčásti riešiť aj juhoslovanskí, ba aj poľskí právni historici na základe teritoriálneho princípu: Dragoslav Jankovič, *Istorija države i prava naroda Jugoslavie* I, Beograd 1957; Ferdo Čulinovič, *Državnopravna historia jugoslovenskih zemalja XIX. a XX. vijeka*, Zagreb 1956; Bardach-Kaczmarczyk-Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski I, II, do roku 1799*, Warszawa 1957; recenzovali Rebro, Právny obzor 1958, 311—316 a 622—625 a Procházka, Právněhistorické studie V, 1959, 326—329.

[4] V septembri 1959 sa v Prahe konalo medzinárodné sympózium o vedeckom plánovaní za účasti 42 cudzozemských vedcov.

nášho vedného odboru — dejín štátu a práva. Popri plánovitom zvyšovaní počtu vedeckých pracovníkov začali v Prahe vychádzať Právněhistorické studie v rozsahu okolo 300 strán ročne. Obsah Právnických štúdií SAV bol zameraný z 20 percent na právnu históriu. Organizačná práca v oblasti právnej histórie bola zásluhou profesora Karlovej univerzity Václava V a n ě č k a, člena korešpondenta ČSAV, čelného predstaviteľa československej právnej historiografie.

Tam, kde je nedostatok starších alebo skúsených vedeckých pracovníkov, pri rozvinutej špecializácii dnešných vedeckých odborov, nemožno úspešne zvládnuť väčšie syntetické práce bez plánovania a kolektívnej spolupráce. No aj skúsenejší vedeckí pracovníci sa združujú do kolektívnych prác za účelom dosiahnutia lepších výsledkov. Bez užšej špecializácie sa nezaobíde nijaké odvetvie vedy.

Na spomenutej právnohistorickej konferencii r. 1957 boli nadhodené viaceré témy, ktoré majú úzky vzťah k Uhorsku, napr. hodnotenie osvietenstva, výkon občianskych slobôd v Uhorsku, feudálne vlastnícke právo, aviticita a poddanstvo, zmenkové právo, vládny systém a princípy zákonodarstva v Uhorsku, dejiny občianskeho, trestného a procesného práva, priemyselné zákonodarstvo, zákonodarstvo z obdobia svetovej vojny do roku 1918 a súvislosti Maďarskej a Slovenskej republiky rád. Tieto otázky by sa mali riešiť v spolupráci maďarských a československých právnych historikov.

Z otázok, ktoré vyznačila právnohistorická konferencia, zaplánovali si niektoré naše vedecké pracoviská niekoľko, no pri zladení plánov r. 1959 vznikol návrh, aby viac pracovníkov z viacerých pracovísk sa zúčastnilo na väčšom kolektívnom diele, ktoré by obsiahlo celé obdobie kapitalizmu na území celej našej republiky. Doterajšie práce,[5] napriek tomu, že sa zaoberali najdôležitejšími obdobiami a najpálčivejšími otázkami, z hľadiska celkového pohľadu na dejiny štátu a práva za kapitalizmu na území ČSSR znamenali iba zlomky. Kolektívnu prácu o dejinách kapitalizmu od roku 1848 do roku 1945 organizuje a usmerňuje oddelenie (Kabinet) dejín štátu a práva v Ústave práva ČSAV za účasti pracovníkov Kabinetu právnych vied SAV, ako aj pracovníkov pražskej a bratislavskej právnickej fakulty. (Upúšťame od bližšieho oboznamovania plánov, lebo naši čitatelia sa môžu o tom dočítať inde.)

Toto je však len jedna kolektívna úloha. Na iných miestach sa organizuje takzvaný komplexný výskum, napr. v oblasti dejín poľnohospodárstva, kde sa zjednocujú viaceré vedné odbory k jednej väčšej syntetickej práci.

Pritom aj u nás v ČSSR sa vyskytnú nedostatky napriek tomu, že plánujeme. Napríklad treba spomenúť veľké kolektívne dielo — maketu — československých dejín, ktorej prvý zväzok obsahuje obdobie do roku 1848 na 800 stranách.[6] Pri prediskutovaní makety sa zistilo, že oblasť štátu a práva a dejiny právnej vedy sa v tejto syntetickej práci viac-menej opomenuli. Podobné nedostatky však

---

[5] Tu myslím hlavne na práce docenta Martina V l e t o r a o Slovenskej sovietskej republike, na práce Jaroslava H o u s e r a z oblasti sociálnych práv, na prácu Ladislava L i p s c h e r a o slovenskej autonómii a zrade Hlinkovej ľudovej strany, ako aj na viaceré svoje štúdie z oblasti dejín trestného, obchodného, procesného a správneho práva.

Pozri referát prof. Václava V a n ě č k a o právnej histórii v Československu, Czasopismo Prawno-historyczne VIII/2, 1956, 183—210; Právněhistorické studie III, 1957, 226 až 237; Revue historique de droit français et étranger, 1959, 62—87; K e j ř, Kronika, Právněhistorické studie V, 1959, 333—337.

[6] *Přehled československých dějin I. do roku 1848*, ČSAV Praha 1958; recenzoval R e b r o, Právny obzor 1959, 374—376.

znamenajú len to, že treba spoluprácu ešte lepšie rozvinúť, a to aj na medzinárodnej úrovni.[7]

Teraz prejdem na konkrétne problémy maďarskej historiografie štátu a práva. Nemám v úmysle podať samostatný a podrobný referát. Opierajúc sa o poznatky prof. M. Sarlósa spomeniem iba toľko, čo bude potrebné pre otvorenie diskusie o spolupráci. Úlohy, ktoré onoho času vyznačil profesor M. Sarlós, sme aj my prijali.[8] Ak však chceme tieto úlohy uskutočniť, musíme počítať ešte s jedným činiteľom, a to s našimi konkrétnymi možnosťami. Vyznačené úlohy sú tak široké a ťažké, že by sme ich naraz nezvládli ani so spoločnými silami. Preto navrhujem, aby sme vybrali niektoré v poradí ich dôležitosti a potom by sme ich postupne riešili. Takto by bolo možné odstrániť tzv. biele miesta (profesor M. Sarlós spomína aj „vzduchoprázdne storočia"). Pravda pri výbere úloh sa uplatní viac hľadísk.

Najprirodzenejším rozdelením úloh by napr. bolo, keby maďarskí právni historici spracovali ústredné otázky dejín štátu a práva do roku 1918 a právni historici v tzv. nástupníckych štátoch by sa zaoberali iba so svojimi zvláštnosťami. Aj tak by vznikli otázky, ktoré by sa nevyhnutne spracúvali paralelne, napr. otázky občianskych práv, systém sociálneho a národnostného útlaku v rámci triednej nadvlády atď. Podľa môjho názoru by takéto paralelné spracovanie bolo užitočné, lebo by sa dosiahli jednotné marxistické hľadiská, ktoré by vychádzali z osobitného spracovania právnymi historikmi viacerých národov. Najmä v takej otázke ako napr. právna forma sociálneho a národnostného útlaku by bolo bezpodmienečne potrebné aj jedno maďarské spracovanie, ktoré by priblížilo príliš zdržanlivé alebo prehnané stanoviská. V tomo smere urobil veľmi užitočný krok Ödön Both kritikou národnostnej politiky ministra Bertalana Szemereho z roku 1848,[9] hoci aj táto štúdia vyvolá diskusiu.

Pri deľbe práce a pri plánovanej spolupráci však treba vziať do úvahy aj ostatné podmienky vedeckej práce. Rozhodujúcim činiteľom je počet pracovníkov, ich doterajší okruh práce, ich pripravenosť, a nie v poslednom rade aj to, čo majú práve rozpracované. Ak sa dajú všetky tieto hľadiská do súladu možno vytvoriť priebojný kolektív.[10] Pritom viem, že najsúrnejšou súčasnou úlohou maďarských právnych historikov je učebnica.

Popri tom, že počet právnych historikov v Maďarsku je dosť nízky, majú výhody iného druhu. Môžu sa totiž opierať o niektoré práce základného významu z iných vedných odborov. Spomenieme len monografiu akademika I. Szabóa Buržoázna filozófia štátu a práva v Maďarsku, Budapešť 1955 a monografiu Gy. Ersiho Vývin vlastníckeho práva, I, II, Budapešť 1951 (v slovenskom preklade, Bratislava 1954).

Pracovníci v odbore maďarských dejín štátu a práva majú aj tú výhodu, že

---

[7] Prejavom medzinárodnej spolupráce sú vzájomné výmeny publikácií v časopisoch, ako napr.: Pál Horváth, *Právna úprava kapitalistických monopolov s osobitným zreteľom na tvorbu práva v Maďarsku*, Právnické štúdie V, 1957, 323—338; Vilmos Sándor, *Charakter závislosti Uhorska v období dualizmu*, Historický časopis SAV, 1959, 425—448.

[8] Leonard Bianchi, *Maďarská historiografia štátu a práva — stav a úlohy*, Právny obzor 1959, 122—125.

[9] Ödön Both, *Szemere Bertalan belügyminiszter nemzetiségi politikája 1848 nyarán*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta iuridica et politica, tomus V, fasc. 2; recenzoval Bianchi v časopise Právny obzor, XLIII/1960, 441.

[10] Pri organizovaní kolektívneho diela o dejinách kapitalizmu sme sa zriekli monografických prác, alebo sme ich dočasne prerušili.

v Maďarsku už vyšla učebnica všeobecných dejín štátu a práva[11] a pracovníci v oblasti všeobecných dejín štátu a práva — okrem toho, že pracujú aj na monografických prácach zo svojho odboru[12] — zúčastňujú sa aj na organizačnej práci v oblasti maďarskej právnej historiografie.[13]

Treba spomenúť, že ani pracovníci z platných právnych odborov sa neodťahujú od spracovania historickej tematiky. Ukázalo sa to najmä pri zborníkoch z obdobia Maďarskej republiky rád a z éry horthyovského fašizmu.[14]

No aj sami maďarskí právni historici publikujú, aj keď je ich početne málo. Vidieť to na novom spracovaní učebných textov Univerzity Loránda E ö t v ö s a.[15] Spomeniem ešte aj štúdie o revolučnom roku 1848 a o poddanských pomeroch zo segedínskej university a citovanú zbierku štúdií o Horthyho ére.[16] Dopočuli sme sa aj o tom, že na budapeštianskej katedre sa zaoberajú s nánezdnými pomermi poľnohospodárskych robotníkov za feudalizmu. Je to veľmi dôležitá otázka pri určení charakteru kapitalizačného procesu ku koncu feudalizmu.

Žiaľ, nemáme ďalšie presné údaje o maďarskej právnej historiografii. Dozvedeli sme sa iba o tom, že právnohistorická sekcia Maďarského zväzu právnikov usporiadala v rokoch 1958 a 1959 cyklus prednášok, ktoré však tlačou nevyšli. Tým ospravedlňujeme prípadné nedostatky v našich údajoch.

Maďarskí právni historici majú pri bádaní aj z hľadiska pracovných podmienok určité prirodzené výhody v porovnaní s nami. Maďarskí súdruhovia majú ľahký prístup k ústredným archívom a nájdu niekedy oporu aj v buržoáznej literatúre. Aj znalosť jazyka im uľahčuje situáciu. Pre československých právnych historikov je oveľa ťažšie bádať otázky, ktoré majú vzťah k uhorským dejinám štátu a práva. Treba pripamätať, že aj edície prameňov sú z hľadiska skúmania ústredných maďarských problémov výhodnejšie než z hľadiska zisťovania národných a regionálnych zvláštností.

Spracovanie dejín štátu a práva na Slovensku v rámci československých právnych dejín, ak nehľadíme na dielo K. Kadleca, sa začalo až po roku 1918 a do roku 1945 — do oslobodenia — sa nerozvinulo v tej miere, ako by to bolo bývalo žiaduce. Väčšia práca prof. Lubyho o Dejinách súkromného práva na Slovensku

---

[11] Autori S a r l ó s - B ó n i s, Budapešť 1957.

[12] Napr. Pál H o r v á t h, *A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai*, Kandidátusi értekezés tézisei, Budapest 1958 (Právnohistorické vzťahy stredovekého pôdneho spoločenstva, tézy kandidátskej dizertácie — samo dielo je pripravené do tlače); recenzoval K r i v o š í k, Právny obzor 1959, 58.

[13] Pozri pozn. 8. Ďalej prednášky a štúdie prof. M. S a r l ó s a o ideológii koruny sv. Štefana, Jogtudományi Közlöny 1959, čís. 7—8, 357—362; okrem toho pozri *A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga*, Budapešť 1959, 295—319.

[14] Z početných sporadických štúdií treba spomenúť zborník *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása* (Tvorba práva v Maďarskej republike rád), Budapešť 1959, recenzoval M. V i e t o r, Právny obzor č. 5, 1960, 306 a n.; pozri tiež zborník citovaný v pozn. 13.

Pozri tiež zborník *Tanulmány kötet a Horthy-korszak államáról és jogáról*, Budapešť 1958 (Zborník o štáte a práve v Horthyho ére).

Pozoruhodná je tiež štúdia Vilmosa P e s c h k u o právnofilozofických základoch maďarskej civilistiky, Az állam és jogtudomány Intézet Értesítője, 1959, zv. II, č. 1—2, 37—74.

[15] C s i z m a d i a - S á p i, *Magyar állam és jogtörténet*, Budapešť 1958, II. polrok, 2 zoš., 1.—2. polovica.

[16] Štúdie P. M a d a y h o a Ö. B o t h a, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Iuridica et politica, tomus II-V; recenzované v Právnom obzore 1960, 440. Recenzovali B i a n c h i a R e b r o.

Ďalej treba spomenúť štúdie F. R á k o s a a F. P e c z e h o o Maďarskej republike rád. Pozri zborníky citované v pozn. 13 a 14.

vyšla až r. 1946. Malo to viac príčin.[17] No možno ich uviesť na spoločného menovateľa a to na nesprávnu a protiľudovú kultúrnu politiku buržoázneho a neskôr aj fašistického režimu. Mladá marxistická historiografia štátu a práva na Slovensku bola vo svojich začiatkoch celkom odkázaná na seba a na spoluprácu českých vedcov. Chýbali jej edície prameňov, aj buržoázna alebo národná literatúra. Významnejšie marxistické diela z oblasti dejín štátu a práva so vzťahom ku Slovensku vyšli až po februárovom víťazstve, po roku 1948. Treba tu spomenúť dielo Martina V i e t o r a z roku 1955, *Slovenská sovietska republika*, dielo Felixa V a š e č k u z roku 1958 *Buržoázny štát a cirkev* a dielo Karola R e b r u z roku 1959, *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku.*[18] Určitý vzťah k uhorským a k maďarským dejinám štátu a práva majú aj štúdie, ktoré sa zaoberajú aplikáciou uhorských zákonov v buržoáznom Československu po roku 1918.[19] Aj historici sa na Slovensku zaoberali právnohistorickými témami. Peter R a t k o š sa venoval banskému právu a problémom vzniku feudalizmu. Július M é s á r o š rozoberal feudálne prežitky na Slovensku koncom 19. stor.[20] Pracovník košického archívu spracúva dejiny správy. Konečne treba spomenúť aj učebné texty bratislavskej katedry, ktoré pojali uhorské dejiny štátu a práva -- pokiaľ majú vzťahy ku Slovensku — do dejín štátu a práva na území ČSSR.[21]

Nespomínali sme na tomto mieste početné novšie práce, ktoré vyšli v Československej akadémii vied, no nemajú priamy vzťah k uhorským dejinám štátu a práva. Viac pohľadov z dejín štátu a práva obsahujú práce historikov o vzniku ČSR, o Mníchove, o rokoch okupácie a pod.

Záverom som sa snažil sústrediť našu pozornosť na najdôležitejšie diela posledných rokov. Z nich by sme mohli načrtnúť základy našej spolupráce, ktorá by mala nadväzovať na obsah týchto prác. V tom smere by však bolo užitočné, aby sme sa stretli aspoň raz do roka buď v Budapešti, alebo u nás v Československu, aby sme si mohli prerokovať spoločné problémy a poskytnúť si vzájomnú pomoc. Z našej strany by sme mohli teraz prispieť k riešeniu poddanskej problematiky v 18. stor. Sami by sme však potrebovali pomoc pri bádaní kapitalistického obdobia v Uhorsku, aj keď vieme, že práve v tomto období sú v maďarskej právnej historiografii najväčšie medzery. K našej spolupráci treba ešte dodať, že na bratislavskej Katedre dejín štátu a práva sa zaoberajú formami

---

[17] Touto otázkou sa podrobne zaoberá referát z Kabinetu právnych vied SAV: *Dejiny štátu a práva na Slovensku v rokoch 1918—1954*, Právnické štúdie III, 1955, 4, 632—641.

[18] Martin V i e t o r, *Slovenská sovietska republika*, SVPL, Bratislava 1955 a 1959.

Felix V a š e č k a, *Buržoázny štát a cirkev* SAV, Bratislava, 1958.

Karol R e b r o, *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. na Slovensku*, SAV, Bratislava 1959.

[19] L. B i a n c h i, *Súdna perzekúcia robotníckeho hnutia na Slovensku podľa zákona na ochranu republiky*, SAV, Bratislava 1955 a ďalšie štúdie v Právnických štúdiách 1954—1959.

Do tlače je pripravená novšia monografia doc. Martina V i e t o r a o vzniku Československej republiky a o perzekúcii robotníckeho hnutia na Slovensku v rokoch 1918—1923.

[20] Peter R a t k o š, *Príspevok k dejinám banského práva na Slovensku*, Bratislava 1951, 174; Július M é s á r o š, *O problematike feudálnych prežitkov na Slovensku v druhej polovici XIX. storočia*, SAV, Bratislava 1951 (novšie rozšírené vydanie, SVPL, Bratislava 1959). Pozri tiež referát z poznámky 17, str. 640.

[21] M. V i e t o r - J. H l a v s a, *Dejiny štátu a práva na území ČSR*, I, II, SPN, Bratislava 1959, 323 a 314 strán.

fašistických režimov na Slovensku, čo by tiež mohlo prispieť k marxistickej charakteristike Horthyho éry v Maďarsku. Aj komplexné spracovanie dejín poľnohospodárstva v Československu vyrieši mnohé otázky, ktoré budú zaujímať maďarských právnych historikov.

Takéto a podobné otázky sa nadhadzujú pri prehliadke spoločného obdobia dejín štátu a práva na našich územiach.

O VÝKLAD DĚJIN VENKOVSKÉHO LIDU V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ

Obsáhlé dílo Františka Grause o dějinách venkovského lidu v Čechách v době předhusitské[1] vyvolalo nesprávným podáním právní problematiky a chybnou interpretací právních pramenů podrobnou kritiku na stránkách tohoto sborníku.[2] Na ni Graus nyní odpověděl dosti obšírným polemickým článkem.[3]

Tato odpověď se vymyká běžným způsobům odborné diskuse. Po stránce formální překonala vše, čemu čtenáři z jiných jeho recensí byli nuceni už uvyknout. Po stránce obsahové si Graus povšiml jen některých méně významných problémů a jinak se věnoval jen vlastním úvahám na okraji celé problematiky a v celkem volné souvislosti s ní. Především pak neodpověděl ani na jednu ze základních námitek, které byly proti jeho výkladu právních institucí vzneseny (nerozlišení „českého" a „německého" práva, nerozlišení typů emfyteuse, statický pohled na dějinný vývoj, základní neznalosti právních institucí i právní terminologie, nedostatky metodické, nespolehlivost poznámkového aparátu). Lze proto konstatovat, že námitky kritiky nejen nebyly vyvráceny, nýbrž že o to nebyl učiněn ani vážnější pokus. Z toho vyplývá, že vyslovené kritické výhrady platí nadále a že diskuse byla skončena tím, co bylo řečeno kritikou Grausova díla.

Nebylo by tedy třeba se k věci znovu vracet, kdyby byl Graus ve své odpovědi jednak nenakupil řadu dalších omylů a tím i dokladů své zcela nepostačující orientace v právní problematice, jednak neoznačil za zásadní problémy něco zcela jiného, než oč v kritice šlo.[4] Svou odpověď založil na dvou krátkých pasá-

---

[1] Fr. Graus, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, I—II, Praha 1953—7.

[2] J. Kejř - Vl. Procházka, *Právněhistorické glosy k dějinám venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, Právněhistorické studie 5, Praha 1959, 291—320.

[3] Fr. Graus, *O „právněhistorický" výklad středověku*, Čs. časopis historický 8, Praha 1960, 162—72.

[4] Úkolem Glos naprosto nebylo hovořit o funkci práva ve středověku ani se teoreticky zabývat interpretací pramenů či otázkami analogií a zákonitostí v historii, což pokládá Graus (O výklad, 163) za zásadní otázky, nýbrž podat z hlediska právní historie kritické poznámky k jeho monografii a na jejich základě se pokusit ukázat na některé další potřeby a cesty vědecké práce při řešení velmi určitého tématu dějin venkovského lidu v Čechách v době předhusitské (o tom Glosy, 291). Grausova snaha diskutovat o „zásadních otázkách", jejichž výběr libovolně stanoví, není však ve skutečnosti ničím jiným než únikem před nutností zodpovědět konkrétní výtky Glos. Zcela pochybená je také Grausova výtka, že Glosy se záměrně vyhnuly základním otázkám tématu (O výklad, 162). Ve věci koncepce kolonisace kritika přece výslovně přitakala jeho hlavním myšlenkám (Glosy, 301) a jeden z jejích autorů i v jiné své práci tento souhlas vyjádřil. Přitom ovšem i tam i zde bylo poznamenáno, že to, co Graus ve své práci říká, je jen opakováním základních thesí polské historiografie, jak je ústy řady svých představitelů proklamuje už po celých deset let.

ží (Glosy, 295 a 306—7), z nichž zkonstruoval domnělé východisko kritiky,[5] s kterým pak široce polemisoval, místo aby odpověděl na to, co jeho dílu bylo skutečně namítáno.

*

Jestliže je tedy třeba se znovu k celé věci vrátit, nebude bez užitku zastavit se nejdříve u některých otázek zcela obecných. Graus se přes svou zřejmou zálibu v základních otázkách nezabýval právě těmi nejobecnějšími, ale jeho odpověď dává zřetelně najevo, že by mu to nebylo bývalo ke škodě.

Tak především tu jde o otázku kritiky samotné. Ta je věcí pro vývoj vědy zcela bezpodmínečnou. Avšak jejím posláním není výměna názorů mezi jednotlivými autory[6] (jejich problémy z hlediska vývoje vědy zaujímají místo druhořadé), nýbrž *systematické rozšiřování vědeckého poznání formou výměny názorů, upozorňováním na nový materiál a revisí pojetí*. Proto kritika nemusí a nemá přinášet jen odlišné názory kritikovy, nýbrž i doplňovat these autorovy.[7] Proto také odpověď na kritiku má přinášet taková nova a recensent je má vděčně přijímat od autora, jehož práci recensoval.[8]

Grausovo dílo však v rámci československého dějepisectví znamená také vy-

---

[5] A tu je potřebí podtrhnout, že Graus toto domnělé východisko vyvozuje především z citace O. Brunnera, jenž však je v Glosách uváděn toliko na dvou místech k textu o rozsahu čtyř řádků jako autor přinášející řadu důležitých materiálových poukazů. (Otázku jeho ideové koncepce nemohla přece kritika řešit, to je úkolem studia monografického, a jistě tak učiní i právní historikové — v dílčí otázce Brunnerovy koncepce loupeže to už učinil H. G r a j e w s k i, *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Varszawa 1956, 112—4 —, pokud se vedle jiných důležitějších úkolů budou touto tématikou zabývat. Ostatně to by bylo bývalo vzhledem k Brunnerovu významu v západní historiografii — a to se v odpovědi na naši kritiku tolik podtrhuje — úkolem spíše Grausovým.) Přitom ani slova se nepraví o řadě autorů sovětských i autorů z jiných lidově demokratických zemí, ač jsou citováni mnohonásobně a k nejdůležitějším partiím námitek proti Grausovým thesím (např. Grekovovo pojetí „slovanského" a „německého" práva — Glosy, 304—5). Za zmínku tu jistě sluší, že takto postupuje autor, jenž svým kritikům předhazuje eskamotáž (O výklad, 169 p. 32 i. f.) a na oporu svých tvrzení volá Karla Čapka a z jeho „Dvanáctera figur zápasu perem" (Marsyas, Praha 1931, 53—68) právě figuru Imago. Má-li Graus v tomto Čapkově mistrném díle zalíbení, pak je v souvislosti s jeho odpovědí jistě dobře poukázat i na figury Despicere, Pugna, Ulyxes a Jubilare, zvláště na první a třetí z nich.

[6] Příznačné je, že při otištění nadpisů naší kritiky majuskulemi a odtud nemožnosti jednoznačného určení pokládal Graus náš příspěvek za glosy k „Dějinám venkovského lidu . . ." (O výklad, 162 p. 2), tedy výlučně ke své knize, zatím co my jsme je chápali jako „glosy k dějinám venkovského lidu" (jak dost zřetelně dává najevo neuvedení uvozovek), tedy právněhistorický příspěvek k této důležité tematice vůbec. Tuto koncepci výslovně zdůrazňují i Glosy samy ve svém úvodu (291) a nasvědčuje jí i citace hojných doplňujících údajů z pramenů a literatury, která přesahuje rámec pouhé recense.

[7] Tak např. i náš výklad o intromissi, jejž Graus napadá jako nelogický (O výklad, 162 p. 3, třetí případ), nebyl odmítnutím, nýbrž pouze upřesněním jeho these.

[8] V tom směru ustupujeme od these o povaze testovacího privilegia (Glosy, 316 — O výklad, 169 p. 32), jež v kritice byla podána jako zcela jednoznačná. Ke Grausovu výkladu přílohy v Dějinách II, 562 je však třeba poznamenat, že jednak tu určitý dědický nárok asi existoval („nec eiusdem mulieris heres consanguineus vel affinis aliquis succedere poterit sine nostra et custodis voluntate et consensu speciali" může tu označovat souhlas do značné míry jen formální, mající za účel kontrolu nad vybíráním dědického poplatku), jednak — a zejména — že jde o emfyteutické propůjčení nemovitosti drobnému feudálovi, ne však osobě poddané. — Škoda, že takových míst, jež naše poznání středověku v ohni kritiky posouvají kupředu, v Grausově odpovědi není více. Námitka in O výklad 162 p. 3, druhý případ, týkající se Dějin II, 148 p. 208, je také správná, avšak zde autora recense (Glosy, 316) uvedla v omyl neobvyklá dikce a nadbytečná dvojtečka v citované poznámce, svádějící k chápání všeho, co je po ní řečeno, jako institucí stejných.

vrcholení problému, který v poslední době byl už několikrát zmíněn. Jde tu o to, *že naše obecná historie se dostala do určité isolace od speciálních oborů historických,* ačkoli plný obraz dějinného vývoje je možno podat jedině komplexně a tedy ve spolupráci všech historických odvětví. V tomto směru názor právní historie není osamocen. Na konferenci Historického ústavu ČSAV o prvním svazku „Přehledu čs. dějin" v Liblicích 26.—27. února 1959 se ve stejném smyslu vyjadřovali zástupci několika dalších oborů[9] a od předsednického stolu tehdy byly tyto námitky přijaty jako počátek těsnější spolupráce, jež byla přislíbena. Ty tam jsou doby, kdy mohl nějaký vědec, uzavřen ve své pracovně, psát v osamocení práce širšího dosahu. Právě nejnovější vývoj nauky ukazuje, že nejplodnější výsledky pocházejí ze styčných oblastí sousedních disciplin, a tu je těsná spolupráce naprosto nevyhnutelná. Kolektivní díla nebo aspoň nejtěsnější spolupráce vědních oborů jsou dnes základním postulátem. Kdyby byl býval Graus tak postupoval, nemohlo k řadě jeho omylů dojít.[10] Nakonec mnohému by se bylo předešlo, kdyby byl dal své právněhistorické pasáže přečíst jakémukoli právnímu historikovi, aby mu aspoň upravil terminologii. Svou kritikou jsme dávali najevo a nyní znovu prohlašujeme, že je naprosto nemožné, aby práce z jedné vědní disciplíny se hemžila drobnými i zásadnějšími chybami ve věcech, jejichž znalost se pokládá za běžnou u posluchačů příbuzné vědní disciplíny už i v počátcích jejich vysokoškolského studia.

Právní historie nepokládá svůj obor za nějaké své „hájemství" (tak O výklad 162). Je všeobecně známo, že do ní patří *dějiny zřízení politického a zřízení společenského,* v nichž stejně pracují i obecní, hospodářští a jiní historikové, kdežto pouze *dějiny práva v užším smyslu* (právo procesní, trestní, majetkové a rodinné) jsou, protože si vyžadují předběžného studia speciálního — právní historikové jsou historiky vzdělanými navíc v oboru práva —, zpracovávány výlučně jimi.[11] Nikdo a nic nebrání, aby i sem pronikali zástupci ostatních vědních disciplín. Ale je věcí mimo diskusi, že chtějí-li se věnovat takovéto thematice, musí si opatřit nezbytné základní vědomosti o právu.[12]

Základním Grausovým nedostatkem je, že se při pohledu na vývoj některých právních institucí *neřídil hlediskem dynamického výkladu a podal rozbor spíše systematický, podle institucí.* (To však je chyba, jak už v Glosách 304 bylo řečeno, obvyklá jinak právě u právních historiků, a Graus se tu zcela zařazuje do linie právní historie německé). Celý jeho výklad o otázce třídnosti v naší kritice (O výklad, 167) je důsledkem této skutečnosti. Tam však přece není nikde popírán antagonismus třídy feudálů a poddaných a jistě těžko někdo uvěří, že bychom něco takového chtěli tvrdit. Tam se jen praví, že bedlivější přihlédnutí k nuancím vývoje by bylo bývalo dovolilo odhalit vedle tohoto základního protikladu řadu rysů jiných. Je jistě dobře, že Graus základní rozpory podtrhl, avšak naše historická věda je dnes už dál, než aby se spokojila s tímto základním konstatováním, a musí směřovat k prokreslení vedlejších, neantagonistických

---

[9] Literárně zatím jen filosofové (J. P e š k o v á, *K některým metodologickým problémům výkladu českých dějin,* Filosofický časopis 8, Praha 1960, 115—6).

[10] A nejde tu jen o právní historii. O tom, jak by byla Grausovi užitečná spolupráce např. se znalcem místopisu středověkých Čech, svědčí některé jeho chyby a nepřesnosti, vytčené již jinou recensí (V. H a d a č v Jihočeském sborníku historickém 27, Č. Budějovice 1958, zvl. 71).

[11] Srov. nejnověji J. A d a m u s, *Kazimierz Tymieniecki i jego dzieło,* Czasopismo prawno-historyczne 10/1, Warszawa 1958, 47.

[12] Jestliže Grausovi je zvlášť proti mysli studium prací právněhistorických, mohl by aspoň nahlédnout do některé učebnice teorie státu a práva, jichž není u nás právě tak málo.

protikladů, hlavní a vedlejší stránky antagonismů, retardací vývoje a období přechodné spolupráce tříd atd., vždy se snahou o vytčení jednotlivých období vývoje komplikované historické skutečnosti. Pro tento pohled, který jistě není výrazem buržoasní koncepce, poskytuje právě právní materiál nemalou oporu, je-li správně interpretován v celé šíři možností, jež dává.

Na tomto místě lze také konstatovat postup shodný s naším i v současné naší historické nauce. Jestliže jeden z nejbližších Grausových spolupracovníků hovoří o tom, že „ekonomika feudálního panství na dominikální a rustikální části půdy byla živým organismem, navzájem spjatým nesčetnými vlákny, a každý přesun v jednom orgánu vyvolával přeměny v druhém",[13] pak tu vyslovuje přesně to, co je ekonomickou základnou právních institucí a jejich formování v tom smyslu, jak na to poukazují Glosy, 307 a co Graus ve své odpovědi především napadl. Že řešení všech těchto problémů není věcí snadnou, ukazuje Graus sám např. poukazem na nebezpečí prokládání vlastního třídního uvědomění badatelova do minulosti (O výklad, 168, p. 27). Nicméně k řešení těchto problémů je třeba přikročit a jistě aspoň částečně se tak mohlo stát už i v jeho díle. Z Grausova nedostatečného přihlížení k dynamice právních institucí vznikly omyly vytčené již v Glosách, v jeho odpovědi pak z téhož pramene pochází traktování poddanského práva nebo vidění správní organisace jen spektrem vrcholného feudalismu (O výklad, 168, 172).

Z vlastní problematiky právní je třeba se znovu vrátit k otázce poměru normy a praxe. Tu je však bohužel především nutno poukázat na způsob, jak Graus cituje některé výroky Glos, vytrhávaje věty ze souvislosti výkladu a podkládaje kritice názory, které vůbec nebyly zamýšleny ani vysloveny. Stačí srovnat text Glos a Grausovy obrany proti jejich názorům. Glosy, 295 se obracejí proti názoru, v naší historické literatuře mnohdy pronikajícímu, že totiž právní normy nebyly dodržovány a že faktické poměry jim odporovaly. Graus (O výklad, 165) však uniká z věcného smyslu výkladu Glos a obrací se jiným směrem: „Právní historik, postupující tímto způsobem ... pak nutně dojde vždy k nepřímé obhajobě minulosti tím, že konstatuje relativní správnost právních rozhodnutí". A na to rozvíjí dále myšlenku, že tímto způsobem by bylo možno dokázat, jak vlastně byl Hus odsouzen „právem", a že tímto způsobem se jeví i rozsudky nacistických soudů jako správné!

Ale o to právě jde! Vládnoucí třída v minulosti vždy uvažovala tímto způsobem a skutečně také pokládala rozsudky vynesené vlastní justicí za správné a odpovídající právu. Je třeba chápat stát a právo v jejich historické a třídní funkci, odhalovat jejich potlačovatelský charakter a ukazovat, jak právo je nástrojem, jehož užívá vládnoucí třída v třídním boji. A právem se nedá rozumět jen obecná právní norma; sem patří neodlučitelně i aplikace a interpretace práva a sem patří i preventivní úkol práva — odstrašovat před páchánim trestných činů či zabezpečit jistotu majetkových jednání. Pak je pochopitelné, že vládnoucí třída má svrchovaný zájem na správném zachování podstatných ustanovení svého právního řádu a že se k jejich překročení odhodlává jen v případech pro udržení svého panství nezbytných. Jestliže můžeme tedy vcelku konstatovat — a to i Graus nyní připouští — relativní správnost konkrétních rozhodnutí, pak tím není vyslovena „nepřímá obhajoba" minulosti, nýbrž naopak prokázána pronikavá a vysoce důležitá úloha práva a celého právního aparátu v třídních bojích minulých dob. Avšak tím je plně dáno za pravdu thesím Glos, dle kterých nelze dělat všeobecné metodické východisko z případných rozporů mezi normou a

[13] A. M í k a, *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*, Praha 1960, 93.

právní praxí. Kdyby totiž to bylo základem, pak by se docházelo k velmi absurdnímu tvrzení, že právo je jen nadbytečnou kulisou, které ve skutečnosti faktický život neodpovídal, a vůbec by zmizelo vysvětlení, proč tedy právo se vlastně tvořilo, jaký byl jeho smysl a jaká byla jeho historická funkce. Právě tak jako podvod a násilí nemůže vysvětlit vývoj ekonomiky[14] v celém jejím rozsahu a historické podmíněnosti, nemůže vysvětlit ani vývoj práva.

Grausovi je také zcela cizí chápání základních otázek utváření právních institucí. Jak vysvítá z jeho výkladu na str. 167, kde nepochopitelným způsobem předhazuje Glosám, že emfyteusi a jiné instituce pokládají za detaily, netuší zřejmě, že většina smluv má náležitosti základní a vedlejší (essentialia a accidentalia) a že zejména tu je možno přesně klasifikovat, jak dalece se v nich projevuje základní antagonistický rozpor tříd a jak dalece tu jde o elementy jiné.[15] Podobně je mu úplně vzdálena představa (O výklad, 168, p. 30), že by právní poměry feudálů mezi sebou i jejich vztahy k poddaným mohly být formálně založeny jednotně (např. podle zásad lenního práva), i když potom sociální dopad může být různý, a to navíc ještě i různý v různých dobách. Toto místo z jeho odpovědi je tím zajímavější, že právě on sám tak často nerozlišil mezi změnami, které nastávají odlišnou sociální příslušností osob podílejících se na emfyteutním právu (emfyteutní právo propůjčované šlechtici a emfyteutní právo propůjčované poddanému), takže svými výklady, společnými pro všechny tyto případy, tuto jednotu základního modelu instituce jen potvrdil.

V úplném rozporu k tomuto svému traktování problému emfyteuse stojí Graus svým výkladem o jednotě středověkého práva. Přitom, mimochodem, Glosy 315 jasně hovoří o mnohosti variant emfyteuse a neproklamují jednotu, jak o nich tvrdí Graus (O výklad, 168). Jestliže však Graus přes řečené nerozlišování typů emfyteuse je zároveň straníkem absolutní odlišnosti jednotlivých případů, pak měl vysvětlit, proč pro ně všechny používá téhož základního termínu. Nadto nesmí badatel podlehnout lákání rozmanitosti středověkých poměrů. Tato rozmanitost je dána především *roztříštěností středověkého práva* (kolik administrativních celků, tolik práv), avšak základní shodné rysy, dané jednotnou základnou hospodářskou a shodou poměrů sociálních, politických i kulturních, se musejí projevit v obdobném utváření i poměrů právních. Rozdíly vystupují tedy jen v rysech méně důležitých.

Jedinečná věc se Grausovi přihodila v rámci kontroverse o „odvolání". Cituje (O výklad, 168, p. 32) DRC, 242 na doklad toho, že tu jde o instance dvě, zatím co však právě tento doklad jasně mluví ve prospěch mínění Glos (314), že soud města rozhodoval v první instanci a ne v druhé. Zcela jasně se to ukazuje z DRC 255—6, 263 a 269. Kdyby býval Graus použil těchto míst, snad by byl věci porozuměl.[16] Nebo není prostě schopen rozeznat první a druhou instan-

---

[14] B. F. Poršnev, *Nástin politické ekonomie feudalismu*, Praha 1959, 146.

[15] Přitom pro Grausovu nezasvěcenost je charakteristické, že vedlejší význam je ochoten připisovat šmahem např. institucím procesního práva, ačkoliv často v nich se třídní aspekty projevují s mimořádnou markantností. Stačí tu jen uvážit zásadní odlišnost procesního postavení jednotlivých osob podle jejich společenské příslušnosti. Z toho, o čem psala v tomto směru novější literatura, lze poukázat na roli přísahy jako privilegovaného důkazu šlechty (Vl. Procházka, *Důkaz dopadením při činu a počátky svědeckého důkazu v právu slovanských národů*, Právněhistorické studie 4, Praha 1958, 110—1).

[16] DCR 255—6: Preterea cum inter homines nostros prefatos vel eorum successores aliquid emerserit questionis, ita quod judicio nostro seu sentencie nostre vel procuratoris nostri nequiverint stare, extunc appellare poterint ad cives civitatis Lunensis justiciam ab eis petituri.

ci?[17] Graus se tu zřejmě dal svést mechanickým překladem slova „appellare" a tím mu unikla věcná souvislost celé věty, jím samým citované! Nadto tím podal přímo vzorný doklad pro správnost tvrzení Glos (294), které přece dostatečně důrazně upozornily na potřebu přesného zkoumání významu latinských právních terminů.

Odvolání ve středověkém právu není ovšem nejsnadnější institucí. Graus si však přece naprosto nemusil vybírat takové thema, pro které neměl nezbytně potřebnou průpravu. Jestliže ale tak učinil, pak je tu třeba lišit mezi čtyřmi možnými případy. Při *poučení od jiného soudu*, obvykle jiného města, soud rozhodnutí jen odloží a pak po poučení rozhoduje v první instanci znovu on sám. Při *stanovení náhradního fora* nerozhoduje soud obvykle příslušný vůbec, nýbrž věc se projednává v první instanci před soudem jiným (sem patří diskutované případy). Teprve další dvě možnosti znamenají přezkoumání jednoho rozhodnutí rozhodnutím novým. Starším a obvyklejším způsobem je pouhé *obžalování soudce z protiprávního (zaujatého) rozhodování*, kdy druhý soud zruší výrok prvního soudu z tohoto důvodu a ve věci rozhodne znovu. A konečně jako vrcholné stadium vývoje se objevuje *odvolání* jako takové. Běžné je v rámci městského práva a oprávnění k němu měla i česká města a městečka. Je nepochopitelné, že Graus proti Glosám argumentuje právě tímto posledním případem, tj. skutečným odvoláním (UB Budweis I, 130, č. 197; CIM IV/1, 210, č. 140), které však chybně prohlašuje za náhradní forum! Vedle dalšího neporozumění instituci odvolání to znovu dokládá, jak plete páté přes deváté materiál týkající se práva poddanského, městského a šlechtického.

Proč Graus přičinil vykřičník za slovo „správních" v citaci Glos 295, nelze pochopit.[18] Patrně nezná rozdíl rozhodnutí soudního a administrativního, tj. správního. Jistě je dobře, že ve své odpovědi počal aspoň v širší míře používat právnické literatury (tedy přece jen nějaký kladný vliv Glos). Ale naše právní věda toho ví přece jen víc. Kdyby opravdu sledoval právněhistorickou literaturu, nebyla by mu ušla diskuse o povaze germánských právních dějin, provedená v souvislosti s přednáškou L. L. Hammericha v Praze.[19] Také teoretická problematika slovanských právních dějin není v poslední době nikterak právní vědou zanedbávána a právní historikové mohou k těmto otázkám říci trochu více, než co Graus uvádí (O výklad, 170 a p. 38).[20] Pokud jde o jeho výklady o právní historii vůbec, je třeba podtrhnout, že uvádí toliko literaturu germanistickou, avšak vůbec se nezmiňuje o literatuře romanistické a kanonistické. Je pochopitelné, že přihlédnutí k ní by celkový obraz značně pozměnilo.

V závěru své odpovědi obviňuje Graus, používaje termínu „fantasie", Glosy z toho, že pro řadu jejich tezí nelze v pramenech a literatuře najít opory. Tímto tvrzením nedokazuje však neznalosti autorů Glos, nýbrž své vlastní. Nejsou-li jemu známy názory literatury o „berna specialis", není to chyba kritiků jeho práce. Citace Kosmy o desátku (p. 45) jen znovu ukazuje, že Graus nezná

[17] Odvolání k druhé instanci tu je, když po rozhodnutí instance první, nižší, se strana odvolá k dalšímu, vyššímu soudu a ten ve věci rozhoduje znovu. Jestliže však nižší soud ve věci vůbec nerozhodoval a např. postoupil věc vyššímu soudu jako tam příslušnou, rozhoduje tento vyšší soud v instanci první, nikoli druhé.

[18] Vykřičník za slovem „vydané" v další větě patrně znamená námitku z hlediska gramatického — ale Graus použil slova v jiné pádové vazbě než originál!

[19] Právník 97, Praha 1958, 194—5.

[20] Na minulém sjezdu polských historiků byl tento námět jedním z pěti právněhistorických námětů (VIII powszechny zjazd historików polskich, Historia państwa i prawa, Warszawa 1959, 77—98) a zpráva o tom byla uveřejněna i v našem odborném tisku (Právník 98, Praha 1959, 388).

rozdíl mezi desátkem placeným feudály a desátkem placeným poddanými. Pro násilný vstup vrchnosti do někdejších práv občiny obsahuje text Glos dost dokladů, především ze sovětské literatury; nestačí-li, lze poukázat na některé další.[21] Že rodová společnost trvá u nás do 13. a 14. století, se přece v kritice jeho díla nikde nepraví; nadto práce jednoho z autorů Glos, speciálně věnovaná této thematice, je snad jasným dokladem jeho hlediska.[22] Pokud jde o vliv starých tradic hospodářské a odtud sociální organisace společnosti za feudalismu, podává podle našeho soudu dostatečný důkaz Graus sám tím, co cituje v Dějinách II, 182, a jsou tedy jeho vývody v odpovědi dost těžko pochopitelné. Všechny tyto věci jsou důsledkem skutečnosti, že Graus pracuje na thematice právněhistorické a přitom nemá potřebný přehled o právněhistorické literatuře naší ani cizí.

Prokazuje-li Graus opětovně naprosto zjevné neznalosti základních právnických pojmů, literatury i materiálu, jak je pak možno brát vážně jeho závěry a úvahy o funkci práva ve středověku či o jiných otázkách teoretických? Jeho *směšování názorů „historické školy" německé právní vědy v minulém století s hledisky právní historie jako vědy vůbec* si zaslouží v budoucnu ještě podrobného rozboru. Jinak abstrakce a odtrženost od pramenného základu je charakteristickým rysem jeho úvah a pak opravdu hravě dochází ke konstrukcím, jež mají podpořit jeho postavení v polemice, jako je tvrzení o buržoasním charakteru Glos. Takovým způsobem by bylo možno obvinit z hlásání buržoasních názorů kdekoho.

Graus také Glosám vytýká rozpor v otázce používání analogie (O výklad, 169). Ten však tu doopravdy není. Nejde tu pro dobu starší o to, že v nedostatku domácích pramenů je třeba analogií použít (v tuto formulaci se Graus snaží svést rozdíl názorů), to je přece samozřejmé. Ale jde tu o to, že pro tuto dobu použil analogií především západoevropských, kde vliv římských poměrů je tak silný, že tamní instituce raněfeudální mají mnoho jiných rysů než středoevropské a tedy naše, avšak vhodných analogií od sousedních národů, a především slovanských, Graus nepoužil. A především tu jde o jeden základní rozdíl mezi problematikou staršího a mladšího období. Ačkoli totiž Graus problému analogie věnuje ve své odpovědi hodně místa, nerozebírá právě to nejdůležitější, a jako na mnoha jiných místech, ani zde nerozlišuje přesně, co se v Glosách říká (294 a contr. 304). Poměr analogie a zákonitosti jistě není snadné objasnit, ale to, co Glosy Grausovi vytýkají, je přece na jedné straně používání *analogie* a na druhé straně nepoužívání *srovnávací metody*. Analogie je nutno použít tam, kde není příslušných dat domácích (to u nás platí pro starší dobu, avšak analogisovat lze, jak bylo řečeno, jen s poměry skutečně obdobnými). Proti tomu srovnávací metody lze použít tam, kde o podobných poměrech disponujeme množstvím materiálových údajů pro několik oblastí, a to je případ epochy kolonisační. Přitom právě v této otázce nepřichází v úvahu „vypisování z jedné národní bibliografie" (O výklad, 171), nýbrž jen a jen o prostor této kolonisace. Srovnávací metoda je tu nezbytným předpokladem pro možnost pozděj-

[21] Např. K. Buczek, *Uwagi o prawie chłopów do ziemi w Polsce Piastowskiej*, Kwartalnik historyczny 64/3, Warszawa 1957, 98. Vedle toho srov. i zajímavé myšlenky o včleňování půdy feudálů mezi půdu občinovou, vrhající i na tyto otázky světlo, jak je přináší M. N. Mejman - S. D. Skazkin, *K voprosu o neposredstvennom perechode k feodalizmu na osnove razloženija pervobytnoobščinnogo sposoba proizvodstva*, Voprosy istoriji 1, Moskva 1960, 92.

[22] Vl. Procházka, *Polská literatura o rodové problematice*, Právněhistorické studie 6, Praha 1960, 243—56.

šího zjištění zákonitostí a přes sebeumnější výklady o tom, proč jí Graus nepoužil (O výklad, 170) nelze fakt sám chápat jinak než jako nedostatek. Vždyť právě proto, že kolonisace není jevem tak územně rozlehlým, aby její prameny i literatura nepřekonatelně vylučovaly zvládnutí, může typicky tato problematika poskytnout vhodné pole působnosti i jedinému badateli, pokud je v dělném styku se všemi disciplinami, které se tímto tématem zabývají.

Glosy se také pozastavily nad Grausovým tříděním pramenů a vytkly jako nesprávné odtrhávání listin od pramenů právních. Graus naproti tomu své hledisko hájí a dokazuje jeho oprávněnost Cl. svobodným pánem von Schwerinem, přičemž se dopouští nesprávnosti v používání jeho spisu. Praví totiž, že Glosy chtějí zařadit mezi právní prameny i listiny „na rozdíl od běžného názoru i historiků práva" (!), avšak již poznámka, kterou tuto myšlenku dokládá, jej usvědčuje ze zkreslení, neboť z ní jasně vyplývá, že citovaný v. Schwerin listiny za právní pramen pokládá; řadí je však mezi „mittelbare Rechtsquellen".[23] Nahlédnutí do uvedeného spisu pak ukáže čtenáři, že v jeho třídění se za „unmittelbare Rechtsquellen" pokládají toliko „Rechtsaufzeichnungen", tedy prameny, obsahující přímé znění právních pravidel, ať jde o zákony, právní knihy nebo o památky podobné povahy, k nimž pak Schwerin přiřazuje ještě „Rechtssprichwörter". Všechny ostatní prameny mu jsou „mittelbare Rechtsquellen", mezi nimi na prvním místě listiny.[24] Je zjevno, že se tu Graus opřel o autora, jehož obsahové dělení právních pramenů vůbec nemůže podpořit jeho teorii, naopak svědčí i ono proti němu. A argumentuje-li Graus v této souvislosti povšechným odkazem na celý moderní vývoj diplomatiky, pak zbývá jen poznamenat, že se opravdu diplomatické školy mnohdy liší v tom, do jaké míry zdůrazňují právní povahu listiny, ale ani jediná z nich ji nepopírá! Zde je tedy Grausovo hledisko zcela isolováno.

Jestliže Graus (O výklad, 163 p. 5) vidí rozpor v tvrzení Glos 315—6 o relativně malé užitečnosti tabulek Dějin o poměru arrhy a činže na jedné straně a zjištění, že dovolují konstatovat odchylný způsob splátek v 16. a 17. století, pak tu přece nejde ani o postranní úmysly ani o nedostatek logiky, jež Glosám předhazuje. Z dikce Glos je jasně zřejmá skepse k větší praktičnosti namáhavého sestavení tabulek, to však ale (podle pravidel logiky) neznamená jejich úplnou neužitečnost. Můžeme jen doufat, že z nich půjde vytěžit trochu více než řečené srovnání s 16. a 17. stoletím (nebo to pokládá Graus za postačující?) — vždyť k tomu účelu by nebylo nutno vůbec tabulky sestavovat, nýbrž jen v jedné větě zjistit, že v pěti šesti případech se arrha platila ve splátkách, jinak však hotově.

Jestliže pak konečně namítá používání starší literatury právněhistorické (O výklad, 171), nejde tu ani tak o nedostupnost novějších děl jako o to, že zatím co právě poslední práce přinesly spíše obecné pohledy, starší literatura (a zejména Chénon a Glasson) obsahuje hojně citací jinak těžko dostupných pramenů, jimiž právě bylo třeba prokázat Grausovu neznalost především odlišnosti emfyteuse římské, západní a naší. Jinak ostatně nelze na recensi — i když obsáhlé — požadovat, aby obsáhla celou literaturu k otázkám kritisované práce a vyrovnávala se s ní; to je úkolem monografie, ne recense.

*

[23] Cl. Frh. v. Schwerin, *Einführung in das Studium der germanischen Rechtsgeschichte und ihrer Teilgebiete*, Freiburg i. Br. 1922, 45 ad.

[24] Stručněji opakuje v. Schwerin toto třídění též ve spise *Germanische Rechtsgeschichte*, Berlin 1936.

Na závěr těchto připomínek ke Grausově odpovědi je třeba se zastavit znovu u formy jeho stati. V tomto směru dosáhl totiž v československé historiografii nepochybného prvenství a lze v zájmu naší historické literární produkce jen vyslovit naději do budoucna, že nadlouho mu toto smutné prvenství zůstane zachováno. Nezodpovězení hlavních námitek a přecházení dlouhé řady ostatních, obviňování z neexistujících koncepcí a úmyslů, argumentace ad hominem, silná slova a zesměšňování odpůrců — to všechno jsou způsoby a prostředky, ke kterým se neuchyluje věcná vědecká diskuse. Jejich použití není však jen dokladem nedostatku smyslu pro obvyklý slušný vztah i mezi zastánci odlišných názorů na jednotlivé závažnější či méně závažné otázky. Ukazuje totiž navíc zřetelně i to, že kritika, proti níž takto psaná odpověď směřuje, si zvolila cíl, který si jejích slov plně zasluhoval.

Jiří Kejř, Vladimír Procházka.

MIROSLAV BOHÁČEK:

LITERATURA STŘEDOVĚKÝCH PRÁVNÍCH ŠKOL V RUKOPISECH KAPITULNÍ KNIHOVNY OLOMOUCKÉ

Rozpravy ČSAV, řada společenských věd,
ročník 70, sešit 7, Praha 1960, stran 87.

Rukopisný fond kapitulní knihovny olomoucké, čítající více než šest set převážnou většinou středověkých a humanistických kodexů, byl až dosud probádán jen z nepatrné části. Jen několika badatelům — a byla mezi nimi velká jména vědy světové (Wattenbach, Pertz, Kuttner) i významní domácí znalci rukopisů (Dudík, Patera, Sedlák) — se podařilo dostat od dřívější správy knihovny povolení ke studiu a informovat vědeckou veřejnost o některých kodexech v knihovně uchovaných. Avšak i to málo, co bylo vyneseno na světlo, ukázalo, že tu je ukryto velké bohatství děl filosofických, theologických a právnických, jakož i množství literatury polemické, které by mohlo ve značné míře rozhojnit dosavadní znalosti a přinést další doklady o vysoké kulturní úrovni našich zemí ve středověku.

Skutečně také již první výsledky nového badatelského úsilí, umožněného otevřením fondu vědecké veřejnosti, ukázaly znovu, že tu máme jednu z našich nejdůležitějších rukopisných sbírek, dosahujících velkého významu pro různé obory historického bádání. Stačí se jen zmínit o nálezu nového znění Břetislavových Dekretů z r. 1039, které otiskl V. Vaněček z rkp. C. O. 230[1] a které je významným doplňkem pramenného základu pro nejstarší české dějiny státu a práva.

Systematické využití celé knihovny bude však možné až po sestavení úplného a podrobného katalogu, který ovšem může být výsledkem teprve usilovné a soustředěné práce vědecké. Je nanejvýše potěšující okolnost, že tato práce je v proudu a že skutečně v době snad již dohledné se dočkáme díla, které se bude moci postavit čestně po bok velkým katalogům pražských knihoven Truhlářovu, Podlahovu a Bartošovu.

Dosavadní bádání nad rukopisy olomoucké kapitulní knihovny při přípravných pracích k sestavení katalogu mohlo již nyní vykázat důležité výsledky zejména pro dějiny literatury právnické. Byl to na prvním místě nález a rozbor boloňského stacionářského seznamu z let 1274—1276 a předpisů o stacionářích (tj. pronajímatelích vzorových textů knih určených k opisu), obsažených ve statutech boloňské university, kterým sto dvacet let po Savignym a sedmdesát let po Deniflovi byl učiněn nový krok vpřed při poznávání vysoce důležité a dosud málo probádané otázky obchodu s knihami a dějin knižních textů na středověkých universitách.[2] Proti dosavadním vědomostem, kterým byly dříve k dis-

---

[1] Václav Vaněček, *Nový text (varianta) Dekretů Břetislavových z r. 1039*, Slavia antiqua 3, Poznaň 1952, 131—135.

[2] Miroslav Boháček, *Zur Geschichte der Stationarii von Bologna*, EOS 48/2 — Symbolae Raphaeli Taubenschlag dedicatae II, Varšava—Vratislav 1957, 241—295; zde též edice příslušných textů z rkp. C. O. 209.

posici texty teprve století čtrnáctého, znamenal tento nález posunutí znalostí statutů boloňské university do doby o půl století starší. Olomoucký zlomek obsahuje nadto důležitý přínos ke studiu pecií (tj. složek vzorového exempláře knihy, podle nichž byly pořizovány na universitách opisy) v předpisu o dvojím značení pecií, čímž je dána opora pro další bádání o autentičnosti a správnosti rozšiřování textů, pro které je značení pecií v rukopisech pomůckou nanejvýše závažnou.

Doklady o starobylosti právní kultury v našich zemích přinášejí i tři vzácné kodexy, které byly v Olomouci již v době biskupa Jindřicha Zdíka (1126—1150), u nichž je velmi pravděpodobný i vznik v olomouckém skriptoriu. I když byly dřívějšímu bádání již známé, přece teprve nový rozbor prokázal jejich obsah a upozornil na další problémy jejich studia.[3] Z jejich obsahu lze zde uvést aspoň dvě díla, jejichž význam pro dějiny kanonického práva je mimořádné závažnosti, totiž Collectio trium partium Ivona ze Chartres a přepracování sbírky Collectio XII partium.

Již vědomost o těchto významných právnických dílech budí oprávněnou nedočkavost odborného čtenáře, který sahá po nové práci prof. Boháčka, jejímž obsahem je souhrnný výklad o literatuře středověkých právních škol, zachované v rukopisech olomoucké kapitulní knihovny, a která je předmětem této recense.[4]

Obraz, který se nám nabízí, je více než překvapující jak pro množství, tak i pro význam právnické literatury středověké, která tu je uchována a která tvoří celek mimořádné kulturní hodnoty. Imposantní řada 247 položek abecedního seznamu zachovaných děl udivuje již při prvním nahlédnutí do Boháčkova spisu, avšak daleko hlubší představu o hodnotě této rukopisné sbírky dovolí učinit teprve pozorné studium autorova zasvěceného výkladu.

Cena Boháčkova spisu nespočívá jen v odkrytí a v přesném určení jednotlivých děl, nýbrž též v jejich klasifikaci podle literárních druhů a v zařazení do historického vývoje právnické vzdělanosti. Tímto způsobem zpracování překračuje Boháček hranici přípravných prací pro katalog a podává významný badatelský přínos pro dějiny právnické vzdělanosti v našich zemích, přínos tím vítanější, že zpracovává materiál dosud z větší části nepřístupný, v některých případech pak jde dokonce do takové hloubky, že znamená i podstatné posunutí dosavadních vědomostí vpřed. Některé zvláště zajímavé nebo důležité spisy jsou totiž probrány s přihlédnutím k řadě jiných rukopisů i k velké literatuře a výklad o nich vynáší na světlo dosud neznámé literární souvislosti.

Autor rozdělil svůj výklad do čtyř oddílů, v nichž probral postupně všeobecný význam a charakteristiku olomoucké sbírky právnických rukopisů, rukopisy legistické, literaturu práva kanonického a konečně spisy určené především pro užívání v právní praxi. V každém oddílu pak řadí jednotlivé spisy podle literárních druhů a věcné spojitosti. Tím se ovšem stává, že nemůže často respektovat rukopisnou souvislost zachování různých spisů a zmiňuje se proto o jednotlivých kodexech na různých místech podle toho, jaké povahy jsou rukopisné kusy v nich obsažené. V zásadě je třeba tomuto řazení jen přisvědčit, neboť práce, jejímž úkolem je třídění a hodnocení v rámci celého vývoje středověké právnické vzdělanosti, nemohla volit postup jiný; možno je jen vyslovit polito-

---

[3] Miroslav B o h á č e k, *Nejstarší právnické rukopisy v olomoucké kapitulní knihovně*, Sborník krajského vlastivědného musea v Olomouci IV B (1956—1959), 327—337.

[4] V dalším bude B o h á č k ů v spis citován jménem autora a stránkou.

vání, že vedle abecedního seznamu spisů nebyl připojen i stručný seznam signatur citovaných rukopisů s uvedením stránek, kde se o nich dějí zmínky, aby čtenář mohl pro svou orientaci snadněji rekonstruovat i obsah jednotlivých kodexů.[5]

Autor uvádí jednotlivé skupiny spisů obvykle stručným, ale výstižným výkladem o druzích literatury, v nich obsažené, čímž umožňuje snadnější užití díla i odborníkům v jiných oblastech historického bádání. Zvláštní zmínky zaslouží i bedlivé sledování záznamů pecií v rukopisech universitního původu, čímž se příštímu bádání dostává dobré pomůcky pro textovou kritiku i pro určování provenience rukopisů. Závažné ceny metodické je i výklad o ceně starých katalogů a jejich poměru k dochovaným rukopisům pro určení staré podoby knihovny. Je třeba souhlasit s požadavkem, aby východiskem k tomu byly dochované rukopisy, neboť opačný postup se nemůže vyhnout nebezpečí neurčitostí či chyb.[6] Autor sám pak bedlivě sleduje staré katalogy z let 1413, 1430 a 1435 a v řadě míst buď s jistotou identifikuje kodexy, náležející do knihovny již v té době, nebo naopak ukazuje na obtíže, které se přesnému určení staví v cestu.

Celý spis je doprovázen bohatým poznámkovým aparátem, který obsahuje odkazy na široký výběr z literatury i na prameny od srovnávání s jinými rukopisy, přes staré tisky, odlehlé časopisy až k publikacím nejnovějším. Na cenu toho zde upozorňuji především proto, že bývá často obtížné sledovat bohatou, zvláště zahraniční knižní i časopiseckou produkci, jež není vždy snadno přístupná, a o které se tak čtenář dozvídá základní údaje.

Hlavní hodnota právnických rukopisů olomoucké kapitulní knihovny spočívá v jedinečnosti jejich celku; to také zdůrazňuje především sám Boháček. Knihovna, jejíž počátky sahají až do prvních desetiletí existence olomouckého biskupství, byla stále pravidelně doplňována a byla po řadu století institucí živou, udržovanou zcela na výši potřeb doby. A co více, zůstala dodnes v podstatě ve své původní podobě, které se vyhnuly různé události, znamenající mnohdy pro jiné knihovny nenahraditelné ztráty. Oceňujeme-li především zachovaný komplet knihovny, nelze proto pominout ani cenu a význam některých jednotlivých kodexů. Mezi množstvím půl třetího sta právnických děl jsou i taková, která se vyskytují ve známých rukopisech velmi zřídka v několika málo či dokonce v jediném rukopisu, avšak jsou tu i díla dosud odjinud neznámá, která se tak uvádějí do vědecké literatury vůbec po prvé. Tato skutečnost znovu potvrzuje mezinárodní význam olomoucké kapitulní knihovny a není nejmenších pochyb, že příští bádání obrátí k ní ve zvýšené míře svou pozornost. Boháčkův spis k tomu vytváří velmi spolehlivý základ.

Bez zevrubné znalosti rukopisů není možné podat skutečný přínos k tomu, co již objevil, určil a roztřídil Boháček. Mohu se proto v této recensi hlouběji zabývat jen dvěma rukopisy, kterým jsem měl možnost věnovat podrobnou pozornost v jiné souvislosti své práce.

Jsou to oba rukopisy Dekretu Gratianova — rkp. C. O. 39 a C. O. 266[7] — které mají oba svou cenu pro textovou kritiku Dekretu, druhý z nich pak i pro vývoj

---

[5] Takový seznam rukopisů by nikterák neznamenal snad náhradu předběžného inventáře či dokonce katalogu, jehož účel i způsob podání je jiný; byl by jen orientační pomůckou po daném spise.

[6] Zde pokročil Boháček, 7—8, nad práci Miroslava Flodra, *Olomoucká kapitulní knihovna a její inventář na začátku 15. století*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 7 (1958), 76 ns.

[7] O nich Boháček, 34—35.

jeho glosy.[8] Využívám této příležitosti, abych aspoň několika zběžnými informacemi doplnil základní údaje Boháčkovy, který ovšem při souhrnné práci nemohl pátrat po podrobnostech.

Kodex C. O. 39 patří mezi rukopisy Dekretu Gratianova[9] obsahující zvláště vysoký počet paleí (tj. dodatečně vsouvaných kapitol na různá místa Dekretu). Tři paleae, uvedené Boháčkem, které byly připsány dodatečně na konci kodexu a které dle označení náleží za C. 16 q. 1 c. 45, byly dodány podle vzoru některého rukopisu, jehož typ se zachoval v rkp. pařížské národní knihovny 3897, kde jsou na označeném místě skutečně zapsány v textu.[10] Se stejnými odchylkami a zvláštnostmi textu jsou na témže místě zapsány i v několika jiných rukopisech.[11]

Druhý rukopis Dekretu, tj. C. O. 266, neobsahuje údaje, z nichž by bylo možno soudit, kdy se stal součástí olomoucké kapitulní knihovny, avšak jisto je, že v polovici 15. století byl ve Slezsku. Jeho vlastníkem, jak ukazuje vlastnický zápis na fol. 3^{r} byl Jindřich Senftenleben, arcijáhen lehnický a glogovský, o němž jsou opětovné zmínky ve slezských pramenech kolem poloviny 15. století.[12] — Velmi cenné a zajímavé starší vrstvy glos si zaslouží dalšího detailního rozboru. Srovnáním se známými částmi summy Et est sciendum,[13] francouzského původu z doby kolem r. 1185, se skutečně prokázala příbuznost olomouckých glos s touto summou; glosy k některým místům jsou dokonce doslovně shodné. Tím se potvrdilo dřívější určení,[14] převzaté i Boháčkem.

K několika jiným rukopisům mohu připojit jen příležitostné poznámky o směru příštího bádání; ve většině případů pak jen podtrhnout některé ze závažnějších objevů.

Vlastnický zápis v rkp. C. O. 262: „Liber Johannis Beroldi ... notarii civitatis Pragensis" vede, jak soudí Boháček, pravděpodobně k pražskému písaři Bertoldovi z let 1338—1351.[15] Dal bych však dále k uvážení, zda s ním není identický Ioannes Bertoldi, který je v letech 1353—1365 notářem kanceláře Karla IV. a v r. 1365 proboštem v Bamberku a císařovým poslem do Itálie;[16] letopočty tuto

---

[8] Jiří Kejř, *Les manuscrits du Décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques* — práce vyjde ve Studia Gratiana 8, Bologna 1961. Několik drobných zmínek též Jiří Kejř, *Bratislavský rukopis Dekretu Gratianova*, Právnické štúdie 8 (1960), 264—294.

[9] Boháčkův spis je ve skutečnosti uvedením tohoto rukopisu do vědecké literatury, neboť stará zmínka B. Dudíka, *Handschriften der Bibliothek des Metropolitancapitels in Olmütz*, Archivalische Zeitschrift 5 (1880), 131—132, jej nazývá nejasně „Libri decretorum cum commentariis", a příliš stručný popis je sestaven matoucím způsobem.

[10] Jacqueline Rambaud-Buhot, *L'étude des manuscrits du Décret de Gratien conservés en France*, Studia Gratiana 1 (1953), 138.

[11] Za toto sdělení vděčím prof. Stephanu Kuttnerovi (dopis z 26. května 1960), který dále soudí, že archetyp těchto rukopisů pravděpodobně jde až do doby před Compilatio prima (tj. před rok 1187 — k tomuto datování viz výklad níže!).

[12] V roce 1441 je mistrem a má titul „literarum apostolicarum scriptor, Legnicensis ac Glogoviensis ecclesiarum archidiaconus, canonicus Wratislawiensis" — *Codex diplomaticus Silesiae XV*, No. 80, p. 78.

[13] Velmi podrobné její úryvky otiskl Franz Gillmann, *Die Dekretglossen des Cod. Stuttgart, hist. f 419*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 107 (1927), 192—250. Srov. též Stephan Kuttner, *Repertorium der Kanonistik*, Studi e testi 71, 1937.

[14] Stephan Kuttner-Eleanor Rathbone, *Anglo-norman Canonists of the Twelfth Century*, Traditio 7, 298[29].

[15] Dle W. W. Tomka, *Dějepis města Prahy I*, 611, citovaného Boháčkem, působil v úřadě městského písaře v letech 1338—1344; dle Ferdinanda Tadry, *Kanceláře a písaří v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310—1420)*, Praha 1892, v letech 1338—1351.

[16] K němu Tadra, *Kanceláře a písaří*, 31 a 251; dále Ferdinand Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou*, Praha 1895, 180.

domněnku podporují. Příští postup v jeho hodnostech ukazuje na vyšší vzdělání, o němž by svědčilo i vlastnictví kodexu, obsahujícího Volumen.

Význam pro dějiny právnické literatury a zejména pro kritiku textů právních památek má patrně rkp. C. O. 201, jehož obsahem je Digestum novum. Dle Boháčkova určení[17] jde sice o kodex italské provenience, nikoli však o rukopis boloňský. Dokladem toho je nejen písmo kodexu, nýbrž též odchylný počet pecií, jejichž záznamy jsou v úplné řadě zapsány, který neodpovídá exemplářům boloňským. Tím ovšem kodex nesporně nabývá na zajímavosti. Záznamy pecií jsou z italských universit prozkoumány především z university boloňské a neapolské.[18] Je tu potom dvojí možnost původu rukopisů. Mohlo by jít o kodex vzniklý na universitě neapolské, který již svou proveniencí by byl v našich rukopisných sbírkách poměrnou vzácností. Avšak mohli bychom tu mít kodex pocházející z některé jiné italské university, což by jeho cenu jen zvyšovalo, neboť pak by v olomouckém rukopisu našlo bádání pevnou oporu pro úvahy o rukopisech jiných universit s přesně určenými peciemi. Zdá se, že přesné určení provenience rukopisu by mohlo být jedním z příštích úkolů bádání o olomouckých kapitulních rukopisech.

Z jiných rukopisů obsahujících části justiniánské kompilace je možno jen upozornit na rkp. C. O. 273 (Digestum novum), ve kterém jsou v několika vrstvách důležité předaccursiovské glosy, které budou jistě předmětem příštího výzkumu; z jiných rukopisů legistického obsahu budiž i zde upozorněno na fragment jinak úplně nezvěstného spisu Dinova (rkp. C. O. 201) či na výklad, dosud rovněž neznámý, IV. knihy, 6. titulu Institucí, jehož autorem je Iacobus de Buttrigariis.[19]

Z pramenů a literatury práva kanonického je vhodno se zastavit, kromě obou již zmíněných rukopisů Dekretu Gratianova, u rkp. C. O. 589, jehož obsahem jsou první čtyři Compilationes antiquae, a to pro datování sbírky dekretálů Bernarda z Pavie, známé jako Compilatio prima. Olomoucký rukopis ji datuje rokem 1187, což bylo od doby Schulteho sice známo, avšak v průběhu bádání se vznik Compilatio prima posouval až do let 1188—1192. Novější rozbor neznámých rukopisů však ukázal, že bude nutno přijímat právě rok 1187 za datum vzniku sbírky,[20] což je přesným datováním v olomouckém rukopisu jen potvrzeno.[21] Ovšem v pětiletí 1187—1192, v němž se pohybovalo dosavadní datování a které je přímo nabito právnickou tvorbou velkého rozsahu i dosahu, má posunutí k nejstarší hranici velkou cenu. Je totiž známo, jakého vlivu a rozšíření Compilatio prima nabyla a jak hojně se jí užívalo i v jiných spisech. Zjištění přesné doby jejího vzniku je tudíž závažnou oporou pro datování jiných děl, zvláště pak pro datování glos k Dekretu Gratianovu, které často sahají k papežským dekretálům.

Samostatnou cenu má i Glossa ordinaria k Dekretu Gratianovu v rkp. C. O. 401 v její první redakci, jejímž autorem je Ioannes Teutonicus — je to řídký případ jejího výskytu bez textu Dekretu.

Počet čtyř rukopisů zákoníka papeže Řehoře IX. — Decretales Gregorii IX., tzv.

---

[17] Boháček, 13.

[18] Sám autor základního díla Jean Destrez, *La pecia dans les manuscrits universitaires du XIIIe et du XIVe siècle*, Paris 1935, nezjistil italský rukopis se značením pecií jiného původu. Novější literatura mi není většinou přístupná.

[19] Boháček, 15—17, 20—21, 22—23.

[20] Adam Vetulani, *Deux intéressants manuscrits de la Compilatio prima*, Traditio 12 (1956), 610.

[21] Boháček, 39.

Liber extra, je pozoruhodný zejména při srovnání se sbírkami pražskými, kde se nevyskytuje glosovaný rukopis vůbec[22] a jen malý počet neglosovaných.[23] Cenné jsou i glosy v olomouckých rukopisech, které poskytují obraz různých redakcí řádné glosy Bernarda de Botone. Dodati je možno, že i počet a cena ostatních církevních zákoníků je pozoruhodná.

Z jednotlivých zajímavostí je možno zmínit se o rkp. C. O. 264, obsahujícím lekturu Antonia de Butrio na čtvrtou knihu Dekretálů; kodex je podle explicitu nejspíše přímým opisem vlastního exempláře autorova. Příštímu bádání je třeba ponechat podrobné zpracování aparátu k Summě Decretalium Henrici de Merseburg, začínajícího Fecit deus duo luminaria (rkp. C. O. 378). V literatuře dochází k nedosti přesnému jeho odlišení od jiného výkladu téže summy, totiž Casus, začínajících incipitem Labia sacerdotis custodiunt scienciam ... Cum summam Henrici fratribus legerem ..., jehož autorem je Henricus de Barben.[24] Přesné jejich rozlišení a určení autorství aparátu (v literatuře bývá uváděn jako autor též Henricus de Barben), je žádoucí, neboť jde o dílo zachované v našich i cizích knihovnách ve velmi početných rukopisech.

I literatura určená pro právní praxi je v olomouckých rukopisech obohacena o cenná pozorování a dokonce i o díla dosud neznámá. Je to traktát questionum, jehož autorem je patrně Homobonus Cremonensis, traktát De officio iudicis, kterým je možno rozšířit znalost tvorby i tak známého a hojně citovaného kanonisty jako je Ioannes de Deo, a konečně i anonymní procesualistický traktát s incipitem Quoniam citacio est origo et fundamentum totius iudici; všechny jsou zachovány v témže rkp. C. O. 40.[25]

K těmto dílům přistupuje ještě kanonistická literatura domácího původu, která je rovněž representována v olomouckých rukopisech několika zajímavými spisy.[26] To vše je dokladem správnosti Boháčkova konstatování, že v kapitulní knihovně olomoucké je zachován soubor právnické literatury u nás jedinečný. I když v něm počtem převládá, jak je u instituce církevní pochopitelné, literatura práva kanonického, přece jen pozoruhodné je i množství a význam literatury legistické. To je ovšem dokladem toho, jak spojité bylo studium obojího práva a jak nakonec i praxe církevní správy a církevního soudnictví se neobešla bez dobré znalosti práva římského. Ale odtud vedou už i cesty k postupnému recipování obojího práva i v národních právech, a je to zvláště vliv právních škol, které z italských a francouzských universit šíří novou právní vzdělanost, jež postupně proniká i do systémů domácích práv v různých evropských terito-

[22] Teprve v době zcela nedávné získala universitní knihovna v Praze koupí glosovaný rukopis, původně admontský, který je nyní uložen pod sign. XX A 13. — Glosovaný rukopis Dekretálů získala i universitní knihovna v Brně koupí ze soukromé sbírky; je to kodex původně Thunovské knihovny v Děčíně. Uložen je zatím bez signatury.

[23] Mimochodem uvádím, že neglosovaný fragment Řehořových Dekretálů je i ve svatojakubské knihovně v Brně, uložené v brněnském městském archivu. Rkp. 96/114 malého formátu (192×127 mm) obsahuje text Dekretálů (fol. 43r—154v) počínaje knihou 3, tit. 13, cap. 3, do konce.

[24] Boháček, 54. Z literatury J. F. Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts II*, Stuttgart 1877, 244[1] a 535; Emil Seckel, *Beiträge zur Geschichte beider Rechte im Mittelalter*, Tübingen 1898, 199[177], 262, 493[33]; Emil Seckel, Recense katalogu právnických rukopisů městské knihovny v Tridentu, Zentralblatt für Bibliotheks-Wesen 36 (1919), 275; St. Kuttner, *Repertorium*, 160[1].

[25] Boháček, 60—61, 65, 67—68.

[26] Spisu *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* věnoval M. Boháček pozornost ve Sborníku Akademiku Václavu Vojtíškovi k 75. narozeninám, Praha 1958, 5—35, a s vysokou pravděpodobností prokázal autorství Mikuláše Puchníka.

ních. K této velmi závažné a v poslední době vědecky živě sledované otázce je olomoucký soubor přínosem prvořadé důležitosti.

K Boháčkově rozpravě, která je dílem velké erudice i soustředěné píle, bylo možno připojit v této recensi jen hrst úvah, které si nemohou klást nárok na úplné zhodnocení obsahu olomouckého souboru právnických rukopisů — vždyť to by znamenalo mnohdy jen reprodukci autorových pozorování. Není však pochyb, že nyní vzbudí právnické rukopisy olomoucké kapitulní knihovny i živou pozornost mezinárodního bádání a že by bylo proto žádoucí uvést Boháčkův spis i na mezinárodní fórum jeho překladem nebo aspoň podrobným výtahem v některé světové řeči.

Jako závěrečnou poznámku na okraji záslužné Boháčkovy práce budiž dovoleno připojit ještě drobnou úvahu k připravovanému katalogu rukopisů olomoucké kapitulní knihovny. Až do doby, než bude katalog sestaven a vydán, má vědecké veřejnosti sloužit aspoň prozatímní inventář kapitulních rukopisů, který vyjde v sérii archivních průvodců, vydávaných Státní archivní správou.[27] Není ovšem pochyb o užitečnosti tohoto přehledu, který dočasně poslouží jako zdroj základních informací, nicméně je třeba vyslovit rozhodný požadavek, aby jím nebylo oddáleno vydání úplného katalogu! Lze plným právem předpokládat, že olomoucká kapitulní knihovna obsahuje i velmi cenné a možná i unikátní rukopisy jiných druhů literatury, z nichž zvláště codices philosophici a theologici budou bohaté na důležitá díla vrcholné scholastiky i na polemickou literaturu doby husitské. Různé druhy této literatury by zasloužily podobného zpracování, jaké podal Boháček o literatuře právních škol. I na tomto poli je stále možnost velkých objevů. Proto by při sestavení a vydání katalogu mělo být přihlédnuto k velkému mezinárodnímu významu celé sbírky a katalog by měl být zpřístupněn co nejširšímu použití latinským zněním. A také jeho vnější výprava i pomocný aparát by měl odpovídat potřebám vědecké práce a tomuto požadavku musí ustoupit případné potíže technické při sazbě nebo rozsahu díla. Nebude možno si představit podobnou publikaci bez úplných rejstříků, při čemž bych se zvláště přimlouval i za zařazení úplného rejstříku incipitového;[28] půjde tu o práci, jejíž hodnota zůstane trvalá.

Jiří Kejř.

---

[27] B o h á č e k, 8. Srov. i Václav V o j t í š e k, *Naše rukopisné bohatství a jeho soupis II*, Věstník ČSAV 69 (1960), 52.

[28] Jako příklad by mohl sloužit z nově vydávaných soupisů rukopisů čsl. knihoven zvláště katalog rukopisů opavských — M. B o h á č e k - F. Č á d a, *Soupis rukopisů studijní knihovny v Opavě*, Opava 1955.

ALOIS MÍKA:

PODDANÝ LID V ČECHÁCH V PRVNÍ POLOVINĚ 16. STOLETÍ

Praha 1960 (NČSAV), 439 str.

Míkovou monografií dostává se českému dějepisectví práce, která v předmětu svého tématu jako shrnutí poznatků pro období mezi husitskými válkami a bělohorskou katastrofou bude základnou pro další badatelské úsilí. Hlavními jejími závěry jsou zjištění, že v této době nastal jistý relativní vzestup životní úrovně poddaného lidu (především ovšem jen jeho nejvyšší vrstvy), že toto období nelze ještě kvalifikovat jako období „nevolnictví",[1] utuženého poddanství[2] (celkové feudální břemeno nedosahuje ještě značnější výše), a že objevující se prvky kapitalistických výrobních vztahů ještě zdaleka neznamenají rozkladný účinek pro samotný feudální řád. Druhý z těchto závěrů může právní historie vzít plně za svůj, k dalším dvěma bude se ovšem muset vyjádřit odborná kritika historiků hospodářství, zvláště zemědělského.[3]

Na rozdíl od Matějkovy práce, věnované moravské problematice z téže doby,[4] nezahrnuje Míka podle vymezení své monografie do jejího tématu vylíčení poměrů na velkostatku, jenž u Matějka je rovnocennou součástí vedle poměrů poddanských, nýbrž jej rozebírá jen natolik, nakolik je to účelné pro jeho vlastní úkol. Zato však postavení poddaných zachycuje v plnější šíři (rozbor výrobní techniky, otázky obchodu, třídních bojů). Přidržuje se tu v zásadě systematiky Grausovy[5] (ten ovšem ve svém díle vzhledem k zlomovému významu kolonisace a jejího práva příslušné partie musil řadit zvlášť), proti níž rozhodně

[1] Míka nenadhazuje tu už problém „druhého nevolnictví" tak, jak to učinil ve svých pracích *Problém počátků nevolnictví v Čechách*, ČSČH 5 (1957) a *K otázce počátků původní akumulace kapitálu v Čechách*, tamtéž, kde jednak odmítal vůbec existenci nevolnictví raně středověkého, jednak nevolnictví zakládal výlučně na prvku robotní práce. V tomto směru tedy ustoupil oprávněným výtkám, jež jeho starší koncepci předhodil J. V á l k a, *Druhé nevolnictví a původní akumulace v 16. stol.*, ČSČH 6 (1958), zejm. 320, kde jako hlavní rysy nevolnictví ve smyslu vztahu závislosti uvádí připoutání k půdě (tehdy i dnes pokládané za hlavní znak), omezení volnosti osobní i majetkové, zostřené vykořisťování atd. a liší je od nevolnictví jako názvu epochy. Míka (344) chápe nyní nevolnictví už šíře ekonomicky (expanse vrchnosti na trh).

[2] V polské literatuře termín „zaostrzone poddaństwo", významově však bližší našemu „utužený", zavádí K. T y m i e n i e c k i, *W. sprawie powstania zaostrzonego poddaństwa v Polsce i Europie środkowej*, Roczniki historyczne 24, Poznań 1958. U nás výrazu „zostřené poddanství" použili V á l k a, *Druhé nevolnictví* 319 a J. K ř i v k a, *Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů*, Rozpravy ČSAV 69, SV 7, Praha 1959, 59 p. 110. O utuženém „nevolnictví" hovoří A. K l í m a, *Periodisace kapitalismu (a rozklad feudalismu)*, ČSČH 1 (1953) 233.

[3] Nedostatečnou základnu pro obor dějin zemědělství konstatuje a o některých prvcích rozkladů feudálních svazků u nás (Husa, Jaroš) píše V á l k a, *Druhé nevolnictví* 323—4.

[4] Fr. M a t ě j e k, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959 — rec. PhS 6 (1960) 276—9.

[5] Fr. G r a u s, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*, II, Praha 1957 — rec. PhS 5 (1959) 291—320.

vhodnějším způsobem výklad o feudální rentě vkládá až za právní postavení lidu, nikoli před výklad o organisaci společnosti.

Díváme-li se na „pohusitské století" jako na celek, věnoval Míka po zásluze zájem především první polovině 16. století, tedy co do společenských změn jeho důležitější části. Historická obec by však jistě byla uvítala i více slov o 15. století, jež tedy nadále zůstalo otevřeno. Jak se však zdá z rozebírané knihy, bude pro tuto dobu materiálu neskonale méně; *bohatství pramenů pro 16. století souvisí zřejmě s nástupem vrchnostenského hospodářství.*

V každém případě je Míkova monografie příkladem skloubení mimořádně hluboké pramenné analysy s pohledem syntetickým, obecnými závěry. Na rozdíl především od moravských historiků této doby však vůbec nepřihlíží k zcela obdobné problematice okolních zemí, ač to by právě obohatilo výklady obecné povahy.[6] Z nebývale širokého archivního záběru budou právního historika nejvíce zajímat *pozemkové knihy*, dosud tak málo využité. Míka se ovšem zabýval jen těmi, které obsahují inventární soupisy. Bude tedy dobře v navázání na jeho výzkum upozornit, protože jde o *unikátní instituci českého práva v rámci evropské právní kultury*, na nejstarší českou vesnickou pozemkovou knihu, knihu žitenického panství ze sedmdesátých let 15. století,[7] a na existenci celé řady dalších knih z 16. století.[8]

Právní problematiku traktuje Míka přiměřeně námětu a poslání své práce. Škoda však, že nevěnoval pozornost řadě speciálních právněhistorických prací a tak ještě setrval v postoji pro část naší obecné historie žel dosti typickém. Uvádí jen Venediktova — a při tom chybně praví, že se pokusil o širší zhodnocení (187, p. 1), ač ve skutečnosti ten právě problematiku postavení poddaného zkoumá jen z hlediska právního poměru k půdě. Zvláště lze litovat, že Míka nepoužil prací Urfusových (námezdní práce, funkce nejnižších společenských elementů v rozbrojích feudálů),[9] ač je sám recensoval.[10] Některé ze závěrů tam obsažených mohly pěkně rozhojnit jeho vlastní these a naopak řadou svých vlastních názorů mohl doplnit některé závěry Urfusovy a podat tak zdařilou ukázku spolupráce dvou vědních oborů. Jestliže dále starší historiografii vytýká v přehledu dosavadní odborné literatury *tradiční omezování studia na právní normy a přehlížení praxe, nejde tu asi tak úplně o následování „historické školy" německých právníků, nýbrž především o přirozený zájem nejdříve o prameny nejsnadněji dostupné* — i když ovšem jinak zůstane nezvratným faktem, že tomuto přeceňování předpisů před životem ještě donedávna dějepisectví zcela propadalo. Míka také do jisté míry byl ovlivněn Grausem, jenž velmi často ve svých pracích mylně německou historickou školu ztotožňuje s právní historií vůbec. Při tom je zajímavé, že sám právních předpisů použil hojně (a ne ke škodě věci a ne bez zběhlosti v jejich znalosti — např. v partiích o opatřeních

---

[6] Na tento nedostatek v jeho pracích poukazuje už V á l k a, *Druhé nevolnictví* 318.

[7] Arch. Nár. musea, F 265. K tomu Vl. P r o c h á z k a, *Nejstarší česká vesnická pozemková kniha*, Čas. Spol. přátel. starož. 68 (1960) 81—83.

[8] České: Fond poz. knih býv. Archivu země České: Křivoklát 1, Lanškroun I, Bělá 13, Arch. hl. m. Prahy 2912, 5573, 2915, 5626. Atd. Německé: AZČ, Duchcov 1092, 1093, 1099, 1084, Broumov 25; StA Děčín, poz. kn. Konojedy, Děčín B 9 1 a. Původně české, ale rychle poněmčené: AZČ, Most 955; StA Litoměřice, Osek F VII 10 a 12.

[9] V. U r f u s, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století.* PhS 2 (1956) 196—256; *„Zášti" v Čechách v polovině 15. století"*, PhS 3 (1957) 90—114.

[10] ČSČH 4 (1957) 597.

proti zbíhání nebo o daních) a že nakonec ani jeho vlastní závěry se tak mnoho neliší od prací, založených jen na rozboru právních norem.[11]

Pokud jde o Míkův odpor proti výkladu poměru vrchnosti a poddaného jako výsledku toliko právní dohody mezi nimi (345), je jistě správná tato základní myšlenka. Avšak přitom je třeba vždy přihlížet ke skutečnosti, že právě poměr poddaného k usedlosti se navenek děje *formou dvoustranné smlouvy*, jakkoli tato forma sama zastírá více či méně faktické ekonomické a mocenské poměry; tento dvoustranný právní poměr přece zcela odpovídá tomu, co Míka sám říká o hospodářské souvislosti dominikální a rustikální půdy (93). Také diskuse o jednotě feudálního právního řádu (problém zvláštního právního řádu každého panství) se stále točí okolo mrtvého bodu. Její popření (187, 345) vystupuje v textu vedle zjištění určitých základních rysů (188). A přece problém je tak jednoduchý. Feudální právní řád je *formálně skutečně roztříštěn*, tvoří jej nespočet samostatných právních celků, jednotlivých panství, ba i v jednotlivých smlouvách je často množství rozdílů, avšak *v této tříšti individuálních úprav detailů se jasně zračí základní shodné rysy, vyvěrající z analogických podmínek hospodářských, sociálních, kulturních, politických*. Přitom pro starší dobu je charateristická větší uniformita, různorodost vzniká komplikovanějším vývojem, širším rozsahem kultury ve všech jejích oblastech — pokud ovšem nejde o centralisaci a unifikaci v období především absolutistického státu.

Co do terminologie dopouští se Míka některých nepřesností. Vadně používá termínu „kodifikace" (51) — obecní historikové jím často myslí prostě zachycení obyčeje písemnou formou, pachatele zpronevěry nazývá zlodějem (154), „svědectví" uvádí místo „osvědčení" (195), mučení považuje za trest (224), ač je důkazním prostředkem. Někde používá soudobé terminologie, aniž by ji vysvětloval názvem příslušné instituce (301 urukovati, 309 zápisné statky). Zajímavé jsou některé jeho návrhy k ustálení nomenklatury (350—1). V definici panství „robotně nevolnického" však zřejmě ulpívá na své staré koncepci nevolnictví.[12] Termín „dominium" označuje i jednotlivé panství, nejen jejich komplex. Z názvů pro plat „urbariální" či „základní" je rozhodně lepší druhý.

Pochválit je třeba i uměleckou výzdobu knihy. Reprodukce děl soudobého malířství a rytectví mají tu — nehledíc k instruktivnosti pro vlastní odborné výklady — samostatnou hodnotu jako ukázky prací běžně neznámých.

*

V první kapitole podává Míka *přehled zemědělské a řemeslné výroby*. Vysvětluje rozdíl *soustavy trojhonné* (střídání ozimu, jaří a úhoru v osevním plánu) a *trojstranné* (rozdělení orné půdy do tří částí — u nás málo aktuální, většinou existovala vzhledem k morfologii terénu řada tratí) a probírá jednotlivé výrobní nástroje.[13] Zjišťuje mírně vzestupnou tendenci poddanského obilnářství (přitom ale po odevzdání naturálních dávek zbylo láníkovi např. na Pardubicku

---

[11] To mu ostatně v souvislosti s vývody Kroftovými vytkl i V á l k a, *Druhé nevolnictví* 317, jenž vůbec podal pozoruhodné postřehy o poměru normy a praxe, odmítaje ignorování právních předpisů, jež vede ke zkreslení sociální skutečnosti, a požaduje zasvěcenější jejich výklad ve vztahu k ekonomice příslušné doby.

[12] Srov. pozn. 1.

[13] V tom směru se jeho závěry doplňují s tím, co napsal J. P e t r á ň, *Zemědělské nářadí v Čechách koncem 16. a na začátku 17. století*, Zápisky Katedry čs. dějin a arch. studia KU 3, Praha 1958 5—53, a co podává na širší základně sám M í k a, *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*, Praha 1960.

na prodej jen 12 korců žita, několik korců pšenice a ječmene a něco málo ovsa), mírný vzestup cen obilí[14] a neexistenci regionální dělby práce v rostlinné výrobě i v dobytkářství. Hlavním kamenem úrazu byl chronický nedostatek píce.

V druhé kapitole při rozboru podmínek *směny zemědělských produktů* Míka správně poukazuje na to, že poddanská městečka byla velmi často na úrovni vsí a že teprve pozdější rozšíření práv a řemeslo i obchod, často podporované vrchností, je od vsí oddělily. V této podpoře a ve snaze o docílení nových příjmů z tržních cel tkví také zákazy volné disposice poddaných plody jejich hospodářství. Názor, že by důvodem byla i všeobecně nízká produkce tržního obilí (90), bude však asi třeba prověřit dalším zkoumáním. Souhlasit lze s jeho opatrností při posuzování životní úrovně dosud dosaženými poznatky o lidnatosti (65 p. 6).

V oblasti *vrchnostenského hospodářství* (III. kapitola) se ukazuje, že *vrchnostenský velkostatek nedoznal v této době ještě značnějšího rozšíření*, i když už se vyznačuje větší rozmanitostí produkce. Roboty jsou proto velmi různé, někde vrchnost pevně dodržuje staré dohody, poddané příliš nezatěžující. Určité, nevelké však zhoršení přinesl rozvoj rybníkářství (svážení dřeva, výlov). Za půdu odňatou na rybníky se zcela běžně poskytuje náhrada (jiná půda, mnohdy ovšem méně výhodná, peníze, dočasné či trvalé slevy renty), nemůže být ani řeči o tom, že by zde měla zdroj původní akumulace. Míka důvod náhrad vidí ve snaze neztratit ani jednoho plátce (122). To ovšem bylo aktuální jen v případě možnosti směny půdy, v případě peněžité náhrady si však pán přece nic nezajišťoval a přece platil. Rybníkářství, pivovarnictví, lesní podnikání (zvláště na panstvích podél řek) a mlýny byly založeny na aplikaci feudálního mimoekonomického donucení a už proto nemohou se v nich uplatňovat prvky podnikání kapitalistického. K tomuto závěru je ovšem třeba podotknout, že zahájení velkovýroby a větší rozvoj obchodu jistě už počínají ukazovat cestu novými směry.

Partie o *sociální skladbě* českého venkova (IV. kapitola) podává pěkný obraz společnosti na vsi v celé její šíři. V zásadě Míka liší mezi rolníky, kteří mohou svou rodinu vyživit produkcí svého hospodářství a jež v tomto směru dělí na velké, střední (půl lánu až lán) a drobné (po zaplacení všech platů a dávek jim zbývají jen minimální přebytky, a to jen v úrodných letech) a obyvatelstvem ostatním. Je to tedy dělení, jež v zásadě odpovídá nejposlednějším názorům Janouškovým; ten rozeznává soběstačné hospodářské závody a domky bez polí.[15] Chalupníky, zahradníky a podsedky zahrnuje pro tuto dobu Míka mezi chudinu, neboť označení malorolníka termínem „chalupník" a domkáře výrazem „zahradník" ustálila až berní rula, předtím oba označují domkáře (stejně jako i „podsedek"), jenž je bez půdy nebo jí má určitou minimální výměru. Pochybné však je, zda základním diferencujícím znakem je jen pro ně nedostatek potahu (tak 149); ten nemusil být součástí inventáře i u drobných rolníků (případně jen jedno zvíře), hranice je tu jistě plynulá. Pokud jde o vrstvu nejbohatších poddaných, plně lze souhlasit s výklady o společenském sestupu nápravníků a s dělením rychtářů už jen do dvou základních skupin, na svobodné a nesvobodné.[16] Proti tomu znaky, pro něž Míka pokládá svobodníky za příslušníky vládnoucí třídy, platí stejnou měrou i pro bohaté sedláky-poddané. Také je otázkou, zda

---

[14] Podrobně A. Míka, *Nástin cen zemědělského zboží v Čechách 1424—1547*, ČSČH 7 (1959), závěry 545—71.

[15] E. Janoušek, *Několik pohledů do dějin české vesnice v 18. a 19. století*, přednáška Hist. klubu v Nár. museu v Praze 16. dubna 1959.

[16] O svobodných rychtách s omezenými právy srov. Matějek, *Feud. velkostatek* 204 ad.

mlýny jsou vskutku nejvýnosnějším podnikáním a zda dosahují úrovně středních statků (142—3). Jejich hojný počet a zvláště ovšem jejich ceny v pozemkových knihách tomu nenasvědčují.

K nejlepším částem práce patří výklady o bezzemcích. Plasticky se zde v bohatém sledu zachycují rysy positivní (např. dosti vysoké platy, poskytování stravy, zvláště u čeledi poddaných) i negativní (nikoli plnoroční zaměstnanost, specifické podmínky čeledi náchlební, „rybníkářů" atd.). Ležáci, zmínění na str. 170, nejsou však jen nezaměstnanou chudinou, nýbrž i osobami, které představují svéráznou instituci středověkého práva, tzv. „ležení", jež bylo prostředkem donucujícím dlužníka k plnění.[17] Také výzva zvonem k pronásledování delikventů a zvláště „zemských zhoubců" nečelí záměrné podpoře těchto osob (tak 171), nýbrž je běžnou institucí soudobého práva.[18]

Důležité jsou celkové závěry. Podle nich nepřevládá v této době na české vsi ještě chudina. Existuje *poměrná stálost sociální skladby*, ani jediná vrstva se ještě zcela nerozkládala. Po husitských válkách stoupl zájem vrchnosti o poddané a to vedlo k zlepšení jejich hmotné situace. Podrobně bude třeba prozkoumat, zda opravdu zákup byl tak nesnadný, totiž zda opravdu opatření prostředků na závdavek bylo tak těžké, jak Míka tvrdí (182). Vždyť usedlost malá se zakupovala částkou nevelkou a závdavkem nepatrným. A nadto tu byla možnost vzdělávání statku nezakoupeného, z něhož hospodář během určité doby mohl získat prostředky pro nákup.

Právního historika bude pochopitelně nejvíce zajímat pátá kapitola, věnovaná *právním poměrům* na venkově. Míka zde podal řadu údajů velmi dobrých. To platí o jeho přehledu předpisů o připoutávání poddaných k půdě. Správně tu poukazuje na to, že původně feudál má zájem především jen na obdělavateli poplatných usedlostí a že tedy nejde o zákazy pohybu absolutně; při poskytnutí náhradníka v těchto případech a u neosedlých vůbec je odchod poměrně snadný. Co do otázky libovolnosti zhánění s usedlosti (201) je třeba dodat, že formálně se tu vrchnost opírala o určité předem dané právní tituly, stanovené především třídním hlediskem jejího zájmu; skutečný rozsah praxe pak určovala často možnost či nemožnost získat nového hospodáře.[19] Pokud jde o problém upevnění porušeného řádu (196), je sice nutno konstatovat určitou větší volnost poddaných v období těsně pohusitském, avšak mimo období těsně porevoluční trval osobněprávní svazek feudální jako nejpodstatnější rys feudálního zřízení vždy. Výkyvy v rozsahu osobní závislosti zná celá epocha feudalismu; v starší době k podobnému uvolnění došlo klidnou cestou za kolonizace.

Míka také správně konstatuje, že slib člověčenství neznamená nevolnictví — přitom není jasné, co rozumí obratem, že „neměl ráz nevolnické přísahy" (204). Utužené poddanství pozdějších věků přece není dáno způsobem, jímž se projevuje navenek; forma zůstává stále táž. Proto také nelze člověčenství oddělovat

[17] Dlužník, nebo osoba či osoby jiné („ležáci") se musil odebrat do určité hospody a tam setrvat tak dlouho, dokud dluh nebyl vyrovnán. Nákladnost takového pobytu jej měla přinutit k brzkému plnění. (Srov. Fr. Čáda, *Ležení podle českého práva zemského*, Práce ze sem. čes. práva na KU, Praha 1922, pokud jde o Míkou citovanou pasáž zejm. str. 20—21).

[18] Historickým základem je tu obecná povinnost stíhat pachatele jakéhokoli zločinu, byl li stržen pokřik nebo voláno zvonem na poplach. Oživení této instituce právě v sledované době si ovšem vyžádá v budoucnu speciálního studia (srov. např. ruské „gubnoje dělo").

[19] Vl. Procházka, *Zabrání majetku českého poddaného vrchností pro opuštění panství podle pozemkových knih 16. a 17. století*, Sborník prací fil. fak. brněnské univ. X, řada hist. — C 8 (v tisku).

od poddanství — je pouze jeho formálním projevem. Míka sám nadto úplně správně konstatuje, že původ této instituce je v právu lenním (203) a jeho vysoce zajímavé nadhození možnosti, že je slibovali jen držité statků, znamená novou oporu pro názor o emfyteutním zřízení jako součásti koncepcí lenních.[20]

V partii o odúmrtí podal Míka některé důležité důvody pro její rušení (zájem na lepším hospodaření, možnost obcházet postoupením za života, náhrada za zabranou půdu pro rybníky). Nelze souhlasit jedině s důvodem, že by se tak dělo pro nedostatek zájemců o zákup napadlé usedlosti. Vrchnost by byla jistě statek během času prodala a vedle toho mohla jej postoupit formou nezakoupenosti za často výhodné nájemné. Zejména však proti tomuto důvodu svědčí skutečnost, že vrchnost v téže době zabírala z trestněprávních titulů (opuštění panství, cizoložství a smilstvo atd.).

Míkovy výklady o soudnictví podávají některé zajímavé detaily, zdaleka ovšem nepředstavují celek materie. Na str. 255 formuluje věc tak, jakoby na zemském soudě feudál rozhodoval ve své vlastní při sám, a dále pak hovoří o Ferdinandových projevech, že šlechta nemá „plné vlastnické právo" k zástavním statkům — to však přece ani podle tehdejšího chápání nebylo možno tvrdit.

V otázce poměru poddaného k půdě se Míka (208) staví s krajní odmítavostí k názoru, že by poddaný mohl mít vlastnictví půdy a přidržuje se nejběžnější zastávané koncepce, která, opírajíc se o chápání pojmu „possessio" samotnými středověkými prameny i naukou, uvádí do protikladu vrchnostenské vlastnictví a poddanskou „držbu", avšak nepřihlíží k pojetí držby, jak je na římském základu vybudovala právní věda od 19. století. Pokud jde o obsah tohoto práva poddaného ponechává Míka stranou vlastní půdu a uvažuje jen o inventáři. V tom směru také při jinak v podstatě velmi dobrých výkladech o vývoji emfyteuse, tj. poddanského práva k zakoupené usedlosti, lze diskutovat s názorem, že by nebylo reálné propočítávání ceny půdy podle zákupních částek, že tu jde toliko o cenu práva poddaného (208). Avšak jistě, právě o tuto cenu jde. Míka se toliko dal svést svým odmítnutím povahy práva poddaného jakožto vlastnictví. Ale půda nemá přece cenu absolutní, nýbrž takovou, jakou určuje užitek z ní plynoucí. Nejde o nějaké jakkoli pojmenované právo, nýbrž o to, co půda materiálně pro osobu, jež ji obhospodařuje, znamená. A v tomto směru zákupní částka představuje právě hodnotu tohoto užitku, i když ovšem nemáme jistoty, zda knihovní a jiné záznamy zachycují skutečně vše, co se jako peněžní ekvivalent poskytovalo; je jistě možné, že existovala doplňující poskytnutí neregistrovaná.

Nakonec je třeba rozebrat výklady o neúplném feudálově vlastnictví k poddaným, jimiž se Míka shoduje s řadou autorů jiných (189—9) a kdy pojmu vlastnictví se používá způsobem nedostatečně ujasněným. Je totiž nutno zásadně lišit mezi pojetím právním a ekonomickým. Venediktov, jenž tento problém obsáhle traktuje,[21] uvádí charakteristicky termín „neúplné vlastnictví" v uvozovkách a naznačuje tak, že tu nejde o termín právní, i když v dalším ho běžně používá. Z právního hlediska je však podstatné pouze to, že se postavení poddaného vyznačuje vždy určitou osobní nesvobodou, jejíž rozsah může být velice různý (připoutanost k feudálovi je menší v období kolonizace a v období pohusitském). Proti právní definici v rámci nadstavby, která vidí „omezení osobní svobody

[20] Toto pojetí se nyní opět uplatňuje v polské nauce. Po druhé světové válce s ním jako první přišel J. Matuszewski, *O biskupstwie lubuskim*, Czasopismo prawnohistoryczne II, Poznań 1949, 78.

[21] A. V. Venediktov, *Státní socialistické vlastnictví*, Praha 1950, I 192 a n.

jako prostředek, jak je (rolníky) přinutit k práci na feudála", se však staví definice politické ekonomie v rámci základních výrobních vztahů, kdy „tento druh vlastnictví je nutno jasně odlišit od nadstavby" a kdy „týž obsah může být stručně vyjádřen jinou formulací: feudálovo neúplné vlastnictví nad pracovníkem ve výrobě".[22] Tato ekonomická definice jako politicky důsažnější se pak stává ustálenou lokucí v dílech historiků. Při přesném rozlišení obou pojetí nelze však konstruovat postavení poddaných stejně jako postavení římského otroka (jen ten jako „instrumentum vocale" byl skutečně věcí, k níž bylo možno mít vlastnictví) v právním smyslu, to neplatí ani o ruském „cholopovi" raného středověku. Také renesanční teorie feudálů, založené na římském právu, nevedly nikdy k prosazení analogické skutečnosti do evropských poměrů. Zostřené poddanství, „druhé nevolnictví", ovšem závislost značně utužilo; avšak i tehdy se jen výjimkou (např. Rusko) poddaný zcizoval bez půdy, tj. nikoli jako obyvatel zcizeného panství — u nás nikdy.

Snad nejlepší částí Míkovy práce vůbec jsou některé jeho pohledy na *feudální pozemkovou rentu* (VI. kapitola), přinášející objevná nova. Tak ukazuje, že *zatížení statků musilo v zásadě odpovídat jejich výnosnosti* a že tedy rozdíly v povinnostech musily být dány rozdílnou výnosností; přitom tento závěr se týká jen peněžních platů a naturálních dávek, *nově zaváděné roboty však tuto úměrnost porušují* (to je jistě zajímavým dokladem, jak prosazující se utužené poddanství porušuje alespoň relativní tradiční rovnováhu). Nelze však uzavírat, že by platy z mlýnů, krčem apod. znamenaly porušení principu zatížení rentou především pozemků a toliko výjimečně řemesel (tak 233) — tyto statky byly přece v zásadě běžnými poddanskými usedlostmi s poli, toliko navíc však ještě s určitou speciální funkcí hospodářskou. Povinnost opravy cest a mostů byla už převedena na platy. Nově zaváděné roboty jsou poměrně nízké a většinou se vyměřují s ohledem pouze na ornou, ne jinou půdu. Hojná je ještě reluice. Po celou první polovinu 16. století se celkově *povinnosti drží na úrovni předhusitské.* V celém rozsahu převažují *peněžní platy* (v 49 % vsí jen ony, v 16,1 % platy a dávky v 18 % platy a roboty, 16,9 % všechny druhy). Proti nezvyšování základních urbariálních povinností je však třeba konstatovat zřetelnou tendenci k zavádění *povinností mimořádných,* i když v nevelké ještě míře.

Mezi povinnostmi na prospěch církve se železné krávy vyskytují jen na katolických panstvích. Míka neobjasňuje povahu rozdílu desátku plného a fixního, typického pro naše země (nikoli desetina výnosu, nýbrž předměty pevně stanovené). Velice instruktivní je jeho přehled státních daní.

Celkově *nedosáhlo zatížení poddaných v této době výše předhusitské.* Relativní zlepšení přineslo zhoršování groše; Míka se tu přiklonil k staršímu traktování věci, zejména Pekařem, poukázal však, že se tak nedělo lineárně a že to neznamenalo stejnou výhodu pro všechny poddané.

V oblasti *třídního boje* (VII. kapitola) nastalo na vesnici jisté uklidnění, způsobené tím, že husitské revoluční hnutí přineslo zlepšení postavení poddaných (rozbití moci církve, poptávka po hospodářích). Do sklonku století se nevyskytují kolektivní formy třídního boje. Míka zdůrazňuje význam společenských žalob, upevňujících solidaritu pracujících; mnohde z nich vyzařuje značné sebevědomí a odvaha. Odpor poddaných sílí od počátku 16. století a seismograficky tak citlivě zachycuje nástup rozšířeného vrchnostenského hospodaření. Zesí-

[22] B. F. Poršnev, *Nástin politické ekonomie feudalismu,* Praha 1959, 36.

lená reakce na německou selskou válku v pohraničních krajích jasně ukazuje důležité historické souvislosti v tomto směru.

Závěr, poněkud nadbytečně široký, shrnuje jen to, co už bylo řečeno, a přináší poměrně málo nových souhrnných soudů. Knihu zakončují dva *exkursy*. První podává dobrý přehled literatury a pramenů a poznámky k nomenklatuře, druhý je velice bohatým přehledem inventární výbavy poddanských usedlostí formou tabulkového uspořádání.

Vladimír Procházka.

JAROSLAV HOUSER:

VÝVOJ HORNICKÉHO POJISTENÍ.
K BOJOM NAŠICH HORNÍKOV ZA KAPITALISMU

ČSAV, 1960, 152 str.

V čase, keď sme pristúpili k systematickému spracovaniu dejín štátu a práva za kapitalizmu v ČSR, ktorým sa mocne rozvíja náš ideologický boj aj na tomto úseku, a keď sa na tomto veľkom podujatí podieľa skoro celý kolektív čs. právnych historikov, ktorý správne chápe politicko-výchovný účinok svojej vedeckej činnosti, je vítaná každá monografia, ktorá popri vedeckom rozbore právnej problematiky, pomáha súčasne osvetliť aj dôležité dielčie otázky z dejín nášho revolučného robotníckeho hnutia. Otázka historického vývoja baníckeho poistenia a bratských pokladníc je jedna z veľkého počtu dosiaľ nevyriešených dielčích otázok právnej histórie, ktorá čakala na monografické spracovanie. Autor správne poukazuje v predslove svojej práce na to, že práca baníkov je nesmierne dôležitá pre hospodárstvo socialistického štátu a je jedným zo základných predpokladov budovania našej socialistickej spoločnosti; že banícke poistenie za kapitalizmu je spojené so slávnou tradíciou bojov baníkov, ktorí patrili k najuvedomelejším zložkám proletariátu. Komplex právnych predpisov o baníckom poistení je typický aj pre ostatné druhy sociálneho poistenia, poťažne aj pre celý vývoj buržoázneho pracovného zákonodarstva. Práca s. Housera je preto bezpochyby aktuálna a politicky dôležitá.

Autorovi sa podarilo spracovať bohatý materiál, čerpaný z literatúry, periodík, parlamentnej tlače a z archívnych fondov (ministerstvo verejných prác, banské hejtmanstvá, revírne banské úrady, odborové organizácie) a vytvoriť celok, v ktorom kratšia, úvodná kapitola, obsahujúca rozbor niektorých teoretických pojmov tvorí logický prechod k prvej kapitole, ktorá obsahuje historický prehľad do r. 1854. Po týchto úvodných úvahách nasledujú hlavné kapitoly o baníckom poistení do r. 1918 a v predmníchovskej republike. Práca je zakončená prehľadom situácie za okupácie a zhrnutím hlavných záverov.

Úvodná teoretická úvaha o povahe sociálneho poistenia za kapitalizmu pomáha čitateľovi pochopiť základné pojmy a tiež hlavné aspekty práce, pred oboznámením sa s vlastným materiálom diela. Objasňuje ďalej marxisticko-leninské zásady, z ktorých autor vychádzal pri skúmaní konkrétneho historického materiálu. Podrobne rozoberá Leninov nesporne dôležitý a pre túto prácu významný program z r. 1912. Správne diferencuje medzi stanoviskom Engelsa a programovými požiadavkami Lenina, súdiac, že stanovisko Engelsa platí pre predmonopolistické obdobie kapitalizmu, kým Leninove požiadavky zodpovedajú záujmom a možnostiam robotníckej triedy v monopolnom období kapitalizmu. Teoretické úvahy zakončuje autor správnym konštatovaním, že sociálne poisťovací program, formulovaný Leninom, vyjadruje robotnícke požiadavky celého sociálneho poistenia, teda i baníckeho poistenia, a že dejiny baníckeho poistenia dokazujú skutočnosť, že i naši baníci bojovali v monopolnom období kapitalizmu

za tieto požiadavky, i keď ich požiadavky sa v podrobnostiach prispôsobovali historickej situácii. S týmto záverom možno plne súhlasiť.

Prvá kapitola, s nadpisom „Bratské pokladnice pred rokom 1854" obsahuje krátky historický prehľad vývoja bratských pokladníc pred ich všeobecnou úpravou. Je správne, že namiesto zbytočných podrobností vysvetľuje autor podstatnú črtu baníckeho poistenia v tomto období, ktorá spočívala v tom, že baník bol vlastne pripútaný k bani, pretože keď vystúpil z práce, vystúpil aj z bratskej pokladnice a stratil takto všetky svoje poisťovacie nároky.

Druhá kapitola, rozdelená do 5 častí, obsahuje podrobný rozbor poistenia od buržoáznej revolúcie do r. 1918. Jednotlivé časti, a to prvá legislatívna úprava poistenia u bratských pokladníc z r. 1854, situácia pred zákonom r. 1889, rozbor zákona čis. 127/1889 r. z. a jeho novely, aplikácia zákona v praxi a ďalší boj baníkov do r. 1918, tvoria spolu ucelený obraz právnehistorického vývoja baníckeho poistenia do vzniku ČSR. Dôkladné a všestranné spracovanie historického materiálu, presvedčivými faktami podložené úsudky charakterizujú túto stať. Veľkým kladom pracovnej metódy autora je skutočnosť, že sa neobmedzuje na rozbor právnej normy, jej vzniku a účinku, ale podrobne skúma realizáciu zákona analýzou jednotlivých stanov a iného archívneho materiálu a že sa zaoberá aj pomermi na Slovensku, teda rieši problematiku v celoštátnom meradle, čo je z hľadiska našej jednotnej československej právnej histórie obzvlášť dôležité. Treba súhlasiť s všeobecnými závermi autora o význame zákona z r. 1854, štrajkov z r. 1876—1882, a treba tiež vítať tú skutočnosť, že niektoré state, ako napr. ponižujúce podmienky, stanovené zákonom z r. 1854 pre uzavretie manželstva banských robotníkov, príčiny pre ktoré sa stali bratské pokladnice nenávidenou inštitúciou pre baníkov a pod., môžu sa použiť aj pre širšiu politicko-výchovnú prácu.

Tretia kapitola, obsahujúca vývoj baníckeho poistenia v predmníchovskej republike, zaoberá sa dočasnou úpravou baníckeho poistenia v povojnových rokoch, rozborom zákona č. 242/1922 Sb., príčinami katastrofálneho stavu baníckeho poistenia v prvej ČSR, bojom o sanáciu a sanačným zákonom z r. 1936. O tejto kapitole platí celkove to isté, čo som o predošlej povedal. Spolu s druhou kapitolou predstavujú jadro práce, so značným množstvom nových, dielčích poznatkov, ktorými autor prispel aj k dejinám revolučného robotníckeho hnutia u nás. I v tejto kapitole sú významné poukazy na slovenský vývoj.

Veľmi jasné a presvedčivé je v tejto kapitole zhodnotenie reformy z r. 1922, príčin katastrofálneho stavu baníckeho poistenia a boja komunistov-odborárov za záchranu provízneho poistenia baníkov, ako i neuskutočneného sanačného projektu. Nachádza sa tu veľké množstvo faktografického materiálu, ba miestami skoro prevláda popis podrobností a zhodnocujúci text i vlastné závery sú zčasti zatlačené do pozadia. Napriek tomu myslím, že nie je to chybou, pretože dôkladné a všestranné spracovanie tejto špeciálnej matérie vyžaduje takúto podrobnosť.

IV. kapitola, ktorá obsahuje krátky prehľad vývoja baníckeho poistenia za okupácie v Čechách a v tzv. Slovenskom štáte, je vhodným zakončením práce. Správne konštatuje autor, že fašistický režim v Čechách a na Slovensku likvidoval v baníckom poistení každú, i keď len formálnu samosprávu poistencov a vytvoril z orgánov poistenia „expozitúru štátneho aparátu fašistického štátu".

Na základe nazhromaždeného a zhodnoteného materiálu o baníckom poistení v období kapitalizmu, formuluje autor v závere niektoré všeobecné závery a vývojové tendencie. Vyvarúva sa pritom nekritickej generalizácie a preceňovania

špecifických čŕt baníckeho poistenia. Správne konštatuje, že banícke poistenie, ako všetky sociálne politické inštitúcie za kapitalizmu, malo pre triedny boj robotníctva dvojaký význam. Jednak pozitívny, pokiaľ poistenie prinášalo baníkom relatívne výhody, ktoré vytvárali priaznivejšie objektívne predpoklady pre ich triedny boj, jednak negatívny, pokiaľ poistenie baníkov slúžilo súčasne buržoázii a viedlo k brzdeniu bojovej aktivity baníkov. V ďalšej časti záveru konštatuje autor, že historický vývoj u nás ukazuje, že „poistenie baníkov bolo v podmienkach kapitalizmu v bludnom kruhu a ďalaký pokrok, ktorý by znamenal postupné zvyšovanie životnej úrovne baníckych provizionistov, naprosto nemožno zaznamenať". Roztrieštenosť bratských pokladníc bola prekonaná až v r. 1922, avšak táto úprava zaviedla zásady a metódy nezdravého centralizmu a byrokratizmu. Skutočná samospráva baníckeho poistenia sa nedosiahla v predmníchovskej republike a fašistická diktatúra ju napokon úplne zlikvidovala.

Monografia s. Housera je spracovaná marxistickým rozborom historického materiálu, použitím správnej vedeckej metódy rieši doteraz otvorené vedecké otázky a prispieva novými poznatkami k dejinám baníckeho poistenia v ČSR.

Martin Vietor

KRONIKA

Stejně jako leta předcházející proběhl i minulý rok ve znamení stálého vědeckého a organisačního ruchu i trvalého prohlubování mezinárodní vědecké spolupráce. Především se dále utužily styky československých právních historiků s právními historiky sovětskými. Velmi potěšující je zájem sovětských vědců o rozvoj právní historie v ČSSR. Odborná veřejnost sovětská byla o nové československé právněhistorické tvorbě informována článkem prof. Z. M. Černilovského, uveřejněným v ústředním sovětském právnickém časopisu Sovetskoje gosudarstvo i pravo.[1] Autor, o jehož živých stycích s naší právní historií jsme již informovali v dřívějších zprávách,[2] je s československou knižní i časopiseckou produkcí dobře seznámen a v instruktivním přehledu podal všeobecnou charakteristiku naší právněhistorické literatury i upozornil na důležitější díla. Ocenil zvláště stále se prohlubující marxistický přístup k probírané látce, volbu themat i rozsah vykonané práce.

Z výsledků, které přinesla vědecká spolupráce, je třeba zmíniti poukaz na cenný a dosud neznámý pramen, který umožní vrhnout světlo na dosud skoro neznámou periodu právnických studií vůdčího představitele liberalismu mezi českými buditeli Josefa Jungmanna. Leningradský bohemista A. S. Mylnikov[3] nalezl 99 stran vlastnoručních Jungmannových glos, vevázaných do výtisku Störovy práce Handbuch der älteren bürgerlichen Gesetze für das Königreich Böhmen (vydání z r. 1788), který je uložen v leningradské státní knihovně Saltykova Ščedrina v Jungmannově pozůstalosti, jež obsahují Jungmannovy komentáře k současným zákonům i obsáhlé historické exkursy k dějinám českého práva a dokládají velkou intensitu Jungmannova zájmu o otázky jurisprudence.

Přátelské vztahy a úzká spolupráce se rozvíjí i s právní historií polskou. Přehlednou informaci o těchto stycích podal profesor poznaňské university Z. Kaczmarczyk,[4] jehož zpráva vyústila v požadavek dalšího prohloubení vzájemných styků, společného zpracování některých otázek a uspořádání československo-polské konference právních historiků.

Pokračovala i účast československých pracovníků při přípravě Slovníku slo-

[1] Z. M. Černilovskij, *Razvitije nauki istorii gosudarstva i prava v socialističeskoj Čechoslovakii*, Sovetskoje gosudarstvo i pravo 1960, no. 8, 151—157.

[2] *Kronika, Právněhistorické studie* 5 (1959), 336; 6 (1960), 282.

[3] A. S. Mylnikov, *Někotoryje voprosy gosudarstva i prava Čechii v XVIII — pervoj polovině XIX. vv.*, Věstnik leningradskogo universitěta, serija ekonomiki, filosofiji i prava, no. 5, vypusk 1, Leningrad 1960, 148—153.

[4] Zdzisław Kaczmarczyk, Współpraca polskich i czechosłowackich historyków prawa w latach 1945—1960, Przegląd zachodni 16 (1960), 411—413. Jeho údaje lze doplnit ještě poukazem na studijní cesty Dr. Klaboucha a Dr. Doležala do Polska, viz Kronika 6 (1960), 282.

vanských starožitností, zahájená již v uplynulém roce.[5] V uplynulém období byly podány připomínky k 33 heslům druhého svazku díla.

Osobní styky s polskými vědci byly obnoveny návštěvou delegace Institutu zachodního v Praze v září 1959 (prof. Kaczmarczyk, Labuda a Dereszewicz). Při této příležitosti pronesl na filosofické fakultě prof. Labuda přednášku O počátcích měst v Polsku.[6]

Dalšího utužení se vzájemnému poznání československých a polských vědců dostalo účastí prof. Vaněčka jako člena oficiální delegace ČSAV při oslavách tisíciletí polského státu ve Varšavě ve dnech 21.—23. června 1960.[7]

Živé styky s právní historií maďarskou navázali pracovníci slovenští. Prof. Rebro a Dr. Bianchi podnikli na pozvání Jednoty maďarských právníků zájezd do Budapešti v prosinci 1959,[8] při kterém se zúčastnili vědeckých diskusí a Dr. Bianchi přednesl referát o československo-maďarské spolupráci v oboru právní historie.[9] I tato podnětná návštěva vyústila v požadavek užší spolupráce a společných československo-maďarských schůzek.

Z dalších mezinárodních styků je třeba připomenout československou účast na výročním zasedání společnosti Jeana Bodina v Paříži ve dnech 29. IX.—3. X. 1959, věnovaném otázkám soudních důkazů. Zúčastnil se prof. Vaněček a doc. Klíma, který v sekci pro starověk přednesl referát o dokazování u Hittitů.[10]

Dva českoslovenští právní historikové prof. Vaněček a Dr. Kejř se zúčastnili XI. kongresu historických věd v srpnu 1960 ve Stockholmu. Representantu československé vědy prof. Vaněčkovi se dostalo při té příležitosti významné mezinárodní pocty volbou za vicepresidenta Mezinárodní komise pro dějiny stavovských shromáždění na příští pětileté období. V zasedání téže Komise přednesl též úspěšnou přednášku o historickém vývoji vztahů mezi stavy a monarchií.[11] Dr. Kejř se zúčastnil schůzky právních historiků přítomných na kongresu.

Bolestnou ztrátu utrpěla naše právní historie předčasným úmrtím docenta právnické fakulty bratislavské university Dr. Jaromíra Hlavsy († 19. XI. 1959 ve věku 31 let). Jeho hlavním vědeckým zájmem bylo studium státu a práva ve Velkomoravské říši; na tomto thematu pracoval až do své smrti. Je autorem několika cenných studií a učebnic, přes své mládí byl i výborným a uvědomělým pedagogem.[12]

V roce 1959—1960 byla obhájena další kandidátská disertační práce z oboru dějin státu a práva, a to spis Karla Malého, asistenta právnické fakulty v Praze, „Trestní ochrana feudálního státu, společenského řádu a vlastnictví v českém právu zemském v 15.—18. stol." Oponentské posudky podali prof. Vaněček a doc. Vietor.[13]

Ve dnech 19. a 20. ledna byla uspořádána v domě vědeckých pracovníků v Tupadlech u Mělníka pracovní porada, jejímž thematem byla příprava kolektivního díla Dějiny státu a práva za kapitalismu na území ČSSR.[14] Porady se zúčastnilo 18 právních historiků, pracovníků vysokých škol, ústavů Akademií a jiných

---

[5] *Kronika*, 6 (1960), 283.
[6] Právník, 1960, 949—950.
[7] Věstník ČSAV 69 (1960), 487—489).
[8] Právny obzor 43 (1960), 313—314.
[9] Její znění otiskujeme v tomto sborníku v oddílu Aktuální glosy, 325—331.
[10] Věstník ČSAV 69 (1960), 158—161.
[11] Věstník ČSAV 69 (1960), 640—642.
[12] Nekrolog od M. Vietora, Právny obzor 43 (1960), 122—123.
[13] Právník, 1960, 866—868.
[14] Zpráva o poradě v Právném obzoru 43 (1960), 380—381.

institucí z českých zemí i ze Slovenska. V živých diskusích byly objasněny základní otázky ideového zaměření díla, periodisace i metody, probrány některé problémy detailní, připraveno rozdělení práce a schváleny organisace i časové etapy zpracování celého díla. Na jeho přípravě se podílí převážná většina právních historiků, působících v Československu, kteří se vynasnaží tento nejvýznamnější současný úkol dokončiti v čase co nejkratším. Práce je řízena užším pracovním kolektivem, jehož členy jsou prof. Vaněček, Doc. Vietor, Dr. Houser, Dr. Doležal, Dr. Klabouch, Dr. Urfus a Dr. Bianchi. Členové tohoto užšího kolektivu se během roku sešli ještě na poradách v Praze i v Bratislavě.

Velmi závažnou vědeckou akcí byly oslavy 500. výročí narození M. Viktorina Cornelia ze Všehrd. K oslavě tohoto jubilea se spojili právní historikové s historiky literatury a jazykozpytci a jejich společnou prací bylo možno připravit jednak soubor vědeckých prací o díle a působení Všehrdově, otištěný v tomto sborníku jako Corolla Všehrd, kterému předcházela ještě samostatně vydaná rozprava Vaněčkova,[15] jednak uspořádat dvoudenní vědeckou konferenci ve dnech 25. a 26. září 1960.

Tato konference daleko přesáhla rámec i význam obvyklých vědeckých akcí. Všehrdových oslav se ujala s hlubokým porozuměním jeho rodná Chrudim, kde MNV spolu s Krajským výborem čsl. společnosti pro šíření vědeckých a politických znalostí v Hradci Králové zajistil všehrdovským oslavám velmi důstojný průběh. Bylo uspořádáno divadelní představení i slavnostní koncert a občanstvo získalo o M. Viktorinovi poučení v řadě besed, uspořádaných v závodech a kulturních institucích. V neděli 25. září pak vyvrcholily oslavy shromážděním u nově opraveného pomníku Všehrdova, kde za početné účasti chrudimské veřejnosti byly položeny věnce od zástupců lidové správy, ČSAV a pracujících z chrudimských závodů a ve slavnostních projevech předsedy MNV s. Felta a člena-korespondenta ČSAV prof. V. Vaněčka připomenut historický význam osobnosti Všehrdovy i jeho odkaz dnešku. Ve velkém sále Musea pak byla zahájena za účasti zástupců pracujících, oficiálních hostí i četného publika vědecká konference úvodním projevem prof. Vaněčka a přednáškami prof. J. B. Čapka a Dr. J. Klaboucha. — Druhá část konference se konala v Praze. Za předsednictví prof. Vaněčka byly předneseny referáty prof. Čády, prof. Boháčka, Dr. Veselého, Dr. Malého, Dr. Urfuse, Dr. Pražáka a Dr. Michálka. Z živé diskuse vzešla řada připomínek a podnětů, z nichž je třeba upozornit především i na požadavek pořízení nových edic díla Všehrdova i jiných důležitých památek českého práva. Zasedání ukončil prof. Vaněček závěrečným projevem, při kterém shrnul a zhodnotil výsledky konference a naznačil další potřeby všehrdovského bádání.

Všehrdovo jubileum bylo připomenuto i vydáním poštovní známky s portrétem Všehrdovým (dílo prof. Silovského) a příležitostným poštovním razítkem v Chrudimi. Připravuje se i výstava o životě a díle M. Viktorina Cornelia ze Všehrd, kterou uspořádají pracovníci Ústavu dějin University Karlovy v Praze v budově Karolina.[16]

V závěru naší informace o hlavních událostech vědeckého života budiž připomenuto aspoň v této souvislosti, že dne 25. října 1960 se dožil 70 let profesor právnické fakulty Komenského university v Bratislavě v. v. Josef Markov. Hlavním oborem jeho práce je české právo zemské, k jehož poznání přispěl velkou

[15] Václav Vaněček, *Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právnictví*, Praha 1960.

[16] Viz Věstník ČSAV 69 (1960), 562—565.

řadou statí velkého badatelského významu. Zvláštní ceny jsou jeho příspěvky k dějinám soudního řízení; spis Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII—XVII. století, Bratislava 1930, patří mezi základní díla tohoto oboru. Dějinám procesního práva věnuje prof. Markov svoji trvalou pozornost a k tisku je zcela připraveno jeho vrcholné dílo — systematické zpracování soudního řízení v českém právu zemském. Bylo by nanejvýš žádoucí, kdyby mohl být tento důležitý spis v dohledné době publikován a předložen vědecké veřejnosti. Nejnovější jeho práce Procesní právo v díle Všehrdově je uveřejněna v tomto sborníku, str. 233—256. — Kromě své činnosti na poli právní historie působil prof. Markov delší dobu vědecky úspěšně též jako spolupracovník Etnografického ústavu SAV.

Jiří Kejř

OBSAH

Václav Vaněček, 1945—1960. Patnáct let lidově demokratického Československa 5

Ján Gronský, Vznik a upevnenie najvyšších štátnych orgánov nového Poľska v r. 1944 17

SBORNÍK PRACÍ VĚNOVANÝCH K 500. VÝROČÍ NAROZENÍ M. VIKTORINA CORNELIA ZE VŠEHRD

COROLLA DISERTATIONUM PIAE MEMORIAE MAGISTRI VICTORINI CORNELII DE VŠEHRD ANTE D ANNOS NATI DEDICATARUM 51

Václav Vaněček, Historická role právnického díla mistra Viktorina Cornelia ze Všehrd 53

J. B. Čapek, Místo Všehrdovo ve vývoji českého a evropského humanismu . 59

František Čáda, Všehrdovo právnické dílo v dochovaných rukopisech . . 77

Jiří Veselý, Všehrd při práci (K otázce pramenů Všehrdova díla) 131

Miroslav Boháček, Římské a kanonické právo v díle Všehrdově 147

Jiří Klabouch, Všehrdovy teoretické představy o právu a jeho sociálně politická stanoviska 201

Josef Markov, Procesní právo v díle Všehrdově 233

Valentin Urfus, Všehrdovo pojetí majetkoprávních vztahů zemského práva českého 257

Karel Malý, Delikty moci a odboje v díle Všehrdově a zemském právu 15. a 16. století 275

Emil Pražák, Knihy devatery jako dílo literární 289

Emanuel Michálek, K slovní zásobě a právní terminologii Knih devaterých 303

Vladimír Růžička, Dosavadní Všehrdovy oslavy 315

Resumé 321

AKTUÁLNÍ GLOSY

Leonard Bianchi, Niekoľko otázok spolupráce československých a maďarských právnych historikov 325

DISKUSE — RECENSE — ZPRÁVY

O výklad dějin venkovského lidu v době předhusitské *(Jiří Kejř, Vladimír Procházka)* 333

Miroslav Boháček, Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké *(Jiří Kejř)* 343

Alois Míka, Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století *(Vladimír Procházka)* 350

Jaroslav Houser, Vývoj hornického pojištění. K bojům našich horníků za kapitalismu *(Martin Vietor)* 358

Kronika *(Jiří Kejř)* 361

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE
VII

Václav Vaněček, Ján Gronský, J. B. Čapek,
František Čáda, Jiří Veselý, Miroslav Boháček, Jiří Klabouch,
Josef Markov, Valentin Urfus, Karel Malý, Emil Pražák,
Emanuel Michálek, Vladimír Růžička

Vydalo
Nakladatelství Československé akademie věd
Praha 1961

Obálku navrhl Juraj Herc
Redaktor publikace dr. Martin Quotidian
Graficky upravil Jan Rejdal

Vydání 1. — 368 stran
Vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 3, Praha 2
28,85 AA — 29,27 VA — D-02*10124

Náklad 500 výtisků — 02/63 — 7058

Cena brožovaného výtisku 29,50 Kčs
63/I-9